INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCES
Conferencll

Science and education: trends and prospects

Collection of scientific articles

RSCI / РИНЦ
Science Index

Submitted for review in
Conference Proceedings Citation Index -
Social Sciences & Humanities (CPCI-SSH)

THOMSON REUTERS

Yunona Publishing
United States of America
2018

Yunona Publishing, New York, United States of America

Science and education: trends and prospects

Reviewers:

Dr. Jerald L. Feinstein
DeVry University - Engineering Dean (Denver, Colorado, USA)

Cathy A. Enz,
Professor of Innovation and Dynamic Management Chair and is a full professor at the School of Hotel Administration at Cornell University (Ithaca, New York, USA)

Science editor:

Drobyazko S.I.
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Doctor of Science, honoris causa, Professor of RANH

Science and education: trends and prospects: Collection of scientific articles. - Yunona Publishing, New York, United States of America, 2018. - 380 p.

ISBN 978-0-9988574-2-0

Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, candidates and doctors of sciences, research workers and practitioners from Europe, Russia, Ukraine and other countries. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern economy and state structure. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern economic science development.

ISBN 978-0-9988574-2-0

© 2018 Copyright by Yunona Publishing
© 2018 Authors of the articles

CONTENT

1. NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT 7
Suela Hajdari. A LITERATURE REVIEW ON CONCEPT OF QUALITY AND QUALITY IMPROVEMENT IN HIGHER EDUCATION 7
Kornélia Beličková, Zuzana Staríčková. MARIA THERESA AND PERSONALITIES SHAPING THE MODEL OF STATE ADMINISTRATION IN THE MIRROR OF CAMERALISTIC SCIENCES 12
Marina Tabatadze. THE ADVANTAGES OF USING A SYNTHESIS OF TRADITIONAL AND NEW TEACHING METHODS IN ECONOMIC EDUCATION 23
Horbach L.M., Kotliarov V.O. CONCEPTUAL BASIS FOR THE FORMATION OF KNOWLEDGE ECONOMY 25
Gret Galina. STATE AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF BOOKS IN UKRAINE 32
Ilchenko S.V. PUBLIC MANAGEMENT OF NATIONAL MARKETS OF TRANSPORT SERVICES: STATUS AND PRINCIPLES OF FORMATION 38
Ivanyshyna G. S. MAIN ROADS OF EFFICIENT DEVELOPMENT NATIONAL SECTOR OF BROAD SUPERVISION 47
Kornieieva Iuliia. THE MAIN FORMS OF STATE SUPPORT FOR INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF THE INVESTMENT COMPONENT OF DIGITAL DEVELOPMENT 52
Nikytenko Dmytro. THEORETICAL VIEW ON THE PROBLEM OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE 56
Ovchar P.A. AUTOMOBILE TRANSPORT: SATISFACTION AND CONCEPT-CATEGORY BASIS OF RESEARCH 63
Trushkina N.V., Kocheshkova I.N. ON THE APPLICATION OF THE «GREEN» LOGISTICS CONCEPT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE 67
Shvets Iryna, Sled Oleksandra. FEATURES AND CHALLENGES OF INTERNAL FORCED MIGRATION IN UKRAINE 72

2. WORLD ECONOMY 79
Nykolai N. Klymeniuk, Alla M. Bezus. MANAGEMENT THEORY CRISIS: SIGNS AND WAYS TO OVERCOME 79

3. ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT 84
Garmash S.V. THE ROLE OF NEPOTISM IN THE SYSTEM OF DESTRUCTIVE FACTORS FOR HUMAN RESOURCES 84
Hrynov A.F., Ihnashkina T.B. LABOUR PRODUCTIVITY AS IMPORTANT FACTOR OF ECONOMY GROWING OF METALLURGICAL INDUSTRY 91
Kolodiazhna I.V., Bukrina K.A. PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE 97
Kosenko V.V., Lukianova V.A., Melnikov O.O. ESSENCE AND GENERAL PRINCIPLES OF EVALUATION AND FORECASTS OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE 100
Petrova V.P. THE IMPORTANCE OF INVESTMENT PROJECTS AT THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE'S INVESTMENT STRATEGY 109
Radina O. I., Ershova S. I., Kolpikov I. S. LE RÔLE DE L'ANALYSE COMPARATIVE EN MATIÈRE DE COMMERCE D'UNE ENTREPRISE COMMERCIALE 113
Chorna Maryna, Shumilo Olga. MODELS OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF RETAIL TRADE ENTERPRISE MANAGEMENT 117
Yavorska Nadiya, Danko Tetyana, Bulatsyk Sofiya. INTERNET COMMERCE IN UKRAINE: THE SPECIFICS, ADVANTAGES AND DISADVANTAGES 119

Yakobchuk Svitlana. SWOT-ANALYSIS IS A TOOL FOR IMPROVING MANAGEMENT AND STRATEGY OF DEVELOPMENT OF EXPERT SERVICE 124

4. PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY 128
Gataullin V.Z., Gataullin M.V. ATTRACTING INVESTMENTS IN SMALL AND MEDIUM BUSINESS 128
Hridniev Mykola. PROBLEMS OF HARMONIZATION OF ECONOMIC INTEREST CLUSTERS 131
Pushkar Tetiana, Solovyova Olga. DEVELOPMENT OF STAFF POTENTIAL OF SPECIALISTS OF ORGANS IN THE LOCAL SELF-GOVERNMENT IN DETERMINATION WITH THEIR COMPETENCIES..... 141
Gaponenko S.O. THE ROLE OF TELECOMMUNICATION INNOVATIONS IN THE FORMATION OF THE MARKET OF ELECTRONIC TRADE……...146

5. MONEY, FINANCE AND CREDIT 149
Barbora Drugdová. THE INSURANCE MARKET IN THE SLOVAK REPUBLIC..... 149
Mnykh N.V. THE MAIN MECHANISMS FOR ENSURING THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF LOCAL BUDGETS OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES 152
Chernodubova Eleonora. ROLE OF INTANGIBLE ASSETS IN ENSURING THE EFFICIENCY OF ENTERPRISES..... 164

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT 169
Klym N.M., Hrytsak O.S. PRACTICAL ASPECTS OF APPLICATION AND ACCOUNTING OF TRANSFER PRICES IN ENTERPRISES OF UKRAINE..... 169
Krot Y.M., Pasternak Y.P. AUDIT IN CONDITIONS OF APPLICATION OF COMPUTER TECHNOLOGIES 173
Pastushenko E. A. THE EXTERNAL MUNICIPAL FINANCIAL CONTROL: VIOLATIONS IN BUDGETARY ACCOUNTING AND REPORTING OF PUBLIC INSTITUTIONS 180

7. TAXATION AND ACCOUNTING SYSTEM 189
Yuriy Razovskiy, Olena Suhina. ESTIMATION OF COST OF "WORK" OF THE ASSIMILATIVE POTENTIAL OF ECOSYSTEMS IN METHODOLOGY OF DETERMINATION OF THE AMOUNT OF THE ECOLOGICAL RENT 189

8. ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES 195
Sukhorukova O.A. DIRECTIONS FOR ECONOMIC ESTIMATION OF INFORMATION AND INTELLECTUAL SAFETY IN MEDIAINDUSTRY 195
Voronzhak P., Karpenko L., Suprunenko A. THE POLICY OF INVESTMENT CONTROLLING IN THE SYSTEM OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY……..202

9. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY 205
Bazetska H.I., Skliaruk N.I. PROBLEMS OF ACHIEVING SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE 205

10. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE 212
Burmenko L.M. YOUNG FAMILY AS A SELF-PROOF CATEGORY IN THE STATE FAMILY POLICY OF TRANSNISTRIA 212
Kobzev I.V., Melnikov O.F., Orlov O.V. DEVELOPMENT OF PUBLIC MANAGEMENT OF LABOR RESOURCES IN MODERN CONDITIONS 214

Ksenzova V.S., Ksenzov D.S. PUBLIC–PRIVATE PARTNERSHIP IN SOLVING THE REGIONAL DEVELOPMENT ISSUES IN THE CRIMEA AND SEVASTOPOL. LEGAL AND ECONOMICAL ISSUES.....220
Nagorichna O.S., Kapitanets S.V. BASES OF THE FUNCTIONING OF MANAGERIAL TEAM OF SFS.....227

11. LAW.....232
Kaljuga Karina. TO THE PROBLEM OF USE OF INFORMATION ABOUT THE PERSON OF THE CRIME.....232
Lukashevich Vitaly. PREREQUISITES AND CONSEQUENCES OF REFORMING THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION IN UKRAINE.....234
Stetsiukevych Zoya. RESEARCH PROBLEMS OF VOID JURISTIC ACTS DURING FORENSIC ECONOMICAL EXAMINATIONS.....241

12. TOURISM ECONOMY.....244
Georgi Biserov Nikolov, Georgi Tsolov, Desislava Botseva. ECONOMIC IMPORTANCE OF THE TOURISM POLICY.....244
Elka Vasileva. METHODOLOGICAL APPROACHES IN DEFINING ECONOMIC PROBLEMS OF TOURISM.....250

13. MANAGEMENT.....255
Opikynova N.V., Antoshko K.M. REINGANIZING BUSINESS PROCESSES OF THE ORGANIZATION AS A CONCEPT OF BUSINESS DEVELOPMENT.....255
Andreeva T.E., Hetman O.O., Riyako R.V. ADAPTATION OF CONFIGURATIONS OF ORGANIZATIONAL STRUCTURES OF ENTERPRISES TO THE CONDITIONS OF DIFFERENTIAL EXTERNAL ENVIRONMENT.....259
Anna Prisyazhnyuk, Victoria Khmurova. THEORETICAL ASPECT OF CLUSTER CHANGE MANAGEMENT.....265
Sumets O.M., Syromyatnikov P.S. KEY ASPECTS OF INNOVATION IN PRODUCTION SYSTEMS.....268
Miglena Temelkova. THE RELATION “SWARM MANAGEMENT – SMART LEADERSHIP” IN CONTEMPORARY DECENTRALIZED CRYPTO ECONOMY AND COMMUNICATION.....271
Fesenko Nataliya. THEORIES OF MANAGEMENT: DIFFERENTITY OF APPROACHES AND COMPOSITIONS.....276

14. MARKETING.....285
Grygorieva Yuliia. TRENDS OF THE AUTOMOTIVE MARKET OF UKRAINE 2018 IN THE CONDITIONS OF THE MODERN PARADIGM.....285

15. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION.....288
Babenko V.V. COMMUNICATION AS A COMPONENT IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE TEACHER.....288
Baieva O.V., Lebedeva N.Yu., Marinenko M.I. FORMING A KEY COMPETENCES FOR STUDING ON MICROBIOLOGY, VIROLOGY AND IMMUNOLOGY IN MEDICAL HIGHER EDUCATIONAL STUDIES.....292
Bronsky E.V., Samogorodsky V.A. THE COMPLEX OF ORGANIZATIONAL AND METHODICAL MEASURES IN THE SELECTION AND SPORTS ORIENTATION.....296
Zharovtseva T. UPBRINGING COMPONENT IN PROFESSIONAL EDUCATION OF PEDAGOGES.....303

Ziyavitdinova N. M. INNOVATION POLICY IN THE EDUCATION SYSTEM 307
Kot K. INTERACTIVE PORTFOLIO AS A MECHANISM FOR INTERACTION BETWEEN TEACHERS AND PARENTS OF PRESCHOOL CHILDREN 309
Kulyk O.D. THE SECONDARY SCHOOL STUDENTS' SPEECH DEVELOPMENT 313
IN THE PROCESS OF LEARNING MORPHEMIC KNOWLEDGE AND WORD BUILDING: THE PSYCHOLOGICAL ASPECT 313
Matviienko Olena. PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN CONDITIONS OF FORMING NEW UKRAINIAN SCHOOL 319
Ovsiienko L.M. THE MAIN PROBLEMS IN TEACHING LINGUISTICS STUDENTS ON THE BASIS OF COMPETENCY-BASED APPROACH 323
Oliynyk H.M. FEATURES OF SOCIOCULTURAL ANIMATION IN SOCIAL WORK 328
Kravets N. P. THE INFLUENCE OF FAMILY ON IMPROVING READING ACTIVITY IN TEENAGERS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS 332
Kushniruk S.A. FORMAL-LOGICAL ANALYSIS OF THE CONCEPTUAL AND-TERMINOLOGICAL SYSTEM OF UKRAINIAN DIDACTICS 338
Pet'ko Lyudmila. FOREIGN LANGUAGE EXAM IN A PARTICULAR PROFESSIONAL FIELD OR PECULIARITIES OF ENTRANCE-2018 TO MAGISTRACY IN UKRAINE 344
Ruda H.S. MUSICAL-RHYTHMIC SENSATION AS A COMPONENT OF PUPILS' MUSICAL ABILITIES IN PRIMARY SCHOOL 351
Spivak Yaroslav. HUMANIZATION OF MODERN EDUCATION AS A MECHANISM PERSONALITY'S SUCCESS 355
Shcholokova O.P. MODERN VIEWS ON PIANO LEARNING SYSTEM IN THE TEACHING FUTURE MUSICIAN-TEACHER 361
Domina G. A. THE PSYCHOLOGICAL DIFFICULTIES OF THE PHENOMENON "LOST TWIN" AND POSSIBLE WAYS TO SOLVE THEM 365
Golins'ka Tetiana. THE APPLICATION OF NON-TRADITIONAL TECHNIQUES TO WORK WITH CHILDREN BY MEANS OF ART-THERAPEUTIC INFLUENCE 370

1. NATIONAL ECONOMICS AND MANAGEMENT

Suela Hajdari
PhD Candidate, Lecturer at Economics Department, Faculty of Economy
University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani", Elbasan, Albania

A LITERATURE REVIEW ON CONCEPT OF QUALITY AND QUALITY IMPROVEMENT IN HIGHER EDUCATION

Abstract: *The purpose of this paper is to review and discuss different definitions of quality, assurance and quality improvement in higher education, referring to critical literature perspectives. It analyzes criticisms about the various definitions given to these important concepts. The concepts of quality assurance and its improvement should be seen as a continuation of each other in a progressive process in higher education institutions. This paper is important as it increases the level of understanding of these core concepts in the field of higher education and shows their origins and difficulties in providing a single definition.*

Key Words: *Higher Education, Quality, Quality Assurance, Quality Improvement.*

Introduction:

The concepts of quality, quality assurance and its improvement are widely used in higher education institutions. All over the world there is a concern about quality, thus reflecting the importance of quality assuranceissues. This paper aims to make a contribution to the debates that exist in relation to these concepts and to make clear their use in higher education institutions. It analyzes different definitions regarding quality and its perceptions by students and academics. There are two reasons why it is difficult to give a definition of the concept of quality. It is also explained the link between the concepts of quality assurance and quality improvement, emphasizing the fact that they should be seen as continuity of each other in a continuous process.

Background of the concept of quality

Quality is not a modern concept but has been used throughout the ages and through various civilizations. For example, ancient food collectors had to learn which food is good to eat and which is not, and hunters should explore what the best tools were for their purposes. Also, the concept of quality has been used in various civilizations such as Egyptian, Greek, Roman and other cultures. It was assumed that some universities in the world such as Harvard and Oxford represented standards of quality without the need to further define the constituent elements of quality. The quality discussions of these years were a reflection of the varied and unclear requirements of that period.

Some approaches about defining the concept of quality

In order to clarify the quality issues related to higher education, we should dwell on some approaches that represent the visions through which the quality of HEIs is addressed. One of the approaches related to the quality of an institution is called "perfection" which, according to Harvey and Green (1994), is one that exceeds the high standards. This vision is related to the traditional notion of quality which means exclusivity. Also, in most cases it is related to the level of the scientific product, however, this does not mean that these institutions are socially useful, nor

the teaching process in them is better than others, nor is they the most appropriate in their environment. The other approach is to satisfy the customers, who in our case are very special because they are not clients in the narrow sense of the word. Students are simultaneously qualified as users and partners in all teaching and learning processes. According to Harvey and Green (1994), quality is not merely a matter of satisfaction, but it must be seen in terms of the degree to which the service fits its purpose. According to this notion, quality leaves the idea of being something special and elitist. The client concept, in the field of higher education, is a complex concept and raises many questions according to this approach. The next approach refers to "prestige", where some universities often associate with the vision of "excellence". But this approach takes into account the most famous rankings and the idea of prestige, which is more a question of perception than belief and not necessarily the best idea of quality in education. The other approach refers to the connection between the setting of objectives and the way of achieving them, whether it is "big targets" or objectives set by "prestigious institutions". An important aspect is whether the objectives match and whether they can be achieved. This is a way of managing quality, given that institutions attach importance to the service offered to society.

Quality by traditional definition

According to this approach, quality is considered to be a particular product or service, making the owner or user enjoys a particular status. Three difficult moments have been identified:

- Reputation was transformed into a translation for perfection, offering advantages both old and rich, and also imitated.
- The view of quality as perfection is not very correct, as according to him, "elitist controversies" are easy to be in the lead, creating images of unfair advantage.
- Quality is seen as perfection starting from an essential notion in a relative notion.

Stakeholder views on quality

The concept of stakeholders refers to "those who have an interest, influence on or are users of" the functions of HEIs (Shanahan and Gelber, 2004). Academics and students are the main actors.

The views of academics on quality

According to academics, quality was seen as a bureaucracy, a burden, a playing game and a way to gain more power. Academic perceptions of quality have been the focus of many studies. For academics, quality assurance implied resistance to quality assurance mechanisms because they believed that these mechanisms put an additional burden on the workload but failed to provide quality in a meaningful way. In line with Anderson's results, two prominent research contributions (Newton, 2000,) focused on how academics were facing quality by conducting interviews with front academics. He concluded that the overall models of academic perceptions of academics were represented by:

- quality as ritualism and tokenism;
- as a management of impressions;

Student views on quality

It has been argued that quality should be determined and judged "by users instead of producers [HEIs]" (Wilkinson et al., 1998); Therefore, defining quality from a student perspective is seen as a very important aspect, but only a small number of studies have highlighted this. One of these researchers was Gatfield (2000), which created a degree from the customer, which enabled the identification of quality variables related to student perceptions of university experience. A total of 26 variables appeared and a significant conclusion was reached that academic recognition and teaching (which was related to good teaching) proved to be more important for students. It can be concluded that the teaching, teaching and performance of the lecturers appeared strongly as elements of the student's perception of the quality of the students.

Why is it difficult to define quality?

Although the concept of quality is old and commonly used in everyday life, there are difficulties in defining it and there is no single definition. Based on a literature analysis, we can notice that are two reasons that hinder the definition of quality:

a) being considered a relative concept;

b) the use of quality in different contexts;

Quality is considered a relative concept

Just as beauty lies in the eyes of the viewer, even for quality we can say that what is considered by a person to be of good quality can be considered by another to be of poor quality. However, it can be said that a certain group of people may have similar views about what is meant by quality; these views are "similar" but not "identical" because everyone has his / her perception. For example, the perception of quality by staff may be different from the perception of students or researchers.

The use of quality in different contexts

Determining quality is not easy because it gets different meanings in different contexts (Elassy, 2013). For example, quality is applied to various types of organizations such as hospitals, companies, factories and universities. In each of these cases, quality implies something else, because if referred to as meeting certain standards, those standards vary from one context to the next. Therefore, it is important to note that the quality of "what"? or "What are we talking about? Are we talking about the quality of a lecture or lecturer, syllabus or curriculum?" (Van Kemenade et al., 2008). Universities are defined as organizations of a particular type, and have distinct features that distinguish them and provide specific services. This makes it difficult to give a definition that best suits quality, as it depends on circumstances, context, and other factors, and is closely related to people who perceive it. Quality research, improvement and management rely on the fact that everyone makes the difference that some things are better than others. We can also say that particular attention is required in debates and discussions about quality concepts. It is believed that there is a need for coherence in a quality institution and that problem need to be minimized, as quality presumes to achieve a positive

development by improving the initial position.

Definition of the concept of quality assurance

The concept of quality assurance does not originate in the education sector but is taken from the business sector and precisely because of the importance it has in higher education policies is defined by different scholars. Significant literature in the higher education sector provides many definitions of this concept.

Cheng (2003) suggested three different quality assurance paradigms in education: the waves of internal quality, interface and future. Internal quality assurance aims to improve the environment and internal processes so that set objectives can be achieved by ensuring the effectiveness of teaching and learning. Quality Assurance interface means that the needs of stakeholders are being met and the institution is accountable. Future quality assurance focuses on the importance of the goals, content, practice and outcomes of education for the future of younger generations. If these three waves relate to quality definition approaches, we can see that the first wave reflects the approaches that "quality is perceived as compliance with standards" and "quality as an effectiveness in achieving the objectives of the institution" (Green,1994). The third wave is not reflected in Green's approaches because it is appropriate for a new paradigm in education that Cheng sees as a multiplicative intelligence development of the globalization process in education. The retrospective compiles trials based on external standards by analyzing what has been done so far.

Quality assurance and quality improvement - two related concepts

Literature proves a link between security concepts and quality improvement; so many scholars suggest that they should be considered as a continuation of each other and not as two separate processes. According to Lomas (2004), these two concepts should be seen as two important approaches to quality improvement and quality assurance attaches more importance to prevention than "cure" and relates to the effectiveness of the teaching process. One of the quality improvement strategies is that of using those institutional mechanisms that lead to good teaching practices (Cheng, 2011). From this point of view, we can say that the concept of quality assurance has a transformative character and requires a process of deliberate change.

The differences existing in the literature between the concepts of quality assurance and its improvement can be summarized as follows (Table 1).

Above, it is shown that the concept of quality improvement focuses on the teaching and learning process, which are not the focus of quality assurance.

From the discussions on the perceptions of academics and students on quality, it has come to the conclusion that when students refer to quality, they refer more to quality improvement than to its assurance, while academics refer to quality assurance rather than improving it. This conclusion has been reached by many scholars. Meanwhile academics focused more on development and transformation when referring to quality, as it was seen that students viewed quality as exams where they did not fail and academics as transformations to improve the learning process.

Table 1

Quality Assurance	***Quality Improvement***
Does not pay the proper attention the teaching and teaching process	Pay due attention the teaching and teaching process
It has to do with evaluating and accountability	It has to do more with improving and developing
Complies with external standards	Complies with internal standards
Moves from the highest level to the lowest level	Moves from the lowest level to the highest level
A summary process	A forming process
A quantitative performance	A performance from a qualitative point of view

Conclusions:

Reviewing essential concepts in education such as quality, quality assurance, and quality improvement must be done continuously as the deepening of these concepts has not advanced at high rates and therefore the theoretical treatment is important. In this regard a very long work is needed (Ramirez, 2013). This paper identifies four main moments: giving reasons that hamper the unique definition of quality, the views of the academics and the students about the perceptions about quality, the special relationship that exists between quality assurance and its improvement and the necessity to address the concepts of security and quality improvement as two inseparable parts of a continuous process. The concept of quality really derives from industries and businesses, but its definition in the education sector is different from that of other areas, because the process of education is complex and characterized by elements such as students, academics , the curricula, the teaching and the ways of their interaction are complex. Since education is about students' attitudes, values, and minds, and not about goods as it happens in the industry, then we can say that learning is perceived in different ways. Therefore, this paper highlights the importance of reconciliation between the understanding of quality in education and the understanding of the education process itself. The main actors in education are academics and students, and in this paper they gave their views on quality perceptions. So students are in the role of consumers and service providers are higher education institutions. But there are also contradictory thoughts that students should be considered as partners and academics as individuals who facilitate the learning process.

Quality improvement is considered a process that aims to improve and is achieved by "curing" the limitations that emerge as the quality is ensured and further develops the strengths of the institutions. These two concepts, being continuity of each other, mean that: if the goal is an institution's assessment then quality assurance is concerned, and if the goal is to improve an institution, then it is about ways of improving quality. This paper contributes to the clarification of key concepts related to the quality in the education sector.

References:

1. Biggs, J. (2003), Teaching for Quality Learning at University, 2nd ed., The Society for Research into Higher Education & Open University press, Buckingham.
2. Brink, C. (2010), “Quality and standards: clarity, comparability and responsibility”, Quality in Higher Education, Vol. 16 No. 2, pp. 139-152.

3. Cheng, Y.C. (2003), “Quality assurance in education: internal, interface, and future”, Quality Assurance in Education, Vol. 11 No. 4, pp. 200-213.
4. Elassy, N. (2013a), “A model of student involvement in the quality assurance system at
5. institutional level”, Quality Assurance in Education, Vol. 21. 162-198.
6. Elshennawy, A. (2004), “Quality in the new age and the body of knowledge for quality engineers”, Total Quality Management & Business Excellence, Vol. 15 No. 5, pp. 601-614.
7. Filippakou, O. and Tapper, T. (2008), “Quality assurance and quality enhancement in higher education: contested territories?”, Higher Education Quarterly, Vol. 62 Nos 1/2, pp. 80-100.
8. Green, D. (1994), What is Quality in Higher Education?, 1st ed., The Society for Research into Higher Education & Open University press, Buckingham.
9. Harvey, L. (2007). The Epistemology of Quality. Perspectives in Education, 25(3).
10. Harvey, L. and Green, D. (1993), “Defining quality”, Assessment & Evaluation in Higher Education, Vol. 18 No. 1, pp. 9-30.
11. Hill, Y., Lomas, L. and MacGregor, J. (2003), “Students’ perceptions of quality in higher education”, Quality Assurance in Education, Vol. 11 No. 1, pp. 10-20
12. Newton, J. (2002), “Views from below: academics coping with quality”, Quality in Higher Education, Vol. 8 No. 1, pp. 39-59.
13. Perry, P. (1991), “Quality in higher education”, in Schuller, T. (Ed.), The Future of Higher Education, SRHE/Open University Press, Buckingham, pp. 91-95.
14. Ramirez, G. (2013), “Studying quality beyond technical rationality: political and symbolic perspectives”, Quality in Higher Education, Vol. 19 No. 2, pp. 122-138.
15. Wilkinson, A., Redman, T., Snape, E. and Marchington, M. (1998), Management with Total Quality Management: Theory and Practice, 1st ed., Macmillan Press, London.

doc. Ing. Kornélia Beličková,
PhD.
Ing. Zuzana Staríčková,
PhD.
Katedra financií/Department of Finance
Národohospodárska fakulta/Faculty of National Economy
Ekonomická univerzita v Bratislave/University of Economics in Bratislava

MARIA THERESA AND PERSONALITIES SHAPING THE MODEL OF STATE ADMINISTRATION IN THE MIRROR OF CAMERALISTIC SCIENCES

Abstract. *Maria Theresa was an important ruler of The Habsburg Empire who gained her political experience and self-confidence of the ruler during the wars on her legacy however she was aware of the necessity of reforms. A number of educated and devoted counsellors helped her with the implementation. Maria Theresa's reform activity was aimed to overcome the economic and power backwardness of The Habsburg Monarchy. The economic, political and also cultural heterogeneity of the various parts of the empire has caused that the scale of reform activity was very broad and didn’t have a uniform course in all parts. Maria Theresa laid down the foundations for the formation of a modern state. Their main purpose was to rebuild The Habsburg Monarchy. The sovereign has built a centralized state with the army fit for action, the bureaucracy and the prosperous economy. The reforms brought some progressive changes in the area of the state and military governance, agriculture, trade, finance and taxation, culture and education, and contributed to the transition from feudal to capitalist society.*

JEL Classification: N00, N01, N13, N43, N83

1 Introduction

The beginning of the 18th century was for The Habsburg Monarchy a period of uncertainty and in economic area it was a period of the great changes. In the country there was a system of cameralism applied which came out from the theory of mercantilism. Both of these systems promoted as the main objective the economic independence of the country what should be ensured by domestic production in state-supported manufactories. This should ensure self-sufficiency, protection tendencies prevailed in the trade – hence the protection of the domestic market, due to the increased production rate the state tax collection should raise and the noble metals should be kept at the royal treasury.

According to Klinec "cameralistics" represented the economic theory and administrative practice developed by German and Austrian economists and officials at the end of the 17th century. Cameralistic theories influenced the creation and implementation of politics of Austrian and German governments in the 17th and 18th century (10). Cameralistic theories, respectively cameralism or cameralistics are mistakenly included under mercantilism. In fact, it was a unique and specific approach to the functioning and management of the economy and society which coincided with the basic postulates of mercantilism in hardly anything. Cameralistic theories were the predecessors of today's holistic approach in economics as they wanted to achieve the complex governance of the state and its economy. These theories also dealt with the problems of happiness of the individual and society thus resembling the current economic theories dealing with the human happiness. Cameralistic theories were based on the understanding of society as an organism in which all parts function harmoniously together. The purpose of the state administration is, according to these theories, to ensure the harmonious functioning of the society. Cameralistic theories presumed the existence of a strong, centralized state with sound finances that would provide the social harmony. The existence of such a state depended on a healthy and productive population. The state was therefore obliged to take the responsibility for the economic welfare and productivity of its entire population. Cameralists assumed that economic welfare and productivity require a moral and well-educated population. That is why the state was obliged to look after the creation and protection of the moral environment for the comfortable existence of the man. The most important representatives of cameralism were Johann Gottlob von Justi and Joseph von Sonnenfels who extensively influenced the creation of what is nowadays called the state of prosperity, the public economy, public health, public education, and so on.

Thus, the cameralistic sciences became the starting point for a new model of state issues governance. In the cameralistic sciences called also police (15) or political sciences also the beginnings of today's economic theory in the field of administrative state duties can be found (17). The economic policy of the Theresian state was based on mercantilism and in the final phase it was influenced by

physiocratism. The interest of the state in the life of society was spread and the conscious that it is the duty of the state to take care of the public good prevailed.

Cameralism as a direction represents the specific product of Central European thinking very close to mercantilism. Cameralism shares with mercantilism the idea of active balance of trade and the idea of a strong state. Both these directions are very close by focusing on practical issues and economic policy recommendations, while the theoretical dimension of cameralism is less apparent, despite the fact that the most important cameralists acted as professors of cameralistic sciences at the universities in Germany and Austria. The typical name "Cameralistic sciences" was the collective name for the group of scientific disciplines whose knowledge has been required from the officials of Chambers of Commerce. The basic subjects represented: financial and tax politics, trade science, agriculture, forestry, mining science, production technologies. The financial and tax politics were base for the beginning of so called financial science at the beginning of the 19th century. By including some general issues it resulted into formation of national economy science in Germany (K.H. Rau, 1792- 1870). Beside the wider context the cameralism could be characterized by the greater emphasis on the population growth which should ensure the general development. Mainly the power interests (bigger and stronger army) and the traditional mercantilist fiscal target (mare taxpayers) as well as economic target (higher demand allowing the growth in production). On the other hand the cameralists didn't identify the richness of the land with the amount of the precious metal in the ground. As the source of wealth they considered production and they highly valued the importance of agriculture. The trade balance was seen differently mainly in the connection to employment as the active balance increase the level of employment. The trade balance was understood as the balance of work. Many of cameralistics' recommendations are identical to traditional mercantilistic principles. In their recommendation it is possible to find for example the prohibition of export of precious metals, they are against the export of raw materials, unwanted import of consumer goods (goods competing with domestic producers), import of luxury goods and consumption growth.

At the same time, this discipline was considered as a kind of German analogy and later as the successor to mercantilism. The first department of Cameralia oeconomica and Policey-Sachen- the Department of Cameralistic Economics and Police Affairs- was founded in 1727 at the University of Halle, and was led by Simon Gaser, who gained respect in particular through his work Introduction to Economic, Political and Cameralistic Sciences (Einleitung zu den ökonomischen, politischen und Cameralwissenschaften), which has been published in 1729 (8).

2 Maria Theresa Walburga Amalia Christina (13.5.1717 – 29.11.1780)

In an effort to quickly and efficiently modernize the country the young sovereign was surrounded by reforms and enlightenment-oriented ministers and advisers. The main reason for the realization of reforms was the lack of financial resources to conduct the wars and retain the integrity of the Habsburg Monarchy. As the sovereign was reliant on the approval of the aristocracy and church in the issues

of tax collection and army building the basic idea of her reforms was to strengthen the central power by elimination the sovereign's dependence on the conciliums. Some reforms from this period evoke the smile nowadays, e.g. issued patent on the extermination of sparrows in the Kingdom of Bohemia to increase the grain yield. The lieges were obliged to levy the sparrow heads to the responsible officials under the sanction of the penalty (1).

These reforms referred mainly to the financial administration, taxes and state administration, supported the monarchical centralism, bureaucracy of the administration and directed against the autonomous rights of chambers with the aim to reduce their influence. One of Maria Theresa's goals was to maintain the army of more than one hundred thousand men for which it was necessary to gain 14 million gulden every year. This should be ensured so that the countries committed to pay 5 million guldens for the period of ten years (14). This should ensure the sufficient funds to maintain a permanent army of 108 000 men intended to protect Bohemian lands constantly threatened by the invasion of Prussian soldiers. The promise on the other side was that during this period the government will not require a higher amount even during some extraordinary circumstances. This, however, meant an increase of tax liability of lieges in these countries.

Because of the tax assessment of lieges there was the first population census realized in the Habsburg Monarchy in 1754. In 1770 the patent was issued for the census of the population, draught cattle and houses due to the reorganization of the military taxes so that the development of the particular parts of the monarchy wasn't jeopardized. The census of lieges including the number of peasants, farmers and their property and legal stratification (name, age, marital status, social status and employment of registered persons, data on the mechanical movement of the population) was realized in 1767 to 1771. The population of the Monarchy was given as 18 800 000 (6).

By the introduction of the reforms Maria Theresa laid the foundations for various areas of our everyday life. When the twenty-three-years-old sovereign ascended the throne she tried to defend her heritage what she managed except some territorial losses. She attempted to consolidate the monarchy and the sovereign's power by the centralization so she wanted to concentrate the power in her hands and thereby limit the power of the estates. (In the present the centralization is also preferred, many of the institutions have been abolished and powers and competencies were transferred to higher territorial units). Among other things, the sovereign had to carry out tax reform to secure enough financial resources for the state treasury. In connection to this an inventory of the serfs and magisterial land, the census and house registration were carried out. A banknote was introduced during the reign of Maria Theresa. Currently, paper money is commonly used and few would prefer a purse full of coins.

Maria Theresa laid down the foundations for the formation of a modern state. Their main purpose was to rebuild The Habsburg Monarchy. The sovereign has built a centralized state with the army fit for action, the bureaucracy and the prosperous

economy. The reforms brought some progressive changes in the area of the state and military governance, agriculture, trade, finance and taxation, culture and education, and contributed to the transition from feudal to capitalist society.

3 Friedrich Wilhelm von Haugwitz (11. 12. 1702 – 30.8. 1765)

Friedrich Wilhelm Graf von Haugwitz (11.12.1702 Saxony – 30.8.1765 Kninice) belonged to the closest associates of Maria Theresa. He introduced an extensive proposal of reforms focused on centralizing and achievement of economic revival of the Monarchy. The economic power should be transformed into strong and stable army financed from the public funds. The reforms met with resistance in Hungary, Transylvania, Austria, the Netherlands or Lombardy, during the Seven Years' War with Prussia lost the effect or were stopped. Haugwitz remained in the position of the State Minister for internal affairs in the Council of State.

Not only with the government of Maria Theresa but also with the period of years 1740 - 1848 called also the period of enlightenment absolutism with the series of Theresian and Josephian reforms the terms like centralization, bureaucracy, creation of a unified and single state with the establishment of a unified official language - Germanisation and adherence to the army and other security forces are associated. According to Štouračová this period can be divided in the historical context of the Habsburg development into two observation periods (15). *The first period represents the years 1740 - 1792*, it means the period of the reign of Maria Theresa and her two sons, *and the second period are the years after the death of Maria Therese from 1792 – 1848.*

The first reforms were implemented after the lost Silesian War. They were introduced by Silesian count Haugwitz, Supreme Chancellor of the United Court Chancery and the Head of the centralized agency Directorium in publicis et cameralibrus which dealt with matters such as international administration, taxation, public safety and social welfare, education, church matters, mining and commerce from 1746 to 1761. The significant centralization characteristics had mainly the reform from the 2nd of May 1749 which introduced the new organization of the central state administration. This reform with the considerable state importance meant the cancellation of Bohemian and Austrian Court Chancery and administration of political and financial issues belonged under the Directorate for political and financial issues (*Directorium in Publicis et cameralibus*). Also the new High Court was instituting to handle judicial matters. From above mentioned clearly follows Haugwitz tendency to connect political and financial administration (3).

In 1760, Maria Theresa established the new advisory committee- the Council of State which was composed of six members. It was chaired by Maria Theresa and was attended by State Ministers of Interior, Foreign Affairs and Military Affairs and three other councillors who gave their opinions to all most important reform proposals (5).

For example the pillar of his reform of the tax system was the taxation of all lands, the noble and church as well, where he met with some political issues (protest of the nobility) and technical issues (he had to find an appropriate way how to assess

these taxes fairly). Also the nobility had to pay the tax allowance not only from the rustical as before but also from the dominical property which was considered to be privileged land without collection/ tax obligation. The reason for the economic stimulus was mainly the need to balance the economic leeway of the Monarchy from the advanced Western European countries. This required to resolve the state finances in the framework of the reform of tax system what met with an intense resistance not only of the nobility but also of the church.

Bureaucracy became a separate privileged group of the population. This new social layer of executive officials gave the possibility for development of the burghers. The condition for entering this bureaucratic machinery was a legal education. Maria Theresa was concerned about the improvement of court and state offices mainly about the improvement of the whole system and debts. Therefore she took the final decision that an arrangement should be made for the future that the administration of all chamber, tax and debt issues, revenues and expenditures as well as accounts control were further included under the administration body Directorate while these financial issues were separated and alternately checked.

In a short time some weaknesses of the central administration suggested by Haugwitz began to appear. The workload of officials grew with the progressive centralization what appeared to be more expensive solution as the previous one.

4 Wenzel Anton, Prince von Kaunitz from Rietberg (2.2.1711 – 27.6.1794)

Wenzel Anton, Prince von Kaunitz - Rietberg (2.2.1711 Vienna – 27.6.1794 Mariahilf close to Vienna) – from 1763 he served to four Harbsburg sovereigns, Maria Theresa, Joseph II, Leopold II and Francis II. During the reign of Joseph II his influence gradually weakened and he resigned his functions in 1793 at the advanced age of 82 years. He helped to create the politics of the Habsburg Monarchy and he managed to revive the state, financial and provincial administration.

In a short time some weaknesses of the central administration suggested by Haugwitz began to appear. The workload of officials grew with the progressive centralization what appeared to be more expensive solution as the previous one.

Kaunitz who was the opponent of Haugwitz's organization of the finance administration took advantage of this situation. He indicated the connection of financial and political administration as the main shortage. He became the leading personality of the next stage of Theresian reforms. The Directorate for political and financial issues abolished in 1761. For political issues there was the office called the United Bohemian- Austrian Court Chancellery established and for the finance administration the general treasury, court chamber and accounting chamber were instituted. The general treasury administrated the state debt, the court chamber dealt with the state revenues and accounting office acted as the control body. The name Kaunitz was also associated with the separation of the government into law making and executive units according to which the offices were split into four categories (3).

1. The Highest administration (legal unit) within the sole authority of the sovereign was entrusted with the administration of issuing the laws and regulations.

2. The High administration (legal unit) carried out by the court offices which submitted laws and regulations to the sovereign. Upon their approval The High administration passed the laws and regulations to the individual offices.

3. The Middle administration (executive unit) was composed of land/ state offices and commanding generals in the countries.

4. The Lower administration (executive unit) then included the other offices, e.g. county, municipal courts and municipalities.

5 Jospeh von Sonnenfels (1733/1734 – 25.4.1817)

Joseph von Sonnenfels (1733 Mikulov – 25.4.1817 Vienna) belonged to influential persons during the reign of Maria Theresa and Joseph II. He was the theorist of the national economy and the author of numerous works. His theoretical knowledge about the state governance exchanged from the half of the 18th century his textbooks and works about cameralistics used both in Austrian and Hungarian part of the Monarchy. Joseph von Sonnenfels, Grundsätze der Polizey, Handlung und Finanz, 3. vol., 7.supplemented edition, Vienna 1805, page 90-91: The control is maintained especially when the billing of more officials is carried out in such a way that the individual parts have interconnections which can be used to monitor the accuracy (Genauigkeit) or inaccuracy (Ungenauigkeit) of the accounts. Basically it is about the control of so called chambers, no one will take control of himself. The works of Joseph von Sonnenfels belonged to the compulsory lectures at the higher schools in Hungary. For example, Mr. Gašpar Pál ab Ehrenfels, the first professor of cameralistic lectured according to them at the University of Trnava. Sätze aus der allgemeinen Einleitung in die Staatswissenschaft, aus der Polizey und Handlungswissenschaft according to the lectures of Ehrenfels was defended by his pupil as a dissertation in 1771.

The establishment of state financial control was proposed by Sonnenfels12, the national economy theorist and author of a lot of works in the field of cameralistic - the contemporary state science. He emphasized that control is maintained especially when billing of more officials is carried out in such a way that the individual parts have interconnections through which it can be tracked the accuracy or inaccuracy of the kept accounts. The course of the state accounting must be completely separated from the other parts of the financial administration if the security shall be expected. Basically it is about the control of so called chambers, no one will take control of himself. In Austrian provinces and Lands of the Bohemian Crown (hereditary lands) the sovereign could follow the tradition of the unlimited governance. There were some examples of exceptional practitioners who took the control of their own property and gave evidence about the effectivity of the good asset and accounts management and their control.

One of them was the husband of Maria Theresa, Emperor Francis Stephen of Lorraine who in the framework of his own economic empire was also the last instance of the control in the property complex in Holíč and Šaštín.

However, personalities directly involved in state bodies played a greater role in establishing an effective financial management system. Wenzel Anton, Prince von

Kaunitz- Rietberg (February 2, 1711 Vienna - June 27, 1794, Mariahilf) supported reforms aimed at strengthening the influence of the state in all areas. Upon the suspension of Haugwitz he became the head of counsellors and ministers as a state counsellor- president of re-appointed state council. The state council as the main authority of the state discussed all issues of the governance however it didn't have executive power- it was entrusted to ministries and designated authorities. Kaunitz directed the state politics also during the reign of the sons of Maria Theresa Joseph II and Leopold II.

6 Ludwig Friedrich Julius von Zinzendorf (23. 9. 1721 – 4. 10. 1780)

Count Ludwig Friedrich Julius von Zinzendorf (23.9. 1721 Nürnberg- 4.10.1780 Vienna)- he started his career as cadet in the services of Saxon king, he studied the law in the university in Leipzig, he acted in the diplomacy in France, he retired with the title and function of state and conference minister of internal affairs.

The most important person in forming the system of management and control of the state finances was **Zinzendorf**. He served in the service of the monarchy from 1742. In diplomatic missions in France (until 1753), he carefully perceived the consequences of disarray in the financial sphere of King Louis XV. After he returned to Vienna, Zinzendorf became a regular counsellor in the central administrative body and business administration. He served as Vice President of the Court Committee for Mining and Coinage and already then he drafted the proposals about the reconstruction of the financial situation of the monarchy, weakened by the wars of Silesia. The implementation of his plans allowed also the appointment for the president of the Chamber Credit Deputation in 1761. From this position he gave the proposal for the reorganisation of administration and financial system of the whole monarchy: the cash flow of state finances should be under the supervision of the independent authority. After the discussion the draft Maria Theresa accepted the proposal and acknowledged by annotation from 23rd of December 1761. In the document about the establishment of new control body Rechen-Cammer Maria Theresa agreed with all proposals about the reorganization of the state finance administration. The main tasks of the new control office were analysis and compilation of assessments on important financial matters (preventive control) and their subsequent submission to the sovereign's decision, improvement of accounting methods and administration (management) of the entire accounting in the relevant bodies.

The control office also supervised the operation of accounting offices and their final accounts. The establishment of the court accounting chamber brought him to the position of its president and the chief financial controller. Zinzendorf was also the author of proposals for establishment and utilization of fund to cover the state debt, the stock exchange and state bank (1766 – 1767). Zinzendorf remained in the position of the president of the independent financial control authority until 1773 when the court accounting chamber stopped to be the separate central office.

In 1784 a list of seisins, the so-called Theresian cadastre according to which taxes were established, was compiled; in 1762, the first paper money in Central

Europe were issued in Vienna; she supported the development of manufactures and she brought very high incomes in the period of eight years, she managed to adjust the state debt from the astronomical number of 259 million gulden and in 1775 to achieve even an abundance in the state budget; she unified the state administration at the expense of power of estates; she affected the administration of towns and villages; she took the administration of finance away from the estates and she set up a new system which covered better the needs of the state treasury; she also focused on the reparation of the roads which served to the trade development. Except the reparation of old roads she ordered to build new ones; she unified scales and measures; she cancelled the private toll collection; in 1755 she stated the 30 % duty of all goods imported to Hungary and she ordered to mint new quality coins known as The Maria Theresa thaler.

Conclusion

Maria Theresa was an important ruler of The Habsburg Empire who gained her political experience and self-confidence of the ruler during the wars on her legacy however she was aware of the necessity of reforms. The peaceful course of the reforms and the introduction of the absolutist way of governance were undoubtedly enabled by her great political and tactical ability. A number of educated and devoted counsellors helped her with the implementation. In the Kingdom of Hungary there was no area that would not have required a reform.

Maria Theresa's reform activity was aimed to overcome the economic and power backwardness of The Habsburg Monarchy. The economic, political and also cultural heterogeneity of the various parts of the empire has caused that the scale of reform activity was very broad and didn’t have a uniform course in all parts. Basically, it had the character of the reform activity of the enlightenment absolutism and the main importance was from the beginning placed on the centralization and unification of the state governance. Neither the foreign nor the internal situation allowed Maria Theresa to proceed to more resolute reforms in the Kingdom of Hungary at the beginning of her governance. On the assembly in 1741, she was forced to the big concessions and in the interest of saving the monarchy she had to sacrifice what her father reached at the end of his reign. The experiences of the war on the Austrian heritage, in which she had the opportunity to convince herself of the dominance of the jointly organized state entity, but also of the imperfections and weaknesses of her own empire, speeded up her decision to implement the necessary reforms. She was finally able to implement reforms in Hungary in the 60s of the 18th century.

From its inception after the Battle of Mohács (1526), The Habsburg Monarchy has gradually become a conglomerate of various countries, Austrian provinces, Kingdom of Hungary with its numerous provinces, territories outside the "central" countries (today’s Belgium, parts of Italy), the Lands of the Bohemian Crowns and it’s Crownlands and other smaller regions within the Holy Roman Empire. However, there were also other large areas which belonged to the Lands of the Holy Hungarian Crown of Saint Stephen but were occupied by Ottomans and which were

incorporated into the Habsburg Monarchy only after the winning battle at Vienna from 26th to 30th of September 1683. The management of the large territories was difficult because each territory followed own law, own administration carried out by special bodies, had different economic systems (system of collection of duties, tolls, scales and measures, etc.).

The Habsburg Monarchy was becoming European great power. However the considerable economic potential was threatened not only by the unceasing struggles with Ottomans but also by the internal conflicts. Those were instigated mainly by the effort to reach the basic condition for effective functioning of the state which was the centralization of the governance. The internal affairs in the monarchy formed the attitude to the rights of the individual Crownlands and incorporation of territories liberated from Ottomans under the administration of the state.

The administration of a large state entity was considerably complicated because the parts of the monarchy kept their traditional governing bodies with a different degree of competences. Central management authorities based in Vienna were supposed to economically and strategically control important border areas and to ensure for the state crucial areas (army, mining and coinage, tax administration). The Hungarian Chamber was established in 1528 and it governed the economy, state property and finances. It was based in the capital city of Pressburg - today's Bratislava. Mining and coinage issues were handled by the Head Chamber Earl's Office seated in Banská Štiavnica what caused that administration and control of finance flow became significantly complicated (12). The organizational structure of the Head Chamber Earl's Office as well as the rights and obligations given in instructions of Maria Theresa from 1747, 1751 and 1752 remained unchanged also in the next decades. Some smaller changes took place only due to the enlargement or reduction of the territorial competence of the office (7).

The power of the Roman Catholic Church has been greatly weakened and in general it can be pointed out that the states established during this period had predominantly absolutistic character and their administrative apparatus served mainly to the interests of the ruler. According to Schwarz we can identify three absolutistic forms of government in the Kingdom of Hungary. The first one was absolutism of Leopold I in the years 1673- 1681 which can be characterized as confessional absolutism. The second was the enlightened absolutism of Joseph II in 18th century driven by the ruler's ambition to ensure the welfare for the state and individuals. The third one was neo-absolutism of years 1849- 1859 which was associated with the persons of minister Alexander Bach and ruler Franz Joseph (13).

The governance and administration of this period showed several specifics, in relation to this the governmental, respectively armed forces (e.g. police and army) gained in the framework of governance and administration special position what has been reflected in the attitudes of cameralism, respectively police science (11). When it comes to the indication of this direction in Prussian, Austrian and German conditions the term "Kameralwissenschaft- cameralism" has been used (this term reflected the fact that the subject of this discipline were issues handled by different

administrative offices, e.g. mining office), in the area of French administration the term “science de police- police science” was used which finally prevailed and was then later used also in conditions of Prussia and Germany (9). The cameral sciences and the theory of cameralism are sometimes collectively called cameralistic and sometimes they are understood as synonymous. Some new definitions characterize the cameralistic as a set of administrative and economic disciplines, justifying in particular the financial and accounting principles of the property management of sovereigns. In our terms, this term has retained in the name cameral accounting (16).

References:

1. ADAMOVÁ, K., SOUKUP, L. (2010): Prameny k dějinám práva v českych zemích. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 2. upr. vyd. 362 s., ISBN:978-80-7380-271-4)
2. BUMBA, J. (2007): České katastry od 11. do 21. století. Praha : Grada Publishing, s. 31-33.
3. HLEDÍKOVÁ, Z. – JANÁK, J. –DOBEŠ, J. (2005): Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, s. 141-144.
4. HUDECOVÁ, Ľ.(2014): Slovenský geodet a kartograf. Bulletin komory geodetov a kartografov. Ročník XIX.. 1/2014, str.4.
5. CHOVANEC, T. (2015): Hospodárske reformy Márie Terézie. In Vojáček, L.- Tauchen, J.(eds.): III. ČESKO-SLOVENSKÉ PRÁVNĚHISTORICKÉ SETKÁNÍ DOKTORANDŮ A POSTDOKTORANDŮ. Masarykova univerzita Právnická fakulta Právní dějiny a římské právo Katedra dějin státu a práva. Sborník z konference. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 366 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia ; sv. č. 529. ISBN 978-80-210-7938-0.
6. JANUSOVÁ, J.(1995): Marie Terezie legendy a skutečnost. Vyd. 2. Karviná : Amosium servis, 1995.189 s. ISBN 80-85498-30-8
7. KAŠIAROVÁ, E.: Hlavný komorskogrófsky úrad v Banskej Štiavnici a jeho archív. Dostupné na http://www.prvybanickyspolok.sk/content/historia/komorgrofsky-urad
8. KLIMOVSKÝ, D. (2008): Základy verejnej správy. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. ISBN 978-80-7097-713-2, str.14 – 15.
9. KLIMOVSKÝ, D.(2009): Kameralizmus v perspektíve dnešného poznávania verejnej správy (PDF Download Available).
1. Dostupnéna:https://www.researchgate.net/publication/236897306_Kameralizmus_v_perspektive_dnesneho poznavania_verejnej_spravy. Slovenská politologická revue Číslo 1, ročník IX., s. 76-88 ISSN 1335-9096
10. KLINEC, I. (2014): ETICKÉ KONCEPTY EKONOMIKY. Manažérstvo životného prostredia 2014. Zborník XIV. Medzinárodná vedecká konferencia, 10.-11. september 2014, Bratislava. Žilina: Strix, Edícia ESE – 20, ISBN 978-80-89281-98-5. Rusko, M.- Harangozó, J. (Eds.), str. 38
11. MADARÁSZ, A. (2002): Kameralizmus, történelmi iskola, osztrák gazdaságtan. Három vázlat a német és osztrák közgazdasági diskurzus történetéből (Cameralism, the historical school and Austrian economics. Three outlines from the history of German and Austrian economic debate). Közgazdasági Szemle, 49 (10). pp. 838-857. ISSN 0023-4346
12. KOWALSKÁ, E. (2011): Najvyšší kontrolný úrad Slovenskej republiky, Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Slovenské národné múzeum - Historické múzeum, Slovenský národný archív. 250 rokov štátnej kontroly na území Slovenska. Publikácia vydaná k výstave 250 rokov štátnej kontroly na území Slovenska, 24 s.,ISBN: SINE,
13. POSCHOVÁ, M.(2015): Absolutizmus v Uhorsku v 17. – 19. Storočí: definícia, charakteristika a porovnanie. Testimonia Theologica. ROČNÍK IX., Č. 1, s. 34 – 57

14. STELLNER, F. (2016): Decenální reces (1748). In Schelle, Karel; Tauchen, Jaromír. Encyklopedie českých právních dějin, II. svazek D-J. první. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. v koedici s KEY Publishing s.r.o., s. 41-42, 2 s. ISBN 978-80-7380-587-6. Heslo v odborné encyklopedii o smlouvě mezi císařovnou, českou a uherskou královnou Marií Terezií Habsburskou (1717 – 1780) a stavy českých a rakouských zemí ze dne 30. 7. 1748, na jejímž základě mohla panovnice deset let vybírat daně na vydržování vojska bez dalšího každoročního schvalování stavy.
15. ŠTOURAČOVÁ, J. (2014): Vývoj správních institucí českého státu 1526–1848. Masarykova univerzita Brno 2014. Grafex – Agency s.r.o., Helceletova 16, 602 00 Brno, 97 s.,. ISBN 978-80-210-7196-4
16. UNČOVSKÝ, L.(1996): Kameralistika vo vývoji ekonomického myslenia u nás. / Unčovský, L. - In: Ekonomický časopis. - Roč. 44 č.9, s.705-718.
17. URFUS, V. (2001): Historické základy novodobého práva soukromého. C. H. Beck, 131 s., ISBN 80-7049-504-6

Marina Tabatadze
PhD in Economics
Professor of Macroeconomics at the Department of Macroeconomics at
Tbilisi State University, Georgia

THE ADVANTAGES OF USING A SYNTHESIS OF TRADITIONAL AND NEW TEACHING METHODS IN ECONOMIC EDUCATION

Abstract. *There is considerable dissatisfaction in the profession regarding the teaching of macroeconomics. Considered out of dated and old-fashioned, students and their employees complain about the textbooks have been slow to respond to the modern challenges of economics.*

Key words*: Macroeconomics, economic education, innovative learning, readers theater.*

As shown by number of reports, Georgia has very high literacy level. In 2014, 92% of a youth group was enrolled in upper secondary education, while only 8% was declared as early school leavers (National Statistics Office of Georgia). As a result, the educational attainment level of the labor force remains relatively high: in 2014, 62.1% of workers had secondary education and 30.4% higher education.

Despite these highly positive results, number of national and international surveys indicated that there is an important gap in terms of the relevance of education. According to the World Economic Forum's Executive Opinion Survey, inadequately educated workforce is the most problematic factor for doing business in Georgia (World Economic Forum, 2013). In Georgian reality, this problem of "inadequate trained labour force" reported by Georgian businesses as well, is not so much about access to education per se, as it is about access to the right kind of education and, most importantly, using the right methods and tools of education. Taking these observations into account, the aim of the proposed research is to analyse weather the education tools and methods used in Economic education in Georgian higher education instructions correspond to the needs of modern society.

Economics remains were attractive choice for Georgian students with relatively high level of employment after graduation and good reputation in terms of the

education quality. Number of public and private institutions propose degree in economics. Our study was undertaken in one of the biggest and most ancient public university of the Caucasus region Tbilisi State University.

The Faculty of Economics and Business of Tbilisi State University was established as an independent entity at the Tbilisi State University in 1931 on the basis of the Social-Economic Faculty founded in 1922. Until 1944, the Faculty of Economics was the first and the only educational and research center in our country. The faculty has over 5000 enrolled students every year. It employs over 100 academic personnel. Currently, nearly all Georgian universities offer courses in economics, where lectures are delivered by the alumni of the Faculty of Economics of Tbilisi State University.

The respondents of the study were exclusively current economics students of Tbilisi State University. The data was collected with face-to-face and online interviews with students and observation and researcher notes. The data was suitably classified and analyzed based on the objective of the study. As the research intended to observe the results of innovative learning, the authors directly measured the understanding of the discussed topics with the students.

The results of our research showed that students are satisfied with the education contents, but regret the lack of practical assignments and the implication of modern technology in teaching processes. To give one example, our research highlighted the inadequacy of traditional macroeconomic modelling, based on real business cycle theory and rational expectations, to appropriately explain all modern macroeconomic challenges such as financial crisis and poverty. Textbooks have been slow to respond to these concerns. In addition, new policy measures, such as quantitative easing and the possibility of the zero lower bound in interest rates, requires a re-orientation of macroeconomics pedagogy.

To fill in this gap, we tested some new teaching tools for the classical macroeconomic concepts, such as unemployment. We tested, for example, the use of readers theater in macroeconomics education. The readers theater is one of the innovative learning in an effort to increase the understanding and value students' learning processes that involve the activity of reading, writing, listening and speaking. In this type of learning, students read a manuscript of a certain literature and other students grasp the meaning of what was read and is shown by the reader.

Our research showed that students' understanding of the discussed topic is better compared to learning the same topic only with direct instruction method. Our study confirmed the belief, that applying readers theater in teaching macroeconomics, especially at the bachelor degree, is particularly efficient. However, is does not diminish the importance of traditional classroom methods.

To conclude, we believe that using a synthesis of traditional teaching of economic models with blended learning methods, such as the use of video material, readers theater, in-class discussion, flipped classroom, playing monetary policy games and organizing a debate between the proponents of different macroeconomic theories, is very effective. However, these new methods are applicable to small size

groups. The use of combination of traditional and innovative learning tools not only increases the fundamental knowledge of the discussed topic, but also increases the students listening and speaking skills and their confidence. It gives a great atmosphere and dynamism to the classroom and increases students' participation and understanding of even the most complicated macroeconomic topics.

References:

1. Taylor, John, B.. 2000. "Teaching Modern Macroeconomics at the Principles Level." American Economic Review, 90(2): 90-94.
2. Santicola, Craig F. 2015, "Academic Controversy In Macroeconomics: An Active And Collaborative Method To Increase Student Learning", American Journal Of Business Education – Third Quarter, Volume 8, Number 3

Horbach L.M.,
Ph.D., Associate Professor
Kotliarov V.O.
Candidate of Economic Sciences
Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine

CONCEPTUAL BASIS FOR THE FORMATION OF KNOWLEDGE ECONOMY

Горбач Л.М.,
к.е.н., доцент
Котляров В.О.
к.е.н.
Міжрегіональна академія управління персоналом, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ

The article considers the main characteristics of the knowledge economy and conditions of development. We investigate the most important aspects of the knowledge economy formation. It is proved that knowledge economy should be exmined as a economic of post-industrial society, resulting in the formation of which is innovation increase and information for economic development. Definition to concern interpretation of the concept «economy of knowledge» generalized, which priority resource are information and knowledge.

Keywords: *knowledge economy, innovation economy, information economy, post-industrial society, knowledge society.*

У статті розглядаються основні риси економіки знань і умови розвитку. Досліджуються важливі аспекти формування економіки знань. Обгрунтовано, що економіку знань доцільно розглядати як економіку постіндустріального суспільства, наслідком становлення якої є підвищення інноваційності та інформаційності економічного розвитку. Узагальнено підходи до визначення поняття «економіка знань», пріоритетним ресурсом якої є інформація та знання.

Ключові слова: *економіка знань, інноваційна економіка, інформаційна економіка, постіндустріальне суспільство, суспільство знань.*

Кінець XX – початок XXI століття характеризується створенням концептуальних основ «нової економіки» або економіки знань (knowledge

economy), основу якої складають інтелектуальні ресурси, наукомісткі й інформаційні технології.

На сьогодні у наукових публікаціях чітко прослідковується теза про те, що сучасне суспільство трансформується в економіку знань. Дослідження економіки знань передусім спирається на галузі підвищеного попиту на знання (knowledgeintensive sector): нові напрямки в галузі НДДКР і освіти, високотехнологічні галузі (виробництво комп'ютерів, засобів зв'язку), новітні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), які дозволяють удосконалювати процеси генерації знань.

В останні роки в межах теорії економічного розвитку постіндустріального типу в зарубіжних та вітчизняних наукових публікаціях з'явилися нові терміни як: постіндустріалізм, постсучасний світ, постіндустріальна цивілізація, конвенціальний постіндустріалізм, постцивілізаційне суспільство, постмодерн, інформаційне суспільство, економіка знань, нова економіка, інтелектуальна економіка, інноваційна економіка, неоіндустріальна економіка, технотронне суспільство, а також доктрини, які ставлять у центр соціальних моделей знання: "knowledgeable society" (знаюче суспільство, або суспільство, яке володіє знаннями), "knowledge society" (суспільство знань, або *k*-суспільство), "knowledge-based society" (суспільство, яке ґрунтується на знаннях), "knowledge economy" (економіка знань).

Всі розробки в межах вищевідзначених теорій і доктрин стали теоретичною основою розвитку концепції економіки знань.

Значний внесок у дослідження теоретико-методологічних основ формування постіндустріального суспільства та становлення економіки знань зробили як українські, так і зарубіжні вчені, зокрема: Д. Белл, В. Геєць, Л. Гохберг, В. Макаров, Ф. Махлуп, В. Семиноженко, Е. Тоффлер, Л. Федулова та інші.

Вперше термін «економіка знань» застосував та ввів у науковий обіг представник австро-американської наукової школи Ф. Махлуп у книзі «Виробництво і поширення знань у США» (1962 р.) у застосуванні до одного із секторів економіки [1]. Ф. Махлуп під виробництвом знань розумів «… будь-яку діяльність людини (або викликану нею), ефективно спрямовану на те, щоб створити, змінити, або підтвердити у власному чи чужому розумі осмислене розуміння або визнання будь-яких фактів». Крім того, вчений вважав, що знання охоплюють усі види діяльності від їх передачі до початкового створення [2].

Не дивлячись на те, що поняття «економіка знань» існує з середини XX ст, воно отримало широке поширення в наукових колах лише в 90-х рр. XX ст. Нині цей термін використовують для визначення типу економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль [3], тобто засобом досягнення значного економічного зростання є інтелектуальний потенціал суспільства та виробництво знань [1]. Тенденція сучасного світу полягає в тому, що економіки розвинутих країн і країн, що розвиваються переходять до економіки знань.

У матеріалах Всесвітнього наукового форуму, проведеного під егідою ЮНЕСКО, суспільство знань ототожнюється із інноваційним суспільством, яке ґрунтується на концепції безперервного навчання протягом усього життя.

Відповідно до концепції, запропонованої американським економістом Дж. Мокіром [4], від якості корисного знання, яким володіє суспільство, залежить стабільний економічний ріст.

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення «економіки знань» у вітчизняній та зарубіжній економічній науці

	Автор, джерело	Визначення
1.	ОЕСР [7]	це – економіка, яка ґрунтується на виробництві, оновленні, циркуляції, розподілі і застосуванні знань та інформації. Використовуються постулати ендогенної теорії росту, за якою знання і технології є провідними факторами продуктивності й економічного росту.
2.	В. М. Гєець, В. П. Семиноженко [8, с. 32]	це – «…економіка, в якій джерелом зростання є як спеціалізовані (наукові), так і повсякденні знання, в результаті використання яких, поряд із природними ресурсами, капіталом і працею, домінуючим фактором стають процеси накопичення і використання знань, внаслідок чого постійно зростає конкурентоспроможність економіки".
3.	Л. І. Федулова [9, с. 53]	це – «…економіка, що створює, розповсюджує та використовує знання для забезпечення свого зростання та конкурентоспроможності».
4.	Б. В. Саліхов [10, с. 45]	це – «…специфічна сфера людської діяльності, в межах якої відтворюються знання, необхідні людині для вирішення пізнавально-творчих завдань».
5.	О. А. Донічев, С. В. Грачов [11]	це – наступний етап розвитку постіндустріальної й інноваційної економік, який виступає фундаментом знань. Головним фактором зародження і розвитку знаннєвої економіки виступає людський потенціал, який є основою розвитку інтелектуальної власності.
6.	Ф. Ч. Эванс, Д. М. Бишоп [12]	це – єдність трьох сфер – економіки послуг, мережевої економіки, глобальної економіки.
7.	К. Нордстрем, Й. Ріддерстрале [13]	це – економіка, в якій зростаюча роль знань виступає домінуючим фактором розвитку економічної системи і суттєво впливає на кваліфікацію, навчання, організацію та інновації.
8.	В. Л. Макаров [14]	це – тип економіки, де сектори технологічної матеріалізації знань відіграють вирішальну роль, а виробництво знань є джерелом економічного росту.
9.	А. Л. Гапоненко, Т. М. Орлова [15]	це – економіка, яка створює, поширює й використовує знання для забезпечення свого росту і конкурентоздатності; широко використовує знання в різних формах, при цьому знання збагачують всі галузі, всі сектори і всіх учасників економічних процесів.
10.	Л. Е. Мінделлі, Л. К. Піпія [5, с. 16].	це – економіка, в якій знання та інновації відіграють домінуючу роль в економічному розвитку.
11.	І. В. Скоблякова [16]	це такий тип економіки, в якому знання та компетенції виступають ключовими факторами економічного зростання та яку характеризує переважання людського капіталу в структурі сукупного капіталу.

У науковій літературі представлені різні підходи до визначення економіки знань. Основні з них згруповані нами у таблиці 1. Так, у широкому значенні економіка знань трактується як економіка, в якій знання та інновації відіграють домінуючу роль в економічному розвитку [5, с. 116].

За визначенням експертів ООН, економіка знань, – це економіка, в якій знання створюються, поширюються і використовуються для забезпечення господарського росту і міжнародної конкурентноздатності країни. При цьому знання збагачують всі галузі, всі сектори і всіх учасників економічних процесів.

Відомий британський соціолог Е. Гідденс відзначав, що виникнення економіки, яка ґрунтується на знаннях, кардинально змінює закони господарського розвитку [6, с. 59].

Наведені у таблиці визначення свідчать про відсутність єдиного категоріального апарату щодо економіки знань. Водночас всі визначення об'єднані спільною ознакою – це економіка, яка ґрунтується на знаннях, інноваціях, активному сприйнятті нових ідей, готовності до їх практичної реалізації.

Отже, економіка знань, як багатогранна категорія, пов'язана в сучасному вимірі передусім із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які охопили більшість сфер людської діяльності, залученням більшості людей до процесу формування і використання нових знань, масовим використанням можливостей культурного і духовного збагачення глобалізованого світу, що несе можливості накопичення й обміну новими знаннями як науково-технічного, так і гуманітарного змісту [17].

Відповідно до розробок Світового банку, основу економіки знань складають такі основні елементи (рис. 1): освіта, інноваційний потенціал, інформаційна інфраструктура, інституціональна структура [18].

Рис.1. Основні складові економіки знань

Як справедливо відзначається у дослідженні [19, с. 171], синтез різних підходів до визначення економіки знань, дозволяє розглядати її як інституціональну модель сучасної економічної системи інноваційного типу, яка ґрунтується на пріоритетності інтелектуальної власності, креативної праці, наукомісткого виробництва, безперервної освіти і зростання потреб у самореалізації.

Як і будь-яка категорія, економіка знань має певні особливості й характерні ознаки. Так, на думку Е. Тоффлера, до основних характеристик інноваційної економіки або економіки знань відносяться [20]:

- економічна система розвивається прискореними темпами, а її функціонування безпосередньо залежить від інформації і знання;
- нова система ґрунтується не на масовому виробництві, а на гнучкому виробництві індивідуалізованої продукції, яка виготовляється невеликими партіями, але за вартістю, що не перевищує вартість масової продукції завдяки впровадженню інноваційних технологій;
- традиційні фактори розвитку виробництваа – праця, сировина, капітал – втрачають своє значення і витісняються новим фактором виробництва – знанням або інформацією;
- капітал є рухомим, кількість його джерел збільшується;
- кожен працівник стає власником знань як унікального засобу виробництва (інтелектуальна власність);
- цикл виробництва об'єднує виробника і споживача, але споживач не тільки забезпечує споживацький попит, а й надає необхідну для виробництва інформацію;
- нова система розвивається одночасно на локальному і глобальному рівнях.

Російський учений Л. Гохберг [21, с. 26-27] вважає, що економіці знань властиві такі основні характеристики:

- динаміка і якість економічного росту дуже залежать від технологічних зрушень на основі інновацій;
- відбуваються прискорення технологічного прогресу, скорочення життєвого циклу продуктів і послуг, а особливо термінів проведення досліджень, розробок і впровадження інновацій;
- «нова економіка» – мережева економіка, в якій взаємозв'язки виконують системоутворюючу роль, що прямо впливає на розвиток інноваційної діяльності, ефективність якої визначається сукупністю прямих і обернених зв'язків між різними стадіями інноваційного циклу, виробниками і споживачами знань;
- наука все більше орієнтується на потреби економіки, що пов'язано з підвищенням частки підприємницького сектора як у виконанні, так і у фінансуванні наукових досліджень.

Колектив авторів [22] наводить такі вагомі характеристики, які в сукупності дають уявлення про економіку знань:

- виробництво послуг, інформації, культури відіграють головну роль;
- провідна роль галузей, які не спираються на фізичну інфраструктуру;
- накладення елементів нової інфраструктури на старі життєздатні інфраструктури і поступове витіснення останніх;
- постійний ріст частки науково-дослідницьких робіт у сукупних витратах держави і приватних фірм;
- стабільний ріст капіталізації інноваційних фірм;
- перетворення людини, яка вміє творчо мислити, на «ресурс», основну складову національного багатства;
- пріоритетність інвестицій у розвиток фундаментальних знань особистості;
- домінуюча роль жінки у різних сферах діяльності, у тому числі творчості і культури;
- географічні зрушення виробничих потужностей, концентрація розвитку навколо центрів освіти і досліджень.

А. Віфлеємський [23] виділяє такі характерні риси розвитку людської цивілізації в умовах переходу до економіки знань: значне підвищення ролі знань в економіці; вихід на новий рівень технологій, здатних змінювати біосоціальну природу людини (генна інженерія, клонування); інституціоналізацію глобального інформаційного простору, що забезпечує вільний доступ кожного індивідуума до накопиченого об'єму знань; глобалізацію світової економіки, яка відкриває можливості сталого соціально-економічного росту в планетарному масштабі, але загострює суперечності національних інтересів.

Д. Белл, характеризуючи нинішнє постіндустріальне суспільство як суспільство знань [24, с. 288], говорить про настання «інформаційного століття», в економіці якого пріоритет товарів змінюється виробництвом послуг, а теоретичні знання є основою інновацій і інтелектуальних технологій [25].

Цієї ж думки притримується і П. Ромер, який розглядає технології як один із ендогених факторів економічного росту. Як відзначає вчений, не дивлячись на те, що кожен окремо взятий технологічний прорив може видаватися випадковим, загалом, розвиток технологій відбувається прямо пропорційно вкладених у них ресурсів [26]. П. Ромер запропонував теоретичну модель економічного росту, в якій ключовим ендогенним фактором виступає рівень розвитку технології й інвестицій у НДДКР [26].

Таким чином, розглядаючи економіку знань як новий етап суспільного розвитку, можемо зробити висновки, що економіка знань – це термін, який використовується для опису тенденцій створення знань та їх використання у виробничому процесі як важливих факторів досягнення процвітання і конкурентоздатності [27]; тип економіки, в якій знання відіграють вирішальну роль, є джерелом економічного розвитку, а сектори виробництва, поширення і

використання знань мають вирішальне значення в забезпеченні росту економіки.

Література:

1. Макаров В. Л. Экономика знаний: уроки для России / В.Л. Макаров, А.Е. Варшавский, А. Н. Козырев // Вестник Российской академии наук. – 2003. – Т. 73. – № 5. – С. 450.
2. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США / Ф. Махлуп. – М., 1966. – С. 33-35.
3. Андросюк К.В. Многогранное понятие «Экономики знаний» / К.В. Андросюк // Креативная экономика. – 2007. – № 3. – С. 92-96.
4. Mokyr J. The Knowledge Society: Theoretical and Historical Underpinnings. Presented to the Ad Hoc Group on Knowledge Systems / J. Mokyr. – New York: United Nation, 2003. – P. 24-27.
5. Миндели Л. Э. Концептуальные аспекты формирования экономики знаний / Л. Э. Миндели, Л. К. Пипия // Проблемы прогнозирования. – 2007. – № 3. – С. 115-138.
6. Giddens A. Globalization, Inequality and the Social Investment State / World Culture Report. – Paris, 2000. – P. 59.
7. The Knowledge-Based Economy [Електронний ресурс]. – Paris, 1996. – Режим доступу: http://oecd.org.
8. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України: монографія / В.М. Геєць, В.П, Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.
9. Федулова Л. І. Концептуальні засади економіки знань / Л. І. Федулова // Економічна теорія. – 2008. – № 2. – С. 37-59.
10. Салихов Б. В. Интеллектуальный капитал организации: сущность, структура и основы управления / Б. В. Салихов. – М., 2008. – 156 с.
11. 11. Доничев О. А. Экономика знаний: новый тип воспроизводства / О. А. Доничев, С. В. Грачёв // Проблемы теории и практики управления. – 2010. – № 11. – С. 20-27.
12. Эванс Ф. Ч. Оценка компаний при слияниях и поглощениях: Создание стоимости в частных компаниях // Ф. Ч. Эванс, Д. М. Бишоп. – М., 2004. – 332 с.
13. Нордстрем К. Экономика знаний / К. Нордстрем, Й. Риддерстрале // Top-Manager. – 2007. – № 12.
14. Макаров В. Контуры экономики знаний / В. Макаров // Экономист. – 2003. – № 3. – С. 5-15.
15. Гапоненко А. Л. Управление знаниями. Как превратить знания в капитал: Учебник / А. Л. Гапоненко, Т. М. Орлова. – М., 2008.
16. Скоблякова И. В. Инновационные системы и венчурное финансирование / И.В. Скоблякова. – М.: Издательство Машиностроение - 1, 2006.
17. Гаджиев М. М. Понятийный аппарат региональной экономики знаний [Електронний ресурс] / М. М. Гаджиев, М. Ш. Магомедов, Д. М. Насрудинов // Региональная экономика и управление: электронный научный журнал. – №1 (53). Дата публикации: 2018-02-10 . Режим доступа: http://eeeregion. ru/article/5305/
18. World Bank. Building Knowledge Economies: Advanced Strategies for Development. WBI Development Studies. Washington, DC: World Bank. 2007.
19. Фролов Д. П. Экономика знаний: концептуализация теории, институонализация практики // Д. П. Фролов, Д. А. Шелестова // Журнал экономической теории. – 2013. – № 4. – С. 171.
20. Toffler A. Powershift: knowledge, wealth and violence at the edge of 21st century / A. Toffler. – N.Y.: Bantam books, 1990.
21. Гохберг Л. Национальная инновационная система России в условиях «новой экономики» / Л. Гохберг // Вопросы экономики. – 2003. – № 3. – С. 26-27.

22. Баранова И. В. Барьеры развития рынка образовательных услуг в регионах России и способы их преодоления в условиях экономики знаний / И. В. Баранова, Е. Г. Попкова, С. Е. Карпушова, Е. В. Пацюк // Вестник Ростовского государственного экономического университета (РИНХ). – 2016. – № 4 (56). – С. 12-18.
23. Вифлеемский А. Роль образовательного комплекса в постиндустриальном обществе / А. Вифлеемский // Вопросы экономики. – 2002. – № 8. – С. 115.
24. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М.: Academia, 1999. – 786 с.
25. Белл Д. Социальные рамки информационного общества. Новая технократическая волна на Западе. / Д. Белл; под ред. В. Л. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 330-342.
26. Romer P. Endogenous Technological Change [Електронный ресурс] / P. Romer // Journal of Political Economy. – 1990. – № 5 (98). – Режим доступу: http://links.jstor.org/sici?sici=00223808%2819910%2998%3A
27. Hogan T. An Overview of the Knowledge Economy, With a Focus on Arizona. A Report from the Productivity and Prosperity Project (P3), an Initiative Supported by the Office of the University Economist [Електронний ресурс] / T. Hogan // WP Carey School of Business; Arizona State University. – August 2011. – Режим доступу: https://wpcarey.asu.edu/sites/default/files/uploads/research/competitiveness-prosperity-research/Knowledge-Economy.pdf

Gret Galina
Ph.D., Associate professor
National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky KPI», (Ukraine, Kyiv)

STATE AND TRENDS OF DEVELOPMENT OF BOOKS IN UKRAINE

Грет Г.П.
канд. екон. наук, доцент
Національний Технічний Університет України «КПІ ім. І.Сікорського»

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИДАННЯ КНИГ В УКРАЇНІ

The article deals with the factors that ensure the training mentally retarded teenagers at the Literature lessons to creative activity.

The article deals with the issue of books in Ukraine by the number of titles and circulation, thematic typological analysis of publications was made, the participants of the book market of Ukraine engaged in publishing activity, their pricing policy are described. The problems and probable ways of development of national book publishing are discussed

Key words: *publishing house, edition. issue, book products, market, circulation*

У статті розглянуто випуск книг в Україні за кількістю назв і тиражами, зроблено тематико-типологічний аналіз видань, охарактеризовано учасників книжкового ринку України, що здійснюють видавничу діяльність, їхню цінову політику. Висвітлено проблеми і ймовірні шляхи розвитку національного книговидання

Ключові слова: *видавництво, видання. випуск, книжкова продукція, ринок, тираж*

Книга як товар, що виробляється, має особливу природу, оскільки вона є, по-перше, елементом культури, результатом інтелектуальної, творчої праці, а по-друге, товаром, що має свого конкретного споживача. Кожне видання – це уособлення окремої функціональної вартості, закладеної в текст твору її автором, що й визначає специфіку матеріального виробництва книжкової

продукції, зміст якої створюється у сфері нематеріального виготовлення і призначається для духовних потреб. Книги не відносяться до найприбутковішого бізнесу, а в Україні – тим більше, де населення читає найменше серед усіх європейських країн.

При наявних соціально-політичних і культурно-історичних умовах в Україні відбуваються певні позитивні зрушення у багатьох суспільно-важливих галузях в т.ч. і у видавничій діяльності. Тому безсумнівною є актуальність дослідження стану книговидання і виявлення тенденцій його розвитку.

У результаті аналізу наявних публікацій було виявлено, що проблеми випуску книг в Україні досліджують О. Афонін, В. і Д.Капранови, О. Коваль, М. Сенченко, М. Тимошик, В. Теремко. Практичні напрацювання, що почали з'являтися останнім часом у мережі Інтернет, свідчать про зацікавленість видавців у інтенсифікації досліджень у видавничій справі. Активно ці теми обговорюються на сторінках інтернет-порталів Читомо, ЛітАкцент, Книго-бачення.

Стримуючими чинниками розвитку національного книговидання є недостатній рівень державної підтримки галузі, зниження інтересу населення до читання, а також низький рівень попиту українців на вітчизняну видавничу продукцію, обумовлений зростанням цін на неї і зменшенням їхніх реальних доходів.

У 2013 р. була прийнята постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему «Проблеми розвитку українського книговидавництва, книгорозповсюдження та перспективи підтримки книгочитання в Україні, прийнято закони, присвячені видавничій справі, де наголошується, що національне книговидання залишається однією з ключових сфер розвитку країни. Приймаються урядові постанови – остання – «Концепція державної політики щодо розвитку національної видавничої справи та популяризації читання на період до 2020 року» – без розробки методики її реалізації, покрокової технології вирішення проблем, без забезпечення фінансування. Вони не сприяють покращенню діяльності книговидавничої галузі як сектору промисловості, що спонукав би до розвитку суспільства, базуючись на використанні культурної та інтелектуальної власності.

Програма «Українська книга», в рамках якої було видано сотні найменувань книжкової продукції, – чи не єдиний реальний інструмент державної підтримки книговидавництва в Україні з 2005 р., на який виділяється щорічно від 20 до 50 млн. грн. для випуску соціально значущих книг. У 2015 р. завдяки бюджетному фінансуванню в 40 млн. грн. було випущено 255 видань загальним накладом 495,5 тис. примірників, які надійшли до вітчизняних бібліотек. На думку багатьох експертів, через необґрунтованість та непрозорість у списках книжок, які має підтримати держава, часто з'являються випадкові й недостойні видання. Тому з 2015 р. змінилися принципи формування експертної ради, яка займається добором книжок з метою запобігання можливому конфлікту інтересів, був вдосконалений

алгоритм визначення читацького попиту, з'явилися нові тематичні розділи, долучено такий критерій добору, як задоволення інтересів соціально незахищених груп населення, один видавець може подавати лише три позиції на один тематичний розділ. Заявка видавництва, окрім обґрунтування суспільної необхідності видання, повинна містити макет або рукопис майбутнього видання, а також дані про проекти, реалізовані в минулому. На жаль, у 2017 р. книги за програмою не вийшли, оскільки організація її здійснення була передана новоствореному Інституту книги, працівники якого намагаються не лише перейменувати програму, а й змінити її концепцію, у рамках якої виходили б якісні книжки на прозорих умовах, а на чільному місці в ній були б інтереси читача, платника податків.

У складі Державного комітету телебачення і радіомовлення України функціонує відділ видавничої справи [1]. Згідно покладених на нього завдань він здійснює методологічне забезпечення та координацію діяльності видавництв, поліграфічних підприємств і підприємств книгорозповсюдження, установ та організацій, що належать до сфери управління Держкомтелерадіо, веде реєстрацію і отримує та зберігає обов'язкові примірники книжкових та періодичних друкованих видань, здійснює контроль за своєчасним доставлянням обов'язкового примірника; видає видавництвам і підприємствам книгорозповсюдження довідки про випуск або розповсюдження не менш як 50 відсотків книжкової продукції державною мовою; здійснює організаційне забезпечення роботи комітетів з присудження щорічної премії Президента України «Українська книжка року», премій Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки за літературно-мистецькі твори для дітей та юнацтва, імені Максима Рильського за переклад українською мовою творів видатних зарубіжних авторів, а також за переклад творів українських класиків та сучасних авторів мовами народів світу та журі Всеукраїнського конкурсу «Краща книга України».

Унікальний потенціал українського ринку не покривається національними можливостями. За даними Української асоціації книговидавців та книгорозповсюджувачів, донедавна в країну завозилось до 100 тисяч назв книг. З них лише мовна навчальна література, що становить незначний відсоток – з країн Європи. Основний імпорт – книги з Росії. У 2015 р. українські імпортери завезли в Україну російської літератури на 3,7 мільйона доларів США [2]. У 2016 р. був прийнятий Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту", який звів до мінімуму легальні поставки книжок із Російської Федерації. Українські видавці не зуміли заповнити утворену нішу. Тому в цей перехідний період доцільним уявляється державна підтримка не на рівні невеликого відділу видавничої справи в структурі Держкомтелерадіо України, а фінансова підтримка українських видавців, надання можливості отримувати кредити під низькі відсотки.

Спираючись на офіційні статистичні дані можна спостерігати певні позитивні зрушення у видавничій діяльності. Так, на 01.01.2013 р. до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції було внесено 5338 суб'єктів видавничої справи, тоді як на 01.01.2018 р. – 6589 суб'єктів (5074 – юридичні особи, 1515 – фізичні особи). З них 1898 суб'єктів видавничої справи займаються – лише видавничою діяльністю. Решта суб'єктів поєднують 2-3 види діяльності у видавничій справі [1]. З них 1200 видають більше однієї книги на рік, понад 10 книжок на рік – близько 400 видавництв.

Сумарний обсяг (в коштах) ринку вітчизняної книги в останні три роки за розрахунками Асоціації книговидавців і книгорозповсюджувачів України коливається в межах 110-115 млн. євро [3] . Обсяг свого книжкового ринку британська Асоціація книговидавців оцінює у 3,4 млрд. фунтів.

Нині в Україні панують три тенденції поширення літературних текстів: друкована книга, е-книга та аудіо книга. З економічного погляду, панівною досі залишається друкована книга.

У 2013 р. в Україні було видано 260323 книг і брошур, у 2014р. – 22044 назв, у 2015 р.–19958 назв , у 2016 р. – 21330 назв (темп зростання порівняно з 2015 р. становив 109 %). За тиражами також спостерігається збільшення на 134% (у 2015 р. – випущено 38409,8 тис. пр., а у 2016 р. – 48978, 1 тис. пр.). [4, с. 6].

Німецькомовні книжкові видавництва потерпають від перевироб-ництва, щороку видаючи майже 90 тис. книжкових новинок, що призводить до жорсткої конкуренції та штучного старіння нових книг [5].

Тиражі книг в Україні невеликі. Середній тираж 1 видання становить 2,3 тис. примірників (2016 р.), 1,9 тис. пр. (2015р.), 2,5 тис. пр. (2014 р.) [4, с. 6]. У 2016 р. лише 30 видань в Україні вийшло накладом більшим, аніж 100 тис. пр., у 2015 р. їх було 7, а у 2014 р. – 41. Щорічно більше 60% назв виходить накладом до 0, 5 тис. пр. – у 2014 р. – 12582 др.од., у 2015 р. – 12087др.лд., у 2016 р. – 12087 др.од..

Кількість книг і брошур на кожного жителя в Україні у 2014 р. становила 1,28 пр., у 2015 р. – 0,85 пр., у 2014 р. – 1,15 пр. Німеччина є однією з перших у світі країн за кількістю примірників книг на душу населення – 5,5 примірників [5].

Видавничими центрами України є Харків, Київ, Львів, Тернопіль, Одеса. Найбільше суб'єктів видавничої діяльності зареєстровано в таких областях – Харківській – 822, Дніпропетровській – 356, Львівській – 302, Київській – 208, Одеській – 204. Спостерігається структурна перебудова усередині суб'єктів вітчизняного видавничого бізнесу, де сформувалась група потужних видавництв, що нарощують обсяги виробництва книжкової продукції і за назвами, і за накладами. Це харківські ДП з іноземними інвестиціями «Книжковий клуб» «Клуб сімейного дозвілля», ТОВ «Видавництво «РАНОК», ТОВ «Видавництво «Віват», ТОВ «Видавництво Фоліо», ВГ «Основа», ПП

«Торсінг плюс», ТОВ «Видавничий дім «Пегас», тернопільські ТОВ «Видавництво «Навчальна книга – Богдан», Редакція газети «Підручники і посібники», сумське Науково-виробниче підприємство «Росток А.В.Т.», київські видавництво "Генеза», ПП «Кристал Бук», ТОВ «Логос», львівське ТОВ «Видавництво Старого Лева» та ін. Видавниче середовище представлене здебільшого універсальними та спеціалізованими видавництвами, що співпрацюють з поліграфічними підприємствами. В Україні відсутні великі концерни, такі як німецькі «Аксель Шпрінгер Ферлаг», «Бертельсманн Ферлар», «Рендом Хаус», що контролюють більшу частину ринку, і які через свою транснаціональну діяльність отримали назву «мультимедійних» концернів. Медіа групи України лише приглядаються до книжкового ринку. Медіагрупа «1+1» робить перші кроки на ринку книго-видавництва, започаткувавши з приватними інвесторами, яким небайдужа українська книга і українська культура проект «Книголав», метою якого є наповнення ринку якісною українською книгою – особливо дитячою та бізнес-літературою. Перший досвід із книгами «1+1 медіа», набула з промопроектами – серією ТСН «94 дні. Євромайдан очима ТСН» і «Війна очима ТСН». Перша з цих книг була дорогим проектом – це альбом, фотографії, ілюстрації, папір певної якості. Перший наклад становив 5 тис. пр., що багато для України. Книга добре продавалась і було видано 12 тис. пр., що зробило проект прибутковим для групи [6].

В Україні книги видаються 27 мовами народів світу. Найбільше видань протягом трьох останніх років випущено українською, російською та англійською. У 2014 р. українською мовою вийшло 64 % видань за назвами і 54,5% – за тиражами, у 2015 р. – 70 % за назвами і 65,2% – за тиражами, у 2016 р. – 69,8, % за назвами і 69,4% в останні три роки за тиражами. Якщо до війни російськомовна книга займала 80% усіх продажів, то нині – до 40-60%. І ця частка продовжує зменшуватися.

Стосовно випуску книг за тематичними розділами, то у 2014 р. за назвами найбільше було випущено видань з політичних і соціально-економічних наук – 5291 друк. од. тиражем 5759,2 тис. пр.; видань з освіти і педагогіки –4902 друк. од. тиражем 26390,9 тис. пр.; художніх видань – 3416 друк. од. тиражем 7171,5 тис. пр. Така ж тенденція збереглась у книговиданні у 2015 р. та 2016 р. У 2016 р. дещо зменшився випуск видань з політичних і соціально-економічних наук – до 4884 друк. од. тиражем 4491,6 тис. пр. На тому ж рівні у 2016 р. залишився випуск видань з освіти і педагогіки, збільшився випуск художніх видань – 3805 друк. од. тиражем 8131,5 тис. пр. [4], що відбувається за рахунок випуску перекладних видань зарубіжних авторів – 742 друк. од. тиражем 4432, 1 тис. пр. У 2014 р. було випущено 527 др. од. перекладної художньої літератури тиражем 3392, 4 тис. пр., а у 2015 р. – 483 друк. од. тиражем 2478,7 тис. пр. Усього у 2016 р. було випущено 2277 др. од., перекладених з мов народів світу (11% від випущених назв) тиражем 8311, 7 тис. пр. (17% від випущених накладів).У 2014 р. і 2015 р. ці показники становили 9% і 14% відповідно.

Стосовно структури випуску книг в Україні 4 і 5 місця займають видання з технічних наук та дитяча література. Якщо за назвами видання з технічних наук протягом останніх трьох років займають в загальному обсязі 11-12%, то за тиражами спостерігається зменшення від 9% у 2014 р. до 2% у 2016 р. Тенденція спаду характерна і для дитячої книги – від 9% до 8% – за назвами і від 12% до 8% – за тиражами, для видань з медицини та охорони здоров'я – від 4% до 3% – за назвами і від 17% до 3%– за тиражами.

Аналізуючи випуск книг за цільовим призначенням, слід відзначити, що за 2014-2016 рр., майже не змінився випуск наукових, науково-популярних навчальних та методичних, бібліографічних видань за назвами і тиражами. Вдвічі зменшились у 2016 р. порівняно з 2014 р. випуск видань для організації дозвілля, довідкових видань. Вдвічі зменшлися у 2016 р. порівняно з 2015 р. випуск громадсько-політичних видань за тиражами та на 40% – випуск нормативних та виробничо-практичних видань за тиражами [4, с.17].

Середня вартість української книги за відпускною ціною видавництва у доларовому еквіваленті за останні роки фактично не змінилася й складає 3–3,5 $. За даними Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів відпускна ціна книги зі статтями витрат і рентабельністю включає авторський гонорар 8% редакційні витрати 11% друк і матеріали 49% логістика 3% маркетинг і реклама 2% загальновидавничі витрати 16% рентабельність 11% [3].

Ринок електронної книги , який почав формуватися в Україні з появою електронних пристроїв для читання таких, як PocketBook, з переважаючим форматом документів PDF, ePub та TXT, потерпає від піратських видань.

Видавнича галузь України перебуває в непростих і неоднозначних умовах. Це і глобалізація, і конкуренція з боку російських видавців, піратство із-за чого видавці недоотримують кошти, і відсутність достовірної інформації, соціологічних досліджень читачів та попиту населення на літературу, моніторингу книжкового ринку.

На національному книжковому ринку спостерігаються певні тенденції, які простежуються як на світових ринках, так і в Україні. Зростає кількість видань та їхні тиражі, кількість видавництв та видавничих організацій. Видаються якісні книги за різними тематичними розділами і цільовим призначенням. Протягом останніх двох років активно зростає попит українців на non-fiction літературу, яка до 2014 року фактично була заповнена лише виданнями Російської Федерації. Сьогодні ж вона поступово заповнюється вітчизняними україномовними виданнями. Після складних останніх років у людей з'явилося активне бажання щось змінювати у своєму. Тому постійним попитом користуються мотиваційні, психологічні, наукові видання, світові бестселери, перекладені українською.

Обмеження на ввезення російських книг є дієвим запобіжником та стимулом для українських видавців. Досвід телевізійного ринку свідчить, що це дуже суттєво стимулює українське виробництво. В минулому році у видавничій

галузі відбувся внутрішній перерозподіл коштів між тематичними розділами, але частина видавництв далі активно працює, шукаючи нові імена, створюючи якісні книги. Українських книг стане на порядок більше, якщо протягом перехідного етапу нарощування потужності українськими видавцями держава допоможе їм не лише законодавчо, а і економічно. Сприятиме роботі і наявність органу державного управління, відповідального за достовірність ведення обліку та аналізу статистичних даних українського книговидання, удосконалення навичок роботи видавців зі специфічним, чітко сегментованим клієнтом, що може бути однією із причин низької динаміки розвитку, яку сьогодні демонструє видавничий ринок України.

Література:

1. Державний комітет телебачення http://litakcent.com/author/oksana-chuzha/та радіомовлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=136923&cat_id=97932 [Назва з екрана]
2. Чого Україні чекати від обмеження на ввезення книг з Росії ? [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.dw.com/uk /a-36711668 [Назва з екрана]
3. Афонін О.В. Як змінився книжковий ринок в Україні у 2016-2017 роках [Електронний ресурс] – Режим доступу: Delo.ua
4. https://delo.ua/opinions/knizhnyj-rynok-afonin-333650 [Назва з екрана]
5. Друк України (2016) : статистичний збірник / укладач С.Буряк. – К.: Книжкова палата України, 2017. – 100 с.
6. Загальні дані сучасного стану книговидання Німеччини » [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://studopedia.org/10-116409.html [Назва з екрана]
7. Петренко Г. Світлана Павелецька, «1+1 медіа»: «Книжковий ринок набагато закритіший, ніж телевізійний» [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://detector.media/rinok/article/119390/2016-10-05-svitlana-paveletska-11-media-knizhkovii-rinok-nabagato-zakritishii-nizh-televiziinii/[Назва з екрана]

Ilchenko S.V.
Doctor of Economic Sciences, Senior Research Officer,
Institute of Market Problems and Economic&Ecological Research NAS of Ukraine

PUBLIC MANAGEMENT OF NATIONAL MARKETS OF TRANSPORT SERVICES: STATUS AND PRINCIPLES OF FORMATION

Abstract. *The analysis of the national transport sphere condition, where different types of transport and public organizational structure of management are considered as a research object, was done in the article. The conditions under which this activity takes place, the requirements and needs to the institutions for managing these processes at the state level are underlined. Separate factors - internal and outside, which form the environment of each mode of transport, and are the governing elements of the process of providing transport services. The research has been formed and substantiated system of principles of structures formation in state management of the national transport sector. In the article, the list of additional principles of construction and requirements, which are considered to be expedient, useful, such that, in general, will increase the efficiency of the work of the public transport management bodies, is proposed.*

Keywords*: transport management institutions, transport services, principles of activity*
JEL: L510, R490

Introduction. The complexity of solving the problems of building an optimal structure of transport&technological systems management in the conditions of availability and potential increase, in the perspective, enterprises and organizations of various organizational and legal forms of activity requires taking into account the mandatory implementation of certain levers and instruments of non-discriminatory influence on the activity of any transport organization. the focus of their activities is not only on obtaining their own profits at the expense of national gaps, but the construction of a legitimate frame of the transport sector in the most economically justifiable way. The conditions, in which Ukraine is, is characterized by a high degree of uncertainty, and the higher it is, the more flexible it should be the organizational structure of the management of the transport sphere. Managing such an organizational structure in the beginning is quite difficult, so before it is formed, it is necessary to develop a certain algorithm adapted to this transport and technological system. In addition, transport companies are constantly under pressure from financial, legislative and other institutions, and how much quality and efficient communication between them will depend on all participants in the process.

Literature Survey

Almost every specialist in the transport sector, based on his research direction, touched on this problem. Scientists of domestic schools - Aleksiiev V.O. [1], Barash Yu.S. [2], Bohomolova N.I. [3], Dykan V.V. [4], Eitytis H.D. [5], Kotlybai O.M. [6], Preiher D.K., Sobkevich O.V., Yemielianova O.Yu. [7], Tsvetov Yu.M. [8] and other. Specialists and scientists from other states - Alchian A. [9], Bertalanffy L. [10], Commons J. R. [11], Davis L. [12], Dequech D. [13], Hodgson G. M. [14], North D. C. [15] and other. Nevertheless, there is a shortage of scientifically grounded solutions for solving problems of functioning and development of national transport services markets. Moreover, special attention is required to the issue of institutional provision of transport activities, and the procedures for forming or re-shaping the institutional basis for this area of activity.

Methods. In the process of working on the chosen topic, general scientific and special research methods were used. First of all, abstraction, analysis and synthesis, comparison and description, by virtue of which the system of logical thinking was built, separate features of investigated objects, fixed certain qualities, contradictions, connections and interdependence. On the basis of these methods and through the use of methods of induction and deduction, generalization and formulation of the laws a theoretical representation of the essence of problems has been formed, their structuring and the identification of causal relationships have been made.

The result of these methods is a system of factors (internal and external) that affects the level of quality of transport services, a list of measures to overcome obstacles to the development of national transport services markets, and a system of principles for building modern institutions for managing these markets.

Results. The procedure for the formation of national segments of the world transport services market should include the stages of assessment and taking into account the specifics of the country's transport network. Thus, Ukraine, along with Belarus, Kazakhstan and Latvia, is a country with a predominantly rail type of transport: in 2015, its share in total cargo turnover was 83%, with the density of communications at 37.8 km / thousand square kilometers. The comparative characteristic is presented in Table 1:

Table 1

States Infrastructure Capacity

State – square, th.km	Railway transport	
	Share in total freight turnover, %	Density of railway tracks, km/th.km^2
"Rail" countries		
Ukraine – 603,7	83,0	37,8
Belarus – 207,6	62,4	27,1
Latvia – 64,6	60,4	34,7
Kazakhstan – 150,0	59,7	5,7
"Automotive" countries		
Switzerland – 41,3	48,0	141,3
Germany – 357,0	23,5	124,7
Hungary – 93,0	20,5	89,8
Czech Republic – 78,9	20,3	124,5
Poland – 312,7	17,0	63,6
France – 543,8	15,0	54,5
UK – 244,8	13,2	127,5
Netherlands – 41,5	4,9	95,1

Source: systematized by the author according to the State Statistics Committee of Ukraine

Table 2

Infrastructure component of the railway sections of the national transport system

State	**Ukraine**	Belarus	Kazakhstan	Azerbaijan	Latvia	Georgia	Litva	Estonia
Wagon Park, thousand pcs	**169,9**	47	28,4	18,6	9,79	12,4	17,8	17,6
Share of inventory park, %	***20***	*72*	*84*	*79*	*48*	*96*	*66*	*13*
Total length of roads, thousand km	**20,9**	5,49	15,3	2,07	2,16	1,15	2,18	1,2
The share of electrified, %	***48***	*18*	*27*	*60*	*12*	*98*	*6*	*12*

Source: systematized by the author according to the State Statistics Committee of Ukraine

Despite the advanced road transport infrastructure, where on the territory of Ukraine there are 280.5 km of roads per 1 thousand km^2, Ukraine remains mostly "rail", which is positive in terms of the rational distribution of cargo flows and the environmental burden. Nevertheless, the share of vehicles in the total number of passengers carried in 2015 amounted to 43.7%, passenger traffic - 34.8 billion pas. km; cargo turnover - 34.4 billion tkm, where more than 80% of cargoes are transported by state-owned highways.

The total number of vehicles in the country - more than 9.2 million units.

The length of public roads - 169.6 thousand km, more than 90% of which have not been repaired for more than 30 years.

Another obstacle to the progressive development of the country's economy is the state, conditions of operation and the structure of water transport management in Ukraine. First of all, it concerns sea and river ports as the defining segments of the transport sphere, which have to perform a combination and distribution function in the work of all elements of the national transport system. Seaports play a leading role as logistics centers, and therefore need effective interconnections with the internal regions of the country. An increasing role, particularly in the transport of goods in the interior of the country and in the combination of European seas, is played by inland water transport, which still has untapped potential.

Currently, Ukraine has a powerful seaports complex, which includes 13 seaports, capable of processing up to 230 million tons of cargo per year. However, one third of these capacities is the port infrastructure of sea commercial ports - state stevedoring companies, whose fixed assets depreciation is 80%. As a result, annually state stevedoring companies lose traffic in favor of private stevedoring companies and terminals.

However, gradually granting discounts on rates of port duties will facilitate the loading of port capacities that have significant reserves. Also, the attraction of transit traffic, besides the enterprises of the maritime complex, will ensure the development of a cargo base for land transporters (railway and motor transport). Correspondingly, revenue from payments to the budgets of all levels will increase, and a sustainable social climate in the multitudes of transport workers will be ensured. At the same time, the growth of incomes does not require additional investment, as it will be solely due to the use of reserve capacities.

Table 3 shows comparative data on the sea ports of Ukraine.

Table 3

Loading capacity at sea ports of Ukraine, 2016

	Port Capacity					
	Tanker	Bulked	Grain	General	Container	Totaly
Capacity download, %	17,0	78,0	48,0	48,6	25,0	50,0
Total capacity, million tons	69,3	87,9	48,0	48,6	25,9	288,2

Source: Formed by the author on the basis of ASPU statistics

At the same time, loading is only 50% for all Ukrainian ports, namely: Yuzhnyi - by 74%, Odesa - by 50%, Chernomorsk - by 30%, Reny - by 7%, etc.

Another problem is the Ukrainian shipbuilding and merchant fleet, which has been in crisis for a long time, due to the lack of state support for the sector. Between 1993 and 2015, the total deadweight of the Ukrainian merchant fleet has decreased by 13 times, and today it is approximately 477 thousand tons (0.027% of the total deadweight of the world fleet).

In 2016, the fleet of river vessels of Ukraine amounted to 1 648 units, of which 20% were unsuitable for operation. The average operation life of the river fleet is 21 - 25 years old, with only 18% of the fleet having an age less than 20 years. His technical condition is constantly deteriorating. The largest share of outdated vehicles falls: cargo and passenger (97.1%), cargo bulk (89.5%) and dry cargo (84.4%). In general, the river commercial fleet of Ukraine is able to transport 10-12 million tons of cargo annually.

The main owners of transport river vessels are mostly shipping companies such as PJSC Ukrainian Danube Shipping Company, Ukrrichflot ASC, KDM Shipping Public Ltd. (Cyprus) - a holding company of the shipping operator LLC Metropolitan Shipping Company, NIBULON LLC and others.

The existing infrastructure of river berths (stations) does not meet modern international technical specifications and standards and is used only for 5-10% of its capacity. The vast majority of river ports are based in the Soviet era.

Thus, the development of the resource potential of the river transport of Ukraine is hampered by a number of negative factors, which include the following:

- lack of basic legislation on inland water transport;
- reduction of capital investment in the industry;
- high level of depreciation of fixed assets of river transport, including the infrastructure of ports and the fleet;
- reduction of state financing necessary for maintenance, maintenance and modernization of waterways, dredging works, repair of locks, etc .;
- financial burden on shipowners, connected with the use of inland waterways (payment for lying, payment for special water use, fuel tax, payment for the breeding of bridges, etc.);
- insufficient use of existing inland waterways capacity;
- low level of competition.

Regarding the reformation of the management system for sea and river transport, we believe that it should be focused on the following strategic sectors in this area:

- improvement of the regulatory framework of the industry;
- building of the Maritime Administration, which will be responsible for the implementation of international obligations in the field of maritime transport, will be ratified or was ratified by Ukraine;
- formation and qualitative realization of the state maritime policy;
- ensuring navigation safety in the maritime liability zone of Ukraine.

Functional allocation between the Ministry of Infrastructure and the National Commission for Regulation of Transport Activities (NCRT), where NCRTs provide functions for ensuring balance of interests between the transport sector entities that provide transport complex activities. The balance of interests between the operators of the transport process and the cargo owners is achieved by establishing mutually acceptable principles of tariff formation, transportation rules, classifications, model agreements and documents, exceptions and limitations of liability, etc., will enable

The general criteria for determining the status of such an authority in the institutional mechanism of the state should be:

- legal grounds for creation;
- their participation in the process of management and decision-making and in the implementation of national tasks;
- their independence and freedom among other bodies, which is fixed by the constituent documents.

Formation of such institutions needs to meet certain requirements, it should be accompanied by a number of limitations, definition of lists of responsibilities, principles, which will be entrusted to the further work of these structures.

The main structural and organizational principles that are related to the laws of constructing the organizational structure of the regulatory system and subjects of regulation of the transport and technological system, and the requirements that should be taken into account when constructing the institutions, and the observance of which should reduce the level of asymmetry of the development of national transport segments, should be as follows:

- *the principle of goal-setting* - the beginning of any transformation and the expectation of positive changes from the introduction of such transformations is not possible in the absence of a specific gole of such actions. Starting from the general goal - to increase the competitiveness of the industry as a whole, to the goals of the individual elements of the complex management apparatus;
- *the principle of integrity and unity* - which means the observance of certain boundaries, which can be defined as the framework of the legal order in force for this structure. Such frameworks are - compliance with the number of structural elements - departments, departments, directorates, etc. - stipulated by the constituent documents; - implementation of tasks and goals exclusively by the authorities provided for by these documents; - enforcement by the authorities only of powers stipulated by the treaties. Such a distribution and setting of boundaries should be in line with the principle of institutional balance, a sort of system of checks and balances. One of the most important tasks of this principle should be the right of active participation of public bodies and structures in the activities of these institutions through their representatives and representative bodies. The normative manifestation of this principle should be fixed in the constituent agreements and statutes of the provision on the vertical and horizontal division of competences in these institutions;

- *the principle of superposition* - the consolidation into a coherent, non-conforming form of decision-making system by certain sectoral institutions. The imposition of several plans - economic, geopolitical, social, ecological, etc. - should lead to a positive resultant effect, when the action of each of the components in aggregate contributes to the achievement of the established objectives and, in general, the realization of a specific goal;
- *the principle of systemicity* - in theory, this is the need to form institutions as a set of elements that are in functional and structural interconnection and interdependence of each other and that form a certain integrity, a certain unity. Formation of such unity imposes the requirements of providing structural, interdependence with the external environment, hierarchy, integrity, when each structural element depends on its place, functions within the system. The necessity to observe this principle is also supported by the conditions of uncertainty, the presence of asymmetry of development. In this case, it is extremely difficult to unequivocally appreciate the impact of these phenomena and form a sequence of actions to prevent the consequences. It is the implementation of system measures, step by step analysis of various elements of the system increase the chances of obtaining the desired results;
- *the principle of complexity* - laying in the structure that is being formed, the mechanisms of ensuring interdependence and coherence of the decision-making process. This approach includes, among other, the development of a system of economic instruments for promoting the industry, the only comparable indicators for evaluating the results of such activities to study the causal relationships between economic performance of the industry and studying changes in dynamics, contradictions and ways to overcome them;
- *the principle of balance of powers and interests* - is the continuation of the requirement for the division of competences, where the vertical division should be understood as relations between the central authorities, their representatives and local authorities; supervising, coordinating and controlling higher levels of governance. And under the horizontal - the definition and implementation of competencies in certain activities of one level. The determining factor in implementing this principle should be balanced and economically justified distribution of powers between the branches of power and management levels;
- *the principle of social orientation* - is based on the fact that Article 1 of the Constitution of Ukraine enshrines the social orientation of the state. The content of the principle of social orientation is that in the activity of state regulation of the transport system priority is given to the rights and freedoms of citizens, and the nature of activities should be such as to ensure the possibility and ability of state regulation actors to meet the needs for safe mobility, as well as the managers possibility and ability to ensure decent working conditions of the subordinates. In the construction of transport industry institutions, this principle should be placed in the further work of management structures as a defining, binding and one that is one of

the criteria for the development of the national transport and technological system along with the level of profitability, environmental friendliness, etc .;

- *the principle of optimizing regulatory influence* - which is the guarantor of the effective operation of any management system. Optimization does not always lead to complication of the system, but is characterized by the search for qualitatively new ways and structural rationalization. The principle of optimization objectively stems from the nature of state regulation. Optimization of regulatory influence allows to improve the structure of the regulated object and increases its functional capabilities, which leads to the elimination of negative processes inside the transport system.
- *the principle of optimizing the activities of the subjects of the transport&technological system regulation* means the need to develop a system of entities in accordance with factors influencing it - external and internal, as well as ensuring the possibility of a flexible response to the fluidity of the environment.

Thus, external factors influencing the functioning of the system of subjects of state regulation can be defined: the geopolitical situation, the level of macroeconomic development of the state, the level of vital activity of the population, the presence of gaps in the current legislation, which regulates relations in the field of transport, etc.

The internal factors include: the peculiarities of the construction of the organizational structure of the system of the regulation subjects of the transport&technological system, staffing, the level of technical support and material condition of the fleet, ships (sea, river), airplanes, and so on.

In addition to these defining principles, the following principles should be taken into account in the construction of transport and technology systems management institutions:

- accessibility and comprehensibility of the objectives of the management institution to all units;
- simplicity of structure, including optimum number of levels, clarity of construction and management;
- coordination of responsibility - at the highest level of management;
- flexibility, adaptability of the structure in accordance with the dynamics of the market and the industry strategy;
- the observance of freedom and, at the same time, the rigidity of management (with the combination of centralization and decentralization of management should be toughened for the implementation of the most significant tasks for the industry, and the freedom of action of the lower units in relation to everything else).

Outside these principles, the built management system must meet certain requirements, the main of which:

- effective interaction with the external environment;
- maintenance of coordinated work;
- avoiding social conflicts;
- the absence of excessive staffing and management costs;

- flexibility and maneuverability;
- promotion of high end results in the work of controlled structures.

Discussion. An important question remains the possibility of further research on the quality of the proposed approaches, the effectiveness of which is reduced due to the lack of feedback systems between all parties. The building of institutions flexible and adaptive is a prerequisite for its viability, so it is appropriate to leave the possibility of adjusting the priority principles of building institutions and procedures for their operational activities in accordance with strategically relevant requirements.

Conclusion. Consideration of the transport system potential as the main condition for ensuring a high standard of living quality of people, and only then, as a means of improving the efficiency of the economy as a whole - represents the main tendency of the modern world community. However, the effectiveness, efficiency and availability of any implementation or transformation should take into account the needs of the present and meet certain global trends. Given this approach, we believe that the proposals introduced by this study are expedient, timely and in-demand today.

References:

1. Aleksiiev V.O. (2008). Upravlinnia rozvytkom transportnykh system [Management of the transport system development]. Kharkiv: KhNADU [in Ukraine].
2. Barash Yu.S. (2006). Upravlinnia zaliznychnym transportom krainy [Management of the country's railway transport]. Dnipropetrovsk: DNUZT im. V. Lazariana [in Ukraine].
3. Bohgomolova N.I., Sych Ye.M, Andriienko M.M.&Kyslyi V.M. (2007). Ekonomichni aspekty konteinerno-kontreilernohgo obsluhovuvannia kliientury zaliznychnoho transportu [Economic aspects of the container-piggyback service of railway transport clients]. Kyiv: Lohgos [in Ukraine].
4. Dykan V.V. & Dykan O.V. (2005). Transportna skladova ekonomichnoi bezpeky derzhavy v umovakh hlobalizatsii [Transport component of the econonic security of the state in a globalizing environment]. The econonic security of the state: condition, problems, directions of consolidation'05: Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaia konferentsiia (29 iiunia 2005 hoda) – International Scientific and Practical Conference (pp. 33-35). Kharkiv: KhNUVS [in Ukraine].
5. Eitutis H.D. (2008). Derzhavne reguluvannia ta stratehichnyi menedzhment na zaliznychnomu transporti Ukrainy v umovakh rynkovoi ekonomiki [State regulation and strategic management in the railway transport of Ukraine in a market economy]. Zaliznychnyi transport Ukrainy – Railway transport of Ukraine, 2, 28-31 [in Ukraine].
6. Ilchenko S.V., Kamchatna T.H., Kartyshev D.V. et al. (2011). Konkurentospromozhnist ta stalyi rozvytok morehospodarskoho kompleksu Ukrainy [Competitiveness and sustainable development of Ukraine's maritime economy]. Odessa: IPREED NAN Ukrainy [in Ukraine].
7. Preiher D.K., Sobkevich O.V. & Yemelianova O.V (2011). Stratehichni napriamy rozvytku transportnoi haluzi Ukrainy u pisliakryzovyi period [Strategic sector of development of Ukrainian transport industry in the post-crisis period]. Kyiv: NISD [in Ukraine].
8. Tsvetov Yu. M. (2008). Zaliznychnyi transport Ukrainy na porozi reformuvannia [Railway transport of Ukraine on the threshold of reforming]. Kyiv: DETUT [in Ukraine].
9. Alchian A. Production, Information Costs, and Economic Organization / A. Alchian, H. Demsetz // American Economic Review. – 1992. – № 62. – 796 p.

10. Bertalanffy L. von. An Outline of General System Theory / L. von. Bertalanffy // British Journalfor Philosophy of Science. – 1950. – Vol. I. – № 2. – P. 139–164.
11. Commons J. R. Institutional Economics / J. R. Commons // American Economic Review. – 1931. – V. 21. – P. 652.
12. Davis L. Institutional Change and American Economic Growth / L. Davis, D. North. – Cambridge, 1971. – 803 p.
13. Dequech D. The demarcation between the "old" and the "new" institutional economics: Recent complications / D. Dequech // Journal of Economic Issues. – 2002. – Vol. 36. – № 2. – P. 567.
14. Hodgson G. M. The Approach of Institutional Economics / G. M. Hodgson // Journal of Economic Literature. – 1998. – Vol. – 36. – № 1. – P. 166–192.
15. North D. C. Structure and Change in Economic History / D. C. North. – New York : Northon, 1981. – P. 21.

Ivanyshyna G. S.
PhD student,
National Academy of Management

MAIN ROADS OF EFFICIENT DEVELOPMENT NATIONAL SECTOR OF BROAD SUPERVISION

Іванишина Г.
здобувач,
Національна академія управління

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СФЕРИ ПРОБІРНОГО НАГЛЯДУ

It is determined that in the system of development of the national economy a special place is played by the organization of assertive supervision. A key role in this case is the establishment of control over the quality of precious metals, precious stones and products from them. The necessity on the part of the state to take decisive steps at micro and macro levels with the purpose of effective development of the sphere of assertive supervision in Ukraine is substantiated.
Keywords: *spectral supervision sphere, jewelery market, precious metals and precious stones, pension collection, standardization, national economy.*

Визначено, що у системі розвитку національної економіки особливе місце відіграє організація пробірного нагляду. Ключову роль у даному випадку відіграє налагодження контролю за якістю дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та виробів з них. Обґрунтовано необхідність з боку держави вжити рішучих кроків на мікро та макрорівнях з метою ефективного розвитку сфери пробірного нагляду в України.
Ключові слова: *сфера пробірного нагляду, ювелірний ринок, дорогоцінні метали та дорогоцінні камені, пенсійний збір, стандартизація, національна економіка.*

Для ефективного розвитку сфери пробірного нагляду в України необхідно вжити рішучих кроків з боку держави на мікро- та макрорівнях. Зокрема, потрібно першочергово запровадити дієвий механізм здійснення контролю за сплатою (утриманням) збору з боку суб’єктів господарювання, створити базу

даних, де зберігатиметься інформація про фактичне надходження коштів зі сплати збору в розрізі суб'єктів, тощо. Крім того, доцільно зробити декілька стратегічних кроків (зменшення 10% пенсійного збору, підвищення захисту державних пробірних клейм, активізація міжнародної діяльності), що сприятиме не тільки гармонійному розвитку галузі, але створить умови здорової конкуренції та виходу на міжнародний рівень.

Вагомий внесок у дослідження проблем функціонування ринку дорогоцінних металів, а також розвитку сфери пробірного нагляду зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема, А. Г. Барсегян, А. Грінспен, Б. Блеккет, Б. Ейшенгрін, Ф. Кідленд, Б. Люсі, В. Джевонс, В. Михальський, Д. Баур, Д. Вуд, Дж. Р. Зіммерман, М. Фрідман, Н. Льюїс, П. Кругман, Р.Зеллік, Р.Мандел, С. Хармстон, Т. Артюх, Н. Луців, М. Назимок, К. Семенюк, Л. Чиж та ін.

Державний пробірний контроль за змістом є системою організаційно-технічних і правових заходів, спрямованих на здійснення державного контролю за видобуванням, виробництвом, використанням, обігом, обліком і зберіганням дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та виробів із них, виконанням операцій із зазначеними цінностями, а також на забезпечення залучення до вторинної переробки відходів і брухту, що містять дорогоцінні метали і дорогоцінне каміння [1]. Поряд з ефективним розвитком державного пробірного контролю потрібно, на нашу думку, зробити декілька першочергових кроків для ефективного розвитку системи пробірного нагляду в Україні. Насамперед, необхідно: запровадити пенсійний збір 3-5%, що в цілому збільшить надходження більше як у 2 рази; зменшити відрахування частини чистого прибутку (дивідендів) до бюджету; впорядкувати питання стандартизації; захисти державні пробірні клейма; брати участь у Міжнародній асоціації пробірних служб (ІААО) та приєднатися до Конвенції з випробування і клеймування виробів з дорогоцінних металів.

1. Зменшення 10% пенсійного збору до 3-5%, що в цілому збільшить надходження більше як у 2 рази.

Проблема полягає в тому, що після внесення змін до Закону України "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування" N 400/97-ВР від 26.06.1997 [2] та вступу в дію з першого січня 2015 року Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи" N71-VIII від 28.12.2014 [3] відбулося зменшення маси поданих золотих виробів до казенних підприємств пробірного контролю (КППК). Запровадження збору на загальнообов`язкове державне пенсійне страхування в розмірі 10% від вартості дорогоцінного металу призвело до відчутних негативних наслідків. Зокрема, протягом 2015 року падіння маси золотих виробів порівняно з 2014 роком становило 10,2 % від загальної маси виробів, поданих на клеймування до Центрального казенного підприємства пробірного контролю, проти 28,9% маси золота у 2014 році, а у 2016 році

зменшення маси золотих виробів становить 6,8%, падіння становить 3,4% порівняно з 2015 роком, а срібні вироби, відповідно, становлять 93,2 %.

Натомість, при впровадженні 5% збору на загальнообов`язкове державне пенсійне страхування передбачається, що тільки в Центральному КППК маса золотих виробів у 2018 році вийде на рівень 2014 року, і нарахування збору на обов'язкове державне страхування тільки із золотих виробів становитиме 265 мільйонів 628 тис. грн. (розрахунок проведений на 06.11.2017 при банківській ціні металу – 1105,51 грн. за 1 г).

Порівняно з фактично нарахованим аналогічним збором за 9 місяців 2017 року, що становить 43 889,5 тис. грн., і, відповідно, теоретично, зі збором, що планується одержати за 9 місяців 2018 року, тобто, 113840,5 тис. грн., нарахування зростуть на 69951,0 тис. грн. (майже у два рази).

Серед спеціалістів ювелірної галузі обговорюється ще один варіант щодо збільшення нарахованого КППК збору у 2018 році. Це – відтермінування сплати 10% пенсійного збору до 6 місяців, що сприятиме збільшенню обсягів виробництва ювелірних виробів із золота та їх подальшого зберігання на складі до моменту реалізації.

Якщо припустити, що пенсійний збір у 2018 році буде становити не 10%, а 5%, а маса золотих виробів залишатиметься на рівні 2014 року, і буде становити 29% від загальної маси, то нарахований збір становитиме 132814 тис. грн., що на 95% більше від вищезазначеного збору у 2016 році.

2. Зменшення відрахувань частини чистого прибутку (дивідендів) до бюджету.

До 31.12.2015 згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 23.02.2011 №138 «Про затвердження Порядку відрахування до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) державними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями» [4] ставка відрахувань частини чистого прибутку (дивіденди) до бюджету для казенних підприємств становила 15%.

Згідно із постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до пункту 1 Порядку відрахування до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) державними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями» від 30.12.2015 №1156 до Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.02.2011 №138, були внесені зміни. Відповідно до п. 1 постанови Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 №1156 [5] затверджено базовий норматив відрахування частки прибутку, що спрямовується на виплату дивідендів за результатами фінансово-господарської діяльності у 2015 році (далі – базовий норматив) господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, а також господарських товариств, 50 і більше відсотків акцій (часток, паїв) яких належать господарським товариствам, частка держави в яких становить 100 відсотків, у тому числі дочірніх підприємств (далі – суб'єкти господарювання), у розмірі 75 відсотків (ст.136 Податкового кодексу України).

Такі відрахування негативно впливають на розвиток підприємства, що унеможливлює оновлення матеріально-технічної бази, придбання обладнання та інструментів. Пропонується зменшити відрахування частини чистого прибутку (дивіденди) з 75% до 50%.

3. Стандартизація.

Технічний комітет (ТК) 32 «Ювелірна промисловість» був створений ще у шістдесяті роки та у 2012 році офіційно передав свої повноваження Державній пробірній службі України і припинив свою діяльність.

Державною пробірною службою України, в свою чергу, було створено ТК, оновлено склад та подано на затвердження до Мінекономрозвитку України, але наказу про надання повноважень не видано. Всі ці роки роботи зі стандартизації за напрямом діяльності проводились Державною пробірною службою України.

З набранням чинності з 03.01.2015 новим Законом України «Про стандартизацію» питання виконання робіт зі стандартизації є надзвичайно актуальним. Нормативні документи, що стосуються роботи з дорогоцінними металами та дорогоцінним камінням, потребують негайного повного перегляду, так як вони були створені ще 40-50 років тому та основні з них мають бути скасовані з 01.01.2018.

За ініціативою Центрального казенного підприємства пробірного контролю у 2017 році створено Технічний комітет стандартизації (далі – ТК) «Ювелірна промисловість» із закріпленою сферою діяльності в частині коду 39.060 Золотарство/ювелірна справа згідно з ДК 004:2008.

Створення ТК стандартизації дає можливість організувати перегляд чинних нормативні документів та в перспективі розробляти нові і вносити зміни та доповнення до чинних. Найактуальнішими питаннями є:

- відтермінування скасування ГОСТів на 01.01.2019;
- розробка національного стандарту на ювелірні сплави на заміну ГОСТ 30649;
- перегляд всіх нормативних документів для виконання робіт з дорогоцінними металами.

4. Захист державних пробірних клейм.

Сьогодні викликає занепокоєння система захисту державних пробірних клейм через знаходження обладнання та клейм на непідконтрольних територіях в зоні бойових дій та окупованого Криму, частини Донецької та Луганської областей. Існує можливість несанкціонованого клеймування ювелірних виробів на вищезазначених територіях українськими клеймами. У зв’язку з цим пропонується впровадження нової системи захисту та ідентифікації державних пробірних клейм та створення їх у новому дизайні, а також переходу на лазерне клеймування.

5. Участь України у Міжнародній асоціації пробірних служб (ІААО) та приєднання до Конвенції з випробування і клеймування виробів з дорогоцінних металів.

Україна має статус дійсного члена у Міжнародній асоціації пробірних служб (ІААО) з 9 грудня 1997 року і статус спостерігача у Конвенції з питань випробування та клеймування виробів з дорогоцінних металів (далі – Конвенція). Офіційним представником у зазначених міжнародних організаціях була Державна пробірна служба України. Після ліквідації Державної пробірної служби України питання представництва України у зазначених міжнародних організаціях є невирішеним. З 2013 року не сплачуються внески до зазначених міжнародних організацій.

Найбільш актуальним є приєднання України до Конвенції з питань випробування та клеймування виробів з дорогоцінних металів.

Україна подала заявку на членство на 1 грудня 2004 року. Інспекційний огляд був проведений 10-11 березня 2005 року і Україна була запрошена приєднатися до Конвенції 24 жовтня 2005 року. Процес ратифікації документів Верховною Радою України щодо приєднання до Конвенції з питань випробування та клеймування виробів з дорогоцінних металів не завершений до теперішнього часу. До Секретаріату Конвенції протягом 12 років надсилається інформація, що намір вступу України до Конвенції залишається в силі і прийняття закону щодо визнання іноземних клейм розпочато.

Якщо Україна хоче зберегти своє членство в Міжнародній асоціації пробірних служб та статус спостерігача у Конвенції, то вона повинна брати участь у засіданнях; вирішити питання ратифікації документів Верховною Радою України, в тому числі шляхом прийняття закону щодо визнання іноземних клейм тощо.

Тому відкритим залишається питання перспектив подальшого розвитку системи пробірного нагляду України, у тому числі з урахуванням міжнародної практики. Разом з тим, окреслені шляхи ефективного розвитку національної системи пробірного нагляду сприятимуть суттєвому наповненню державного бюджету.

Література:

1. Про державний пробірний нагляд : декрет Кабінету міністрів України від 17.05.1993 року № 53-93. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/53-93.
2. Закону України “Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування” N 400/97-ВР від 26.06.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/400/97-%D0%B2%D1%80.
3. Закону України “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи” N71-VIII від 28.12.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/71-19
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.2011 №138 «Про затвердження Порядку відрахування до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) державними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/138-2011-%D0%BF

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 №1156 «Про внесення змін до пункту 1 Порядку відрахування до державного бюджету частини чистого прибутку (доходу) державними унітарними підприємствами та їх об'єднаннями» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1156-2015-%D0%BF/paran2#n2

Kornieieva Iuliia
Phd in Economics, Post-Doc,
Academy of Financial Management, Kyiv, Ukraine

THE MAIN FORMS OF STATE SUPPORT FOR INSTITUTIONAL TRANSFORMATION OF THE INVESTMENT COMPONENT OF DIGITAL DEVELOPMENT

Digitalization of world economy leads to structural changes in the international financial markets, which, in turn, requires the adaptation of investment policy to new conditions and challenges. The role of the digital economy in investment processes is significant due to the use of modern digital technologies which helps to reduce transaction costs, to simplify the investment process because of the improvement of the necessary for realization of investment projects infrastructure. The practical implementation of the digital transformation of investment policy requires the creation of appropriate institutional conditions that will allow enjoying the benefits of digital development.

The challenges faced by governments in developing the digital economy are, first of all, the lack of knowledge about the peculiarities of the practical implementation of the digital development strategy. This problem exists due to the lack of the necessary skills needed for work with modern digital technologies. The latest research of digital strategies of 35 OECD member countries shows, that the development of the state digital strategy is assigned to a ministry or official body that are not able to provide professional solution due to the lack of necessary specialists who are knowledgeable in digital technologies [1, p. 37]. The practical implementation of the digital development strategy requires the presence of highly skilled professionals in the field of digital technologies.

Another serious problem of implementing institutional changes in the investment component of the digital development strategy is the lack of effective system for coordinating its implementation at all levels - governments, industries, regions, enterprises, etc. It should be noted that the problem of coordinating digital development is also typical for developed countries. Non-professional ministries deal with digital development issues in the 15 of the 35 OECD countries for which analysis was conducted; only 8 countries have set up a specialized government institution to develop and implement an appropriate strategy; in 6 countries several ministries and government agencies are directly concerned with the development of a digital strategy, without effective coordination of actions. Only four countries - Austria, Luxembourg, Mexico and the Slovak Republic - have been appointed high-

level officials from the Presidential Administration, the Office of the Prime Minister or profile ministries, which coordinates all activities aimed at implementing the national digital development strategy. However, it should be noted that almost all sample countries actively involve private sector and specialized government agencies in developing a national digital strategy [1, p. 37]. Therefore, for the effective implementation of the state digital development strategy, it is extremely important to ensure reliable coordination of the work of various departments and institutions. In Ukraine, these functions are performed by the State Agency for E-Governance of Ukraine, the provisions of its activity were approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 492 dated October 1, 2014. According to the approved regulations, the Agency is a central executive body whose activities are coordinated by the Cabinet of Ministers of Ukraine and which implements state policy in the fields of informatization, e-government, the formation and use of national electronic information resources, and the development of the information society [2]. The Agency pays great attention to the challenges of promoting digital technologies in the public sector, modernizing of public services (e-services, e-identification, open data) and modernizing of public administration (electronic interactions of registries, electronic documents, e-governance by basic industries). The Cabinet of Ministers coordinates the activity of the Agency, however, the Regulation does not clearly specify the officials responsible for such activities. Therefore, the problem of coordinating the work of state institutions of different levels in the context of implementing the strategy of digital development is typical for Ukraine and requires further elaboration.

The Agency also participates in the organization of training and prepares proposals for improving the system of training and retraining of experts in the field of informatization and e-governance. In order to improve the implementation of this function, it is important to involve representatives of the Ministry of Social Policy and the Ministry of Education and Science, as well as leading experts in the field of digital technologies, into the work of the Agency. Such cooperation can allow the development of a permanent system of professional development of employees of state institutions and state companies involved in the practical implementation of the strategy of digital development, and also create preconditions for the adaptation of certain points of the strategy to the existing socio-economic realities. The system will require the development of appropriate training techniques, the creation of several training programs focused on various sectors of the economy, with emphasis on mastering various digital technologies, as well as the formation of clear schedules for retraining.

For the development of the digital economy, it is necessary to attract significant amounts of investment resources. In this context it is relevant to create a specialized coordinating institution - the Council for the implementation of the investment component of the digital development strategy, which will include representatives of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine and the Ministry of Finance, as well as specialists in the field of IT and advanced digital

technologies for joint coordination and implementation of the strategy. The creation of separate departments that deal with digital development in the above-mentioned ministries will complicate the process of coordinating joint efforts. At the same time, joint work of specialists on one platform would allow quick identification of priority sectors for financing (Ministry of Economic Development and Trade), implement effective financing mechanisms and choose effective instruments (Ministry of Finance), and involve to the process private investors and international donors if required. Such cooperation would significantly contribute to the rapid and effective implementation of investment projects.

In terms of lack of financial resources, it is important to promote the development of infrastructure conducive to attracting private capital. In order to stimulate investment activity in the context of the transition to the innovative digital development model, it is proposed to introduce state support for the development of specialized institutions for promoting investment to digital conversion. The successful examples of such institutional reforms are the development of specialized institutions such as incubators and accelerators. Due to the government support the access to finance in the early stages of development can be facilitated for new companies, so in this context it is important to create appropriate state-supported platforms that, through state guarantees, will foster the attraction of private investors' capital to innovative projects. The project selection principle will be based on a detailed analysis of the social utility, on the possible benefits in the field of digital technologies, which can simplify the system of data storage and processing for government institutions, which can promote the introduction of electronic document circulation, the development of online licensing systems, and allow to develop investment programs based on crowdfunding financing in the public sector.

The factors that influence the formation of the digital and financial infrastructure necessary for the successful implementation of the state strategy of digital development are shown in Fig. 1.

The main forms of government support for institutional transformations of the investment component of digital development are combined according to the functional component - regulation, stimulation, coordination - and are closely linked. The development of affiliate programs with private capital in the field of telecommunications and infrastructure will be based on a transparent information and communication system for exchanging information between government institutions and the private sector. The active development of e-government services will contribute to ensuring open access to data through on-line information portals and on-line windows.

That will serve as a basis for reducing information asymmetry by connecting Databases between different government institutions that enhance the ability to process and analyze even greater amounts of data aggregated by different institutional units. That will also allow creation of an effective system for coordinating the implementation of the digital development strategy at different levels. Technological adaptation to the new conditions of digital development involves a high level of

education of the society in the field of digital innovations, and therefore requires the introduction and coordination of a permanent system of advanced training, as well as constant correction of adaptive training programs to new technologies.

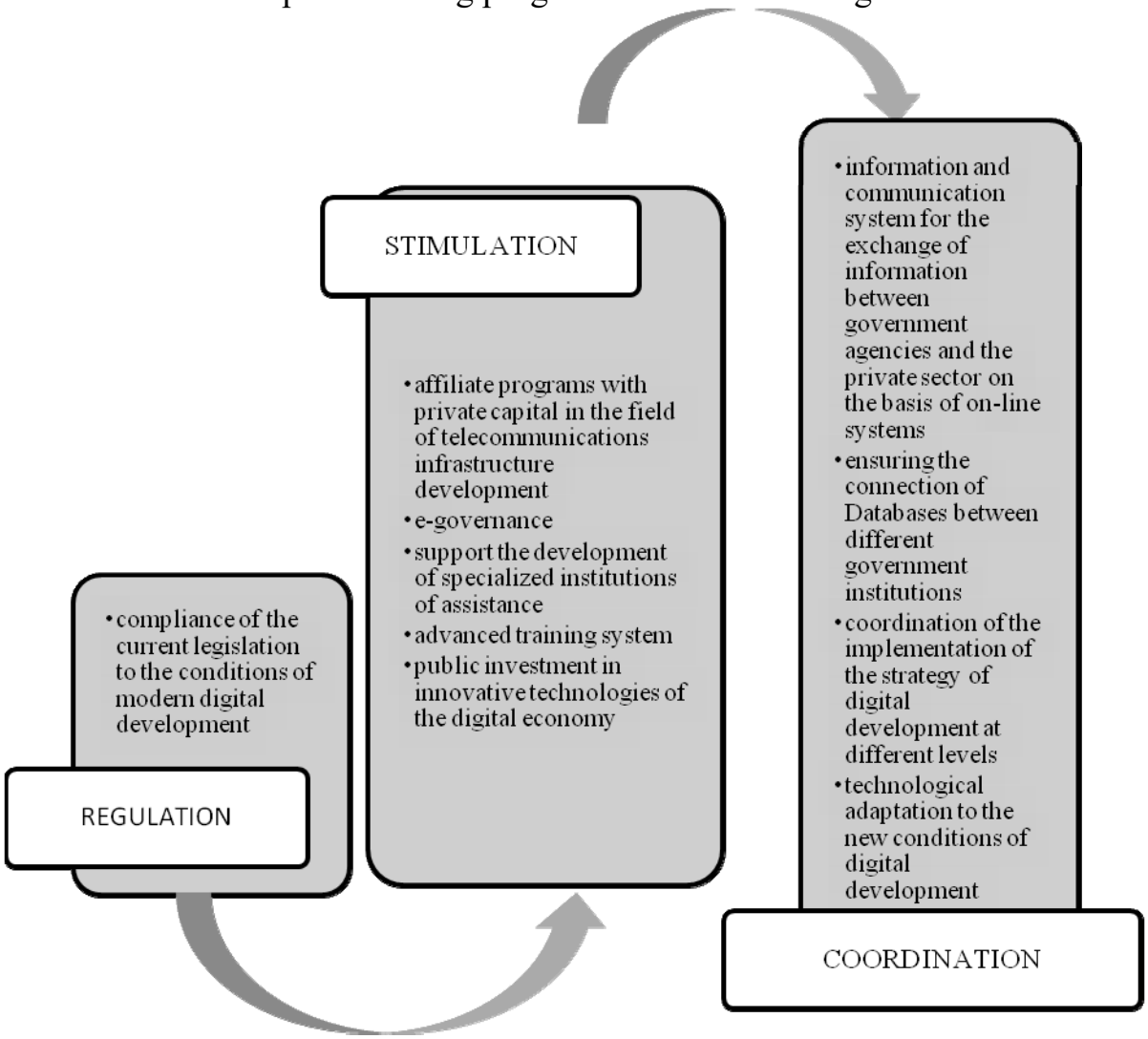

Fig. 1. The main forms of state support for institutional transformations of the investment component of digital development

Source: developed by author

Compliance of the current legislation with the conditions of modern digital development will ensure clear and transparent business rules, protection of investors' rights; also it will create preconditions for access to regional and international markets, for improvement of the investment climate and promotion of the development of venture investment.

References:

1. OECD Digital Economy Outlook 2017. (2017). OECD Publishing. Retrieved from http://dx.doi.org/10.1787/9789264276284-en.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 492 dated October 1, 2014 on the approval of the Regulation «On the State Agency for Electronic Government of Ukraine»

Nikytenko Dmytro
Ph.D., Associate Professor
National university of water and environmental engineering (Ukraine, Rivne)

THEORETICAL VIEW ON THE PROBLEM OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE

Нікитенко Д.В.
кандидат економічних наук, доцент
Національний університет водного господарства та природокористування

ТЕОРЕТИЧНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

The article deals with a number of theories that explore the factors of socio-economic development. Comparing the level of development of the Ukrainian economy on the basis of the GDP per capita for PPPs with other countries that have similar starting conditions in terms of population and territory, we have concluded that the level of development of Ukraine tends to the level of development of the countries of the Africa than the European countries that testifies to the presence of a number of factors of a noneconomic nature that hinder economic growth.

Key words: *economic growth, investment, the "vicious circle of poverty", the theory of "self-sustaining growth", the theory of "big push", the path dependency theory.*

У статті розглянуто ряд теорій, які досліджують фактори соціально-економічного розвитку. Порівнюючи рівень розвитку економіки України на основі показника ВВП на одну особу за ПКС з іншими країнами, які мають подібні вихідні умови за кількістю населенням та площею території нами був зроблений висновок, що рівень розвитку України тяжіє до рівня розвитку країн африканського континенту ніж європейських країн, що свідчить про наявність цілого ряду чинників неекономічного характеру, які гальмують економічне зростання.

Ключові слова: *економічне зростання, інвестиції, «порочне коло бідності», теорія «самопідримуючого зростання», теорія «великого поштовху», концепція Path dependency.*

Особливості трансформації економіки України довели, що для досягнення оптимального рівня економічної безпеки необхідно сформувати адекватне інституційне середовище шляхом реформування фундаментальних засад національної економіки. Розвиток національної економіки у свою чергу неможливий без стратегічного бачення її ролі та значення у світовому співтоваристві, без відповідного реформування інституційного середовища.

Перехід до економічної системи ринкового типу вимагав реалізації інших принципів економічної діяльності, ніж ті, які були після здобуття незалежності. Відбувалась інституціоналізація нової, адекватної вимогам ринку, системи з новими формами координації виробників і споживачів, відносин власності, типу відтворення, техніко-виробничої структури.

Після фінансової кризи 2008-2009 років та економічної кризи 2014-2016 років з метою забезпечення сталого розвитку перед національною економікою постало питання кардинальної перебудови інституційної структури, яка була б здатна реалізовувати національні інтереси та протидіяти загрозам та небезпекам зовнішнього та внутрішнього характеру.

Суттєвим та визначальним фактором економічного зростання є активізація та модернізація інвестиційної діяльності як внутрішніх, так і залучених ззовні економічних агентів. Загалом, у макроекономічному аспекті, інвестиційна діяльність є процесом формування майбутнього економіки країни. Зростання інвестицій в поточному періоді призводить до зростання валового внутрішнього продукту країни у майбутньому. А от нестача інвестиційних ресурсів на макрорівні призводить до економічної відсталості країни, наслідком чого стає потрапляння у так зване «порочне коло бідності».

Концепція «порочного кола бідності» виникла в зв'язку з застосуванням теорії економічної рівноваги для аналізу слаборозвинених країн. Поняття «порочне коло бідності» запропонували вперше ще в 1949-1950 рр. Г. Зінгер і Р. Пребіш [1]. Вчені спробували пояснити слабку розвиненість країн певним набором взаємопов'язаних економічних і демографічних факторів. Вони досліджували співвідношення між зростанням населення і зміною економічних умов. Коливання пов'язано зі зростанням або зменшенням рівня національного доходу на одну особу. Так, підвищення якості життя зазвичай швидко «з'їдається» наступним зростанням населення.

При всій абстрактності теорії «порочного кола бідності» звертає на себе увагу той факт, що багато хто з дослідників акцентують увагу на небезпеку зниження середнього доходу на одну особу. Так, в результаті високих темпів зростання населення і повільних – ВВП, відбувається зниження ВВП на одну особу. В економіці України на зниження середнього доходу на одну особу впливає тільки сам факт зниження доходу (ВВП на одну особу за ПКС в дол. США) при перманентному скороченні чисельності населення (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка валового внутрішнього продукту на одну особу (ПКС, дол. США)

	2002	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**
ВВП на одну особу за ПКС (дол. США)	4628	5206,1	6042,2	6452,1	7184,2
Темп приросту ВВП на одну особу за ПКС (дол. США)	7,88	12,49	16,06	6,78	11,35
Темп приросту реального ВВП (%)	5,2	9,4	12,1	2,7	7,3
Темп приросту населення (%)	-0,95	-0,94	-0,79	-0,72	-0,74
	2007	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
ВВП на одну особу за ПКС (дол. США)	8005,7	8395,8	7239,6	7666,2	8281,9
Темп приросту ВВП на одну особу за ПКС (дол. США)	11,43	4,87	-13,77	5,89	8,03
Темп приросту реального ВВП (%)	7,9	2,3	-14,8	4,2	5,5
Темп приросту населення (%)	-0,60	-0,59	-0,49	-0,39	-0,40
	2012	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**
ВВП на одну особу за ПКС (дол. США)	8475,5	8629,6	8638,6	7948,1	8271,8
Темп приросту ВВП на одну особу за ПКС (дол. США)	2,34	1,82	0,10	-7,99	4,07
Темп приросту реального ВВП (%)	0,2	0,0	-6,6	-9,8	2,3
Темп приросту населення (%)	-0,32	-0,18	-0,28	-5,50	-0,39

Джерело: за даними Світового банку та Державної служби статистики України [2]

Одним із різновидом «порочного кола бідності» є теорії, які пояснюють це явище через вузькість внутрішнього ринку і (або) брак ресурсів для модернізації [3]. Як основний фактор економічного зростання багатьма економічними школами, течіями та напрямами в тій чи іншій мірі розглядалися інвестиції за умов їх достатнього обсягу, зосередження у високотехнологічних галузях та при відповідній державній політиці і підтримці. Так, на думку американського вченого, професора Колумбійського університету Рагнара Нурксе, брак капіталу призводить до низької продуктивності праці, що обумовлює, в свою чергу, низький рівень доходів. Звідси – слабка купівельна спроможність і, як наслідок, недостатній стимул до інвестування.

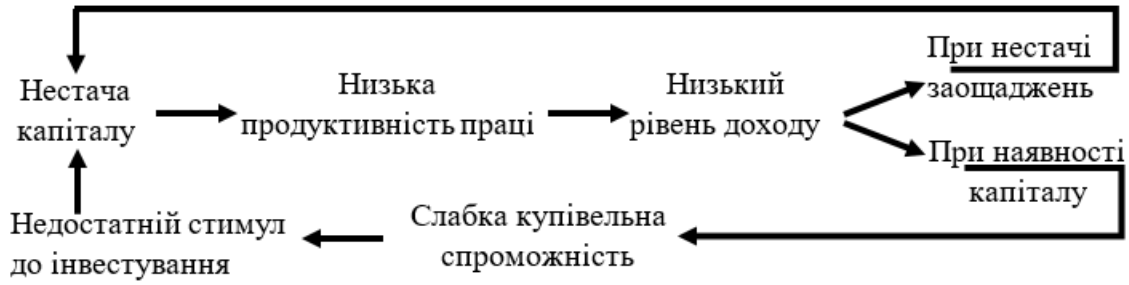

Рис. 1 Порочне коло нестачі капіталу

Джерело [4]

В умовах обмеженості заощаджень і відсутність інтересу до капіталовкладень нестача капіталу відтворюється як типова риса цього суспільства (рис. 1).

З іншого боку, причиною низької продуктивності праці, а отже і причиною деградації економіки ряд дослідників називають інституційні умови, зокрема низька кваліфікація робочої сили і нерозвиненість систем освіти і професійної підготовки. Справді, обмеженість бюджетних ресурсів при слабкій економіці не дозволяє здійснити розвиток освіти і професійної підготовки та перепідготовки кадрів. Відсталість системи загальної і професійної освіти призводить до низького рівня кваліфікації робочої сили, постійної нестачі фахівців, що, в свою чергу, є однією з найважливіших причин низької продуктивності праці. А невисокий рівень продуктивності праці і повільні темпи його зростання є головною причиною відсталості економіки, яка вже не може виділити необхідні асигнування для кардинальної зміни існуючого стану речей.

Відповідно до кейнсіанської інтерпретації порочного кола бідності, низький рівень доходу (ВВП) є наслідком низького рівня споживання та заощаджень: $C \downarrow S \downarrow \Longrightarrow AD \downarrow \Longrightarrow Q \downarrow \Rightarrow \Delta I \downarrow \Longrightarrow \dot{p} \downarrow \Longrightarrow \Delta Q \downarrow \Longrightarrow Y \downarrow$

Скорочення споживання ($C \downarrow$) перетворюється у неефективний попит

($AD \downarrow$), який спричиняє звуження внутрішнього ринку ($Q \downarrow$) та низьких темпів зростання інвестиції ($\Delta I \downarrow$), а, вони в свою чергу, призводять до низької ефективності виробництва, низького рівня прибутковості ($\dot{p} \downarrow$) та, як наслідок, низьким стимулам до зростання виробництва ($\Delta Q \downarrow$), що у свою чергу, в кінцевому рахунку, пояснює невисокий дохід.

Крім економічних чинників соціально-економічного розвитку (техніка, технологія, кваліфікація робочої сили, природні ресурси, поділ праці, конкуренція, заощадження тощо), яким надавалась вирішальна роль, представники різних напрямів і шкіл відзначали залежність економічних складових розвитку від інших суспільних чинників. Так, на самовідтворення порочного кола бідності, наприклад, чинить вплив факт політичної нестабільності. За умов нестабільного політичного режиму існує висока небезпека порушення прав власності, націоналізації приватних підприємств, обмеження репатріації прибутків тощо. Все це різко підвищує трансакційні витрати. Загроза експропріації в разі приходу до влади крайніх лівих (або правих) партій, а також високі трансакційні витрати не сприяють залученню в країну іноземних інвестицій, з одного боку, і збільшують втечу національного капіталу за кордон, з іншого. Низькі темпи заощадження позначаються на зниженні темпів інвестування, що призводить до стагнації. Зростання бідності та загострення соціальних конфліктів, в свою чергу, створює сприятливий ґрунт для розквіту популізму, основаному на вкрай лівих (або правих) ідеях, і створює загрозу для різких політичних змін, з усіма негативними наслідками, що випливають з них.

Багато з цих рис є типовими для сучасної України, яка вже довгий час перебуває у порочному колі бідності. Серед усіх країн за показником ВВП на одну особу за ПКС (у дол. США) за даними Світового банку у 2016 р. Україна має показник – 8272 дол. США, що менше за середньосвітовий показник практично у 2 рази (16205,4 дол. США) та середнє значення серед країн з середнім рівнем доходів (11429 дол. США). Сусідами ж України є Беліз, Свазіленд, Гватемала, Гаяна та Марокко, серед європейських країн позиція України знаходиться на передостанньому місці (останнє – Молдова з 5343 дол. США), а серед країн СНД наша позиція вище за Узбекистан, Молдову, Киргизію та Таджикистан. [2]

Логічним продовженням теорії «порочного кола бідності» стала концепція переходу до самопідтримуючого зростання, яку теоретично обґрунтував Уолт Ростоу [5]. Як зазначав вчений, для того щоб зростання стало автоматичним, самопідтримуючим, необхідно виконання деяких умов, які можна дещо адаптувати і до сучасних умов:

1) різке збільшення частки виробничих інвестицій в національному

доході (відповідно до сучасних умов, мова має йти не тільки про кількість, але і про якість цих інвестицій. Мова йде про необхідність зростання інвестицій у реальний сектор економіки, що виготовляє продукцію з високим вмістом доданої вартості, а не, як приклад, у фінансовий сектор у вигляді докапіталізації банківських установ);

2. стрімкий розвиток одного або декількох секторів промисловості (відповідно до сучасних умов, це може бути не тільки промисловість, а й сектор послуг, зокрема, IT-сектор);

3. політична перемога прихильників модернізації економіки над захисниками традиційного суспільства (точніше, захисниками статусу-кво: монополізованої, сировинноорієнтованої економіки).

Незважаючи на очевидні для багатьох економістів недоліки, концепція переходу до «самопідтримуючого зростання» дуже вплинула на лідерів «третього світу» і була використана в процесі створення нових теорій модернізації - концепцій «великого поштовху» (big push). У центрі досліджень теорій «великого поштовху» головна увага приділялася ролі автономних інвестицій, обумовлених економічною політикою держави, спрямованої на зростання національного доходу. Як зазначали дослідники (Р. Харрод, О. Домар) для модернізації країн, що розвиваються, необхідно значне вливання капіталу, в результаті чого почнеться самопідтримувальне зростання. Мобілізувати такі ресурси на добровільній основі було нереально, тому акцент робився на активне втручання держави через заходи фіскальної та монетарної політики для активізації ефективного попиту, а у разі їх неефективності – на залучення іноземних інвестицій.

Розвиток, відповідно до теорій «великого поштовху», розуміється як глибокі структурні зміни, що охоплюють основні галузі народного господарства. Як тоді, так і тепер відсутність сучасних галузей народного господарства сприймається як головне гальмо розвитку, тому створенню набору сучасних галузей приділяється першочергова значення.

Серед вітчизняних економістів, які досліджували розвиток економічної системи, слід відзначити М.І. Туган-Барановського, який стверджував, що «у капіталістичному господарстві накопичення капіталу створює постійно тенденцію до розширення виробництва. Капітал постійно тисне на виробництво, намагаючись рухати його вперед» [6]. Крім того, варто додати, що рушійною силою еволюції капіталістичної системи господарювання він вважав інновації, насамперед у галузях, що виробляють засоби виробництва.

А. Шпітгоф доповнив теорію М.І.Туган-Барановського механізмом заповнення через комерціалізацію науково-технічних досягнень інвестиційного вакууму, що утворюється у кризовій фазі циклу. Принциповим положенням теорії Й. Шумпетера, яке відрізняє її від теорії А. Шпітгофа, є висновок про те, що нове, як правило, не виростає із старого, а з’являється поруч із старим, витісняє його і змінює всі відносини таким чином, що виникає необхідність у специфічному процесі «розміщення». Тому «піднесенню» передує структурна

перебудова, а наступний розвиток - це не просто продовження попереднього, а новий розвиток, який породжується іншими умовами і почасти іншими людьми. Й. Шумпетер вважав, що підприємець-новатор як такий не «знаходить» і не «створює» нових можливостей. Останні існують самі по собі, нагромаджуються і навіть пропагуються пресою. Але без підприємця вони не можуть реалізуватися, тому функція його якраз і полягає виключно в тому, щоб реалізувати їх [7].

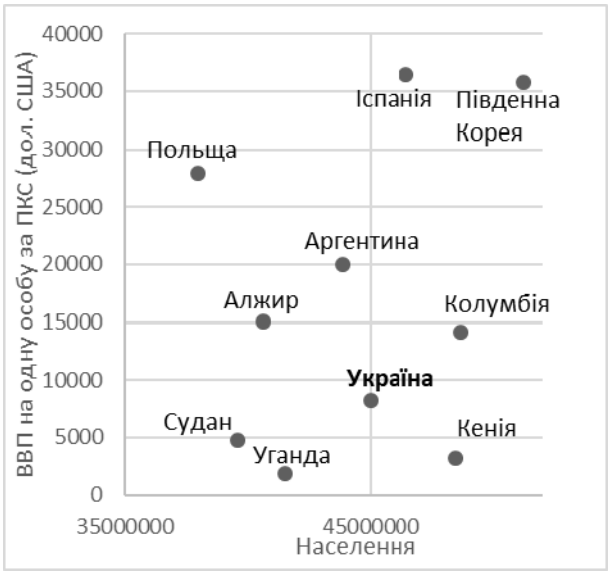

Рис. 2 Взаємозалежність між населенням та ВВП на одну особу за ПКС (дол. США), 2016 р.

Джерело: Світовий банк

Рис. 3 Взаємозалежність між площею території та ВВП на одну особу за ПКС (дол. США), 2016 р.

Джерело: Світовий банк

З еволюційної точки зору, економічне зростання в будь-якій соціально-економічній системі необхідно вважати нерівноважним процесом, у якому залучені господарюючі суб'єкти використовують технології різних поколінь. Якщо у розвинених країн нові технології виникають внаслідок появи нових винаходів, то в країнах, що розвиваються - в результаті їх запозичення у перших країн. На думку ще одного Лауреата Нобелівської премії Едварда Прескота [8], країна, що розвивається, може наздогнати провідні промислові країни лише тоді, коли ліквідує обмеження у спроможності використовувати технології. Якщо, з одного боку, є зрозумілість того, що потрібно змінювати в країні, то з іншого боку, незрозуміло, чи буде політична воля для здійснення відповідних реформ.

У будь-який період часу відмінності між країнами можна пояснити як співвідношенням факторів виробництва, так і відмінностями в умовах здатності продукувати нові та поглинати існуючі передові технологічні знання. В даному випадку мова йде про різні неекономічні детермінанти, які впливають на економічний розвиток, а в наукових колах отримали узагальнену назву –

інституційними особливостями. Так, порівнюючи країни з подібною чисельністю населення (як фактор економічного зростання) за значенням ВВП на одну особу за ПКС (дол. США) можна побачити, що Україна хоча за чисельністю і посідає місце між Аргентиною та Іспанією, проте ВВП на одну особу за ПКС (дол. США) має більш ніж у 2 та 4 рази відповідно менше порівняно з ними (рис. 2). За площею територія Україна знаходиться на рівні таких африканських країн як Кенія, Мадагаскар, Ботсвана, ЦАР, трохи менша за Францію, проте трохи більша за Іспанію. В той же час рівень розвитку України більше тяжіє до африканських країн ніж європейських, до яких територіально ми належимо (рис. 3).

Ми розуміємо, що таке порівняння не є ідеальним, проте воно дає загальне розуміння тенденції – нераціональне використання базових факторів виробництва: праця, земля, капітал, технологія.

Виникає питання, що заважає Україні вирватись з кола оточення африканських країн і піднятися до рівня європейських? Відповідь на це питання частково дана в новітніх економічних теоріях, які обґрунтовують економічний розвиток через ряд неекономічних детермінантів. Так, сучасними рушійними силами економічного розвитку є соціальні явища політичного, правового, етичного, морального, психологічного, технічного і економічного характеру, які об'єднані одним спільним терміном – інститути та інституції.

Література:

1. Нуреев Р.М. Экономика развития: модели становления и модернизации рыночной экономики : учеб. пособие / Р.М. Нуреев. – М. : Норма, 2008. – 367 с.
2. Статистичні дані Світового банку http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators#advancedDownloadOptions; http://ukrstat.gov.ua/
3. Baran P.A. The Political Economy of Growth. New Delhi, 1962.
4. Nurkse R. Problems of Capital Formation in Underdevelopment Countries. Oxford. 1955.
5. Rostow W.W. Theory of Economics Growth from David Hume to the Present. With Perspective to the Next Century N.Y. Oxford University Press, 1992.
6. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и влияние на народную жизнь. – Спб., 1894. – С. 175.
7. Бажал Ю. М. Актуальність ідей М. І. Туган-Барановського для теорії економічного розвитку / [Ю.М. Бажал] // Михайло Іванович Туган-Барановський : особистість, творча спадщина і сучасність / під заг. ред. проф., д-ра екон. наук О. О. Шубіна, проф., д-ра екон наук А. А. Садєкова ; МОН України, Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. - Донецьк : Каштан, 2007. - С. 196-213. – С. 206.
8. Economic Growth and Business Cycles, with T. F. Cooley, Chapter 1 in T. F. Cooley, ed., Frontiers of Business Cycle Research, (Princeton University Press, 1995), 1-38

Ovchar P.A.
Candidate of Science in Public Management,
Honored Worker of Transport of Ukraine National University of Bio-Resource and nature use of Ukraine

AUTOMOBILE TRANSPORT: SATISFACTION AND CONCEPT-CATEGORY BASIS OF RESEARCH

Овчар П.
кандидат наук з державного управління,
заслужений працівник транспорту України
Національний університет біоресурсів і природокористування України

АВТОМОБІЛЬНИЙ ТРАНСПОРТ: СУТНІСТЬ ТА ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

In article the theoretical principles of automobile transport are considered. The conceptual-categorical apparatus of study of motor transport in the economic sphere of knowledge is highlighted. Attention is focused on road transport business.

Key words: *automobile transport, conceptual categorical apparatus, transport system, scientific research, national economic development*

У статті розглянуто теоретичні засади автомобільного транспорту. Висвітлено понятійно-категоріональний апарат дослідження автомобільного транспорту в економічній галузі знань. Увага зосереджена на автотранспортне підприємництво.

Ключові слова: *автомобільний транспорт, понятійно-категорійний апарат, транспортна система, наукове дослідження, національний економічний розвиток*

Хоча питання розвитку автомобільного транспорту носить практично-актуальний характер, вирішення численних проблем його стимулювання потребує якісного науково-теоретичного супроводу. У цьому плані стає необхідним удосконалення методологічних основ дослідження автомобільного транспорту, в тому числі щодо його понятійно-категорійної основи.

Дане дослідження покликане розвинути напрацювання щодо змістовної сутності автомобільного транспорту як актуальної категорії економічної науки. Результати дослідження отримані на основі використання чинних положень українського законодавства [1; 6], а також праць таких авторів, як В. Лотоцька [5], Р. Ляшук [2], А. Матвіїшин [5], В. Огневий [3], Ю. Паламарчук [4], П. Попович [5], І. Шевченко [4], О. Шевчук [5].

Понятійно-категорійний апарат дослідження автомобільного транспорту в економічній галузі знань включає:

- поняття дослідження транспортної системи: транспорт, транспортна система, транспортна галузь, транспортна сфера, транспортний простір, логістика, транспортування, види транспорту, транспортна мережі й інфраструктура та ін.;
- поняття дослідження автомобільного транспорту як однією з сфер транспортної системи: автомобільний транспорт, автомобільний транспортний

засіб, автотранспортне підприємство, автомобільні перевезення (пасажирські, вантажні), рухомий склад, автошлях, мережа автошляхів та ін.;

- основоположні поняття дослідження в економіці: національна економіка, структура, ринок, кон'юнктура, сфера господарювання, вид економічної діяльності та ін.;

- управлінські поняття дослідження автомобільного транспорту: державне регулювання, стратегічний розвиток, транспортна політика та ін.

Центрове поняття автомобільного транспорту є широко використовуваним на побутовому рівні. Його зміст регламентовано чинним законодавством України: автомобільний транспорт – це галузь транспорту, яка забезпечує задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезеннях пасажирів та вантажів автомобільними транспортними засобами [1]. Закон «Про автомобільний транспорт» також регламентує визначення термінів «автомобіль» та «автомобільний транспортний засіб», фокусуючи увагу на [1]:

- матеріальній формі – колісний транспортний засіб, який приводиться в рух джерелом енергії, має не менше чотирьох коліс, призначений для руху безрейковими дорогами;

- функціональному значенні – використовується для перевезення людей та (чи) вантажів, буксирування транспортних засобів, виконання спеціальних робіт.

У Законі України «Про автомобільний транспорт» подано також низку інших дефініцій, які мають важливе технічне значення. Серед них є дуже важливі терміни транспортного засобу загального і спеціального призначення, з чого видозмінюється сутність виду перевезень [1]:

- транспортний засіб загального призначення – не обладнаний спеціальним устаткуванням і призначений для перевезення пасажирів або вантажів (автобус, легковий автомобіль, вантажний автомобіль, причіп, напівпричіп з бортовою платформою відкритого або закритого типу);

- транспортний засіб спеціалізованого призначення – призначений для перевезення певних категорій пасажирів чи вантажів (автобус для перевезення дітей, інвалідів, пасажирів певних професій, самоскид, цистерна, сідельний тягач, фургон, спеціалізований санітарний автомобіль екстреної медичної допомоги, автомобіль інкасації, ритуальний автомобіль тощо) та має спеціальне обладнання (таксі, броньований, обладнаний спеціальними світловими і звуковими сигнальними пристроями тощо).

Узагалі критеріїв класифікації видів автомобільних транспортних засобів є дуже багато – розпочинаючи від виробничих критеріїв, що практикується в діючій з 1945 року Системі класифікації автотранспортних засобів (АТС) СРСР, і завершуючи об'ємом двигуна. У табл. 1 наведемо один з варіантів розподілу видів автомобільних транспортних засобів, виходячи з законодавчих регламентувань.

Таблиця 1

Основні групи автомобільних транспортних засобів

I. Автомобільний транспорт загального користування	II. Автомобільний транспорт спеціального користування	III. Відомчий автомобільний транспорт	IV. Індивідуальний автомобільний транспорт
Автомобільні транспортні засоби перевізників, що використовуються ними для надання послуг з перевезень пасажирів і вантажів	Автомобільні транспортні засоби перевізників, що використовуються ними для надання послуг з перевезень пасажирів і вантажів певних категорій	Автомобільні транспортні засоби підприємств, установ та організацій, що використовуються ними для підприємницької діяльності та власних потреб	Автомобільні транспортні засоби фізичних осіб, що використовуються ними для власних потреб
Приклади транспортних засобів			
Автобус, легковий автомобіль, вантажний автомобіль, причіп, напівпричіп з бортовою платформою відкритого або закритого типу	Автобус для перевезення дітей, інвалідів, пасажирів певних професій, самоскид, цистерна, сідельний тягач, фургон, спеціалізований санітарний автомобіль екстреної медичної допомоги, автомобіль інкасації, ритуальний автомобіль, таксі тощо	Усі транспортні засоби I групи, що перебувають у відомчій власності	Більшість транспортних засобів, які перебувають у приватній власності, за винятком деяких з групи спеціального користування та використання яких потребує дозвільного супроводу

** Джерело: побудовано автором за даними [1; 2]*

Серед інших важливих понять дослідження автомобільного транспорту – термін, що відображає комерційну площину розвитку даної сфери. Мова йде поняття автотранспортного підприємства. Основною метою діяльності таких підприємств є отримання прибутку від надання послуг з автомобільних перевезень; також дані суб'єкти характеризуються певною специфікою з-поміж підприємств інших сфер господарювання [3, с. 382]:

- їх відтворювальний цикл, як правило, суттєво коротший, ніж у підприємств багатьох інших сфер, а наявні виробничі ресурси – більш ліквідні, що сприяє процесам перерозподілу засобів, формуванню мобільних резервів і пристосуванню до попиту, що змінюється;

- вони мають відносно меншу капіталоємність, що вимагає порівняно менших ресурсів для підтримки простого відтворення підприємства (наприклад, менших обсягів амортизаційних фондів), а значить, складає умови для утворення мобільних резервів і переходу на попит-обмежувальну схему функціонування;

- відтворювальна структура підприємств транспорту і специфіка ресурсів, які вони споживають, сприяє більш плавному їх переходу у ринкове середовище.

Повне розуміння специфіки діяльності автотранспортних підприємств потребує доповнення виокремленням їх видів.

Таблиця 2

Критерії виокремлення видів автотранспортних підприємств

№ з/п	Критерій	Види підприємств
1	Власність	- підприємства загального користування; - підприємства відомчого користування
2	Функціо-нальність	- транспортно-експедиційні підприємства; - комерційно-посередницькі підприємства; - перевізники
3	Перевезення	- підприємства, що надають послуги з перевезення: - пасажирські (маршрутні, туристичні, службові, індивідуальні); - вантажні (галузеві – вантажі промисловості, сільського господарства, пошти і т. д.; масові, партійні, дрібнопартійні, великогабаритні вантажі; безпечні і небезпечні вантажі); - за відстанню: приміські, міжміські, міжнародні; - за тривалістю: постійні, сезонні
4	Споживча орієнтованість	- підприємства, орієнтовані на наданні послуг нетранспортним підприємствам і організаціям; - підприємства, орієнтовані на наданні послуг підприємствам і організаціям іншого транспорту; - підприємства, орієнтовані на наданні послуг окремим фізичним особам
5	Ринкова приналежність	- підприємства, що здійснюють діяльність на споживчому ринку дрібних клієнтів; - підприємства, що здійснюють діяльність на ринку державних установ; - підприємства, що здійснюють діяльність на міжнародному ринку
6	КВЕД-2010	- 49.4 Вантажний автомобільний транспорт, надання послуг перевезення речей: - 49.41 Вантажний автомобільний транспорт; - 49.42 Надання послуг перевезення речей (переїзду) - 52.29 Інша допоміжна діяльність у сфері транспорту (експедиція вантажів, організація перевезень автомобільним транспортом, організація групових або індивідуальних відправлень вантажів, вантажно-розвантажувальні роботи) 53.20 Інша поштова та кур'єрська діяльність

** Джерело: побудовано автором за даними [4, с. 265; 5, с. 224; 6]*

У праці українських авторів І. Шевченко та Ю. Паламарчук зазначено про можливість поділу підприємств залежно від споживчої орієнтованості: споживачами можуть бути нетранспортні підприємства й організації, підприємства й організації іншого транспорту, окремі фізичні особи; однак автопідприємства доцільніше групувати за обсягами валової виручки, адже, це дасть можливість визначити кінцевий ринок споживачів даного підприємства [4, с. 265]. Автори пропонують виділяти автопідприємства, які формують ринки за рівнями: 1) споживчий ринок дрібних клієнтів, що є досить значним по розмірами і виступає ринком чистої конкуренції; 2) ринок державних установ, що включає певну кількість клієнтів, обсяг робіт з якими досить значний (це ринок олігополістичної конкуренції); 3) міжнародний ринок, що має можливість отримувати конкурентні переваги, обумовлені міжнародною торгівлею, наприклад природні фактори, місце розташування тощо [4, с. 265].

Ці та інші критерії виокремлення видів автотранспортних підприємств (табл. 2) вказують на сегментну ширину підприємництва у сфері автомобільного транспорту.

Отже, дослідження автомобільного транспорту в економічній площині є доволі конкретним завданням. Огляд літературних джерел показує, що незважаючи на високе соціальне та економічне значення даної сфери, цілісних досліджень щодо даного поняття є дуже мало. Виняткової актуальності набуває державно-управлінський ракурс – з обґрунтуванням механізмів регулювання автомобільного транспорту як стратегічної сфери розвитку національної економіки. Тому в подальших дослідження автора буде розглянуто цільову варіативність управлінських впливів на сферу автомобільного транспорту різного функціонального значення.

Література:

1. Про автомобільний транспорт : Закон України від 5.04.2001 року № 2344-III : Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2344-14
2. Ляшук Р. М. Правові основи здійснення автомобільних перевезень / Р. М. Ляшук [Електронний ресурс]. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Юридичні науки. – 2017. – Вип. 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2017_2_4
3. Огневий В. О. Розвиток автотранспортних підприємств через трансформацію як стратегічний інструмент підвищення ефективності / В. О. Огневий // Наукові нотатки. – 2014. – Вип. 45. – С. 381–385.
4. Шевченко І. В. Забезпечення стратегічного управління на автотранспортних підприємствах / І. В. Шевченко, Ю. А. Паламарчук // Вісник Хмельницького національного ун-ту. – 2011. – № 3. – Т. 3. – С. 263–266.
5. Попович П. В. Дослідження тенденцій розвитку ринку вантажних автомобільних перевезень у сучасних умовах / П. В. Попович, О. С. Шевчук, А. Й. Матвіїшин, В. М. Лотоцька // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Технічні науки. – 2016. – № 2. – С. 224–229.
6. Класифікація видів економічної діяльності (КВЕД-2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/kv10_i.html

Trushkina N.V.,
Candidate of Economic Sciences, Researcher,
Kocheshkova I.N.
Head economist
The Institute of Industrial Economics of NAS Ukraine, Kyiv, Ukraine

ON THE APPLICATION OF THE «GREEN» LOGISTICS CONCEPT IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UKRAINE

Трушкіна Н.В.
кандидат економічних наук, науковий співробітник,
Кочешкова І.М.
головний економіст
Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «ЗЕЛЕНОЇ» ЛОГІСТИКИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

The preconditions of formation of the concept of «green» logistics in the context of sustainable development of Ukraine are explored. The problems, goals, principles of development of «green» logistics are considered. The components of the effect of implementation of the concept of «green» logistics in Ukraine are determined.

Keywords: *«green» logistics, concept, principles, sustainable development, components of the effect.*

Досліджено передумови становлення концепції «зеленої» логістики в контексті сталого розвитку України. Розглянуто проблеми, мету, ключові принципи розвитку «зеленої» логістики. Визначено складові ефекту від впровадження концепції «зеленої» логістики в Україні.

Ключові слова: *«зелена» логістика, концепція, принципи, сталий розвиток, складові ефекту.*

Сучасні екологічні проблеми регіонів України (особливо старопромислових) є гострими й актуальними. Це обумовлено збільшенням викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних і пересувних джерел забруднення, надмірним утворенням і накопиченням промислових відходів, використанням екологічно небезпечних виробництв, зростанням екологічного навантаження на території тощо. Тому для вирішення екологічних проблем доцільним є впровадження принципів «зеленої» економіки, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та сталому розвитку регіонів.

На даний час розроблено й схвалено ряд нормативно-правових документів, у яких приділено увагу цим питанням. Так, у Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» однією з ключових цілей визнано поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки за рахунок збільшення обсягу заготівлі, утилізації та використання відходів як вторинної сировини [1].

У документі «Глобальні цілі сталого розвитку 2030» зазначено про досягнення мінімізації негативного екологічного впливу міст на основі приділення особливої уваги підвищенню якості повітря та управлінню переробкою й повторним використанням відходів [2]. До головних цілей сталого розвитку віднесено забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів, перехід до раціональних моделей виробництва і споживання [3].

Однак, як показує аналіз статистичних даних, вищеперелічені цілі недостатньо ефективно реалізуються в сучасних умовах. Так, за даними Міністерства фінансів України, частка видатків бюджету на охорону навколишнього природного середовища у загальному обсязі видатків державного бюджету є незначною і становила в 2016 р. лише 0,7%, а питома вага сукупних витрат на охорону навколишнього природного середовища у загальному обсязі ВВП – всього 0,5%.

За даними Державної служби статистики України, обсяг утилізованих відходів в Україні скоротився за 2010-2016 рр. на 41,9%, або з 145710,7 до 84630,3 тис. т, а підготовлених до утилізації відходів – на 51,9%, або з 6073,3 до 2920,5 тис. т. При цьому обсяг імпортованих відходів зріс на 92,7% – з 4,1 до 7,9 тис. т, спалених відходів – на 4,5%, або з 1058,6 до 1106,1 тис. т [4, с. 107].

Частка обсягу капітальних інвестицій на охорону атмосферного повітря та проблеми зміни клімату знизилася за 2010-2016 рр. на 22,6%, або з 41,2 до 18,6% загального обсягу капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища, а на поводження з відходами – на 0,7%, або з 17,2 до 16,5%. Питома вага обсягу поточних витрат на охорону атмосферного повітря та проблеми зміни клімату зменшилася за цей період на 3,5%, або з 12,7 до 9,2% загального обсягу поточних витрат на охорону навколишнього природного середовища, а на поводження з відходами, навпаки, збільшилася на 10,1%, або з 25,1 до 35,2%.

На основі аналізу виявлено, що частка капітальних інвестицій в очищення у сфері охорони атмосферного повітря та проблеми зміни клімату зросла за 2010-2016 рр. на 18,1%, або з 60,3 до 78,4% загального обсягу капітальних інвестицій, а у сфері поводження з відходами – на 3,6%, або з 93,8 до 97,4%. Однак питома вага капітальних інвестицій в інтегровані технології у сфері охорони атмосферного повітря та проблеми зміни клімату зменшилася за цей період на 16,3%, або з 37,4 до 21,1% загального обсягу капітальних інвестицій, а у сфері поводження з відходами – на 2,7%, або з 5,2 до 2,5%.

Спостерігається тенденція скорочення частки обсягу інвестицій на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення: у сфері охорони атмосферного повітря та проблеми зміни клімату – на 8,3%, або з 38,0 до 29,7% загального обсягу цих інвестицій, а у сфері поводження з відходами – на 10,5%, або з 15,8 до 5,3% [4, с. 191, 192, 194, 195].

Таким чином, забезпечення екологізації вітчизняної промисловості має стати важливою складовою реалізації моделі «зеленої» економіки в Україні. Це потребує інноваційних змін щодо традиційних організаційно-управлінських технологій з використанням принципів логістики. Для цього необхідно формувати систему екологічно орієнтованого логістичного управління, під яким розуміється управлінська діяльність, що передбачає врахування екологічних чинників на всіх етапах просторово-часового планування, організації, контролю й регулювання руху матеріальних, інформаційних і фінансових потоків від джерел їх виникнення до кінцевого споживача на основі концепції логістики [5, с. 8].

У зв’язку з цим одним із перспективних напрямів поліпшення стану довкілля у регіонах є застосування концепції «зеленої» логістики у системі господарювання, яка на даний час поки не набула популярності в Україні. Реалізація цієї концепції дозволить мінімізувати забруднення навколишнього природного середовища, оптимізувати процес прийняття управлінських рішень

щодо раціонального використання матеріальних, енергетичних, фінансових, інформаційних ресурсів тощо.

Тобто, на даному етапі виникла необхідність застосування логістичного підходу, який полягає в оптимальному управлінні логістичними потоками, процесами та запасами в складних соціально-економічних системах для покращення якості життя та навколишнього природного середовища з мінімальними витратами.

На думку дослідників, у теперішній час більшість споживачів віддаватиме перевагу компаніям, що використовують «зелені» логістичні рішення. Ключовими стимулами для впровадження «зеленої» логістики є оптимізація логістичних потоків, задоволення потреб споживачів, підвищення ефективності каналів розподілу, зниження ризиків, скорочення логістичних витрат [6, с. 282].

Як показали дослідження PE International (Великобританія), керівниками і топ-менеджерами компанії Aberdeen Group визначено суттєві економічні переваги при впровадженні систем зеленої логістики, серед яких основні такі:

✓ скорочення обсягів відходів і поліпшення поводження з ними (43% респондентів);

✓ збільшення обсягів використання вторинної сировини (38%);

✓ зниження рівня викидів в атмосферу (33%);

✓ залучення нових клієнтів / розробка нових продуктів (26%) [7].

На основі аналізу наукових джерел виявлено різноманіття підходів до концепції «зеленої» логістики, що свідчить про актуальність даного напряму дослідження. Значення «зеленої» логістики як інструменту підтримання екологічної безпеки постійно зростає. Вона є прикладом суспільно корисного і бізнесового прибуткового симбіозу екології й економіки, який задовольняє умови зберігання навколишнього середовища та вдосконалення господарської діяльності [8, с. 50]. «Зелена» логістика є науковим напрямом і чинником збереження довкілля, який заснований на ресурсозберігаючих та екологічно безпечних процесах і технологіях [9, с. 53].

Вчені визначають, що «зелена» логістика міста є «сукупністю логістичних підходів до оптимізації переміщень матеріальних потоків (у тому числі потоки відходів і вторинних ресурсів для переробки), транспортних засобів, природних, фінансових, інформаційних, енергетичних і людських ресурсів із застосуванням прогресивних технологій у процесі прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування з метою створення такого середовища, в якому забезпечуються потреби населення, підвищується ефективність виробництв міського господарства та досягається умова мінімізації негативних наслідків антропогенного втручання в екосистему міста» [10, с. 163].

«Зелена» логістика передбачає цілісне перетворення логістичних стратегій, процесів, структур усіх учасників ланцюга поставок у відповідності до ресурсозберігаючих, енергоефективних та природоохоронних технологій і

має на мету досягнення балансу між економічною та екологічною ефективністю [11, с. 32].

До основних етапів логістичного процесу в регіонах віднесено «виробництво – розподіл – обмін – споживання». Тому при формуванні «зелених» логістичних систем слід впроваджувати такі технології, які сприятимуть:

✓ заміні використання невідновлювальних ресурсів відновлювальними (заміщувальна логістична система);

✓ скороченню споживання ресурсів (обмежувальна логістична система);

✓ повторному використанню ресурсів, безпечній утилізації потоків відходів (реверсна логістична система) [12, с. 216].

Отже, узагальнюючи різні наукові підходи, авторами даної статті визначено такі основні принципи «зеленої» логістики в регіонах:

✓ застосування системного підходу до управління логістичними потоками (матеріальні, фінансові, інформаційні, транспортні);

✓ раціональне розміщення виробництва;

✓ оптимізація ресурсів (виробничі, матеріальні, фінансові, енергетичні, інформаційні);

✓ мінімізація витрат на організацію логістичних процесів у сфері охорони навколишнього природного середовища;

✓ стійкість та адаптивність регіональних логістичних систем.

Для реалізації концепції «зеленої» логістики в регіонах України доцільно розробити механізм інституціонального забезпечення, що має включати сукупність:

✓ інституцій (венчурні фонди, технопарки, бізнес-інкубатори, об’єкти логістичної інфраструктури);

✓ інструментів (фінансові, економічні, податкові, організаційні, інформаційні, маркетингові);

✓ функцій (прогнозування, планування, організація, контроль, аналіз, облік, регулювання);

✓ методів (адміністративні, економічні, екологічні);

✓ засобів (інноваційні, екологічно безпечні, інформаційні технології, нормативні документи).

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти такого висновку. Концепція «зеленої» логістики в регіонах має ґрунтуватися на інтеграції принципів логістики та раціонального природокористування. Вона повинна бути спрямована на вирішення еколого-економічних проблем природокористування та охорони навколишнього природного середовища.

Впровадження даної концепції сприятиме одержанню ефекту (економічного, соціального, екологічного), до складових якого можна віднести: зниження логістичних витрат, ефективне використання ресурсів, запобігання економічних і екологічних збитків навколишньому середовищу, мінімізацію

ризиків при функціонуванні регіональних логістичних систем, досягнення сталого розвитку, покращення якості життя та добробуту населення.

Література:

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21.12.2010 р. № 2818-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ 2818-17.
2. Глобальні цілі сталого розвитку 2030 / Офіційний сайт ООН в Україні. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/images/documents/3615/цілі_web.pdf.
3. Цілі сталого розвитку 2016-2030 рр. / Офіційний сайт ООН в Україні. – Режим доступу: http://www.un.org.ua/ua/oon-v-ukraine.
4. Довкілля України за 2016 рік: стат. збірник. – Київ: Держ. служба статистики України, 2017. – 226 с.
5. Мішенін Є. Логістичне управління промисловим виробництвом у контексті розвитку «зеленої» економіки в Україні / Є. Мішенін, І. Коблянська // Економіст. – 2012. – № 1. – С. 8-12.
6. Маргіта Н.О. Сучасні тенденції впровадження «зеленої» логістики / Н.О. Маргіта, У.З. Білоніжка // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2014. – № 1. – С. 279-286.
7. Green logistics. Improving the environmental sustainability of logistics / Alan McKinnon, Sharon Cullinane, Michael Browne and Anthony Whiteing. – The Chartered Institute of Logistics and Transport, London, 2010. – 372 p.
8. Смирнов І.Г. «Зелена логістика»: еколого-географічний вимір / І.Г. Смирнов // Український географічний журнал. – 2002. – № 2. – С. 49-52.
9. Поручинська І.В. Передумови впровадження «зеленої» логістики на автомобільному та залізничному транспорті Волинської області / І.В. Поручинська // Молодий вчений. – 2017. – № 3 (43). – С. 53-56.
10. Герасимчук З.В. Інституційне забезпечення «зеленої логістики» в місті / З.В. Герасимчук, М.Ф. Аверкина // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 11 (137). – С. 161-168.
11. Коломиец И. «Зеленая» логистика – лучшее из практики / И. Коломиец // Транспорт і логістика. – 2011. – № 3. – С. 32-33.
12. Аверкина М.Ф. Особливості формування «зелених» логістичних систем міст України / М.Ф. Аверкина // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 1 (163). – С. 215-219.

Shvets Iryna,
Dr., Prof., Vice-Rector
Sled Oleksandra
Ph.D., Associate Professor, Doctoral student
Donetsk National Technical University

FEATURES AND CHALLENGES OF INTERNAL FORCED MIGRATION IN UKRAINE

Швец И. Б.,
д.э.н., проф., проректор
Следь А. Н.
к.э.н., доц., докторант
Донецкий национальный технический университет

ОСОБЕННОСТИ И ВЫЗОВЫ ВНУТРЕННЕЙ ВЫНУЖДЕННОЙ МИГРАЦИИ В УКРАИНЕ

The article deals with the modern features of the internal forced migration in Ukraine and its social and economic effects. The number and directions of internal forced migration in Ukraine are analyzed. The necessary measures of population displacement government regulation are suggested.

Key words: *internal forced migration, internally displaced person, social and economic effects, government regulation.*

В статье рассмотрены современные особенности внутренней вынужденной миграции в Украине и ее социально-экономические последствия. Проанализированы численность и направления внутренней вынужденной миграции в Украине. Предложены необходимые меры государственного регулирования вынужденного перемещения населения.

Ключевые слова: *внутренняя вынужденная миграция, внутренне перемещенное лицо, социально-экономические последствия, государственное регулирование.*

Военно-политический конфликт на востоке Украины привел к упадку экономики, расколу общества и появлению нового для государства социально-экономического явления - масштабной внутренней вынужденной миграции населения, в результате которой сформировался значительный сегмент внутренне перемещенных лиц (ВПЛ). В результате непрекращающегося конфликта численность внутренне перемещенного населения по официальным данным достигла более полутора миллионов человек и продолжает увеличиваться, а проблемы регулирования внутренней вынужденной миграции – обостряться. Ключевым условием понимания, прогнозирования, предотвращения и снижения разрушительного влияния негативных социально-экономических последствий, вызванных внутренней вынужденной миграцией, остается активная роль государства и наличие соответствующего механизма государственного регулирования вынужденного перемещения населения.

Основные угрозы и вызовы, связанные с вынужденным перемещением населения, проявляются в увеличении нагрузки на локальные рынки труда, проблемах поселения и размещения мигрантов, предоставления им свободного доступа к медицинскому обслуживанию, образованию, общественным услугам, а также психологической адаптации и социальной интеграции в местные сообщества. В отличие от добровольной миграции, результатом вынужденного перемещения является существенное ухудшение благосостояния граждан, частичная или полная потеря источников доходов, а также значительный психологический дискомфорт

Миграционные процессы в Украине всегда были объектом глубокого научного анализа, тем не менее, проблема внутренней вынужденной миграции в современном ее виде является совершенно новой и малоисследованной. Подобные явления уже имели место в Азербайджане, Армении, Грузии, Молдове, однако в Украине они отличаются определенной спецификой, которая обусловлена значительной численностью мигрантов и протяженностью

территорий их расселения, продолжительностью вооруженного конфликта, социально-политическим расколом украинского общества и неспособностью правительства оперативно и эффективно решать проблемы, стоящие в результате массового переселения населения [1]. Несмотря на новизну проблемы и отсутствие опыта ее решения в Украине, в мировой практике в достаточной мере разработаны теория и методические подходы к государственному и межгосударственному регулированию внутренней миграции населения и предотвращению ее негативных последствий. На международном уровне эти вопросы регулируются в соответствии с «Руководящими принципами по вопросу о перемещении лиц внутри страны» Комиссии ООН по правам человека [2].

Согласно руководящим принципам УВКБ ООН, лица, перемещенные внутри страны, определяются как люди или группы людей, которые были вынуждены спасаться бегством или покинуть свои дома или места проживания (не пересекая международно-признанную государственную границу страны) с целью избежания последствий вооруженного конфликта, случаев общего насилия, нарушений прав человека или стихийных бедствий, техногенных катастроф [3]. Законом Украины «Об обеспечении прав и свобод внутренне перемещенных лиц» предусмотрено, что внутренне перемещенным лицом является гражданин Украины, постоянно проживающий на территории Украины, который вынужденно или добровольно покинул свое место жительства в результате либо во избежание негативных последствий вооруженного конфликта, временной оккупации, повсеместных проявлений насилия, массовых нарушений прав человека и чрезвычайных ситуаций природного или техногенного характера [4].

Проблема регулирования внутренней вынужденной миграции, как научное направление, еще не получила глубокого и всестороннего исследования в украинских научных кругах. Однако отдельные практические вопросы регулирования внутренней вынужденной миграции были рассмотрены в работах отечественных ученых И. Войналович, М. Крымовой, Л. Щетининой, В. Воронковой, О. Макаровой [5, 6, 7]. Основные причины, тенденции и характерные черты современной внутренней миграции, а также подходы к ее регулированию нашли отражение в исследованиях зарубежных ученых Джеймса Грегори (James N. Gregory), Эндрю Шоенхольца (Andrew Schoenholtz), Патриции Фаген (Patricia Fagen), Стефана Касла (Stephen Castles), [8; 9; 10].

В соответствии с информацией Межведомственного координационного штаба по вопросам социального обеспечения граждан Украины, которые перемещаются из районов проведения антитеррористической операции и временно оккупированной территории, по состоянию на 20 июля 2016 с неподконтрольных Правительству территорий выехало 1 029 571 человек, в том числе из Донецкой и Луганской областей 1007 112 человек, Автономной

Республики Крым и города Севастополь – 22 459 человек, среди которых 170 581 - дети и 49 593 - лица с инвалидностью и пожилого возраста [11].

Анализ объемов внутренней вынужденной миграции в Украине за период 2014-2016 гг. свидетельствует о наличии положительной динамики и постоянном возрастании численности переселенцев (рис. 1).

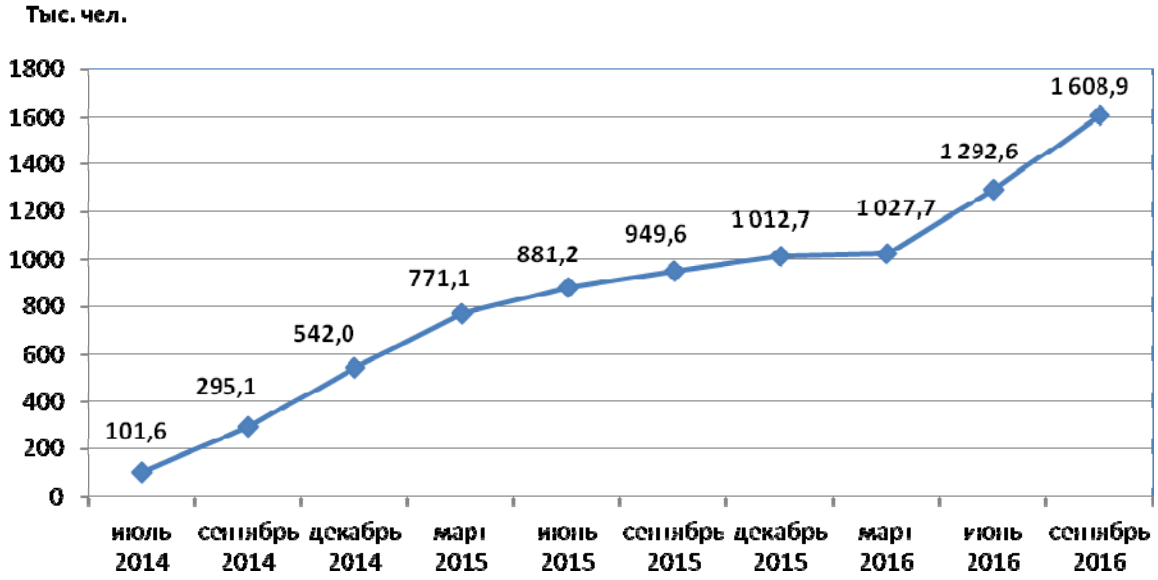

Рис. 1. Динамика перемещения населения из Крыма и неподконтрольных территорий Донбасса в 2014-2016 гг.

** Межведомственный координационный штаб по вопросам социального обеспечения граждан Украины, которые перемещаются из районов проведения антитеррористической операции и временно оккупированной территории*

На начало сентября 2016 г. численность переселенцев в Украине превышала 1 500 000 человек при сохранении положительной динамики. Нагрузка на рынок труда, жилой сектор и социальную сферу регионов принимающих общин продолжает увеличиваться, что формирует новые сложные задачи для местных и центральных органов власти. Приведенные данные являются официальными, однако приблизительными, так как точный подсчет численности на данный момент невозможен в связи с отсутствием единой системы полного и объективного учета внутренних мигрантов.

Процесс внутреннего перемещения населения в Украине происходил произвольно, неорганизованно, неконтролируемо, что привело к неравномерному распределению вынужденных переселенцев по территории государства (табл. 1). Сформировалась тенденция к сосредоточению большинства мигрантов в регионах, близких к местам предыдущего проживания, а именно в подконтрольных районах Донецкой и Луганской областей, а также в Днепропетровской, Харьковской и Запорожской областях. Такая география обусловлена надеждами многих граждан на возвращение

домой, неготовностью разорвать прежние связи и начать жизнь с начала, а также необходимостью регулярно посещать дома и навещать родственников, оставшихся в зоне конфликта.

Достаточно часто направление внутренней миграции определяется политикой работодателей, поэтому значительная часть переселенцев обосновались в городах перемещения их организаций. Одним из самых привлекательных городов для внутренней миграции остается Киев, который, как столица, предоставляет гражданам более широкие возможности не только для трудоустройства, но и решения насущных жилищных и социальных вопросов. Главным направлением перемещения для желающих расположиться подальше от зоны вооруженного конфликта стал запад страны. Несмотря на то, что значительная часть мигрантов намерена вернуться на прежнее место жительства, около трети ВПЛ ориентируется на постоянное жительство в других регионах Украины [12].

Анализ показателей численности внутренней вынужденной миграции показывает, что значительная концентрация переселенцев создает чрезмерную нагрузку на инфраструктуру, рынок труда и жилой сектор принимающих регионов.

Таблица 1

Численность постоянного населения и внутренне перемещенных лиц по регионам Украины

Области	2014 г.			2015 г.			2016 г.		
	постоянное население, чел.	числен-ность ВПЛ, чел.	удельный вес ВПЛ, %	постоянное население, чел.	числен-ность ВПЛ, чел.	удельный вес ВПЛ, %	постоянное население, чел.	числен-ность ВПЛ, чел.	удельный вес ВПЛ, %
Украина, в том числе:	**42812213**	**111616**	**2,71**	**42706606**	**1423838**	**3,33**	**42547577**	**1696326**	**3,98**
Винницкая	1607244	1506	0,94	1600991	12148	0,76	1592838	14095	0,88
Волынская	1040455	583	0,56	1040049	3644	0,35	1039715	4603	0,44
Днепропетровская	3278806	8165	0,24	3267473	72973	2,23	3246303	75578	2,33
Донецкая	4309943	-	-	4275664	530274	12,40	4247412	618561	14,6
Житомирская	1260635	1610	0,13	1254579	9482	0,75	1246653	11767	0,94
Закарпатская	1255608	914	0,73	1256245	3293	0,26	1255999	3486	0,47
Запорожская	1769355	6534	0,37	1761828	98650	5,6	1749851	105214	6,01
Ивано-Франковская	1379681	949	0,68	1379839	3833	0,27	1378957	4608	0,33
Киевская	1722720	14811	0,86	1723699	43287	2,51	1726556	54709	3,16
Кировоградская	977891	1431	0,15	972395	10239	1,05	964991	14519	1,50
Луганская	2223884	-	-	2211566	308325	13,94	2198501	289300	13,15
Львовская	2517755	3899	0,15	2517299	9896	0,39	2514349	11918	0,47
Николаевская	1165512	1941	0,16	1162119	8275	0,71	1155976	8496	0,73
Одесская	2383089	5422	0,23	2382803	30324	1,27	2377305	40488	1,70
Полтавская	1445347	4489	0,31	1438431	28658	1,99	1428538	29505	2,06
Ровненская	1159581	696	0,06	1159998	3170	0,27	1160614	3208	0,27
Сумская	1125103	1423	0,13	1118569	14556	1,30	1108762	15977	1,44
Тернопольская	1068102	574	0,54	1065520	2623	0,26	1061236	2472	0,23
Харьковская	2713316	29058	1,07	2711343	184867	6,81	2699410	189181	7,01
Херсонская	1068593	1877	0,17	1065022	12435	1,17	1059487	16109	1,52
Хмельницкая	1301648	1288	0,98	1296303	7124	0,55	1289637	6819	0,53
Черкасская	1252582	2027	0,16	1245996	13518	1,08	1237150	14232	1,15
Черновицкая	905453	903	0,99	906445	2876	0,32	906422	3341	0,36
Черниговская	1053007	1458	0,14	1044493	9368	0,89	1034192	9439	0,91

По данным социологических исследований, часть ВПЛ не планирует возвращаться в места предыдущего проживания даже после разрешения конфликта и ориентируется на постоянное жительство в других регионах Украины. Однако избыточная концентрация человеческих ресурсов и скопление равнозначных по уровню профессионализма и специализации работников в пределах одного города или региона приводит к

перенасыщенности рынка труда, что вызывает рост безработицы, прежде всего среди прибывшего населения.

Выявленные социально-экономические особенности внутренней вынужденной миграции в Украине свидетельствуют о необходимости внедрения оперативных и действенных мер государственного регулирования перемещения населения, к которым следует отнести:

- налаживание статистического учета ВПЛ по регионам не только для оценки их численности и направлений движения, но также определения таких характеристик, как показатели гендерного, образовательного, профессионального состава и социального статуса мигрантов;
- проведение социологических исследований, направленных на изучение текущего состояния ВПЛ, условий их пребывания в местах поселения, основных источников доходов, а также выявления их жилищных, бытовых, гуманитарных, социальных и психологических потребностей.
- усовершенствование механизма назначения и выплаты пенсий и других гарантированных социальных выплат для населения, проживающего на неподконтрольной территории, с целью исключения необходимости получения статуса переселенца такими гражданами и уменьшения искажений статистических данных о численности переселенцев;
- разработка действенного механизма социальной защиты ВПЛ, основанного на учете реальных потребностей мигрантов, возможностей центральных и местных органов власти, а также требований международных нормативных документов по регулированию миграции внутри страны;
- развитие подходов по привлечению финансовых ресурсов из национальных и международных источников для решения проблем трудоустройства, интеграции и социальной защиты ВПЛ.

Промедление с активными действиями, направленными на регулирование вынужденного перемещения населения, может привести к ухудшению ситуации в обществе в целом, и на рынке труда в частности, а также к обострению социальной напряженности между переселенцами и принимающими общинами, что чревато дальнейшей дестабилизацией ситуации в Украине.

Литература:

1. Надрага В.І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику» // Український соціум. 2015. №1 (52). – С. 134-141.
2. Guiding principles on internal displacement / UNCR, UN Refugee Agency.
3. Хто такі внутрішньо переміщені особи (ВПО) с UNCR, UN Refugee Agency. – Режим доступу: http://unhcr.org.ua/en/2011-08-26-06-58-56/news-archive/2-uncategorised/1293-vnutrishno-peremishcheni-osobi
4. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1- Режим доступу: http://www.unhcr.org/protection/idps/43ce1cff2/guiding-principles-internal-displacement.html
5. Войналович І.А. Вимушені переселенці: зарубіжний досвід, стан і реалізація їх прав в Укра-їні [Електронний ресурс] / І.А. Войналович, М.О. Кримова, Л.В. Щетініна //

Інституційний репозитарій КНЕУ. – Режим доступу: http://www.ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream /2010/5981/1 /250-258.pdf
6. Воронкова В.Г. «Общество риска» как следствие кризиса современной цивилизации в глобальном измерении / В.Г. Воронкова // Гуманітар. вісн. ЗДІА. – 2014. – № 58. – С. 13-24.
7. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: моногр. / О.В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К. – 2015. – 244 с.
8. Jmes N. Gregory. “Internal Migration: Twentieth Century and Beyond ”. Lynn Dumenil, New York: Oxford University Press, 2012. http://faculty.washington.edu/gregoryj/internal_migration.htm
9. Adrew Schoenholtz, Patricia Fagen, and et. al. "The Uprooted: Challenges in Managing Forced Migration": Lexington Books, 2005.
10. Stephen Castles. "The international politics of forced migration.” edit-ed by Leys, Colin and Panitch, Leo. London: Merlin Press, 2003.
11. Міжвідомчий координаційний штаб повідомляє. – Режим доступу: http://www.dsns.gov.ua/ua/Mizhvidomchiykoordinaciyniy-shtab.html
12. Дослідження «Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах» / В. Смаль, О. Позняк. – К. – 2015. – 93 с.

2. WORLD ECONOMY

Nykolai N. Klymeniuk,
Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Management and International Economic Relations
V.Vernadsky Tavria National University, Ukraine
Alla M. Bezus
Ph.D., Associate Professor,
Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

MANAGEMENT THEORY CRISIS: SIGNS AND WAYS TO OVERCOME

Abstract. *This paper proposes an approach to overcome the uncertainty of the object behavior. The authors propose the model of the management space, which allows identification of the full list of management problems, determine for each of them unknown quantities and in that way eliminate the uncertainty of the object behavior that is a prerequisite for achieving the goal.*

Keywords: *uncertainty of the object behavior, management problem, model of management space, theory crisis, many unknown variables.*

INTRODUCTION

The important purpose of management theory is the justification of such administrative decisions, whose implementation in practice insures the achievement of stated goal by the organization. The property of the object of management is the uncertainty of its behavior towards this goal. This uncertainty must be overcome by the management body through finding unknown values as the results of solving relevant problems of management. In modern management theory there are no approaches to the definition of the set of organization management tasks and no methodical bases for the justification of the list of unknown values of each task, which makes it impossible for management body to make decisions for eliminating the uncertainty in object functioning. In this connection defining the signs of theory crisis and justification of approaches to overcome it is a topical problem, the solution of which can be seen as a methodological foundation of significant improvement of management quality and economic efficiency.

There are many schools and approaches to the development of management theory presented in the scientific literature over the last century. Among them there are school of scientific management, administrative school, school of human relations, quantitative school [3], classical approach, system approach, situational approach (contingency) [8], creative management [2].

Despite the significant amount of approaches and scientific schools, it should be noted the absence of justified significant theoretical provisions in the last decades that could be used by practicing managers as practical tools to improve efficiency of management decisions [7]. This leads to the conclusion about the existence of management theory crisis [1]. It should be noted that significant attention by authors of almost all studies is given to the description of management functions. The most

frequently cited in the literature are following functions: planning, organization, motivation and control [6]. It is clear that these functions and their description provide little information for making management decisions to eliminate uncertainty in the object behavior [5]. The elimination of uncertainty can be based only on finding unknown values that uniquely identify the behavior of the object [4]. But the modern theory does not answer not only the question of describing the set of unknown values, but also the question of methodical approaches to their identification.

The aim of the article is to develop the concept and justification of ways to overcome the crisis of management theory in the part of eliminating the uncertainty of the object behavior.

Each system (organization in a broad sense) has a specific goal (purpose). It consists of two subsystems: the object and the body (subject). The object has a production capacity that usually is sufficient to achieve the goal of the organization, but the obstacle to its use is uncertainty, without elimination of which the effective functioning of the system is impossible. The property of management body is the capacity for processing information and solving problems of management. This particular property is intended for elimination of the uncertainty of object functioning and thus the achievement of goal by the system. Achievement of the goal depends on the ability of management body to produce solutions to eliminate uncertainty of behavior of the object.

In this connection accept as the important criterion of the level of management theory the degree of uncertainty elimination that this theory can provide. Analysis of modern management theory by this characteristic leads to the conclusion about the crisis of theory.

The concept of overcoming it is as follows:

The presence of production capacity of the object enables it to perform many actions that characterize its diversity. Uncertainty lies in the fact that without information from the management body the object is unable to choose the set of actions that will provide the achievement of the goal. Connect the set of possible actions of object with the set of variables. Specify this set of unknown variables as A. To eliminate the uncertainty of the functioning of object it is necessary to identify among the set A of unknown variables (elements) the subset B of unknowns, finding of which is a prerequisite for achieving the goal of the system. According to the purpose of management body this is its main task. Unfortunately, management theory has no clear methodological approaches to build the subset B of unknowns from the set A. The complexity of the problem is that the object is a hierarchical system that cannot be described in one subset B, because it consists of a large number of parts. Each of them is characterized by specific uncertainty, and therefore requires the formation of the relevant subsets of unknowns to eliminate it.

Suppose the set A is a universal set, that is, it contains all of the unknown variables, which can affect the results of the actions of object or any part of it for a long time interval, such as a year.

If the object consists of m parts, i is the number of part, then each part i of the object requires the formation of appropriate subset, namely: B_i, $i=1,2,...,m$. Each of them is the element of set A: $B_i \subset A$, $i=\overline{1,m}$. Combination (sum) of all subsets B_i, $i=\overline{1,m}$, constitutes a universal set A: $B_1 \cup B_2 \cup ... \cup B_m = A$. In order to avoid duplication of the results of management decisions it is necessary to impose restriction that subsets B_i, $i=\overline{1,m}$, have no common elements: $\bigcap_{i=1}^{m} B_i = \varnothing$.

Thus it is determined that for each part of the object it must be found its inherent subset of variables. What are these parts and how to define them? Management theory does not answer this question. Each component is intended for finding relevant unknown variables. This allows representing them as management tasks.

To define the complete set of tasks it is necessary to determine the characteristics of division of the object into its components, in other words, decomposition of the system of organization management into the tasks.

Specify the management system as S. Since the subject of management is the process, choose the type of process as first characteristic of decomposition. Specify it as k. Suppose their amount is K. On this characteristic the system is divided into K parts: $S=\{ S_k, k=\overline{1,K} \}$.

Each of the K parts is divided into L parts by second characteristic, which is belonging to the production unit, where L is the amount of production units, l is the number of unit: $S_k = \{ S_{kl}, l=\overline{1,L} \}$. As a result of decomposition of the system by two characteristics it is received $K \times L$ parts.

According to [4] represent the management process as a complex of information influence on the object that consists of sequential phases: planning, accounting, control, regulation. By the characteristic of the management phase each part is divided: $S_{kl} = \{ S_{klp}, p=\overline{1,4} \}$, p is the number of management phase (in general specify the amount of phases as P). Each of represented parts has different set of unknown variables also depending on the length of time interval for which the task is solved.

Thus accept the time interval as the fourth characteristic of decomposition of the system, so that from each part S_{klp} the set will be created:

$S_{klp} = \{ S_{klpt}, t=\overline{1,T} \}$, where T is the amount of time intervals throughout the year, t is the number of interval.

Decomposition of management system by four characteristics provides the possibility to define a set of tasks of organization management system, whose amount is $M(S)=K \times L \times P \times T$. Each task of management S_{klpt} is designed to find unknown variables through the implementation of the management phase p in relation to process k in the production unit l in the interval of time t.

Complete set of tasks presents four-dimensional discrete space of organization management system, the model of which has the form:

$$S=\{k \in (1,2,...,K);\ l \in (1,2,...,L);\ p \in (1,2,...,P);\ t \in (1,2,...,T)\},$$

where *k, l, p, t* – axes of management space. Each task of management S_{klpt} – is a single cell of management space, whose place is defined by specific coordinates for each axis.

Above it was noted that each *i* part of the system is characterized by a corresponding subset B_i of variables. As a result of the decomposition of the system it is received a set of parts (tasks), each of which has its own inherent uncertainty. To overcome it the formation of the subset of unknown variables from universal set *A* is necessary for each task. Specify these subsets of unknowns as B_{klpt}. The amount of these subsets equals the amount of management tasks, i.e. $M(B)=K \times L \times P \times T$.

Conclusions about the level of management theory, in particular its crisis, can be based on many factors. In this study, it is selected the factor of the ability of theory to affect the elimination (reduction) of the uncertainty of object behavior that is most important purpose of management body, because without this the achievement of goal becomes practically impossible.

Present the main steps of management theory development, aimed at the creation of methodological foundation of the elimination (reduction) of object behavior uncertainty in achieving the goal of the system:

1. Build a structural model of organization management system. The model has to reflect the entire set of management tasks.

2. To determine the set of management tasks it is appropriate to build a model of management space. Building of the model can be based on the following axes: managed process, production unit of organization, phase of management, period of management.

3. In accepting these axes obtain four-dimensional discrete management space, each elementary cell of which presents a task of this organization management.

4. Model of management space defines a complete set (list) of management tasks, each of which has its own inherent uncertainty.

5. Form for each task of management the subsets of unknown variables inherent in each task from the universal set of variables.

6. Solve each task of management and find values of unknown variables of each subset, i.e. eliminate uncertainty.

Implementation of the found solutions provides the achievement of goal of the system.

Conclusions. The property of the object of management towards the achievement of the goal is uncertainty of its behavior. The purpose of management body is the elimination of this uncertainty. In this connection it should be formalized by presenting the corresponding set of unknown variables. The lack of methodological support is a sign of crisis of management theory. The article proposes an approach to overcome the uncertainty of object that includes the following steps: justification of characteristics of decomposition of the system into parts; accepting these characteristics as the axes of organization management space and building the

model of space, each single cell of which represents the task of management; forming the subsets of unknown variables for each task; solving the tasks determines the values of unknown variables, and thus eliminates the uncertainty of object towards the achievement of goal of the organization.

References:

1. Безус А.М. Управління розвитком підприємства: моделі та методи: Монографія / П.І.Безус, А.М.Безус – К.: ВПЦ АМУ, 2008. –152с.
2. Безус П.І. Фактори впливу на формування та реалізацію інноваційної стратегії підприємства / П.І.Безус, А.М.Безус // Наук. Вісник Академії муніципального управління. Зб. Наук. Праць: Серія «Економіка» / Вип.1 / 2014. –К.: ВПЦ АМУ, 2014. – с.61-69.
3. Друкер Питер Ф. Менеджмент / Друкер Питер Ф., Макьярелло Джозеф А.: пер. с англ. – М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2010. – 704с.
4. Клименюк Н.Н. Доказательный менеджмент: введение в теорию: Монография / Н.Н.Клименюк, А.Н.Безус - К.: АМУ, 2015.- 272с.
5. Кредисов А.И. История учений менеджмента / А.И. Кредисов. - К.: ВИРА-Р, 2000. - 336с.
6. Мескон М.Х. Основы менеджмента / Мескон М.Х., Альберт М., Хедоури Ф.: пер.с англ.- М.: Дело, 1997. – 493с.
7. Седлак М. Сущность и содержание теории менеджмента. [Електронний ресурс] / М. Седлак // Менеджмент и маркетинг. – Режим доступу: http://vasilievaa.narod.ru/18_5_97.htm
8. Laurie J. Mullins. Management and Organisational Behaviour.- London.: Pitman Publishing, 2010 – 810 p.

3. ENTERPRISES ECONOMICS AND MANAGEMENT

Garmash S.V.
Senior Lecturer
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Ukraine

THE ROLE OF NEPOTISM IN THE SYSTEM OF DESTRUCTIVE FACTORS FOR HUMAN RESOURCES

Гармаш С.В.
старший преподаватель
НТУ «Харьковский политехнический институт», Украина

РОЛЬ НЕПОТИЗМА В СИСТЕМЕ РАЗРУШАЮЩИХ ФАКТОРОВ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА

The role of nepotism as a destructive factor from the point view of influencing on the human resources development (an individual and a society on the whole), causes and effects of this phenomenon for development of the country are analyzed in this article. Much attention is given to the main causes of systemic crisis in Ukraine for the years of its independence – corruption and oligarchying of the economy; as the result – a substantial growth of labour migration – outflow of 'brains' and 'hands'. It is specially noted that the moral problem is the basic one in economy and its degradation is derived of human being degradation.

Keywords: *nepotism, human resources, systemic crisis, corruption, oligarchying of the economy, labour migration*

В статье анализируются: роль непотизма как деструктивного фактора с точки зрения влияния на развитие человеческого капитала (личности и общества в целом), причины и последствия этого явления для развития страны. Особое внимание уделяется главным причинам системного кризисна в Украине за годы независимости: коррупции и олигархизации экономики; как следствие – значительному росту трудовой миграции – оттоку «мозгов» и «рук». Делается акцент на первичности нравственного начала в экономике, на производности её деградации от деградации человека.

Ключевые слова: *непотизм, человеческий капитал, системный кризис, коррупция, олигархизация экономики, трудовая миграция*

Главными причинами системного кризиса, охватившего нашу страну за годы независимости, украинцы считают коррупцию и олигархизацию экономики.

Анализу этих вопросов было посвящено много работ. Представляет интерес мнение украинского экономиста А.И.Пасхавера, который обосновывает в своих публичных выступлениях и в своих статьях мысль, что в основе развития лежат ценности социума, проводя параллели между европейскими ценностями и отечественными.

По мнению учёного, европейские ценности основаны на двух интегральных определениях:

1. «Ответственная свобода» – условие существования для самореализации; «возможность выбора во всех жизненных ситуациях» и ограничение свободы таким образом, «… чтобы не наносить вред другим. Когда люди добровольно себя ограничивают, это называется ответственная

свобода. Дальше начинает действовать государство, которое наказывает тех, кто не хочет добровольно ограничивать себя. Но закон действует лишь тогда, когда основная масса населения с ним согласна. Если закон не соответствует ощущениям справедливости большинства населения, то он просто не будет работать» [1].

2. «Ответственное сотрудничество» – склонность к компромиссам, «… компромисс не является для вас поражением. И когда вы достигаете какого-то соглашения, вы подходите к нему с ответственностью» [1].

«Комплекс из ответственной свободы и ответственного сотрудничества создает то, что мы называем социальным капиталом. Если одним словом – это доверие. В обществе, где есть доверие, все обходится дешевле. Потому что недоверие вызывает целый ряд инструментов, которые стоят дорого. Это значит, что общества, которые имеют этот капитал, богаче тех обществ, которые его не имеют». Являясь «обществом выживания» с высоким уровнем «технологий самовыживания, то есть реакций на неблагоприятные внешние условия», мы выработали ценности, противоположные европейским – недоверие. «В каждой мелочи технология выживания противоречит европейским ценностям жизни. Мы не склонны к компромиссам, компромисс для нас – поражение. Карьера для нас – не способ самореализации, а возможность устроить свой ближний круг. Со всем этим очень сложно построить европейское государство, да и вообще какое-нибудь государство»[1].

С изменением условий жизни происходят и изменения ценностей, вернее, отношения к ним. Такие трансформации являются адаптацией социума.

Стратегию выживания «… можно выразить несколькими глаголами: доверяй только своим, скрывай, не получается — обмани, не получается — подкупи. Можно себе представить, как трудно строить свое государство при неверии большинства к государству, его законам, его институтам [2].

"Наш капитализм" представляет собой сеть монополий, в которых собственники, в союзе и под прикрытием бюрократии и политикума, получают свою монопольную ренту, делясь со своей "крышей". 10–15 человек наверху — это верхушка гигантской коррупционной пирамиды, состоящей из сотни тысяч таких монопольных образований. Это – социальная матрица, ткань нашей жизни. В нее вплетены все, включая рядовых граждан, вынужденных путем коррупции реализовывать или защищать свои права. Эта социальная матрица возникла и оказалась необыкновенно устойчивой в значительной мере потому, что вполне сочеталась с доминирующей стратегией выживания» [2].

Следует отметить следующие свойства устойчивости олигархической матрицы, на которые обращает внимание А. И. Пасхавер:

1) постоянное воспроизводство отрицательного отбора элит (трансформации честных профессионалов в бюрократической среде или в политикуме);

2) поддержка монопольной структуры, препятствующей развитию (причина бедности);

3) «… формальное законодательство и неформальные нормы подстроены под интересы олигархата.

Коррупционность элиты, монопольная организация всех публичных занятий и коррупционность формальных и неформальных норм создают труднопреодолимые проблемы для реформаторов» [2].

Обеспокоенность потенциальных инвесторов и международных институтов неэффективным проведением реформ в Украине, широко анонсированных властью в 2014 году, а иногда – открытое сопротивление этим реформам, обнищание широких слоёв населения и одновременно – сверхприбыли «менеджмента страны» свидетельствуют о том, что каждая новая власть в Украине является более алчной и более циничной в стремлении к личному обогащению, чем предыдущая власть. Одной из причин такой ситуации является непотизм как разновидность коррупции.

«Непоти́зм (от лат. *nepos*, род. п. *nepotis* «внук; племянник»), кумовство́ (от кум) – вид фаворитизма, предоставляющий привилегии родственникам или друзьям независимо от их профессиональных качеств (например, при найме на работу). В современном мире эксперты также отмечают существование непотизма, в той или иной форме свойственного подавляющему большинству стран. Как правило, высшие чиновники не могут передать свою власть детям напрямую, однако, они используют служебные возможности и неформальные личные связи для предоставления своим близким родственникам, например, руководящих должностей в крупных бизнес-структурах. Вред от непотизма заключается в том, что человек назначается на новую должность, не пройдя профессиональный отбор и часто не являясь хорошим специалистом» [3]. В соответствующей Конвенции ООН непотизм — разновидность коррупции [4].

Практика непотизма имеет целый ряд отрицательных последствий:

1) возникают кланы (частные интересы превалируют над общегосударственными); начинается узурпация власти;

2) формируется закрытая элита, которая обречена на самоуничтожение, так как она не в состоянии эффективно управлять страной;

3) формирование кланов способствует формированию негативного имиджа, росту недоверия и общественного недовольства.

В Украине «… понятия «власть», «бизнес» и «криминал» давно и надолго стали тождественными понятиями… » [5], а клановая система правления глубоко пустила свои деструктивные корни как в личность, так и в общество в целом; как по вертикали, так и по горизонтали. Это отчётливо выражено во всех государственных структурах. Особенно семейно-клановые отношения проявляются в сферах медицины и образования. «Дети преподавателей» априори становятся льготной категорией ещё в процессе обучения в вузах, их «защищают», они пополняют ряды своих кланов. Происходит девальвация званий, должностей, поскольку «обрегаленность» уже не является показателем качественного уровня и, тем более, не является показателем порядочности.

«В такой ситуации можно наблюдать следующую закономерность: человек начинает отождествлять себя с той должностью, которую он занимает. Происходят деструктивные изменения самой личности. И чем более низкий моральный и интеллектуальный уровень должностного лица, тем большими являются эти трансформации» [6]. Это касается не только личности, но и общества в целом, поскольку «… невозможно построить эффективную экономику без морального измерения всех участников процесса» [7, с. 193], если мы действительно стремимся сохранить достойный человеческий капитал – основу развития страны.

Известно, что «… человеческий капитал – это интенсивный синтетический и сложный производительный фактор развития экономики и общества, включающий креативные трудовые ресурсы, инновационную систему, высокопроизводительные накопленные знания, системы обеспечения профессиональной информацией, инструменты интеллектуального и организационного труда, качество жизни и интеллектуальной деятельности, обеспечивающие эффективное функционирование человеческого капитала. Человеческий капитал – это креативные профессионалы, интеллект, знания, качественный и высокопроизводительный труд, высокое качество жизни» [8].

Соответственно, человеческий капитал можно оценить со знаком «+» - развитие или со знаком «-» - деградация. Однако, вне морально-нравственной оценки состояния общества такая оценка человеческого капитала была бы ошибочной. А экономика в данном случае выступает как индикатор этого состояния, поскольку экономика – это отношения между людьми, а её деградация – производная деградации человека [9].

Украинская ментальность в сложившихся условиях объясняет причины таких трансформационных изменений: каждый человек, получивший власть, будет злоупотреблять ею, пока не достигнет максимального результата для собственной пользы [10].

Также следует отметить, что «… украинский олигархат — это коррупционный союз лиц, обладающих дискреционной властью, с лицами, промышляющими добычей монопольной коррупционной ренты во всех сферах человеческой деятельности, во всех точках социальной жизни. Дискреционная власть — возможность распределять, допускать, разрешать, лишать и т.п. Система таких союзов всех уровней вместе с клиентами втягивает в себя миллионы граждан. Конечно, эта система иерархична. Наши формальные институты служат оболочкой неформальных норм и отношений, обеспечивающих получение коррупционной ренты» [11].

«Единство действий олигархического класса на всех уровнях обеспечивается не только вертикалью кнута и пряника, но и единством ценностей и интересов. Проблема даже не в количестве украденного, а в параличе развития.

Доминирование искусственных монополий парализует обновление экономики, отодвигает Украину на маргинальную периферию мирового

развития. В основе развития стран европейской цивилизации – интенсивный поток взаимозависимых технических и социальных инноваций. Их симбиоз лежит в основе нового образа жизни, именуемого постиндустриальным обществом. Его лидеры — способные, креативные, активные люди, для которых свобода выбора, свобода конкуренции являются жизненной необходимостью, условием их успешной самореализации» [11].

«Паралич развития», когда способные, креативные, активные люди, стремящиеся к самореализации в условиях конкуренции, делают свой выбор и покидают страну – явный симптом деградации не только экономики, но и общества в целом.

«Трудовая миграция для Украины уже проблема номер один. С получением безвиза ситуация усугубилась. Главными причинами возможной эмиграции украинцы назвали предложение прибыльной работы (28%) и вооруженный конфликт (27%). Далее следуют экономические проблемы в стране (19%) и семейные обстоятельства (18%). Замыкают список упоминаемых причин возможной эмиграции отсутствие условий для самореализации (9%) и политическая нестабильность (7%). Треть украинцев (29%) заявили, что никакие обстоятельства не заставят навсегда покинуть страну» [12].

Другие источники приводят следующие данные: «… с 1990-х годов население Украины неуклонно уменьшается. Немаловажной причиной этого стала миграция. Начиная с 1995 года, Украина начала терять по 2 – 2,5 миллиона жителей каждые 5 лет. По данным Госстата, на 1 июля 2017 года постоянное население страны составляет 42 297 400 человек» [13].

По данному вопросу в цифрах имеются существенные расхождения. «Последняя перепись населения в Украине проводилась в 2001 году. Большинство стран мира придерживаются практики глубокого исследования структуры населения, его доходов, национального состава, уровня образования не реже 1 раза в 10 лет. Украинское правительство (точнее, правительства) имеют свой взгляд на проблему — дата переписи регулярно переносилась»[14]. Игорь Тышкевич, в результате расчётов, приводит следующую цифру – 34,373 млн. человек – население Украины на сегодняшний день. «Из этого числа, не менее 9 миллионов людей (если считать, что 1 млн. пенсионеров уехал за рубеж) пенсионного возраста и не менее 7 миллионов детей в возрасте до 17 лет. То есть населения в трудоспособном возрасте в стране осталось не более чем 18 миллионов. Из них, как свидетельствует социология Украинского Института будущего, около 34% получает «теневую» заработную плату. То есть всю государственную машину, социальную сферу, содержат примерно 11,9 миллионов жителей Украины. Пользуется результатом их работы примерно 34 миллиона – всё население страны, проживающее на её территории. Такая диспропорция ведёт к одному — коллапсу государства» [14].

«Очередное оттягивание проведения переписи будет означать продолжение работы по грамотному, быстрому и масштабному распилу

государственных денег. Кстати, аргументация чиновников и политиков может служить прекрасной лакмусовой бумажкой: те, кто думает о будущем страны, те, кому нужны реальные данные для работы, планирования развития, не будут говорить о дороговизне процесса и, уж тем более, не будут предлагать отложить перепись на «следующие годы» [14].

«Как показывают результаты соцопроса, проведенного компанией Research & Branding Group в июне 2017 года, треть жителей Украины (33%) при возможности готовы навсегда покинуть Украину и переехать в другую страну на ПМЖ. Результаты опроса маркетинговой компании TNS еще менее утешительные – в 2016 году 65% украинцев заявили о желании покинуть страну. Из них 20% не хотели бы возвращаться.

Согласно результатам опроса, наиболее сильны эмигрантские настроения среди молодежи до 30 лет (55% представителей данной возрастной категории готовы покинуть страну), а меньше всего – среди представителей старшего поколения «кому за 60» (10%). Среди тридцатилетних готовы эмигрировать 47%, среди сорокалетних – 38% и среди пятидесятилетних – 28%. Фактически, Украина лишается своего будущего» [13].

«Очевидно, что за каждым действием стоят определённые силы с определёнными интересами... На данном этапе безоговорочным действенным или разрушительным фактором выступает человеческий капитал… И это особенно проявляется в наше быстротечное время трансформационных перемен, когда это самое время можно или потерять, или использовать с максимальной отдачей… для развития страны» [15, 74]. «Каждая сила – это определённые люди с определёнными целями и определёнными методами достижения своих целей …» [16], а уже наш выбор будет критерием моральной оценки наших целей и методов их достижения.

Таким образом, «можно допустить, что низкий уровень культуры, безответственность за свою деятельность негативно сказываются на развитии как личности, так и общества в целом, делая его беспомощным» [17]. Исследуя роль непотизма, можно с уверенностью сказать, что это явление является одним из основных деструктивных факторов, направленных на негативные трансформации человеческого капитала.

Литература:

1. Пасхавер А. И. С нашими нынешними ценностями мы не можем быть богатой страной / А. И. Пасхавер // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://reinvent.platfor.ma/aleksandr-paskhaverr/
2. Пасхавер А. И. Выбор судьбы / А. И. Пасхавер // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zn.ua/internal/vybor-sudby-246993_.html
3. Электронный ресурс. Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Непотизм
4. Электронный ресурс. Режим доступа: https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/2013/13-86210_Ebook.pdf
5. Гармаш С. В. Відсутність персональної відповідальності як мотиватор безладдя та беззаконня / С. В. Гармаш // Труди V-ої Міжнародної науково-практичної Internet-конференції студентів та молодих вчених «Стратегія інноваційного розвитку

економіки України: проблеми, перспективи, ефективність» 20 грудня 2014 р. – Х.: НТУ «ХПІ», 2014 р. – С. 18-19.
6. Гармаш С. В. Непотизм як руйнівна сила не тільки для особистості, а й для держави в цілому / С.В. Гармаш // Труди VIII-ої науково-практичної Internet-конференції студентів та молодих вчених «Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність «Форвард-2017» 27 грудня 2017 р. – Харків: НТУ «ХПІ», 2017 р. – 231 с. – С. 14-15.
7. Гармаш С. В. Оцінка соціально-економічної ситуації на основі аналізу статистичних показників (на прикладі України) / С. В. Гармаш // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. - № 66 (1039) - С. 190-195.
8. Корчагин Ю. А. Человеческий капитал – интенсивный социально-экономический фактор развития личности, экономики, общества и государственности. Доклад в ВШЭ // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.lerc.ru/?part=articles&art=3&page=35
9. Катасонов В. Ю. Метафизика денег / В. Ю. Катасонов // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://neuromir.tv/video/polit-ekonomika-dlya-vsekh/sezon-xiii/metafizika-deneg/metafizika-deneg-tekstovaya-versiya/
10. Біляковська Х. Експерт (Ельвіра Молдован, старший науковий співробітник НДІ фіскальної політики університету ДФСУ) пояснила всі плюси та мінуси «кумівства» в українських реаліях. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://expres.ua/digest/2017/04/14/237710-ekspert-poyasnyla-vsi-plyusy-minusy-kumivstva-ukrayinskyh-realiyah
11. Пасхавер А. И. Море волнуется. / А. И. Пасхавер // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zn.ua/internal/more-volnuetsya-_.html
12. После получения безвиза в Украине усугубилась проблема трудовой миграции. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.segodnya.ua/economics/enews/posle-polucheniya-bezviza-v-ukraine-usugubilas-problema-trudovoy-migracii-1101190.html
13. Лях К. Исчезающая страна: украинцы продолжают «убегать» в Европу и Россию. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://zabeba.li/news/ischezayushhaya-strana-ukraintsy-prodolzhayut-ubegat-v-evropu-i-rossiyu
14. Тышкевич И. Сколько осталось украинцев или почему правительство боится переписи. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://othervision.info/skolko-ostalos-ukraincev-ili-pochemu-pravitelstvo-boitsya-perepisi/
15. Гармаш С. В. Людський капітал як рушійний фактор розвитку економіки, суспільства і країни в цілому / С.В. Гармаш // Труди XII-ої Міжнародної науково-практичної конференції «Дослідження та оптимізація економічних процесів (Оптимум – 2016)», 6-8 грудня, 2016 р. – Харків: НТУ «ХПІ», 2016 р. – С. 74-75.
16. Гармаш С. В. Реформування економіки чи подальше пограбування країни (значущість людського чинника) / С.В. Гармаш // Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28 листопада 2017 року. – Львів: Львівський інститут МАУП, 2017. – С. 104-107.
17. Гармаш С. В. Конкурентоспроможний персонал як результат соціально-культурного розвитку суспільства / С.В. Гармаш // Збірник наукових праць VI Оломоуцького симпозіуму україністів «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури та культури». Оломоуць: університет Палацького в Оломоуці, 2012. С. 301-304.

Hrynov A.F.,
Cand of science (techn)
Ihnashkina T.B.,
Cand of science (econ), Associate professor
National Metallurgical Academy of Ukraine

LABOUR PRODUCTIVITY AS IMPORTANT FACTOR OF ECONOMY GROWING OF METALLURGICAL INDUSTRY

Гринев А.Ф.,
кандидат технических наук
Игнашкина Т.Б.,
кандидат экономических наук, доцент
Национальная металлургическая академия Украины

ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТЬ ТРУДА КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА МЕТАЛЛУРГИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

The article shows the importance of labor productivity for the economy of the country and its individual industries. Named the main factors of its growth. According to the leading metallurgical enterprises of Ukraine, calculations have been performed and labor productivity in dynamics has been analyzed for 5 years.

***Keywords**: metallurgical enterprises, analysis, labor productivity, growth factors, human factor.*

В статье показано значение производительности труда для экономики страны и ее отдельных отраслей. Названы основные факторы ее роста. По данным ведущих металлургических предприятий Украины выполнены расчеты и проведен анализ производительности труда в динамике за 5 лет.

***Ключевые слова:** металлургические предприятия, анализ, производительность труда, факторы роста, человеческий фактор.*

Рост производительности труда во все времена являлся актуальным вопросом и всегда занимал умы выдающихся ученых. Одни из них обозначали ее как отдельный фактор деятельности человека по созданию благ. Разделение труда и специализация являются основными инструментами повышения эффективности отдачи труда – считали другие. К. Маркс определил категории труда и научно-технического прогресса в качестве основных факторов увеличения эффективности прошлого овеществленного труда.

В эпоху становления и развития украинской металлургии все известные руководители отрасли (Орджоникидзе Г.К., Тевосян И.Ф., Лепорский В.В., Юпко Л.Д., Куликов Я.П., Галкин Д.П., Плискановский С.Т. и др.), а также ученые с мировыми именами (Бардин И.П., Чекмарев А.П., Стародубов К.Ф., Большаков В.И., Гасик М.И., Некрасов З.И. и др.) понимали, что технико-экономические результаты работы предприятия во многом зависят от уровня квалификации кадров, производительности труда, а кадровая политика решала судьбы тысяч трудящихся металлургов.

Всего за 2017 год предприятиями горно-металлургического комплекса Украины произведено 20 млн. т чугуна (85 % от 2016 г.), стали – 21,3 млн. т (88 % от 2016 г.), проката – 18,4 млн. т (86 % от 2016 г.). По заявлению ОП «Укрметаллургпром» снижение общего уровня производства основных видов продукции за 2017 год вызвано некоторым падением экспортных цен на металлопрокат, несвоевременным и не в полном объеме обеспечением предприятий сырьем и ресурсными материалами из-за неудовлетворительной работы ПАО «Укрзализныця» [1]. В этот период функционировало 18 из 28 доменных печей (64%), 14 из 21 кислородных конвертеров (67%), 8 из 9 мартеновских печей (89%), 7 из 15 электропечей (47%). При этом данные по производительности труда за этот год пока отсутствуют. По заявлению президента ОП «Укрметаллургпром» А.Ф. Каленкова доля поставок на экспорт сократилась с 82 до 79 %.

Справедливо отметить, что на ситуацию в украинской металлургии также влияет сложная экономическая обстановка, обусловленная кризисными явлениями, изношенностью металлургического оборудования, изменяющейся конъюнктурой рынка и др. [2].

Состояние и проблемы развитие украинской черной металлургии традиционно привлекают внимание СМИ, поскольку эта отрасль есть одной из ведущих в экономике [3].

Отношение руководства государства к этой важной бюджетообразующей отрасли является важнейшим индикатором состояния экономики страны. В отечественной металлургической отрасли производительность труда значительно ниже, чем в Японии, США и Европе. При этом отрасль характеризуется невысокой степенью реструктуризации, значительным сокращением объема производства. Например, трубная промышленность Украины за 27 лет снизила объемы производства почти в 9 раз. На этом фоне только международная вертикально интегрированная трубно-колесная компания ИНТЕРПАЙП в 2012 году первой в истории современной украинской металлургии построила с нуля современный металлургический завод (вложения – $700 млн), предназначенный для обеспечения трубного и колесного производства стальной заготовкой. Но и его загрузка на сегодня находится на уровне 70 %. При всех его преимуществах завод не может похвастаться высокими показателями производительности труда.

Горно-металлургический комплекс является, пожалуй, самой трудоемкой отраслью промышленности, требующий, к тому же, кадров высокой квалификации и постоянного поиска факторов роста производительности труда.

Производительность труда может рассматриваться в нескольких аспектах и определяться соответственно по разным алгоритмам [4]:

-как отношение выручки к численности персонала (выработка на денежную единицу затрат);

-как отношение выручки к фонду оплаты труда (производительность труда на денежную единицу оплаты труда);

-как отношение суммы социальных выплат к численности персонала (удельные социальные вложения в персонал).

При этом первый подход является самым распространенным. Рассчитанные по данному методу уровни производительности труда на ряде металлургических предприятий Украины за 5-летний период представлены в таблице 1. В качестве исходной информации использованы данные официальной отчетности предприятий [5]. Как видим, по всем анализируемым предприятиям наблюдается рост производительности труда в сравнении с 2012 годом.

Таблица 1

Динамика производительности труда на металлургических предприятиях за 2012-2016 годы в фактических ценах, тыс. грн/чел.

Предприятия	2012	2013	2014	2015	2016	Среднегодовой темп роста, %
АрселорМиттал	888	932	1284	1685	2125	124,4
ЕВРАЗ ДМЗ	691	805	1089	1564	2146	132,7
Запорожсталь	854	830	1542	2243	н. д.	138,0*
Днепровский меткомбинат	1039	969	1258	1525	1355	106,9
Азовсталь	1852	1691	1885	2257	3235	115,0
Меткомбинат им. Ильича	683	749	1061	1410	1994	130,7

**при отсутствии данных за 2016 г. рассчитаны в среднем за 4 года*

В сравнении с предыдущим годом снижение наблюдалось по Днепровскому меткомбинату (2013 г., 2016 г.) и «Азовстали» (2013 г.), что вызвано негативным влиянием политических событий в стране. При этом среднегодовой за 5 лет темп прироста был наименьшим на Днепровском меткомбинате (+6,9%), наибольшим – на «ЕВРАЗ ДМЗ» (+32,7%). Для сравнения в Российской Федерации лидером по темпам прироста производительности труда является Магнитогорский металлургический комбинат (на сегодняшний день +52,8 %) [4].

Что же касается собственно значения показателя производительности труда, то лидером среди анализируемых предприятий во все годы являлся «Азовсталь» (1700-3250 тис. грн/чел.), аутсайдером – в основном меткомбинат им. Ильича (750-2000 тыс. грн/чел.).

Следует отметить, что метод определения производительности труда на основе стоимостного показателя в целом корректен при условии неизменности цен или при очень незначительном их колебании. Для исключения ценового фактора нами была произведена корректировка выручки от реализации продукции и, соответственно, производительности труда. С этой целью приняты цепные индексы цен производителей по металлургической отрасли [6]. Для обеспечения сопоставимости данных за ряд лет упомянутые показатели

приведены к принятому за базу 2012 году, для чего на основании официальной информации рассчитаны базисные индексы цен, которые по годам составили: 2012 г. – 100%, 2013 г. – 95,0%, 2014 г. – 120%, 2015 г. – 162,3%, 2016 г. – 195,0%. Результаты расчетов приведены в таблице 2.

Таблица 2

Динамика производительности труда на металлургических предприятиях за 2012-2016 годы в сопоставимых ценах, тыс. грн/чел.

Предприятия	2012	2013	2014	2015	2016	Среднегодовой темп роста, %
АрселорМиттал	888	981	1070	1038	1090	105,3
ЕВРАЗ ДМЗ	691	847	908	963	1101	112,3
Запорожсталь	854	874	1285	1382	н. д.	117,6*
Днепровский меткомбинат	1039	1020	1048	939	695	90,4
Азовсталь	1852	1780	1571	1390	1659	97,3
Меткомбинат им. Ильича	683	788	884	869	1023	110,6

**при отсутствии данных за 2016 г. рассчитаны в среднем за 4 года*

Выполненные корректировки изменили оценки показателя производительности труда таким образом, что по двум предприятиям (Днепровский меткомбинат и «Азовсталь») в среднем наблюдалось относительное ее снижение (соответственно -9,6% и -2,7%). По остальным же предприятиям сохранилась положительная динамика, хотя, понятно, более «скромная». Лидеры и аутсайдеры, разумеется, остались те же.

Особенности оплаты труда на предприятиях монополистах рассмотрены в работе [7] на примере меткомбината «Азовсталь». Проанализирована новая система оплаты труда и рассчитано соотношение между ростом производительности труда и заработной платы. Отмечается, что уровень заработной платы определяет благополучие нации, степень удовлетворения потребностей, мотивирует к повышению производительности труда, совершенствованию знаний и навыков, непосредственно влияет на объем ВВП, характеризует развитие экономики в целом. По данному предприятию с учетом прогрессивного опыта развитых зарубежных компаний определены пути совершенствования оплаты труда на основе «метода грейдирования», который состоит в оценке должностей по принципу трех категорий: знание и умение, решение вопросов и ответственность. С учетом этих показателей определяется сумма баллов на основе которых гарантируется определенная заработная плата и социальный пакет. Полученные результаты новой системы оплаты позволили значительно повысить эффективность труда.

Анализ степени воздействия на уровень производительности труда различных производственных факторов показывает, что технический прогресс влияет на рост производительности труда, в основном, через совершенствование производственного оборудования, технологий и др. Непосредственно на повышение производительности труда оказывают

воздействие аспекты социально-экономические, связанные с человеческим фактором. В свою очередь, научно-технический прогресс опирается на высококвалифицированные кадры, способные оказывать влияние на развитие производства.

Наукой разработана методика прогнозирования производительности труда и методика определения потребности в профессионально-квалифицированной рабочей силе предприятия, основанные на интегральных критериях качества рабочей силы, получившие название: «коэффициент оптимизации качества рабочей силы» и «коэффициент производительности рабочей силы» [8].

Рассматривая роль производительности труда, следует учитывать множество влияющих факторов: повышение объемов производства и доли продукции с добавленной стоимостью; условия труда работников; состояние оборудования; автоматизация производственных процессов; заработная плата; мотивация труда; внедрение мероприятий новой техники и др.

В работе Б.А. Котляр показано, что рост производительности труда должен быть достигнут в результате внедрения новых технологий и инноваций, что экономический рост в долгосрочной перспективе определяется использованием труда, капитала и совокупной производительностью этих факторов [9].

Из обилия внутренних и внешних факторов следует выделить наиболее значимые:

-научно-технический прогресс;

-рыночный спрос и цены;

-национальное и мировое разделение труда;

-обновление оборудования;

-внутреннее потребление продукции при участии государства (нужды обороны, ЖКХ, ТЭК, ломообразования, влияние монопольных структур, железнодорожного транспорта и роста цен на продукцию субъектов естественных монополий и др.);

-повышение квалификации трудящихся, создание условий для подготовки будущего кадрового потенциала;

-привлечение инвестиций;

-человеческий фактор и др.

Рассматривая вопрос повышения производительности труда с учетом его интенсификации в условиях роста крупных металлургических зарубежных компаний, где, как известно, интенсивность труда работников доходит до пределов, ученые занимаются поиском резервов повышения отдачи труда от персонала. Они пришли к выводу, что эффективность развития экономики современного государства во многом зависит от того, сколько средств оно «вкладывает в своих граждан». По некоторым оценкам США доля инвестиций в человеческий капитал составляет более 15% ВВП и, как следствие, можно с уверенностью предположить, что один из самых высоких в мире показателей

уровня вложения в человеческий капитал положительно связан с самым высоким в мире уровнем развития экономики.

В 20-м столетии было присуждено две Нобелевские премии в области экономики за разработку теории человеческого капитала. В своих трудах авторы исходили из представлений о человеческом поведении как рациональном, так и о целесообразном, применяя такие понятия как редкость, цена, альтернативные издержки и т.д.

Человеческий капитал – это имеющийся у каждого запас знаний, навыков, мотиваций. Инвестициями в него могут быть образование, накопление профессионального опыта, охрана здоровья, географическая мобильность, поиски информации и др. Особое внимание стали уделять «деловой этике». Речь идет об оценке внутренней и внешней политики организации в целом, моральных принципах членов организации, т.е. профессиональном моральном климате в организации, нормах делового этикета.

На наш взгляд, в статье Хижняка А.С. аналитически правильно рассмотрены проблемы современного состояния металлургических предприятий Украины. В выводах показано, что в металлургии актуальной остается оптимизация себестоимости, реконструкция производственных мощностей, развитие сортамента и улучшения качества продукции, которые сегодня являются важным условием экспортно-конкурентной способности [10].

За всем этим, по нашему мнению, безусловно, имеются ввиду квалификация менеджера и трудящихся («человеческий фактор»), которые связаны с производством одним из важных экономических показателей – производительностью труда.

Хочется надеяться и верить, что такая сложная отрасль как горно-металлургический комплекс, имея богатейший производственный опыт, с участием научных и проектных организаций, координируя свои усилия с инвесторами и собственниками, с учетом роста производительности труда смогут добиться зарубежного уровня.

Литература:

1. Пресс-релиз ОП «Укрметаллургпром».
2. Грищенко С.Г. Проблемные вопросы развития горно-металлургического комплекса Украины / С.Г. Грищенко, А.Ф. Гринев, Л.Г. Тубольцев // Металлургическая и горнорудная промышленность. – 2017. – №1. – С. 2-6.
3. Кулицький С. Українська чорна металургія: стан, проблеми, перспективи / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2016. – №5. – С. 44-65.
4. Жданкин Н.А. Тенденции изменения реальной производительности труда в металлургии / Н.А. Жданкин, С.К. Романычева // Металлург. – 2016. – №3. – С. 11-17.
5. Державна установа «Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України» // Офіційний сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.smida.gov.ua/
6. Державний комітет статистики Україні // Офіційний сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
7. Грішнова О. Особливості оплати праці на підприємствах-монополістах/ О. Грішнова, К. Березнюк // Україна. Аспекти праці. – 2013. – №7. – С. 3-7.

8. Краснопевцева И.В. Методика и программное обеспечение управления производительностью труда на промышленных предприятиях / И.В. Краснопевцева, С.А. Мальцев // Сварочное производство. – 2017. – №3. – С. 53-59.
9. Котляр Б.А. Влияние социального партнерства на совокупную производительность труда и капитала в горно-металлургическом комплексе / Б.А. Котляр // Сталь. – 2017. – №4. – С. 56-64.
10. Хижняк О.С. Сучасний стан металургійних підприємств України: проблеми і перспективи розвитку / О.С. Хижняк // Молодий вчений. – 2017. – №5. – С.762-768.

Kolodiazhna I.V.,
Ph.D., Associate Professor
Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Ukraine
Bukrina K. A.
Ph.D.
State higher educational institution "Priazovskiy State Technical University",Ukraine

PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF SMALL BUSINESS IN UKRAINE

Колодяжна І.В.,
канд. екон. наук, доцент
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган – Барановського, Україна
Букріна К.А.
канд. екон. наук
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет», Україна

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

The article analyzes the state of small business in Ukraine, its main features and indicators, as well as the trends in the development of entrepreneurship in modern conditions.

Key words: *small business, small business, development trends.*

У статті проведено аналіз стану малого підприємництва України, його основних особливостей і показників, а також досліджено тенденції розвитку підприємництва в сучасних умовах.

Ключові слова: *мале підприємництво, малий бізнес, тенденції розвитку.*

В умовах фінансово-економічної кризи особливого значення набувають наукові дослідження про функціонування малого підприємництва. Формування нових підходів організації та управління діяльністю малих підприємств є актуальною проблемою.

Необхідною умовою розвитку країни, підвищення рівня доходів і достатку населення є ефективний розвиток підприємництва. При цьому, багато хто посилається на досвід ЄС, де частка малого та середнього бізнесу грає важливу роль в економіці країни і формує більшу частину ВВП.

Частка великого бізнесу в ВВП України в 2016 році склала близько 40%. Ще в 2012 році вона була 47,5%. Має місце дійсне зменшення частки великого бізнесу в ВВП України та зростання частки малого і середнього, швидше навіть малого бізнесу. У 2012 році частка малого бізнесу у ВВП України склала 10,7%, а в 2016 році - 16,7%, В ЄС, у цілому частка великого бізнесу в ВВП Євросоюзу становить 38% (останні дані є тільки за 2015 рік). У той же час частка середнього бізнесу в ВВП ЄС складає 29%, а малого 27%. Але в окремих країнах ЄС ці показники різняться. У Польщі частка великого бізнесу в ВВП країни 49%, в Німеччині 46%, а у Франції 45%. На Кіпрі та Мальті частка великого бізнесу складає 23%,, при цьому Мальта є лідером малого бізнесу. У ВВП Мальти 47% займає саме малий бізнес.

Велика частка малого та середнього бізнесу характерна для слабких країн-членів ЄС, таких, як Естонія, Литва, Латвія, Болгарія. Ці країни роблять ставку на сферу послуг, туризм і логістику, і тому велика кількість людей в цих країнах працює саме в малому і середньому бізнесі. У Німеччині, Франції, і Великобританії частка великого бізнесу становить близько 50% і в останні кілька років не знижується.

Український ринок має значні можливості для розвитку підприємництва в цілому і малого підприємництва як важливої складової економіки країни. Тільки в органічному поєднанні і взаємозв'язку всіх форм підприємницької діяльності підприємництво, як складовий сектор економіки, має істотний вплив і подальший прискорений розвиток [1].

Таким чином, економічний потенціал країни безпосередньо залежить від рівня розвитку підприємництва в цілому і малого підприємництва зокрема. Україна в 4 рази відстає від середніх показників впливу малого бізнесу на економіку розвинених країн. Аналіз показує, що з більшості видів економічний діяльності, які підлягають статистичній систематизації, не забезпечується рентабельність виробництва продукції (робіт, послуг) за рівнем витрат [1]. Ситуацію можна пояснити наступними факторами (рис. 1).

На сьогоднішній день питання про розвиток і економічне зростання України знаходить своє відображення в успішній організації та веденні бізнесу. Метою існування підприємства є отримання прибутку. В умовах глобалізації отримання прибутку не є єдиним аспектом існування підприємства. Важливою складовою ефективного ведення бізнесу є якість пропонованих товарів і послуг. Отже, чим вище якість, чим більше уваги підприємець приділяє споживачеві, тим вище його економічні показники.

Сьогодні неможливо говорити про серйозні успіхи в створенні досконалої нормативної та правової бази малого підприємництва, відповідних умов для ведення ефективного бізнесу, але це процес вже набув значного розвитку.

У цілому в Україні відсутні надійні стимулюючі фактори розвитку малого бізнесу, а необхідні для його розвитку економічні реформи проводяться мляво і неефективно, регуляторна політика недосконала [2].

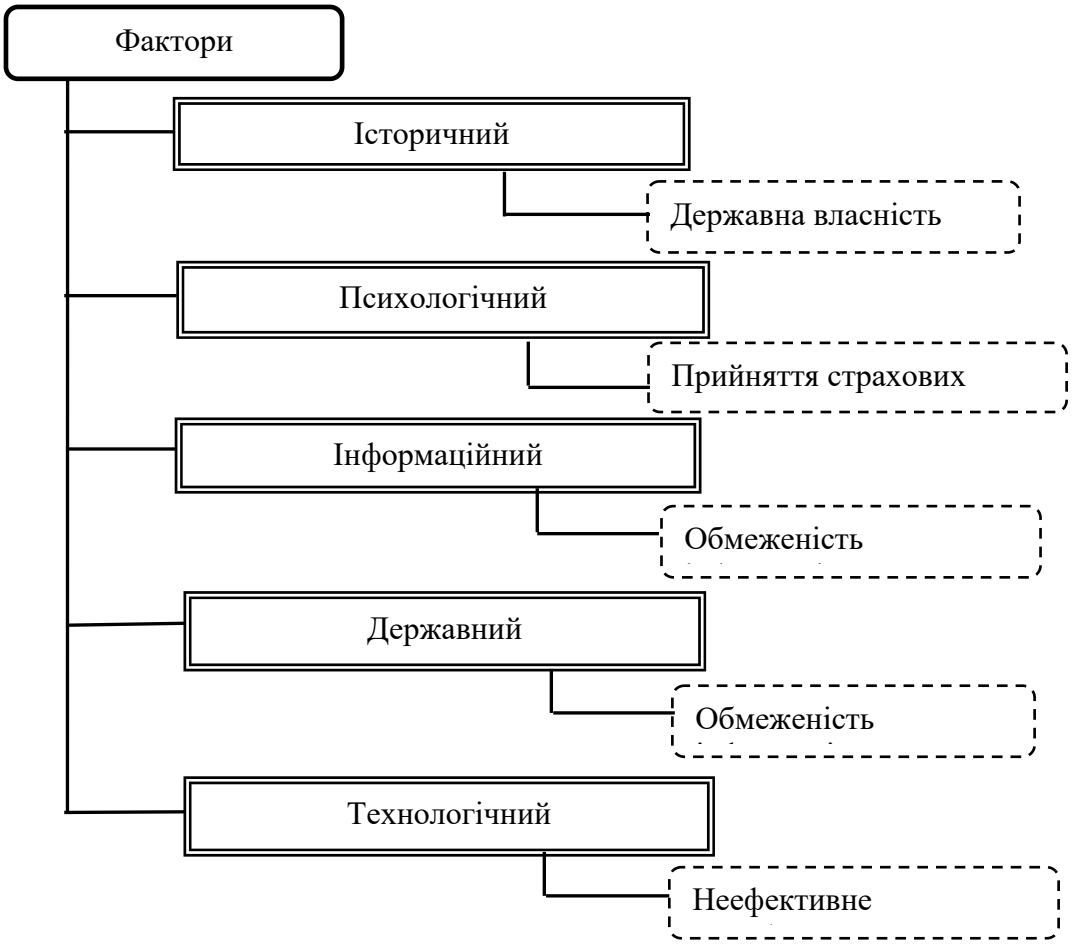

Рис. 1. Фактори, що впливають на економічну ситуацію України

Заходи, спрямовані на підвищення фінансово-економічної ефективності підприємництва, є однією з найбільш важливих проблем, які вимагають уваги. Стан справ в сфері малого бізнесу відображає той факт, що ця сфера економіки не може задовольнити суспільні потреби, а фінансово-економічний механізм для регулювання галузі є незадовільним [3].

Відсутність сучасного досвіду підприємницької діяльності у підприємців - одна з основних проблем більшості малих підприємств.

Одним із стратегічних напрямків в організації успішного малого бізнесу в Україні повинна бути дієва підтримка з боку держави і великих компаній, пошук нових методів фінансування малих підприємств і створення орієнтованої на них фінансової інфраструктури.

Література:

1. Дикань О.В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення// Вісник економіки транспорту і промисловості. - 2017 - № 57 – С.61-63
2. Гобир І. Б. Державна підтримка розвитку малого підприємництва в Україні в кризових умовах // Агросвіт. – 2015. - № 10. – С. 65- 69
3. Табінський В.А. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні // Молодий вчений. -2017– № 3 (43). – С.848 -849

Kosenko V.V.,
Candidate of Public Administration, Assistant professor
Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine, Ukraine
Lukianova V.A.,
Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant professor
Melnikov O.O.
Postgraduate student of the Department of Economic Cybernetics
and Economic Security Management
Kharkiv National University of Radio Electronics

ESSENCE AND GENERAL PRINCIPLES OF EVALUATION AND FORECASTS OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE

Косенко В.В.,
кандидат наук з державного управління
Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, Україна
Лук'янова В.А.,
кандидат педагогічних наук, доцент
Мельников О.О.
аспірант кафедри кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою
Харківський національний університет радіоелектроники

СУТНІСТЬ ТА ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ОЦІНКИ Й ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

The article analyzes the conceptual foundations of the estimation and forecasting of the financial condition of the enterprise, which showed that from all existing methods of assessing the financial condition of an enterprise for forecasting the financial state and studying its dynamics only those methods that use the mathematical model and allow to determine a continuous consolidated numerical assessment are suitable. In this case, both heuristic and formal models of financial status assessment can be used. Both principles make it possible to determine a continuous consolidated numerical assessment of the financial condition of an enterprise, which is suitable both for forecasting and for studying the dynamics of financial condition and its stability.

Key words: *financial state of the enterprise, financial stability, heuristic qualitative assessment, heuristic quantifiable assessment, heuristic continuous evaluation, formal assessment, synthetic evaluation at the formal level.*

У статті проведено аналіз концептуальних основ оцінки і прогнозування фінансового стану підприємства, який показав, що з усіх існуючих методів оцінки фінансового стану підприємства для прогнозування фінансового стану і дослідження його динаміки придатні тільки ті методи, які використовують математичну модель і дозволяють визначити неперервну консолідовану числову оцінку. При цьому можуть бути використаними як евристичні, так і формальні моделі оцінки фінансового стану. Обидва принципи дають можливість визначити неперервну консолідовану числову оцінку фінансового стану підприємства, яка придатна, як до прогнозування, так і для дослідження динаміки фінансового стану та його стійкості.

Ключові слова: *фінансовий стан підприємства, фінансова стабільність, евристична якісна оцінка, евристична квантифікована оцінка, евристична неперервна оцінка, формальна оцінка, синтетична оцінка на формальному рівні.*

Фінансовий стан підприємства є одним зі складових аспектів прийняття раціональних рішень в області фінансової стратегії підприємства. Фінансовий стан характеризує рівень успішності функціонування підприємства і визначається показниками, які відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Взагалі, фінансовий стан у певному сенсі відображає конкурентоспроможність підприємства, його економічний потенціал, та рівень ділового співробітництва, оцінює, якою мірою гарантовані економічні інтереси самого підприємства і його партнерів по фінансовим та діловим відносинам. Тому забезпечення високого рівня фінансового стану та його стійкості є одним з пріоритетних завдань фінансового менеджменту в будь-який період розвитку економіки країни, особливо на етапі ринкових реформ. В цих умовах набувають актуальності теоретико-методологічні та організаційно-методичні дослідження з питань оцінки фінансового стану підприємства, забезпечення його фінансової стійкості та розробки системи аналітичних засобів їх оцінок [6, 7].

Вважається, що фінансовий стан може бути стабільним, нестабільним та кризовим у залежності від багатьох факторів, які відображаються в динаміці рівнів існуючої системи показників. У ринковій економіці фінансовий стан підприємства – це, з одного боку – кінцевий результат його діяльності, а з іншого – характеристика його фінансової конкурентоспроможності, використання фінансових ресурсів та капіталу, виконання зобов'язань перед державою, а також іншими суб'єктами господарювання.

Фінансовий стан формується в процесі економічної діяльності підприємства. Оцінка його рівня на ту або іншу дату допомагає визначити, наскільки правильно підприємство керувало фінансовими ресурсами протягом періоду, що передував цій даті; як використовувалося майно та яка його структура, наскільки раціонально збалансовані власні і позикові джерела та наскільки ефективно використаний власний капітал; яка віддача виробничого потенціалу та наскільки нормальні взаємини с кредиторами, дебіторами та акціонерами.

Однією з важливіших градацій фінансового стану є фінансова стабільність. В сучасної економічної літературі не існує єдиного підходу до трактування поняття «фінансова стабільність». Часто в наукових працях це поняття розглядається в узькому сенсі як один з показників фінансового стану підприємства, який характеризує «стан активів або пасивів, що гарантує постійну платоспроможність» [9, с. 315; 11, с. 204], або «такий стан підприємства, коли обсяг його майна (активів) достатній для погашення зобов’язань, тобто підприємство є платоспроможним» [1, с. 304], або «стан і структуру активів організації, їх забезпеченість джерелами» [4, с. 18].

Фінансовий стан підприємства також вважається стабільним якщо підприємство має спроможність фінансувати свою діяльність. Він характеризується забезпеченням фінансовими ресурсами, які необхідні для нормального функціонування підприємства, доцільністю їх розміщення та ефективність використання, фінансовими взаємовідносинами з іншими юридичними та фізичними особами, платоспроможністю та фінансовою стійкістю, яка характеризується певними значеннями таких показників, як коефіцієнт фінансової незалежності, більшим ніж 0,5, коефіцієнтом фінансової стабільності, в межах 0,7 – 0,75, коефіцієнтом фінансування, більшим одиниці, коефіцієнтом фінансової залежності, меншим одиниці.

Нестабільний фінансовий стан характеризується різнонаправленою динамікою фінансових показників та їх значними відхиленнями від нормативних значень.

Кризовий фінансовий стан характеризується зниженням усіх фінансових показників і їх значним відставанням від нормативних значень.

Фінансовий стан формується не тільки в процесі функціонування підприємства, але і в процесі його взаємин з постачальниками, покупцями, акціонерами, податковими органами, банками та іншими партнерами.

Таким чином, фінансовий стан пов’язується не тільки зі станом і структурою активів і пасивів, які випливають із традиційного трактування фінансів підприємства як системи економічних відносин, які виникають у процесі формування, розподілу та використання грошових ресурсів підприємства. Економічна природа фінансів підприємства значно глибша. Вони є відносно самостійною сферою системи фінансів держави, що охоплює широке коло грошових відносин, пов’язаних із формуванням і використанням капіталу, доходів та грошових фондів у процесі кругообігу їх коштів, що виражено у вигляді різних грошових потоків.

У теперішній час традиційна система фінансових відносин значно змінилась. Спектр фінансових відносин, які випливають із реалій сьогодення і впливають на грошові потоки формування і використання фінансових ресурсів підприємств, значно розширився. Підприємство вступає у фінансові відносини з інвесторами, постачальниками і покупцями з приводу форм, способів і строків розрахунків, а також способів забезпечення виконання зобов’язань, з фінансовими (кредитними) інститутами та іншими підприємствами з приводу залучення і розміщення вільних грошових коштів (одержання і погашення кредитів, страхових платежів і страхових відшкодувань, платежі у недержавні пенсійні фонди тощо), з державою – при сплаті податків і зборів у бюджетну систему і відрахувань у позабюджетні фонди, з державою – при фінансуванні з бюджету на цілі, передбачені чинним законодавством тощо.

Крім того, в умовах ринку з’являються і принципово нові групи фінансових відносин, пов’язані з неспроможністю (банкрутством) підприємств, які виникають у зв’язку з припиненням його поточних платежів, а також ті, що виникають при злитті, поглиненні і розподілі підприємств (корпорацій).

Усі перераховані фінансові відносини виникають у процесі формування, розподілу перерозподілу і використання капіталу, доходів, фондів, резервів та інших грошових джерел коштів підприємства, тобто фінансових ресурсів. Саме ця сукупність фінансових відносин підприємства визначає його фінансовий стан.

У цьому контексті більш зваженою виглядає позиція тих авторів, які визначають фінансовий стан як результат взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства.

Зміст поняття «фінансова стабільність», наприклад, трактується ними як: «відповідність параметрів діяльності підприємства і розміщення його фінансових ресурсів критеріям позитивної характеристики «фінансового стану» [3, с. 354]; такий стан його (підприємства) фінансових ресурсів, їх розподіл і використання, який забезпечує розвиток підприємства на основі зростання прибутку і капіталу при збереженні платоспроможності і кредитоспроможності в умовах допустимого рівня ризику» [8, с. 13]; такий стан підприємства, при якому забезпечується стабільна фінансова діяльність, постійне перевищення доходів над витратами, вільний обіг грошових коштів, ефективне управління фінансовими ресурсами, безперервний процес виробництва і реалізації продукції, розширення та оновлення виробництва» [5, с. 7].

Підсумовуючи різні підходи до визначення сутності поняття «фінансовий стан», можемо зробити висновок, що це є узагальнююча характеристика, що відображає стан фінансових відносин на підприємстві. Однак ця характеристика є статичною. Вона відображає рівень успішності фінансової діяльності або у вигляді якісної градації (стабільний, нестабільний або кризовий рівень), або у вигляді консолідованої оцінки на числової шкалі у момент дослідження (як правило, на кінець звітного періоду).

Повна і всебічна поточна інформація про фінансовий стан підприємства міститься в його оцінці, яка дозволяє виявити фінансові можливості підприємства, а також характеризує економічний потенціал підприємства. Багато вчених, наприклад, Л.С. Сосненко [10, с. 112] вважають, що фінансові можливості підприємства визначаються, головним чином, наявністю в нього власного капіталу. Для визначення рівня фінансового стану необхідно оцінити яка сума власного капіталу є в розпорядженні підприємства, і в які активи вкладений цій капітал. Також необхідно визначити структурні показники джерел формування активів, що дозволяє оцінити ступінь залежності підприємства від позикових джерел. Високий ступінь залежності підприємства від кредиторів обмежує можливості позитивного розвитку підприємства і погіршує фінансовий стан, а подальше збільшення такої залежності, як правило, приводить до банкрутства. Для запобігання погіршення фінансового стану і забезпечення позитивного розвитку підприємства потрібна своєчасна оцінка фінансового стану і своєчасне керування стійкістю фінансового становища підприємства.

Оцінка фінансового стану може бути представлена в різних формах, таких як: евристична якісна оцінка, евристична квантифікована оцінка, евристична

неперервна оцінка, формальна оцінка або синтетична оцінка на формальному рівні.

До евристичних прийомів, або методів активізації творчості, нестандартного мислення відносять зазвичай низку методів генерації варіантів розв'язання проблеми на основі притаманної людині здатності до творчої діяльності. Їх застосовують тоді, коли звичайні рутинні методи, засновані на аналізі минулого досвіду та теперішніх умов, не дають змоги вибрати спосіб вирішення. Особливо широко ці прийоми використовують у стратегічному аналізі для прогнозування розвитку економічної ситуації.

Усі евристичні методи поділяються на дві великі групи – методи ненаправленого пошуку («мозкового штурму», «експертних оцінок», «колективного блокнота», «контрольних питань», «асоціацій та аналогій», ділові ігри та ситуації, кібернетичні наради) та методи направленого пошуку (морфологічний метод, алгоритм розв'язання винахідницьких задач).

Методика складання евристичної якісної оцінки фінансового стану підприємства базується на розрахунку структурних співвідношень, темпів зміни показників, значень фінансових коефіцієнтів. На основі цих різнорідних показників складається досить невизначена оцінка фінансового стану за евристичним методом.

Так, П.Ю. Буряк і М.В. Римар, наприклад, дають для цього докладний опис усього різноманіття цілей фінансового аналізу, визначаючи їх у всебічній оцінці фінансового стану підприємства: його ділової активності, способів пошуку резервів підвищення рентабельності виробництва і збільшення прибутку, визначення прибутковості фірми для порівняння її з аналогічними показниками інших підприємств або оцінки підприємства з погляду його ринкової вартості, своєчасному виявленні і ліквідації недоліків у фінансовій діяльності для пошуку шляхів поліпшення фінансового стану підприємства і його платоспроможності, виявленні змін фінансового стану в просторі і часі, визначенні і прогнозуванні основних факторів, що впливають на фінансовий стан підприємства [12, с. 284].

В.В. Бочаров [2, с. 6] оцінює фінансовий стан з іншої токи зору. Ключовим моментом він вважає використання фінансового аналізу для визначеного числа основних параметрів, що дають, на його думку, об'єктивну й обґрунтовану характеристику фінансового стану. В його дослідженнях це відноситься, насамперед, до аналізу змін у структурі активів і пасивів, у розрахунках з дебіторами і кредиторами, у складі прибутків і збитків.

Взагалі, одним з найбільш поширених методів якісної оцінки фінансового стану підприємства є використання фінансового аналізу, на базі якого, за допомогою евристичних міркувань, створюється інференція, яка необхідна для прийняття обґрунтованих рішень.

Аналіз фінансової звітності складається з аналізу балансу і аналізу звітності про прибутки та збитки, звітності про рух грошових коштів, звітності про стан власного капіталу та розподіл чистого прибутку.

До методів, які використовують аналіз балансу, відносяться: ущільнення балансу; горизонтальний аналіз; вертикальний аналіз; трендовий аналіз; коефіцієнтний аналіз; балансовий метод.

Так, для евристичної оцінки фінансового стану підприємства використовують ущільнений баланс, в якому поєднують групи однорідних статей в певні латентні змінні. При цьому число статей балансу (латентних змінних) скорочується, що підвищує його наочність і дозволяє порівнювати з балансами інших підприємств. Цій метод аналогічний методу головних компонент в статистиці. Він, безумовно, консолідує інформацію і полегшує прийняття відповідних фінансових рішень на евристичному рівні, але не дозволяє використовувати формальні методи прогнозування. Крім того, створення латентних змінних усереднює взагалі різні показники, що приховує деталі фінансових процесів і призводить до неадекватності евристичної оцінки фінансового стану підприємства.

Горизонтальний аналіз, з іншого боку, складається з визначення абсолютних і відносних змін величин різних статей балансу і показників фінансової звітності підприємства за період. Він не використовує латентні змінні і тому не має недоліків вертикального аналізу, але дає на виході дуже багато параметрів, з яких важко отримати достовірну інформацію про фінансовий стан підприємства.

Трендовий аналіз є варіантом горизонтального аналізу. За його допомогою проводиться аналіз тенденцій розвитку, при якому кожна позиція звітності порівнюється з попередніми періодами і визначається тренд, тобто основна тенденція динаміки показника, очищена від випадкових впливів на індивідуальні особливості періодів. Цей аналіз носить прогнозний характер, але має ті ж самі недоліки, як і горизонтальний аналіз: прогнозується дуже багато показників, що заважає проведенню прогнозної інференції необхідної для прийняття своєчасних рішень.

У вертикальному аналізі розраховуються питомі ваги окремих статей у загальній валюті балансу, тобто вивчається структура статей активу і пасиву на звітну дату, що сприяє визначенню вагових коефіцієнтів у модельної оцінці фінансового стану. Але сам по собі вертикальний аналіз не дозволяє оцінити фінансовий стан підприємства.

Користуючись коефіцієнтним аналізом, досліджують рівень і динаміку відносних показників фінансового стану, які розраховуються як відношення величин балансових статей або інших абсолютних показників фінансової звітності, порівнюючи їх з базовими або нормативними значеннями. Коефіцієнтний аналіз є більш компактним, ніж горизонтальний аналіз і використовує показники інтегрального типу, такі як рентабельність тощо. Це переводить аналіз фінансових процесів в абстрактний простір конструктивних показників, що з одного боку консолідує інформацію, а з другого – ускладнює аналіз результатів. Незважаючи на очевидну користь коефіцієнтного аналізу, його важко використати для оцінки фінансового стану навіть в евристичному

сенсі – заважає велика кількість використовуваних показників. Ясно також, що він не може бути використаним і для прогнозування по тієї ж причині.

Балансовий метод який використовують, в основному, для відображення співвідношень, пропорцій двох груп взаємозалежних економічних показників, суми яких повинні бути тотожними, також не пристосований на пряму для оцінки фінансового стану підприємства, хоча і сприяє такої оцінці у купі з другими методами.

Взагалі, евристичний метод оцінки фінансового стану заснований на неформальних, інтуїтивних міркуваннях, які базуються на великої кількості економічної інформації та узагальненні досвіду рішення подібних задач. У загальному випадку цей прийом дозволяє зменшити число варіантів допустимих рішень. З цієї причини він не тільки не гарантує одержання найкращого варіанта з усіх можливих, але і не дозволяє оцінити помилку рішення. Тому сам по собі евристичний метод оцінки фінансового стану хоча і дозволяє його використання для прогнозування, але може дати непередбачену помилку рішення.

Взагалі вважається, що застосування евристичних методів пов'язане з тим, що дозволяють знайти логічну оцінку фінансового стану за допомогою досвіду фахівців і експертів у тому випадку, коли безліч процесів і явищ відчувають взаємовплив за невідомими точно законами. Це дозволяє застосувати аналітичні процеси в умовах невизначеності і дати оцінку процесів і явищ без статистичної обробки економічної інформації і моделювання.

В науковій літературі до евристичних методів відносять: метод колективної експертної оцінки; метод аналогії; метод мозкового штурму; морфологічний аналіз; метод контрольних питань; метод колективного блокнота; метод семиразового пошуку.

Найбільш пристосованим для оцінки фінансового стану є метод колективної експертної оцінки. Сутність цього методу полягає в дослідженні, в якому використовуються спеціальні анкети, в яких експерти дають незалежну оцінку рівня фінансового стану на базі одного або декількох перелічених вище методів фінансового аналізу.

Отримана таким чином евристична оцінка рівня фінансового стану може бути якісною, або квантифікованою, тобто числовою з певним рівнем дискретизації.

Взагалі, аналіз балансу дозволяє оцінити на евристичному рівні фінансовий стан підприємства на момент створення звітності. Безумовно також, що аналіз балансу дозволяє виявити основні аспекти фінансового стану, але їх вагові внески в оцінку фінансового стану визначаються інтуїтивно і тому мають великий розкид, який залежить від досвіду та знань фінансового аналітика. Значний розкид оцінок фінансового стану в послідовні періоди діяльності підприємства призводить до неможливості оцінити фінансовий стан на наступний період з передбаченою точністю. Тому аналіз балансу на евристичному рівні не може бути використаним для прогнозування фінансового стану навіть у тому випадку, коли евристична оцінка є квантифікованою.

Квантифікація оцінки є надання кількісного значення якісним характеристикам, ознакам певного процесу або явища, що широко застосовується у сучасних економічних дослідженнях, як, наприклад, при оцінці економічних ризиків, в соціології, державному управлінні тощо.

Однак як свідчить сам термін, квантифікована оцінка не являється неперервною. Наприклад, якісна оцінка фінансового стану має три градації: стабільний, нестабільний і кризовий. Якщо квантифікація здійснюється експертним методом, наприклад, то задається шкала типу шкали Харрінгтона, яка повинна бути розбитою на три інтервали, згідно з числом градацій. Кожному інтервалу шкали слід придати числове значення, наприклад, (1, 0, -1). В даному випадку квантифікація має порядок третьої частини шкали.

Яким би методом ні розраховувалися експертні оцінки, якщо фінансовий стан, який був оціненим як «стабільний», наприклад, не дуже сильно змінюється за період, то квантифікована оцінка не буде змінюватися взагалі і буде дорівнювати 1. Якщо, однак, у наступному періоді фінансовий стан значно погіршився і експерти оцінили його як «нестабільний», то квантифікована оцінка прийме значення 0. Ясно, що така груба дискретизація числової оцінки не дозволяє здійснити якісний моніторинг фінансового стану, а також знайти його прогнозне значення з задовільної точністю.

Для якісного прогнозування фінансового стану його оцінка повинна бути неперервною при змінах фінансової ситуації. Взагалі, така оцінка повинна використовувати математичну модель, яка зв'язує фінансові показники з числовою оцінкою фінансового стану. Така модель в обов'язковому прядку містить параметри моделі. Якщо параметри моделі знаходяться евристичним методом, оцінка фінансового стану є теж евристичною, але неперервною і пристосованою до якісного прогнозування. Якщо ж параметри моделі знаходяться статистичними методами з відповідно проведеною інференцією, оцінка фінансового стану є формальною і неперервною.

Використання математичної моделі для оцінки фінансового стану спирається на систему фінансових показників, які повинні ураховувати усі основні особливості фінансових процесів на підприємстві. Отримана у цьому випадку числова оцінка не має безпосереднього економічного сенсу. Така оцінка є комплексною оцінкою фінансового стану і враховує усі відносини між фінансовими характеристиками, які відображаються тією системою показників, які включені в модель.

Таким чином, як випливає з проведеного аналізу методів оцінки фінансового стану підприємства, існує тільки два загальних метода такої оцінки: без використання математичної моделі, яка враховує взаємовплив певної системи фінансових показників і з використанням такої моделі.

Якщо при оцінці фінансового стану підприємства модель не використовується, то така оцінка є евристичною, хоча вона й може бути комплексною та числовою. При цьому, якщо така оцінка є числовою то вона

консолідована, але обов'язково квантифікована і, як слід, не пристосована до якісного прогнозування.

Якщо ж при оцінці фінансового стану підприємства модель використовується, то така оцінка може бути формальною або евристичною але неперервною і консолідованою комплексною оцінкою, яка пристосована до якісного прогнозування.

З проведеного вище аналізу слідує, що ми повинні використовувати консолідовану неперервну комплексну оцінку фінансового стану, якщо нам потрібне її досить точне прогнозне значення на наступній період або динаміка оцінки.

Література:

1. Анализ финансового состояния предприятия [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://afdanalyse.ru/publ/finansovyj_analiz/1/model_lisa/13-1-0-107.
2. Бочаров В.В. Финансовый анализ. – СПб.: Питер, 2001. – 240 с.
3. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств. – К.: Знання, 2000. – 378 с.
4. Макарьева В.И., Андреева Л.В. Анализ хозяйственной деятельности организации. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 262 с.
5. Мамонтова Н.А. Фінансова стійкість акціонерних підприємств і методи її забезпечення (на прикладі підприємств харчової промисловості): Автореф. дисерцації канд. Екон. Наук / Ін-т економ. прогнозув. НАН України. – К.: 2001. – 16 с.
6. Мельников А.А. Методы построения комплексной оценки финансового состояния предприятия / А.А. Мельников // Economics, management, law: socio-economic aspects of development: Collection of scientific articles. Vol. 1. – Edizioni Magi, Roma, Italy, 2016. – 352 p. (P. 192-196).
7. Мельников О.О. Оцінка рівня фінансового стану підприємства в умовах нестабільної економіки країни / О.О. Мельников // Trends in the development of national and world science: Collection of scientific articles. – Verlag SWG imex GmbH, Nŭrnberg, Deutschland, 2016. – 344 p. (P. 87-90).
8. Родионова В.М., Федотова М.А. Финансовая устойчивость предприятия в условиях инфляции. – М.: «Перспектива», 1995. – 98 с.
9. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства. – Київ: Знання, 2004. – 654 с.
10. Сосненко Л.С. Анализ экономического потенциала действующего предприятия. – М: ИД «Экономическая литература», 2003. – 208 с.
11. Цал-Цалко Ю.С. Фінансова звітність підприємства та її аналіз. – К.:ЦУЛ, 2002. –639 с.
12. Эконометрика: учебник /И.И. Елисеева, С.В. Курыщева, Т.В. Костеева и др.; под ред. И.И. Елисеевой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 576 с.

Petrova V.P.,
PhD in economy, assistant of professor
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

THE IMPORTANCE OF INVESTMENT PROJECTS AT THE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE'S INVESTMENT STRATEGY

Петрова В.Ф.,
к.э.н., доцент
Харьковский национальный университет городского хазяйства имени А.Н. Бекетова

ЗНАЧЕНИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ ПРИ РАЗРАБОТКЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

The article examines the role of investment projects in the formation of the company's investment strategy, taking into account the factors that need to be evaluated for successful strategy formation and efficient management of the investment process.

***Keywords**: investment projects, investment strategy of the enterprise, investment process.*

В статье рассматривается роль инвестиционных проектов в формировании инвестиционной стратегии предприятия, с учетом факторов, которые необходимо оценивать для успешного формирования стратегии и эффективного управления инвестиционным процессом.

***Ключевые слова**: инвестиционные проекты, инвестиционная стратегия предприятия, инвестиционный процесс.*

Одним из наиболее важных заданий в Украине нынешнего периода является кардинальное изменение экономической ситуации за счет возрождения промышленного производства. В формировании промышленной политики стало важным стимулирование инвестиционного процесса и структурной перестройки отраслей за счет активизации инвестиционной деятельности.

Сложное социально-экономическое положение в Украине, характеризующееся высоким уровнем безработицы, снижением объемов выпуска промышленной продукции, дефицитом государственного бюджета, может быть улучшено за счет проведения интенсивной инвестиционной политики, которая нуждается в разработке системного комплексного методического и методологического обеспечения. Основой принятия решений о вложении средств является проектный анализ, позволяющий определить последствия реализации инвестиционных предложений, представленных в виде бизнес-плана. При его подготовке, в первую очередь, необходимо уделить внимание определению эффективности инвестиционного проекта. Всестороннее исследование потенциальных последствий внедрения мероприятий проекта позволит оценить их влияние на экономическую деятельность предприятия и решить вопрос о принятии или отклонении.

Основным при принятии решений об инвестировании является вопрос о том, какой доход можно получить на вложенный капитал, или насколько

эффективным является тот или иной проект. В экономической литературе существует широкий спектр показателей для оценки доходности или эффективности инвестиционных проектов (1,2,4,7).

Под эффективностью инвестиционного проекта следует понимать его комплексную характеристику, включающую не только классическую интерпретацию отношения результата к затратам. Так как инвестиционный проект оказывает влияние как на внутреннюю среду (т.е. предприятие), так и на внешнюю (т.е. территорию, отрасль, регион), эффективность следует рассматривать, как сумму всех возможных последствий внедрения проектных предложений, которые могут возникнуть в обеих средах, т.е. с точки зрения общества в целом. В настоящее время данная позиция поддерживается учеными-экономистами (1,4,5,7) и практиками, но, тем не менее, не нашла должного отражения в проектном анализе. Исследованные бизнес-планы инвестиционных проектов содержат в разделе «финансовый план», в лучшем случае, такие традиционные показатели экономической эффективности, как внутренняя норма доходности, срок окупаемости, индекс прибыльности и др. Комплексный подход к категории эффективности требует ее рассмотрения с позиций составляющих проектного анализа, а именно, коммерческой, технической, правовой, финансовой, социальной, экономической, экологической, т.е. эффекта, который может обеспечить каждая из них. В представленном перечне отсутствует важное направление - организационный анализ. В связи с тем, что организационные факторы: совершенствование организации производственных процессов, организации процесса подготовки производства, внедрения передовых методов и приемов организации труда, рациональных форм и методов организации управления, оказывают существенное влияние на величину экономического эффекта, необходимо количественно определить их вклад в общую величину экономической эффективности использования инвестиционного проекта. Многие авторы (1,2,3,4,5,6,7) уделяют значительное внимание рассмотрению финансовых последствий инвестиционного проекта и предлагают проводить технический, коммерческий, социальный, экологический и экономический анализ. Наименее исследованными из них являются социальный и экологический, использующие показатели качественной оценки. Наиболее интересной является система количественных показателей измерения последствий использования новой техники в социальной и экологической среде. На их основе разработана система показателей, позволяющая рассчитать эффективность проекта по данным направлениям.

Базой для расчета показателей экономической эффективности инвестиционного проекта является вычисление денежного потока. Денежные потоки определяются как разность поступлений (притоков реальных денег) и платежей (оттоков реальных денег), связанных с реализацией инвестиционного проекта и измеряются количеством денежных единиц в единицу времени

(обычно в год). Однако состав притоков и оттоков реальных денег, приводимый различными авторами (4,5), часто различен.

Во втором случае получение кредита приравнивается к увеличению в соответствующем периоде расходов инвестора по финансированию проекта, а возвращение кредита и процентов не увеличивает затраты. Поэтому рентабельность проекта, рассчитываемая по таким денежным потокам, должна сравниваться не с ценой собственного капитала, а со средневзвешенной стоимостью всего инвестируемого капитала.

Соотношение темпов инвестиций и общественного продукта в значительной мере определяется эффективностью инвестиционных проектов. Для Украины вопрос повышения эффективности инвестиций имеет особенно актуальное значение. Это обусловлено тем, что значительное количество ведущих в прошлом предприятий оказались в новой рыночной среде нерентабельными.

Мировой опыт накопил значительное количество методов и приемов инвестиционного анализа, которые могут получить распространение в Украине. Существует два основных подхода к оценке эффективности инвестиций: бухгалтерский и экономический (финансовый).

В методах первой группы эффективность инвестиционного проекта связывается с ликвидностью и доходностью. Главным недостатком этих методов является то, что они игнорируют временный аспект стоимости денег.

В экономических методах эффективность инвестиционных проектов определяется как превышение будущих доходов над текущими и будущими затратами, то есть во внимание берется временный аспект денежной стоимости как способ определения стоимости будущих поступлений. Концепция временной стоимости денег дает возможность правильно сравнивать денежные потоки, которые появляются в различные периоды времени. Следовательно, инвестиционный проект является привлекательным, если ожидаемый доход превышает ожидаемые затраты, и потому ликвидность (временный аспект поступлений) и доходность (финансовый аспект поступлений) становятся менее важными факторами.

В настоящее время повышенный интерес вызывают проблемы, связанные с разработкой инвестиционных проектов и оценкой их экономической эффективности. Ситуация, в которой происходит реализация инвестиционного проекта, как правило, существенно отличается от той, которая закладывалась при его расчете. Поэтому уже на стадии его создания разработчики стремятся предусмотреть все экстремальные ситуации, которые могут возникнуть в ходе осуществления проекта. Так, при расчете строительных конструкций учитывают возможность землетрясения или обильного снегопада, при расчете электрических сетей - возможность коротких замыканий, гололеда и т.д. Исходя из этого, вполне справедливым представляется требование расчета изменений характеристик финансово-экономической эффективности проекта при тех или иных возможных изменениях не только технических, но и

экономических условий его реализации. В современных методических рекомендациях по оценке эффективности инвестиционных проектов рекомендуется рассматривать реализацию проекта при обязательном варьировании следующих параметров:

- инвестиционных затрат, продолжительности строительства и срока начала производства;
- продолжительности освоения производства и динамики изменения объемов производства, затрат в период освоения; процента брака и затрат, связанных с исправлением брака, включая возможные санкции потребителя;
- возможности недоиспользования проектных мощностей в связи с сокращением спроса на производимую продукцию;
- производственных издержек;
- соотношения собственных и заемных средств;
- процента по займам;
- уровня инфляции.

Этот перечень факторов нельзя рассматривать как исчерпывающий все возможные ситуации.

Несмотря на то, что учет такого количества вариантов представляется очень громоздким и трудновыполнимым, его нельзя заменить простым увеличением запаса на риск в норме дисконта. Норма дисконта используется только при оценке эффективности, а необходимо обеспечить еще и реализуемость проекта. Необходимое условие реализуемости можно сформулировать следующим образом. Для реализуемости проекта необходимо положительное сальдо реальных накопленных денег (свободных денежных средств) на любом шаге расчета и при любом из принятых сценариев осуществления.

Очень важно четко представлять текущую стратегию инвестирования так как невозможно принимать решение о будущем, не имея четкого представления о состоянии инвестиционного климата. По модели, предложенной А. Томпсоном и А. Стриклендом есть пять внутренних и пять внешних факторов, которые необходимо оценивать для успешного формирования стратегии и эффективного управления инвестиционным процессом. К указанным факторам следует отнести следующие внешние факторы:

- размах деятельности, степень диверсификации продукции и производства;
- общая сущность и природа достижений объекта исследования;
- структура и общая направленность деятельности объекта;
- возможности, на которые ориентировался последнее время;
- отношение к внешним угрозам.

Внутренние факторы:

- цели инвестиционной стратегии;
- критерии перераспределения ресурсов и структура перераспределения капиталовложений;
- отношение к финансовому риску;

- уровень концентрации усилий в сфере научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ;
- стратегии отдельных функциональных сфер.

Инвестиционная деятельность предприятия является необходимой предпосылкой поддержания на постоянном уровне и расширение производственного потенциала предприятия и потому присуща всем без исключения предприятиям.

Ныне инвестиционная сфера Украины характеризуется низкими темпами освоения капитальных вложений и введение производственных мощностей, возрастанием объемов незавершенного строительства, неудовлетворительными параметрами структуры капитальных вложений. Уменьшение инвестиционных возможностей субъектов хозяйствования, снижение инвестиционной доли в бюджетах всех уровней, брак эффективных рыночных механизмов формирования собственного инвестиционного потенциала, отсутствие долгосрочной концепции структурных изменений привели к малоблагоприятному инвестиционному климату в стране.

Литература:

1. Adamik V.V. Mizhnarodna investyciina ta inovaciina diyalnist: teoretychni ta prukladni aspectu: navch. posib. Ternopil; Lviv: Krok, 2014.-238 s.
2. Vlasenko O.S. Inovaciinui menedzhment. Kiyv: Znannya, 2011.-439 s.
3. Zablockiy B.P. Ekonomika I organizaciya inovaciiniy diyalnosti: navch.posib. Lviv: Novuy Svit-2000, 2012. – 427 s.
4. Kovalev V.V. Metodu ochenki investionih proektov. – Financu I statistika, 2001.
5. Lutc Krushvic Investiocionnye rascetu – Piter, Sankt-Peterburg,2001
6. Sazonec I.L., Fedorova V.A. Investuvannya: pidruchnik/ Kiyv: Centr uchbovoi litaratury, 2011. – 312 s.
7. Yakovlev A.I. Proektnuy analiz innovaciono-investycionoi diaylnosti: nav.posib. dlya studentiv navch.zakladiv Kharkiv: Pidruchnik NTU HPI, 2012. – 207 s.

Radina Oksana Ivanovna,
Docteur en Économie, Professeur,
Ershova Svetiana Ivanovna,
Candidat aux Sciences Pédagogiques, Professeur Associé
Kolpikov Igor Sergeevich,
étudiant diplômé
Institut du service et de l'entrepreneuriat, Shakhty, Russie

LE RÔLE DE L'ANALYSE COMPARATIVE EN MATIÈRE DE COMMERCE D'UNE ENTREPRISE COMMERCIALE

Résumé: *Dans l'article, les auteurs considèrent le benchmarking comme un moyen efficace pour améliorer la compétitivité de l'entreprise sur la base de l'innovation de l'entreprise. L'analyse comparative des positions concurrentielles des entreprises ne permet pas de créer de manière durable лидерское un avantage dans un marché spécifique et la possibilité de rattraper les*

concurrents. Vous devez aller de l'avant dans la lutte concurrentielle, les entreprises doivent élaborer des stratégies d'innovation basée sur une analyse de la situation

Mots-clés: *benchmarking, avantage concurrentiel, stratégie, analyse de la situation, les entreprises de commerce*

À ce moment, la concurrence dans les différents domaines d'activité a pris mondiaux de l'ampleur. Guide de nombreuses entreprises comprend que vous devez explorer pleinement l'expérience positive des concurrents, pour gagner de l'argent et de prédire son propre avenir. Afin de suivre avec plus de succès les concurrents et utilisent le benchmarking.[3]

Un des domaines clés de l'économie française est un métier dans lequel fonctionnent 37,7% de l'ensemble des entreprises du pays, elle fournit environ 20% du produit intérieur brut. En période de crise, ce sont les entreprises commerciales en vigueur dans les plus courts délais de rotation des capitaux et le retour sur investissement peut pas plus rapide pour atteindre la stabilité financière. On peut dire que dans les périodes de ralentissement économique comme une fois un commerce deviennent le moteur du développement économique.[5] Le rôle principal du commerce dans le rétablissement de l'économie conduit à participer à l'introduction dans l'industrie les meilleures pratiques de gestion de l'innovation. Comme déjà mentionné ci-dessus, l'un des plus efficaces et ne nécessitent pas des ressources financières et temporelles des méthodes de gestion de l'innovation est le benchmarking.

Le benchmarking est une méthode de l'étude de l'activité des entreprises en concurrence, dont le but est la prise de contrôle de leur expérience positive et l'utilisation des données dans sa propre activité.[3]

La tâche de l'analyse comparative sont présentés sur la figure 1.

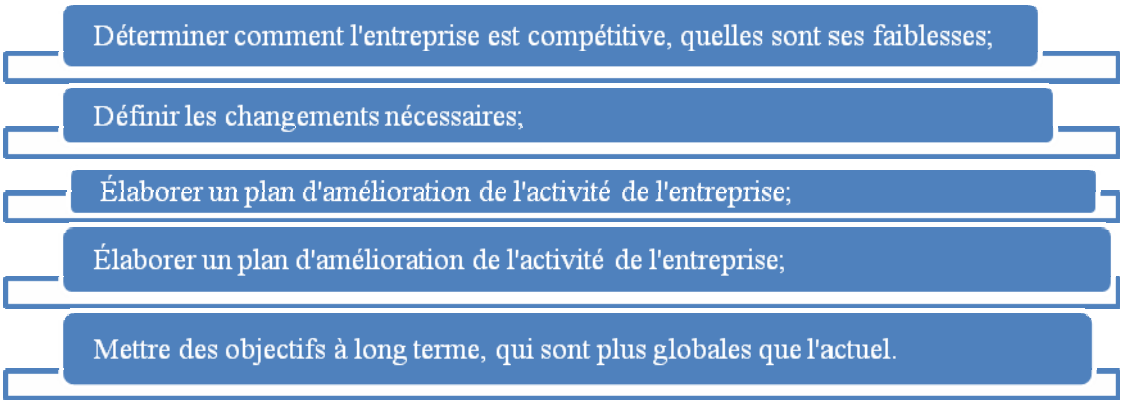

Figure 1. Tâches de l'analyse comparative

Les types d'analyse comparative sont présentés sur la figure 2.

La méthodologie de l'analyse comparative comprend certaines étapes (fig. 3).

Dans ce secteur sur le marché français travaillent à seulement 3000 entreprises commerciales, dont 589 entreprises sont situées dans, à Paris.[2]

De nombreux dirigeants d'entreprises ne considèrent pas efficace à utiliser. Toutefois, selon l'auteur, pour les petites et moyennes entreprises commerciales, vous

pouvez proposer plusieurs approches de l'analyse comparative, c'est concurrentiel l'analyse comparative et le partage benchmarking. Car les types de données permettent d'obtenir plus de renseignements sur les concurrents. [1]

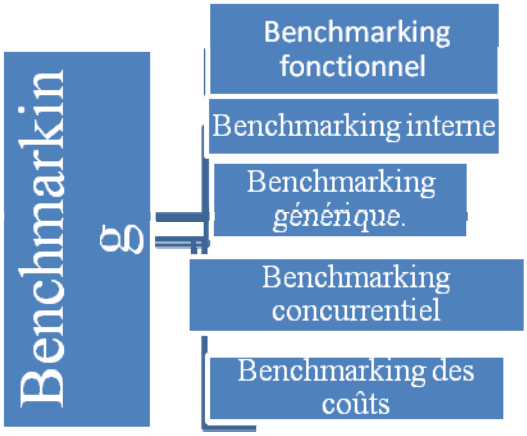

Figure 2. les Types de benchmarking

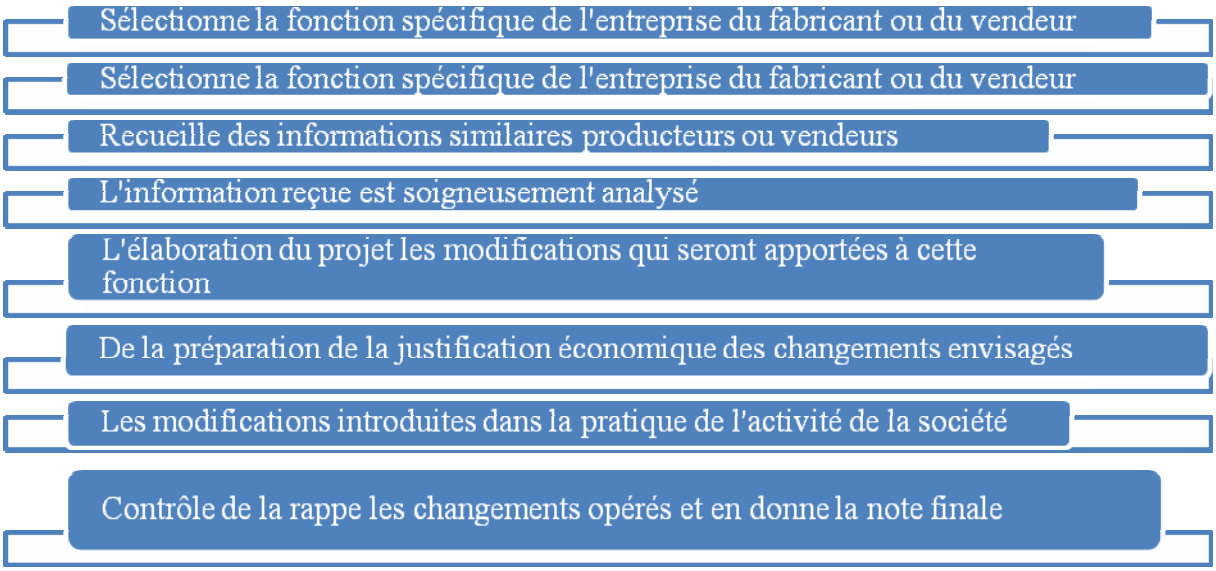

Figure 3. la Méthodologie de l'analyse comparative

Pour les petites entreprises commerciales est plus attrayant commune benchmarking, ainsi que de l'analyse d'un seul fabricant, avec les mêmes indicateurs de l'autre, la plus réussie du fabricant. Il faudra moins de coûts.

Taille moyenne des entreprises des possibilités financières de plus, ils peuvent recourir à concurrentiel comparative. Ce type nécessiterait de grands investissements, mais l'analyse sera effectuée tous les plus réussis de la concurrence.De nombreux dirigeants d'entreprises ne considèrent pas efficace à utiliser. Toutefois, selon l'auteur, pour les petites et moyennes entreprises commerciales, vous pouvez proposer plusieurs approches de l'analyse comparative, c'est concurrentiel l'analyse comparative et le partage benchmarking. Car les types de données permettent d'obtenir plus de renseignements sur les concurrents. [4]

Pour les petites entreprises commerciales est plus attrayant commune benchmarking, ainsi que de l'analyse d'un seul fabricant, avec les mêmes indicateurs de l'autre, la plus réussie du fabricant. Il faudra moins de coûts.

Taille moyenne des entreprises des possibilités financières de plus, ils peuvent recourir à concurrentiel comparative. Ce type nécessiterait de grands investissements, mais l'analyse sera effectuée tous les plus réussis de la concurrence.

C'est très révélateur de l'exemple de l'automobile de Ford. Dans les années 90 du siècle dernier étalonnage a été effectué afin d'élever la fragile position de l'entreprise sur le marché. Les spécialistes de la société ont mené une enquête interne d'un grand nombre de modèles de voitures, afin d'étudier les avantages de chacun et d'identifier les modèles qui ont préféré des consommateurs.

Pour chaque critère a été identifié la meilleure voiture de sa catégorie, sur la base de cette stratégie a été élaborée, permettant de dépasser les taux les plus élevés.

Le résultat de l'analyse est devenu le véhicule, qui a reçu le titre de «Voiture de l'année». Progressivement atteint les sommets de nouveau été perdus.

La direction de l'entreprise même, finalement, il est à comprendre que le benchmarking est un processus continu, à la considérer d'une manière ponctuelle, vous ne pouvez pas.

L'analyse comparative est efficace et ne nécessite pas d'investissement significatif de la manière d'améliorer la compétitivité de l'entreprise grâce à l'innovation (l'innovation), déjà déterminants de la réussite d'autres sociétés. Toutefois, vous devez garder à l'esprit que, dans la plupart des cas, l'analyse comparative ne permet pas de créer un avantage concurrentiel durable, et offre la possibilité de rattraper les concurrents. Pour aller de l'avant dans la lutte concurrentielle, les entreprises doivent concevoir des stratégies innovantes de l'activité sur la base de бенчмаркингового analyse, à savoir l'analyse comparative doit être que la première étape de la stratégie de transformation des activités de l'entreprise.

Référence:

1. Радина О.И., Калмыкова Н.А Бенчмаркинг как метод совершенствования бизнеса швейных предприятий Ростовской области (статья) Современные тенденции в науке и образовании : сб. науч. трудов по материалам Междунар. науч.-практ. конференции. - Москва : Изд-во «АР-Консалт», 2014. - С. 107-111
2. Радина О.И., Малинина О.Ю. Калмыкова Бенчмаркинг как маркетинговая технология формирования конкурентоспособных характеристик (статья) Электронный научный журнал «Инженерный Вестник Дона». - 2014. Т.29. №2. С. 34 URL: http://www.ivdon.ru/magazine/archive/n2y2014/2343
3. Экономическое положение Франции/ /БИКИ. – 2017. – №105. – с. 3-
4. Электронный ресурс: http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/franciya.html [Дата обращения 15.102017]

Chorna Maryna,
Dr. of Econ. Sciences, Professor
Kharkov State University of Food Technology, Kharkov
Shumilo Olga
Ph.D., Associate Professor
Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Kharkov

MODELS OF THE ECONOMIC SECURITY SYSTEM OF RETAIL TRADE ENTERPRISE MANAGEMENT

Чорна М.В.,
д.е.н., професор
Харківський державний університет харчування і торгівлі
Шуміло О.С.
к.е.н., доцент
Харківський національний університет будівництва та архітектури

МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Models of management of the system of economic security of the enterprise of retail trade on the basis of functional systems are offered.

Key words: *economic security, retail trade, management, model, functional system .*

Запропоновано моделі управління системою економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі на основі функціональних систем.

Ключові слова: *економічна безпека, роздрібна торгівля, управління, модель, функціональна система.*

Економічна безпека підприємства роздрібної торгівлі – це такий стан підприємства під час якого забезпечується його стійке функціонування на ринку, можливість протистояти загрозам зовнішнього і внутрішнього середовища у поточному періоді діяльності та у майбутньому. Особливості функціонування сучасних підприємств ритейлу в умовах трансформації економіки зумовлюють розробку нових методів управління економічною безпекою підприємства.

Враховуючи попередні дослідження, щодо побудови системи економічної безпеки на основі функціональної системи [1], де враховані особливості організації управління такими системами та особливості вибору системотвірного фактора, можна сформувати нові моделі управління економічною безпекою підприємства роздрібної торгівлі, в яких, на відміну від існуючих буде враховано системотвірчі фактори – функція та ситуативна рефлексія відповідно до типів безпеки – балансуючої та захисної.

Суть балансуючої функції економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі полягає у забезпеченні стійкого функціонування підприємства в стабільних умовах господарювання.

Захисна функція економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі полягає в забезпеченні та гарантуванні стану що забезпечить адаптивність підприємства роздрібної торгівлі в небезпечний кризовий період.

На роздрібному підприємстві торгівлі де переважає балансуюча економічна безпека, тобто забезпечення і гарантування стану захисту відбувається у стабільних умовах функціонування підприємства, де загроз мінімальна кількість, доцільно використовувати модель системи управління економічною безпекою підприємства роздрібної торгівлі, на основі функції як системотвірного фактору. У системі економічної безпеки підприємства, заснованій на функції як системотвірного факторі ціль не має системного значення, вона є метою функціонування, тобто ціллю вважають майбутній бажаний стан системи економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі, що визначається і підлягає корекції в ході функціонування системи. Кінцевий результат функціонування системи економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі – пристосування її до соціально-економічної системи «торговельне підприємство» – забезпечується за рахунок неухильного виконання певного набору безпекозабезпечувальних функцій, і саме це надає відчуття доцільності діяльності. Отже, система економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі, побудована з використанням функції як системотвірного фактора, більшою мірою покладається на раціональну організацію процесу функціонування системи, ніж на досягнення будь-якої окремо взятої цілі [2]. Відповідно до теорії функціональних систем центральним системотвірним фактором кожної функціональної системи є результат її діяльності, що визначає загалом нормальні умови функціонування [3].

Модель системи управління економічною безпекою підприємства роздрібної торгівлі з використанням ситуативної рефлексії як системотвірного фактора має застосовуватися на підприємстві де існує захисний тип економічної безпеки, тобто забезпечення та гарантування економічної безпеки відбувається в небезпечних умовах, сповнених загроз.

Будуючи систему управління економічною безпекою підприємства роздрібної торгівлі на основі ситуативної рефлексії як системотвірного фактора, слід зазначити, що єдиним можливим принципом побудови є принцип доцільності дій, адже вся побудова системи виходить з безумовності поведінки, що орієнтована на доцільність кожного елемента, основою будови яких є людина, здатна до рефлексії та діяльності із забезпечення економічної безпеки підприємства. Для персоналу підприємства роздрібної торгівлі ситуативна рефлексія є «мотивуванням» і «самооцінкою», що забезпечують включеність працівника в систему управління економічною безпекою підприємства роздрібної торгівлі, аналіз того, що відбувається. Рефлексія включає в себе здатність управлінця співвідносити з предметною ситуацією власні дії, а також координувати та контролювати елементи діяльності відповідно до мінливих умов [4].

Застосування моделей управління системою економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі на підставі теорії функціональних систем забезпечить більш ефективне управління економічною безпекою. Під час такого управління система економічної безпеки набуває пристосовного ефекту до соціально-економічної системи «торговельне підприємство», стає адаптивною, забезпечуючи підприємству ефективну діяльність, стійке функціонування, економічний розвиток та конкурентспроможність.

Література:

1. Чорна М.В. Застосування теорії функціональних систем у системоутворенні економічної безпеки підприємств роздрібної торгівлі / М.В. Чорна, О.С. Шуміло // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. – Харків : ХДУХТ, 2015. – Вип.1 (21). – С.73-82.
2. Овчаренко Є. І. Залучення теорії функціональних систем до системо творення в економічній безпеці підприємства / Є. І. Овчаренко, Г. В. Козаченко // Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство. – Луганськ : Промдрук, 2014. – 337 с.
3. Анохин П. К. Узловые вопросы теории функциональных систем / П. К. Анохин. – М. : Наука, 1980. – 435 с.
4. Карпов А. В. Психология рефлексии. / А.В. Карпов, И.М. Скитяева – М.: ИП РАН, 2002.

Yavorska Nadiya,
PhD in Economics, Associate Professor
Danko Tetyana,
PhD in Economics, Associate Professor
Bulatsyk Sofiya
student
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

INTERNET COMMERCE IN UKRAINE: THE SPECIFICS, ADVANTAGES AND DISADVANTAGES

Abstract. *The paper was considered various scientific approaches of foreign and domestic scientists in determination of the scientific notions such as «e-business», «e-commerce», «e-trade», «internet-trading» and the development of a detailed definition these economic phenomena. We considered the main forms of the e-commerce, graphically displays and the relationship between them. This article was investigated the current state of the Internet trading development in Ukraine. The analysis was held in the field of the organizational aspects of the internet-stores, highlighted the main advantages and disadvantages of the internet- trading in Ukraine.*

Key words: *Internet-trade, e-business, e-commerce, Internet, Internet shop, advantages, disadvantages.*

INTRODUCTION

Growth of the opportunities and competition in the global scale is typical for contemporary business information age. In the conditions of globalization and

continuous economic processes development, information acquires more and more value coming from the rapid information technologies development, which increases the volume of network economics. In this aspect the Internet is an integral part of the realization of the commercial activity. E-commerce is the commercial interaction between the subjects of business regarding the sale and purchase of goods and services (financial and informative) using information networks (Internet, cellular network, internal networks of companies) [1].

THE MAIN PART

Next to the notion of «e-commerce» using the following concepts: «e-business», «e-trade» and «internet trade». Superficially the listed concepts are appeared such as identical, therefore it is necessary to conduct the analysis of the scientific approaches in terms of the definition of the mentioned concepts. The research will be started with legislative acts, particularly the law of Ukraine «About e-commerce», nowadays which is, in fact, the only normative act that regulates features exactly internet-trade. This law is defined the following terms:

- e-commerce is considered as the «relationship, aimed at obtaining a profits arising during committing transactions on the acquisition, change or termination of civil rights and duties, performed remotely using the information and telecommunication systems, as a result the participants of such a relationship having the rights and duties of material nature»;

- e-trade is considered as «economic activity in the sphere of the **e-**purchase and e-sale, realization of goods, the remote method to the buyer by committing electronic transactions using information and telecommunication systems» [2].

Thus, according to the Ukrainian law «About e-commerce», e-trade is the component of e-commerce and corresponds to the type of economic activity SIC 47.91 «Retail trade performing through the mail order companies or via the Internet», that includes: retail trade of any goods by means of mail order companies; retail trade of any goods via the Internet; direct trade through television, radio and telephone; activities of retailing trade online auctions. Said otherwise, it is the activities of the retail trade, where the buyer accomplishes their choice based on advertising ads, catalogues, information of the Web sites or any other advertising products, and makes orders by mail, phone or via the Internet (usually for with the special tools, located on the Web site). Goods purchased might be or directly downloaded from an Internet site or delivered to the buyer [3].

The notion of «internet-trade» in the international sources is also defined as a part of the e-commerce, namely as a «broad term, that covers all commercial internet activities, including auctions, placing orders, payments, funds transfer and cooperation with trading partners; internet-trade is not the synonym for the e-commerce, but one of her constituents» [4].

E-commerce is a type of business model or a segment of a larger business model that gives the possibility of businesses or entrepreneurs to do business via network, normally via the Internet. An e-business is doing business-things on the Internet by itself, that include the buying and selling of goods, supplies and services;

customer service; processing of payments; management of production control; cooperation with business partners; the exchange of information; automated management services; recruiting; etc [4]. The theory of the e-commerce was distinguished some of its forms according to the type of interaction between subjects (government, businesses and consumers) (figure 1).

It should be noted that the most common type of e-commerce in the world is B2B**,** although in the developing countries, particularly in Ukraine, dominated the model – B2C – business-to the consumer, i.e. the relationship of the enterprises with the ultimate users in the network. Therefore, the most perspective direction of the e-commerce is internet-trade, retailing sales of the goods and services to the individuals through the Internet. Sellers in the model B2C can be different organizational forms of the e-trade: online stores, commercial series, Web-shop, vending machines, electronic auctions, etc.; and consumers are mostly citizens (natural persons) of Ukraine, and other countries, stateless persons, and other types of customers (legal persons).

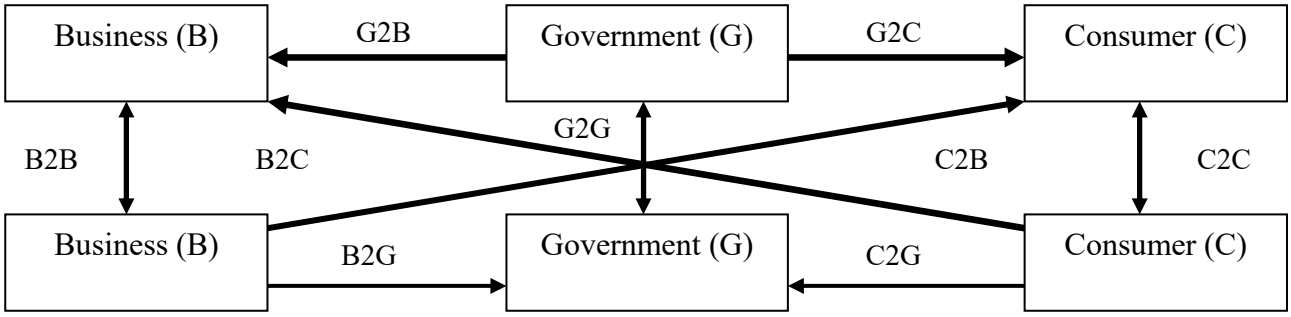

Fig. 1. Classification of the e-commerce forms in the terms of the subjects interaction

Nowadays, Ukraine has a very low level of the penetration in the Internet. As a result, according to the e-commerce foundation, the proportion of the population using the Internet is 49% (21,9 million users), a similar evidence for the EU is 81,5%. It is also worth mentioning that among the Ukrainians are still quite a few buyers online. According to UADM and Ecommerce Foundation in 2016 there were only 3,7 million such buyers, that is 8,4% of the total population and average costs per amounted to 286 euro's. A similar average the value in Europe amounted to 43% and costs 1 540 euro. Despite the crisis in the Ukraine and the rapid devaluation of the national currency, the market of e-commerce continues rising (fig. 2) [5].

According to the information GfK, a domestic internet-trade contains about one hundred companies and several thousand employees; nine out of ten Internet users made a purchase it at least once. However, the share of the B2C selling e-commerce is only 2 percent of total retail sales [6].

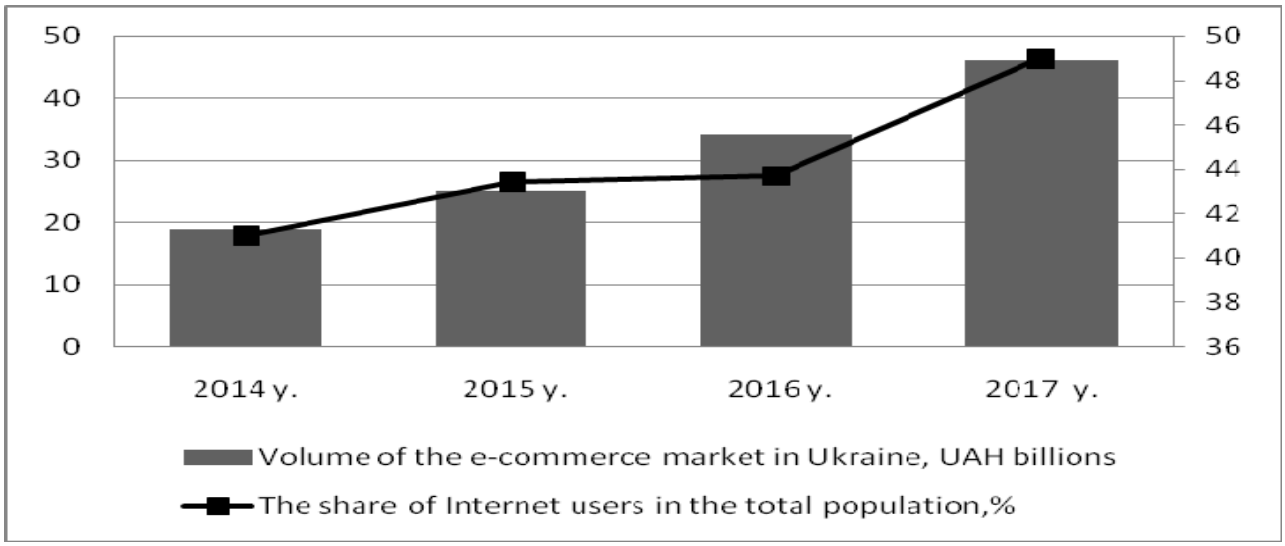

Fig. 2. The dynamics of the e-commerce market development in Ukraine

Among the 10 leading internet stores in Ukraine can be distinguished: Jack, Hello, Modnakasta, Comfy, F.ua, Mobìlûk, Lebutìk, Citrus, Lamoda and Eldorado. However, in 2017 year, in terms of visitors, Rozetka, Olx and Prom is the most popular sites in Ukraine. The most popular in Ukraine by foreign Internet shops are Aliexpress, Amazon and e-Bay. Thus, the internet-trade in Ukraine becomes more popular.

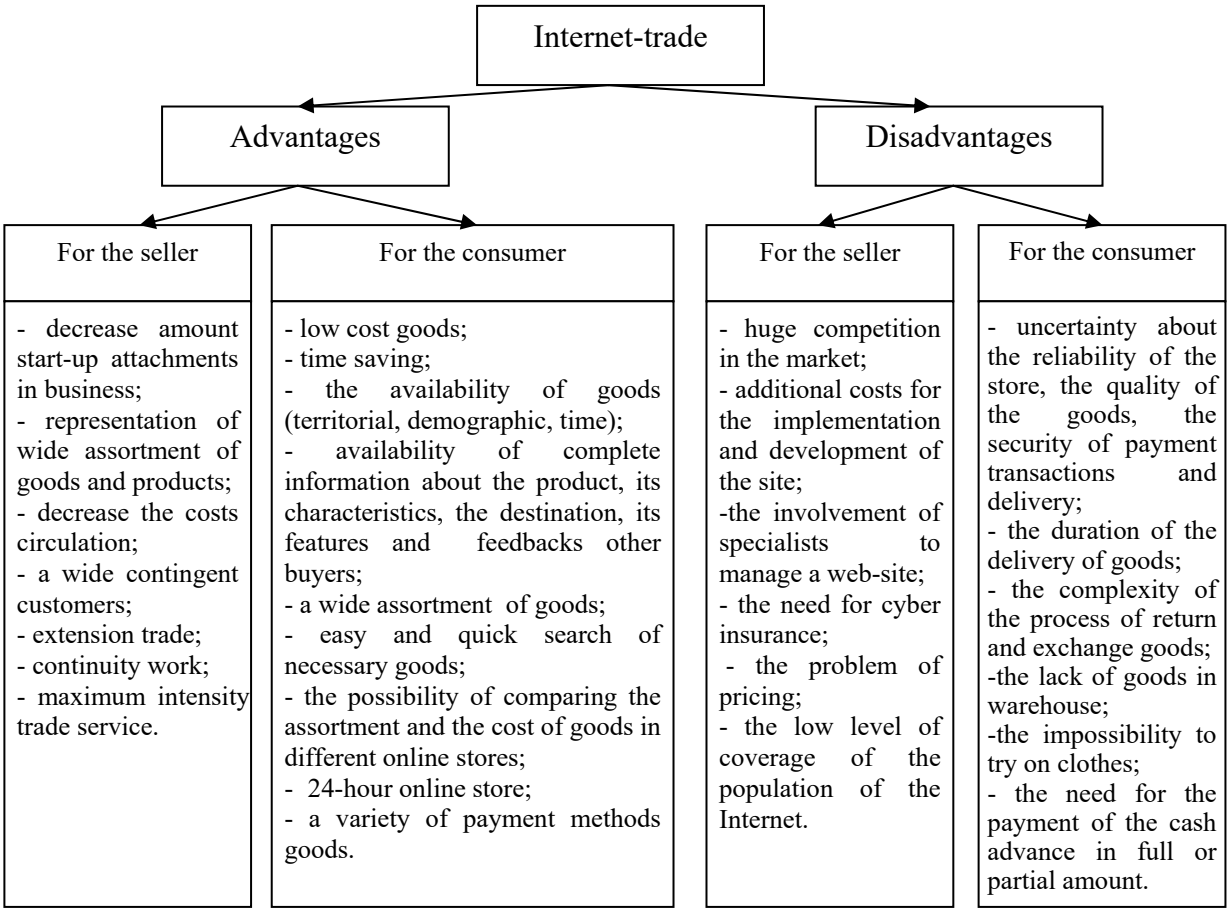

Fig. 3. The main advantages and disadvantages of internet-trading in Ukraine

Undertaking the study of the essence of the notion of "internet-trade" the existing forms of the e-commerce and the dynamics of its development in Ukraine, let concentrate attention on the highlighting the most important advantages and disadvantages of Internet-trade (B2C model) for the seller and consumer (fig. 3).

The favoured advantages for the seller are reducing costs enterprises (start-up attachments), presenting a wide range of products and increase sales. Also important for the seller is cutting the channels of distribution, that is, improvement of logistics (no need to transport goods to different stores, for a long time their store etc.). Among the major disadvantages for the seller it is advisable to highlight the following: the presence of large competition in the market (global market and global competition); delivery can cause damage to the product (a lot of complaints from internet-stores regarding supplies); price war (usually the consumer decides to purchase a product on the basis of the lower price);

The most important advantages of Internet-trade from the perspective of the consumer are low the cost of the goods; unlimited time and ease of purchase; the presence of a broad and relevant offers; the ability to easily compare competitive offers. The disadvantages of the Internet-trade for the consumer are the following: no possibility of direct view of the goods (applies to the purchase of clothing, footwear, cosmetics, etc.); the lack of the necessary goods in warehouse; the difficult process of return of goods if unacceptable quality; the lack of direct contact from the seller; uncertainty about the reliability of the store, the quality of goods, security payment operations and supply chain, etc.

CONCLUSION

In conclusion, let us note that internet-stores for a variety of assortment and prices form of a serious competition to the standard shops and even trade networks. It is conditioned, first of all, that the cost of opening an online store is significantly lower in comparision with the usual store. Also the main trends of development of Internet-trade should include the following items, a massive migration of the buyer with offline in online; development of email marketing; the growth of the share of mobile transactions (users Internet carry out purchases through their tablet or smartphone); order online (Booking.com, AirBnB); implementation electronic public procurement (ProZorro). There were increased the numbers of people who bought goods on foreign sites during the investigation period.

On the whole the internet-trade is one of the most dynamic markets and coming to the small number of those segments of the economics that continuing to grow and develop, despite the crisis, the currency surges and other problems facing Ukraine in recent years.

References:

1. Yudin O. M., Makarova M. V. and Lavreniuk R. M. (2011), E-commerce systems: creation, promotion and development: a monograph, Poltava, RVV PUET.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About Ecommerce", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/ show/675-19 (Accessed 20 February 2018).

3. Classification of types of economic activity (2010), available at: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/47/KVED10_47_91.html (Accessed 10 February 2018).
4. Investopedia (2013), "Electronic Commerce - ecommerce", available at: https://www.investopedia.com/terms/e/ecommerce.asp#ixzz56AxRnSOl (Accessed 20 February 2018).
5. European Ecommerce (2017), "Ecommerce Europe European B2C Ecommerce Country Report 2017", available at: https://www.ecommerce-europe.eu/research/ecommerce-europe-reports/ (Accessed 10 February 2018).
6. GfK (2017), "High-grade analytical assessment: retail", available at: http://www.gfk.com (Accessed 15 February 2018).

Yakobchuk Svitlana
Head of department of the
Rivne Scientific Research Experimental Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

SWOT-ANALYSIS IS A TOOL FOR IMPROVING MANAGEMENT AND STRATEGY OF DEVELOPMENT OF EXPERT SERVICE

Якобчук С.М.
завідувач відділу
Рівненський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

SWOT-АНАЛІЗ – ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ

In this article SWOT-analysis as a tool used for improvement of management and strategy of development of scientific research experimental forensic centers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are considered.
Key words: *SWOT-analysis, strong sides, weak sides, risk, expert service.*

У статті розглянуто SWOT-аналізу як інструменту, що використовується для удосконалення управлінської діяльності та стратегії розвитку науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів МВС України.
Ключові слова: *SWOT-аналіз, сильні сторони, слабкі сторони, ризик, експертна служба.*

SWOT-аналіз є одним із інструментів управлінської діяльності та стратегії розвитку Експертної служби МВС України. Завдяки цьому ми визнаємо сильні та слабкі сторони організації, а також знаходимо можливості та загрози, що виходять з навколишнього середовища. Якщо ми використовуватимемо їх на 100%, це дозволить нам не тільки покращити роботу науково-дослідного експертно-криміналістичного центру, але й створити ефективну стратегію, яка відрізнятиметься від стратегії приватних спеціалізованих установ, що виконують судові експертизи.

Важливим питанням у створенні всебічного SWOT-аналізу є дані про конкуруючих приватних спеціалізованих установ, що виконують судові експертизи, а також їх сильні та слабкі сторони. Також необхідно враховувати подальше середовище організації при реформуванні системи правоохоронних органів [1].

SWOT-аналіз – це один з найпоширеніших видів аналізу в стратегічному управлінні на сьогодні. Універсальність даного виду аналізу дає змогу використовувати його для різних об'єктів вивчення: аналіз послуг експертно-криміналістичного центру та його конкурентів на території України. Цей метод можна використовувати для будь-якого експертного центру з метою уникнення потрапляння в кризову ситуацію. SWOT – це абревіатура початкових букв англ. слів: Strengths (сила) – сильна сторона організації; Weaknesses (слабкості) – слабкі сторони організації порівняно з конкурентами, які вона в силах покращити; Opportunities (можливості) – характеристика ринку, яка надає всім учасникам цього ринку можливості для розширення переліку послуг; Threats (загрози) – можливі ризики для організації [2].

Сильні сторони – це сукупність сильних сторін, які досліджувана організація має у своєму розпорядженні. Це може бути, наприклад, ефективне застосування можливостей сучасної криміналістичної техніки, впровадження новітніх форм та методів дослідження, наукове співробітництво з навчально-науковими інститутами.

Слабкі сторони – належать до внутрішніх, але негативних факторів. У випадку слабких сторін SWOT-аналізу ми можемо говорити про все, що є слабкістю, перешкодою або недоліком діяльності центру. До слабких сторін можна віднести, наприклад проблемні питання, що виникають при призначенні судових експертиз., недосконалість наукової, нормативної, методичної та емпіричної бази, відсутність узагальнюючої інформації про результати судово-експертної діяльності спеціалізованих установ.

Шанси (можливості) є зовнішнім фактором, що має позитивний вплив. Вони посилаються на всі можливості для аналізованого експертного центру, що дає можливість для сприятливих змін його ефективної діяльності. Тут слід брати до уваги як теперішнє, так і майбутнє. Приклади поточної можливості - постійне прагнення до розширення обсягу досліджуваних об’єктів і можливостей їх пізнання за допомогою новітніх технологій, інтерактивних методів і грід-технологій; можливості підвищення кваліфікації судових експертів та об’єктивності експертних висновків.

Загрози – зовнішні обставини, які можуть негативно вплинути на діяльність науково-дослідного криміналістичного центру. Загроза може бути зміною законодавчої бази, відсутністю положення про відповідальність осіб за втручання у діяльність судового експерта, невідповідність нормативним вимогам наданих об’єктів дослідження. У випадку загроз аналізуються будь-які небезпеки несприятливих змін. Як у випадку з можливостями, так і при аналізі загроз треба не тільки поглянути на сучасність, але й вийти в майбутнє, щоб

належним чином оцінити всі перешкоди, котрі виникають при написанні експертних висновків.

Після складання всіх елементів SWOT, настав час подумати про те, як вони впливають один на одного (об'єднати фактори). Таким чином, можна отримати повну картину шансів на успіху в даній сфері діяльності, що є надійною основою для складення плану результативної діяльності Науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Міністерства внутрішніх справ України.

Розглядаючи SWOT-аналіз організації, варто ознайомитися з чотирма основними стратегіями, пов'язаними з цією проблемою:

– Агресивна стратегія – це організація, в якій домінують сильні сторони. Переважає оточення. Її завдання – максимізувати можливості та сильні сторони. Сильні сторони мінімізують загрози. Ця стратегія може проявлятися, наприклад, в роз’ясненні, консультуванні та обміні інформацією між співробітниками МВС в контексті проведення науково-практичних заходів, круглих столів тощо.

– Консервативна стратегія – вона виявляється, коли організація працює в середовищі, що не має позитивного впливу на нього, але, з іншого боку, вона має сильні сторони в діяльності, що допомагає подолати загрози. Ця стратегія стосується скорочення слабких сторін та паралельного використання можливостей. Консервативна стратегія може стосуватися, наприклад, діяльності, пов'язаної з поліпшенням об’єктивності експертних висновків та розширенням переліку експертних послуг.

– Конкурентна стратегія – виникає, коли організація працює в сприятливих умовах, але її слабкі сторони мають перевагу над сильними. З іншого боку, через високу слабкість, організація не може повною мірою скористатися можливостями. Це може стосуватися, наприклад, збільшенням часового терміну для виконання експертного висновку через недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, фаховий рівень експертів.

– Оборонна стратегія – відбувається, коли слабкі сторони пов'язані з зовнішніми загрозами. Потім виникають несприятливі умови, які можуть навіть привести до повного краху організації. Ця стратегія спрямована на такі заходи, як покращення науково-кваліфікаційного складу експертних підрозділів МВС.

Отже, використовувати SWOT-аналіз можна: для створення стратегічних планів, зміни звичного напрямку роботи для більш детального пізнання внутрішньої та зовнішньої ситуації в організації, визначення чинників, які є ключовими для поступального розвитку Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру та розробки напрямків діяльності, які центр повинен взяти до уваги, щоб сприяти утвердженню справедливого суду в Україні.

Література:

1. Коновалова О.В. SWOT-аналіз як основний інструмент стратегічного управління, його переваги і недоліки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_SND_2010/Economics/58123.doc.htm.
2. Аспір Ю.І. SWOT-аналіз – метод попередження фінансових небезпек [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nltu.edu.ua/nv/Archive/2013/23_ 3/275_Ste.pdf.
3. Тітяєв В.В. Особливості проведення аналізу на підприємствах житлово-комунального підприємства [Електронний ресурс]. – http://economy.kname.edu.ua/images/files/publishing/%D0%A2%D1%96%D1%82%D1%8F%D1%94%D0%B2.pdf.

4. PRODUCTIVE FORCES DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

Gataullin V.Z.,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance and Economic Analysis
FGOU VO "Ufa State Aviation Technical University"
Gataullin M.V.,
Master of 2 course at the Faculty of Sport and Adaptive Physical Education
Bashkir Institute of Physical Culture (branch) FGBOU V UralGUFK, Russia

ATTRACTING INVESTMENTS IN SMALL AND MEDIUM BUSINESS

Гатауллин В. З.,
к.э.н., доцент кафедры финансов и экономического анализа
ФГОУ ВО «Уфимский государственный авиационный технический университет»
Гатауллин М. В.,
магистрант 2 курса факультета Спорта и адаптивной физической культуры
Башкирский институт физической культуры (филиал) ФГБОУ ВО "УралГУФК". Россия

ПРИВЛЕЧЕНИЕ ИНВЕСТИЦИЙ В МАЛЫЙ И СРЕДНИЙ БИЗНЕС

Abstract. *Among the anti-crisis measures is the creation of conditions for the development of small and medium-sized businesses in the real sector of the economy, increasing the efficiency of using industrial and innovation potential. All these measures will help reduce dependence on the major enterprises of the city. But here it is important to take into account that the great benefit to the city will bring not new trading companies, but enterprises engaged in small-scale production and services.*

Key words: *industrial park, social and economic effect, small and medium business, investor, indicators and program indicators.*

Аннотация. *В числе антикризисных мер – создание условий для развития малого и среднего бизнеса в реальном секторе экономики, повышение эффективности использования промышленного и инновационного потенциала. Все эти меры помогут снизить зависимость от крупных предприятий города. Но здесь важно учесть, что большую пользу городу принесут не новые торговые компании, а предприятия занимающиеся мелким производством и сферой услуг.*

Ключевые слова: *индустриальный парк, социально-экономический эффект, малое и среднее предпринимательство, инвестор, индикаторы и показатели программы.*

Городской округ г.Нефтекамск относится к территориям с монопромышленной направленностью.

В связи с финансово-экономическим кризисом отмечается снижение объемов промышленного производства (за 2015г. индекс промышленного производства составил 67,6%), среднемесячной заработной платы крупных и средних предприятий (13207 руб. или 92,5%), снижение собственных доходов местного бюджета (75,1%), увеличение численности безработных граждан (на 1 января 2016г. – 1009 чел. или 1,44%). Такой спад был обусловлен падением производства в градообразующих предприятиях ОАО «НефАЗ», ОАО «Искож» и ОАО «НЗНО». Такая зависимость от нескольких предприятий сильно влияет на инвестиционную привлекательность города. Односторонне развитая

экономика настораживает инвесторов, т.к. падение производства в этой отрасли повлечёт за собой ухудшение положения городского бюджета. Это связано не только с резким падением налогов в бюджет, что несомненно приведёт к сокращению социальных программ и программ по поддержке малого и среднего бизнеса, но и к увеличению числа безработных. Все уволенные с градообразующегося предприятия пополнят рынок безработных и лишь единицы смогут найти себе новую работу, т.к. альтернатив в моногороде немного. В свою очередь резкое увеличение безработных приведёт к падению спроса, что повлечёт за собой падение прибылей у большинства предпринимателей города и к возможному дальнейшему банкротству, что спровоцирует новую волну увольнений[1с. 12].

Одно из направлений этой работы – создание индустриального парка «Прикамье». Потенциальная инвестиционная площадка – территория бывшего завода «Башсельмаш», расположенная в промышленной зоне городского округа вблизи крупных производственных объектов (ОАО «НефАЗ», ОАО «Искож», ООО «Нефтекамский машиностроительный завод» и др.) на земельном участке (земля государственной собственности до разграничения) площадью около 100 га.

Важнейшими целевыми индикаторами и показателями Программы являются:

– доля инновационной продукции в общем объеме отгруженной продукции предприятий Индустриального Парка;

− увеличение долей продукции, изготовленной по муниципальной и внутриреспубликанской кооперации, в общем объеме отгруженной продукции;

– затраты на технологическое перевооружение;

– увеличение количества малых предприятий;

– численность работников, занятых в промышленных предприятиях;

– численность работников малых предприятий привлечённых к инновации и субконтрактации по данной Программе;

– количество использованных передовых технологий;

– количество созданных и использованных передовых технологий;

– количество создаваемых объектов инновационной инфраструктуры (Инжиниринговая Фирма, Центр Субконтрактации и тп.);

– удельный вес покупных изделий и полуфабрикатов освоенных по данной Программе малыми предприятиями, в общей стоимости закупаемых промышленными предприятиями при выпуске их продукции;

– количество малых предприятий (субконтакторов), участвующих в кооперационных отношениях с крупными предприятиями (контракторами).

Социально-экономический эффект организации индустриального парка:

- создание дополнительных рабочих мест, оценочно – 200;

- дополнительные поступления в консолидированный бюджет Республики Башкортостан – (только по НДФЛ – 4,4 млн. руб. /год);

- создание новых производств на пустующих объектах;

- привлечения инвестиций в экономику городского округа.

Данный проект подвержен ряду рисков. Проанализировав их можно заранее принять меры по их снижению. Проанализируем факторы, влияющие на деятельность компании.

Внутренние факторы влияющие на деятельность компании:

- низкий уровень кооперации между участниками проекта;
- плохие экономические показатели предприятий;
- невыплата или задержка по выплате арендной платы;
- неспособность выполнить поставленные задачи.

Внешние факторы влияющие на деятельность компании:

- риск не получения государственных субсидий;
- не выполнение подрядчиками своих обязательств по реконструкции инженерных коммуникаций;
- не целевое использование средств государственного бюджета управляющими индустриального парка[2, с.10];
- изменение конъюнктуры рынка.

Качественный анализ рисков:

- экономическая нестабильность в стране;
- высокий уровень инфляции;
- дефицит бюджета;
- низко квалифицированные кадры;
- состояние инженерной инфраструктуры.

Количественный анализ рисков:

-упущенная прибыль по арендным платежам вследствие не платежей со стороны пользователей;

- занижение номинальной заработной платы так называемая «зарплата в конвертах» либо не официальная трудоустройство работников (таблица 1).

Таблица 1

Социально-экономический эффект от реализации проекта

Предприятие	Занимаемая площадь, м^2		Фонд оплаты труда (мес.)	Численность работающих, чел.
	строений	земельного участка		
ООО «Автопласт»	5800	10500	900000	90
ООО «Максиформ»			740000	74
ООО «Этэрус-Техно»	3110	2500	170000	17
ООО «Окна мастер»	2500	3100	200000	20
ИП Насретдинов	1914	3745	340000	34
ООО «Диван-диваныч»	1900	1500	200000	20
Итого			2550000	255

Проект поможет трудоустроить до 255 работников, конечно на начальном этапе это не решит проблемы трудоустройства в городе, но данный проект может стать толчком для появления новых малых и средних предприятий. В то же время это увеличит налоговые поступления в городской бюджет, что в свою

очередь поможет развитию новых социальных и экономических проектов. На данном этапе развития такая цепочка необходима для привлечения денег в город. В последующем, с увеличением благосостояния населения социальные проекты планируется сократить.

Стимулирование малого и среднего предпринимательства основная задача городского округа. Их развитие одновременно решит огромное количество вопросов и преград для притока инвестиций в округ, основными можно отметить:

- увеличение налоговых поступлений в бюджет поможет в более короткие сроки обновить и дополнить инфраструктуру города;
- увеличится ассортимент производимой продукции собственными силами, что уменьшить зависимость от импорта.

Эти два фактора заметно укрепят позиции города в глазах инвестора. Малое предпринимательство своего рода, является базой, для потенциального инвестора. Нужно отметить, что важно не только общее количество малых и средних предпринимателей, но и род их деятельности. Чем в больших отраслях будут представлены предприниматели города, тем больше возможности амортизировать экономику города в кризисный период. Таким образом, мы повысим стабильность, а это, как уже было отмечено, важнейший фактор для инвестора. А разнородная направленность предпринимателей в городе привлечёт внимание большего количества инвесторов заинтересованных в той или иной сфере.

Литература:

1. Соколова М. Моногород. От деградации к интенсивному развитию // Парламентская газета. - 2010. - № 25-26 (2441-2442) - С.12.
2. Фаттахова А.Р. Специфика формирования бюджета муниципального образования с градообразующим предприятием (на примере города Набережные Челны). Автореферат…к.э.н.: 08.00.10. / РАН ИЭ, М., 2008. – С.10.

Hridniev Mykola
postgraduate
The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

PROBLEMS OF HARMONIZATION OF ECONOMIC INTEREST CLUSTERS

Гріднєв М.А.
здобувач кафедри менеджменту та економічної безпеки
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ КЛАСТЕРОУТВОРЕННЯ

The article deals with the main problems hindering the harmonization of economic interests of cluster formation at the regional level and the solution of which is necessary for the formation of an effective policy of economic development of the territory.

Key words: *cluster, harmonization of interests of cluster formation, region, development policy, economic interests.*

У статті розглянуто основні проблеми, що перешкоджають гармонізації економічних інтересів кластероутворення на регіональному рівні та розв'язання яких необхідне для формування ефективної політики управління економічним розвитком території.

Ключові слова: *кластер, гармонізація інтересів кластероутворення, регіон, політика управління розвитком, економічні інтереси.*

Проблематика гармонізації економічних інтересів завжди була складною, починаючи з визначення спектру тих інтересів, які лежать в основі гармонізації і завершуючи тими, які забезпечують досягнення мети – ефективного економічного розвитку регіону. З цими інтересами пов'язані також інтереси гармонізації міжрегіонального економічного простору, тобто ті, які мають забезпечити гармонійний економічний розвиток регіонів всередині країни, і цей, в нашому випадку, макрорівень є кінцевою метою внутрішніх економічних перетворень країни. Кінцева мета гармонізації економічних інтересів – динамічний розвиток економічного простору як всередині країни, так і за її межами, тобто на світовому рівні. Нині такої гармонізації вдалося досягти розвиненим країнам, таким як США, Японія, Швейцарія, Німеччина, Австрія, Естонія тощо.

Якщо ж говорити про гармонізацію економічних інтересів саме в частині кластероутворення, то цей сегмент актуальний, як одна зі складових, що формують платформу для надбудови інших інтересів, зокрема, інформатизації, соціальних, екологічних тощо. У такому поєднанні, як у нашому дослідженні, тобто гармонізація економічних інтересів, що досягається через процеси кластероутворення, зазначена проблематика досліджена недостатньо, хоча б тому, що йдеться про мінливі категорії, до яких належить як гармонізація, так і, власне, інтереси кластероутворення, актуальність дослідження яких завжди залишатиметься високою у динамічній відкритій економічній системі.

Результати наукових досліджень проблем гармонізації економічних інтересів щодо функціонування та розвитку підприємництва висвітлені у працях С. Волощука [1], Л. Ємельяненко [2], В. Онікієнка [2], І. Терон [2], Т. Шинкоренко [3], які розглядають специфіку інтересів підприємств, причини і наслідки їх змін, керування інтересами працівників та керівництва тощо. О. Охріменко, Т. Іванова [4], В. Грищук [5], А. Колот [6], О. Лазаренко [7] розглядали інтереси підприємництва в контексті корпоративної соціальної відповідальності та зосереджували увагу на чинниках, що стимулюють зміни цих інтересів, а також – критерії соціальної відповідальності підприємств.

Особливості формування економічних інтересів у підприємствах сільського господарства, стимули щодо формування сільськогосподарських кооперативів та аграрних кластерів на сільських територіях розкриває у своїх наукових дослідженнях В. Борщевський [8], який у цьому контексті приділяє увагу також ролі ринкової самоорганізації.

За своєю сутністю, *гармонізація* економічного розвитку регіону є наслідком взаємоузгоджених єдиновекторних дій учасників економічних відносин, спрямованих на усебічний розвиток регіональної економіки, що

втілюється у результативних економічних показниках та зростанні рівня життя населення. *Період*, протягом якого мають спостерігатися узгоджені (або гармонійні) дії учасників економічних відносин відповідає часовому проміжку, за який може бути визначений явний результат економічного розвитку регіональної економіки і його соціальні, культурні, політичні, екологічні та інші наслідки. на Наш погляд, гармонійний розвиток економіки також, означає такий розвиток економічної системи, який не допускає руйнування архітектури економічного простору [9]. Оскільки економічна система рухається за циклічними коливаннями, гармонійний розвиток передбачає такий діапазон економічних коливань, точки екстремумів яких не перевищують певного максимального значення [10].

У проблемах гармонізації інтересів кластероутворення виділяємо три групи:

1) проблеми, що перешкоджають гармонійному розвиткові економічного простору регіону;

2) проблеми, пов'язані з узгодженням інтересів кластероутворення та інших інтересів економічного розвитку;

3) проблеми визначення основоположних інтересів кластероутворення та їх узгодження з другорядними.

Перша група проблем, без розв'язання яких гармонійний розвиток неможливий в принципі – це ті, що перешкоджають реалізації більшості прогресивних економічних інтересів на регіональному рівні. *Друга група* – перешкоди у взаємоузгодженості інтересів кластероутворення та інших економічних інтересів. *Третя група* проблем – це побудова ієрархії інтересів в регіоні, для якої важливо визначити основні та другорядні, або основу та надбудову. Пропонуємо таку схему щодо проблем гармонізації економічного розвитку регіону (рис. 1).

Для поданих на рисунку трьох груп перешкод автором сформульовано підґрунтя основних проблем, які гальмують створення гармонійного економічного регіонального розвитку. Конкретизація цих проблем за групами дозволить по-перше, спростити механізм їх дослідження, оскільки кожна група має характерні риси і властивості, по-друге, оцінити їх можливі наслідки у співіснуванні з іншими групами проблем, які перебувають у взаємозв'язку та взаємозумовлені інтересами.

Так, до проблем гармонізації інтересів кластероутворення відносимо зовнішньо-, внутрішньо- та міжрегіональні. Ця група – проблеми макрорівня.

Вони породжені зовнішніми обставинами, які перешкоджають гармонізації інтересів кластероутворення у регіоні. Ці проблеми є наслідками інтересів (та їх конфлікту) великих груп економічних складових, які діють на вищому, ніж регіон, рівні. Перешкоди, які ними створюються, не є метою цих складових. Вони (перешкоди) – побічний наслідок інших макроінтересів.

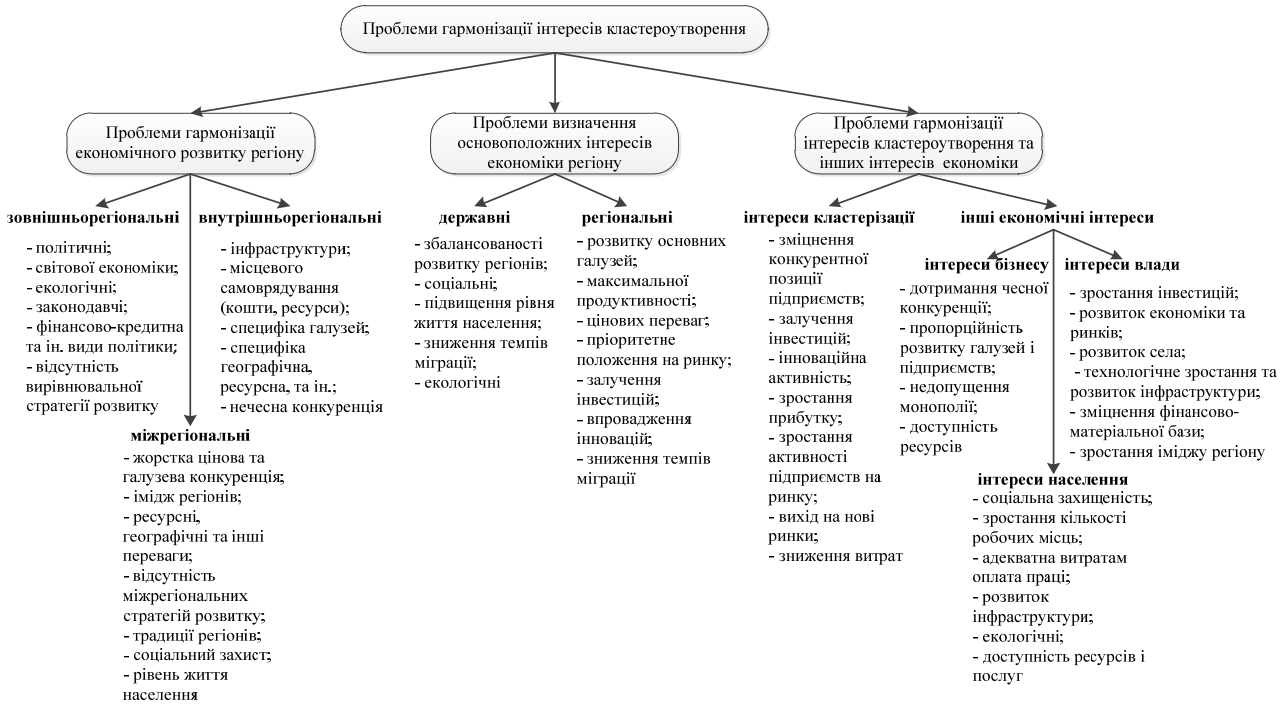

Рис. 1. Розгорнута схема щодо проблем гармонізації економічного розвитку регіону та роль у ній кластероутворення

До основних таких проблем ми відносимо внутрішньокраїнні (політичні, законодавчі, відсутність вирівнювальних стратегій регіонального розвитку та міжрегіональних стратегій, галузева конкуренція, тощо) та зовнішньокраїнні (вплив світових економічно-політичних тенденцій та обмежень). Проблеми цієї групи слід аналізувати, моніторити та оцінювати з точки зору ризиків та наслідків, оскільки вплинути на них можна лише опосередковано, за наявності відповідних регіональних стратегій та міжрегіональної політики.

Друга група проблем – на наш погляд, дуже важлива, оскільки саме вона визначає, бути чи не бути кластерам у регіоні. Тут беруть участь державні і регіональні інтереси. Проблеми, які є головними з точки зору органів державної влади, можуть, виходячи із принципів пріоритетності, відсунути інтереси кластероутворення на другий план. Важлива роль відводиться міжрегіональній політиці та місцевій владі, яка має представити стратегію розвитку територій, де будуть узгоджені по-перше, усі важливі проблеми за пріоритетністю і складністю, по-друге, представлений механізм їх вирішення, де кластероутворення виступає важливим інструментом. Розв'язування проблем цієї групи - у стратегії гармонійного розвитку економіки регіону, яка чітко висвітлює:

- як буде досягнута стратегічна мета (механізм, який демонструє кроки обґрунтовані у часі і фінансово);
- як узгоджені між собою та з ціллю запропонованої стратегії усі блоки регіональних проблем – перешкод гармонізації економічного розвитку;

– обґрунтовано інструменти для реалізації стратегії, де відповідна роль відводиться кластеризації, за допомогою якої ці проблеми можна вирішити.

Третя група проблем – найскладніша, з точки зору автора. В ній беруть участь безпосередні учасники кластеризації та найближче оточення. Інтереси цієї групи найінтенсивніші з економічної точки зору через ареал їх виникнення і поширення. Взаємовпливовість цих інтересів (як і взаємообумовленість проблем що перешкоджають активній кластеризації) дуже висока. Інтереси населення, бізнесу, влади, інфраструктури, за своєю потужністю (чи інтенсивністю) такі ж як і інтереси кластеризації, тому не можна визначати кластеризацію як мету, а виключно як інструмент управління, який використовується для задоволення потреб і інтересів усіх учасників економічних відносин. Ця група інтересів потребує підвищеної уваги як з боку місцевого самоврядування, так і ринкової, зокрема кластерної, інфраструктури. Результати дослідження і оцінки ризиків інтересів цієї групи та проблем, породжених ними, мають бути представлені на обговорення, як і механізм їх вирішення. Публічність та інформаційна обґрунтованість не лише дозволять знизити ризики впровадження нової стратегії гармонізації економічного розвитку регіону, але й запобігти негативній реакції учасників економічних відносин (зменшить її).

Як видно з того ж рис. 1, проблеми гармонізації економічного розвитку регіону в першій апроксимації зводяться до конфлікту інтересів зацікавлених складових економіки. Інтереси щодо кластероутворення, як свідчать результати моніторингу аналогічних процесів в нашій державі та інших країнах [11], мають різний ступінь економічної інтенсивності, який прямо залежить від результатів кластероутворення:

– найвища економічна інтенсивність (присвоїмо їй ранг 1) - у потенційних учасників кластероутворення;
– ранг 2 – економічна інтенсивність інтересів органів місцевої влади;
– ранг 3 – економічна інтенсивність інтересів інших сфер бізнесу, окрім тих, що беруть участь у створенні кластеру;
– ранг 4 – економічна інтенсивність інтересів населення регіону;
– ранг 5 – найнижча економічна інтенсивність - інтереси держави.

Елементи економічної системи, які ми віднесли до рангів економічної інтенсивності інтересів у кластероутворенні 3, 4 та 5 мають одночасно інтереси, які відповідають різним арифметичним знакам (як «+» так і «-»). Очевидно, що існує і нейтральний інтерес у досліджуваному процесі, що спостерігається у елементів найбільш віддалених у економічному розумінні від результатів формування і розвитку кластерів (рис. 2). Нейтральний інтерес щодо кластероутворення (ранг 0) може формуватися не лише внаслідок байдужого ставлення до кластероутворення в економіці регіону (наприклад, сфери та галузі, які взагалі не залежать від економічного розвитку регіону – стратегічні

державні підприємства та ін.), але й через сумарний нульовий інтерес щодо створення кластерів, тобто коли кількість «+» та «-» приблизно однакова.

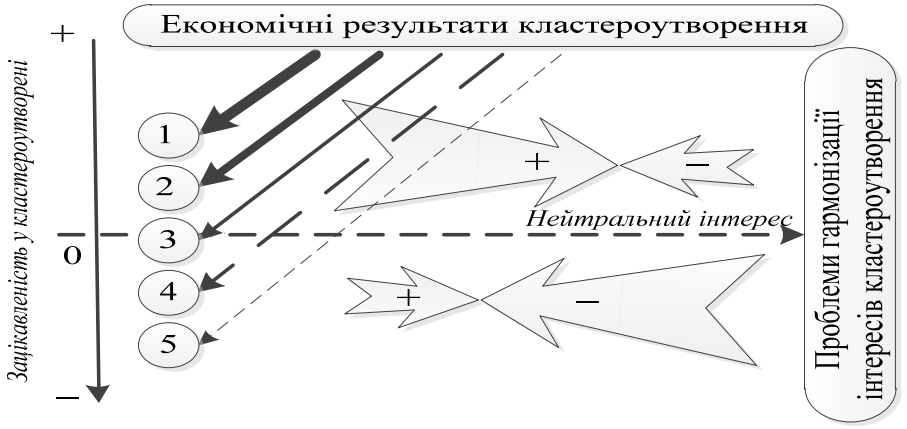

Рис. 2. Взаємовплив проблем та інтересів складових економічної системи щодо кластероутворення

У рисунку 2 використано умовну шкалу інтересів кластероутворення з її полюсами «+» і «-». Вважаємо, що в межах цих полюсів змінюється не лише зацікавленість учасників, але й обсяги і значення проблем гармонізації інтересів кластероутворення. Зауважимо, що учасники, за позитивним чи негативним ставленням до кластеризації не сталі, їх позиція може змінюватися. Але у економічних результатах кластероутворення завжди будуть максимально зацікавлені найближчі учасники (потенційні учасники кластеру, місцеві органи влади), як нейтральний - ми визначаємо інтерес групи учасників третього рангу (інші сфери бізнесу, окрім тих, що беруть участь у створенні кластеру). Інтерес останньої групи зростає, якщо існує безпосередній економічний зв'язок із кластером, і знижується, якщо такого зв'язку немає. Значно нижча економічна зацікавленість у результатах кластероутворення населення, яке в силу низького рівня обізнаності у специфічних економічних питаннях, очікує від кластеру покращення рівня життя, нових робочих місць та загального підвищення добробуту іміджу регіону. Найнижча зацікавленість у економічних інтересах кластероутворення - у держави, яка практично нейтрально ставиться до самого процесу створення нових учасників економічних відносин, натомість більше зацікавлена у довгострокових перспективах та зростанні обсягів надходжень до бюджету.

Вважаємо, що для груп учасників, розподілених нами за рангами, оцінка проблем гармонізації інтересів кластероутворення теж буде різна, тобто учасники завжди приймають рішення на основі порівняльного аналізу та інформації. Але тут обов'язково присутній і суб'єктивний інтерес, який ґрунтується на обережності ставлення до нових економічних утворень, інтуїції тощо. Для тих, хто найбільше зацікавлений у результатах кластероутворення, вплив проблем гармонізації інтересів кластероутворення буде меншим за економічною інтенсивністю, ніж для тих, чия зацікавленість незначна, тобто ми

стверджуємо, що існує обернена залежність між зацікавленістю в результатах кластеризації та оцінкою впливу проблем гармонізації інтересів кластероутворення. Такий вплив варто оцінювати в розрізі проблем та учасників через схильність інтересів до мінливості й перетворення. При цьому оцінку слід проводити періодично, для визначення пріоритетності інтересів та прогнозування наслідків проблем.

На основі рангів груп учасників інтересів кластероутворення та звівши види проблем гармонізації інтересів кластероутворення до конкретних груп розглянемо зв'язок між ними (рис. 3).

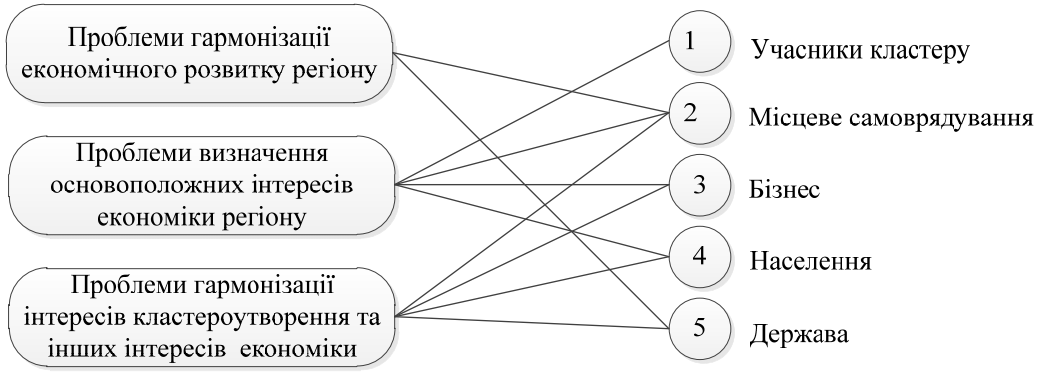

Рис. 3. Зв'язок проблем гармонізації інтересів кластероутворення та рангів учасників за інтенсивністю інтересів щодо кластерних відносин

Між проблемами гармонізації інтересів кластероутворення та групами учасників економічних відносин існують зв'язки різної міцності та інтенсивності. Ці зв'язки є складними через вплив на них об'єктивних і суб'єктивних чинників, через це ж змінюється їх інтенсивність. Міцність цих зв'язків може бути оцінена через статистичні дані регіональної економіки. Для кожного регіону така оцінка буде своя, що визначається територіальною специфікою розвитку економіки, географічною складовою, традиціями бізнесу тощо.

Для формування ефективної кластерної політики та використання кластеру як управлінського інструменту, важливим, на думку автора, є виявлення складових економічної системи регіону, які своїми діями підтримують кластероутворення або ж навпаки, перешкоджають створенню кластерів (до неявної перешкоди відносимо також нейтральні інтереси, оскільки вони не створюють передумов для використання кластеру у відповідній політиці та не дозволяють використовувати його як інструмент управління гармонійним економічним розвитком регіону). Вище було зазначено, наскільки важливою є єдиновекторність інтересів учасників кластерних відносин у політиці кластероутворення, в іншому випадку процес гальмуватиметься, що породжує сумніви учасників, ризики, розгалуженість та конфлікти інтересів. Від моменту, коли рішення на рівні місцевої влади щодо використання кластеру як управлінського інструменту прийнято і засади

кластерної політики розроблені, інтереси учасників кластерних відносин повинні мати єдине спрямування (принаймні їх основна більшість). Тому визначення рівня сприяння кластероутворенню учасниками є одним з перших завдань ефективної кластерної політики.

Таблиця 1

Категорії сприяння кластероутворенню (за балами розвиненості) та вплив на них груп учасників за рангами щодо інтенсивності економічних інтересів

Категорія	Назва категорії сприяння кластероутворенню	Бал, у який оцінюється сприяння кластероутворенню (максимальний бал)	Учасники кластероутворення за рангами щодо інтенсивності економічних інтересів
1 Людський капітал	Якість системи освіти	4,3 (6,2)	1,3,5
	Отримання практичних навичок	4 (6,2)	1,4
	Доступність спеціального навчання на місцевому рівні	4 (6,5)	1,4
2 Влада	Довіра населення до влади	2,8 (6,7)	2,4,5
	Корупція та хабарництво	2,9 (6,5)	2,4,5
	«Фаворитизм» чиновників при прийнятті рішень	2,7 (5,7)	2,5
	Прозорість прийняття рішень владою	3,7 (6,4)	2,5
3 Співпраця	Результативність дій державного сектору	2,9 (5,9)	2,5
	Співпраця освіти та виробництва	3,5 (6,1)	1,3
	Ефективне використання талантів	4,2 (5,8)	1,3
	Етична поведінка фірм	3,8 (6,4)	3
	Співпраця місцевої влади з суб'єктами економіки	4,7 (6,4)	1,2,3
4 Політика	Тягар регулювання	3,3 (5,5)	2,5
	Вплив політики на прямі зарубіжні інвестиції	3,6 (6,7)	1,2,3,5
5 Кластери	Стан розвитку кластерів	3 (5,5)	1,2,5

Для виявлення учасників кластероутворення, які найбільше і найчастіше впливають на процеси кластероутворення в Україні, на основі даних моніторингу European Cluster Observatory [12], побудуємо таблицю, у якій поєднаємо наявні результати із рангами, за якими розподілено учасників кластерних відносин залежно від інтенсивності економічних інтересів (табл. 1). Оцінка впливу груп учасників за рангами щодо інтенсивності економічних інтересів на категорії сприяння кластероутворенню у регіонах України оцінювалася за опитуванням, проведеному у формі online-анкетування, у якому взяли участь 459 осіб, а також соціологічним опитуванням серед працівників підприємств, установ, організацій, органів державної та виконавчої влади у Черкаському регіоні (26 осіб).

Результати табл. 1, у якій поєднано категорії сприяння кластероутворенню та учасники за рангами економічної інтенсивності інтересів кластероутворення, демонструють залежність створення і розвитку кластерів в регіонах від впливу учасників. Так, на якість системи освіти, що має один з найвищих показників сприяння кластероутворенню серед тих, яких вдалося досягти Україні (від 1 балу до 4,7 з максимальних 7) впливає держава та бізнес (потенційні учасники кластеру та інших сфер бізнесу). Систему професійного навчання та доступність спеціалізованого навчання на місцевому рівні визначає та забезпечує місцеве самоврядування та підприємництво. Довіра населення до влади, як і фаворитизм чиновників формується під впливом держави та місцевого самоврядування. Ці дві складові здійснюють вплив та визначають тенденції розвитку більшості категорій, які у свою чергу впливають на розвиток кластероутворення та кластерну політику в регіонах. Окрім зазначених, до них належать:

корупція та хабарництво,
прозорість прийняття рішень владою,
результативність дій державного сектору,
тягар регулювання,
вплив політики на прямі зарубіжні інвестиції,
стан розвитку кластерів.

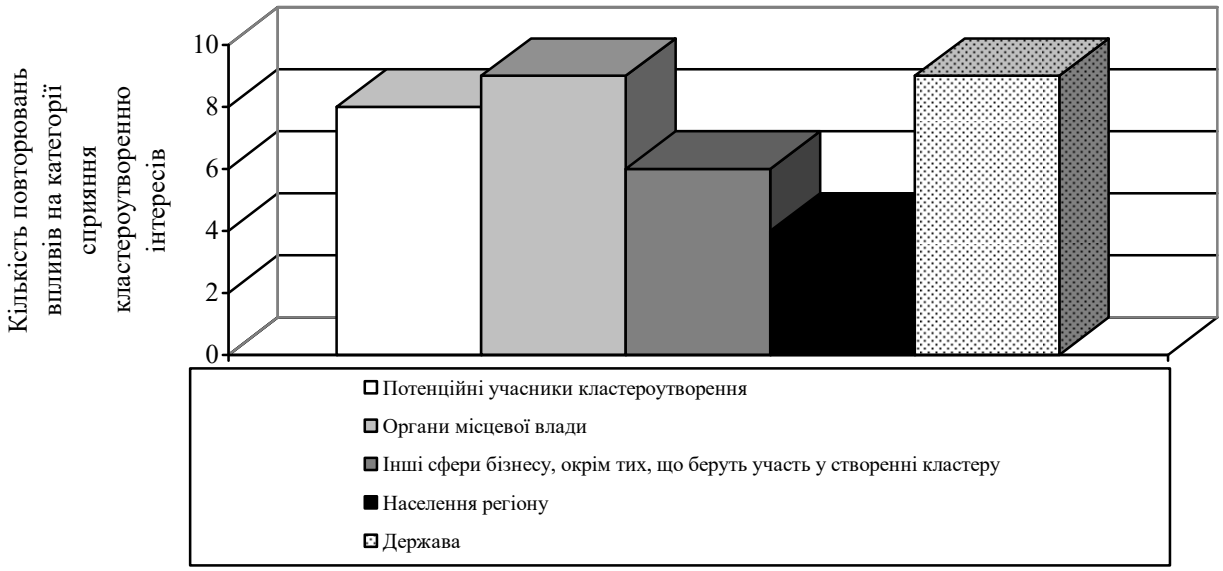

Рис. 4. Інтенсивність (частота) впливу груп учасників за рангами щодо економічної інтенсивності інтересів на категорії сприяння кластероутворенню

Вплив інших учасників кластероутворення на категорії, що обумовлюють створення кластерів, менш відчутний через, по-перше, нижчу «визначаючу силу», а по-друге, через розпорошеність категорій щодо впливу груп (рангів) учасників.

Розглянемо інтенсивність (частоту) впливу груп учасників за рангами щодо економічної інтенсивності інтересів на категорії сприяння

кластероутворенню (рис. 4). Використовуючи математичну термінологію, частота повторювань одного явища при співпадінні з найбільшими оцінками (показниками розвиненості) визначає це явище як найбільш впливове у сукупності.

На сприятливі передумови створення і розвитку кластерів в регіонах, тобто на формування кластерного потенціалу найінтенсивніше впливає держава з її інтересами та місцеві органи влади, що визначають пріоритети розвитку територіальної економіки і ринків. Кількість повторювань впливів цих груп на категорії сприяння кластероутворенню найвища (9), тобто громадяни, які взяли участь в online-анкетуванні та опитані працівники підприємств, установ, організацій, органів державної та виконавчої влади Черкаського регіону вважають, що саме держава і її політика на місцях, рішення органів місцевого самоврядування та затверджені стратегії розвитку регіонів визначають вектори економічних інтересів, зокрема, щодо кластероутворення. Окрім кількості повторювань (інтенсивності впливів) вплив учасників кластероутворення відмінний за «силою впливу». Це - міра впливу, яка здатна спричинити суттєві зміни чи деформації явища (його складових, зв'язків, тощо). Ми вкладаємо у цю дефініцію вплив, здатний принципово змінити траєкторію розвитку, вектор руху кожної з категорій, які сприяють кластероутворенню. За силою впливу визначені нами групи учасників розташовані таким чином:

держава → місцева влада → бізнес→ потенційні учасники кластероутворення → населення

Сила впливу держави найвища, вона приймає рішення щодо створення правових основ створення і функціонування суб'єктів господарювання, далі – місцева влада – вона створює умови для розвитку галузей, сегментів ринків, підприємств. Вплив бізнесу на категорії сприяння кластероутворенню втілений, передусім, у конкурентному середовищі та інтенсивності ринкових процесів. Найменший за силою вплив здійснює населення, яке виступає у переважній більшості випадків, як споживач готової продукції, товарів, послуг. Зауважимо, що подана послідовність учасників кластероутворення за силою впливу є класичною, але може бути змінена під впливом політичних, природних, світових чинників.

Зважаючи на зазначене, на місцях, передусім, має бути змінена існуюча економічна політика та політика розвитку регіонів (нині завдання однієї не співпадають із завданнями і цілями іншої) та сформована єдина політика гармонійного економічного розвитку на базі однієї потужної ідеї, що об'єднає інтереси та зумовить вибір методів й інструментів. Наднизька активність місцевих стратегій розвитку та підтримка економіки. Однією з першопричин низької активності місцевих програм та проектів є конфлікт інтересів місцевого самоврядування та інших учасників, є відсутність єдиновекторності, єдиної ідеї розвитку регіональної економіки. Тому насамперед, як було зазначено вище, необхідною є формування єдиної системи інтересів гармонізації економічного простору через зміну стратегії регіонального розвитку. Самого лише

затвердження програм недостатньо, слід затверджувати політику гармонізації економічного розвитку, виходячи з зміни інтересів влади.

Література:

1. Волощук С.С. Оцінка ресурсного потенціалу у розвитку підприємництва // Економіка АПК. – 2000. – № 12. – С. 47 – 52.
2. Онікієнко В.В., Ємельяненко Л.М., Терон І.В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / за ред. В.В. Онікієнка. – К. : РВПС НАН України, 2006. – 480 с.
3. Шинкоренко Т.П. Структурні зміни в економіці України: порівняння із загальносвітовими тенденціями // Економіка і прогнозування.–2006.–№ 1. – С. 77 – 92.
4. Охріменко О.О., Іванова Т.В.. Соціальна відповідальність. Навчальний посібник: Київ – 2015.
5. Грищук О.В. Людська гідність у праві: аксіологічний аспект // Актуальні проблеми держави і права.2008. – С.164-166
6. Колот А., Герасименко О. Дефіцит гідної праці як глобальна проблема соціально-трудової сфери // Міжнародна економічна політика. 2016. № 2 (25). - С. 21-40
7. Лазаренко О. Посібник з КСВ. Базова інформація з корпоративної соціальної відповідальності / О. Лазаренко, Р. Колишко. – К. : Енергія, 2008. – 96 с.
8. Борщевський В. В. Ринкова самоорганізація як чинник розвитку кооперації та кластероутворення на сільських територіях.// Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України, 2014, Вип. 3(107). – С. 339-349
9. Прямухіна Н.В. Теоретико-методологічні засади дослідження архітектури регіонального економічного простору // Херсонський національний технічний університет. Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. 2015. - № 12(1). - С. 20-25
10. Прямухіна Н.В. Проблеми та перспективи розвитку регіонального ринкового простору в умовах трансформації. Монографія. Київ: „Вир-во Ліра-К”, 2015. – 332 с.
11. Електронний ресурс. Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/industry/policy/clusters/observatory_en
12. Електронний ресурс. Режим доступу: http://ec.europa.eu/growth/industry/policy/clusters/observatory_pl

Pushkar Tetiana,
Ph.D., Associate Professor
Solovyova Olga
Ph.D., Associate Professor
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (Ukraine, Kharkiv)

DEVELOPMENT OF STAFF POTENTIAL OF SPECIALISTS OF ORGANS IN THE LOCAL SELF-GOVERNMENT IN DETERMINATION WITH THEIR COMPETENCIES

Пушкар Т. А.,
канд. екон. наук, доцент
Соловйова О. Є.
канд. екон. наук, доцент
Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова

РОЗВИТОК КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФАХІВЦІВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ НА ОСНОВІ ВИЗНАЧЕННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ

It is considered in the article the increase of efficiency of the using of staff potential in the field of a regional management with the basis of introduction of approach of determination of competencies.

Key words: *competense, skilled potential, region, regional management, organs of local self-government.*

У статті розглянуто підхід до підвищення ефективності використання кадрового потенціалу у сфері регіонального управління на основі упровадження підходу визначення компетенцій.

Ключові слова: *компетенція, кадровий потенціал, регіон, регіональне управління, органи місцевого самоврядування.*

На сучасному етапі розвитку економіки України значний вплив на її цілі та завдання здійснює один із основних стратегічних напрямків становлення держави, який визначається подальшим активним розвитком процесів децентралізації, формуванням самодостатності територіальної громади, підвищенням ролі регіонів у вирішенні економічних, соціальних та інших питань. У таких умовах на органи місцевого самоврядування покладається значна відповідальність у питаннях, вирішення яких раніше не входило до сфери їх повноважень. Позиціювання регіонів як відправних точок соціально – економічного зростання вимагає від місцевої влади значної уваги до підготовки управлінських кадрів і фахівців відділів та управлінь у сфері місцевого управління та самоврядування, яка, насамперед, базується на двох основних складових: залучення нових кадрів відповідної підготови і розвиток існуючого кадрового потенціалу.

Кадровий потенціал підприємства як складова сукупного потенціалу є достатньо дослідженим поняттям, але стосовно кадрового потенціалу у розрізі державної влади і органів місцевого самоврядування загальноприйнятного підходу не вироблено. Найчастіше при визначенні кадрового потенціалу науковці акцентують вагу на наявності таких важливих складових : професійної, фізіологічної і соціальної. Так, Михалевська Л. Б. визначає кадровий потенціал як сукупність здібностей, прихованих можливостей працівника, що дозволяють йому реалізовуватися у професійній сфері і, водночас, як поліфункціональне поняття, що характеризує набуті працівником у минулому здібності особистості (психологічні, професійні, соціальні, управлінські тощо) [1]. Гавкалова Н. Л. виділяє як складові кадрового потенціалу працівника психофізіологічні властивості, кваліфікаційні характеристики, соціальні характеристики [2, С. 11-12]. Дашко І. М. визначає, що кадровий потенціал представлено можливостями працівника, якістю його професійної підготовки, трудовими, особистісними, психологічними та фізіологічними якостями [3, С. 66]. Тобто, безперечним до визначення кадрового потенціалу є підхід, який комплексно розглядає не тільки професійні, але і особистісні якості працівника, його психофізичні та емоційні особливості.

Стосовно органів місцевого самоврядування зазначимо, що, як для будь-якої організації, сукупність потенціалів кожного є основою кадрового потенціалу, але не визначає його повною мірою. Прикладом може слугувати визначення кадрового потенціалу державного службовця і кадрового потенціалу державної служби, які пропонує Михалевська Л. Б. Кадровий потенціал державної службу автор розглядає як «сукупність потенційних можливостей державних службовців та інституційних характеристик системи державної служби, що забезпечують нарощування та реалізацію кадрового потенціалу державних службовців» [1].

Отже, кадровий потенціал органів місцевого самоврядування, враховуючи основні існуючи підходи і розробки, визначається як наявність певних умов в організації, які надають можливість у повній мірі реалізовувати як кадровий потенціал кожного службовця, так і дозволяє забезпечувати органи місцевого самоврядування кадрами із високим рівнем професіональної підготовки, соціальної відповідальності, певними психоемоційними якостями (рис. 1).

В основу кадрового потенціалу покладено сукупність потенціалів кожного спеціаліста і представника органів місцевого самоврядування, а їх визначення можливе на основі компетентністного підходу.

Визначення і формування компетенцій працівників як основа оцінки та використання кадрового потенціалу знайшло своє відображення у працях багатьох вчених. Азаренков Г. Ф., Каткова К. В. зазначають, що компетентністний підхід дозволяє визначити професійні поведінкові вимоги будь-кого працівника в залежності від його навичок керівництва, професії, посади і завдань, що виконуються. Особливістю такого підходу, на думку авторів, є саме результат, а не шляхи його досягнення [5, С. 625-626].

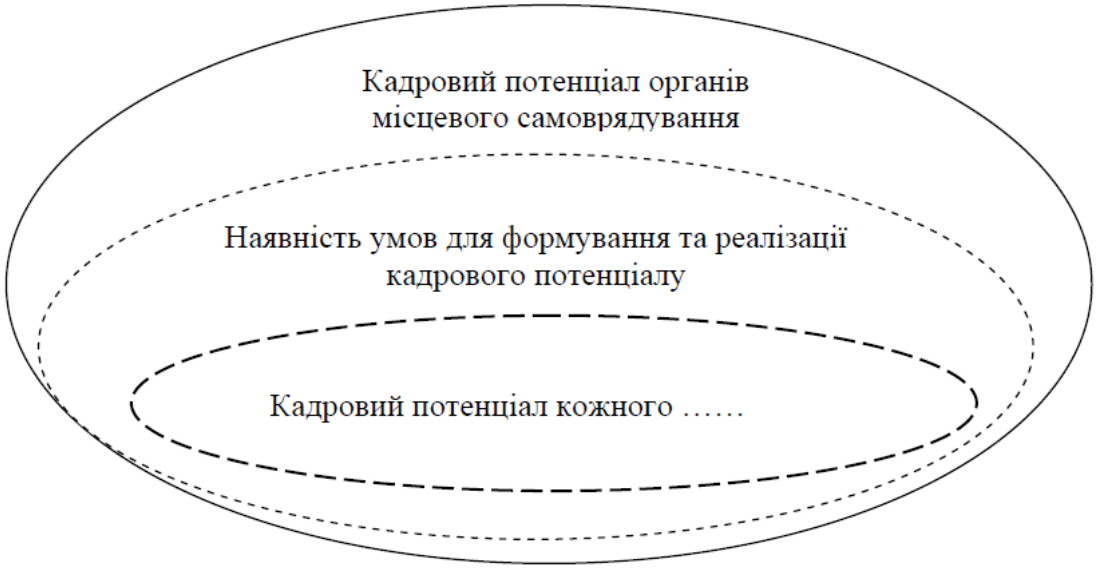

Рис. 1. Концептуальна схема формування кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування

Ситник Н.І. акцентує увагу на базовому понятті компетентністного підходу – професійній компетенції, яку автор визначає як складне

полікомпонетне утворення, що включає соціально-особистісну, корпоративну та діяльнісну компетенції [6, с. 123]. Автор праці [7, с. 291] основним завданням компетентністного підходу вбачає у навчанні працівника управляти власними знаннями, навичками і вміннями, тобто вміти самонавчатися і саморозвиватися.

Досліджуючи становлення компетентністного підходу в сфері державного управління, Болотіна Є.В. пропонує моделі державного управління, серед яких виділяє менеджеріальну модель, складовою якої є компетентністний підхід до розвитку персоналу [8, с. 141]. До складових елементів компетентнітного підходу автор відносить особистісні риси, знання, уміння та навички, цінності, зусилля та поведінкові моделі.

Т. Водолажська розширює елементи компетентнітного підходу, включаючи до них знання, навички, здібності, досвід, цінності, моделі поведінки, особисті якості працівника у певних галузях [9, с. 213].

Компетентністний підхід знаходить все більше упровадження у сфері регіонального управління і місцевого самоврядування [10, 11]. Але важливим моментом залишається формування практичних рекомендацій щодо впровадження компетентнітного підходу в практичну діяльність економічних служб органів місцевого самоврядування.

По-перше, проведемо чітке розмежування поняття компетенція фахівця і компетенція органів місцевого самоврядування.

Компетенція органів місцевого самоврядування, забезпечуючи умови розвиту кадрового потенціалу та його ефективне використання включає, на нашу думку, наступні складові:

1. стратегічні програми розвитку кадрового потенціалу, професійної підготовки, залучення до обміну досвідом;
2. програми освітньої підготовки на основі розвитку співпраці із провідними ВУЗами;
3. наявність професійного менеджменту;
4. позитивний імідж як кожного представника і службовця органів місцевого самоврядування, так і безпосередньо органів місцевого самоврядування та їх служб;
5. соціальна відповідальність перед місцевими територіальними громадами.

Компетентністний підхід як основа визначення кадрового потенціалу кожного фахівця відділів та служб органів місцевого самоврядування базується на базових компетенціях, їх оцінці, визначенні необхідних значень компетенцій та розробці заходів у межах підвищення компетенції органів місцевого самоврядування.

Базовими складовими компетенції представника органів місцевого самоврядування та працівників їх економічних відділів, на думку авторів, є знання та професійна підготовка, досвід, уміння та навички, моделі поведінки, соціальна відповідальність, особистісні якості, інноваційність.

Знання та професійна підготовка визначають рівень освіти, професійні знання, рівень професійної ерудиції, а також наявність певних знань у інших сферах, які можуть бути застосовані у професійній діяльності (наприклад, знання у сфера законодавства, що стосуються діяльності органів місцевого самоврядування).

Досвід визначає наявність вмінь і знань, а також здатностей їх застосовувати, які базуються на попередній діяльності і діях у минулому. Така складова досвіду забезпечує підготовленість та впевненість у діях у типових і нетипових виробничих ситуаціях.

Уміння та навички визначають можливість застосування знань у практичній діяльності на основі здобутих знань і досвіду в сфері забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування та створення умов для задоволення потреб територіальної громади.

Моделі поведінки визначають поведінкові особливості, які формуються на базі виховання, самоусвідомлення і самовдосконалення, стереотипів поведінки та рівня культури.

Соціальна відповідальність усвідомлення значення, цілей і місця своєї праці у становленні територіальної громади, відповідальність перед представниками територіальної громади за результати своєї праці.

Особистісні якості визначають певні особисті риси характеру, стресостійкість, ціннісні орієнтації особистості, морально-етичні засади особистості, які впливають як на її моделі поведінки, так і ступінь реалізації себе в процесі своєї професійної діяльності.

Інноваційність визначає спрямованість на зміни, можливість та легкість сприйняття новітніх тенденцій, вимоги тощо, здатність змінюватися у процесі своєї діяльності та реалізовувати сучасні інноваційні підходи у практиці місцевого самоврядування та управління.

Отже, розробка базових елементів компетенцій спеціалістів відділів та управлінь органів місцевого самоврядування виступає основою оцінки їх компетентності та упровадження компетентністного підходу в управління та розвиток кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування. Наступним кроком у реалізації компетентністного підходу стає розробка методики оцінки, яка базується на визначенні наявних та необхідних компетенцій. Виявлення розбіжностей надасть можливість розробити персональних підхід до кожного спеціаліста цих служб щодо реалізації його кадрового потенціалу, а також неупереджено визначити відповідність кожного спеціаліста роботі, що він виконує, і провести ряд заходів щодо формування кадрових складів відділів і служб на основі компетентністного підходу.

Література:

1. Михалевська Л. Б. Кадровий потенціал органів державної влади як об’єкт наукових досліджень /Л. Б. Михалевська // Теорія та практика державного управління та місцевого самоврядування. – 2015. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2015_1_5.

2. Гавкалова Н. Л. Кадровий потенціал як основа розвитку кадрового менеджменту / Н. Л. Гавкалова// Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2014. – № 3 (27). – С. 4 – 14.
3. Дашко І. М. Кадровий потенціал: сутність та фактори його розвитку / І. М. Дашко // Економіка та держава. – 2017. – № 1. – С. 65 – 68.
4. Чуланова О. Л. Інтеграція концептуальних основ компетентністного підходу до стратегічного управління персоналом організації / О. Л. Чуланова // Стратегія економічного розвитку України. – 2013. – № 33. – С. 212 – 220.
5. Азаренков Г. Ф. Компетентністний підхід як чинник підвищення економічної безпеки підприємства / Г. Ф. Азаренков, К. В. Каткова // Молодий вчений, № 12.1 (40). – 2016. – С. 623 – 626.
6. Ситник Н. І. Компетентністний підхід в управлінні людськими ресурсами / Н. І. Ситник// Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2017. – С. 121 – 124.
7. Симченко А. В. Компетентністний підхід як сучасна парадигма управління персоналом / А. В. Симченко // Фінанси, облік, банки. – № 1 (21). – 2016.–С. 288–294.
8. Болотіна Є. В. Компетентністний підхід в державному управлінні: становлення та еволюція / Є. В. Болотіна // Економічний вісник Донбасу, № 3 (49).–2017.–С. 138–145.
9. Водолажська Т. О. Сутність, зміст та співвідношення понять компетентністного підходу до оцінки працівників / Водолажська Т. О. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 39. – С. 211–215.
10. Кузнецова М. В. Компетентністний підхід як методологічне підґрунтя модернізації державної служби України : зарубіжний досвід / М. В. Кузнецова // М. В. Кузнецова // Актуальні проблеми державного управління. – 2014. – № 1. – С. 244-252. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_1_34
11. Сучасна концепція професіоналізму в публічному управлінні та підходи до його оцінювання: наук. розробки/ Л. Г. Штика, Л. М. Гогіна, І. І. Нинюк та ін. – Київ : НАДУ, 2009. – 40 с.

Gaponenko S.O.
Senior Lecturer,
Oles Honchar Dnipro National University

THE ROLE OF TELECOMMUNICATION INNOVATIONS IN THE FORMATION OF THE MARKET OF ELECTRONIC TRADE

Гапоненко С.О.
ст. викладач,
ДНУ імені Олеся Гончара

РОЛЬ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ІННОВАЦІЙ В ФОРМУВАННІ РИНКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ТОРГІВЛІ

Одним із індикаторів рівня соціально-економічного розвитку в країні вважається стан роздрібної торгівлі, структурним елементом якої є електронна торгівля. Безумовною, платформою для розвитку новітніх форм торгівлі, таких як електронна торгівля є розвиток телекомунікаційних інновацій. Останнім часом темпи розвитку цього ринку є значно ефективнішими в порівнянні з традиційним. Інтернет ринок дозволяє забезпечити покупця комплексною інформацією про товари та послуги, надаючи її в значно більшому обсязі, порівняно з традиційними друкованими виданнями, теле- та радіо рекламою.

Теоретичні основи електронної комерції та торгівлі досліджували Васильєв Ю. Ю. Гармідер Л. Д., Литовченко І. Л Орлова А. В.,Палеха Ю. І., Пугачевська К.Й. та інші.

Новітні телекомунікаційні технології, використовуючи глобальну інформаційну мережу Інтернет, стали одним із факторів, які суттєво впливають не тільки на розвиток національної господарської системи, але й на розвиток суспільства в цілому.

Зростаючий вплив телекомунікаційних інновацій, та їх конвергенція з інформаційними технологіями обумовлений здатністю перетворювати останні наукові досягнення в створення нових продуктів, процесів, нових ринків та навіть галузей національної та світової економіки. Одним із таких новостворених та перспективних ринків є ринок електронної торгівлі. Саме телекомунікаційні інновації дозволяють створювати основні інструментарії проведення торгових операцій в новому електронному телекомунікаційному форматі, насамперед це інтернет-магазини, біржі, аукціони, електронні вітрини, каталоги тощо.

Тобто, з точки зору класичних процесів розвитку, електронна торгівля є втіленням чергової інновації для виконання функцій притаманних торгівлі, але з використанням новітніх можливостей ІКТ та глобальних телекомунікаційних мереж. А оскільки кількість інтернет користувачів постійно збільшується, перспективи даного ринку будуть стрімко зростати.

«Сьогодні електронна комерція розвивається швидкими темпами. За останніми прогнозами в найближчому майбутньому вона буде найбільш використовуваним інструментом просування товарів.» [1]

Ринок електронної торгівлі являє собою складне, неоднозначне та багатогранне явище сучасного етапу глобалізації та розвитку світової економіки.

До переваг електронної торгівлі можна віднести те, що торговельні площі, склади та операційні запаси можуть замінюються дисковим простором, спеціальними програмами та десятком фахівців. Також важливим є оптимізація часу виходу на ринок нового ассортименту, та майже не обмежена можливість розширення бізнесу. Змінюється організація та форми документообігу, прискорюються логістистичні операції.

Електронна торгівля забезпечує всім споживачам, як фізичним так юридичним особам, які мають доступ до інтернету багатий перелік товарів, вироблених в світі та Україні [2]. Особливо активно через інтернет купують товари, що відносяться до категорій «Одяг, взуття, спорттовари» (затребувані у 48% онлайн-покупців), «Предмети домашнього вжитку» (26%), «Електронне обладнання» (14%). Найменшу популярність отримала покупка через мережу важливих товарів для життєзабезпечення: продуктів харчування (9%) і медичних товарів (10%)[3].

У сфері послуг лідирують фінансові: частка їх користувачів збільшилася з 2014 року на 10 процентних пунктів (максимальне зростання серед категорій

товарів і послуг, придбаних через інтернет) - до 29%. Крім того, населення активно користується інтернетом для організації подорожей, покупки квитків на розважальні заходи, а також телекомунікаційними послугами (по 18%)[3].

Таблиця 1

Популярні інструменти електронної торгівлі

Основні інструменти	Характеристика та призначення
Електронний магазин	Автоматизована торгова система, яка цілодобово працює та забезпечує весь комплекс торгово-облікових операцій, який має власну Web-вітрину з каталогом товарів для обслуговування покупців.
Електронний аукціон	Реалізація товарів товарів на аукціоні в форматі електронного бізнесу, в якому беруть участь один продавець та безліч покупців.
Електронна біржа	Здійснення операцій з купівлі-продажу товарів через біржу в межах електронного бізнесу, в форматі багато продавців і багато покупців.
Електронний торговельний майданчик	Сукупність декількох електронних магазинів, які керуються різними продавцями, для розповсюдження різних продуктів та послуг (горизонтальний ринковий майданчик).
Електронний торговельний центр	Веб-сайт, на якому розміщують безліч електронних магазинів і каталогів, найчастіше відомих марок які об'єднані загальним місцем розташування, та пропонують додаткові спільні функції.
Електронний довідник-каталог	Каталог розташований на електронному носії, який частіше за все повторює зміст паперового каталогу та може надавати додаткову інформацію про товари та послуги для ділових партнерів та клієнтів.

Крім того, технології дозволять здійснювати своєчасний аналіз стану галузі та здійснювати прогноз перспективних напрямів розвитку електронного ринку в цілому.

Розвиток телекомунікаційних інновацій та сучасних технологій передачі даних забезпечив створення ринку електронної торгівлі в світовій та національних економіках. Наявність технічної інфраструктури є об'єктивним фактором розвитку ринку електронної торгівлі.

Література:

1. Васильєв Ю. Ю. Електронна комерція як інструмент просування товарів на ринку побутової техніки / Ю. Ю. Васильєв // http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=JUU_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=IJ=&S21COLORTERMS=1&S21STR=%D0%96101262 . - 2017. - № 1(2). - С. 29-34. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_1%282%29__9
2. Гринько Т.В. Методичні підходи до оцінки інноваційного потенціалу підприємства сфери послуг / Т.В. Гринько, С.О. Єфімова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Менеджмент інновацій». Випуск 5. - Дніпропетровськ: Біла К.О., 2015. – Т. 23. – С. 30-37.
3. E-COMMERCE IN UKRAINE 2013-2015: From troubled times to future growth Sept. 2015 [Електронний ресурс]. - [Режим доступу] http://uadn.net/files/ua_ecommerce.pdf

5. MONEY, FINANCE AND CREDIT

Barbora Drugdová
Department of Insurance, Faculty of National Economics,
University of Economics in Bratislava, Slovakia

THE INSURANCE MARKET IN THE SLOVAK REPUBLIC

Abstract. *The Slovak commercial insurance market is well-developed. There were 21 commercial insurance companies, and they were all associated in the Association of Slovak Insurance Companies and they operated in the Slovak Republic until December 31, 2015. Development of insurance in the area of life insurance in recent years is more dynamic than in non-life insurance. The Slovak Republic is gradually closer to the European average on the insurance market, which is about 65 percent in favour of life insurance. .Commercial insurers offer a wide variety of insurance products.*

Keywords: *insurance market, life insurance, non-life insurance, commercial insurance company, indicators the insurance market*

1. Introduction

At present, our society is undergoing a period of important changes in both the social and economic fields. The Slovak insurance sector has gone through a period that has significantly affected its development by economic changes, mainly by the introduction of a market economy and the privatization of stateowned property. The development of the insurance market in Slovakia accelerated after 1990, when Slovenská poisťovňa lost its monopoly position. An important landmark in the insurance field was the adoption of the Act of the National Council of the SR No. 24/1991 Zb. on Insurance, as amended by subsequent legislation. Slovenská štátna poisťovňa was first turned into a stateowned company, and as of January 1, 1992 it became a jointstock company with the name Slovenská poisťovňa, a.s. In the process of demonopolization of the insurance business, other insurance companies, in the form of jointstock companies, were formed (Kooperativa, Otčina, Union, and so forth). Also, several foreign insurance companies obtained a license to operate on the territory of Slovakia, usually founding subsidiaries here.

The Act No. 24/1991 Zb. created conditions for the democratization of the insurance business, enabled the entry of foreign capital and thereby the formation of a competitive environment in the insurance market. In this Act, the supervision over insurance businesses has been established. The position of the authority supervising the insurance business has been delineated by the Act No. 25/1991 Zb.

Another legislative step was the adoption of the Act of the NC SR No. 306/1995 Zb., amending Act No. 24/1991 Zb. on Insurance Business. The transition from special insurance funds to reserves has been made thereunder. A solvency tool for insurance companies conforming to the standards in place in developed countries has been introduced.

Another legislative step was Act No. 95/2002 Zb. on Insurance Business, Act No. 8/2008 Zb. on Insurance Business and Act No. 39/2015 Zb. on Insurance Business.

2 The commercial insurance market.

The commercial insurance market, being a segment of the financial market, is characterized by certain special features. It represents a system of different market tools and regulatory measures, which provide for the flow of funds and insurance services between insurance market participants in accordance with the principle of conditional recovery and nonequivalence. The insurance market is the place at which supply and demand for insurance protection meet. Insurance services, i.e. services of insurance protection, are specific goods sold on the insurance market. A need for insurance protection arises in each society due to the existence of different risks. Such risks have objective and subjective character and are divided accordingly.

The insurance sector, as one of the branches of the national economy, offers its respective goods (money services, i.e. insurance) on the insurance market. Insurance helps to resolve the main problems that may arise as a result of extraordinary and unexpected events. By this token, insurance performs the function of stabilizing the economic standard of business entities and the standard of living of private persons and has an irreplaceable part to play in the financial management of businesses and family budgets. The basis of insurance lies in the objective existence of risks that pose a danger to nature and any human activity. Humans should naturally strive to reduce the risks and the likelihood of losses caused thereby. Nevertheless, if we were to take the population of Slovakia, being the main market entity, as a whole, we would find out that insurance ranks the lowest in their personal consumption ladder. It needs to be mentioned that the proportion of life assurance to nonlife insurance is unsatisfactory in Slovakia compared to developed economies. As an example, this proportion in Japan is 78 to 22, in England it is 67 to 33 and in France 61 to 39 (Insurance Europe, 2016). In Slovakia, the proportion of life assurance to nonlife insurance is 52 to 48.

Depending on the line of its business, an insurance company may carry out two different types if activities, namely those in the insurance market itself i.e. matching insurance supply and demand, and in the investment insurance market, being a part of the financial market i.e. investing free funds.

Business objects pursued by an insurance company in the insurance market proper consist of insurance, reinsurance and other associated activities.

The investment insurance market is based on the fact that insurance operates on the principle of raising reserves to eliminate the negative financial impacts of random events on the insured. Each insurance company must try to behave as a business entity and to invest temporarily free funds so as to make profit. The insured, in their role of indirect market participants, must believe that their insurance company will find the right spot in the financial market in which to place money.

The insurance market in developed economies is populated by many insurance companies. Each of them gets involved in this market by offering different insurance products and is interested in covering the widest possible segment (insurance market coverage). Competitor insurance companies keep track of the size of the insurance

market covered and try to gain as large a share in it as possible by offering new types of insurance products.

Numerous commercial insurance companies operate on the commercial insurance market in advanced economies. Each of them participates in this market with a different offer of insurance products and attempts to cover the largest possible space (insurance field). As at 31 December 2016 as mentioned before, as many as twenty-one commercial insurance companies operated on the Slovak insurance market; all of them were associated in the Slovak Association of Insurers and recorded technical insurance premium indicators as shown in Table 1: The total of Technical Premium as at 31 December 2016 in thousand of Euros.

Table 1

Technical Premium in total in commercial insurance companies as at 31 December 2016 in thousand €

No	Commercial Insurance company	Technical Premium total for all insurance products
1	AEGON Life Insurance company	46 609
2	Allianz – Slovenská Insurance company, a. s.	552 397
3	ČSOB insurance company, a. s.	85 404
4	ERGO Insurance company, a.s.	10 895
5	Generali Slovakia Insurance company, a. s.	208 983
6	NN Life Insurance	74 523
7	KOMUNÁLNA Insurance company, a.s. VIG	188 135
8	KOOPERATIVA Insurance company, a.s., VIG	460 686
9	MetLife insurance company, a.s.	124 738
10	Cardif Slovakia, Insurance company a.s.	23 630
11	Insurance company of the Poštová Banka, a.s.	13 127
12	Insurance company of the Slovenská Sporiteľňa, a.s., VIG	89 202
13	UNION insurance company, a. s.	49 248
14	UNIQA insurance company, a. s.	113 602
15	Wüstenrot insurance company	58 554
16	AXA, Life Insurance company	58 298
17	AXA company	0
18	BASLER company	4 674
19	Collonade Insurance	6 586
20	D.A.S.	2 855
21	Groupama insurance	6 227
22	Slovak Insurers Office	12
	Total	**2,168, 876**

Source: www.slaspo.sk

The total of technical insurance premium for all insurance products in the year 2016 was 2,168,876 thousand Euros. Table 1 entitled “Technical Premium in total and insurance in commercial insurance companies as at 31 December 2016 in thousand € ” shows also the succession of commercial insurance companies on the Slovak insurance market in the year 2016. The primacy in insurance on the Slovak insurance market was held by Allianz – Slovenská Poisťovňa, a. s., with 25 %, which

accounted for 552 397 thousand Euros. The second place was occupied by KOOPERATÍVA insurance company, a.s., VIG with 21 %, which accounted for 460 686 thousand Euros, and the third place Generali Slovakia Insurance company, a. s. with 10 %, which is equal to 208 983 thousand Euros.

In the countries of the European Union, insurance businesses and the insurance sector represent a very important part of their economies. The main and core principle of the European insurance market is to make arrangements so that each insurer encounters the same conditions across the whole territory of the EU when pursuing insurance business. This requires that the classification of insurance companies and classes of insurance be adjusted in all the member countries.

Conclusion

In conclusion it is possible to note that the insurance business, both worldwide and in Slovakia, undergoes development and changes all the time, to which the insurance market participants must constantly adjust. One of such changes consists of the unification of the European insurance market.

The Slovak insurance is well-developed. As many as 21 commercial insurance companies, of this number 21 associated in the Association of Slovak Insurers, operated in the Slovak Republic until 31 December 2016. Development of insurance in the area of life insurance in recent years is more dynamic than in non-life insurance. In Slovakia, the proportion of life assurance to nonlife insurance is 52 to 48. The primacy in insurance on the Slovak insurance market was held by Allianz – Slovenská Poisťovňa, a. s., with 25 %, which accounted for 552 397 thousand euros.

References:

1. DRUGDOVÁ, B.: Non-Life Insurance. Bratislava.2017, ŠEVT.ISBN 978-80-8106-072-4
2. GREENE, H.: Risk and insurance, The University of Georgia, Cincinnati, Ohio, 213, 239 pp.
3. STEARNS,P.N: Globalization in word history. OXON, United Kingdom: Routlege, 2010. ISBN 0-203-86606-1
4. SCHWARC, D.: Transparently Opaque: Understanding the Lack of Transparency in Insurance Consumer Protection. 2012 [online 27.2.2015] http://www.uclalawreview.org/pdf/61-2-3.pdf
5. WAUGHAN,E.J.: Fundamentals of Risk and Insurance. New York: John Wiley and Sons, Canada, Limited 1992. ISBN 0-471-54553-8
6. www.slaspo.sk
7. www.nbs.sk
8. www.insurance.europe.eu

Mnykh N.V.,
Doctor of Economics, professor, academician of the UAS,
Honored Economist of Ukraine
Institute for Economics and Forecasting

THE MAIN MECHANISMS FOR ENSURING THE FINANCIAL SUSTAINABILITY OF LOCAL BUDGETS OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

Мних М. В.
доктор економічних наук, професор, академік УАН, заслужений економіст України
Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

The effectiveness of the development of the united territorial communities depends on the quality of the calculation of the formation and use of financial resources in the regions, and the financial sustainability of local budgets of the united territorial communities (henceforth OTG), depends on the correctness of the organization of the budget process, as well as the impact of the budget on the state of development of the Ukrainian economy, as well as regions and, above all, the state of tax policy and a clear regime of economical use of budget funds. Thus, the process of drafting a budget for OTGs is the most important and most complex part of budget planning, which ensures the financial sustainability of state and local finances. Taking into account that the budget process is a legal activity regulated by the rules related to the drafting, consideration, approval of budgets, their implementation and control over their implementation, consideration of reports on the implementation of budgets forming the budgetary system of Ukraine, then financial sustainability both the state budget and local budgets of OTG, depends on the correctness of the calculations of the revenues and expenditures of local budgets of OTG, which will ensure the provision of high-quality and full-scale administrative services and will ensure the financing of all the budget expenditures for effective social and economic development of the territories considered in the budget.

Key words: *local budget of OTG, financial sustainability of local budgets of OTG, plan of social and economic development of territories.*

Ефективність розвитку об'єднаних територіальних громад залежить від якості розрахунків формування та використання фінансових ресурсів в регіонах, а фінансова стійкість місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад (надалі ОТГ), залежить від правильності організації бюджетного процесу, а також впливу бюджету на стан розвитку економіки України, а також регіонів і, перш за все, від стану податкової політики і чіткого режиму економного використання коштів бюджету. Таким чином, процес складання проекту бюджету ОТГ є найважливішою і найскладнішою частиною бюджетного планування, що забезпечує фінансову стійкість державних та місцевих фінансів. Враховуючи, що бюджетний процес - регламентована нормами права діяльність, пов'язана із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України то фінансова стійкість як Державного бюджету так і місцевих бюджетів ОТГ, залежить від правильності проведених розрахунків доходів та витрат місцевих бюджетів ОТГ, що забезпечить надання якісних та в повному обсязі адміністративних послуг та забезпечить фінансування всіх, передбачених в бюджеті бюджетних витрат по ефективному соціально-економічному розвитку територій.

Ключові слова: *місцевий бюджет ОТГ, фінансова стійкість місцевих бюджетів ОТГ, план соціально-економічного розвитку територій.*

Мета статті. В цій статті пропонується механізм формування місцевих бюджетів регіонів, що забезпечить фінансову стійкість місцевих бюджетів ОТГ. В основу цього механізму покладається бюджетний процес формування місцевих бюджетів ОТГ на трьохрічний період на основі плану соціально-економічного розвитку територій.

Сучасний стан соціально-економічного розвитку територій ОТГ в Україні, свідчить про наявність різного роду проблем по забезпеченню ефективного розвитку цих територій. З одного боку, вони мають постійно здійснювати свої витрати, а з іншого боку, мають фактичні обмежені ресурси, яких постійно не вистачає для забезпечення зростаючих потреб розвитку територій. Залишки бюджетних коштів на рахунках місцевих бюджетів об'єднаних територіальних громад на кінець року свідчать, однієї сторони, про появу додаткових фінансових ресурсів в регіонах, а з іншої сторони, нездатність місцевих органів влади сформувати свої бюджети, виходячи з завдань реформи місцевого самоврядування та забезпечити фінансову стійкість місцевих бюджетів.

З теоретичної точки зору фінансову стійкість місцевих бюджетів ОТГ можна визначати як такий стан доходів та видатків бюджету, який надає можливість місцевим органам влади забезпечити виконання своїх зобов'язань по ефективному розвитку територій та надання населенню всіх суспільних благ, що гарантуються Конституцією України.

Таким чином, ефективне складання місцевого бюджету ОТГ, є надважливим завданням для місцевих органів влади, оскільки від ступеня правильності формування місцевих бюджетів залежить чітке наповнення їх фінансовими ресурсами та надання можливості забезпечення ефективного розвитку регіону, його інфраструктури, здатність місцевої влади забезпечити надання населенню різного роду необхідних послуг, покращити при цьому рівень життя населення регіону.

Цей процес повинен тривати протягом трьох років, а саме: складання проекту бюджету, його розгляд і затвердження відбуваються у рік, що передує плановому. При цьому повинно забезпечуватись також складання планів соціально-економічного розвитку територій, а також проектів бюджетів не менш ніж на три наступні роки, що забезпечить передбачуваність функціонування розвитку території. Виконання бюджету(бюджетний період) має забезпечуватися впродовж одного року, а складання звіту про виконання бюджету і його затвердження забезпечується протягом наступного року після стадії виконання (бюджетного періоду). Ці стадії є прямим відображенням не лише соціально-економічного життя населення (в т.ч. об'єднаних територіальних громад), а й їх політичної культури та соціально-економічного розвитку територій. Стадії бюджетного процесу повинні відбуватися послідовно, і цей порядок не може бути змінений. На кожній стадії бюджетного процесу вирішуються питання, які не можуть бути вирішені в інший час. Так, наприклад, питання регулювання міжбюджетних відносин повинні обговорюватися і вирішуватися на стадії складання бюджету, а остаточне затвердження здійснюється на стадії затвердження бюджету.

Основними завданнями цього процесу мають стати розрахунки забезпечення своєчасного та повного надходження коштів до місцевих бюджетів. в обсягах, достатніх для реалізації завдань по розвитку територій, а

також цільових державних програм, пов'язаних із піднесенням економіки, проведенням її структурної перебудови та розв'язанням соціальних проблем - з одного боку, раціонального та цільового використання мобілізованих бюджетних коштів - з другого. У найбільш узагальненому вигляді їх можна сформулювати як максимальне виявлення фінансових і матеріальних резервів, якими володіє відповідна територія (зведений баланс фінансових ресурсів); визначення доходів бюджету за окремими джерелами формування, загального їх обсягу відповідно до прогнозу основних макропоказнників економічного і соціального розвитку України на плановий рік, включаючи розвиток регіонів. Важливим моментом є визначення видатків бюджету ОТГ як загалом, так і за цільовим призначенням. Вагомим елементом є узгодженість із програмами соціально-економічного зростання.

Виконання вказаних завдань слід здійснювати у напрямі забезпечення максимальної збалансованості бюджетів ОТГ. Таким чином, розв'язується проблема бюджетного дефіциту шляхом вишукування додаткових резервів його ліквідації, а у разі неможливості - джерел фінансування.

Крім цього, одним із головних завдань по забезпеченню стійкості місцевих бюджетів ОТГ є складання прогнозу місцевих бюджетів ОТГ на наступні плановим два бюджетні періоди, що має на меті забезпечити пропорційність і збалансованість намічених на перспективу великомасштабних програм соціально-економічного розвитку територій.

Оскільки, виконання будь-якого бюджету полягає в забезпеченні надходжень запланованих доходів і здійснення передбачених у бюджеті видатків, то збалансованість доходів та видатків місцевих бюджетів забезпечить фінансову стійкість. Реалізація цих заходів досягається шляхом встановлення порядку обчислення податків, зборів та інших обов'язкових платежів, термінів їх сплати, а також порядку фінансування видатків. Наприклад, виконання Державного бюджету України забезпечує Кабінет Міністрів України та відповідні органи на місцяхв ОТГ. Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію та управління виконанням Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з цього питання. Щодо місцевих бюджетів ОТГ, то їх виконання мають забезпечувати місцеві фінансові органи, що створені згідно із діючим законодавством. Місцеві фінансові органи за узгодженням з територіальною громадою мають здійснювати загальну організацію та управління виконанням місцевого бюджету ОТГ, координувати діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

На всіх етапах бюджетного процесу має здійснюватися контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами. Така діяльність забезпечує своєчасне і повне надходження доходів, цільове та ефективне використання виділених асигнувань. У бюджетному процесі при формуванні місцевих бюджетів ОТГ на всіх його стадіях, мають бути задіяні учасники бюджетного процесу, а саме-

органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями, тобто правами та обов'язками з управління бюджетними коштами, а також громадськістю. Бюджетні повноваження учасників бюджетного процесу як правило регулюються частково Конституцією України, Бюджетним кодексом та іншими нормативно-правовими актами.

При цьому слід враховувати, що складання місцевих бюджетів ОТГ повинно забезпечуватись паралельно із складанням Держаного бюджету з урахуванням показників соціально-економічного України та основних показників розвитку територій ОТГ.

Таким чином, оскільки процедура складання державного бюджету передбачає: розроблення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України, включаючи розвиток територій регіонів на плановий і наступні за плановим два бюджетні періоди; аналіз виконання бюджету в попередніх та поточному бюджетних періодах; оцінку обсягу фінансових ресурсів відповідно до рівня соціально-економічного розвитку регіонів та рівня регіонального внутрішнього продукту. Такий підхід надасть можливість визначати загальний рівень доходів, видатків та кредитування бюджету, визначати оцінку обсягу фінансування бюджету для складання проекту Державного бюджету та визначити індикативні прогнозні його показники на наступні за плановим два бюджетні періоди. Аналогічним чином проекти місцевих бюджетів ОТГ на бюджетний період, що настає за плановим, мають ґрунтуватись на прогнозних показниках на наступні за плановим два бюджетні періоди (включаючи прогнозні показники за бюджетними програмами, які забезпечують упродовж декількох років виконання інвестиційних програм (проектів), у тому числі тих, що здійснюються із залученням державних кредитів (позик) від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій). Отже, ради ОТГ мають прийняти відповідне рішення про схвалення прогнозу показників місцевого бюджету ОТГ за основними видами доходів. видатків і фінансування на два прогнозні роки. До таких показників відносяться показники, які відображають загальний обсяг доходів (у тому числі у відсотках до РВП, податкові надходження в розрізі основних податків, неподаткові та інші доходи), прогнозні показники видатків, у тому числі видатки на державні цільові програми, видатків за функціональним призначенням; економічна діяльність; охорона навколишнього природного середовища; житлово-комунальне господарство; охорона здоров'я; духовний та фізичний розвиток; освіта; соціальний захист та соціальне забезпечення), а також показники фінансування боргів ОТГ.

При цьому, на мій погляд, слід враховувати, що формування основних показників місцевих бюджетів ОТГ повинно здійснюватись з урахуванням окремих показників Державного бюджету України, що пов'язане з ризиками, які слід обов»язково враховувати. Наприклад, зміни у зовнішньо-економічній діяльності, зростання цін на енергоресурси, собівартості виробленої продукції,

зволікання з проведенням у відповідність структурних реформ, в т.ч. освітніх, медичних реформ, реформ у житлово-комунальній та інших сферах.

Таким чином, у програмі економічного та соціального розвитку ОТГ на наступні два роки повинні бути відображені:

1. Аналіз соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці за попередній і поточний роки та характеристика головних проблем розвитку її економіки та соціальної сфери.

2. Стан використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, екологічна ситуація.

3. Можливі шляхи розв'язання головних проблем розвитку економіки і соціальної сфери.

4. Цілі та пріоритети соціально-економічного розвитку в наступному році.

5. Система заходів органів місцевого самоврядування щодо реалізації соціально-економічної політики з визначенням термінів виконання та виконавців.

6. Основні показники соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці (по кожному напрямку).

7. Дані про отримання та використання доходів від розпорядження об'єктами права комунальної власності, ефективності використання об'єктів права комунальної власності, показники розвитку підприємств та організацій, що є об'єктами права комунальної власності.

Поточна бюджетна політика ОТГ визначає обсяг бюджету, балансові показники, обсяг резервного фонду і розподіл ролей між різноманітними бюджетними чинниками**.** Запорукою успіху місцевої бюджетної політики має стати її прозорість, відкритість і зрозумілість як для представницьких органів влади, так і для населення відповідної території, її публічна підтримка, використовуючи всі повноваження щодо забезпечення бюджетної самостійності місцевих бюджетів.

Головною метою надання бюджетної самостійності місцевим бюджетам є створення умов для переорієнтації підзвітності місцевих органів влади на місцевому рівні. Місцевий орган влади має бути підзвітним місцевому населенню, а не якомусь державному чи обласному бюрократичному апарату. Це дозволятиме місцевому населенню істотно впливати на якість надання бюджетних послуг та забезпечуватиме умови для ефективного розподілу обмежених ресурсів місцевих бюджетів.

Самостійність місцевих бюджетів забезпечується наявністю передбачуваних джерел доходів, можливістю до мобілізації додаткових джерел надходжень, закріпленими видатковими повноваженнями та правом визначати напрямки і форми їх здійснення, правом залучати позикові кошті в межах положень Бюджетного кодексу та місцевими бюджетними рішеннями, а також відповідальністю органів місцевої влади за прийняттям і виконанням бюджетних рішень перед населенням і законом.

Передбачуваність дохідних джерел залежить від того, яку частку займають власні доходи місцевих бюджетів у загальному обсязі доходів місцевих бюджетів, а також від стабільності і прозорості механізму міжбюджетного регулювання.

Одним з основних здобутків бюджетної реформи вважається встановлення у положеннях Бюджетного кодексу України чіткого переліку дохідних джерел місцевих бюджетів, які не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів та вимога щодо стабільності індексів відносної податкоспроможності відповідних бюджетів, які не можуть змінюватися і переглядатися частіше, ніж раз на три роки. Ці положення спрямовано на неприпустимість вилучення з місцевого бюджету власних доходів або додатково отриманих чи зекономлених ними в ході виконання бюджету коштів.

Передбачена додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок наданих державою податкових пільг.Надання державою податкових пільг, які зменшують доходи місцевих бюджетів, має супроводжуватися наданням додаткової дотації з державного бюджету місцевим бюджетам на компенсацію відповідних втрат доходів місцевих бюджетів.

Не менш важливим для забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів ОТГ є неприпустимість перегляду параметрів міжбюджетного регулювання протягом фінансового року. Втрати в доходах і додаткові витрати, що виникають у ході виконання місцевих бюджетів, за винятком випадків, зв'язаних зі зміною законодавства чи рішеннями, прийнятими вищими органами влади, не повинні компенсуватися з бюджетів інших рівнів. При цьому слід зазначити, що відповідно до статті 67 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" рішення органів державної влади, які призводять до додаткових видатків органів місцевого самоврядування, обов'язково супроводжуються передачею їм необхідних фінансових ресурсів. Вказані рішення виконуються органами місцевого самоврядування в межах переданих їм ресурсів. Витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади і попередньо не забезпечені відповідними фінансовими ресурсами, повинні компенсуватися державою. Органи місцевого самоврядування мають мати право самостійно приймати рішення про обсяги видатків на виконання делегованих видаткових повноважень у межах загальної суми доходів місцевих бюджетів за винятком коштів, переданих до місцевих бюджетів у вигляді цільових субвенцій. Це право припускає, що місцеві органи влади самостійно формують, затверджують і виконують свої бюджети. Зокрема, це означає, що фінансові нормативи бюджетної забезпеченості, що використовуються для розподілу міжбюджетних трансфертів, не можуть бути обов'язковими до виконання органами місцевого самоврядування. Якщо органи державної влади приймають нормативи витрачання коштів, які є обов'язковими для виконання органами місцевого самоврядування, то кошти на виконання цих нормативів повинні надаватися з державного бюджету у вигляді цільового

трансферту. У таких випадках державний бюджет несе відповідальність перед населенням і законом за забезпечення збалансованості дохідних можливостей і видаткових потреб місцевих бюджетів на ці повноваження як на етапі прийняття, так і на етапі виконання бюджету.

Враховуючи, що, Кабінет Міністрів України повинен подати до Верховної Ради України проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період, то аналогічним чином, місцеві ради повинні затверджувати на своїх засіданнях проекти основних напрямків здійснення бюджетної політики об'єднаної територіальної громади.

При цьому, проект основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період має містити пропозиції щодо:

- граничного розміру дефіциту (профіциту) місцевих бюджетів ОТГ у відсотках до прогнозного річного обсягу валового внутрішнього продукту та регіонального валового продукту;
- частки прогнозного річного обсягу валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через зведений бюджет України узгоджені з регіонами;
- граничного обсягу державного боргу та його структури та боргів ОТГ;
- обґрунтувань і розрахунків питомої ваги обсягу міжбюджетних трансфертів у видатках Державного бюджету України;
- питомої ваги капітальних вкладень у видатках Державного бюджету України для місцевих бюджетів ОТГ та пріоритетних напрямів їх використання;
- взаємовідносин Державного бюджету України з місцевими бюджетами ОТГ в наступному бюджетному періоді;
- змін до законодавства, прийняття яких є необхідним для реалізації бюджетної політики держави;
- переліку головних розпорядників коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів;
- захищених статей видатків бюджетів ОТГ;
- обгрунтування необхідності поділу бюджету на загальний та спеціальний фонди;
- встановлення розміру мінімальної заробітної плати та рівня забезпечення прожиткового мінімуму на плановий бюджетний період.

При цьому, слід також враховувати, що Національний банк України подає Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України:до 15 березня року, що передує плановому, - прогнозні монетарні показники і показники валютно-курсової політики на наступний рік та наступні за плановим два бюджетні періоди, у тому числі обмінний курс гривні у середньому за рік та на кінець року; до 1 квітня року, що передує плановому, - інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу поточного року, яка підлягатиме перерахуванню до державного бюджету; до 1

вересня року, що передує плановому, - інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу наступного року, яка підлягатиме перерахуванню до державного бюджету.

Головні розпорядники бюджетних коштів спільно з виконавчими органами місцевих рад ОТГ, орґанізують розробку бюджетних запитів для подання Міністерству фінансів України в терміни та в порядку, що встановлені Міністерством фінансів України.

Основним і важливим в цьому процесі залишається безпосередня участь місцевих бюджетів ОТГ всіх рівнів на всіх етапах розробки проекту бюджету. При цьому слід зрозуміти, що підготовка пропозицій по складанню місцевих бюджетів ОТГ повинна здійснюватись з урахуванням повноважень, які передаються на місцеві органи влади, заходів по децентралізації, а також функцій, які делеговані об'єднаним територіальним громадам спільно з міністерствами та відомствами по виконанню державних програм. При цьому враховуються перспективи економічного зростання, рівень споживчих цін та цін виробників. дотримання фінансових норм і нормативів. Також вишукуються можливості розширення доходної бази бюджетних установ та місцевих бюджетів, забезпечення ефективнішого витрачання державних коштів. До основного напряму здійснення аналізу бюджетних коштів належить аналіз їх на предмет ефективності використання бюджетних коштів і пріоритетності вкладання. До проекту бюджету ОТГ мають додаватися аналітичні дані, розрахунки з обґрунтуваннями особливостей міжбюджетних взаємовідносин, а саме: детальні розрахунки прогнозного загального обсягу доходів та видатків. що враховуються при визначенні міжбюджетнних трансфертів між державним бюджетом та місцевими бюджетами ОТГ, за видами доходів та за функціями урахуванням соціальних стандартів.

При цьому слід враховувати, що діюча бюджетна реформа передбачає ряд новацій, і в першу чергу. У формуванні місцевих бюджетів, які цілком і повністю можуть надати реальні фінансові важелі для ефективного формування та виконання місцевих бюджетів. В той же час,особливістю бюджетної реформи є також процес передачі повноважень і відповідних фінансових ресурсів. Важливим в цьому процесі є визначення складу додаткових місцевих податків та можливості запровадження їх місцевими органами влади, а також інших фінансових ресурсів

Особливості формування доходів місцевих бюджетів полягають у розмежуванні повноважень між центральними та місцевими органами влади. Отже, доходи місцевих бюджетів ОТГ мають відображаючи відносини щодо формування та використання фінансових ресурсів на регіональному рівні, призначених для реалізації функцій місцевих органів влади.

Основними способами залучення грошових коштів до дохідної частини місцевих бюджетів ОТГ є:

- пряме вилучення доходів з комунального сектора;
- отримання доходів від комунального експлуатації майна та надання

власних послуг;

- перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб за допомогою податків;
- залучення муніципальних позик та джерел фінансування.

Важливим дохідним джерелом місцевих бюджетів с кошти,що передаються до них з Державного бюджету для реалізації загальнодержавних програм, які в бюджетній практиці називаються бюджетними трансфертами

У дохідній частині місцевого бюджету ОТГ, окремо мають виділяються доходи, необхідні для забезпечення виконання власних повноважень, і доходи, необхідні для реалізації делегованих законом повноважень органів виконавчої влади у відповідності до Бюджетного кодексу України. До власних доходів зараховують місцеві податки і збори, платежі,що встановлюються місцевими органами влади, доходи комунальних підприємств, доходи від майна, що належить місцевим органам влади.

Особливістю бюджетної децентралізації є те, що Бюджетним кодексом України встановлено права по формуванню механізмів доходів місцевих бюджетів ОТГ за рахунок фінансових ресурсів, які формуються на території територіальних громад та їх об'єднань. При цьому слід враховувати, що частину своїх повноважень територіальної громади можуть делегувати територіальним об'єднанням, в такому разі необхідно доходи, які повинні передаватись територіальним об'єднанням враховувати при формуванні бюджетів.

Між ланками бюджетної системи різних рівнів доходи розподіляються згідно із загальнодержавними законами, а всередині ланки - відповідно до рішень місцевих органів влади. Отже, до закріплених належать доходи, які на довготривалій основі передаються до місцевих бюджетів у повному розмірі або за єдиною часткою для всіх регіонів. До регулюючих відносять загальнодержавні податки, які згідно з нормативами відрахувань розподіляються між різними рівнями бюджетної системи. Розмір відрахувань визначається Верховною Радою України, виходячи з відповідних соціально-економічних нормативів бюджетної забезпеченості населення і стану місцевих джерел доходів**.**

Правові засади бюджетного процесу та міжбюджетних відносин стосовно місцевих бюджетів визначаються Бюджетним кодексом України(далі – БКУ).

Усі норми БКУ, котрі регулюють відносини, які виникають на кожній стадії бюджетного процесу, є єдиними для всіх місцевих бюджетів, зокрема поширюються і на бюджети ОТГ, утворених згідно закону та перспективному плану формування територій громад.

Особливості формування та виконання бюджетів ОТГ визначеної 4 ст. 67 БКУ та п. 38 Прикінцевих та перехідних ухвал до нього.

До доходів бюджетів ОТГ, крім прибутків, що зараховуються до бюджетів сільських, селищних, міських міст районного значення, також зараховується 60% податку на доходи фізичних осіб.

Для цих бюджетів застосовується горизонтальне вирівнювання податкової спроможності: визначається базова (з державного бюджету - місцевому) чи реверсна (з місцевого бюджету –держбюджету) дотація.

5Базова чи реверсна дотації розраховується відповідно до статті 99 БКУ (лише за податком на доходи фізичних осіб).

Для проведення розрахунку обсягів дотацій застосовують такі показники:

– чисельність населення (опирається на офіційну звітність Державної служби статистики України щодо наявного населення на початок року, який передує плановому – при визначенні обсягу базової/реверсної дотацій на 2019 рік беруться показники станом за 2017рік.

– надходження податку на доходи фізичних осіб у частині, що зараховується до відповідного бюджету (для бюджетів об'єднаних громад – це 60%) за останній звітний період; (для бюджету на 2019 рік враховуються надходження за 2017 рік);

– індекс податкоспроможності бюджету (визначається як співвідношення надходжень податку на доходи фізичних осіб на одного мешканця за означеним бюджетом до визначеного такого ж середнього показника по Україні).

Базову дотацію отримують місцеві бюджети з рівнем надходжень податку на доходи фізичних осіб на одного жителя нижче 0,9 середнього показника по Україні (тобто 80 відсотків складової, необхідної до рівня показника 0,9).

Для бюджетів, де цей показник вищий за 1,1 середнього в Україні, застосовується реверсна дотація (вилучається до державного бюджету 50% перевищення індексу податкоспроможності 1,1) .

У бюджетах ОТГ з показником надходження податку на доходи фізичних осіб на одного жителя в межах від 0,9 до 1,1 вирівнювання не здійснюється (ні базової ні реверсної дотацій їм не належить).

Решта платежів (окрім податку на доходи фізичних осіб) в розрахунки не вносяться і залишаються в повному обсязі у розпорядженні місцевих органів влади.

При цьому слід враховувати, що ОТГ в даний час. крім власних повноважень виконують ті, що делеговані державою, а саме по (утриманню закладів освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, соціального захисту та соціального забезпечення тощо. Для належного виконання цих повноважень бюджети об'єднаних громад набувають освітню та медичну субвенції з державного бюджету.

Питання надання таких субвенцій урегульовано статтями 1032 та 1034 БКУ (розподіл цих субвенцій між місцевими бюджетами здійснюється на основі формули, яка розробляється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у зумовленій сфері – згідно з МОН та МОЗ). Шляхи використання коштів зазначених субвенцій визначає Кабінет Міністрів України.

Формулу розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2015р. № 435;

порядок її розподілу – постановою КМУ від 14 січня 2015р. № 6. По медичній субвенції – Формула затверджена постановою КМУ від 19.08.2015 № 618; порядок її розподілу – постановою КМУ від 23.01.2015 № 11.

ОТГ отримують підтримку від держави як субвенцію на формування означеної інфраструктури, – згідно з планом соціально-економічного розвитку такої територіальної формації, – з коштів Державного фонду регіонального розвитку, а також завдяки іншим субвенціям та дотаціям із державного бюджету, якщо є підстави для надання та отримання визначених міжбюджетних трансферті.

Ради ОТГ мають право здійснювати місцеві запозичення: місцеві внутрішні запозичення; місцеві зовнішні запозичення, зокрема, завдяки кредитам (позикам) міжнародних фінансових організацій. Але слід мати на увазі, що видатки на обслуговування боргу здійснюються за рахунок загального фонду бюджету.

Закріплення доходів та видатків у бюджетах об'єднаних територіальних громад. Для створення бюджету ОТГ, насамперед, слід виважити із яких саме доходів та видатків може складатись її новий бюджет.

При формуванні бюджетів ОТГ слід також враховувати, що:

1) доходи цих бюджетів визначаються згідно зі ст. 64 і ст. 691 БКУ;

2) видатки та кредитування цих бюджетів визначаються статтями 89 і 91БКУ;

3) відносини між цими бюджетами та державним бюджетом визначаються статтями 97, 99, 100, 102, 1032, 1034 і 108 БКУ;

4) місцеві запозичення здійснюються відповідно до ст. 16 і ст. 74 БКУ.

Контроль за дотриманням бюджетного законодавства здійснює рада ОТГ та за виконанням рішення про бюджет ОТГ (ст. 114 БКУ), забезпечує контроль за відповідністю бюджетному законодавству показників затверджених бюджетів ОТГ, розпису бюджету, кошторисів бюджетних установ та інших документів, які використовуються в бюджетному процесі (п. 2 ч. 1 ст. 115 БКУ). Перелік випадків порушення бюджетного законодавства визначено у ст. 116 БКУ. Заходи впливу у разі порушення бюджетного законодавства визначено за ст. 117 БКУ.

Запропоновані механізми формування доходів та видатків об'єднаних територіальних громад забезпечать фінансову стійкість місцевих бюджетів ОТГ, оскільки вони забезпечують максимальне надходження коштів до місцевих бюджетів. Крім того, запропоновані механізми надають можливість додаткового стимулювання місцевими органами влади розвитку бізнесу, ефективної роботи підприємств загальнодержавної власності і на цій основі додаткових надходжень до місцевого бюджету ОТГ.

Література:

1. Бюджетний кодекс України : Режим доступу /zakon.rada.gov.ua/go/2456-17
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170).

3. Закон України «Про добровільне об»єднання територіальних громад» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.91).
4. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.
5. Децентралізація. Державні сайти України: gov.ua

Chernodubova Eleonora
Candidate of Economic Sciences, Associate professor
East Ukrainian National University named after V. Dahl, (Ukraine, Severodonetsk)

ROLE OF INTANGIBLE ASSETS IN ENSURING THE EFFICIENCY OF ENTERPRISES

Чернодубова Е.В.
канд. екон. наук, доцент
Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля

РОЛЬ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

The article shows the role of intangible assets in ensuring the efficiency of enterprises. The problems and factors affecting the management of intangible assets are described.
Key words: *intangible assets, factors, efficiency, enterprise value, evaluation of intangible assets, intangible assets management, monitoring.*

У статті показана роль нематеріальних активів в забезпеченні ефективності діяльності підприємств. Висвітлено проблеми та фактори, що впливають на управління нематеріальними активами підприємства.
Ключові слова: *нематеріальні активи, фактори, ефективність, вартість підприємства, методи оцінки нематеріальних активів, управління нематеріальними активами, моніторинг.*

Нематеріальні активи є складовою майнового комплексу підприємства, оскільки вони не тільки характеризують поточний стан фінансово-господарської діяльності, а й значною мірою визначають перспективи його розвитку. Вони формують певний інвестиційний клімат, впливають на зростання доданої вартості, підвищують капіталізацію активів і, отже, забезпечують конкурентні переваги. Зростання значущості нематеріальної складової пов'язано з тим, що матеріальна складова майнового комплексу перестала вважатися єдиним чинником забезпечення прибутковості підприємства, в світовій економіці зростає роль інноватики, а інформація, втілена в інтелектуальній власності та відображена в нематеріальних активах (НМА), стає найважливішим фактором виробництва поряд з землею, працею і капіталом.

Ряд праць таких вчених як Каплан Р., Нортон Д., Рейлі Р., Швайс Р., Хитчнер Р. Дж., Кендюхов О.В., Турило А.М., Череп А.В. [2-7], присвячено

класифікації та методам оцінки нематеріальних активів. Незважаючи на значний інтерес до оцінки вартості підприємства з боку вчених, слід підкреслити, що відомі методичні підходи до оцінки нематеріальних активів практично не стосуються питань оцінки впливу нематеріальних активів на ефективність діяльності підприємств.

Для України розробка методології та методів оцінки інтелектуального капіталу є більш ніж актуальною, тому що оцінювати вартість компаній у нас прийнято за залишковою чи ліквідаційною вартістю, що істотно занижує їх реальну ціну. Існує ряд проблем, які необхідно враховувати в процесі управління нематеріальними активами**:** протиріччя в нормативних актах; недостатня кваліфікація і відсутність мотивації персоналу щодо надання об'єктивної інформації про вартість компанії; навмисне заниження вартості для використання сірих схем при продажу бізнесу; нерозуміння природи нематеріальних активів і факторів, що впливають на їх вартість; суб'єктивність оцінки, несприйняття результатів реструктуризації; неготовність податкових та інших структур приймати торгову марку як актив; залежність вартості НМА від якості управління.

Оцінка вартості нематеріальних активів стає в сучасних умовах одним з найважливіших чинників управління, що потребує особливої уваги з боку керівництва підприємств. Слід підкреслити, що процес управління нематеріальними активами повинен відповідати корпоративним цілям загальної стратегії розвитку підприємства.

Базову модель управління НМА можна представити наступними блоками:

1. Формування стратегії вкладення в нематеріальні активи.
2. Оцінка стратегії НМА і конкурентоспроможності.
3. Класифікація всіх об'єктів інтелектуальної власності підприємства, аналіз використання та правової охорони даних об'єктів.
4. Прийняття рішення про майбутні капіталовкладення за рахунок накопичених або зовнішніх джерел.
5. Формування портфеля НМА.
6. Аналіз ефективності використання НМА.
7. Прийняття управлінських рішень щодо інновацій.

Регламентація порядку оцінки нематеріальних активів передбачена національним стандартом 1 «Загальні питання оцінки майна і майнових прав» [1]. При дослідженні параметрів оцінки вартості нематеріальних активів необхідно керуватися такими принципами: оцінка повинна бути цільовою (не може бути оцінки єдиної для всіх цілей); оцінка справедлива на певний момент часу; відомості про об'єкт інтелектуальної власності як матеріальному активі можуть відповідати даним продавця (розробка) або перевірятися додатково в процесі оцінки; базовими показниками при оцінки повинні бути ціни і обсяги продажів нового товару (послуг), витрати та обов'язкові платежі, життєвий цикл активу, потоки чистого прибутку (для комерційних товарів) або собівартості (для некомерційних товарів); ринкова вартість нематеріального

активу повинна розраховуватися як частина майбутньої маси чистого прибутку, отриманого від реалізації товару (використання нової технології) з урахуванням його конкурентоспроможності.

Згідно з іншою класифікацією розрізняють синтетичні і аналітичні методи оцінки нематеріальних активів. Синтетичний метод – це різниця між ринковою та обліковою вартістю компанії. Цей метод заснований на припущенні, що ринкова ціна акцій завжди відображає реальну вартість компанії і випадкові фактори не мають жодного впливу на її реальну вартість. Різниця між ринковою і обліковою вартістю дорівнює нематеріальним активам (НМА) тобто гудвілу.

В той же час на практиці часто зустрічається ситуація, коли реальна вартість або недооцінена або переоцінена. Недоліком цього методу є висока чутливість вартості інтелектуального капіталу компанії до змін в економічному просторі. Даний факт, не зважаючи на всю простоту методу, обмежує його використання в оцінці капіталу. Також варто звернути увагу на індекс Тобіна (q), який є відношенням ринкової вартості компанії, до вартості відтворюваного власного капіталу. Якщо витрати на власний капітал нижчі ринкової вартості компанії то інвестори (власники) отримають більший прибуток на залучений капітал ніж зазвичай. Хоча структура даного показника проста, його знаходження є дуже трудомістким. Цей індекс дозволяє визначити додану вартість завдяки інтелектуальному капіталу. Однак необхідно пам'ятати, що результат вимірювання залежить від коливань цін на акції спричинену тимчасовими чинниками.

Тестування цього показника дозволяє відстежувати зміни в інтелектуальному капіталі конкретного підприємства. Систематичне зростання даного показника свідчить про значну роль інтелектуального капіталу у створенні цінності для власників у той час як його зниження вказує на ефективність використання матеріальних активів.

Підходи до вимірювання інтелектуального капіталу можна поділити на наступні: підхід, заснований на окупності активів (ROA) – додана вартість зіставляється з відповідними активами компанії. (EVA, VAIC, та ін.) та підхід, заснований на створенні системи показників (SC). Сферами застосування підходів до вимірювання інтелектуального капіталу є синтетичні методи (ROA і MCM): оцінка ринкової вартості акцій; злиттів і поглинань; бенчмаркінг компаній однієї галузі; звіти про стан інтелектуального капіталу компанії.

Як основний підхід до оцінки інтелектуального капіталу підприємства ряд дослідників розглядають вартісний підхід. Сутність даного підходу полягає в тому, що чим вища вартість інтелектуального капіталу, а відповідно і ринкова вартість компанії, тим управління інтелектуальним капіталом більш ефективне. У даному підході нерозривно пов'язані вартість інтелектуального капіталу та вартість компанії в цілому.

Очевидно, що справжня вартість таких компаній, як Microsoft, Intel, Cisco не піддається традиційним методам оцінки. Їх вартість задається не ціною

основних фондів, а категорією нематеріального активу – інтелектуальним капіталом. Без вирішення проблеми оцінки інтелектуального капіталу стало неможливим визначити справжню цінність компанії.

Складність оцінки нематеріальних активів обумовлена тією обставиною, що принципово складно розробити її єдину універсальну методику. Не тільки кожний з об'єктів інтелектуального капіталу має бути оригінальним (за визначенням), але й умови практичного використання результатів творчої діяльності на різних підприємствах теж, як правило, значно відрізняються одна від одної. Єдина методика не може враховувати всю сукупність особливостей практичного використання конкретних об'єктів інтелектуального капіталу, і на практиці звичайно проводять розрахунок обґрунтованої ринкової вартості деяких видів інтелектуального капіталу одночасно за декількома методами.

Практично при уточненні мети оцінки в кожному окремому випадку розробляють індивідуальну для кожного конкретного об'єкта методологію розрахунку, яка дозволяла б найбільш повно врахувати усі ціноутворюючі фактори, що впливають на його ринкову вартість. Ця методологія може враховувати минулі витрати на створення і придбання об'єкта, ринкову кон'юнктуру і, крім того, може бути заснована на здатності та можливості інтелектуального капіталу приносити додатковий дохід підприємству.

Для оцінки вартості різних об'єктів інтелектуального капіталу існують, щонайменше, три основні альтернативні підходи. Ринковий підхід ґрунтується на ринковій інформації про угоди з аналогічними об'єктами НМА, яка не завжди доступна. Дохідний метод ґрунтується на оцінці здатності НМА приносити дохід. Витратний підхід ґрунтується на розрахунку витрат для повного відтворення об'єкту НМА. Однак практика підтверджує, що понесені витрати дуже рідко можна зіставити з очікуваними доходами.

Оцінка ефективності НМА відповідає класичному визначенню ефективності як максимізації економічного результату за умови оптимізації необхідних ресурсів. При такому підході оцінним інструментом є порівняння фінансових результатів з використаними ресурсами. Оцінка ефективності НМА на основі ринкової вартості відповідає вартісно-орієнтованій концепції управління і дозволяє подолати недоліки двох перших підходів, пов'язаних з недостовірністю даних бухгалтерського обліку. Запропонована система показників моніторингу ефективності НМА може бути використана для потреб управління і розробки заходів щодо зростання ринкової вартості підприємства.

Література:

1. Національний стандарт оцінки № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» // Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF.
2. Каплан Р.С. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты: [монография] / Р.С. Каплан, Д.П. Нортон; пер. с англ. М. Павлова. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 512 с.

3. Кендюхов О.В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: [монографія] / НАН України. Інститут економіки промисловості; ДонУЕП. – Донецьк: ДонУЕП, 2008. – 359 с.
4. Рейли Р. Оценка нематериальных активов: [монография] / Р. Рейли, Р. Швайс; пер. с англ. – [под ред. В. М. Рутгайзера]. – М. : Маросейка, 2008. – 144 с.
5. Турило А.М. Інтелектуальний капітал - основа інноватизації, ефективності і корпоративної стратегії підприємства: [монографія] / А.М. Турило, О.В. Корнух; ДВНЗ «Криворіз. нац. ун-т». – Кривий Ріг: Вид. дім, 2012. – 227 с.
6. Хитчнер Р.Дж. Оценка стоимости нематериальных активов: [монография] / Р. Дж. Хитчнер; пер. с англ. – [под ред. В. М. Рутгайзера]. – М.: ИД «Квинто-консалтинг», 2005. – 792 с.
7. Череп А.В. Методичні підходи до оцінки інтелектуальної власності промислових підприємств: [монографія] / А.В. Череп, В.В. Ярмош; Держ. ВНЗ «Запоріз. нац. ун-т» М-ва освіти і науки України. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – 255 с.

6. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

PRACTICAL ASPECTS OF APPLICATION AND ACCOUNTING OF TRANSFER PRICES IN ENTERPRISES OF UKRAINE

Klym N.M.,
Ph.D Economic, docent
Hrytsak O.S.
Ph.D Economic, senior librarian
National Forestry University of Ukraine, Lviv

PRACTICAL ASPECTS OF APPLICATION AND ACCOUNTING OF TRANSFER PRICES IN ENTERPRISES OF UKRAINE

Клим Н.М.,
к.е.н., доцент
Грицак О.С.
к.е.н., ст.викладач
Національний лісотехнічний університет України, м. Львів

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ОБЛІКУ ТРАНСФЕРНИХ ЦІН НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

The article examines the experience of applying transfer prices in domestic enterprises and the practice of documenting transfer pricing operations.

Key words: *transfer prices, transfer pricing, controlled operations, accounting, documentation.*

У статті розглядається досвід застосування трансферних цін на вітчизняних підприємствах і практика документування операцій з трансфертного ціноутворення.

Ключові слова: *трансфертні ціни, трансфертне ціноутворення, контрольовані операції, облік, документування.*

В сучасних економічних умовах важливим елементом обліку за центрами відповідності є встановлення оптимальних та економічно обґрунтованих трансферних цін. Актуальність цього питання набуває все більшого поширення у зв'язку з обґрунтованою необхідністю структурних підрозділів самостійно за кожного підрозділу визначати доходи та витрати та дослідити вплив кожного з підрозділів на загальний результат, тобто оцінити ефективність трансферного ціноутворення підприємства в цілому.

Трансферне ціноутворення орієнтується на ринок або на внутрішні витрати підприємства. Його важливість підкреслюється незамінністю у системі управління обліку підприємств із двох протилежних ракурсів, а саме:

- центр відповідальності, що передає виготовлену продукцію (послугу);
- центр відповідальності, який приймає дану продукцію (послугу) з метою її подальшого споживання або переробки.

Трансферна ціна — ціна, яка встановлюється на будь-який об’єкт торгівлі (товари, послуги або фактори виробництва) між пов’язаними компаніями або структурними підрозділами однієї компанії, якщо об’єкт торгівлі перетинає митний кордон [1].

Трансферна ціна - ціна, яка встановлюється на продукти та послуги, вироблені всередині транснаціональних корпорацій, або між залежними підприємствами, або структурними підрозділами підприємства (однієї юридичної особи), і є предметом внутрішньофірмових товарообмінних операцій [3].

В Україні з 01.01.2015 р. трансфертне ціноутворення використовується виключно для контролю обчислення податку на прибуток. У Податковому кодексі є всього одна стаття 39, що стосується трансфертних цін та контрольованих і неконтрольованих операції.

Таблиця 1

Контрольовані і неконтрольовані операції у Податковому кодексі України [1; 6]

Контрольовані операції	Неконтрольовані операції
Господарські операції, які впливають на об'єкт оподаткування сторін (сторони) таких операцій, що здійснюються платниками податків з пов'язаними особами — нерезидентами (пп. 39.2.1.1 ПКУ)	Господарських операції, не передбачені підпунктами 39.2.1.1, 39.2.1.2 і 39.2.1.5 підпункту 39.2.1 ПКУ, що здійснюються між непов'язаними особами (пп. 39.2.1.5 ПКУ)
Зовнішньоекономічні господарських операції з продажу товарів через комісіонерів — нерезидентів (пп. 39.2.1.1 ПКУ)	
Господарські операції, які впливають на об'єкт оподаткування платника податків, однією із сторін яких є нерезидент, зареєстрований у державі (на території), яка включена до переліку держав (територій), затвердженого Кабінетом Міністрів України. (пп. 39.2.1.2 ПКУ)	
Якщо в ланцюгу господарських операцій між платником і його пов'язаною особою - нерезидентом, передбачених пп. 39.2.1.1, 39.2.1.2, 39.2.1.3 пп. 39.2.1 ПКУ, право власності на предмет такої операції перш ніж перейти від платника до пов'язаної особи-нерезидента (у разі експорту) або перш ніж перейти від пов'язаної особи-нерезидента до платника (у разі імпорту) переходить до однієї чи кількох непов'язаних осіб, така операція для цілей оподаткування податком на прибуток підприємств вважається контрольованою операцією між платником податків та його пов'язаною особою - нерезидентом, якщо ці непов'язані особи (пп. 39.2.1.5 ПКУ)	

В наукових працях сучасників виокремлюють п’ять основних типів визначення трансферних цін [3]:

- трансферні ціни на основі ринкових цін;
- трансферні ціни на основі маржинальних витрат;
- трансферні ціни на основі повних витрат;
- трансферні ціни типу витрати-плюс;
- трансферні ціни на основі переговорів.

Оскільки трансферна ціна суттєво впливає на кінцевий результат діяльності підприємства, важливо і вкрай необхідно вибрати оптимальний та найбільш ефективний метод трансферного ціноутворення.

Ціна на продукцію (послуги), що встановлюється на основі ринкових цін, дає можливість реалізувати продукцію споживачам з врахуванням попиту і пропозиції для отримання максимального прибутку. Негативним є те, що формування ринкових цін залежить від соціально-політичних, сезонних та інших факторів. За відсутності ринку для проміжної продукції трансферна ціна може визначатися еквівалентною змінним витратам підрозділу-продавця. Перевага ціни на основі маржинальних витрат полягає у тому, що підрозділ-покупець отримає завищений прибуток та призведе до закупівель на внутрішньому ринку. Недоліком виступає використання змінних витрат оптимально лише в коротко термінованому інтервалі.

Іноді трансферні ціни встановлюються за відсутності альтернативної ринкової ціни, але за умови, що внутрішні трансферти складають значну частину реалізації підрозділів-продавця. Перевагою є простота, легкість та точність розрахунків ціни, при цьому узгоджуються з податковими правилами. Проте, оцінка довготермінових маржинальних витрат може бути неточною.

Метод витрати-плюс передбачає врахування надбавки, тобто в трансферну ціну входить показник собівартості і фіксований відсоток прибутку. Це дозволяє підприємству-продавцю отримати прибуток від передачі продукції по трансферту. Проте, якщо підрозділи будуть передавати по трансферту продукції іншим підрозділам з врахуванням маржі, то виникає необхідність визначення надбавки для останнього підрозділу, що знизить прибутковість чи призведе до збитковості діяльності. На відміну від цього методу, переговори дозволяють усунути конфліктні ситуації щодо проміжного прибутку.

Для розрахунку між підприємствами варто вибрати оптимальний варіант трансферної ціни, який залежить від багатьох чинників серед яких можна виділити: характер поставлених завдань, рівень економічної самостійності підприємств, стан ринку проміжних продуктів (послуг). На нашу думку, метод трансферного ціноутворення на основі ринкових цін найкраще дозволяє оцінити ефективність функціонування підприємства.

При проведенні податкового аудиту використовують такі методи трансферних цін [4]: 1) метод порівнянних ринкових цін; 2) метод ціни наступної реалізації; 3) витратний метод; 4) метод порівнянної рентабельності; 5) метод розподілу прибутку.

Документацію з трансфертного ціноутворення визначають як сукупність документів або єдиний документ, складений в довільній формі) повинна містити таку інформацію [6]: 1) дані про пов'язаних осіб, а саме: контрагента (контрагентів) контрольованої операції; осіб, які безпосередньо (опосередковано) володіють корпоративними правами платника податків у розмірі 20 % і більше; 2) загальний опис діяльності групи (включаючи материнську компанію та її дочірні підприємства), у тому числі організаційну структуру групи, опис господарської діяльності групи, політику трансфертного ціноутворення; 3) опис операції, умови її здійснення (ціна, строки та інші

визначені законодавством України обов'язкові умови договорів (контрактів); 4) опис товарів (робіт, послуг), включаючи фізичні характеристики, якість і репутацію на ринку, країну походження і виробника, наявність товарного знаку та іншу інформацію, пов'язану з якісними характеристиками товару (роботи, послуги); 5) умови та строки здійснення розрахунків за операцією; 6) чинники, які вплинули на формування та встановлення ціни; 7) відомості про функції пов'язаних осіб, що є сторонами контрольованої операції, про використані ними активи, пов'язані з такою контрольованою операцією, та економічні (комерційні) ризики, які такі особи враховували під час здійснення контрольованої операції (функціональний аналіз та аналіз ризиків); 8) економічний аналіз (включаючи методи, які застосовано для визначення умов контрольованої операції та обґрунтування причин вибору відповідного методу; суму отриманих доходів (прибутку) та/або суму понесених витрат (збитку) внаслідок здійснення контрольованої операції, рівень рентабельності; розрахунок ринкового діапазону цін (рентабельності) стосовно контрольованої операції з описом підходу до вибору зіставних операцій, джерела інформації, застосовані для визначення умов контрольованої операції); 9) результати порівняльного аналізу комерційних та фінансових умов операцій; 10) відомості про проведене платником податку самостійне або пропорційне коригування податкової бази та сум податку (у разі його проведення).

Наказом Мінфіну України №8 від 18.01.2016 р. встановлена форма Звіту про контрольовані операції та визначено порядок його складання. Він подається до 1 жовтня року, що настає за звітним, засобами електронного зв’язку в електронній формі з дотриманням вимог законодавства щодо електронного обліку та електронного цифрового підпису [2]. Важливість заповнення даного звіту полягає не лише у наданні інформації про контрольовані операції підприємства, а й формуванню даних для заповнення додатка ТЦ Декларації з податку на прибуток. Більше того, відсутність такого декларування або неподання документації про неконтрольовані операції тягнуть за собою нарахування штрафних санкцій.

При аналізі і контролі трансферних цін найчастіше використовують такі моделі ціноутворення [5]: модель розрахунку ціни на основі витрат виробництва плюс фіксована (середньогалузева) норма прибутку; модель розрахунку ціни на основі ринкових аналогів; модель ціни на основі оцінки параметрів основної споживчої вартості; модель розрахунку ціни на основі експертної оцінки вартості нових технологій або продуктів.

Система трансфертного ціноутворення в управлінні підприємством: дозволяє прозоро і ефективно взаємодіяти кожному підрозділу (бізнес-одиниці) в організації (холдингу); може використовуватися для мінімізації оподаткування; для мінімізації митних платежів; може переслідувати мету обійти правила валютного регулювання чи інші норми, що регламентують репатріацію прибутку; застосовується з метою збільшення прибутку за рахунок мінімізації внутрішньофірмових витрат; використовується для удосконалення

системи контролю материнською компанією фінансових потоків філій; використовуватись як засіб підвищення ефективності використання фінансових ресурсів та підвищення особистої відповідальності менеджерів; у в банківській діяльності.

Застосування елементів системи трансферного ціноутворення сприяє покращенню функціонування системи внутрішнього контролю, як за діяльністю структурних підрозділів, так і підприємства в цілому. Трансферна ціна дозволяє підприємствам приймати оптимальні управлінські рішення, підвищує їх зацікавленість у зростанні ефективності діяльності.

Література:

1. Податковий кодекс України від 01.02.2016 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.
2. Про затвердження форми та порядку складання Звіту про контрольовані операції. Наказ міністерства фінансів України від 18.01.2016 р. №8, із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства фінансів №468 від 28.04.2017 р.: [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://docs.dtkt.ua/doc/1217.395.0#pn38.
3. Дзюба П. Трансферне ціноутворення: економічний зміст і специфіка Текст // Економіка України. — 2006. - №1. – С.14-22.
4. Трансфертні ціни та методи їх визначення: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://stud.com.ua/53065/marketing/transferni_tsini_metodi_viznachennya
5. Транфертні ціни: сутність та принципи: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1325031353872/ekonomika/transfertni_tsini_sutnist_funktsiyi_printsipi
6. Трансфертне ціноутворення: Журнал Дебет-Кредит: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dtkt.com.ua/show/0sid0181.html

Krot Y.M.,
Ph. D., Associate Professor
Pasternak Y.P.
Ph. D., Associate Professor
Cherkassy Technological University, Cherkassy, Ukraine

AUDIT IN CONDITIONS OF APPLICATION OF COMPUTER TECHNOLOGIES

Крот Ю.М.,
к.е.н., доцент
Пастернак Я.П.
к.е.н., доцент
Черкаський державний технологічний університет, Черкаси, Україна

АУДИТ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розкрито роль і значення комп'ютерної техніки у здійсненні аудиту. Визначено основні напрямки та методики застосування інформаційних технологій в аудиті. Досліджено програмне забезпечення аудиту. Проаналізовано відображення інформації щодо комп'ютеризованого аудиту в Міжнародних стандартах.

Ключові слова: *аудит, аудитор, програмне забезпечення, офісний пакет, Міжнародні стандарти аудиту, текстовий процесор, електронні таблиці, бази даних.*

A role and value of computer technique in realization of audit are exposed in the article. The basic directions and methods of using information technologies in an audit are determined. Audit software is investigated. The information about computerized audit in the International standards of audit is analysed.

Key words: *audit, public accountant, software, office package, International standards of audit, word processor, spreadsheets, databases.*

Професійна діяльність сучасного аудитора так чи інакше пов'язана з обробкою великих обсягів інформації. Оскільки обсяг інформації постійно зростає, завдання щодо її обробки стають все складнішими, вимагають для свого вирішення великих витрат часу. Це призвело до того, що використання інформаційних систем у практиці аудитора стало важливим чинником успішної роботи, а іноді й необхідною умовою її виконання. Тому актуальність цієї теми полягає як в практичному так і в теоретичному значенні, пов’язаного з вивченням принципів і прийомів ефективного застосування інформаційних систем у практиці проведення аудиту, що являється завданням для сучасного аудитора.

Висвітленню питань, пов’язаних з організацією та методикою аудиту в комп’ютерному середовищі, присвячено праці таких науковців, як: Гордієнко Н.І., Харламова О.В., Карпенко М.Ю., Савченко В. Я., Зотов В. О., Кириленко С. А., Петрик О. А., Чумакова І. Ю, Кузьмінський А.Н., Івахненков С.В. та інші. Але виникає необхідність у визначенні особливостей проведення аудиту та аналізі застосування комп’ютерних технологій в сучасних умовах.

Мета написання статті полягає у визначенні ролі комп'ютеризованого аудиту, методики організації, завдань, вимог аудиту в сучасних умовах застосування комп’ютерних інформаційних систем, розгляді та аналізі основних напрямків використання комп’ютерної техніки при плануванні аудиту, оцінці аудиторського ризику, виконанні аудиторських процедур.

Інтенсивний розвиток комп'ютерної техніки дав поштовх початку та удосконаленню методів аудиту в комп'ютерному середовищі. Застосування клієнтами аудиторів автоматизованих інформаційних систем потребує проведення аудиту за допомогою комп'ютерної техніки. При цьому комп'ютерні технології в принципі можуть використовуватися на всіх стадіях аудиту: під час планування, здійснення, документування аудиторської роботи, оформлення аудиторського висновку.

У даний час неможливо уявити аудиторську перевірку без використання комп'ютерів. З одного боку, комп'ютери допомагають аудиторам вирішувати різні завдання. Однак у той же час використання клієнтом комп'ютерних інформаційних систем висуває вимоги до організації проведення перевірки і вибору аудиторських процедур, що ускладнює цей процес.

У зв’язку з широким застосуванням обчислювальної техніки, комп’ютерних інформаційних мереж та систем у бухгалтерському обліку перед аудиторами постало завдання пристосування технології своєї роботи або навіть значної її зміни з використанням спеціальних комп’ютерних програм при проведенні аудиту фінансово-господарської діяльності підприємств, які застосовують автоматизовані фінансово-облікові системи. На жаль, українські автори не приділяють проблемам, пов’язаних із застосуванням комп’ютерів в аудиті, належної уваги.

Сферу використання комп'ютерної техніки в аудиті багато науковців оцінюють по-різному. Деякі автори вважають, що застосовувати електронно-обчислювальні машини (ЕОМ) необхідно лише у випадках здійснення складних економіко-математичних розрахунків, зберігання аудиторського архіву, складання і оформлення документів. Справді, вказані напрями використання ЕОМ є перспективними і необхідними для аудиту. На думку професора Кузьмінського А. Н. "головна перевага використання ЕОМ для складання робочих документів аудитора полягає в якісній зміні технології аудиту, праці аудитора" [6, с.283].

Професор М.Т. Білуха стверджує, що "застосування у аудиторському контролі економічного аналізу, статистичних розрахунків і економіко-математичних методів (на технічній базі ЕОМ) підвищує наукову достовірність аудиту і його ефективність у раціональному господарюванні в умовах ринкових відносин"[3, с. 234].

Вказані міркування є, безумовно, правильними й обґрунтованими. Але сучасний розвиток комп'ютерної техніки і програмного забезпечення дозволяє значно розширити сферу застосування ЕОМ у процесі аудиту, залучити комп'ютер до виконання будь-яких логічних, аналітичних, розрахункових чи інших процедур.

Таблиця 1

Перелік положень про міжнародну аудиторську практику щодо комп’ютеризації аудиту

№ з/п	Назва
401	Аудит у середовищі комп’ютерних інформаційних систем (стандарт)
1001	Середовище ІТ: автономні персональні комп’ютери
1002	Середовище ІТ: онлайнові комп’ютерні системи
1003	Середовище ІТ: системи баз даних
1008	Оцінювання ризиків та внутрішній контроль – характеристики та особливості в комп’ютерних інформаційних системах (КІС)
1009	Комп’ютеризовані методи аудиту
1013	Електронна комерція – вплив на аудит фінансових звітів

У світовій практиці аудиту питанням застосування інформаційних технологій приділяють значну увагу, зокрема, професійні організації. Про це свідчить, наприклад, постійне оновлення майже всіх Міжнародних стандартів

аудиту [1], що видаються Міжнародною федерацією бухгалтерів, в яких найбільших змін зазнають саме стандарти і положення, що стосуються комп'ютеризації аудиту.

В офіційному українському виданні Міжнародних стандартів аудиту 2004 року, яке діяло на території України, також містились положення, що стосуються інформаційних технологій (таблиця 1).

Однак у новій англомовній редакції Стандартів 2008 року всіх цих розділів (за винятком Положення 1013) немає. Наприклад, стандарт № 401 „Аудит у середовищі комп'ютерних інформаційних систем" і Положення про Міжнародну аудиторську практику № 1008 „Оцінювання ризиків та внутрішній контроль - характеристики та особливості в КІС" втратили свою чинність в грудні 2004 року. Це відбулося, тому що тепер фактично весь аудит розглядається як комп'ютерний, тобто в умовах застосування комп'ютерних інформаційних систем (КІС) і з використанням комп'ютерних методів аудиту. Тому інформація з цих питань тепер містяться майже в кожному стандарті аудиту.

Роль комп'ютерної техніки в сучасних умовах може однаково виявлятися на різних стадіях аудиторського процесу. На початковій стадії, під час ознайомлення з бізнесом клієнта і планування роботи, аудитори можуть використовувати комп'ютер не лише для друкування листів і організаційних документів, а й для виконання розрахунків, оцінки ефективності внутрішнього контролю і здійснення аналітичних процедур.

Американські аудитори Е. А. Аренс і Дж. К. Лоббек вказують, що "програму комп'ютерного аудиту можна використовувати при виконанні широких аналітичних процедур як додатковий спосіб аудиторського тестування" [2, с. 217]. Методика використання комп'ютерної техніки полягала в наступному: в аудиторські файли вводили інформацію з Головної книги клієнта, яка зберігається і нагромаджується з року в рік. На основі даних Головної книги виконували аналітичні розрахунки, що не потребувало великих затрат часу. Крім того, як справедливо вказують з Е. А. Аренс і Дж. К. Лоббек, підвищується інформативність аналітичних процедур — легко формувати таблиці і будувати графіки. Це допомагає аудитору правильно інтерпретувати дані. Якщо ж у фінансову звітність клієнта вносять зміни, то за допомогою комп'ютерних програм можна отримати розрахунок нових коефіцієнтів майже без усяких затрат.

Досить важливим для автоматизації аудиту є наявність у аудиторських компаній інформації про системи автоматизації, призначених для аудиторської діяльності. Проте дані досліджень, свідчать про те, що понад 50% аудиторських компаній такою не володіють. Недолік інформації фахівці називають основним чинником, який стримує зростання автоматизації аудиту, разом з іншим фактором - низькою якістю наявних пропозицій [5]. Тим не менш, велика частина аудиторських компаній вважають, що впровадження автоматизованих

систем в їх діяльність необхідно, і чекають, що це буде сприяти підвищенню ефективності та якості роботи.

Ринок аудиторського програмного забезпечення в Україні тільки починає розвиватися. Слід зазначити, що професійні організації та безпосередні користувачі на шляху впровадження використання комп'ютерної техніки і технології в контролі та аудиті вбачають певне коло проблемних питань, серед яких виділяють наступні:

1. Низький рівень розвитку аудиторського ринку, викликаний незначним періодом його становлення.

2. Аудит фінансової звітності згідно з міжнародними стандартами аудиту багато в чому має за основу так зване «професійне судження» аудитора, яке ґрунтується на його досвіді та інтуїції. Бездумна комп'ютеризація аудиту при цьому може призвести до такої його автоматизації, яка потягне за собою ряд помилок при проведенні аудиту.

3. Ризики, пов'язані з використанням комп'ютерних систем обробки даних, можуть бути значними. При цьому ймовірність неправильної обробки даних чи втрати частини інформації стає реальною загрозою правильності аудиторського висновку.

4. Розробка аудиторського програмного забезпечення є досить важким процесом, який потребує значних фінансових витрат.

5. Низький рівень комп'ютерної грамотності користувачів.

6. Різна галузева спеціалізація клієнтів аудиторських фірм, що при динамічно мінливому законодавстві не дозволяє зробити деталізоване настроювання спеціалізованих систем на «всі випадки життя».

7. Ряд методичних проблем, зокрема, необхідність розроблення методичних підходів реалізації трансформаційних процедур перетворення фінансових звітів по заданих форматах, не розголошуючи при цьому комерційну таємницю тих аудиторів, які вже виконують подібні замовлення й знають, як цю роботу виконувати [8].

Безумовно, аудитори не заперечують користі автоматизації. Проте, опитування, проведені серед російських аудиторів щодо використання в їх роботі програмних продуктів, показали, що одним з головних інструментів аудитора, як і раніше, залишаються Word і Excel [7].

Що стосується України, то стан справ із впровадженням сучасних технологій в аудит тут значно гірший. Це підтверджує той факт, що навіть у Росії вже з'явилося близько десятка спеціалізованих аудиторських програмних продуктів місцевої розробки, а в України - жодного. Однак прогрес в області інформаційних технологій є надзвичайно стрімким.

Конкуренція, що посилюється в аудиторсько-консалтинговому бізнесі, вже змушує компанії знаходити нові шляхи підвищення ефективності організації та рентабельності діяльності. Неабияку роль у цьому буде відведена й пошуку шляхів рішення підвищення ефективності діяльності, якості надаваних послуг за допомогою застосування спеціалізованих програмних

засобів. Пройде ще небагато часу, і аудитори вже не будуть представляти свою роботу без їхнього застосування.

Виходячи з класифікації основних напрямів застосування інформаційних систем в аудиті, можна виділити такі [7, с.292-296]:

1. Підготовка звітів. Будь-який аудитор неминуче стикається з необхідністю сформувати, надрукувати й надати клієнту звіт. У даному разі йдеться про обробку текстової інформації з можливою інтеграцією даних до зовнішніх додатків.

2. Виконання аналітичних розрахунків. Дані для розрахунків звичайно представлені в реляційній (табличній) формі. Результати розрахунків можуть являти собою як самостійні звіти, так і експортуватися у вигляді складових до загального звіту з виконаної роботи.

3. Аналіз і обробка баз даних. Як правило, в даному разі йдеться про вибірку даних з системи ведення бухгалтерського обліку клієнта і подальшу обробку цих даних аудитором.

4. Презентація результатів. Безумовно, презентувати результати виконаної роботи аудитору доводиться не завжди, хоча забувати про таку можливість не слід.

Для вирішення вказаних завдань ідеально підходить будь-який офісний пакет, наприклад, Microsoft Office. Він включає:

- текстовий процесор Microsoft Word для підготовки текстових звітів;
- табличний процесор Microsoft Excel для організації обчислень і обробки відносно невеликих баз даних;
- систему управління базами даних Microsoft Access для обробки реляційних баз даних великого обсягу та складної структури;
- програму Microsoft PowerPoint для створення і демонстрації презентацій;
- програму Microsoft OutLook — прекрасний засіб роботи з електронною поштою, об'єднаний з електронним органайзером.

У загальному випадку перш ніж розпочати роботу, аудитору слід уважно ознайомитися з комп'ютерною програмою, яка працює у клієнта. В першу чергу при цьому слід звернути увагу на ряд питань системного характеру, а саме: переконатися, що використовуване програмне забезпечення працює коректно і не містить внутрішніх (програмних) помилок, які можуть привести до системних вад при формуванні звітності; проаналізувати специфіку організації обліку та її віддзеркалення у контексті конкретної бухгалтерської програми; з'ясувати можливість впровадження до програмного забезпечення процедур і функцій для реалізації специфічних потреб щодо проведення аудиту.

На підставі проведених досліджень можна дійти висновку, що:

1.Аудит у комп’ютерному середовищі, або аудит в умовах комп’ютерних інформаційних систем, являє собою процес використання комп’ютерної техніки при плануванні аудиту, оцінці аудиторського ризику та виконанні аудиторських

процедур і передбачає використання такої техніки клієнтом при здійсненні обліково-економічних функцій (веденні суб'єктом аудиту бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності).

2.Використання комп'ютерних технологій у практиці аудитора часто потребує виконання аналітичних розрахунків, обробки великого обсягу даних табличної структури;

3.Для вирішення подібних завдань можливостей стандартної системи автоматизації бухгалтерського обліку здебільшого недостатньо;

4.У практичній роботі аудитор повинен розглядати програму бухгалтерського обліку як джерело даних. Щодо їх обробки, реалізації аналітичних розрахунків, найбільш універсальним інструментом тут слід визнати пакет електронних таблиць;

5.Сумісне використання системи бухгалтерського обліку в поєднанні з пакетом електронних таблиць дає аудитору зручний і потужний інструмент у його практичній роботі;

6.Безумовним лідером популярності серед програм автоматизації бухгалтерського обліку слід визнати програми сімейства «1С». Серед доступних пакетів електронних таблиць — програми Microsoft Excel;

7.Впровадження комп'ютерної техніки значно підвищує ефективність аудиторських послуг, аудиторська перевірка набуває якісно нового змісту, охоплює всі операції і процеси, які здійснюються на підприємстві;

8.Використання інформаційних технологій є не тільки актуальним завданням і найважливішим фактором успішної роботи аудитора, а іноді й необхідною умовою її виконання.

Література:

1. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (частина 1-3) / Ред.. колегія: Бондар М.І., Гаєвська Н.І., Галасюк В.В., Дабіжна В.В. та ін. / К. – Міжнародна федерація бухгалтерів. – Аудиторська Палата України. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apu.com.ua/891-mizhnarodni-standarti-kontrolyu-yakosti-auditu-oglyadu-inshogo-nadannya-vpevnenosti-ta-suputnikh-poslug-vidannya-2014-roku
2. Аренс Е. А., Лоббек Дж. К. Аудит: Пер. з англ. - М.: Фінанси і статистика, 2005. – с. 217.
3. Білуха М.Т. Курс аудиту: підручник. – 2006р. – с. 234-250.
4. Завгородній В. П. Бухгалтерський облік і аудит - К.: 2008р. - с. 297-300.
5. Івахненков С.В. Комп'ютерний аудит: контрольні методики і технології. – К.: Знання, 2005. – 286 с.
6. Кузьмінський А.Н. та ін. Аудит: Навч. посібник - К.: 2006. – с. 283.
7. Савченко В. Я. Аудит: Навч. посібник. - К.: КНЕУ, 2007р. - с.292-296.
8. Рудницький В.С. Методологія організації аудиту - Тернопіль: 2007р. – с. 340-347.
9. Усач В.Ф. та ін. Аудит і судово-бухгалтерська експертиза. - Львів: 2005р. – с. 346.

Pastushenko E. A.,
graduate student
Federal state autonomous educational institution of higher education
«Tyumen state university»

THE EXTERNAL MUNICIPAL FINANCIAL CONTROL: VIOLATIONS IN BUDGETARY ACCOUNTING AND REPORTING OF PUBLIC INSTITUTIONS

Пастушенко Е. А.,
магистрант
ФГАОУ ВО «Тюменский государственный университет», Россия

ВНЕШНИЙ МУНИЦИПАЛЬНЫЙ ФИНАНСОВЫЙ КОНТРОЛЬ: НАРУШЕНИЯ В БЮДЖЕТНОМ УЧЕТЕ И ОТЧЕТНОСТИ КАЗЕННЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

This article deals with the most frequent violations in the budgetary accounting and reporting of public institutions, identified by the control and accounting authorities of municipalities in the course of the implementation of external municipal financial control. Particular attention is paid to linking the violation and the results of its reflection or, conversely, concealment in the budgetary reporting.

Keywords: *budgetary reporting, forms of budgetary reporting, violations in budget accounting, violations of the formation of budgetary reporting, accounting policy of the institution, control and accounting body, nonfinancial assets, budgetary liability, responsibility for violations.*

В настоящей статье рассматриваются наиболее часто встречающиеся нарушения в бюджетном учете и отчетности казенных учреждений, выявляемые контрольно-счетными органами муниципальных образований в ходе осуществления внешнего муниципального финансового контроля. Особое внимание уделено увязке нарушения и результатов его отражения или, наоборот, сокрытия в бюджетной отчетности.

Ключевые слова: *бюджетная отчетность, формы бюджетной отчетности, нарушения в бюджетном учете, нарушения формирования бюджетной отчетности, учетная политика учреждения, контрольно-счетный орган, нефинансовые активы, бюджетные обязательства, ответственность за нарушения.*

В настоящее время в Российской Федерации состав, правила формирования и сроки сдачи бюджетной и бухгалтерской отчетности соответственно муниципальными казенными и бюджетными, автономными учреждениями регламентируется правовыми актами Министерства финансов Российской Федерации: для казенных учреждений – это приказ от 28.12.2010 №191н «Об утверждении Инструкции о порядке составления и представления годовой, квартальной и месячной отчетности об исполнении бюджетов бюджетной системы Российской Федерации» (далее – Приказ №191н); для бюджетных и автономных учреждений – это приказ от 25.03.2011 №33н «Об утверждении Инструкции о порядке составления, представления годовой, квартальной бухгалтерской отчетности государственных (муниципальных) бюджетных и автономных учреждений» (далее – Приказ №33н). Необходимо отметить, что фундаментальные основы ведения бюджетного учета и

составления бюджетной отчетности содержатся в Бюджетном кодексе Российской Федерации.

Данными Приказами №191н и №33н утверждены формы бюджетной и бухгалтерской отчетности, способные раскрыть основные направления деятельности учреждений, дать характеристику основным процессам, которые учреждения осуществляют для решения тех задач, которые перед ними ставят муниципальные образования.

В данной работе акцент сделан на отчетность казенных учреждений, хотя практически все указанные нарушения имеют место в деятельности, и, как следствие, – в учете и отчетности, не только казенных, но и бюджетных, и автономных учреждений. Кроме того, в работе рассматриваются те нарушения, которые выявляются чаще всего контрольно-счетными органами при осуществлении внешнего муниципального финансового контроля в рамках контрольных или экспертно-аналитических мероприятий. Тем не менее, необходимо учитывать, что и состав отчетности муниципальных казенных, бюджетных и автономных учреждений, и спектр нарушений, допускаемых ими в течение последних лет, гораздо шире.

Отчетность казенных, бюджетных и автономных учреждений муниципальных образований может составляться с нарушениями, носящими организационный и методологический характер, соответственно, ошибки, допускаемые при составлении отчетности, мы и рассмотрим в этом направлении.

Организационного рода ошибки могут включать в себя отсутствие оглавления, отсутствие нумерации страниц, отсутствие необходимых подписей должностных лиц учреждения, включение в состав форм, не имеющих числовых значений, не включение в состав баланса справки о наличии имущества и обязательств на забалансовых счетах или включение ее, например, в состав пояснительной записки, отсутствие какой-либо из таблиц, предусмотренных для пояснительной записки. Необходимо отметить, что данные нарушения, если и допущены субъектом составления отчетности, то должны быть устранены на этапе приемки отчетности финансовым органом муниципального образования. Как правило, такие ошибки не представляют для контрольно-счетных органов особого интереса при проведении контрольных мероприятий. На такие ошибки может быть обращено внимание, пожалуй, в ходе внешней проверки бюджетной отчетности главных администраторов бюджетных средств.

Нередко встречается такое нарушение, как отсутствие актов сверок с контрагентами при проведении обязательной инвентаризации финансовых активов и обязательств, которые подтверждают отраженные в бюджетной отчетности данные о кредиторской и дебиторской задолженности в сведениях по дебиторской и кредиторской задолженности (ф. 0503169), являющейся приложением к пояснительной записке (ф. 0503160).

Не всегда субъекты составления отчетности отражают в пояснительной записке данные о событиях после отчетной даты, что предусмотрено приказом Министерства финансов Российской Федерации от 01.12.2010 №157н «Об утверждении Единого плана счетов бухгалтерского учета для органов государственной власти (государственных органов), органов местного самоуправления, органов управления государственными внебюджетными фондами, государственных академий наук, государственных (муниципальных) учреждений и Инструкции по его применению» (далее – Приказ №157), в том случае, если информация о событии после отчетной даты не используется при формировании показателей бухгалтерской (финансовой) отчетности.

Гораздо серьезнее методологический вид нарушений, возникающих в результате неверного ведения бухгалтерского учета и, как следствие, искажающих отчетность. Преимущественно эти ошибки и стараются выявить контрольно-счетные органы при проведении контрольных мероприятий. Контрольно-счетные органы муниципальных образований и раньше указывали проверяемым объектам на нарушение методологии, а после расширения их полномочий по составлению протоколов об административных правонарушениях интерес к данному виду нарушений при осуществлении внешнего муниципального финансового контроля возрос многократно.

Примерами таких ошибок могут быть:

1. Неверная классификация основных средств и материальных запасов и, соответственно, неверное отражение основных средств на счете 105 «Материальные запасы», а материальных запасов – на счете 101 «Основные средства». Так, в соответствии с Приказом №157н для признания нефинансового актива основным средством необходимо одновременное выполнение ряда условий:

– срок полезного использования такого объекта должен быть более одного календарного года;

– неоднократное или постоянное использование анализируемого объекта в процессе деятельности учреждения при выполнении работ, оказании услуг, осуществления полномочий (функций) или для управленческих нужд учреждения;

– нахождение объекта в эксплуатации, запасе, на консервации, сдача объекта в аренду или получение его в лизинг (сублизинг).

Необходимо отметить, что стоимость активов, претендующих на отнесение к основным средствам, совершенно не влияет на их отнесение к той или иной группе нефинансовых активов.

Кроме того, на верное отнесение объектов имущества к основным средствам или материальным запасам влияет понятие «комплекс конструктивно-сочлененных предметов», который согласно указанному приказу, представляет собой один или несколько предметов (причем, назначение этих предметов может быть как единым, так и разным), имеющих общие приспособления, принадлежности, общее управление, смонтированные

на одном фундаменте. Обязательным условием признания основного средства комплексом конструктивно-сочлененных предметов является выполнение каждым предметом, являющимся элементом комплекса, своих функций исключительно в его составе, а не самостоятельно. Как правило, учреждениями основное средство не признается комплексом конструктивно-сочлененных предметов, а это влечет за собой неверную классификацию тех составных частей такого комплекса, которые приобретаются учреждением.

В качестве же материальных запасов к учету принимаются нефинансовые активы, являющиеся сырьем, материалами, приобретенными или же созданными для использования в процессе деятельности учреждения, для изготовления других нефинансовых активов, а также произведенной готовой продукции и товаров, приобретенных для продажи. В Приказе №157н приведены материальные запасы, сгруппированные по функциональным признакам:

– предметы, используемые в деятельности учреждения не более одного календарного года, опять же, как и в случае с основными средствами, независимо от их балансовой стоимости;

– готовая продукция;

– товары для продажи;

– материальные ценности, балансовая стоимость и срок службы которых не имеют значение: лесные дороги, подлежащие рекультивации; специальная одежда и обувь, форменная одежда, вещевое имущество, постельное белье и постельные принадлежности; временные сооружения, приспособления и устройства, затраты по возведению которых относятся на стоимость строительно-монтажных работ в составе накладных расходов; тара для хранения товарно-материальных ценностей; предметы, предназначенные для выдачи напрокат, независимо от их стоимости; оборудование, требующее монтажа и предназначенное для установки и другие. В Приказе №157н приведен достаточно обширный список тех нефинансовых активов, которые не могут быть приняты к учету в качестве основных средств, поэтому уже на этапе планирования закупки учреждениям целесообразно проверять объекты на соответствие пунктам 98 и 99 Инструкции, утвержденной Приказом №157н.

При рассмотрении данного вопроса необходимо сделать акцент на роль учетной политики учреждения, в которой допустимо закрепить как общие подходы к определению видов нефинансовых активов, так и частные случаи, а также роль постоянно действующей комиссии по поступлению и выбытию активов, на которую возложена обязанность по определению срока полезного использования приобретенного нефинансового актива.

Здесь же можно отметить, что при неверной классификации основных средств и материальных запасов возникают нарушения по отражению объектов нефинансовых активов на счете 106 «Вложения в нефинансовые активы» и на счете 104 «Амортизация».

Следствием неверной классификации при принятии к учету приобретенного нефинансового актива будет неверное отражение данных в бюджетной отчетности в следующих формах:

– балансе (ф. 0503130), в котором отражаются данные об основных средствах (строки 010, 011, 013, 014, 030, 031, 033, 034), амортизации основных средств (строки 020, 021, 023, 024), материальных запасах (строка 080), вложениях в нефинансовые активы (строки 090, 091, 093, 094);

– отчете о финансовых результатах деятельности (ф. 0503121), в котором отражаются расходы по операциям с активами, а именно: амортизация основных средств и нематериальных активов; расходование материальных запасов (строки 260, 261, 262), операции с нефинансовыми активами (строка 310), чистое поступление основных средств (строки 320, 321, 322), чистое поступление материальных запасов (строки 360, 361, 362);

– сведениях о движении нефинансовых активов (ф. 0503168), являющихся приложением к пояснительной записке (ф. 0503160), в которых необходимо отразить данные о движении основных средств (строки 010 – 018), амортизации основных средств (строки 050 – 058), вложениях в основные средства (строка 070), движении материальных запасов (строка 190), вложениях в материальные запасы (строка 230).

2. Неверное отражение возвратов средств, выделенных из бюджета ранее, в бюджет (с отражением кассовых расходов в отчете об исполнении бюджета (ф. 0503127) без снятия лимитов бюджетных обязательств и бюджетных ассигнований). В данном случае кроме нарушения ведения бюджетного учета и неверного составления бюджетной отчетности речь может идти как о нецелевом использовании бюджетных средств, так и о мошенничестве (в последнем случае детально разбираются правоохранительные органы в соответствии с возложенными на них полномочиями).

Если учесть тот факт, что бюджет муниципального образования формируется (или будет формироваться после перехода на программно-целевой метод), в том числе, в разрезе муниципальных программ, то помимо указанных нарушений также будет содержать недостоверные сведения форма 0503166 «Сведения об исполнении мероприятий в рамках целевых программ», в которой отражаются сведения об исполнений мероприятий программ в денежном выражении.

3. Отдельного внимания заслуживает отчет о бюджетных обязательствах (ф. 0503128) учреждения по той причине, что до сих пор в ходе контрольных мероприятий контрольно-счетными органами выявляются факты отсутствия учета (полного или частичного) на счетах, предусмотренных разделом 5 «Санкционирование расходов» Плана счетов бюджетного учета, утвержденного приказом Министерства финансов Российской Федерации от 06.12.2010 №162н. Таким образом, формирование рассматриваемой формы 0503128 осуществляется «вручную». Следствием неведения учреждением учета

на счетах данной группы может быть отсутствие у экономического субъекта регистров бухгалтерского учета, а именно следующих форм: 0504062 «Карточка учета лимитов бюджетных обязательств (бюджетных ассигнований)» и 0504064 «Журнал регистрации обязательств». Данные формы утверждены в составе Перечня регистров бухгалтерского учета, применяемых органами государственной власти (государственными органами), органами местного самоуправления, органами управления государственными внебюджетными фондами, государственными (муниципальными) учреждениями, утвержденного приказом Министерства финансов Российской Федерации от 30.03.2015 №52н. Также финансовым органом Российской Федерации раскрыты основные моменты, которые должны быть учтены учреждением при формировании данных форм в составе бюджетной отчетности. Установление описанного нарушения контрольно-счетным органом муниципалитета будет классифицироваться как совершение административного правонарушения, предусмотренного ст.15.11 Кодекса Российской Федерацией об административных правонарушениях. Указанная статья посвящена грубым нарушениям к требованиям бухгалтерского учета, а также к бухгалтерской отчетности. Раскрываемое в данной части работы нарушение может быть признано грубым, согласно ст.15.11 Кодекса, в той части, которая представляет собой составление бухгалтерской отчетности не на основе данных, содержащихся в регистрах, а также отсутствие у экономического субъекта самих регистров. Ответственность за совершение таких правонарушений предусмотрена такая же, как и за искажение любого показателя отчетности, выраженного в денежном измерении, на 10 и более процентов.

4. При заключении договоров на суммы, превышающие объемы доведенных финансовым органом муниципального образования лимитов бюджетных обязательств, искажаются (как правило, занижаются) принятые бюджетные обязательства в связи с тем, что принятие бюджетных обязательств в размерах, превышающих бюджетные ассигнования и (или) лимиты бюджетных обязательств, ведет к административной ответственности. Данное нарушение выявится в ходе контрольного мероприятия при проверке первичных учетных документов и отчетности учреждения, в том числе отчета о бюджетных обязательствах (ф. 0503128). При этом, нарушением будет и реальное отражение сложившейся ситуации в отчетности, и принятие бюджетных обязательств в большем объеме без отражения данного факта в отчетности. При обнаружении такого нарушения на должностных лиц, виновных в совершении административного правонарушения, налагается штраф в размере от двадцати тысяч до пятидесяти тысяч рублей. Данный вид ответственности предусмотрен ст.15.15.10 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях. Необходимо отметить, что и финансовый орган муниципального образования может отказаться принимать отчетность с отражением в ней превышения принятых обязательств над доведенными лимитами бюджетных обязательств. Таким образом, при принятии бюджетных

обязательств в объеме, большем, чем доведены бюджетные ассигнования и лимиты бюджетных обязательств, и не отражении данного факта в бюджетной отчетности субъект составления отчетности совершает два административных правонарушения (в случае если по строке искажение составит более 10 процентов).

5. Неверное отражение кредиторской и дебиторской задолженности в сведениях по дебиторской и кредиторской задолженности, предусмотренных формой 0503169. Как правило, неверное отражение заключается в сокрытии полностью сумм имеющейся фактически кредиторской или дебиторской задолженности (иногда обоих видов) или частично. В большинстве случаев речь идет о занижении просроченной задолженности, но иногда встречаются случаи не отражения и текущей задолженности. Особенно остро стоит вопрос отражения просроченной дебиторской задолженности по доходам муниципального образования.

Самым очевидным для контрольно-счетных органов нарушением при составлении годовой бюджетной отчетности является неверное (полностью или частично) отражение данных по итогам осуществления внешнего муниципального финансового контроля. Нужно оговориться, что данное нарушение не относится ни к одному из рассматриваемых видов нарушений, а стоит особняком. Данные по итогам проведения проверок контрольно-счетным органом подлежат отражению в таблице 7, которая включена в раздел 5 «Прочие вопросы деятельности субъекта бюджетной отчетности» и является неотъемлемой частью пояснительной записки (ф. 0503160).

Информация в таблице 7 пояснительной записки характеризует результаты проведенных в отчетном периоде мероприятий (как контрольных, так и экспертно-аналитических), осуществленных в рамках внешнего муниципального финансового контроля, в сфере бюджетных правоотношений. В этой форме должны найти отражение результаты проверок, проведенных контрольно-счетным органом, в рамках которых проверяется соблюдение требований бюджетного законодательства и финансовой дисциплины субъектом составления отчетности, проверяется эффективное использование бюджетных средств и муниципального имущества, а также правильного ведения бюджетного учета и в результате, составления бюджетной отчетности.[4]

Для проверки данной информации контрольно-счетному органу нет необходимости выходить на объект проверки – все данные имеются у контрольно-счетного органа, так как таблица 7 заполняется субъектом составления отчетности на основании актов, составленных контрольно-счетным органом, и сведений, предоставленных контрольно-счетному органу о принятых по итогам проверок мерах.

Так, в графах 3, 4 таблицы 7 пояснительной записки указываются тема проведенной проверки и ее результаты с обязательным указанием номера и даты акта, составленного по итогам проверки, а в графе 5 указываются меры,

принятые проверяемым учреждением по устранению выявленных в ходе проверки нарушений.

Неверное отражение результатов внешнего муниципального финансового контроля возможно как в части раскрытия результатов, т.е. нарушений и недостатков, выявленных в ходе проверки, так и в части принятых учреждением мер по итогам проверки.

Все указанные ошибки, за исключением организационных, могут стать причиной для привлечения должностных лиц учреждения к административной ответственности по итогам осуществления внешнего муниципального финансового контроля, так как общая тенденция, взявшая свое начало на федеральном уровне, заключается в усилении финансовой дисциплины субъектами составления бюджетной отчетности. В 2016 году уже упоминающаяся статья 15.11 Кодекса Российской Федерации об административных правонарушениях была серьезно ужесточена:

1. Диапазон суммы административного штрафа увеличен с 2-3 тысяч до 5-10 тысяч рублей.
2. Частью второй статьи введена ответственность за повторное совершение правонарушения, которая ранее не была предусмотрена законодательством. В этом случае возможно не только присуждение административного штрафа на виновное лицо, совершившее правонарушение, в диапазоне от 10 до 20 тысяч рублей, но и дисквалификацию такого лица на срок от одного до двух лет.
3. Существенно расширен список действий, попадающих под классификацию в качестве грубого нарушения требований к бухгалтерскому учету. Если ранее под грубым нарушением понималось исключительно занижение сумм начисленных налогов (сборов) на 10 процентов и более вследствие искажения данных бухгалтерского учета или искажение любой строки любой формы бухгалтерской отчетности на 10 процентов и более, то сейчас это уже шесть оснований, среди которых, помимо указанных выше, предусмотрены следующие действия должностных лиц:

- регистрация не имевшего места факта хозяйственной жизни либо мнимого, притворного объекта бухгалтерского учета в регистрах;
- ведение счетов бухгалтерского учета вне применяемых регистров;
- отсутствие первичных учетных документов, регистров, бухгалтерской отчетности, в течение установленных сроков хранения таких документов [1].

Особую роль такое ужесточение играет в совокупности с расширением круга лиц, уполномоченных на составление протоколов об административных правонарушениях, предусмотренных рассматриваемой статьей.

Если до 07.11.2015 Кодекс не позволял должностным лицам муниципального финансового контроля (при чем речь идет не только о должностных лицах контрольно-счетных органов муниципальных образований, но и о сотрудниках внутреннего финансового контроля) составлять

соответствующие протоколы, то с вступлением в силу Федерального закона от 27.10.2015 №291-ФЗ «О внесении изменений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях и Федеральный закон «О Счетной палате Российской Федерации» такая обязанность появилась у тех должностных лиц, которые непосредственно выявляют такие нарушения и четко представляют, как необходимо сформировать доказательную базу для признания вины должностных лиц учреждений, ввиду профессионального чтения составленной учреждением бюджетной отчетности, то есть у сотрудников муниципального финансового контроля, в том числе и у должностных лиц контрольно-счетных органов.

Как правило, данные нормы не работали еще и по той причине, что прокуратуры, которые в конечном итоге имеют все акты и заключения контрольно-счетных органов, не заинтересованы в делах по данной статье – сфера интересов ведомства иная и ориентирована в большей степени на составы, влекущие уголовную ответственность.

Литература:

1. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях: Федеральный закон от 30.12.2001 №195-ФЗ (ред. от 05.02.2018). – Режим доступа: http:// www.consultant.ru/document/ (дата обращения: 16.02.2018).
2. Об общих принципах организации и деятельности контрольно-счетных органов субъектов РФ и муниципальных образований: Федеральный закон от 07.02.2011 №6-ФЗ (ред. от 03.04.2017). – Режим доступа: http:// www.consultant.ru/document/ (дата обращения: 16.02.2018).
3. О бухгалтерском учете: Федеральный закон от 06.12.2011 №402-ФЗ (ред. от 31.12.2017). – Режим доступа: http:// www.consultant.ru/document/ (дата обращения: 16.02.2018).
4. Об утверждении Инструкции о порядке составления и представления годовой, квартальной и месячной отчетности об исполнении бюджетов бюджетной системы РФ: приказ Министерства финансов РФ от 28.12.2010 №191н (ред. от 02.11.2017). – Режим доступа: http:// www.consultant.ru/document/ (дата обращения: 16.02.2018).
5. Об утверждении Единого плана счетов бухгалтерского учета для органов государственной власти (государственных органов), органов местного самоуправления, органов управления государственными внебюджетными фондами, государственных академий наук, государственных (муниципальных) учреждений и Инструкции по его применению: приказ Министерства финансов РФ от 01.12.2010 №157н (ред. от 27.09.2017). – Режим доступа: http:// www.consultant.ru/document/ (дата обращения: 16.02.2018).
6. Об утверждении Плана счетов бюджетного учета и Инструкции по его применению: приказ Министерства финансов РФ от 06.12.2010 №162н (ред. от 31.10.2017). – Режим доступа: http:// www.consultant.ru/document/ (дата обращения: 16.02.2018).
7. Об утверждении форм первичных учетных документов и регистров бухгалтерского учета, применяемых органами государственной власти (государственными органами), органами местного самоуправления, органами управления государственными внебюджетными фондами, государственными (муниципальными) учреждениями, и Методических указаний по их применению: приказ Министерства финансов РФ от 30.03.2015 №52н (ред. от 17.11.2017). – Режим доступа: http:// www.consultant.ru/document/ (дата обращения: 16.02.2018).

7. TAXATION AND ACCOUNTING SYSTEM

Yuriy Razovskiy,
Doctor of Econ. Sci., Professor,
Moscow Witte University,
academician of the Russian Academy of natural Sciences (RANS), the head of the leading international scientific school "Superprofit management" ,
member of the Union of writers of Russia (Moscow), Moscow, Russia
Olena Suhina
Cand. of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher,
Public Institution "Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine", Kyiv, Ukraine

ESTIMATION OF COST OF "WORK" OF THE ASSIMILATIVE POTENTIAL OF ECOSYSTEMS IN METHODOLOGY OF DETERMINATION OF THE AMOUNT OF THE ECOLOGICAL RENT

Abstract. *The methodical approach to determining the amount of the ecological rent as the difference between profit of the economic entity which free of charge uses the assimilative potential of the environment, and the average income of managing subjects (for a specific industry) which recover maximally assimilative functions of ecosystems is developed. The methodological approach to the determination of the amount of the rental payment for using the assimilative services of ecosystems – environmental rental payment – is developed. The methodological approach to estimation of cost of work of the assimilative potential of the environment (of the forests, water, air, soil) on the basis of valuation of cost of artificial recycling waste and etc. is developed.*

Key words: *"work" of the assimilative potential of the environment, evaluation methodology, ecological rent.*

Natural resources with assimilative properties are the property of Ukrainian people, and each citizen of Ukraine should receive the ecological rent, and is possible, in the form of a pure environment. The assimilative services of ecosystems (the work of assimilative potential of the environment) are not currently included in calculations of national income accounts, the Gross domestic product (GDP) and they have no price attributes because they exist mainly outside of the global markets, meaning that the business entities appropriate to themselves the ecological rent free of charge. But scientists already estimate the assimilative services of ecosystems. For collecting of rental payment for using of assimilation services of ecosystems is necessary evaluate the ecological rent.

The modern taxation system in Ukraine is imperfect because that does not stimulate the business entities to realization of ecologization of the production. However now it is impossible to transfer all foreign experience of calculation of rates of the environmental tax to the Ukrainian practice as a lot of the enterprises will be stopped.

Currently, ecological tax is not corresponds with the work of assimilative potential of nature, and is appointed without a scientific foundation. Therefore, it is advisable to modify the methodological and methodical approaches to the calculation

of the ecological tax. The author proposes to introduce an ecological rental payment (the innovation of the author of Cand. of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher Suhina O.M.) for the replacement of the ecological tax, which would have a link with the "work" of assimilative potential of the natural environment (fig. 1).

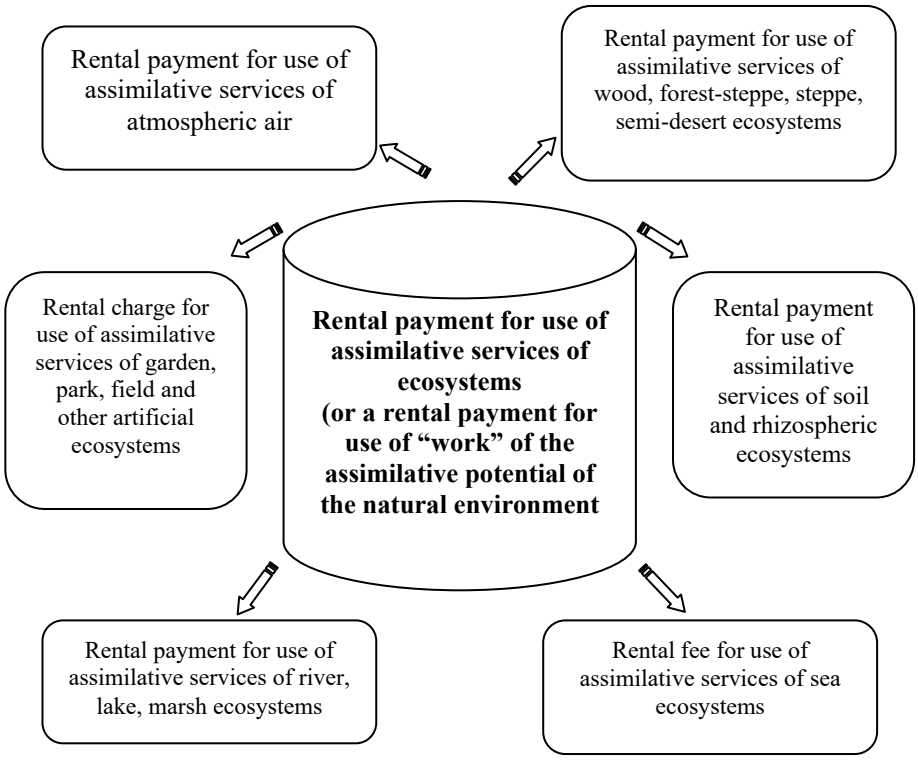

Fig. 1. Model of new system of the environmental taxation on the principles of the account of the ecological rent

(source: developed by the author Cand. of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher Suhina Olena on the basis of research of the scientific economic literature and own author's conclusions considering effective recommendations of progressive scientific-economist Cand. of Tech. Sci., Senior Sci. Researcher Matiukha Volodymyr)

At the present time the work of the assimilative potential of the nature (of the assimilative potential of water, air, soil) can be roughly equated to the artificial recycling (municipal solid waste, pesticides, etc.). For example, it is possible to compare: the cost of the work of the assimilation potential of the soil for the processing of wooden planks (long-term rotting) and their recyclings in the incineration plant "Energy". Thermal disposal of municipal solid waste in the "Energy" costs 87 UAH/т with VAT. In the section IX "The rental payment" of the Tax Code of Ukraine is absent article about the rental payment for using of the assimilative services of ecosystems, therefore the algorithm of calculation of ecological rental payment developed by the author will contribute to the development of the environmental taxation.

In opinion of the author of Cand. of Econ. Sci., Senior Sci. Researcher Suhina O.M., the rental payment for use of the assimilative services of ecosystems

will be based on collection of **ecological rent** (isolating of the ecological rent from profit of the managing subject) (formula 1):

$$R_e = P_f - AP_r; \quad (1)$$

where R_e – ecological rent, UAH;

P_f – profit of business entity which uses the free of charge assimilative potential of the environment, UAH;

AP_r – average profit of business entities (in the certain industry), which as much as possible restore assimilative functions of ecosystems, UAH.

Suhina O.M. offers national environmental taxes for emissions, discharges, etc. to replace with the following: environmental rental payment for using of assimilative services of atmospheric air, and also water resources, soil, biological resources (including forests). Such type of payment will encourage the natural resource users effectively to use natural resources and to implement ecologization of production.

At the modern development of technologies, the cost of "work" of the assimilative potential of the ecosystem can be conventionally equated with the cost of work of the artificial waste recycling plant (formula 2):

$$CW_{APec} = CW_{AIuw}; \quad (2)$$

where CW_{APec} – the cost of "work" of the assimilative potential of the ecosystem, UAH;

CW_{AIuw}– the cost of the work of the artificial installation for utilization of waste (cost of expenses related with the utilization of waste using an artificial installation), UAH.

Amount of a payment for pollution of the nature should be comparable to the concrete size of ecological-economic damage (receipts from the payment of which would be enough to damages) and which would stimulate business entities to realization of ecologization of production.

In annex 4 of table 7 of the "Temporary Method for the Determination of Prevented Ecological Damage" (1999) [1] operating in the Russian Federation, there are presented regional biodiversity coefficients taking into account the natural zones of Russia. In this method such indicators are quite high, and the author offers such, which are presented. The value of the corrective coefficient of the account of assimilative properties of ecosystems can be in the range: from 1,0 to 1,1, in particular: for mixed (coniferous-broadleaved) forests – 1,08-1,095; forest-steppe – 1,06; steppe – 1,04; mountain woods – 1,085, rivers – 1,075; seas –1,085 (tab).

Corresponding researches the author carried out for development of the author's classification of assimilative services of ecosystems [2], complemented by assimilative coefficients for various ecosystems of Ukraine, as tool for their monetization and to develop version 5.0 CICES (The Common International Classification of Ecosystem Services), which is being developed by the European Environment Agency.

Table 1

Classification of Assimilative Services of Ecosystems of the planet Earth in a place of their origin (by type of ecosystems) (with inclusion of assimilation coefficients for various ecosystems for determine the amount of payment for using assimilative services of ecosystems (their monetization) (determining the rates of environmental rental payment), differentiation of the ecological rent) *

Assimilative services of ecosystems	Types of ecosystems with assimilative properties	The coefficient of assimilation of ecosystems
	Terrestrial ecosystems with assimilation properties	
Assimilation of pollution and wastes, biological treatment by plants, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by plants and animals, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by forest ecosystems	Forest (tropical, mixed, coniferous, mangrove) ecosystems	0,8–0,99
Assimilation of pollution and wastes, biological treatment by plants, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by plants and animals, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by forest-steppe ecosystems	Forest-steppe ecosystems	0,6
Assimilation of pollution and wastes, biological treatment by plants, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by plants and animals, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by steppe ecosystems	Steppe ecosystems	0,4
Assimilation of pollution and wastes, biological treatment by plants, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by plants and animals, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by ecosystems of tundra, semideserts and deserts	Ecosystems of tundra, semideserts and deserts	0,1–0,2
Assimilation of pollution and wastes, biological treatment by plants, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by plants and animals, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by ecosystems of mountain forests	Ecosystems of mountain forests	0,85
	Fresh-water ecosystems with assimilative properties	
Assimilation of pollution and wastes, bio-treatment of algae, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by algae and animals, dilution of harmful substances by fresh-water ecosystems, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by river ecosystems	River ecosystems	0,75
Assimilation of pollution and wastes, bio-treatment of algae, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by algae and animals, dilution of harmful substances by fresh-water ecosystems, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by lake ecosystems	Lake ecosystems	0,70
Assimilation of pollution and wastes, bio-treatment of algae, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by algae and animals, dilution of harmful substances by fresh-water ecosystems, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by marsh ecosystems	Marsh ecosystems (wetlands)	0,80
	Marine and oceanic ecosystems with assimilation properties	
Assimilation of pollution and wastes, bio-treatment of seaweed, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by seaweed and animals, dilution of harmful substances by marine and oceanic ecosystems, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by marine and oceanic ecosystems	Ecosystems of water areas of the seas and oceans	0,85
	Soil ecosystems, including rhizosphere	
Bioremediation by microorganisms of harmful substances, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by microorganisms, detoxification of wastes, adsorption, heavy metals	Soil ecosystems (including rhizosphere)	0,80

Assimilative services of ecosystems	Types of ecosystems with assimilative properties	The coefficient of assimilation of ecosystems
and organic compounds retention in biota		
	Atmosphere as an element of the global ecosystem	
Dilution of harmful substances in atmospheric air	Atmospheric air as a component of the global ecosystem	0,35
	Anthropogenically-natural (man-made, artificial) ecosystems with assimilative properties	
Assimilation of pollution and wastes, biological treatment by plants, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by plants and animals, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by ecosystems of artificial plantations	Horticultural, park, garden, field ecosystems, ecosystems of forest plantations	0,45
Assimilation of pollution and wastes, bio-treatment of algae, filtration, capture, storage, accumulation of harmful substances by algae and animals, dilution of harmful substances by fresh-water ecosystems, absorption and also retention of carbon dioxide (CO_2) by ecosystems of artificial reservoirs	Ecosystems of artificial reservoirs (channels, storage reservoirs)	0,50

Source: It is developed by the author PhD in Economics, Senior Scientific Researcher Olena Suhina.

The note:

** Approaches to development of The Common International Classification of Ecosystem Services CICES (version 4.3, 2013) have been considered.*

The author has received the positive response to her analytical note "Classification of assimilative services of ecosystems, complemented by assimilation coefficients for various ecosystems" in 2016 from Mr. J.-E.Petersen (Ph.D., Team Leader "Natural Capital Accounting" of the European Environment Agency, Copenhagen, Denmark). The European ecological agency has expressed gratitude to those who participated in the questionnaire CICES V4.3 in section "Acknowledgements", including Suhina O., in this Instruction: [3], and also has sent Suhina O. the letter with gratitude and concerning continuation of cooperation.

Conclusions. Thus, the modern taxation system is imperfect because that does not stimulate the business entities to realization of ecologization of the production. **For the first time in the world practice and the economic theory** the methodological approach to the determination of the amount of the rental payment for using the assimilative services of ecosystems – environmental rental payment – on the basis of estimation of cost of "work" of the assimilative potential of the environment is developed. The methodological approach to estimation of cost of "work" of the assimilative potential of the environment (the assimilative potential of forests, water, air, soil) on the basis of valuation of cost of work of artificial installation for utilization of waste which can be used for calculation of the amounts of the damage caused to the environment is developed.

References:

1. Временная методика определения предотвращенного экологического ущерба : утверждена Государственным комитетом Российской Федерации по охране окружающей среды 9 марта 1999 г. – Москва. – 1999.
2. Suhina E.N. Economized classification of assimilative services of ecosystems as the instrument of their monetization in the development CICES / Olena Suhina // From Baltic to

Black Sea: National Models of Economic Systems: proceedings of the International Scientific-Practical Conference, Part I, March 25, 2016, Riga. – Riga: Baltija Publishing, 2016. – P. 226–231.

3. Common International Classification of Ecosystem Services (CICES) V5.1. Guidance on the Application of the Revised Structure (European Environment Agency) [Electronic resource]. – By Roy Haines-Young and Marion Potschin Fabis Consulting Ltd. The Paddocks, Chestnut Lane, Barton in Fabis, Nottingham, NG11 0AE, UK. – January 2018. – 32 p. – Access mode: https://www.dropbox.com/s/z1g2ph2705jrjsg/Guidance%20V51%2001012018.docx?dl=0

8. ECONOMIC SECURITY OF BUSINESS ENTITIES

Sukhorukova O.A.
Candidate of Economic Sciences, docent
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic institute"

DIRECTIONS FOR ECONOMIC ESTIMATION OF INFORMATION AND INTELLECTUAL SAFETY IN MEDIAINDUSTRY

Сухорукова О.А.
к.е.н., доцент
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

НАПРЯМИ ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ МЕДІАПІДПРИЄМСТВ

The significance and essence of informational and intellectual security of media enterprises are considered, the directions and indicators of assessing the effectiveness of security measures are determined.

Keywords: *mediaindustry, intellectual safety, information safety, unlawful use, safety indicators*

Розглянуто значення та сутність інформаційної та інтелектуальної безпеки у діяльності медійних підприємств, визначені напрями та показники оцінки ефективності заходів запровадження безпеки.

Ключові слова: *медіагалузь, інтелектуальна безпека, інформаційна безпека, нелегальне використання власності, показники безпеки.*

Медіаіндустрія, здійснюючи тиражування та дистрибуцію інформаційних продуктів, є важливою складовою сучасної економіки. Внесок підприємств медіаіндустрії та індустрії розваг у виробництво світового національного продукту у 2016 р. складав 2,54%[1]. Найбільший ринок медійної продукції сформувався у США: у 2016 р. його розмір складав 712 млрд. дол. Темпи приросту доходів від експорту медійної продукції та прав у 2014-2015 рр. досягли 7,68%, а сума доходів від експорту у 2015 р. (177 млрд. дол.) перевищувала доходи від експорту продукції хімічної промисловості (135,8 млрд.дол.), аерокосмічної промисловості (134,6 млрд. дол.). [2]

Станом на 2016 р. іншими найбільшими медійними ринками світу були ринок Китаю (розмір ринку оцінюється у 190 млрд. дол, очікувані середні темпи приросту – 10%), Японії (157 млрд. дол.), Німеччини (97 млрд. дол.), Великобританії (96 млрд. дол.), Франції (69,3 млрд. дол.)[3].

Комплексна статистика функціонування вітчизняних медійних підприємств відсутня. За статистичними даними у Україні у 2013-2014 рр. спостерігається зниження обсягу реалізації видавничої продукції на 14,9%; аудіовізуальної продукції на 1,2%; продукції в сфері телерадіомовлення на

7,8%. Рентабельність діяльності українських медійних підприємств у 2014 рр. була від'ємною [4].

В процесі підприємницької діяльності медіапідприємства оперують різними видами інформації як специфічним товаром високої цінності. Володіння науково-технічною, комерційною, маркетинговою інформацією, її оптимальне використання забезпечує ефективне функціонування суб'єкта господарювання як цілісного комплексу.

Значення інформаційних ресурсів у діяльності підприємств обумовлює формування наступних загроз інформаційній безпеки підприємства:

- неправомірний доступ до інформації, зокрема, несанкціоноване втручання у роботу програм та обчислювальної техніки, що використовується підприємством; випадкові або організовані витоки інформації тощо;
- неправомірні зміни даних (модифікація інформації, що є в наявності підприємства);
- зменшення доступності інформації для посадових осіб підприємства.

Наслідками цього є зростання витрат на усунення небезпек, порушення комунікацій та недостатньо ефективне використання інформації в управлінській діяльності, зниження доходів, негативний вплив на бренд підприємства та ін. Зокрема, втрати підприємств розвинених країн від кібератак складають щорічно до 20 млрд. дол. В країнах Азійсько-Тихоокеанського регіону втрати підприємств досягають 81,3 млрд. дол. щорічно [6, с. 290].

Проте, в медіаіндустрії інформація є не лише предметом управлінських дій. Для медійних підприємств інформація та інтелектуальна власність є основою продуктової та контентної політики, а їх нелегальне використання стає відчутною загрозою для медіавиробників, що підвищує ступінь ризикованості діяльності.

Так, за даними дослідження, проведеного Міжнародною торговельною палатою (ICC) та Міжнародною торговельною асоціацією (ITA), якщо у 2013 році сукупні втрати від цифрового піратства у медіагалузі складали 213 млрд. дол., до 2022 року втрати можуть зрости до 856 млрд. дол., в т.ч. у прогнозованому періоді у кіновиробництві очікується зростання втрат з 160 млрд. до 289-644 млрд. дол., у музичній індустрії – з 29 до 53-117 млрд. дол. та у виробництві програмного забезпечення – ріст з 24 до 42-95 млрд. дол. [5].

Фактично йдеться про формування потужного сегменту тіньової економіки як у глобальній медіасфері, так і на регіональних та національних ринках. В основі цифрового піратства - швидкий розвиток комп'ютерної техніки та мережевих технологій, недостатні зусилля державних органів у сфері захисту прав інтелектуальної власності, постійне оновлення інструментів та методів нелегальної діяльності.

Згідно Спеціального звіту Офісу торгового представника США 301 за 2016 рік Україна протягом декількох років поспіль утримує статус «країни пріоритетного спостереження», через нерозв'язання проблем захисту прав інтелектуальної власності, поширення використання нелегального програмного

забезпечення у державних установах та активне цифрове піратство [7]. Чинниками поширення нелегального користування інтелектуальною власністю в Україні є: зниження реальних доходів населення; зменшення місткості внутрішнього ринку; недостатня кваліфікація персоналу вітчизняних медійних підприємств у сфері захисту від піратства; недієздатність правових та технічних інструментів захисту авторських та видавничих прав; соціально-психологічний чинник (споживачі звикли до надлишку інформації у Інтернеті і не бажають сплачувати за неї); недостатній рівень юридичної грамотності та сумлінності громадян; низький рівень розвитку галузевої інфраструктури розповсюдження легальної медіапродукції (руйнування системи поширення друкованої продукції, відсутність зручних систем оплати легальної продукції у Інтернет-мережі, неефективне представлення легальних ресурсів у пошукових системах).

Наслідками піратства на мікрорівні є: зміна відносин з аудиторією та відповідні зміни моделей отримання доходів медійними підприємствами; демотивація, відмова від випуску або зниження якості підготовки медійної продукції; зростання витрат на виробництво через необхідність запровадження систем захисту, зменшення обсягу випуску продукції та отримуваного доходу, скорочення інвестиційних можливостей підприємств. На макро- та галузевому рівні спостерігаються наслідки, характерні для тіньової економіки: зменшення податкових надходжень до бюджету, втрата робочих місць та зниження інвестиційної привабливості медіаіндустрії, репутаційні втрати держави. Згідно кореляційного аналізу, проведеного фахівцями ICC та ITA зростання піратства на 1% має наслідком уповільнення економічного зростання на величину від 0,21 до 0,33 відсоткових пунктів. Отже для розвинених країн ОЕСР наслідком зростання збуту піратської продукції на 1 % буде є втрата ВВП у розмірі від 34 до 55 млрд. дол. США [5, с. 45].

Отже, інформаційна та інтелектуальна безпека медійних підприємств через їх вплив на кінцеві економічні показники є вагомим чинником економічної безпеки.

Інформаційна безпека підприємства - це стан захищеності інформаційного середовища підприємства та забезпечення його нормального функціонування та динамічного розвитку. Інтелектуальна безпека – це здатність підприємства до збереження та розвитку інтелектуального потенціалу, що забезпечується по-перше, системою захисту інтелектуальної власності підприємства, по-друге - організацією цілеспрямованих дій з формування та розвитку персоналу.

Формування інформаційної та інтелектуальної безпеки медійного підприємства охоплює ряд дій щодо створення та підтримки на належному рівні життєдіяльності інформаційної системи; інтенсивного використання інформаційних ресурсів у створенні продуктових інновацій та захисту їх від нелегальної дистрибуції та споживання; ефективного розпорядження інформаційними ресурсами та захисту їх від несанкціонованого використання; належної презентації у інформаційному просторі. Специфіка інформаційної

безпеки полягає в тому, що вона через кругообіг інформації та її значення для прийняття управлінських рішень, проявляється у кожній функціональній складовій економічної безпеки.

Актуальною проблемою аналізу безпеки діяльності підприємства є встановлення напрямів, показників та критеріїв інформаційної та інтелектуальної безпеки. Основними напрямами оцінки інформаційної та інтелектуальної безпеки згідно вищезазначених загроз є:

1. **Оцінка економічної ефективності використання інформації** на основі показників співвідношення результативності діяльності підприємства та витрат на придбання/захист інформації. До них відносять, наприклад:

- показник продуктивності інформації (обсяг виробленої промислової продукції на 1-цю витрат на придбання інформаційних ресурсів);
- коефіцієнт інформаційної озброєності (відношення витрат на придбання інформації до середньоспискової чисельності працюючих на підприємстві);
- коефіцієнт захищеності інформації (як відношення витрат підприємства на захист інформаційних ресурсів до витрат на придбання ресурсів; не більше 20%)[8]

2. **Оцінка управлінської ефективності використання інформації** на основі інтегрального показника доступності, релевантності та неупередженості інформації. Базовими показниками є:

- коефіцієнт повноти інформації (розраховується як відношення обсягу інформації, що є у розпорядженні особи, що приймає рішення, до загальної необхідної інформації);
- коефіцієнт точності - відношення обсягу достовірної інформації до загального обсягу інформації;
- коефіцієнт протирічної інформації (відношення кількості незалежних суджень до загальної кількості незалежних суджень у сумарному обсязі релевантної інформації).

Інтегральний показник розраховується як добуток трьох вищеперерахованих. Рівень інформаційної безпеки є високим, якщо інтегральний показник більший за 0,7; середній, якщо більший за 0,3; низький, якщо менший за 0,3 [8].

На практиці оцінка цієї групи показників зштовхується з нечіткістю одиниць виміру та відповідною складністю вимірювання та розрахунку.

3. **Оцінка ефективності захисту програмного забезпечення** може здійснюватися системою наступних показників:

- показники ефективності функціонування антивірусної системи (наприклад, частка файлів, що були заражені вірусом у загальній їх кількості, частка небезпечних сайтів, доступ до яких був блокований у загальній їх кількості, частка «спам»-листів, що були відхилені у загальній їх кількості)
- розмір втрат від вірусної атаки (втрачений дохід внаслідок втрат робочого часу, витрати на відновлення роботи програмного забезпечення та файлів)

- вартість системи захисту у розрахунку на одного працюючого
- оперативність реагування системи інформаційної безпеки на виявлені загрози (дотримання стандартів часу);
- частка співробітників, що пройшли тренінги з проблем інформаційної безпеки у мережах та ін.

Особливості вимірювання та оцінки показників інформаційної безпеки технічних та програмних засобів, в т.ч. за методикою KPI більш детально представлені у сукупності стандартів ISO 13335 «Міжнародні стандарти безпеки інформаційних технологій (1998 – 2004 рр), ISO 27002 (ISO 17799) «Інформаційні технології – Технології безпеки – Практичні правила менеджменту інформаційної безпеки» (2005 р), ISO 21827 «Інформаційні технології – Техніки безпеки – Інжиніринг систем безпеки - Модель зрілості можливостей (2008 р.), ITIL (бібліотека інфраструктури інформаційних технологій, остання редакція 2011 р.), COBIT «Завдання управління для інформаційних та суміжних технологій». Окремі показники подані у так званих «практиках» по інформаційній безпеці (GAISP, ISACA, NIST, CERT, SANS, PSI SSC) та ін.

4. **Оцінка розвитку та безпеки інтелектуального капіталу** може здійснюватися за наступними групами показників:

- показники задоволеності працівників роботою, що дозволяють непрямим чином оцінити ризики витоків інформації (оцінка може проводитися кількісними методами, зокрема за показниками плинності персоналу та рейтинговими позиціями підприємства як роботодавця; а також якісними методами, наприклад опитуванням працівників);
- показники ефективності функціонування персоналу, а саме - динаміка продуктивності праці (в грошовому та натуральному вигляді); прибутку або доходу отриманого на 1 працюючого; якості продукції; випуску інноваційної продукції на 1 працюючого; число інноваційних пропозицій, частка їх реалізації та їх ефективність (запровадження такого показника вимагатиме детального обліку інноваційної діяльності в галузі технологічних, продуктових, організаційно-управлінських новацій);
- показники ефективності навчання персоналу (наприклад, частка працівників, охоплених програмами навчання; середній обсяг витрат на навчання 1 працюючого; динаміка відношення доходу (прибутку) до витрат на навчання; порівняння темпів приросту доходу (або прибутку) з темпами приросту витрат на навчання;
- показники зростання вартості людського капіталу підприємства. (методики оцінки вартості людського капіталу розглядаються, зокрема в роботах І.Фішера, Г.Беккера, М.Фрідмена, Я.Фітценца) [9].

5. **Оцінка ефективності захисту інтелектуальної власності у сфері споживання продукції.** Про високий рівень загрози на споживчому ринку свідчитимуть наступні показники:

- зменшення рівня доходу через поширення «піратської» продукції;

- структура легалізації попиту: співвідношення легальної та нелегальної продукції на ринку у фізичному або вартісному вираженні; негативною тенденцією є зменшення частки легальної продукції;

- частка отриманого підприємством доходу у потенційній ємності ринку продукції підприємства; негативною тенденцією є зменшення цього показника в динаміці;

- співвідношення цін несанкціонованої та легальної продукції (високий рівень небезпеки характерний при безплатному «користуванні», коли коефіцієнт = 0).

- прискорення темпів росту кількості випадків незаконного використання продукції;

- ріст альтернативних втрат при запровадженні системи інформаційної безпеки (рівень альтернативних втрат - обсяг невипущеної продукції через високий ризик її копіювання).

Узагальнюючим показником економічної ефективності системи захисту інтелектуальної власності є показник відношення доходу (або прибутку) від реалізації продукції до витрат на захист від несанкціонованого використання інформації (витрати включають витрати на програмні засоби захисту та контролю за використанням інформації, витрати на заробітну плату працівників, що виконують контрольні функції, витрати на судові процедури тощо).

Інформаційною базою для здійснення оцінки є бухгалтерська звітність, маркетингові дослідження та експертні висновки. Здійснення оцінки має ґрунтуватися на принципах об’єктивності економічної ефективності, релевантності, плановості, систематичності, інтерактивності.

Література:

1. Entertainment and media revenue as a share GDP worldwide from 2016 to 2021. - [Електронний ресурс]. - Спосіб доступу: https://www.statista.com/statistics/716409/global-entertainment-and-media-market-share-gdp/.
2. Copyright Industries in the U.S. Economy: The 2016 Report, by Stephen E. Siwek of Economists Incorporated, prepared for the International Intellectual Property Alliance (IIPA). - December 2016. - [Електронний ресурс]. - Спосіб доступу: http://www.iipawebsite.com/pdf/2016CpyrtRptFull.PDF.
3. 2017 Top Markets Report Media and Entertainment Sector Snapshoth.- [Електронний ресурс]. - Спосіб доступу: - ttps://www.trade.gov/topmarkets/pdf/Top%20Markets%20Media%20and%20Entertinment%202017.pdf.
4. Діяльність суб’єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва / стат. збірник. – За ред. М. С. Кузнєцової. - Київ, Державна служба статистики України, 2015.- 450 с, с.379,430
5. The economic impact of counterfeiting and piracy/report prepared for International Chamber of Commerce (ICC - BASCAP) and International Trademark AssociationINTA [Електронний ресурс]. – EU-Melbourn, 2017. - Спосіб доступу: https://www.inta.org/communications/documents/2017_frontier_report.pdf

6. Global Digital Trade 1: Market Opportunities and Key Foreign Trade Restrictions/ Report of United States International Trade Commission [Електронний ресурс]. - Washingthon, 2017. - Спосіб доступу: https://www.usitc.gov/publications/332/pub4716.pdf
7. Special 301 Report 2015 / Ambassador Michael B.G. Froman United States Trade Representative [Електронний ресурс]. - Спосіб доступу: https://ustr.gov/sites/default/files/2015-Special-301-Report-FINAL.pdf
8. Економічна безпека: підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О. Б. Жихор, д-ра екон. наук, проф. О. І. Барановського. – К. : УБС НБУ, 2015. – 467 с.
9. Стратегічні напрями розвитку підприємств видавничої галузі, поліграфічної діяльності і книготоргівлі //моногр. за ред. Ю. С. Ганжурова, - Електронне наукове видання. -К: НТУУ «КПІ», 2015. – 252 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ela.kpi.ua/handle/123456789/15408

Pavlo Voronzhak,
PhD in Economics, Associate Professor of Business Economics
Lidiia Karpenko,
Doctor in Economics, Professor of Business Economics
Alexander Suprunenko
Master's Degree Student
Institute of Business, Economy and Information Technologies
Odessa National Polytechnic University, Ukraine

THE POLICY OF INVESTMENT CONTROLLING IN THE SYSTEM OF FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY

Abstract. *The article explores and justifies the using of the tool base for the policy of investment controlling in the system of financial and economic security. The functional tasks and objectives of investment controlling are systematized, which determine the formation of the necessary structural elements and the general scheme of organization of economic security. The tasks of investment controlling include the initiation of new investment projects, the development of proposals for their implementation, budgeting, compliance control in the coordinates of finance and economic security. Investment controlling is a system of methods and tools aimed at supporting investment management, covering information provision, planning, coordination, control and internal consulting.*

Key words: *controlling, investment controlling, investment activities, financial and economic security, mmanagement stages, budgeting system, control document management system.*

The problem statement. At the current stage of development of the enterprise foreign economic activity, the strategic planning process and its realization on foreign markets, the policy of investment controlling in the system of financial and economic security take a significant place. The investment controlling has its own peculiarities.

Subject to the condition stabilization of economic situation investment activity comes forward or the not most important factor of proof growth and dynamic development of the Ukrainian economy. However much absence on many enterprises of the integral system of investment policy, that responds to request variable market environment and directed on providing of the rational use of investment resources, sharpens the problem of perfection and development of scientific-methodical approaches and tool of management by investment activity,

application of which will be instrumental in acceleration of socio-economic development of the Ukrainian enterprises through the investment of capital.

The latest researches and publications analysis. Research of potential strategy in the external market, its structure and methods for evaluation, innovation and investment into enterprises development features of the strategic planning of the enterprise foreign economic activity, investment controlling in the system of financial and economic security were conducted in the studies by foreign and domestic scientists: O.Amosha, V.Andriychuk, I.Blank, M.Bondar , I.Boyarko, L.Hrytsenko, V.Grinova, E.Dobrovolsky, N.Ilysheva, S.Krylov, L.Karpenko, V.Koyuda, D.Pierce, O.Suharev, F.Fabozy, N.Hrusch, P.Voronzhak, A.Yakovlyev, O.Yastremskaya, V.Zakharchenko and others. Analysis of the recent scientific materials indicates the results of comprehensive research on the development and implementation of the innovation and investment mechanism elements, improvement of the investment climate, some economic and statistic calculations, in total modeling of functioning of enterprise development strategy in the external market.

Problem Formulation. The aim of the work consists of studding the economic nature of investment control and its development and maintenance the policy in the coordinates of financial and economic security, analysis and characterization of the investment control management steps.

Key research findings. Controlling, as an effective system of supporting timely, adequate management decisions on various aspects of enterprise activity, has not yet become a "panacea" for Ukrainian enterprises. The reality of Ukrainian enterprises is the introduction into the management of individual elements of the control system: the structuring of the existing organizational structure by the centers of responsibility; budget development; construction of two or three cascade schemes for calculating marginal profit; grouping expenses on the basis of elasticity from the volume of production; using the "theory of break-even" for making managerial decisions. At large enterprises (for example, pharmaceutical company "Darnitsa") such advanced control technologies are being introduced as costing for business processes. But all advancements or efforts at Ukrainian enterprises are aimed at finding levers of current cost management, which is considered to be the main criterion for the competitiveness of enterprise products in the Ukrainian consumer market [1, p.458].

Controlling is a key tool of the system of target management. Controlling itself serves as a "feedback" in the management of the company. Investment monitoring includes a system for monitoring, evaluating and monitoring investment projects with a view to developing management solutions that will best achieve the goals set.

The main task of controlling investments is to achieve the target profit in the sphere of investment activity. Among the main activities of investment controlling are:

− planning and coordination of investment activities in the framework of strategic and operational planning;

− justification of the effectiveness of investment projects through an integrated system of performance indicators;

− budgeting for financial responsibility centres;

− implementation of investments (project-controlling);

− control over the implementation of investments, including ongoing verification calculations, as well as monitoring the budget of the investment project.

The tasks of investment controlling include the initiation of new investment projects, the development of proposals for their implementation, budgeting, compliance control in the coordinates of finance and economic security. First of all, this refers to new investment projects that provide long-term success potentials (for example, merging with other enterprises, opening new branches, etc.). Investment monitoring is an element of the mechanism of financial and economic management and is implemented through certain methods and management principles [2, p.167].

Table 1

Management stages of investment controlling

Stage	Characteristics
Economic justification of the investment project in accordance with the goals and strategy	Establish the project goal, identify the nature and extent of the influence of external and internal factors on the achievement of this goal
Selection of the criterion for achieving the project goal	Possible project objectives: current value of future cash flows, market share, growth rate, degree of risk reduction of existing activities, financial freshness
Development of criteria for achieving goals and controlled indicators for each responsibility centre, taking into account the capabilities and authority of managers of such centres.	Setting the budgeting system for financial responsibility centres. Coordination in accordance with the principles of financial and economic security of the company
Working out of organizational aspects of investment controlling and, above all, organizational aspects of monitoring and control	A structure of the reporting system for the investment project is being developed. Such reporting should record planned and actual indicators for the stages of work, timing, costs. It should also indicate deviations of the actual values of the controlled indicators from the planned ones and determine the degree of influence of the deviations that have occurred in achieving the goal of the whole project.
Development and implementation of the document management system	Maintenance of the investment project, preliminary and current control over deviations.

Source: systematized by the authors on the bases [3;4].

According to the mechanism of financial and the enterprise economic security management it is includes such methods as: administrative, economic, organizational and technological, institutional, legal, information, socio-psychological.

Forms of economic management methods: forecasts, national programs, government orders, tax policy, pricing policy, financial and credit policy; investment policy, investment control.

An important task of investment controlling is to conduct preparatory work before acquiring new property (enterprises). Preliminary selection of potential candidates is carried out, the rank of the enterprise and the acceptable purchase price are determined. To conduct such work, appropriate methods should be developed. Management stages of investment controlling you can see on the Table 1.

Investment controlling supports the decision-making process for the selection of preferred projects at the stages of search and evaluation. The following tasks are solved:

− creation of an investment planning system;

− the formation of the concept of investment settlements and the definition of criteria for decision-making;

− establishment of qualitative parameters that are of fundamental importance for investment calculations;

− carrying out detailed investment calculations for large projects;

− control over all investment projects and calculation of their effectiveness.

Conclusions. Investment Controlling is a system of methods and tools aimed at supporting investment management, covering information provision, planning, coordination, control and internal consulting. Accordingly, the main objective of investment control is to ensure the development of management decisions in the area of investment activity of the enterprise in order to achieve the best strategic goals. In the framework of this goal, tasks that can be grouped according to the phases of the investment process must be solved.

Thus, creating an investment control system in international business, we must first of all clearly structure our company. The studies conducted suggest that the economic transformations taking place in the Ukrainian economy create conditions for the development of enterprises on an international scale on the basis of investment control.

References:

1. Edvin J. Elton, Martin J. Gruber. Modern Portfolio Theory and Investment Analysis. – 7-th Edition. − USA: New York University, 2014. − 728 pages.
2. Frank J. Fabozzi, CFA Investment management / Frank J. Fabozzi. – 2nd ed. – USA, New Jersey 07458, 2008. − 837 pages.
3. Voronzhak P.V. Features of the organization and establishment of the budgeting management at the enterprise in globalization changes conditions / L.M.Karpenko, P.V.Voronzhak, N.O.Sapron // Science and practice: an innovative approach: Collection of scientific articles. – Les Editions L'Originale, Paris, France, 2017. − pp. 110-116.
4. Karpenko L.M. Stratehichni oriientyry aktyvizatsii innovatsiino-investytsiinoho diialnosti Odeskoho rehionu / L.M. Karpenko // Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen: Zb. nauk. pr. – Odesa, 2012. – Vyp. 1 (44). – S. 55-63.

9. MATHEMATICAL METHODS IN ECONOMY

Bazetska H.I.,
PhD in Economics, Associate Professor
Skliaruk N.I.,
PhD in Economics, Associate Professor
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkov, Ukraine

PROBLEMS OF ACHIEVING SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

Abstract. *The article examines the problems of achieving sustainable development in the regions of Ukraine. The dynamics of economic, social and environmental indicators in the regional context is analyzed. On the basis of the identified problems, measures are identified, the implementation of which will help to form the basis for the introduction of the concept of sustainable development in Ukraine.*

Keywords: *sustainable development, ecology, increase of efficiency of regional expenditures*

Achieving sustainable development of the country is a challenge for both state and regional administration. Existing approaches often cannot solve the problems of even development of territories due to the asymmetric distribution of their resources. Therefore, in modern conditions it is necessary to ensure the strategic development of the regions with the help of modern methods of research and forecasting their condition, which will make it possible to approximate the forecasted values of development to the actual ones.

It is also necessary to understand that sustainable development can be achieved at various levels: international, national, regional, urban. Achieving sustainable development in this case should include not only an analysis of the existing base for determining favorable conditions for the introduction of the concept of sustainable development in a given territory, but also the compilation of appropriate programs of different levels and their subsequent unification.

Achieving sustainable development is one of the topical problems of regional governance in the world. The concept of sustainable development implies the unification of three groups of factors: economic, social and environmental. It is also necessary to ensure the safety and favorable conditions of human life as a result of urban development.

The example of Ukraine is typical when considering the issue of uneven development of the country's regions and working out a national concept of sustainable development. For illustration purposes, let us cite the dynamics of various economic, social and environmental indicators that will allow us to judge the degree of development of a particular region of Ukraine and its readiness to apply the principles of sustainable development. Statistics here and below are grouped according to the State Statistical Service of Ukraine [2].

Figure 1 shows the dynamics of GDP in the regional context (Fig. 1). As can be judged from the data presented in the diagram in Figure 1, the largest volume of GDP is observed in c. Kyiv.

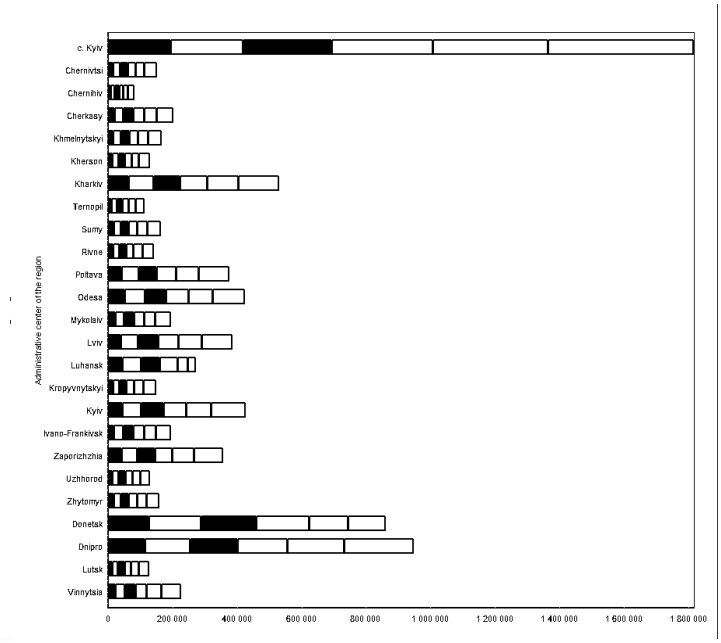

Figure 1. Dynamics of GDP by regions of Ukraine in 2010-2015

If we consider other regions of Ukraine for this indicator (in the diagram the regions are designated by the name of their administrative center), then we can say that of the 25 regions, nine stand out: c. Kyiv, Dnipro, Donetsk, Kharkiv, Kyiv, Odesa, Lviv, Poltava, Zaporizhzhia. Is it possible to say that these regions of Ukraine can apply the principles of sustainable development on their territories and achieve it? To do this, we will evaluate the dynamics of various socio-economic and environmental indicators in the regional context.

Figure 2 shows the dynamics of atmospheric emissions of toxic agents and carbon dioxide from stationary sources of pollution by region.

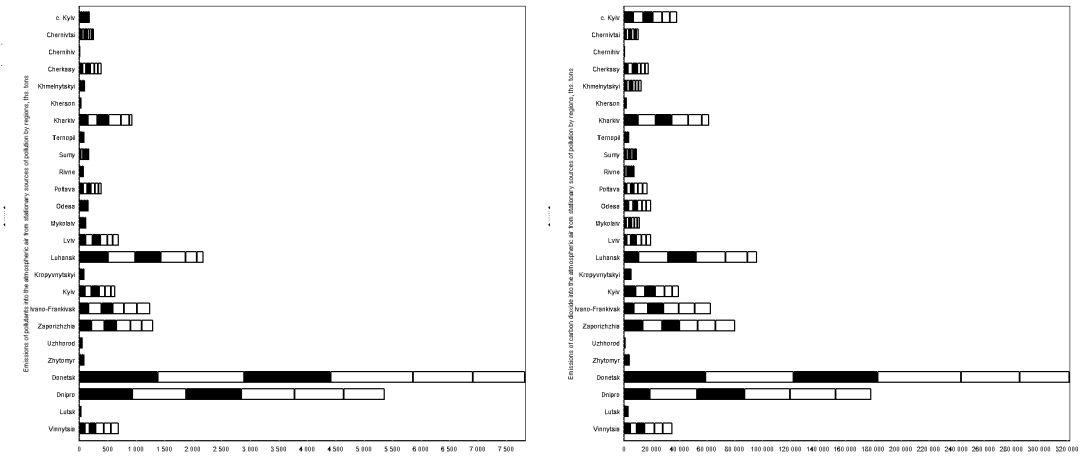

Figure 2. The dynamics of air emissions of toxic agents and carbon dioxide from stationary sources of pollution by region in 2010-2015

The above data indicate that the greatest amount of environmental contamination with various substances is observed in Donetsk and Dnipro, as well as in Luhansk, Zaporizhzhia, Ivano-Franivsk and Kharkiv. A positive factor is the reduction in emissions in these regions. However, certain negative aspects are noted in the system of environmental management of these regions. First, the listed regions

are considered industrial ones in Ukraine. Metallurgy, machine building, metalworking, electric power industry, fuel, chemical and petrochemical industry and others are developed on their territory. Secondly, the obtained data on the amount of pollution of the environment indicate the insignificant influence of the control system of these regions on the enterprises that carry out the greatest amount of polluting emissions into the atmosphere, which leads to a significant deterioration of living conditions in these territories. Therefore, it can be assumed that part of GDP received by regional authorities is only marginally channeled to environmental protection. To confirm or refute this assumption, let us consider the dynamics of the volume of capital investments for the protection of the environment and their specific weight in the total volume of these investments in the regional context (Figure 3).

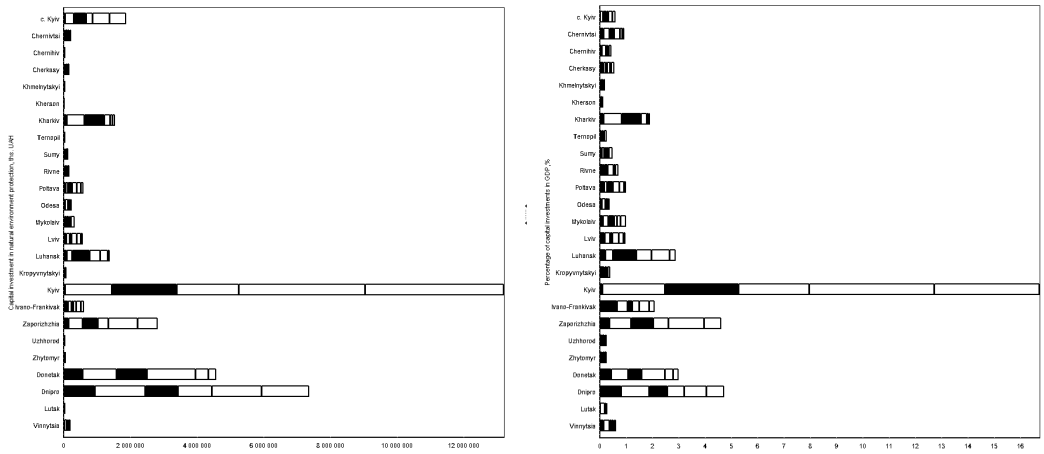

Figure 3. Dynamics of the volume of capital investments for the protection of the environment and their share in GDP by regions in 2010-2015

The presented data testify that the greatest volume of capital investments for environmental protection is observed in the Kyiv region, however, in the c. Kyiv this indicator is much lower. Regarding other regions with the highest level of environmental pollution, the volume of capital investments for its protection is higher than in other regions of Ukraine, however, the share of such expenditures in regional GDP is insignificant. This situation shows that, having favorable economic conditions for introducing the concept of sustainable development in the regions in question, they do not seek to provide favorable social conditions for the life of the population in them. It is known that human diseases caused by environmental factors are associated with the poor quality of water and air, as well as noise pollution and exposure to electromagnetic and ultraviolet radiation. In addition, environmental pollution leads to the emergence and development of cardiovascular diseases, a decrease in reproductive function, a disorder of the central nervous system and other serious illnesses. In the long-term perspective, increasing the amount of emissions to the environment and insignificant financing of measures for its purification leads not only to a decrease in the population, but also to a negative impact on children, which in turn constitute potential human capital. Thus, regional authorities should not only increase the volume of capital investments for environmental protection, but also pay special attention to the problem of protecting children's health. Studies show that the

polluted environment leads not only to a reduction in the population, but also reduces the life expectancy in European countries by one year.

Considering the environmental factors, within the framework of this study, it is also necessary to consider the dynamics of indicators characterizing the socio-economic aspects of life in the regions of Ukraine. For the analysis, we chose the following indicators: population (thousand of people), number of arrivals (thousand of people), number of departed (thousand of people), migration increase / decrease (thousand of people), employed population, age 15-70 (thousand of people, able-bodied population (thousand of people), unemployed population (thousand of people), income (mln. UAH). For data processing, we use the tool "Self-organizing maps of Kohonen". Data are grouped by clustering, and, when building map data, data is grouped together by close values. The red color on the map characterizes the regions with the highest values in terms of the indicator, and the blue color indicates the regions with the lowest values. Data of the map allow you to process a large array of data and visually reflect the generated groups (fig. 4).

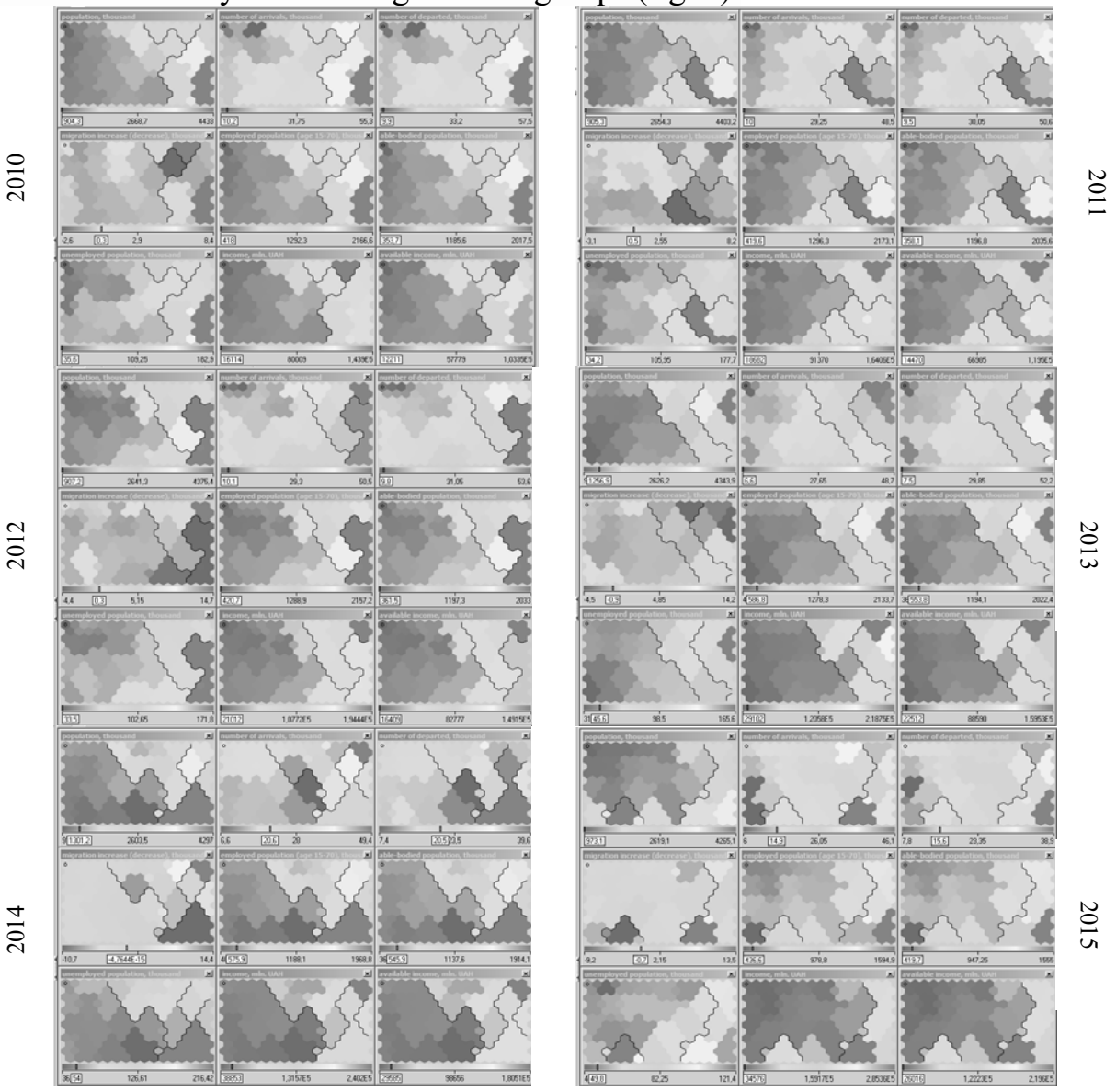

Figure 4. Dynamics of socio-economic indicators by regions in 2010-2015

Regions are grouped into three clusters. We see that approximately the same tendencies of regional development in Ukraine remain throughout the analyzed period. However, in 2010-2013 in those regions where the largest number of population is observed, there is a high migration level, as well as a high level of employment and, at the same time, unemployment of the population. In this case, the income of the population in this cluster is slightly above average. In 2014-2015 the picture changes. Regions that have a high population have an average migration level, a medium number of employed and able-bodied citizens in Ukraine, and lower than average income. At the same time there is a high level of unemployment. If we look at the leading regions in terms of GDP, the following picture is observed.

In 2010, according to the main indicators - the basis for sustainable development - the leading regions were placed in the table as follows (Table 1).

Table 1

The place of the region-leader in key indicators of sustainable development in 2010

Place	GDP	population, thousand	unemployed population, thousand	Capital investment in natural environment protection, ths. UAH	income of population, mln. UAH	employed population (age 15-70), thousand	pollutants into the atmospheric air from stationary sources of pollution by regions, ths.	Emissions of carbon dioxide into the atmospheric air from stationary sources of pollution by regions, ths. tons
1	c. Kyiv	Donetsk	Donetsk	Dnipro	c. Kyiv	Donetsk	Donetsk	Donetsk
2	Donetsk	Dnipro	Dnipro	Donetsk	Donetsk	Dnipro	Dnipro	Dnipro
3	Dnipro	c. Kyiv	Kharkiv	Zaporizhzhia	Dnipro	c. Kyiv	Zaporizhzhia	Zaporizhzhia
4	Kharkiv	Kharkiv	Lviv	Kharkiv	Kharkiv	Kharkiv	Kharkiv	Kharkiv
5	Odesa	Lviv	c. Kyiv	Lviv	Lviv	Lviv	Lviv	Kyiv
6	Kyiv	Odesa	Poltava	Poltava	Odesa	Odesa	Kyiv	c. Kyiv
7	Poltava	Zaporizhzhia	Odesa	Odesa	Zaporizhzhia	Zaporizhzhia	Poltava	Odesa
8	Zaporizhzhia	Kyiv	Zaporizhzhia	Kyiv	Kyiv	Kyiv	Odesa	Poltava
9	Lviv	Poltava	Kyiv	c. Kyiv	Poltava	Poltava	c. Kyiv	Lviv

According to the table, it can be concluded that the regions with the highest economic indicators (GDP and income of population) also have a high working potential and carry out the largest amount of capital investments in environmental protection. At the same time in these regions there is a high level of unemployment and polluting emissions into the environment. We refer these regions to Donetsk, Dnipro, c. Kyiv and Kharkiv.

Further, we estimate the dynamics of these indicators in 2015.

As the data of the table show, the picture remains unchanged by economic indicators characterizing the income of the region and the population. Again, c. Kyiv, Dnipro, Kharkiv, and Donetsk are leaders. The difference is only in the sequence of regions, as Donetsk, which holds the second place in 2010, dropped to the fourth place according to these indicators, while Kharkiv rose from the fourth to the third place, and c. Kyiv took the first place. In these regions, the highest level of employment, as well as unemployment, remains. However, it should be noted that in 2015 Donetsk takes only the sixth place in terms of employment. Such trends as coming of the region Kyiv in the first place in terms of capital investments for

environmental protection, as well as a decrease in the volume of toxic substances in Kharkiv can be considered positive ones.

Table 2

The place of the region-leader in key indicators of sustainable development in 2015

Place	GDP	population, thousand	unemployed population, thousand	Capital investment in natural environment protection, ths. UAH	income of population, mln. UAH	employed population (age 15-70), thousand	Emissions of pollutants into the atmospheric air from stationary sources of pollution by regions, ths. tons	Emissions of carbon dioxide into the atmospheric air from stationary sources of pollution by regions, ths. tons
1	c. Kyiv	Donetsk	Donetsk	Kyiv	c. Kyiv	Dnipro	Donetsk	Donetsk
2	Dnipro	Dnipro	Dnipro	Dnipro	Dnipro	c. Kyiv	Dnipro	Dnipro
3	Kharkiv	c. Kyiv	c. Kyiv	Zaporizhzhia	Kharkiv	Kharkiv	Zaporizhzhia	Zaporizhzhia
4	Donetsk	Kharkiv	Kharkiv	c. Kyiv	Donetsk	Lviv	Lviv	Kharkiv
5	Kyiv	Lviv	Lviv	Donetsk	Odesa	Odesa	Kyiv	c. Kyiv
6	Odesa	Odesa	Poltava	Poltava	Lviv	Donetsk	Poltava	Kyiv
7	Poltava	Zaporizhzhia	Zaporizhzhia	Kharkiv	Zaporizhzhia	Zaporizhzhia	Kharkiv	Lviv
8	Lviv	Kyiv	Odesa	Lviv	Kyiv	Kyiv	c. Kyiv	Poltava
9	Zaporizhzhia	Poltava	Kyiv	Odesa	Poltava	Poltava	Odesa	Odesa

However, in general, the picture remains unchanged - regions with a high level of economic development have low indicators of social and environmental well-being. Consequently, the introduction of the concept of sustainable development in the territory of Ukraine is currently impossible.

Despite the identified negative trends, it is advisable to develop a strategy the implementation of which will contribute to positive dynamics in the development of the regions of Ukraine and help them create a basis for implementing the concept of sustainable development. Its main provisions should be the following:

1. To oblige industrial enterprises, which are the main polluters of the environment, to introduce innovative technologies that contribute to reducing emissions to the atmosphere. Naturally, this requires funding from the regional authorities; therefore, it is necessary to invest in the region's budget for innovation expenditures.

2. To review the structure of the budget expenditures of the regions, increasing the amount of financing of the social sphere and activities that contribute to improving the environmental situation.

3. To stimulate the creation of new jobs and the growth of entrepreneurship.

4. To ensure the balance of various economic activities in the region.

5. To stimulate the development of innovative technologies in all spheres of life of the population of the region.

6. To ensure the correspondence of the tasks of regional development to the national development system.

7. To ensure the enhancement of existing and prospective capacity on account of available natural resources, domestic and foreign investment, and structural adjustment of the economy.

Realization of these strategic goals will ensure the provision of favorable living conditions for the population in the long term, while preserving the biosphere against the backdrop of economic growth.

Literature:

1. Utkina N.A. Principles of sustainable development: classification, interrelations, practical implementation // Modern problems of science and education. - 2012. - No. 3; URL: http://www.science-education.ru/en/article/view?id=6406 (reference date: 02/20/2018).
2. Diversified statistical information / Regional statistics. Access mode: http://www.ukrstat.gov.ua/

10. STATE ADMINISTRATION, SELF-GOVERNMENT AND GOVERNMENT SERVICE

Burmenko L.M.
Candidate of Historical Sciences
Pridnestrovian State University. TG Shevchenko, Moldova

YOUNG FAMILY AS A SELF-PROOF CATEGORY IN THE STATE FAMILY POLICY OF TRANSNISTRIA

Бурменко Л.М,
к.и.н.
Приднестровский государственный университет, Молдова

МОЛОДАЯ СЕМЬЯ КАК САМОСТОЯТЕЛЬНАЯ КАТЕГОРИЯ В ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЕМЕЙНОЙ ПОЛИТИКЕ ПРИДНЕСТРОВЬЯ

Abstract. *The article is devoted to investigation of the role of a young family in the state family policy of Transnistria.*
Keywords: *young family, family policy*

Аннотация. *Статья посвящена рассмотрению роли молодой семьи в государственной семейной политике Приднестровья*
Ключевые слова: *молодая семья, государственная семейная политика*

Семья - важнейший социальный институт общества, его основа. Стабильность и устойчивость отношений внутри семьи являются своего рода гарантией успешности государства, поскольку только в благополучной среде можно вырастить достойные новые поколения граждан.

Государственная политика должна быть нацелена на поддержку и опеку семьи изначально, с первых её шагов, а не только в периоды, когда в ней возникают трудности или происходят беды. Молодые приднестровские семьи в этой связи являются особой социальной категорией, во-первых, потому что во многом они определяют будущее общества (как демографический и социально-экономический ресурс); во-вторых, они наиболее уязвимы, поскольку у них в обостренной форме концентрируются многие проблемы одновременно (трудности трудоустройства; трудность приобретения жилья; затраты на обслуживание детей в детских садах; острая нехватка средств на питание и одежду, охрану здоровья семьи, особенно детей, и многие другие проблемы). В преодолении названных проблем существуют и могут быть использованы разнообразные ресурсы государства.

Поддержка этого важнейшего для общества социального института должна носить продуманный, комплексный характер, иметь четко обозначенные ориентиры. Для будущего государства важно акцентировать внимание юных граждан на образе благополучной молодой семьи, для которой характерны такие признаки, как юридически оформленные отношения, детность, способность самостоятельно разрешать возникающие трудности,

социальная активность [1, 185]. Следовательно, нужны такие целевые программы в области государственной семейной политики, которые реально способствовали бы укреплению института семьи, а их результаты смогли бы стать критериями и эффективности деятельности государственных и местных органов, социальных организаций.

В настоящее время существует большое количество определений понятия «молодая семья». Предметами спора выступает продолжительность совместной жизни в браке, наличие детей, юридическое оформление брака. Однако все определения связывает общий возраст супругов – до 30 лет, т.е. понятие «молодые супруги» входит в общепринятое понятие «молодежь», к которому относятся молодые люди в возрасте от 16 до 30 лет. В Российской Федерации, на чей опыт исторически более ориентировано Приднестровье, определение понятия «молодая семья» содержится в «Концепции государственной политики в отношении молодой семьи»: «Молодая семья - семья, возраст каждого из супругов в которой не превышает 30 лет, либо неполная семья, состоящая из одного молодого родителя, возраст которого не превышает 30 лет, и одного и более детей» [2].

В Приднестровье, несмотря на непростое экономическое положение, с 2009 года осуществляется государственная целевая программа «Молодая семья». По Положению о предоставлении льготного кредита, ранее деньги могли получить пары, находящиеся не более 5 лет в браке, причём брак, как минимум для одного супруга, должен быть первый. Ещё одно условие – один из супругов не должен был быть старше 30 лет. Использовать средства можно как на приобретение недвижимости, так и на строительство жилья и погашение ипотечного кредита. Важный момент, молодым семьям не требуется прохождение утомительных бюрократических процедур. Всё, что нужно, – написать заявление и предоставить ряд подтверждающих документов.

3 мая 2017 года под руководством председателя правительства А.Мартынова было проведено совещание, главной темой которого выступило получение кредита молодыми семьями. В связи с этим возникла необходимость закрепить определение понятия «молодой семьи». Глава Министерства по социальной защите и труду Елена Куличенко предложила следующую трактовку: семья, которая существует первые пять лет после заключения брака, имеющая 1 или более детей при условии, что одному из супругов не более 36 лет включительно [3]. Таким образом, можно сделать вывод о том, что государство в лице правительства намерено поддерживать, в первую очередь, стабильные молодые семьи уже имеющие детей, выходящие за возрастную границу тридцати лет, что значительно расширит круг семейных пар - участников целевой программы. Это может способствовать сокращению иммиграции, размеры которой начинают принимать угрожающий характер (особенно среди трудоспособного населения репродуктивного возраста).

Литература:

1. Цинченко Г.М. Социальная политика в отношении молодой семьи. В: Управленческое консультирование, 2010, № 3, с. 181-187.

2. О Концепции государственной политики в отношении молодой семьи. Письмо Министерства образования и науки РФ от 8.05.2007. http://docs.cntd.ru/document/902060617
3. В правительстве хотят дать определение «молодой семье» [Электронный ресурс] // Новости Приднестровья. https://novostipmr.com/ru/news/17-05-03/v-pravitelstve-hotyat-dat-opredelenie-molodoy-seme

Kobzev I.V.,
Candidate of Technical Sciences, Associated Professor
Melnikov O.F.,
Doctor of Public Administration, Professor
Orlov O.V.
Doctor of Public Administration, Professor
Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine, Ukraine

DEVELOPMENT OF PUBLIC MANAGEMENT OF LABOR RESOURCES IN MODERN CONDITIONS

Кобзев І.В.,
кандидат технічних наук, доцент
Мельников О.Ф.,
доктор наук з державного управління
Орлов О.В.
доктор наук з державного управління
Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТРУДОВИМИ РЕСУРСАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Tendencies of reforming civil service systems and reviewing the role of personnel in the public sector are considered. It is argued that HR departments should move away from standard personal cases, checking and monitoring compliance with the rules and standards of service etiquette that fully fit into the traditional bureaucratic model of public administration, but does not meet current requirements. New roles for personnel are proposed, more focused on the mission of the organization and more responsive to the needs of management.

***Key words**: public administration, human resources management, personnel, civil service, decentralization, public goods and social services.*

Розглядаються тенданції реформування систем державної служби і перегляд ролі кадрових ланок в державному секторі. Стверджується, що кадрові служби мають відійти від стандартного ведення персональних справ, перевірки та спостереження за виконанням правил і норм службового етикету, що повністю вписувалося в рамки традиційної бюрократичної моделі державного управління, але не відповідає сучасним вимогам. Пропонуються нові ролі для кадрових ланок, більше орієнтовані на місію організації і більш чуйніші до потреб управління.

***Ключові слова:** державне управління, управління трудовими ресурсами, кадрова політика, державна служба, децентралізація, суспільні блага та соціальні послуги.*

Аналізуючи досвід багатьох країн, можна стверджувати, що укладання договорів на надання соціальних послуг урядовими і неурядовими організаціями стали звичайною практикою, що дозволяє територіальним органам влади пропонувати послуги в межах конкретної географічної області, використовуючи переваги економії на масштабі як шлях скорочення основних витрат, витрат на персонал, уникнення політичних проблем, пов'язаних з укладанням колективного договору і ризиками юридичної відповідальності [5]. Залучення зовнішніх консультантів (індивідуалів чи бізнес-структур), найманих на основі договорів про оплату за послуги розширює доступ до висококваліфікованої експертизи управлінської діяльності.

При цьому можна широко користуватися пільговими угодами, субсидіями, поручительством та податковим стимулюванням. Пільгові угоди часто дозволяють приватним бізнес-структурам монополізувати раніше державну функцію у межах певної території, встановити конкурентні ціни, а потім заплатити відповідному державному відомству за пріоритетне право надання послуг. Місцеві органи влади часто застосовують таку процедуру з метою скорочення витрат на власну діяльність, отримання певного доходу і надання бажаних соціальних і комунальних послуг. Субсидії розширюють можливості приватних бізнес-структур, щодо надання соціальних та комунальних послуг, витрати на які покриваються визначеними для користувача зборами або компенсуються державними організаціями. Наприклад, це можуть бути деякі види медичного обслуговування, що надаються приватними лікарнями, але оплачуються державними установами системи охорони здоров'я. Поручительство дозволяє індивідуальним одержувачам суспільних товарів або послуг купувати їх у конкуруючих постачальників на вільному ринку. Регуляторні і податкові стимули, зазвичай, використовуються для заохочення приватного сектора щодо виконання функцій, якими не зацікавляться приватні організації, або для забезпечення притоку приватних ресурсів у певну галузь.

Із зазначеним пов’язано збільшення гнучкості державного управління трудовими ресурсами. За допомогою описаних механізмів забезпечується надання соціальних і комунальних послуг без втручання державних службовців і у багатьох випадках – через державні джерела фінансування. Але навіть у випадках, коли соціальні послуги продовжують надаватися державними службовцями, що фінансуються з бюджету, спостерігаються суттєві зміни в організації їх роботи. Головні з них – збільшене використання тимчасової робочої сили, працівників, зайнятих неповний робочий день, і службовців з ненормованим робочим днем (недержавна цивільна служба), що працюють за трудовими угодами. Державні роботодавці все більше скорочують витрати на управління і збільшують його гнучкість, що відповідало б мінімальним вимогам комплектації штату кадровими працівниками (державна служба) і найму інших працівників для роботи на тимчасових посадах або з неповним робочим днем [9]. Тимчасові працівники, зазвичай, не захищені правовими та соціальними гарантіями в такому обсязі, як державні службовці. У разі необхідності, коли робота і певні навички потрібні на тимчасовій основі,

роботодавці можуть запросити працівників цієї категорії на посади, що не належать до державної служби. Хоча контракти можуть автоматично продовжуватися за згодою працівника і роботодавця, працівники можуть бути звільнені за власним бажанням, а також у разі змін в управлінських завданнях або дефіциту бюджету. Керівні працівники, найняті за такими контрактами, зазвичай, отримують вищі зарплати, ніж навіть висококваліфіковані державні службовці. Вони суттєво збільшують гнучкість управління, оскільки позбавлені бюрократичної тяганини, що має рацію в критичних і кризових ситуаціях.

У деяких країнах, наприклад, у США гнучкість управління трудовими ресурсами посилюється так званими "відкупами" від осіб передпенсійного віку, коли їм пропонують вийти на пенсію достроково. Якщо при цьому зберігається необхідний баланс між заощадженням коштів на оплату праці і забезпеченням безперебійної роботи організації, то виграє як роботодавець, так і працівник, який виходячи достроково на пенсію, зберігає усі пільги пенсійного забезпечення, а роботодавець отримує вакантну посаду для нового працівника з нижчою зарплатою.

Ефективність двох зазначених нових стратегій управління трудовими ресурсами в органах державного управління (використання альтернативних організацій або механізмів для надання соціальних послуг і збільшення гнучкості трудових відносин для державних службовців) має велике значення не тільки для надання державних послуг, але і для цінностей традиційного державного управління трудовими ресурсами.

Безумовно, нові стратегії урізають права працівника. Ймовірніше, що найняті за власним бажанням на тимчасові посади або на неповний робочий день працівники отримуватимуть нижчі зарплату та допомоги і не будуть захищені положеннями державної служби або колективного договору [2]. Тому логічним є припущення: оскільки критерії успішності стають більш довільними, державні службовці, особливо середньої адміністративної ланки, починають, на думку деяких дослідників, поводитися подібно до політичних висуванців, чиї робочі місця залежать від політичної або особистої відданості виборним посадовим особам [1].

Рішення купувати кваліфіковані знання, а не розвивати внутрішні можливості для забезпечення власних потреб перетворює державні організації в заручників їхніх зовнішніх партнерів. Крім того, все більше нових послуг "фінансується" з добровільних внесків. Волонтери як оплот громадських організацій і некомерційних постачальників послуг часто доповнюють оплачуваний персонал, працюючи разом з державними службовцями, але без отримання певної матеріальної винагороди.

Таким чином, вплив нових стратегій на зміст діяльності органів державного управління є очевидним. Позитивною стороною змін в культурі цих організацій у напрямі індивідуалізації замовника і надання послуг на конкурсній основі є підвищення результативності праці. Але методи роботи кадрової служби, які отримали поширення за цих нових систем, можуть зумовити збільшення деяких витрат на персонал, особливо пов'язаних з наймом незалежних підрядчиків, повторно найнятих одержувачів ануїтету і тимчасових

працівників [7]. Скорочення штату може призвести до великих витрат на наймання персоналу, їх професійну орієнтацію (ознайомлення новачків з нормами та правилами поведінки, звичаями та традиціями організації, її структурою тощо), навчання і до втрати організаційної пам'яті та "кваліфікованого ядра", необхідних для ефективної діяльності [6]. А мінімальна комплектація штату, зазвичай, спричиняє підвищення оплати понаднормованого часу і зростання кількості нещасних випадків і травм.

Як наслідок, виникає структура трудових ресурсів, що базується водночас як на управлінському контролі, так і на співпраці, що є дещо парадоксальним, але цілком виправданим, оскільки зростаючі неоднозначність і турбулентність зовнішнього середовища на всіх рівнях (територіальному, державному, глобальному) вимагають саме парадоксального підходу до управління трудовими ресурсами, який би задовольняв одночасну потребу в контролі та співпраці. В принципі такі протилежні та переплетені елементи є природними в сучасному управлінні, оскільки як пересічні громадяни, так і державні службовці мешкають і працюють в умовах співіснування державної влади і демократії, результативності та творчості, свободи і контролю [4]. Нова парадигма управління трудовими ресурсами поєднує в собі традиційний контроль з партнерством і через те, що органи державного управління все частіше використовують модель соціального партнерства з іншими державними організаціями, приватними організаціями та організаціями третього сектора для швидкого та результативного реагування на суспільні проблеми. Нові і часто заплутані відносини між організаціями вимагають від менеджерів з персоналу не тільки здатності управляти контролем і співпрацею одночасно, але й досвідченості в уміннях, необхідних для взаємодії на міжорганізаційному рівні, а також навчання інших співробітників ефективно працювати за таких умов.

Проте, прихильність до дорадчої політики партнерства має і свої проблеми. Наприклад, аутсорсинг приводить договір у відповідність з механізмом контролю за якістю обслуговування, оскільки традиційні методи контролю створюють реальну основу для шахрайств і зловживань. У цьому відношенні досвід передачі органами влади прав на надання соціальних або комунальних послуг іншим організаціям свідчить, що результати будуть більш успішними за умови дотримання таких нескладних правил:

1. для передачі вибирається послуга з чіткими завданнями, які можна виміряти і проконтролювати;
2. використовується внутрішня або зовнішня конкуренція, а не укладання угод з однією єдиною компанією;
3. розробляються такі, що відповідають визначеним вимогам, системи обліку витрат для порівняння послуг і контролю за роботою підрядчика;
4. враховуються негативні наслідки, як, наприклад, вплив на існуючу робочу силу, вплив на місцеву економіку, інші організації, державну політику, окремі соціальні групи тощо [8].

Важливим є те, що нова парадигма (як державного управління в цілому, так і управління трудовими ресурсами, зокрема) припускає, що роль центральної влади має бути меншою, ніж за традиційних уявлень, тому що вже

перша з цінностей цієї парадигми (індивідуальна відповідальність) принижує суспільну роль уряду. Якщо державні проблеми розглядати як результат особистого вибору, то і відповідальність за наслідки їх вирішення є індивідуальною, а не колективною. Скорочення і децентралізація зменшують відносну важливість уряду в суспільстві та зміщують центр з влади національного на територіальний рівень.

Відбуваються й інші зміни. Скорочення бюджету і хвиля тиску – "робити більше з меншими витратами" – зумовлюють перехід від місія-організацій, що керуються, до бюджетних організацій, що керуються. Довгострокове чи будь-яке планування, поза поточним бюджетним циклом, ймовірно, буде втрачати важливість. Але бюджетні організації, які мають швидко вирішувати суспільні проблеми і відповідати короткостроковим завданням, малоймовірно будуть ефективними. Такі "тонкі місця" дають можливість критикам нової управлінської парадигми ставити деякі проблемні питання: якою мірою індивідуум відповідає за свій вибір і наслідки цього вибору; якою мірою обрані та призначені чиновники, що займаються модернізацією чи реформуванням системи державного управління, роблять це в інтересах суспільного добробуту; чи в змозі місцеві органи влади разом з неприбутковими і громадськими організаціями підтримувати суспільну безпеку, якщо національний уряд залишатиме за собою керівну роль у проведенні політики суспільного добробуту; чи варто відмовлятись від політичного і суспільного ідеалу уряду як постачальника суспільних товарів і послуг на користь економічного ідеалу уряду як захисника приватного багатства і привілеїв; чи дійсно нова парадигма відображає альтернативні цінності або відкинуті інтереси політичних і економічних еліт; чи дійсна поява цих нових цінностей представляє послідовну парадигму, чи це риторичні гасла для емоційної привабливості, а не раціонального пояснення і компромісу конкуруючих цінностей? Звичайно, що такі питання завжди постають при впровадженні новацій, але практика свідчить про успіх нової парадигми, про її здатність забезпечити високу ефективність і результативність діяльності органів державного управління, що стає можливим в силу зміни структури і ролі державного управління трудовими ресурсами.

Відповідальність за управління трудовими ресурсами в сфері державної служби розділяють три основні групи:

– політичні лідери – відповідають за наділення кадрових систем повноваженнями, визначення завдань і фінансування їх виконання;

– керівники і фахівці кадрових служб – розробляють і впроваджують кадрові системи або допомагають тим, хто це виконує. У системі державної служби вони, зазвичай, працюють у кадрових підрозділах, а їхній головний обов'язок полягає у забезпеченні досягнення цілей організації в межах визначеного бюджету і обмеженої кількості вакансій. Крім того, керівники і фахівці кадрової служби допомагають лінійним керівникам ефективно використовувати наявні трудові ресурси і утримувати їхні дії в межах, визначених політичними лідерами, законами і відповідними положеннями;

– інші керівники (не кадрових служб) – відповідають за дотримання

правил поведінки, проведення політики і дотримання процедур, які складають сутність функціонування системи кадрів.

В той час, як основні функції управління трудовими ресурсами залишаються тими ж, їх відносне значення і їх виконання відрізняються залежно від системи. За патронажної системи кадрові служби зосереджуються на поповненні та відборі претендентів на вакантні посади на підставі їх особистої або політичної відданості. Політичні призначенці завжди є прихильниками дій і поведінки вищестоящого керівництва. При цьому їхні службові обов'язки, розмір зарплати та права визначаються декількома неписаними правилами, і їх, зазвичай, звільняють за власним бажанням.

Таким чином, у системі державної служби, що відповідає традиційній моделі державного управління, кадровий підрозділ функціонує як канцелярська структура з підтримки адміністраторів. Аналіз спеціальної літератури з управління трудовими ресурсами в органах влади, виданої в останні 20 років, свідчить, що більшість авторів вважає необхідним в реформування систем державної служби і перегляд ролі кадрових ланок в державному секторі. Ці дослідники стверджують, що кадрові служби мають відійти від стандартного ведення персональних справ, перевірки та спостереження за виконанням правил і норм службового етикету, що повністю вписувалося в рамки традиційної бюрократичної моделі державного управління, але не відповідає сучасним вимогам [10]. Замість цього пропонуються нові ролі, більше орієнтовані на місію організації і більш чуйніші до потреб управління. Слід звернути увагу на тенденцію останніх часів щодо встановлення стратегічного балансу між централізованими і децентралізованими структурами управління, створення рівноваги між стратегічним балансом і тим, що в сучасному менеджменті називається “спільною участю [3, с. 82]”.

Література:

1. Brewer G. A. Building Social Capital: Civic Attitudes and Behavior of Public Servants / G. A. Brewer. // Journal of Public Administration Research and Theory. – 2003. – № 13(1). – P. 5 - 26.
2. Hsu S. Death of ’Big Government’ Alters Region: Less-Skilled D.C. Workers Lose Out as Area Prospers / S. Hsu. // Washington Post. – 2000. – Sept. 4. – P. 7 – 8.
3. Ingraham P. W. Government Performance: Why Management Matters. / P. W. Ingraham, P. Joyce, A. K. Donahue. – Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2003. – 383 p.
4. Lewis M. W. Exploring Paradox: Toward a More Comprehensive Guide / M. W. Lewis. // Academy of Management Review. – 2000. – № 25(4). – P. 760 – 776.
5. Melnikov O.F. State modern paradigm of human resources (Сучасна парадигма державного управління трудовими ресурсами) / I.V. Kobzev, O.F. Melnikov, O.V. Orlov // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing, Taunton, MA, United States of America, 2017.– 508 p. (P. 332-337).
6. Milward H. B. Introduction: Symposium on the Hollow State: Capacity, Control, and Performance in Interorganizational Settings / H. B. Milward. // Journal of Public Administration Research and Theory. – 1996. – № 6(4). – P. 193 – 197.
7. Peters B. G. Civil Service Reform: Misdiagnosing the Patient / B. G. Peters, D. J. Savoie. // Public Administration Review. – 1994. – № 54(6). – P. 418 – 425.
8. Siegel G. B. Where Are We on Local Government Service Contracting? / G. B. Siegel. // Public Productivity and Management Review. – 1999. – № 22(3). – P. 365 – 388.

9. Temporary Federal Employment: In Search of Flexibility and Fairness. – Washington, D.C. : U.S. Merit Systems Protection Board, 1994. – 411 p.
10. West J. P. and Berman E. M. From Traditional to Virtual HR: Is the Transition Occurring in Local Government? / J. P. West, E. M. Berman. // Review of Public Personnel Administration. – 2001. – № 21(1). – P. 38 – 64.

Ksenzova V.S.,
Student
Ksenzov D.S.
Student
Branch of Lomonosov Moscow State University, Sevastopol, Russia

PUBLIC–PRIVATE PARTNERSHIP IN SOLVING THE REGIONAL DEVELOPMENT ISSUES IN THE CRIMEA AND SEVASTOPOL. LEGAL AND ECONOMICAL ISSUES

Ксензова В.С.,
студент
Ксензов Д.С.
студент
Филиал Московского Государственного Университета в городе Севастополе

ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОЕ ПАРТНЕРСТВО В РЕШЕНИИ ЗАДАЧ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА НА ПРИМЕРЕ РЕСПУБЛИКИ КРЫМ И ГОРОДА СЕВАСТОПОЛЯ ПРАВОВЫЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

The article considers the legal and economic aspects of public-private partnership. Recommendations for the development of the region on the example of the Republic of Crimea and the city of Sevastopol are also proposed. An article begins with the definition of the importance of private business in the development of the region, the relevance of public-private partnership is further outlined.

Keywords: *Public–private partnership, legal and economic aspects*

В статье рассмотрены правовые и экономические аспекты государственно-частного партнерства. Так же предложены рекомендации по развитию региона на примере Республики Крым и города Севастополь. Начинается статья с определения значимости частного бизнеса в развитии региона далее обозначается актуальность государственно-частного партнерства.

Ключевые слова: *государственно-частное партнерство, правовые и экономические аспекты*

Учитывая тот факт, что Российская Федерация имеет федеративное устройство можно делать вывод, что для общего развития экономики нашей страны, должны развиваться все элементы нашей экономики – каждый отдельно взятый регион. По классификации ООН наше государство относится к странам с переходящей экономикой, имеет выгодное географическое положение что, а также после развала Советского Союза Россия получила хорошую научную школу для дальнейшего роста.

На рынке России участвует три основных игрока, а именно:

1. Это государство, которое выступает в роли «жандарма», как говорил Адам Смитт и издает все нормативно-правовые акты, регулирующие жизнедеятельность общества.
2. Бизнес, который создает основной валовый продукт и имеет очень важное место в вопросах развития экономики государства.
3. Основным потребителем является гражданское общество.

Учитывая основные положения Конституции, общество стоит выше ранее перечисленных институтов, но для эффективного управления государства как организации и создания органами государственной власти основных механизмов функционирования общества, народ наделил эти институты определенными властными полномочиями.

Таким образом, основную роль в росте экономики можно отнести государству и хозяйствующим субъектам (частному бизнесу). Разберем каждый институт отдельно. Частный сектор, как упоминалось ранее, является основным локомотивом, создающим добавочную стоимость, который ведет к повышению уровня жизни населения. Государство же выступает в роле регулятора взаимоотношений в обществе, имеет определённый перечень полномочий с помощью который и реализует свои обязанности. Как бизнес, так и государство имеет свои плюсы и при правильном их сочетании можно получить качественный инструмент развития экономики. Государство имеет относительно большой запас ресурсов: природных, финансовых и т.д. Частный бизнес – заинтересованный в получении прибыли и поднятии своего уровня конкурентоспособности, вкладывает большие средства в развитие человеческого капитала, развитие и получение новых, более производительных технологий. Как было указано ранее, при правильном сочетании этих «плюсов» можно получить так называемый мультипликативный эффект.

16 марта 2014 года жители Крыма и города Севастополя стали не только свидетелями, но и участниками исторического события – референдума о присоединении данных территорий в состав Российской Федерации. 18 марта того же года был подписан договор между представителями Крыма, города Севастополя и представителя Российской Федерации в лицее Владимира Путина.

У органов государственных властей Республики Крым и Города федерального значения Севастополя возникла потребности в интеграции в правовой и экономическое поле России. Это затронуло и такую область, как Государственно-частное партнерство.

На момент вхождения новых субъектов федеральный закон, определяющего Государственно-частное партнерство – отсутствовал. Каждый отдельный субъект пользовался региональными законами. До 2015 года в Российской Федерации были приняты 68 законов на региональном уровне. Однако большая их часть имела ряд существенных недостатков. Помимо региональных актов, были приняты законодательные акты на Федеральном уровне. Важным этапом развития государственно-частного партнерства стало принятие Федерального закона от 21.07.2005 г. № 115-ФЗ «О концессионных соглашениях», который положил начало формирование правового поля с целью

реализации инвестиционных проектов на основе ГЧП. Впоследствии постановлением Правительства РФ были разработаны и введены в действия типовые концессионные соглашения, направленные на ряд объектов спорта, культуры и транспортной инфраструктуры. Также были приняты Федеральный закон от 05.04.2013 № 44-ФЗ «О контрактной системе в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд». В каком-то смысле регулирует ГЧП, предоставляя льготы на определенной территории частному бизнесу, Федеральный закон РФ от 22.07.2005 г. № 116-ФЗ «Об особых экономических зонах в РФ» Но данные законодательные акты отображают далеко не все возможные формы государственно-частного партнерства. Тем не менее, данный вид экономического взаимодействия оперировал и без совершенной законодательной базы, к 2013 году было реализовано и успешно функционировало около 300 таких проектов. Хочу отметить, что вместе в 116-ФЗ смежно выступает Федеральный закон Российской Федерации от 29.11.2014 № 377-ФЗ «О развитии Республики Крым и города федерального значения Севастополя и свободной экономической зоне на территориях Республики Крым и города федерального значения Севастополя», [2] вступившего в силу 1 января 2015 года, регламентирующего оперирование СЭЗ на данной территории. Настоящий нормативно-правовой акт определяет статус двух новых субъектов как свободной экономической зоны. Разграничивает права и обязанности участников СЭЗ, как органов государственной власти, так и частной стороны. Также определяются сроки существования СЭЗ, механизм управления, а также контроля над деятельностью участников свободной экономической зоны. И основной элемент СЭЗ это предоставление участникам налоговых дивидендов. 17 статья данного ФЗ вступила в силу 1 января 2017 года. Она описывает особенности таможенного контроля над средствами транспортировки грузов. Данный инструмент применяется для отстающих регионов с целью их прогрессивного роста и перехода от региона реципиента к региону донору. Крым и город Севастополь в момент перехода в состав Российской Федерации на фоне других регионов России являлся сильно отстающим. В связи с этим было принято создать свободную экономическую зону на донной территории. Было выпущено 9 приказов Министерства экономического развития РФ, 4 закона Республики Крым и одно постановление правительства, связанных с созданием свободной экономической зоны. [1]

Таким образом, Республика Крым и город Севастополь нуждались в создании своего регионального закона, регулирующего взаимоотношение бизнеса и государства. На сегодняшний день в Республике Крым и городе Севастополе отсутствуют региональные законы (отсутствие публикации закона на официальном сайте правительства Республики Крым). В Севастополе также отсутствует основной закон, регулирующий взаимоотношение в области ГЧП, об этом свидетельствует официальный ответ исполнительного органа «В настоящий момент Департаментом разрабатывается нормативная база относительно работы инструмента ГЧП в Севастополе» [Департамент приоритетных проектов города Севастополя, 2017].

Республика Крым руководствуется Постановлением совета министров Республики Крым от 15 февраля 2016 года № 50 «Об утверждении Порядка подготовки и заключения концессионных соглашений, реализуемых на территории Республики Крым». В данном постановлении Совет Министров Республики Крым ссылается на:

1. Федеральный закон от 21 июля 2005 года № 115-ФЗ «О концессионных соглашениях».
2. статью 83, 84 Конституции Республики Крым.
3. статью 28, 41 Закона Республики Крым от 29 мая 2014 года № 5-ЗРК «О системе исполнительных органов государственной власти Республики Крым».
4. Закон Республики Крым от 08 августа 2014 года № 46-ЗРК «Об управлении и распоряжении государственной собственностью Республики Крым».

Данное постановление было утверждено с целью привлечение частных инвестиций и более качественного использования и обслуживания имущества Республики Крым. В приложении к данному постановлению детально описано:

1. права и обязанности обеих сторон;
2. порядок заключения соглашения;
3. сроки и порядок разработки соглашения;
4. экономические аспекты подписания договора;
5. формирование совещательного органа с целью предварительной оценки проекта ГЧП, в который входит представители с Министерства экономического развития Республики Крым, Министерства имущественных и земельных отношений Республики Крым, Министерства финансов Республики Крым.

28 июля 2016 года президент Российской Федерации Владимир Путин подписал указ о ликвидации Крымского федерального округа и включение Крыма и Севастополя в состав Южного федерального округа, что продолжило интеграцию Крыма и Севастополя в правовое и экономическое поле России.

Изученные статистические данные, предоставленные центром развития ГЧП в России, сфера государственно-частного партнерства становится более актуальной. На основе полученных данных, делается вывод, что существует положительная тенденция развития данной области. Увеличивается объем привлеченных частных инвестиций, а также количество реализуемых проектов.

Республика Крым и город Севастополь по данным на 2014 год занимали 77 место и 81 место соответственно. Основной задачей, на тот момент, было проведения образовательных курсов о практике применения в России такого инструмента как ГЧП. Крымские государственные служащие уже имели опыт реализации проектов ГЧП в украинский период. Ранее на территории Крыма было реализовано 66 концессионных соглашений, опираясь на Закон Украины от 16 июля 1999 г. № 997-XIV «О концессиях». Эксперты, привлеченные в Крым и Севастополь дали высокую оценку перспективы развития ГЧП на полуострове.

Стоимость проектов от федерального уровня к муниципальному уменьшается, а количество реализуемых проектов увеличивается. Разделяя по сферам на региональный и муниципальный уровень относится:

1. Коммунальная сфера (первое место)
2. Второе место – это социальная инфраструктура
3. Транспортная инфраструктура.
4. Энергетическая инфраструктура занимает 4 место

По форме реализации: 115-ФЗ или концессии 766 проекта, РГЧП 61 проект, 46 иные формы партнерства. Итог 873 проекта на 2015 год. [3]

Анализ продолжается на основе данных за 2016 год. Опираясь на данные за 2016 год, существует тенденция роста привлеченных частных инвестиций в сферу ГЧП. Наиболее прогрессирующая тенденция наблюдается на региональном уровне. Объем частных инвестиций вырос более чем в 2 раза (от 408,1 до 1038,6 млрд р.). На федеральном и муниципальном уровня также существует положительная тенденция (на федеральном уровне наблюдается рост 133,7 за 2015 год и 182,4 млрд руб. Соответственно на муниципальном уровне наблюдался рост от 98,5 до 144,0 млрд, рублей.) [4]

По количеству проектов также наблюдался рост:

1. Федеральный уровень 12 проектов 2015 год → 15 проектов 2016 год.
2. Региональный уровень 104 проектов 2015 год → 193 проектов 2016 год.
3. Муниципальный уровень 757 проектов 2015 год → 1975 проектов 2016 г.

Средняя стоимость проекта в 2016 году на федеральном уровне составила 12 млрд руб. На региональном и муниципальном-5,3 млрд рублей и 72,9 млн руб. соответственно.

Исходя из данных за два года, на федеральном и региональном уровнях существует тенденция роста средней стоимости проекта, а на муниципальном– наоборот снижение стоимости практически в 2 раза.

В Российской Федерации используют следующую классификацию регионов:

1. Так называемые – регионы лидеры по уровню развития ГЧП – 60-75%,
2. регионы с высоким уровнем развития ГЧП – 45-60%,
3. регионы со средним уровнем развития ГЧП – 35-45%,
4. регионы с низким уровнем развития ГЧП – 25-35%
5. регионы с очень низким уровнем развития ГЧП – 0-25%.

В регионы лидеры относят так называемую ТОП 6. К ним относят: Москва, Санкт-Петербург, Республика Татарстан, Ленинградская область, Нижегородская область

Таким образом, можно сказать что субъекты, относящиеся к Центральному федеральному округу, вышли в лидеры. Эксперты это обосновывают высокой инвестиционной привлекательностью данных регионов. Санкт-Петербург не показывал снижения индекса. Резкое снижение в рейтинге связано, прежде всего, с белее медленными темпами роста индекса. Так, например, рейтинг города Москвы в 2014 году составлял 63,8, а в 2016 индекс составил 90,1.

Город Санкт-Петербург показал меньший рост в 2014- 69.2, а в 2016-70.2.

Таким образом, Центральный федеральный округ показывает наиболее позитивную тенденцию.

Республика Крым показывает положительную тенденцию в рейтинге. Республика Крым на 2014 год, в год перехода в состав России занимал 77 место и коэффициент составил 17,7%. Такой низкий рейтинг был связан, прежде всего, с низким уровнем институциональной среды, а именно отсутствие нормативно правовой базы. Еще одним важным фактором являлось слабая инвестиционная привлекательность(отсутствием инвестирования в период Украины и «барьер санкций наложенных на данную территорию» 2015 год оказался менее успешным. Коэффициент снизился 11,1%, но на общем фоне Республика Крым поднялась в рейтинге на 68 место. Это связано с падением общего уровня ГЧП в отстающих регионах. В 2016 году Республика Крым и Кемеровская область разделили 62-63 место, и коэффициент показал 21,5%. Тенденция роста позиции Севастополя менее прогрессивная. За период пребывания региона в составе Российской Федерации наблюдается тенденция небольшого роста в рейтинге, и снижения коэффициента. Город Севастополь обгоняет только северокавказские регионы. В 2014 году коэффициент составил 12,4%. В 2015, как и в Республике Крым, наблюдалось снижение коэффициента до 5,7% и 79 место. А в 2016 Севастополь не показал такого активного роста как Крым, город федерального значения сохранил за собой 79 место, но и вместе с этим наблюдался рост коэффициента. Он составил 8,1%. [5]

Таким образом, несмотря на то, что Республика Крым по факту находится в «деловой» изоляции от мира, мы наблюдаем положительную составляющую. В условиях санкций Республика Крым и Город Федерального значения Севастополь показывают рост в рейтинге, и обгоняют другие регионы России. За момент пребывания в составе нового государства Крым поднялся на 15 позиций, а город Севастополь на 2.

При подсчете коэффициента уровня развития ГЧП в регионах России основными факторами является: развитие институциональной среды, инвестиционная привлекательность региона и опыт реализации проектов государственно-частного партнерства в регионе.

Под Институциональной средой понимается - это наличие региональных законов о ГЧП, а именно регулирующих региональное ГЧП и муниципально-частное партнерство. Наличие нормативно правовой базы, регулирующие все виды партнерства. При подсчете показателя также учитывается наличие стратегического плана развития региона. Наличие инвестиционного фонда региона, а также рад аспектов, касающихся участия стороны государства в проекте.

На сегодняшний день практически отсутствует региональное законодательство в данных регионах. Оба субъекта руководствуются постановлением правительства, слабо регулирующего данную область. О наличии гибкого законодательства регулирующего муниципально-частное партнерство, на сегодняшний день - не рассматривается.

Относительно стратегического видения развития региона, Республика Крым активно работает. В Крыму создаются три стратегических проекта, которые будут реализовываться на основе ГЧП. Все три проекта по своему статусу называются индустриальные парки.

«Индустриальный парк Бахчисарай» является первым и самым крупным проектом из всех трех. Реализация проекта будет проходить на территории городского поселения Бахчисарай. Основной целью проекта является создание устойчивого социально-экономического развития. Данный проект будет ориентироваться по принципу абсолютных преимуществ, в большей мере, на производстве строительных материалов.

Второй проект - это «индустриальный парк Евпатория». Специализацией данного ИП имеет сельскохозяйственный наклон. Основной специализацией данного парка будут являться: переработка фруктов и овощей, производство консервированной продукции, ремонт сельхоз продукции, а также генерация электроэнергии.

«Индустриальный парк Феодосия». Данный ИП будет являться логистическим центром региона. Планируется создать зону оптово-розничной торговли, а также данный регион будет специализироваться на производстве и переработки сельхоз продукции.

По подсчетам министерства экономического развития при существовании данных ИП на 10 год, планируется выручка в размере 29 млрд. 679 млн.. Доход от налоговой части составит 4 млрд 82 млн рублей. Также планируется создать около 5 тис. Рабочих мест. [5]

Что касается последнего параметра, а это опыт реализации проектов ГЧП «это вопрос времени». Крым имел опыт реализации проектов в украинский период. Что касается сегодняшнего дня, в Крыму реализуется проекты - это реконструкция ряда пансионатов находящихся в государственной и муниципальной собственности, строительство транспортных дорог регионального значения. Самым крупным проектом является совместное строительство нового терминала аэропорта «Симферополь». По условиям сделки, планируется совместное инвестирование, 51%- частные инвестиции, 49- государственные, с частной стороны выступает ООО «Международный аэропорт «Симферополь» Объем частных инвестиций составил 22,7 млрд. руб.

Также одно из основных мест в реализации проектов играют органы государственной власти в регионе. Проводимая ими политика, их участие (или отсутствие участия) в развитии региона, в частности развития сферы ГЧП, играет весомую роль. Собирая информацию о ГЧП в Крыму, были соделаны выводы, что органы государственной власти не активно участвуют в развитии ГЧП в Крыму. За время исследования, были разработаны замечания и рекомендации с целью улучшения деятельности органов государственной власти, в лице исполнительных органов Республики Крым. Доказательством того является ответ органов государственной власти.

Таким образом, можно сделать вывод, что существует ряд вопросов связанных с созданием гибкой нормативно - правовой базы региона, проведение процедур по преодолению введённых в отношении Крыма и

Севастополя санкций, а также налаживания деятельности органов государственный власти.

Литература:

1. Федеральный закон от 13 июля 2015 г. № 224-ФЗ «О государственно-частном партнерстве, муниципально-частном партнерстве в Российской Федерации и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации».
2. Федеральный закон от 29.11.2014 N 377-ФЗ "О развитии Крымского федерального округа и свободной экономической зоне на территориях Республики Крым и города федерального значения Севастополя"
3. Рейтинг регионов России по уровню развития государственно-частного партнерства 2014-2015 URL: http://pppcenter.ru/assets/files/raytingREG-Block_26-03-2015_new_edition.pdf
4. Рейтинг регионов России по уровню развития государственно-частного партнерства 2015-2016 URL: http://pppcenter.ru/assets/docs/raytingREG2016_B5_Block_04-04-2016.pdf
5. Рейтинг регионов России по уровню развития государственно-частного партнерства 2016-2017 URL: http://pppcenter.ru/assets/docs/raytingREG2017_B5_Block_31-03-2017-web.pdf

Nagorichna O.S.,
cand. pedag. sc., senior research fellow,
Kapitanets S.V.
cand. pedag. sc., assoc. prof.
Research Center of Customs Affair of Research Institute Fiscals Policy of USFSU

BASES OF THE FUNCTIONING OF MANAGERIAL TEAM OF SFS

Нагорічна О.С.
канд.пед.наук, старший науковий співробітник,
Капітанець С.В.
канд.пед.наук, доц.,
Науково-дослідний центр митної справи Науково-дослідного інституту фіскальної політики УДФСУ, Україна

ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМАНДИ ДФС

In the article the analyzed the problem of managerial team of SFS. Considered the main features and key functions of the managerial team. Determined the place and role, the leadership qualities of the manager of the managerial team.

Key words: *managerial team, leadership qualities, leader, becoming team*

Проаналізовано проблему функціонування управлінської команди ДФС. Розглянуто головні ознаки та ключові функції управлінської команди. Визначено місце і роль, описані лідерські якості керівника управлінської команди.

Ключові слова: *управлінська команда, лідерські якості, керівник, становлення команди*

В умовах реформування ДФС та з урахуванням пріоритетів державної політики у податковій та митній сферах актуальним є питання оптимізації структурно-функціональної компоненти фіскальної служби. Результативності здійснення такої оптимізації буде сприяти удосконалення управлінської

складової, здатної забезпечувати продуктивність, доцільність та ефективність реалізації якісних рішень щодо розв'язання проблем в галузі фіскальної політики. Важливим, на нашу думку, у розвитку організаційних форм та методів ефективного управління є врахування Стратегічних ініціатив розвитку ДФС до 2020 року в частині ініціативи «Впровадження кращих практик розбудови команд і реалізації командної роботи» цілі «Впровадження системи стимулювання та оцінки ефективності персоналу» [1]. Робота у формі консолідованої спільності, що притаманна командній діяльності, може дати необхідний управлінський ефект та забезпечити перехід фіскальної служби на новий рівень організаційного розвитку.

Як відомо, командна діяльність передбачає планування, організацію, мотивацію, контроль, координацію. Вона має свої особливості. Зокрема, така діяльність в системі органів ДФС буде продуктивна там, де потрібно швидко знайти правильне рішення проблеми, що виникла. Передусім це стосується управлінського корпусу фіскальної служби. А отже, в контексті реалізації командної роботи в ДФС варто акцентувати увагу на дослідженні управлінської команди.

Управлінська команда – це взаємодіюча згуртована група керівників, що шляхом самоорганізації, гнучко розподіляючи між собою функції, виявляючи творчість і відповідальність, бере на себе зобов'язання із досягнення загальної мети і досягає високих результатів управління. Управлінська команда посадовців ДФС формується для виконання переважно організаційно-розпорядчих функцій, здійснення державної політики у податковій та митній сферах тощо. Виконання цих завдань потребує використання командою управлінців фіскальної служби різних типів організації спільної діяльності: спільно-індивідуальний тип застосовується під час спільної підготовки й індивідуального прийняття управлінських рішень; спільно-послідовний тип реалізується шляхом перерозподілу і делегування повноважень між членами управлінської команди; спільно-взаємодіючий і спільно-творчий типи запроваджуються на етапі втілення державно-управлінських рішень (урядової політики) [2].

Функціями управлінської команди є:

1. Підготовка перспективних рішень (планування, зміни в організаційній структурі, призначення або відставка ключових співробітників тощо). Поточні питання у роботі управлінської команди не розглядаються, оскільки вони не є предметом обговорення для такого типу команд.

2. Прийняття колективних рішень. Переважно це відбувається шляхом голосування. Колективне відкрите обговорення важливих ситуацій або проблем, висловлювання різних думок дозволяє приймати більш зважені та продумані рішення. У цьому і полягає сенс існування управлінської команди.

3. Взаємовиручка. Будь-яка управлінська команда складається з фахівців, які є професіоналами з певних напрямів роботи тієї чи іншої сфер діяльності.

4. Керівнику управлінської команди, як правило, дуже складно орієнтуватися в усіх питаннях служби (відомства). Бажано завжди вислухати

авторитетну думку своїх колег в управлінській команді. Тоді управління відбувається більш оперативно, результативно і ефективно [3].

Важливою умовою успішної реалізації управлінською командою державної фіскальної політики є становлення такої команди. Це особливо актуально на етапі перебудови та оновлення фіскального відомства, тобто, коли виникає гостра потреба наявності у членів управлінської команди не лише управлінських і професійних компетенцій, високого рівня загальної культури, стратегічного мислення та ерудиції, а й успішного досвіду та інших додаткових знань, умінь і навичок опосередковано, на перший погляд, пов'язаних з основною діяльністю. У зв'язку з цим природно постає питання про спосіб формування і послідовності розвитку управлінської команди та її кадрового складу. З огляду на те, що управлінська команда – це динамічна змінна система, то при її формуванні та розвитку доречно звернутись до моделі відомого вченого Брюса Тукмана, який фахово обґрунтував етапи становлення і розвитку команди: формування (forming), конфронтація (storming), нормування (визначення критеріїв) (norming), виконання (результативна діяльність) (performing) [4]. Відповідно до моделі Брюса Тукмана повноцінна діяльність команди розпочнеться лише після проходження 4-го етапу її становлення. Тобто, визначальними для результативного функціонування і розвитку команди є вдале проходження перших трьох етапів, протягом яких постає та вирішується питання – хто потенційно має та зможе ввійти до такої управлінської спільноти. Беззаперечним при цьому є врахування умови – посадові особи, які ввійдуть в управлінську команду ДФС, мають розуміти усю відповідальність, що покладається на них, як на ключову ланку, від результатів діяльності якої залежатиме успіх чи поразка усієї команди. У такому випадку, враховуючи, що для досягнення синергетичного ефекту після об'єднання професійних зусиль компетенції та досвід кожного з членів команди не сумуються, а мультиплікуються (множаться), кожен з членів управлінської команди повинен сприйняти стратегію та тактику діяльності команди (повірити в успіх).

Робота управлінської команди фіскальної служби апріорі передбачає безперервну фахову дискусію між її членами. Ця дискусія спрямована на покращення співпраці та уникнення професійних суперечок. Значимість міжособистісних взаємин між членами управлінської команди підтримує її єдність, стійкість до випадкових або зміщених конфліктів. Особливі ознаки управлінської команди: усі її члени є частиною управлінського співтовариства та прагнуть до відкритого діалогу; вони відчувають свою компетентність, виконують певні дії самостійно і відповідають за наслідки; кожний учасник управлінської команди може вільно пропонувати інноваційні ідеї; у такій команді наявна взаємна повага та допускається конструктивна критика, оскільки рівень відповідальності за прийняті рішення досить високий; між членами команди обмін інформацією відбувається оперативно, динамічно і цілеспрямовано.

Також слід наголосити, що в умовах сьогодення у роботі управлінської команди фіскальної служби велике значення має її готовність до виконання

плану заходів з реалізації Стратегії реформування державного управління України на 2016-2020 роки (наказ ДФС від 10.10.2016р. №844), здійснення котрих закріплене за ДФС, здатність приймати стратегічні рішення, спроможність виявляти можливі альтернативи, вибирати кращу, дійти згоди щодо способу її реалізації тощо. Не в останню чергу ефективність управлінської команди обумовлюється вмінням керівника чітко окреслити проблему та сформулювати завдання щодо її вирішення, забезпечити їх виконання необхідними ресурсами, заохотити і проконтролювати виконання завдань підлеглими, якщо це необхідно, скорегувати їх дії.

Більше того, в органах ДФС тип завдання як тип спільної діяльності не визначає формальну структуру управлінської команди. Остання створюється виходячи із завдань і функцій держави в питаннях фіскальної політики, функціональних обов'язків структурних підрозділів ДФС (департаментів, управлінь, відділів тощо). Вочевидь, в ідеалі управлінська команда – об'єднання фахівців, згуртованих навколо колективної мети, цінностей та керівника команди, котрий є стратегічним виразником їх інтересів. Зазвичай, роль керівника управлінської команди, враховуючи ієрархічність організаційної побудови таких державних інститутів влади як ДФС, виконує керівник служби (структурного підрозділу тощо), який має володіти управлінськими компетенціями, що, головно, означає готовність і здатність бути керівником, а також передбачає наявність: професійної зацікавленості – глибокого, обґрунтованого, суспільного і особисто мотивованого інтересу до управлінської діяльності; ціннісного ставлення до професіоналізму; здатності до самоаналізу, самооцінки, саморозвитку, самоорганізації, самоконтролю; готовності приймати рішення тощо. Крім того, такий керівник має мати високий поріг толерантності та бути конгруентним у разі виникнення міжособистісного конфлікту. Призначення керівника управлінської команди фіскальної служби – створити умови, за яких кожен член такої команди зробить найбільший внесок у спільну справу.

Процес реформування у системі органів фіскальної служби тісно пов'язаний з питанням якості управління змінами, тобто здатністю посадових осіб реагувати на соціально-економічні зміни в країні та визначення пріоритетних напрямів модернізації ДФС. Сучасна концепція управління змінами вимагає від керівників управлінських команд дотримання деяких правил: установлення ясних і чітких цілей; прийняття рішень з урахуванням думок членів команди; заохочення відкритості і щирості; аналізування процесу виконання завдань; чіткий та справедливий розподіл завдань між членами команди; уникнення фаворитизму і фамільярності; здатність особистим ставленням до справи показувати приклад для інших; уміння знайти підхід до колег; розумне делегування повноваження.

На наш погляд, варто зауважити, що керівник управлінської команди фіскальної служби – це не лише посадова особа, яка очолює державний орган. Це людина, яка очолює команду керівників структурних підрозділів, а отже – повинна бути лідером у такій команді та, окрім управлінських компетенцій володіти лідерськими якостями. Концепція лідерських якостей стверджує, що

лідерами стають, а не народжуються. Лідер на рівні вищого виконавчого корпусу має володіти більш ніж 20 лідерськими ознаками, зокрема: навичками в галузі соціальних відносин, усної комунікації; поведінковою гнучкість; здатністю до організації і планування, прийняття рішень, особистого впливу, інноваційного мислення; потребою в професійному рості; умінням опиратися стресу; спрямованістю інтересів; реалізмом в оцінці планів на майбутнє; об'єктивністю стосовно самого себе; гнучкістю цілей; соціальною об'єктивністю; об'єктивністю стосовно інших; емпатією. Усі названі ознаки лідера можна об'єднати у 6 груп навичок: загальна ефективність; управлінські навички; міжособистісні навички; володіння своїми почуттями; інтелектуальні здібності; мотивація, спрямована на роботу. Наявність таких ознак у керівника управлінської команди за умов інституційних перетворень у фіскальній системі України, тобто доповнення основних завдань консультативно-сервісними послугами, забезпечуватиме спроможність посадовців вищого рівня очолювати реформи, скеровувати та підтримувати їх впровадження не лише сьогодні, але й в майбутньому. Також це сприятиме переходу до сучасних принципів управління з метою ефективного провадження змін у ДФС [5].

Таким чином, перехід на новий рівень взаємодії управлінців фіскальної служби, а саме організація їх роботи за принципом управлінської команди, пришвидшить реформування та впровадження інноваційних змін в системі органів ДФС, а високий рівень лідерської спроможності керівника управлінської команди лише підсилюватиме та забезпечуватиме сталість інституційного розвитку.

Література:

1. Про затвердження Стратегічних ініціатив розвитку ДФС до 2020 року : Наказ ДФС №877 від 27.12.2017р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sfs.gov.ua/media-tsentr/prezentatsiyni-materiali/322785.html
2. Пропозиції щодо організації вивчення ділових і професійних якостей кандидатів на заміщення вакантних посад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.guds.gov.ua/js/altmenu.js...
3. Токар О.В. Формування ефективних управлінських команд / О.В. Токар [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://repository.hneu.edu.ua/.../Токар%20О.В.%20Формування%20ефектив.
4. Project Manager Support [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pmsupport.blogspot.com/2017/02/bruce-tuckman-performing-closing.html
5. Профілі компетенцій лідерства на державній службі в Україні, Головне управління державної служби України, Канадське бюро міжнародної освіти, квітень 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ucs-hrm.org.ua/download-document/273-profili-kompetenciiy-liderstva-na-derzhavniiy-sluzhbi-v-ukrayini.html

11. LAW

Kaljuga Karina
Ph.D.
Classic Private University (Ukrain, Zaporizhzhia)

TO THE PROBLEM OF USE OF INFORMATION ABOUT THE PERSON OF THE CRIME

Калюга К. В.
к.ю.н.
Інституту права ім. В. Сташиса Класичного приватного університету

ДО ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ

The article discusses the use of criminal registration, criminalistic accounting *and information retrieval systems as the basic sources of information accumulation about the identity of the offender and suggests concrete ways to improve the existing system of criminal registration of the perpetrator's personality.*

Key words: *criminal person, criminal registration,* criminalistic accounting, information retrieval systems.

У статті розглянуто питання використання кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації стосовно особи злочинця та запропоновано конкретні шляхи вдосконалення існуючої системи кримінальної реєстрації особи злочинця.

Ключові слова: *особа злочинця, кримінальна реєстрація, криміналістичні обліки, інформаційно-пошукові системи.*

Будь-який злочин як суспільно небезпечне явище можна розглядати з різних боків. Так, одним із найважливіших структурних елементів злочину є особа злочинця. Серед наукових проблем, що викликають значний інтерес у представників правової науки, питанню вивчення особи злочинця належить одне із центральних місць. Її дослідженню приділяють увагу науковці різних галузей знань: філософи, соціологи, кримінологи, спеціалісти у сфері кримінального права та кримінального процесу, криміналісти тощо.

Перед останнім сьогодні актуальне завдання розробки й застосування принципово нових теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо встановлення та ототожнення особи злочинця у тому числі «нетрадиційними», на сьогодні ще мало розробленими засобами, проте перспективними й дієвими на досудовому розслідуванні.

У криміналістиці, слідчій і судовій практиці відомості про властивості та ознаки злочинця наразі використовуються дуже обмежено, лише як орієнтуючу інформацію, під час складання словесного портрета для отримання суб'єктивних відображень спогадів свідків-очевидців, визначення тактики проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій.

Недостатність інформації про особу злочинця на момент виявлення ознак злочину на початковому етапі розслідування компенсується розробленими

криміналістикою узагальненими даними про "типових злочинців", які включають у себе відомості про типові ознаки їхньої кримінальної поведінки до, під час та після вчинення злочину.

Ці узагальнені відомості, якщо вони відповідають обставинам розслідуваного діяння (її "слідовій картині"), дають змогу висувати версії про безпосередніх виконавців і співучасників злочину, механізм вчинення злочину, можливі місця їхнього перебування, збереження знарядь і предметів злочину, дії з приховування слідів злочину тощо. Вони дають змогу слідчому виявити схильних до протиправної поведінки осіб, значно звузити коло підозрюваних у вчиненні злочину, з'ясувати його мету й мотив, спланувати тактичні операції, а після того, як підозрювана особа стане відома, – визначити необхідний перелік слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, щодо неї.

Однак слід констатувати, що, на жаль, дотепер в Україні відсутня єдина комплексна інформаційна система накопичення результатів криміналістичних узагальнень ознак і властивостей осіб, які вчинили злочини. Загальновідомо, що в Україні немає налагодженої та чіткої системи обміну інформацією стосовно індивідуальних властивостей осіб, які вчинили злочини, як між різними правоохоронними органами, так і між окремими службами та підрозділами одного правоохоронного органу.

Наявні криміналістичні обліки щодо осіб, які вчинили злочини, в основному містять констатацію окремих відомостей ідентифікаційного, демографічного та персонографічного характеру, а інформація, отримана слідчим, суддею та працівниками кримінально-виконавчої системи під час розслідування, судового розгляду та виконання покарання, що характеризує особу злочинця як неповторну особистість з її особливими рисами характеру та схильностями, навичками, ставленням до суспільства, закону, загальновизнаних людських цінностей тощо, не відображається і не фіксується, внаслідок чого невиправдано втрачається можливість її подальшого використання.

Отже, потреби практики ставлять на порядок денний питання про необхідність удосконалення наявних форм криміналістичного обліку шляхом відображення в них інформації про індивідуальні ознаки, риси та властивості особи злочинця з метою її подальшого використання для виконання завдань кримінального провадження, виправлення й ресоціалізації засуджених, їх адаптації після звільнення, запобігання злочинам.

Цими питаннями майже ніхто з вітчизняних науковців не займається. Виключеннями можуть бути тільки праці В. В. Бірюкова [1, с. 241-248] та Н. І. Клименко [2, с. 93-103].

На нашу думку, актуальними завдання стосовно подальшого дослідження особи злочинця в межах криміналістики є:

– систематизація історії становлення й розвитку використання кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків, інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації стосовно особи злочинця та існуючої системи кримінальної реєстрації особи злочинця для забезпечення розслідування злочинів;

– узагальнення організаційно-методичних засад застосування в Україні криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем у розслідуванні злочинів;

– розробка нових організаційних підходів до використання кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків, інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації стосовно особи злочинця та існуючої системи кримінальної реєстрації особи злочинця для забезпечення розслідування злочинів;

– розробка рекомендації з модернізації існуючих експертних служб;

– дослідження та узагальнення сучасної практики й перспектив застосування новітніх наукових знань про особу злочинця для розроблення й удосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів і проведення криміналістичних експертиз;

– залучення зарубіжного досвіду, використання банків даних Інтерполу (Міжнародна організація кримінальної поліції), Європолу (поліцейська служба Європейського союзу), використання інформації про особу злочинця шляхом зіставлення різних банків даних;

– використання сучасних можливостей комп'ютерних технологій роботи з інформацією про особу злочинця тощо.

Література:

1. Бірюков В. В. Встановлення особи злочинця за допомогою даних інформаційних систем з огляду на складену ситуацію // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2012. - № 3. – С. 241-248.
2. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій: Навч. посіб. – К.: Ін Юре, 2007. – 528 с.

Lukashevich Vitaly
doct. jurid. sciences, professor
Classic Private University (Ukraine, Zaporizhzhia)

PREREQUISITES AND CONSEQUENCES OF REFORMING THE CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION IN UKRAINE

Лукашевич В.Г.
докт. юрид. наук, професор
Класичний приватний університет (Україна, Запоріжжя)

ПЕРЕДУМОВИ ТА НАСЛІДКИ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ

The article deals with some modern issues problems of the criminal process, which were actualized updated during the application of the provisions of the current ode of Criminal Procedure (2012) and certain directions for their solution in the criminal proceedings are indicated.

Key words: *the task of criminal proceedings, pre-trial investigation, the basis for initiating criminal proceedings, The only register of pre-trial investigations.*

У статті розглянуто деякі сучасні проблеми кримінального процесу, що були актуалізовані під час застосування положень чинного КПК України (2012 р.) та позначено певні напрями щодо їх вирішення у кримінальному провадженні.

Ключові слова: *завдання кримінального провадження, досудове розслідування, підстави для початку кримінально-процесуальної діяльності, Єдиний реєстр досудових розслідувань.*

Нагальна потреба у системному реформуванні кримінально-процесуального законодавства виникла не сьогодні й не вчора. У суспільстві – в першу чергу, в її соціальній, політичній, економічній та правовій сферах, поступово накопичувався кількісний негатив, який, за вже забутим законом діалектики (переходу кількості в якість), неминуче мав детермінувати якісну трансформацію усталених державних інституцій.

За свідченням багатьох політиків і науковців того часу вся система кримінального судочинства не відповідала тодішньому етапу розвитку країни, не забезпечувала ефективного захисту громадян, суспільства та держави від найбільш небезпечних посягань на соціальні цінності, права та інтереси. Вона була громіздкою, внутрішньо суперечливою, науково необґрунтованою і надмірно ускладненою.

Що ми маємо сьогодні.

Минуло вже п’ять років із часу прийняття довгоочікуваного нового Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК), анонсованого засобами масової інформації як революційного, такого що встановлює межу між системою кримінального судочинства "радянської доби" і системою, побудованою за "західним зразком". Разом із тим, обговорення науковцями та практичними працівниками (суддями, прокурорами, слідчими, адвокатами) проблемних питань реалізації його приписів у правових реаліях сучасної України триває, що дозволяє зробити перші обережні висновки стосовно дещо перебільшених очікувань від його застосування.

На це є відповідні причини.

Зокрема, чинний КПК, на виконання вимог Ради Європи, змінив не тільки застарілі норми по суті іншої (соціалістичної) держави, а усю правову парадигму ("філософію") кримінального судочинства, орієнтовану на певні світові стандарти. Так, усталена тричленна (оперативно-розшукова діяльність – досудове слідство – судовий розгляд) система кримінального судочинства була замінена двочленною: досудове розслідування і судовий розгляд, та включенням в КПК негласних слідчих (розшукових) дій, які, на практиці, й досі розглядаються як певні (спрощені) елементи оперативно-розшукової діяльності.

Але, ці зміни, як уже неодноразово зазначали провідні науковці, вказуючи на відомі недоліки чинного КПК та певну інертність свідомості значної частки правоохоронців (суддів, прокурорів, слідчих, захисників, співробітників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ, органів безпеки тощо), викликали низку проблем не тільки правозастосовного характеру, які є неврегульованими, суперечливими або дискусійними, а й – методологічного, пов’язаного з новою теоретичною інтерпретацією відомих у науках кримінального процесу та криміналістики інститутів які потребують

відповідного подальшого науково-практичного опрацювання.

Узагальнюючи, виникає зовсім не риторичне питання – а чи готові його основні професійні учасники (слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, захисник, судді), які фактично залишилися в організаційно-управлінських структурах минулого, сприйняти нову ідеологію і, головне, відмовитися від усталених догм і шаблонів, перебудувати свою роботу на зовсім інших, не звичних, засадах. Наші побіжні спостереження свідчать, що, на жаль, під час застосування нового КПК виникають певні труднощі, обумовлені саме цими факторами.

Що ж, на нашу думку, можна (і доцільно) запропонувати для ефективної адаптації нового КПК до реалій сучасної держави й суспільства.

У галузі нормативного та науково-методичного забезпечення ефективної реалізації приписів чинного КПК доцільно розробити й прийняти закони: Про кримінальні проступки, Про досудове розслідування, Про слідчого тощо.

Розробити концепцію реформування практичних підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність за межами кримінального провадження – переглянути редакцію Закону Про оперативно-розшукову діяльність. На сьогодні, численні зміни у структурі органів, які традиційно відносять до “правоохоронним”, не забезпечили створення оптимальної системи запобігання злочинним діянням, їхнього виявлення, розслідування та покарання винних осіб.

Реформувати існуючу систему захисту в кримінальному провадженні. Склалася парадоксальна ситуація – захист громадянина є конституційним обов’язком держави, який здійснює не державна, а приватна установа, яка має свої корпоративні інтереси, власний статут, етичні норми тощо. За таким станом речей декларована рівність сторін у кримінальному провадженні навряд чи буде досягнута. Почати реформування припустимо з певного компромісу – поряд із державними захисниками можуть діяти – приватні (на зразок нотаріусів).

Крім того, вимагає певного переосмислення й уточнення деякі новели чинного КПК.

Коротко позначимо лише деякі, на нашу думку, пріоритетні напрями такого опрацювання.

Достатньо дискусійними виглядають питання процесуальної діяльності початку досудового розслідування. Діючий КПК, не містить визначення таких важливих питань, як “початок кримінально-процесуальної діяльності” та “під-став для початку кримінально-процесуальної діяльності”, а це породжує уявлення про певну неврегульованість та суперечливість важливої стадії кримінального провадження – досудового розслідування. Так, за чинним КПК змінено сам підхід до розслідування злочинів – він не передбачає необхідність прийняття формального акта про порушення кримінальної справи. Досудове розслідування злочину починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК).

У такому вигляді початковий етап досудового розслідування є

принципово новим щодо української правової системи. Скасування стадії порушення кримінальної справи, на думку розробників КПК, гуманізує досудове розслідування, спрощує кримінальне провадження та прискорює процес розслідування – будь-які заяви про злочин одразу ж потрапляють до Єдиного реєстру досудових розслідувань, після чого прокурор (слідчий) негайно приступає до розслідування. Цей захід, на їхню думку, позбавить громадян від небажання правоохоронних органів реєструвати "неперспективні" злочини.

Але, на практиці, зразу ж виникло питання як бути з хибними заявами про злочин, і з правами людини, щодо якої розпочато розслідування за безпідставним звинуваченням і вже застосовані оперативно-розшукові заходи.

Правовий механізм перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення в чинному КПК не визначено. Водночас чітка регламентація процесуальної діяльності на початковому етапі досудового провадження є передумовою виконання завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК).

У цьому зв'язку, було б доцільним прислухатися до думки науковців з цього питання. Так, свого часу окремі науковці цю частину кримінального процесу дуже слушно пропонували називати дослідчим кримінальним процесом або дослідчим провадженням за заявами і повідомленнями про злочини [1, 2]. Вони підкреслювали, що кримінальний процес виникає в момент звернення громадянина до компетентних посадових осіб правоохоронних чи судових органів з інформацією про злочини, що вчинений або готується, яка спонукає їх до здійснення дій щодо приймання, реєстрації вказаних заяв та повідомлень, а також прийняття заходів щодо їх запобігання, розкриття та попередження вчинення в майбутньому інших злочинів [3, с. 90–91].

У науковій літературі тих часів сформувалася усталена думка за якою порушення кримінальної справи визначається як перша або початкова стадія кримінального процесу [4, 5, 6].

Аналізуючи вимоги ст. 97, 98 КПК України 1960 року, слід зробити висновок про те, що до прийняття рішення про порушення кримінальної справи шляхом винесення відповідної постанови, здійснювалася значна діяльність відповідний посадових осіб, яка розпочиналася значно раніше і складалася з декількох складових частин: прийняття заяв та повідомлень про злочини (безпосереднє їх прийняття, оформлення, реєстрація, доповідь начальнику органу, отримання його вказівок про здійснення перевірки, тощо); перевірка заяв та повідомлень (відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб, складання та направлення запитів, отримання відповідей на них, тощо); прийняття процесуального рішення за результатами перевірки (складання постанови про порушення або відмову в порушенні кримінальної справи, заповнення статистичних карток, подання та реєстрація вказаних матеріалів прокурору, направлення повідомлення заявнику чи особі, відносно якої порушено кримінальну справу, роз'яснення їм прав на оскарження постанови прокурору чи в суд тощо).

На той час склалася практика, що без виконання зазначених перевірочних дій, на підставі лише отриманої заяви про злочин, що готується (а часто і про вже вчинений), встановити чи є у фактах, про які повідомлено, ознаки злочину;

якими даними чи доказами підтверджуються наведені факти; за якою статтею КК України слід кваліфікувати злочин, та інше – досить складно, або взагалі неможливо. Для її реалізації, з метою неухильного дотримання встановленого законодавством України порядку реєстрації, обліку і розслідування злочинів в органах внутрішніх справ, під час здійснення дізнання та досудового слідства, запобігання порушенням законних інтересів, конституційних прав і свобод громадян, МВС України свого часу були прийняті, відповідні накази: № 1288 від 03.11.03 р., № 400 від 14.04.2004 р., № 160 від 20.02.06 р. А також Інструкції затверджені наказом Генеральної прокуратури України від 26.03.2002 р. № 20 ; Служби безпеки України від 26.03.2002 р. № 293; Державної податкової адміністрації України від 26.03.2002 р. № 126; Міністерства юстиції України від 26.03.2002 р. № 18/5 тощо [7].

Зазначена процедура пройшла перевірку часом і обґрунтованій критиці не піддавалася.

Узагальнюючи численні пропозиції, що надходять до ВР України стосовно змін та доповнень до діючого законодавства, доцільно виділити такі.

Внесення запису до Єдиного реєстру досудових розслідувань має відбуватися шляхом винесення відповідної постанови, яка може бути оскаржена.

Пропонується позбавити прокуратуру функцій досудового розслідування і можливості керувати слідчими та слідством.

Спираючись на думки згаданих науковців і власні дослідження можна зробити висновок, що позначена в КПК – 1960 року процедура початку кримінального провадження (порушення кримінальної справи) є більш гнучкою та зручною для всіх осіб (сторін), що беруть участь в кримінальному процесі.

Ст. 2 чинного КПК пріоритетним завданням кримінального провадження визначено захист особи, охорони прав, свобод та законних інтересів його учасників. Виходячи із цього, держава має законодавчо забезпечити відповідний дієвий механізм реалізації цих його прав. У цьому аспекті дослідники посилаються на відповідні загальні засади кримінального провадження (ст. 7 КПК), серед яких частіше всього згадують: рівність перед законом і судом; презумпцію невинуватості та забезпечення доведення вини; забезпечення права на захист; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості тощо.

Але перелічені та інші, проголошені КПК, засади кримінального провадження залишаться лише «модними» деклараціями без відповідного правового механізму, прописаному в процесуальній процедурі їхньої реалізації.

Побіжно позначимо лише одну проблему, котра виникає під час практичного забезпечення права на захист, а саме користуватися правовою допомогою захисника (ч. 1 ст. 20 КПК). Ч. 2 ст. 22 КПК задекларовано, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг тощо. Разом із тим, процесуальних засобів збирання доказів захисником, чинний КПК не містить. Тож і виникає справедливе запитання – як їх збирати.

Крім того, на нашу думку, право підозрюваного, обвинуваченого, виправданого, засудженого на захист обмежується приписом ст. 45, що захисником може бути лише адвокат, відомості про якого внесено до Єдиного реєстру адвокатів. Прихильники цієї позиції аргументують це вимогою ч. 2 ст. 20 КПК про забезпечення права на кваліфіковану правову допомогу з боку захисника-адвоката. Проведені нами дослідження показали, що доволі часто адвокатами стають колишні працівники правоохоронних органів і судді, кваліфікація яких визначається під час складання певних кваліфікаційних іспитів. Ні в якому разі не піддаючи сумніву якість проведення таких іспитів, виникає питання щодо рівня кваліфікації науковця (кандидата чи доктора юридичних наук), який за цим профілем проводить наукові дослідження і викладає у вищому юридичному навчальному закладі, або юриста – досвідченого практичного працівника, який з тих, чи інших причин не потрапив до Єдиного реєстру адвокатів.

Ще одна проблема, яка майже не розглядається в юридичній літературі пов'язані, на нашу думку, з не зовсім удалим загальним (єдиним) науковим редагуванням і певними вадами законодавчої техніки чинного КПК, що проявляється, у першу чергу, в деякій неточності (інколи показовій декларативності окремих приписів) формулювань, та їхньою змістовною непослідовністю продовж усього документу.

Загальновідомо, що будь-яка подія кримінального правопорушення завжди залишає сліди: матеріальні – на різних речах і предметах, які зберегли на собі її відображення, та "ідеальні" – відомості у пам'яті людей, які певним чином стикалися з цією подією. Тож розслідування кримінального правопорушення відбувається шляхом пізнання цієї події засобами криміналістики у визначеному КПК процесуальному порядку. У результаті прокурор або слідчий вже на досудовому розслідуванні встановлює визначені ст. 91 обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, тобто отримує певні відомості, що в юридичному вжитку інколи називають: "фактичними даними", "доказовою інформацією" або "доказами" – в залежності від смакових уподобань суб'єкта застосування. І які лише в суді, за новою ідеологією кримінального провадження, можуть бути використані як докази факту вчинення кримінального правопорушення.

Виникає питання щодо пізнавальної цінності цих фактичних даних, отриманих під час досудового розслідування та їхнього процесуального статусу в порівнянні з доказами. Тобто, чи мають вони відповідати усим властивостям, притаманним доказам: належності, допустимості, достовірності, достатності.

Побіжний аналіз норм чинного КПК України (п. 16 ч. 1 ст. 7, ч. 1, 2 ст. 23, ч. 3 ст. 26, ст. 36, ст. 40, ст. 41, ч. 14 ст. 36, ч. 1 ст. 92, ст. 91, ч. 2 ст. 93, ст. 223, ч. 1 ст. 94, ст. 236, ст. 95, ст. 276, ч. 1 п. 3 ст. 284, ст. 287, ч. 1, 2, 6, 12 ст. 290, ч. 2 ст. 291, ч. 1 п. 4 ст. 315, ст.ст. 347, 348, 349, 351– 356, 357– 361, ст. 363, ч. 5 ст. 364), що визначають основні засади та встановлюють процесуальний порядок проведення досудового розслідування, дозволяє зробити висновок, що фактичні дані та докази мають таку ж саму пізнавальну природу, і різняться лише процесуальним статусом. Ознайомлення з практикою дозволяє висловити

припущення, що на досудовому розслідуванні, чітко визначити властивості (належність, допустимість, достовірність і достатність) зібраних фактичних даних (майбутніх доказів), доволі проблематично.

Виявлені окремі невдалі термінологічні визначення, непослідовність, неузгодженість та суперечливість в їхньому застосуванні в одній (по суті єдиній) пізнавальній діяльності ускладнює не тільки їх теоретичне розуміння, а й практичне застосування. неважко дійти висновку, принаймі, про неузгодженість різних частин закону та поставити низку далеко не риторичних запитань – так що, все таки збирається й досліджується під час досудового розслідування, яким терміном його назвати, яке його пізнавальне значення, та коли у кримінальному провадженні з'являються докази.

Тому, вважаємо доцільним на досудовому розслідуванні застосовувати лексичні словосполучення, що вже використовуються в чинному КПК типу: "фактичні дані (обставини)", "відомості, що містяться у показаннях", "відомості (інформація), отримана під час дослідження речей, документів, матеріальних слідів злочину", "відомості, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення" тощо. І лише у судовому провадженні припустимо застосовувати термін "докази", або, як свого часу пропонувалося в цивільно-правовій теорії, – "судові докази".

Література:

1. Зеленецкий В.С. Прокурорський надзор за исполнением органами дознания законов при приеме, регистрации, проверке и разрешении заявлений и сообщений о преступлениях : монография / В.С. Зеленецкий. – Х. : Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных дисциплін, 2004. – 400 с.
2. Лобойко Л.Н. Актуальные проблемы доследственного уголовного процесса : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Л.Н. Лобойко. – Х., 1997. – 209 с.; Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Л.М. Лобойко ; Юридична академія МВС України. – К. : Істина, 2005. – 456 с.
3. Зеленецький В.С. Категориальная характеристика доследственного уголовного процесса / В.С. Зеленецький // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ : зб. наук. праць. – 2005. – Вип. № 1 (23). – С. 90–91.
4. Кримінальний процес України : підручник / Є.Г. Коваленко, В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – С. 13–14.
5. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К. : А.С.К., 2002. – С. 12.
6. Молдован А.В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – С. 126.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.liga.net.

Stetsiukevych Zoya
Head of Economic Research Department
Rivne Scientific Research Experimental Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

RESEARCH PROBLEMS OF VOID JURISTIC ACTS DURING FORENSIC ECONOMICAL EXAMINATIONS

Стецюкевич З.П.
завідувач відділу економічних досліджень
Рівненський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАНЬ НІКЧЕМНИХ ПРАВОЧИНІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

The article deals with the cases of making forensic economical examinations in the situations that the taxation bodies held independently the contracts concluded by performers of entrepreneurial activities and their operations void. The legislation of Ukraine that delineates application of void and voidable juristic acts is considered.

***Keywords**: legalization, void juristic act, taxation bodies, forensic economical examination, accounting.*

У статті розглянуто випадки проведення судово-економічних експертиз у ситуаціях, коли податкові органи самостійно визнають договори, що укладені суб'єктами підприємницької діяльності та операції проведені за ними нікчемними. Розглянуто законодавство України, що розмежовує застосування понять «нікчемність» і «оспорюваність» правочинів.

***Ключові слова:** легалізація, нікчемний правочин, податкові органи, судово-економічна експертиза, бухгалтерський облік.*

Глобалізація світової економіки і зростаюча ефективність ринків капіталу дозволяють фізичним особам, різним підприємствам та організаціям переміщати великі суми грошей як на внутрішньому ринку, так і з однієї країни в іншу. Подібна ефективність і відносна безконтрольність руху грошових коштів надають кримінальним елементам можливість безкарно відмивати гроші, отримані в результаті незаконної діяльності на національному та міжнародному рівнях. Більш того, відмиванню грошей сприяє корупція, яка деформує процес прийняття економічних рішень, посилює соціальні проблеми, підриває фінансові інститути та істотно зменшує фінансові ресурси на розвиток інноваційної економіки.

Конкретні значення елементів криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) грошових коштів або іншого майна формуються на основі, головним чином, економічної інформації. Це пояснюється тим, що ознаки і сліди легалізації (відмивання) грошових коштів або іншого майна закономірно відображаються в економічній інформації.

Найбільш значущими для виявлення і розкриття легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом, є дані бухгалтерського обліку. Це пояснюється тим, що відповідно до Закону України

«Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» останній ведеться організацією безупинно з моменту її реєстрації як юридичної особи до реорганізації або ліквідації. Всі господарські операції повинні оформлятися первинними документами. Документи повинні мати обов'язкові реквізити, включаючи особисті підписи осіб, які дали дозвіл на здійснення господарської операції, і осіб, які її фактично виконали [2].

Судово-економічні експерти перевіряють фінансово-господарську діяльність організації, працівники якої підозрюються в легалізації злочинних доходів, з урахуванням виявлених як підроблених, так і справжніх документів (якщо справжні документи пов'язані з проведеними фінансово-господарськими операціями по руху злочинних доходів).

Щодо злочинних схем, які використовують «легалізатори», то переважають застосування різноманітних безтоварних операцій. За результатами проведення таких операцій після проведення перевірки податковими органами для підтвердження чи спростування донарахування податкових платежів (зборів) призначається судова економічна експертиза. Як вихідні дані на дослідження надаються акти перевірок, складені податковими ревізорами – інспекторами, з бухгалтерським документами підприємства, які використовувалися при його складанні.

По даних справах зустрічаються випадки, коли при складанні актів перевірки податкові органи визнають договори, що укладені суб'єктами підприємницької діяльності нікчемними, тобто виконують функції, які властиві органам суду або слідства, а також дається їм правова оцінка – визнаються недійсними документи, що фігурують у зазначених актах перевірок.

В результаті визнання органами, що здійснюють перевірку, договорів нікчемними, підприємства, які фігурують у даних договорах повинні виключити з податкового обліку суми, за якими були проведені розрахунки по операціях, що зазначені у договорі, а також додатково сплатити до бюджету суми податків, що були нараховані при проведенні перевірки та знайшли своє відображення в акті. Тобто, податкові органи самостійно надають правову оцінку наслідкам правочинів, визнаних ними нікчемними.

Відповідно до ст. 202 Цивільного Кодексу України правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків.

Нікчемний правочин – це правочин, недійсність якого встановлена законом (ч. 2 ст. 215 ЦК України). Оскільки закон кваліфікує цей правочин як недійсний, не вимагається визнання його недійсності судом. Останній лише застосовує наслідки недійсності нікчемного правочину.

Оспорюваний правочин – це правочин, недійсність якого прямо не встановлена законом, але який може бути визнаний недійсним судом у разі, коли одна із сторін або інша заінтересована особа заперечують його дійсність на підставах, передбачених законом (ч. 3 ст. 215 ЦК України) [3].

Таким чином, у випадках, коли податковими органами («іншою зацікавленою особою») заперечується дійсність правочину на підставах, встановлених законом, то такий правочин не є нікчемним, він переходить у

розряд «оспорюваних». А вже за рішенням суду сам правочин і його наслідки можуть бути визнані недійсними, тобто податкові органи повинні звертатися до суду із позовом про визнання того чи іншого правочину, а також його наслідків недійсними, а лише потім визначати, як це позначиться на оподаткуванні того чи іншого суб'єкта господарювання.

Таким чином, податковий орган не може визначати угоду нікчемною, оскільки спочатку необхідно довести умисел у діях сторін, тобто, така угода може бути визнана недійсною лише за рішенням суду.

Основні методи за якими проводиться судово-економічна експертиза є документальна перевірка та зіставлення документів бухгалтерського й податкового обліків і звітності. Тому у випадках, коли на дослідження надається матеріал, у рамках якого визнані нікчемними окремі договори, експерту-економісту слід звертати увагу на факт визнання судом недійсними первинних документів, згідно з якими відображені у бухгалтерському й податковому обліках проведені операції.

Дані бухгалтерського обліку, відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. №996- XIV є основою для формування податкового обліку, а інформація, відображена в первинних документах, є об'єктом дослідження судової експертизи. Таким чином, виходячи з меж своєї компетенції, експерт-економіст при проведенні економічної експертизи повинен уникати при формулюванні висновків дослідження правових критеріїв оцінки наданих матеріалів і документів.

Література:

1. Цивільний кодекс України.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV.
3. Борисова В. І., Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.; За заг. ред. В. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького Цивільне право України. т.1 Навчальний посібник. - К. : Юрінком Інтер, 2007. - 480с.

12. TOURISM ECONOMY

Georgi Biserov Nikolov,
Assoc. Prof. Ph.D, D.Sc. (Regional Development), D.Sc. (M.A),
Georgi Tsolov,
Assist. Ph.D, D.Sc. (Regional Development), D.Sc. (M.A),
Desislava Botseva
Ph.D student, D.Sc. (Regional Development), D.Sc. (M.A),
University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

ECONOMIC IMPORTANCE OF THE TOURISM POLICY

Abstract. *The concept of "tourism policy" is relatively new and still widely discussed. Its development is accelerated during the last quarter of the twentieth century. Explanation could be found in the circumstance that the necessity and pursuit of consciously implemented and coordinated impacts on the tourism process emerge relatively late. That is the natural result of the ideological disturbances in the economic circularity, the crisis phenomena of diverted all-embracing nature, and the growing economic impact of the "modern tourism".*

Key words: *tourism policy, tourism process, goal setting, state strategies for tourism development.*

INTRODUCTION

In general, tourism policy appears as an integral part of the political relations. Therefore, the theoretical analysis of the related problems should begin with clarifying the question: what is the "policy" itself? The answer primarily involves a common feature of "policy" as a complex social system that covers two extremely dynamic and passing into one another elements. Firstly, it is the **Policy Subject** (carrier), described by its specific features:

- Carrier and representative of the interests of certain public forces and formations (groups, classes) who have won the struggle for power in a particular historical context;
- In possession of legally defined and granted mandate, rights and authority to take decisions and exercise regulatory impacts;
- Lead in a goal-setting (targeting) as a part of the regulatory process and the management of social development.

When clarifying the essence of the policy as a system, it is important to bear in mind that the subject has a fundamental importance in determining hierarchical politics levels (international, state, regional, etc.). Moreover, it is related directly to the dynamic changes in the policy in its complex. Commonplace, both historically and nowadays, is its continuous renewal.

The second element is defined as a **Policy Object**. Practically, this could be anything that undergoes the regulatory impacts of the subject. One of the main object's characteristics is that normally determines the policy type. In case the regulation object are the international relations we are talking about international policy, if it is the transport – we have a transport policy, etc. The political object is a relatively constant element of the political system, since governments are replaceable, however, the economy (for example) as an object of regulation, remains.

Social development is ensured through the **goal-setting** (targeting) process that manifests itself as a subsystem "policy objectives". In general, it outlines the expectations to be achieved as a result of the regulatory impacts. Therefore, goal-setting is integrated into the political subject, and realized by its means. The typology of these actions determines the nature of the political system (repressive means - a totalitarian political system).

Tourism policy possess all the systemic characteristics of the policy itself (subject, object, purpose, means, decisions and regulatory impacts). In the specialized literature tourism policy is represented and researched mostly in the context of the economic policy, as this circumstance has a reasonable ground. Tourism depends directly on both the sectoral (transportation, agriculture, construction) and the functional (monetary, finance, price, credit) characteristics of the economic policy. Moreover, the conditions for the emergence and prosperity of the "tourism"-phenomenon are directly or indirectly related to the economy and economic growth. At the same time, the evolution of tourism over the last decades has consistently confirmed its socio-economic role. Its mass spread increasingly integrates not only typically economical but also a number of other public (social) interests.

The definition and interpretation of the tourism policy as sector of economy in today's stage of its development do not disclose fully its rich content. Although tourism is already well established among the sectors of many national economies its bound and integration with number of other features of the social system, rapidly increases. That is how the tourism ceases to be exclusively subject of the economic policy. More and more international, national and regional institutions and organizations focus interest and attention to this phenomenon. This makes tourism policy a cross-sectoral and complex policy subsystem in general. Today we can hardly imagine tourist development without effective intervention of the subjects of health, environmental, educational and many other policies. From the above it could be summarized that tourism policy is a system of principles, methods, decisions, effects and events carried out by authorized entities (bodies, organizations and institutions) for a deliberate and purposeful management and regulation of tourism development. There are several important reasons that explain the lack of a genuine possibility for self-regulation of the tourism development:

- large scale tourist consumption as a result of influence of many factors;
- territorial expansion of the tourist supply, the inclusion of many countries and regions and intensification of the competitive struggle between them;
- multiplying the industries, organizations and institutions involved in the creation of tourism products and the distribution of its benefits and harms;
- increasing tourism potential and its promising leading role in society.

The main factors that determine the process of formation, functioning and typical behavior of the system are:

- natural conditions and factors (climate, relief, geography, water, flora, fauna). They affect the system of tourism policy depending on their presence or absence, competitive characteristics, rational or irrational use for the needs of tourism and overall socio-economic development;

- transport factors - they determine the nature of the tourist policy in terms of ensuring transport accessibility, development and improvement of the transport system, coordination of the activities of various transport and tourist institutions and enterprises, etc.;

- social factors (living conditions, urbanization, leisure time, cultural development) - they influence the formation of those elements of the tourism policy system, which concern tourism-related areas of impact (social legislation, stimulating the development of cultural institutions etc.);

- economic factors - related to the creation of an appropriate economic base for tourism development - stable external economic and internal financial conditions, favorable investment climate, professional lending, etc.

Some authors propose another grouping of factors that influence the formation of the tourism policy system:

a) factors of demand;

b) factors of supply.

R. Mill and A. Morrison explore the so-called confounding factors that determine the functioning of the tourism policy, dividing them into external (changes in demand, general economic stagnation, the energy crisis, global climatic factors, etc.) and internal (quality of the tourist resources, leisure policy, availability of land and investments in labor force, etc.).

Objectives together with the funds for their implementation are an important component of the tourism policy system. They are defined by the subject of the regulatory impact, they are subordinate to the general state or international policy and depend directly on the specific conditions and the degree of development of the tourism phenomenon itself. Therefore, some will be the goals of the tourism policy during the time of affirmation of a country on the international tourist market and quite another, when it is necessary to affirm the positions of developed tourism with a high standard. An important principle of goal setting in tourism policy is the formation of one-way interests to promote tourism.

The objectives of tourism policy are characterized by dynamics and are in the process of continuous development and improvement, which is determined by the existence of certain conditions (economic, social, political) and resource provision (human, natural, material, financial, etc.). But it is possible to define a common strategic objective, which will be valid for a longer period. An attempt to define such a more general goal is made by Swiss Professor J. Kripendorf: "The ultimate goal of the tourism policy is to provide the permanent guarantee of opportunities for active physical and mental regeneration of people; the communication of an wider population circles with a man-free natural environment and the creation of conditions and forms of tourism that do not contradict the indigenous interests of the local population." This formulation, though not quite finished, is consistent with the main feature of tourism as a phenomenon - its human orientation.

The process of building the entire subsystem of goal setting within the tourism policy is usually accompanied by a number of objective difficulties and problems:

- continuously expanding and complicating the target spectrum of tourism policy;

- increase in the number of the different subjects of tourism policy, which is associated with the formation of multiple interests and objectives regarding tourism development;

- the assessment of the targeted impacts is complicated because of the impossibility of defining a single criterion for the purposefulness and effectiveness of the objectives.

It is primarily to be taken into account the existing specific of the goal setting system according to the degree of the socio-economic development. According to this feature Bruno Tayz distinguishes the objectives of the tourism policy into two categories: for the industrialized countries and for developing countries. The first category of countries is characterized by a higher degree of development of both the international (active, passive) and domestic tourism. For developing countries, the objectives of state tourism policy are most directly linked to stimulating international active tourism and restricting the travels of their own citizens abroad, at the expense of motivating domestic tourism.

The objectives of tourism policy are also differentiated according to the hierarchical level at which they are defined and realized:

- international tourism policy objectives;
- objectives of state tourism policy;
- regional tourism policy objectives;
- company policy goals of the tourism policy.

The objectives of the international tourism policy are determined within the collective entities (organizations) based on legally established consensus among a range of participants in the activities of these entities. They are generally geared towards achieving positive results from the development of international tourism and providing the most favorable conditions for doing so.

The goals (aims) of the state tourism policy fit together and combine with other areas of goal setting system policy in general like economic, social, cultural, transport, agrarian, environmental and others. The State targets establish and implement goal setting of the lower hierarchical levels.

Regarding the tourist demand, the objectives of the State tourism policy can be formulated as follows:

1. Long-term:
- improving the market position and the State image;
- stimulating the development of certain types of tourism;
- development of advertisement strategy for the national tourism abroad.

2. Medium-term:
- extension of the trips-period by attracting more tourists through the congress, healing, sports, specialized tourism, etc.;
- attracting a solvent clientele;
- regulation of the touristic flow to certain destinations;
- Limitation of visa and border formalities for foreign nationals.

3. Short-term:
- increasing the number of overnight stays and tourists from abroad;
- strengthening the activities to attract tourists before and after the season.

The objectives of the state tourism policy related to the tourism supply are as follows:

1. Long-term:
- improving the structure of supply on the types and forms of tourism;
- improving infrastructure;
- optimal use of tourism resources;
- improving the credit and investment climate.

2. Medium-term:
- extending the period of operation of tourist facilities;
- improving the quality of the tourist product through a control system.

3. Short-term:
- regulating tourism building development;
- increasing the collection of tax revenues from tourism.

The regional and local objectives of tourism policy are defined and specified within the state. These include:
- increase of tourist visits in a given area;
- inclusion of new areas;
- infrastructural improvement;
- environmental protection;
- restoration of tourist destinations and resorts.

The objectives of the tourism policy that are implemented at company level could be:
- increasing the income and profit from tourism activity;
- expansion of market positions;
- quality improvement;
- extension of the tourist season.

By a conceptual perspective the objectives of the tourism policy could be distinguished in: economical, socio-cultural, market, environmental, aimed at developing human resources. By its purpose the tourism policy resources are used to influence in the economic, social, legal and technical plan.

Tourism policy is a set of principles, methods, effects and tools for their realization inherent in authorized institutions in connection with the development of tourism.

The tourism policy can be distinguished to national and international (external). The national encompasses impacts and measures concerning the regulation of tourism development in the territorial borders of the Country. The national policy is characterized by:
- autonomy - self-defining ways and means of achieving the policy objectives of the government on the principles of sovereignty and non-interference in its internal affairs;
- effective and binding - higher efficiency target regulatory effects compared with those of international tourism policy;
- more specific and shorter-termed nature of targeted regulatory impacts;
- dynamic and variable content;

- multi-dimensional content - wider scope and attitude to all aspects of tourism activity.

International tourism policy includes influences and events that the State planned, organized and carried out jointly and in concert with one or more countries. It is based on regulation of relations on the occasion of the conditions for the development of international tourism, without prejudice to the interests of any country or region in the world. The special features of international tourism policy are:

- conventionality - its activities are planned and implemented on the basis of bilateral and multilateral treaties, agreements, conventions and other, which are valid only for the countries participating in them;
- lower efficiency impacts - planned and implemented on the basis of collective decisions measures are not mandatory and has a recommendatory nature;
- constant strategic nature of the goals - cyclical changes in the behavior of this subsystem are not typical and decisive;
- universality, wider scope and complexity of impacts - this policy is geared towards solving more global and common problems of tourism development.

K. Zingburg defines the national tourism policy as planned and unplanned, short-termed and long-termed. K. Kaspar distinguishes the tourism policy to structural (limited to changing or preserving existing economic structures in tourism and includes regulatory impacts aimed at: financing and building adequate economic structures, optimal development and interaction of different types of tourism, improvement the structure of supply by encouraging credit and investment) and regulating (determined and differentiated according to the nature and form of the State structure. It covers impacts and measures related to regulation of tourist demand and consumption, prices, coordination of tourism development costs, stimulation / restriction of investment activity, etc.).

K. Kaspar sets out a national tourist policy according to the existence or lack of a created in advance concept of tourism development. Therefore, he establishes: pragmatic policy (lack of concept or elastic ability to adapt to the current relationships and conditions) and conceptual (based on an accepted concept).

B. Teitz classifies national tourism policy according to the objects or aims to which the regulatory impacts are directed:

- a policy of the basic tourism structures - the construction and maintenance of tourist infrastructure, architectural and building policy in tourism, creation and improvement of the tourist construction and development subjects;
- market policy - includes the sales, pricing, advertising policy, etc.;
- financial policy;
- policy aimed at combining the conditions and factors of tourism development.

The content of tourism policy:

- ensuring peace and security;
- ensuring stable economic growth;
- development of a common technical infrastructure and transport system;
- overcoming the various borders and formalities over the freedom of the tourist movement;

- optimal use, maintenance and restoration of natural resources;
- preservation, rational use and reproduction of cultural and historical heritage;
- optimizing the structure of tourism;
- improve the management of the sector;
- financing and organizing professional training and scientific support of tourism and so on.

The main events of the tourism policy are general and specific. The common ones are of a universal nature (apply to all types, periods of tourism). They are planned at a higher level and relate to the strategic directions of development of domestic and international tourism. These include improving the organization and management of tourist activity, limiting the formalities for travel, environmental protection and others. Specials - affect individual countries that regulate tourism development. They require direct intervention by the various bodies and organizations directly involved in the process.

References:

1. Drucker, P. Management-Challenges in the 21st Century. S., 2000.
2. Nestorov, L. The process of globalization and the policy of economic growth in the new market economies. International relations, num. 1, 2002.
3. Toshkova, S. Theories for the Global Future. Ed. "Stopanstvo", 2005.
4. Ribov, M. Tourism in the field of quality. Ed. “Trakia-M”, S., 2004.
5. Stankova, M. Diversification Strategies in Tourism. Ed. "Neofit Rilski", Blagoevgrad, 2008.
6. Tadarakov, D. Market demand for product offered by tourist complexes. Ed. Avangard Prima, S., 2007.
7. Dokova, S., Petrov, K., Tsonkov, N. Tourism Management. Ed. Avangard Prima, S., 2011.
8. Dokova, S., Petrov, K., Nikolov, G. Economics and Management of Tourism. Ed. Nora 2000, S., 2013.

Elka Vasileva
Chief Assist. Ph.D, D.Sc. (Regional Development), D.Sc. (M.A),
University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

METHODOLOGICAL APPROACHES IN DEFINING ECONOMIC PROBLEMS OF TOURISM

Abstract. *Tourism is a relatively new socio-economic phenomenon, it is a consequence of established modern forms of social relations. Tourism scientific knowledges are new and incomplete. Therefore, the theory of tourism is an open and constantly evolving system of organized and logically arranged scientific knowledges about the phenomenon. The knowledge of tourism emerges and is being established as a consequence of the massification of this phenomenon and its transformation from an individual into a public need, which accounts for 1/3 of the world's GDP.*

Key words: *tourism, economic problems, multiplier, public goods.*

INTRODUCTION

The role tourism has is an objective consequence of the place it occupies in the social (public) system and its contribution to the functioning and progressive development. This role arises afterwards the phenomenon varies from individual to a social need. The gradual massification of tourism creates need of regulation and

management of the tourism process. The assessment of the tourism importance serves the knowledge and the necessity of its development but most important strategic objective is the creation of a rational and efficient system of tourism policy at regional, national and international level. Therefore, we have to answer the following questions: Is there a place for tourism in the global development; Where is it compared to other sectors; How it can be measured; What are the real and potential opportunities, and so on.

The analysis should take into account:

- actual development level of the economy, which is the foundation of the tourism industry;
- the existence or absence of objective assets - natural, social, cultural;
- degree of foreign participation - investment or labor input;
- manner and extent of state participation;
- specific features in the structure of the national tourism development.

Tourism is relevant to almost all elements of the social system. For example, the dialectic between the economic and non-economic foundation of the phenomenon - an accelerator of economic growth and at the same time solves many social problems in healthcare, culture, education. Tourism participates in the reproduction process by producing goods for individual and public consumption. But tourism should not be attributed to the production industries due to the difference in its core function. For the tourism an object of impact is human as a "subject of labor" on which effects are activated. The purpose of tourism's "production" is not creation of consumer values but conditions for reproduction of the individual's physical and intellectual abilities. Another difference of tourism from the manufacturing sector is the product it creates has no substantial value.

Tourism:

1) Satisfies individual needs placed on a higher level in the pyramid of hierarchical needs and, in this sense, tourism's consumption is of a relative and dynamic nature;

2) Time and space horizons play a special role in the process of tourism production, which is reflected in the opposite direction of movement of the "product-user" system; high importance of the seasonal factor, etc.

3) Tourism is a phenomenon of local as well as national as well as international economy.

At all stages of its development, tourism requires a stable economic foundation, therefore, it is related to the need of supporting and accelerating economic growth. For the assessment of the economic role of tourism some limitations must be imposed such as:

Firstly, it is necessary to apply a differentiated approach or to clearly distinguish the different levels and areas;

Secondly, positive and negative manifestations must be taken into account;

Thirdly, the particular historical situation and specific development of tourism to be considered.

Primarily, tourism should be assessed globally. As an economic phenomenon, tourism performs different roles, the most important of which is of economic catalyst.

For example: through the reproduction of the workforce, it assists in increasing the individual and public productivity; stimulate the development of new manufactures and service sectors; accelerates the deployment of modern production and service technologies and stimulates innovation processes; intensifies the demand for products, machines, technologies and know-how; tourism directly and indirectly stimulates investment processes.

Tourism as a macroeconomic agent and multiplier: disperses and multiplies the impact of tourism activity in other sectors; injects additional effects in the form of investments and imports, not just directly in the tourism industry, but also in other sectors; multiplies the income of the various entities involved in tourist services; progressively increases tax revenues due to the increase in tourism activity; increases the need for labor resources and multiplying the actual jobs directly and indirectly involved in tourism activities. The role of tourism as an economic balancer and compensator is represented by the following features: Improves the branch structure; increases the balance of payments of countries and regions with predominant development of the host tourist; compensates for the lack of economic potential where there are no major industries such as – manufacture and agriculture; improves the balance of revenue and expenditure at different levels.

Active international tourism as hidden and invisible exports are characterized by a number of competitive advantages. These advantages determine the possibility of faster and more efficient import of foreign convertible currency through:

- Sensitive price differences;
- Currency against the sale of goods and services that may not be included in the list of the country's exports in terms of foreign trade;
- Realization of goods in which there is no living labor implied;
- Inclusion the cost of realization of the tourist product and tourist rent;
- Cost-savings due to the lack of commercial risk of goods being sold on the spot.
- The international active tourism, assists in establishing an equilibrium of payments and compensation of the negative balances in it;
- Increasing foreign exchange reserves and enhancing economic stability;
- Activation of the underdeveloped countries in the international labor diversification;
- Through passive (forwarding) tourism it’s achieved: expansion of economic influence; expansion of the potential and real market opportunities; enlargement of the economic space;
- The economic role of tourism in the area and the tourist spot, which are linked to the creation of livelihoods and employment;
- Activating the local economy; improve balance and structure of incomes and expenses;
- Increase tax revenues in local budgets; development and improvement of the technical infrastructure.

The economic role of tourism in the system of international economic relations has the following positive effects: involvement in European and world economic integration, improvement of international transport links, expansion and stimulation

of foreign trade relations, intensification of the investment policy, stimulation of the economy of the underdeveloped countries. Naturally, the economic role has its negative aspects such as linking the host country's economy with the sending country, inefficient use of natural and anthropogenic resources, reversing national income through repatriation of profits, etc.

Economic and non-economic role of tourism should be considered in unity and interdependence. The non-economic aspects of tourism appear with regard to the subject of tourism both for the tourist and for those who serve them.

Tourism should be considered in the context of the world-wide globalization aspect and as a major integrational factor and condition of improvement of the life-quality of individuals and social groups. Its integrative function is expressed in its ability to unite: sectors and areas that are relevant to accelerate the dynamics of social development; individuals from all over the world and all social strata; various forms of travel and accommodation, which causes social diversification within tourism product; various foreign and local participants in the formation and development of the tourism product; territories within the general tourist scene. The main function of tourism is the humanity, i.e. promotion of the fundamental human rights and freedoms, as well as the well-being and universal development of the individual and social communities. The general social aspect related to the possibility of the phenomenon, through the effective use of leisure time, are to assist in solving problems in areas of: health - creates favorable conditions for recovery, strengthening the vitality, enhancing self-esteem and joy of life; development of social infrastructure of the host areas through accumulation of funds in local budgets, improvement of facilities of the health system and education; overcomes social and demographic contradictions; intensification of public relations.

In the environmental aspect, several positive impacts can be highlighted. Tourism is: culture; realization of cultural exchange; preservation of the world cultural heritage; revitalization of effective means for aesthetics of the living environment by improvement of the infrastructure, updates the exterior, etc.; source of funds to restore and maintain balance in the natural environment, overcomes environmental disasters, creates new natural resources.

Cultural effect: it relates to the opportunity for raising the educational level of the participants in the tourism process; expansion of general and specific knowledge of the ancient arts and traditions; creation of conditions for development and stimulation of international cultural and scientific exchanges and cooperation.

Political impact: Tourism as a "passport" for peace; tourism as a means of understanding and opening of different communities up to each other; "Political" business tourism solves problems of contemporary international and domestic political relations; tourism and its opportunities for a positive change of the economic image of a country as a counter to manipulations and external suggestions.

Key findings and conclusions:

- tourism interacts with the production sphere mainly as a necessary base for creating, realizing and consuming a tourist product.

- tourism is related to all of the phases of public reproduction, with a particular contribution to the distribution and redistribution of the public goods and participate actively to the consumption phase.

- tourism does not create a direct public product but indirectly participates in this process and promotes its distribution, redistribution and consumption. His place in the reproduction process defines it as an integral and special form of non-productive, public and private consumption.

References:

1. Stiglitz, J. Globalization and dissatisfaction with it. Ed "Stopanstvo", S., 2003.
2. Gorcheva, T. International Tourism. Ed. Tsenov, Veliko Tarnovo, 2007
3. Dokova, S., Petrov, K., Tsonkov, N. Tourism Management. Ed. Avangard Prima, S., 2011
4. Kostov, E. Economic Problems of Tourism in Bulgaria. Ed. "Ratio-90", S., 1993
5. Mileva, S. Reengineering and Competitiveness of the Tourist Product. Ed. "Heron Press", S., 2002.
6. Rafilova, G. Marketing in Tourism: Contemporary Concepts, Techniques and Practices. Ed. "Science and Economics", Varna, 2010.
7. Ribov, M. Tourism in the field of quality. Ed. “Trakia-M”, S., 2004.
8. Angler, F. Globalization and its hidden faces. in Torch, T. XXI, vol. 2, 2001
9. Trifonova, G., Ganeva-Karadjova, V., Kolev, G. Globalization, Conjuncture and Modern Technologies in Tourism. Ed. Avangard Prima, S., 2004.
10. Uzunova, M. Marketing in Tourism, S., 2006.
11. Александрова, А. Международный туризм Учебник для студентов высш. уч. заведений. Изд. „Москва Аспект Пресс”, 2004.
12. Russev, M. Global Problems of Modern Civilization - Traditional and Geoecological Interpretation. - Year. of St. Kliment Ohridski University of Sofia, book 2 - Geography, p. 92, 2003.
13. Porter, M. Competitive advantage of nations. Ed. "Klasika I stil", S., 2003.

13. MANAGEMENT

Opikynova N.V.,
Associate professor of management
Antoshko K.M.
student
Kharkiv National University of Construction and Architecture

REINGANIZING BUSINESS PROCESSES OF THE ORGANIZATION AS A CONCEPT OF BUSINESS DEVELOPMENT

Опікунова Н.В.,
доцент кафедри менеджменту
Антошко К.М
студент
Харківський національний університет будівництва і архітектури

РЕІНЖИНІРИНГ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ БІЗНЕСУ

Reengineering of business processes of organisation as a concept of business development, problems of reengineering for today and definition of the process by different authors are considered.

Key words: *reengineering, business processes.*

Розглядається реінжиніринг бізнес-процесів організації як концепція розвитку бізнесу, проблеми реінжинірингу на сьогодення та визначення процесу різними авторами.

Ключові слова: *реінжиніринг, бізнес-процеси.*

В умовах динамічної та нестабільної економічної ситуації в країні вижити та адаптуватися до швидких змін у зовнішньому середовищі підприємствам дуже важко, адже прискореними темпами розгортається небачений раніше процес змін та турбулентності, що призводить до глобалізації технологій, інновації стають рушійними силами у розвитку економіки країни, а умови конкуренції набувають жорсткішого характеру. Основу діяльності будь-якої організації становлять її ділові процеси, або бізнес-процеси, що визначаються цілями й завданнями діяльності суб'єкта господарювання. Одна з основних концепцій розвитку бізнесу і управління базується на системі реінжинірингу бізнес-процесів (РЕП), яка створена в 90-х роках XX сторіччя і прийнята на озброєння багатьма провідними компаніями світу.

Проблемам процесного підходу до управління, зокрема реінжинірингу бізнес-процесів, присвячено дослідження багатьох зарубіжних авторів, як Джеймс Харрінгтон [1], Майк Ротер, Джон Шук [5], Майк Робсон [3], Філіп Уллах [7], Майк Хамерсон Чампі [2] та ін. На теренах СНД цим проблемам присвячено роботи таких авторів, як В.Мединський [4], С.Ільдеменов [8], В.Елиферов [5], В.Репін [6] та ін.

Кожен автор зосереджував свою увагу на окремих аспектах цього поняття та досліджував реінжиніринг згідно свого уявлення про нього та його вплив на підприємство (див.табл.1).

Таблиця 1

Основні аспекти реінжинірингу згідно з досліджень науковців [1,4,5,7,8]

Автор	Напрями дослідження
1) Джеймс Харрінгтон [4]	Процеси та управління ними на різних етапах, ідентифікації, адміністрування, документування та отримання зворотного аналізу впроваджених змін, в процесі реінжинірингу
2) Майк Ротер та Джон Шук [8]	Ідентифікація бізнес-процесів та їх аналізи, формування вимог до точної побудови та документального оформлення
3) Майк Робсон та Філіп Уллах [5]	Практичні аспекти впровадження реінжинірингу бізнес-процесів, його вплив на кадрову політику, оскільки він часто призводить до скорочення робочих місць.
4) В.Мединський та С.Ільдеменов [1]	Реінжиніринг бізнес-процесів в сучасних умовах розвитку російських підприємств, яким притаманні постійні кризові явища.
5) В.Елиферов та В.Репин [7]	Аспекти впровадження методики реінжинірингу бізнес-процесів, побудові системи процесів, побудові системи процесів, що охоплюють найважливіші аспекти управління, зокрема виробничого та адміністративного характеру.

Таблиця 2

Сутність поняття «реінжиніринг» у визначенні провідних дослідників [1,2,3,4,5,8]

Автор	Визначення	Сутність
Майкл Хаммер [4]	Реінжиніринг є фундаментальне переосмислення та радикальне перепроектування бізнес-процесів з метою досягнення істотних поліпшень у вартісних та кількісних результатах господарської діяльності організації	“Реконструюйте роботи, не автоматизуючи, а спрощуючи або знищуючи, використовуйте комп’ютери не тільки для автоматизації, але й для реконструкції існуючих бізнес-процесів”
Попов та М. Шапот[1]	Реінжиніринг – кардинальна і революційна перебудова бізнес-процесів компанії, що супроводжується переходом на нові принципи побудови організації	Це визначення наближене до класичного, хоча змістовно не відображає мети застосування цього інструментарію.
С. Яковенко[3]	Реінжиніринг є інструментом, спеціально створеним для здійснення масштабних змін в управлінні процесами, які не можуть бути забезпечені відомими методами удосконалення	Застосовується інструментарій не завжди для масштабних змін в управлінні процесами, це залежить від виду реінжинірингу.
М. Робсон та Ф. Уллах[5]	Реінжиніринг бізнес-процесів – це інструмент спеціально розроблений, щоб допомогти в обставинах, які вимагають масштабних змін, забезпечити які використовувані схеми поліпшення процесів не в змозі	У трактуванні відображається важливість інноваційно наповнених підходів для успішного перепроектування бізнес-процесів.
П. Страссман [8]	Реінжиніринг бізнес-процесів – це новий науково-практичний напрямок, що виник на стику двох різних сфер діяльності: управління та інформатизації	Наголошує на важливості участі інформаційних технологій в реінжинірингу.
О. Виноградова [2]	Реінжиніринг бізнес-процесів – це науково-практичний підхід до здійснення кардинальних змін бізнес-процесів підприємства з метою значного підвищення рівня його конкурентоспроможності	Ставить перед реінжинірингом широке коло завдань, підкреслюючи це словосполучення “підвищення рівня конкурентоспроможності”

Інтерес до поняття “реінжинірингу” зростає, збільшується кількість ситуацій впровадження його на підприємствах, але це більше стосується зарубіжних підприємств, для яких і поняття реінжинірингу сприймається дещо по-іншому, зважаючи на інші умови функціонування і ситуації у зовнішньому середовищі.

Вітчизняні науковці теж досліджують реінжиніринг у всіх його аспектах, але трактуванню терміна приділяють мало уваги. Тому дуже важливим моментом є повна характеристика терміну «реінжиніринг», який трактується по-різному як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями, та виявлення спільного в цьому контексті й наявних розбіжностей.

Задля повного висвітлення сутності поняття «реінжинірингу», пропонуємо ознайомитися із його сутністю, яке пропонується різними авторами (див. табл. 2).

Дослідники [1,2,3,4,5,8] цього питання, констатують, що реінжиніринг - це безперервний процес, але важливо розуміти, що йдеться не про перепроектування різних бізнес-процесів, а про постійне удосконалення цього бізнес-процесу, який підлягав кардинальній перебудові.

Таким чином, суть реінжинірингу полягає у моделюванні організації, а потім зміні цієї моделі під рішення конкретних поточних та перспективних завдань. Рушійною силою реінжинірингу є розуміння потреб клієнта підприємства, тобто погляд на підприємство з позиції клієнта [1,8,4,5].

Проведення РБП є складним процесом, який потребує часу та концентрації зусиль всієї організації [4,5,1,2]. Як і будь-який глобальний процес, який впливає на життєдіяльність підприємства та радикально змінює способи його функціонування, РБП підкорюється певним принципам проведення (див. табл 3).

Таблиця 3

Основні принципи реінжинірингу за джерелами [1,4,8,7]

№	Принципи	Характеристика принципу
1	Кілька робіт поєднуються в одну	Інтегрування де кількох робіт здійснюється з метою зменшення інтерфейсів між різними роботами скорочення часу на очікування та інші неефективні процедури.
2	Виконавці самостійно приймають рішення	Мінімізація кількості вертикальних взаємодій по процесу.
3	Роботи виконуються в природному порядку	Не накладати на процес додаткових вимог
4	Процеси мають різні варіанти виконання	Запроваджуються процеси орієнтовані на максимальну кількість можливих випадків їх організації.
5	Зниження частки робіт з перевірки і контролю	Варто тверезо оцінити їхню вартість у порівнянні з вартістю можливої помилки.
6	Зниження частки узгодження	Узгодження-ще один варіант робіт що не додають вартості
7	Відповідальний менеджер є єдиною контактно. Особою по процесу	Менеджер взаємодіє із замовником з усіх питань, зв’язаним із процесом, для цього він повинен мати доступ до всіх інформаційних систем, які використовуються у цьому процесі.

Основними цілями реінжинірингу, що визначають фахівці [3,4,7,8], є:

1) суттєве підвищення ступеня задоволення споживача, включаючи роботу з клієнтом у режимі 24 х 365, орієнтацію на його поточні і майбутні потреби;

2) значне поліпшення процесу управління якістю;3) організація групової роботи;

4) різке зниження кількості працівників;

5) забезпечення прискореного впровадження нових технологій;

6) забезпечення адаптації підприємства до функціонування в умовах інформаційного суспільства і «суспільства знань».

При вивченні та визначені всієї суті поняття реінжинірингу визначили наступні наслідки цього процесу, такі як:

- перехід від функціональної структури підрозділів до горизонтальної, що вирішує проблему неузгодженості між цілями діяльності різних функціональних підрозділів;
- робота виконавця стає багатоплановою, ріст розмаїтості роботи;
- замість контрольованого виконання завдань працівники самі приймають рішення і вибирають можливі варіанти досягнення цілей;
- зміна вимог до підготовки працівників, від короткострокових курсів до професійної освіти;
- зміна оцінки ефективності роботи й оплати праці;
- зміна критерію просування на посаді, просування по службі є функцією від здібностей співробітника, а не від ефективності його роботи;
- організаційна структура стає більш горизонтальною;
- зміна адміністративних функцій, зміна ролі віщого керівництва.

Результати проведених досліджень та світова практика доводять, що вітчизняні компанії будуть все активніше залучені в процеси реінжинірингу. Серед основних переваг такого підходу можна виділити простоту проведення оптимізації як самих процесів з точки зору їх організації, синхронізації та взаємоузгодженості, так і ресурсів, що споживаються процесами, особливо людських. При використанні процесно-орієнтованого підходу в управлінні сам процес стає розподіленим регулятором якості складових його процедур, будучи орієнтованим на реального ринкового клієнта. Таким чином, виділення бізнес-процесів, їх аналіз та подальше покращення та вдосконалення – колосальний резерв для підвищення конкурентоспроможності компанії та ефективності діяльності.

Література:

1. В.Г.Медынский, С.В.Ильдеменов «Реинжиниринг инновационного предпринимательства» / Под ред. В.И.Ирикова. – М.:ЮНИТИ, 1999. – 414с.
2. Н.М. Абдикеев, Т.П. Данько, С.В. Ильдеменов, А.Д. Киселев. Реинжиниринг бизнес-процессов. Полный курс МВА. Учебник—2-е изд., испр.—М. : Эксмо, 2007.—592с.
3. Ойхман Е.Г., Попов Э. М. Реинжиниринг бизнеса: реинжиниринг организаций и информационные технологии. — М.: Финансы и статистика, 2005. — 333с.
4. Харрингтон Д. Оптимизация бизнес-процессов: документирование, анализ, управление, оптимизация. – СПб.: АЗБУКА БМикро. – 2002. – 314 с.
5. Robson M. The Journey to Excellence. Wantage: MRA International, 1986

6. Hammer M. and Champy J. Re-engineering the Corporation: A Manifesto for Business Revolution. London: Nicholas Brealey Publishing, 1993
7. В.Г.Елиферов, В.В.Репин. Бизнес-процессы: регламентація и управление. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 219с.
8. Майк Ротер, Джон Шук. Учитесь видеть бизнес-процессы - Бруклин, Массачусетс, США.

Andreeva T.E.,
Candidate of Economic Sciences, professor
Hetman O.O.,
Candidate of Economic Sciences
Riyako R.V.
Student
Kharkiv National University of Construction and Architecture, Ukraine

ADAPTATION OF CONFIGURATIONS OF ORGANIZATIONAL STRUCTURES OF ENTERPRISES TO THE CONDITIONS OF DIFFERENTIAL EXTERNAL ENVIRONMENT

Андреева Т.Е.,
канд. экон. наук, профессор
Гетьман О.А.,
канд. экон. наук
Рияко Р.В.
студент
Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

АДАПТАЦИЯ КОНФИГУРАЦИЙ ОРГАНИЗАЦИОННИХ СТРУКТУР ПРЕДПРИЯТИЙ К УСЛОВИЯМ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ ВНЕШНЕЙ СРЕДЫ

Abstract: *The organizational structure of an enterprise is not just part of the internal environment, depending on the type of its configuration, the influence of environmental factors depends on the existence and development of any enterprise. Therefore, an important aspect in structuring is the identification of the external environment of the enterprise, including the differential, and the choice of the most appropriate configuration of the organizational structure with an appropriate set of design parameters.*

This article discusses the issue of developing a methodological approach to adapting the configuration of the organizational structure of an enterprise to the conditions of a differential external environment, as well as practical aspects of applying this approach.

Keywords: *configuration of organizational structure, hybrid form, dynamism, complexity of external environment, different external environment, divisionalization, diversification.*

Аннотация: *Организационная структура предприятия не просто является частью внутренней среды, от соответствия типа ее конфигурации влиянию факторов внешней среды зависит существование и развитие любого предприятия. Поэтому важным аспектом при структурировании является идентификация внешней среды деятельности предприятия, в том числе дифференциальной, и выбор наиболее приемлемой конфигурации оргструктуры с соответствующим набором параметров дизайна.*

В данной статье рассмотрен вопрос, касающийся разработки методического подхода к адаптации конфигурации организационной структуры предприятия к условиям дифференциальной внешней среды, а также практические аспекты применения данного подхода.

***Ключевые слова**: конфигурация организационной структуры, гибридная форма, динамичность, сложность внешней среды, дифференциальная внешняя среда, дивизионализация, диверсификация.*

Необходимым условием эффективного управления предприятием является адаптация его конфигурации к условиям внешней среды. Однако, своевременно адаптироваться может только то предприятие, руководство которого четко представляет в каком именно типе внешней среды данное предприятие функционирует.

Процесс адаптации предприятия при образовании новых конфигураций организационных структур имеет важное, а иногда и решающее значение при дальнейшем функционировании предприятия.

Для обоснования целесообразности трансформации конфигурации оргструктуры следует сопоставлять тип внешней среды предприятия и существующую конфигурацию оргструктуры. При несоответствии типа внешней среды и существующей конфигурации организации целесообразно рассмотреть вопрос о трансформации исходной конфигурации предприятия.

Если одна из основных характеристик внешней среды, к которым относятся динамичность и сложность, имеет усредненное значение, рассматривается использование гибридных форм чистых конфигураций (к числу чистых форм принято относить: простую конфигурацию, дивизиональную, механистическую бюрократию, адхократию, профессиональную бюрократию [1]). В этом случае образуются простые гибридные формы.

Простые гибридные формы – это формы, в которых комбинации параметров дизайна различных конфигураций используются на всех уровнях предприятия (организации) [2].

Гибридные конфигурации организационных структур могут быть образованы между пятью типами основных (чистых) форм: профессиональной, дивизиональной, механистической, простой и адхократичной (рис. 1).

Помимо простых гибридных форм существуют и дифференциальные гибридные формы.

Дифференциальные гибридные формы – это формы, в которых комбинации параметров дизайна различных конфигураций используются в разных составных частях предприятия [2].

Следует отметить, что дифференциальные гибридные формы, как правило, существуют в дифференциальной внешней среде.

Дифференциальная внешняя среда предприятия – совокупность факторов, которые воздействуют на организацию извне, при этом значения уровней влияния одних и тех же факторов на различные подразделения (составные части) единого предприятия имеют определенные отличия. Возникает вопрос: при каких условиях для предприятия возникает дифференциальная внешняя среда?

При взрослении организация может принимать достаточно крупные формы (механистические, профессиональные, дивизиональные) по сравнению с простыми и адхократичными конфигурациями.

а – минимальный уровень влияния внешней среды, б – низкий уровень, в – относительно низкий уровень, г - средний уровень, д- относительно высокий уровень, е- высокий уровень, с - максимальный

Рис.1. Чистые и простые гибридные формы конфигураций организационных структур в системе координат - сложность и динамичность внешней среды [2]

При естественном укрупнении структур, диверсификации и возможной дальнейшей дивизионализации, предприятия сталкиваются с разными уровнями сложности и динамичности внешней среды, что свидетельствует о существовании предприятия одновременно в нескольких ее типах (дифференциальная внешняя среда предприятия).

При этом образуются дифференциальные гибридные формы, для которых характерна вертикальная и горизонтальная децентрализация селективного вида (как ограниченная, так и неограниченная).

Особое внимание необходимо при трансформации конфигурации предприятия уделить такому параметру дизайна оргструктуры как группирование организационных единиц.

Группирование при этом является основным средством, благодаря которому происходит координация деятельности организации путем определения должностных позиций, которые впоследствии образуют организационные единицы [5].

Учитывая, что процесс трансформации организационной структуры предприятия в дифференциальную конфигурацию из чистой или простой гибридной формы вследствие существования предприятия в дифференциальной внешней среде недостаточно изучен, в данной статье предложен методический

подход к адаптации конфигурации организационной структуры предприятия к условиям дифференциальной внешней среды (рис. 2).

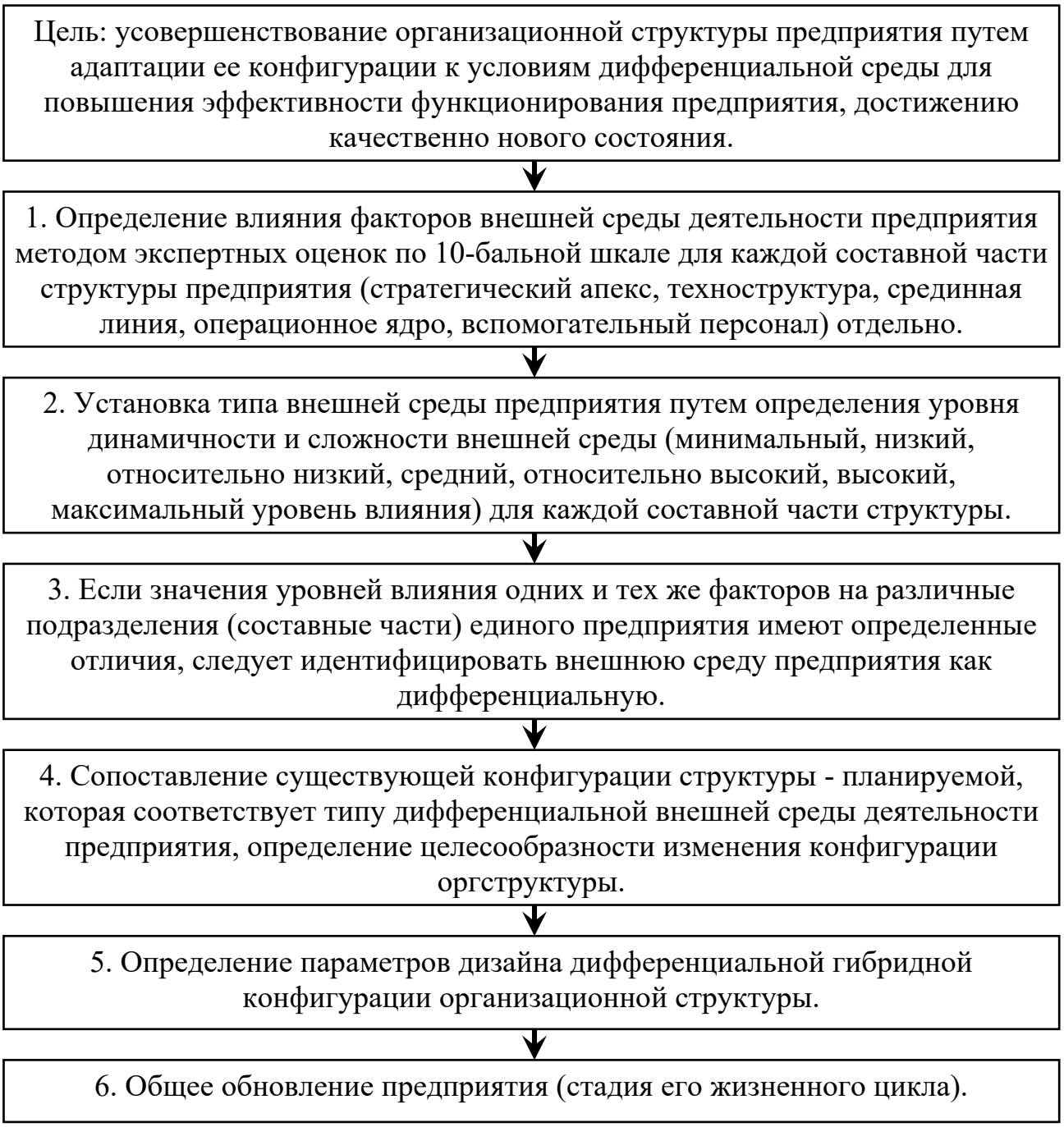

Рис. 2. Основные этапы методического подхода к адаптации конфигурации организационной структуры предприятия к условиям дифференциальной внешней среды

После проведения трансформационного процесса, руководству предприятия необходимо сделать вывод об эффективности данного процесса. Из множества качественных и количественных показателей необходимо выбирать те, которые являются приоритетными и отражают изменения, являются фактическими последствиями трансформации организационных структуры предприятия.

В качестве показателя, который является универсальным и интегральным предлагается использовать общую экономическую эффективность. Кроме того, экономический эффект от трансформации является результатом, выраженным в виде суммы денежных или других поступлений за вычетом расходов, связанных непосредственно с проведением трансформации предприятия.

Стоимостный разрыв (чистая текущая стоимость эффекта трансформации) - разница между текущей стоимостью предприятия при существующих условиях и текущей стоимостью предприятия после трансформации.

Обобщающим или интегральным «качественным» показателем предлагается считать «инновацию ценности».

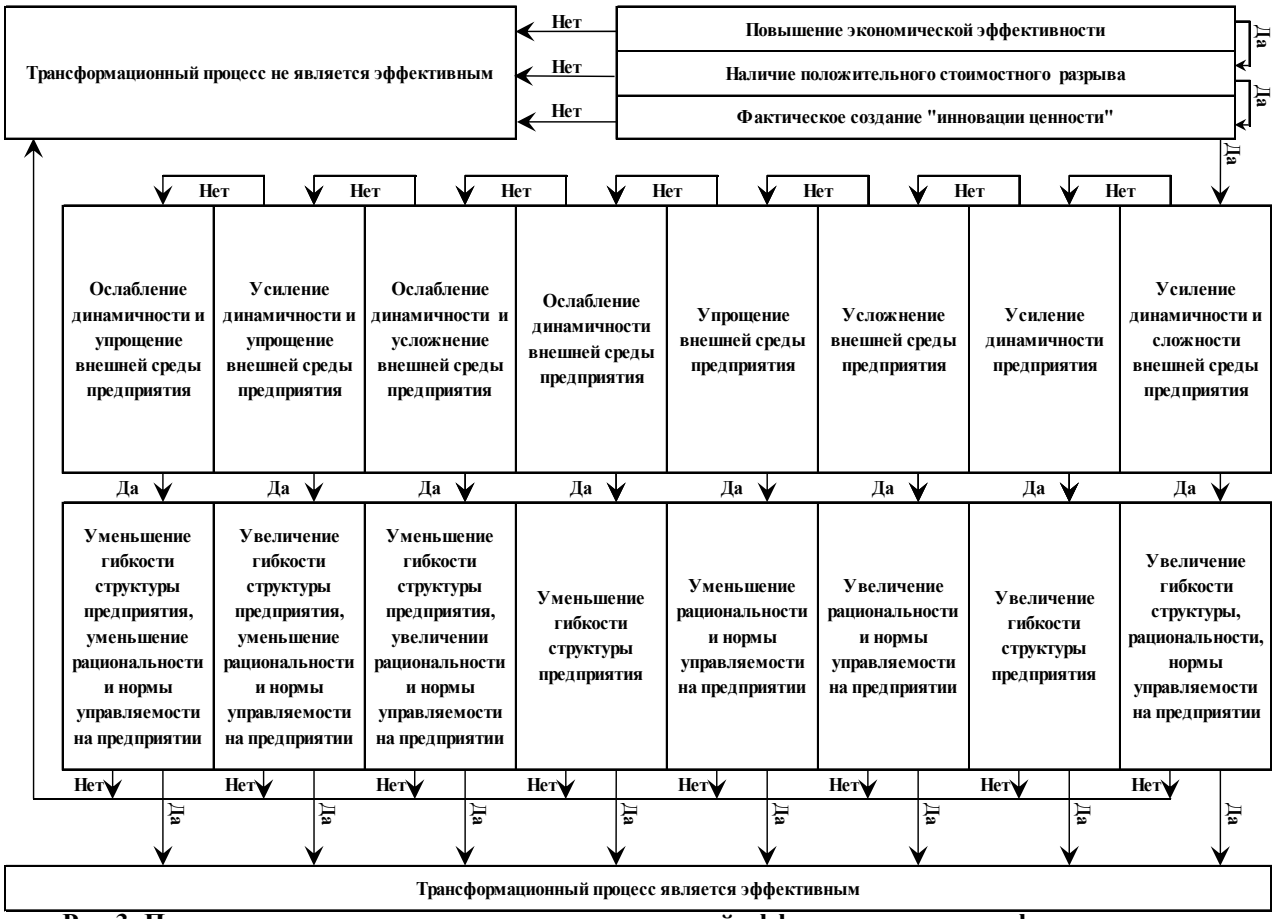

Рис.3. Последовательность применения показателей эффективности трансформационного процесса

Инновация ценности - это новый способ мышления и воплощения стратегии, приводит к уходу от конкуренции, инновация ценности создается в той области, где действия компании благотворно влияют на структуру расходов и предложение ценности покупателям [3]. Отмечено, что связь между сокращением расходов и повышением полезности блага является следствием одновременного достижения дифференциации и снижения затрат за счет ослабления влияния факторов внешней среды. Указанное свидетельствуют о создании инновации ценности.

Следует отметить необходимость рассмотрения и частных показателей эффективности этого процесса. К таким показателям следует отнести: гибкость, рациональность и норму управляемости на предприятии [4].

Последовательность применения показателей эффективности трансформационного процесса и алгоритм определения факта эффективности/неэффективности процесса изменения конфигурации организационной структуры предприятия представлены на рис. 3.

Вывод. Для эффективной работы организации видится целесообразным своевременно использовать методический подход к адаптации конфигурации организационной структуры предприятия при его функционировании в условиях дифференциальной внешней среды.

Ситуационный и системный подходы позволяют учесть нюансы, связанные с особенностями применения параметров дизайна в дифференциальных гибридных формах оргструктур.

Разработанный методический подход к адаптации конфигураций организационных структур предприятий применим вне независимости от того, где бы не располагались предприятия, какими бы техносистемами не обладали, как долго бы не находились на рынке.

Данный поход позволяет своевременно оценивать влияние факторов внешней среды и принимать решение о целесообразности трансформации организационной структуры предприятия в дифференциальную конфигурацию.

В данной статье также предложена система показателей оценки эффективности трансформации организационных структур предприятий, которая, в отличие от существующих, включая такую совокупность показателей: универсальные - общая экономическая эффективность, стоимостный разрыв, инновация ценности (применяются для оценки всех трансформационных процессов); частные - гибкость, рациональность организационной структуры, норма управляемости на предприятии (применяются для оценки секторальных изменений влияния внешней среды) что позволяет определить эффективность непосредственно трансформационного процесса.

Литература:

1. Минцберг Г. Структура в кулаке: создание эффективной организации. СПб.: Питер, 2011. 512 с.
2. Andreeva T. E. Identification of differential hybrid configurations of the organizational structures of enterprises / T. E. Andreeva, O.O. Hetman // Perspectives of research and development: Collection of scientific articles. - SAUL Publishing Ltd, Dublin, Ireland, 2017. – С.104–109.
3. Ким У.Ч. Стратегия голубого океана. Как создать свободную рыночную нишу и перестать бояться конкурентов / У.Ч. Ким, Р. Моборн; пер. с англ. И. Ющенко. - М.: HIPPO, 2008. – 272 с.
4. Гетьман О. А. Определение закономерностей между построением организационной структуры и эффективностью работы организации / О.А. Гетьман // Вісник економіки транспорту і промисловості. – Х. – 2014. – № 47. – С. 70-76.
5. Гетьман О. А. Группирование организационных структур по функциональному и рыночному признакам / (применяются для оценке секторальных изменений влияния внешней среды), что позволяет определить эффективность непосредственно трансформационного процесса., О. А. Гетьман // Коммунальное хозяйство городов. Харьков: Харьковский национальный университет городского хозяйства имени А.Н. Бекетова, 2013. Вип. 108. С. 262–267.

Anna Prisyazhnyuk,
Associate Professor, Ph.D.,
Victoria Khmurova
Associate Professor, Ph.D.,
Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

THEORETICAL ASPECT OF CLUSTER CHANGE MANAGEMENT

Abstract. *The article is devoted to the substantiation of topical issues of cluster change management. Authors proposed and substantiated the scheme of the cluster change management, which ensures timeliness of development and changes of cluster structures of the economic system. Defining process in cluster change management cycle was also presented*

Key words: *cluster, change management, cluster structures, defining process*

Clustering of the economy has given a taste of what change is and the factors that will drive a successful growth. Therefore, to achieve successful cluster transformations is extremely important to structure the thoughts into creating an effective change management.

Cluster change management goes beyond management of an individual organisation. In practical sense It implies mediating and facilitating the relationships of multiple organisations, i.e., cluster members. Each of the cluster members has own agenda, and a key challenge for cluster managers is to make sure those agendas are united into common objectives and collective actions, that conflicting interests are resolved, and the relevant organisations see enough added value from their participation in cluster activities. All these actions take place in the environment of changes as an objective process of transition from the current to the desired state. Such focus of the cluster change management is a rather narrow approach to understanding its essence. In a broader sense, cluster change management should be represented as a pragmatic cycle of change management. Consequently, cycle of cluster change management deserves specific attention on its own.

Mainly the problem of change management and cluster model considered scientists and practices, the most interesting work is presented by Olaf Passenheim, John Crawford, Robert Gass. At the same time for each of the economic system characterized by its own specific model of clustering and its change management component, which is why these issues will always be the focus of the scientific environments. So, let`s concentrates on the global trends of change management operating model components in cluster Economy.

Objective of the study is devoted to the cluster change management cycle components and selecting the most rational from the standpoint of the realities of cluster development.

The base study of the cluster development allows us to identify cluster change management as the organisation and coordination of the activities of a cluster in accordance with certain strategy, in order to achieve clearly defined objectives. Cluster change management represents a continuous activity of a cyclical nature. It is a complex, interactive, non-linear process. Different activities are thus likely to take place simultaneously. Figure 1 schematically presents our vision on the main stages

of the cluster management cycle: (1) Define; (2) Design; (3) Implement, (4) Monitor, (5) Evaluate, and (6) Revise. In the remainder of this chapter, we will elaborate on each of those stages in more detail [2].

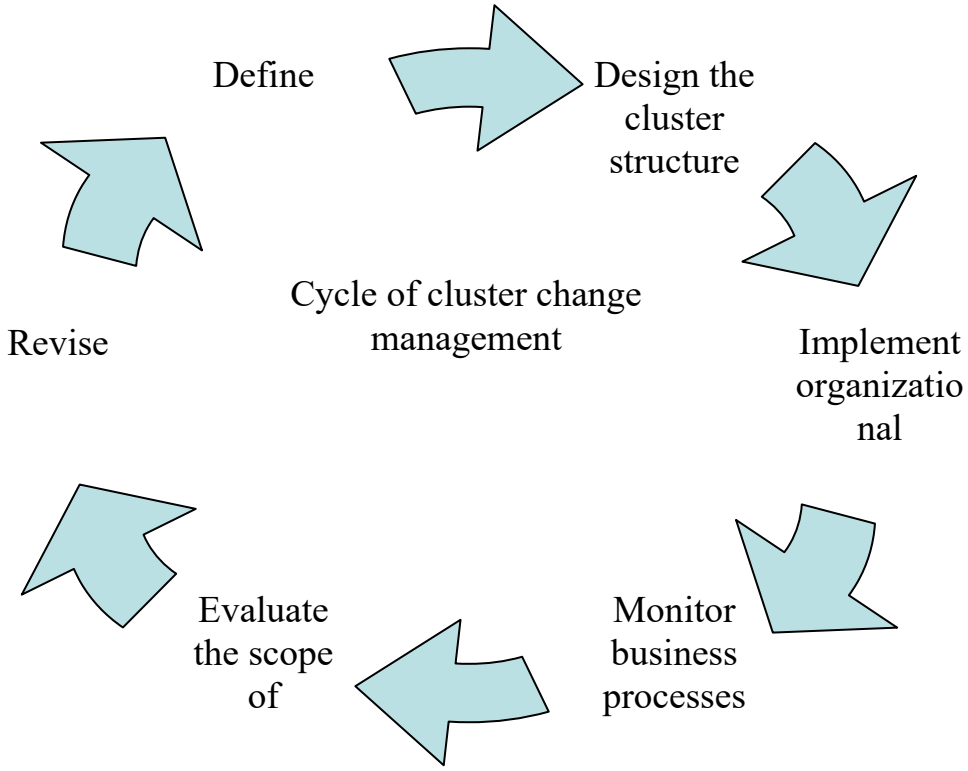

Fig.1. Cluster change management cycle

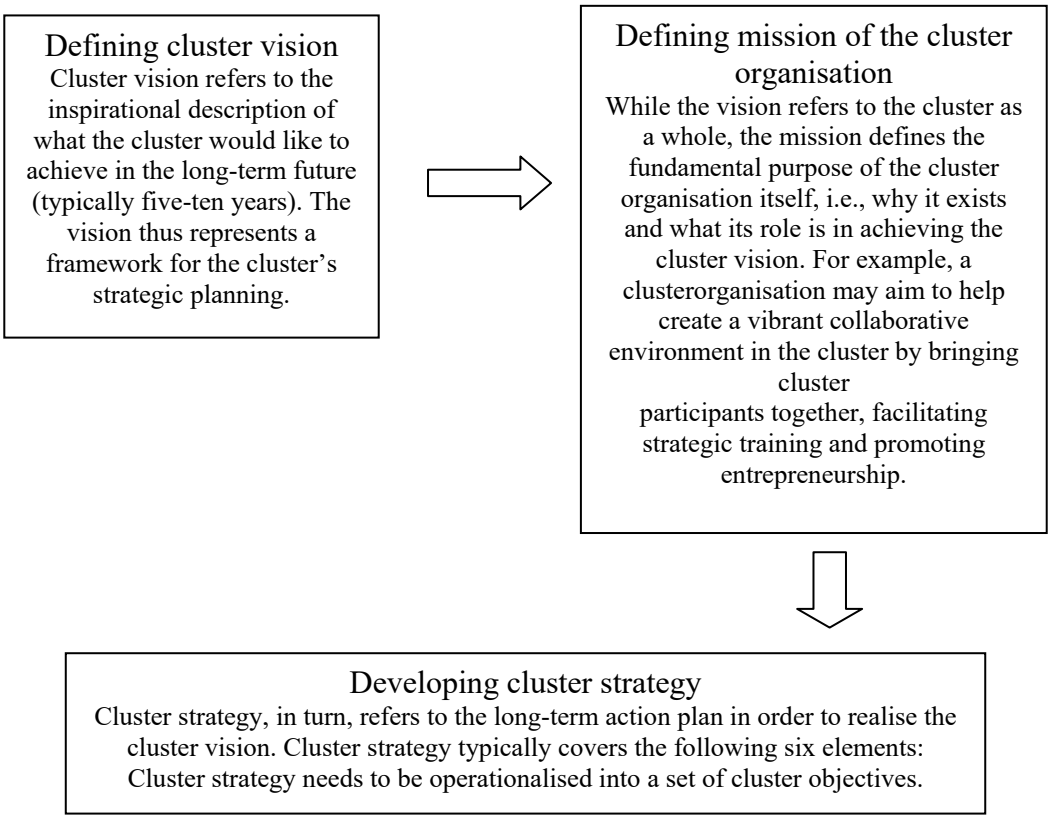

Fig.2. Defining process in cluster change management cycle

The first stage of the cluster change management cycle refers to defining what the desired outcomes for the cluster should be. At this stage, the vision, mission, strategy and objectives of the cluster are formulated. The outputs of this stage form the basis for the whole cluster management process.

The “Design” stage implies translating the strategy into the operational action plan. In addition, the attention needs to be paid to developing a clear stakeholder communication platform, making agreements with stakeholders and setting up systems for monitoring and evaluation.

The “Implement” stage of the cluster management cycle refers to a set of operational activities of the cluster organisation. These activities may vary depending on the needs of the cluster and the mission of the cluster organisation. The operational activities imply the actual implementation of the action plan.

Monitoring refers to the systematic collection and analysis of information as the activities of the cluster organisation progress. It aims to improve the effectiveness and efficiency of the cluster organisation, and it is based on the objectives and action plan defined during the planning phase. Monitoring represents an invaluable tool for good cluster management, and it provides a strong basis for evaluation. Monitoring involves collecting and recording information, reviewing progress and identifying problems in planning and/or implementation.

Evaluation is the comparison of the actual impacts against the agreed strategic plans at a certain point of time (in contrast to monitoring which is a continuous process). Evaluation results allow to conclude whether the objectives of the cluster are being achieved, what the strongest areas are, and which areas require special

attention. Furthermore, the information on cluster performance forms a solid basis for communication with policy makers, investors and with the outside world.

The knowledge obtained as a result of monitoring and evaluation allows to revise cluster objectives, the objectives of the cluster organisation and the key uncertainties. The process of cluster management is therefore about continuous learning and adjustments.Such reviews are particularly important for operational objectives, i.e., there is a need to regularly check whether those actually lead the cluster towards achieving its strategic objectives. Strategic objectives may also require reconsideration later in time. Usually it should be done once in three-five years by means of conducting objective-free evaluation. It does not necessarily mean that strategic objectives need to be changed [3].

In the end we can conclude that the cluster change management cycle is a set of basic principles and associated guidelines, formulated and enforced by the governing body of an organisation, to direct and limit its actions in pursuit of long-term goals. The cluster change management cycle help cluster organisations make effective decisions about the further course of action and lead to adjustments in the cluster’s strategy and action plan.

References:

1. Creech, H. and Willard, T. (2001) Strategic Intentions: Managing knowledge networks for sustainable development. International Institute for Sustainable Development

2. Murray, C., Marmorek, D. (2004) Adaptive Management: A Spoonful of Rigour Helps the Uncertainty Go Down. Paper presented at 16th International Conference Society for Ecological Restoration, August 24-26, 2004, Victoria, Canada.
3. OMG Business Architecture Special Interest Group, http://bawg.omg.org and Business Architecture Institute, www.businessarchitectureinstitute.org

Sumets O.M.,
Doctor of Economic Sciences, Professor
Syromyatnikov P.S.
docent
Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Ukraine

KEY ASPECTS OF INNOVATION IN PRODUCTION SYSTEMS

Сумец А.М.,
д.э.н., профессор
Сыромятников П.С.
доцент
Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенка, Украина

КЛЮЧЕВЫЕ АСПЕКТЫ ИННОВАЦИЙ В ПРОИЗВОДСТВЕННЫЕ СИСТЕМЫ

In the article features of innovations in production systems are considered. It points to the key aspects of the innovation process in relation to production systems. The classification of innovations in production management is given.
Keywords: *production system, innovation, manager, system manageability*

В статье рассмотрены особенности инноваций в производственные системы. Указано на ключевые аспекты инновационного процесса применительно к производственным системам. Приведена классификация инноваций в производственном менеджменте.
Ключевые слова: *производственная система, инновации, менеджер, управляемость системы*

Постановка проблемы. В современных условиях отечественные предприятия все больше ориентируются на концепцию позаказного производства. Ее преимущества неоспоримы. Однако для переориентации на указанное производство необходимы инновации. В преломлении к производственным операционным системам под инновациями следует понимать любые существенные изменения условий в ее структуре и функциях. Инновации для производственных предприятий дело непростое. Им присущи особенности, которые требуют детального исследования. Поэтому логичным и актуальным в развитии инновационного процесса применительно к производственным операционным системам выделить существующие особенности.

Цель статьи – описание основных аспектов инноваций в производственные операционные системы современных предприятий.

Изложение основного материала исследования. Исследования показали, что для эффективного управления инновационными процессами в производстве следует учитывать особенности инноваций [1-4]. Для этого важным будет указать на пять ключевых аспектов.

Во-первых, проблема управленческого обеспечения инноваций возникает, если изменения нарушают сложившийся уровень координации и интеграции производственных подразделений, звеньев и функций, выполняемых ими. Если же изменения отдельных производственных звеньев не порождают такую проблему, значит производственная операционная система способна самоадаптироваться к изменениям и, следовательно, прямой необходимости в управленческом вмешательстве нет.

Контролировать и регулировать следует только те производственные и управленческие процессы и проблемы, которые не могут обеспечить должный уровень целостного поведения операционной системы без управленческого вмешательства.

Все остальные процессы следует анализировать и наблюдать на предмет выявления возможного рассогласования. Прямое же вмешательство в эти процессы нецелесообразно, так как приводит к перегрузке управленческого аппарата, не дает возможности ему сконцентрироваться на действительно важных и неотложных проблемах.

Второй аспект управления инновациями связан с запасом изменчивости производственной операционной системы, то есть способностью последней ассимилировать в себе новшества экзогенного характера. Иными словами, такие новшества, которые система не вырабатывает сама и которые в отдельных существенных компонентах не соответствуют характеру системы.

Формирование запаса изменчивости системы подчиняется определенным граничным условиям внешнего и внутреннего характера. Факторами запаса изменчивости производственной операционной системы являются: отраслевая принадлежность, тип господствующей технологии и характер организации системы.

Принято считать, что наибольший запас изменчивости имеют те системы, где основным фактором является человек. В свою очередь, наименьшие запасы изменчивости производственные операционные системи в отраслях с капиталоемкими технологиями.

Третий аспект характеризуется тем, что нововведение выступает как объект планирования, проектирования, создания и эксплуатации производственной операционной системы, в пределах которой осуществляется распределение ресурсов и достижение общей миссии предприятия, фирмы или компании.

Четвертый аспект связан с разработкой, функционированием и развитием новации как самостоятельной системы, используемой для достижения целей производственными операционными системами.

Реально все инновации в производственном менеджменте можно разделить на три группы: благоприятствующие (позитивные), нейтральные и опасные (негативные).

Эффективная производственная операционная система должна максимально использовать позитивные инновации, предавать по мере возможностей благоприятный характер нейтральным инновациям и изолироваться, хотя бы частично, от негативных инноваций.

Запас изменчивости и текущей эффективности системы очень часто движется в противоположных направлениях, то есть ценой запаса изменчивости является менее эффективное использование ресурсов и текущих возможностей.

Искусство управления определенными инновациями заключается в нахождении компромисса между запасом изменчивости и текущей эффективности.

Инновации в производственном менеджменте носят чаще всего характер вынужденных адаптаций и приспособлений, обусловленных существенными изменениями в граничных условиях функционирования производственных операционных систем. Эти граничные условия обусловливают особую инновационную позицию менеджера: он чаще всего – новатор поневоле. Его главная функция – обеспечение стабильности производственной операционной системы. Четкость и однозначность функций предполагает преобладание консервативной управленческой позиции, однако изменение граничных условий заставляет реализовывать эту позицию путем неизбежных изменений в структуре либо в процессе системы.

Процесс операционных инноваций является конфликтным, так как в неявном виде заключает в себе возможность существенного перераспределения полномочий. Если менеджер становится инициативным и осознанным новатором, вполне может случиться, что источник целеполагания данного бизнеса переместится от официального высшего руководителя к операционному руководителю. Для владельцев предприятия, фирмы, компании это может стать поводом для кадрового решения, изменяющего реальный статус операционного руководителя.

Далеко не каждые улучшающие инновации обеспечивают долгосрочную стабильность производственной операционной системы. Возможна ситуация, когда текущие улучшения ведут к возникновению долгосрочного и постепенно усиливающегося дисбаланса между функциями и подразделениями производственной системы. Поэтому важной задачей менеджера является селекция стабилизирующих и дестабилизирующих инноваций, как для производственной системы, так и для непосредственных исполнителей конкретного процесса.

В процессе обновления управляемость производственной операционной системой частично снижается. Соотношение между подконтрольными и неподконтрольными факторами меняется в пользу последних. Руководитель не должен ставить и решать задачу сохранения исходного уровня управляемости системой любой ценой. Если эта задача и может быть решена, то только ценой полной нейтрализации инноваций. При этом достижимой является задача сохранения общей управляемости системой.

Выводы. Операционные инновации по определению должны исчерпываться операционным уровнем управления и чаще всего сводятся к текущим улучшениям и адаптивным изменениям, которые не нарушают сложившихся требований к результату (продукту) и используемым ресурсам (издержкам). Если же операционные изменения требуют согласования смежных функций и подразделений, если они приводят к существенным изменениям в результате и издержках, то компетенции менеджера здесь уже не хватает. Управлять такими инновациями необходимо на более высоком уровне, то есть с непосредственным участием высшего руководства.

Литература:

1. Сумець О.М. Операційний менеджмент. Ч.1. Теоретико-методологічний аспект проектування операційних систем підприємств : монографія / О.М. Сумець, М.В. Черкащина. – Харків : КП «Міська друкарня», 2013. – 152 с.
2. Сумець О.М. Операційний менеджмент. Ч.1. Теоретична платформа операційного менеджменту : підручник / О.М. Сумець. – Харків : КП «Міська друкарня», 2013. – 348 с.
3. Огиенко С.А. Характеристика инновационных процессов с точки зрения управления экономическими системами / С.А. Огиенко, А.М. Сумец // Материалы междунар. науч.-практ. конф. «Инновационная экономика в условиях глобализации: современные тенденции и перспективы» (г. Минск, 10–11 апр. 2014 г.) [Электронный ресурс] / Междунар. ун-т «МИТСО»; редкол. : Ю.Ю. Королев (гл. ред.) и [др.]. – Минск : Междунар. ун-т «МИТСО», 2014. – С. 220-221.
4. Сумец А. М. Особенности реализации операционного менеджмента на производственных предприятиях / Сумец А. М. // Модернизация хозяйственного механизма сквозь призму экономических, правовых, социальных и инженерных подходов : сб. материалов IX Междунар. науч.-практ. конф., 30 нояб. 2016 г. / Белорус. нац. техн. ун-т, Фак. технологий упр. и гуманитаризации, каф. «Экономика и право». – Минск, 2016. – С. 37–38.

Miglena Temelkova
Professor, Ph.D.
University of Telecommunications and Post, Sofia, Bulgaria

THE RELATION "SWARM MANAGEMENT – SMART LEADERSHIP" IN CONTEMPORARY DECENTRALIZED CRYPTO ECONOMY AND COMMUNICATION

Abstract. *The present article examines the relation "Swarm management – Smart leadership" in cotemporary decentralized crypto economy and communication. Studied are the main characteristics of Swarm management and Smart leadership as essentially new management concepts, applicable in the business structures under the conditions of the Fourth Industrial Revolution. Analyzed and synthesized are the core connections between Swarm management and Smart leadership in the ever more digitalizing and decentralizing business organizations on blockchain basis. The necessity of new conceptual frameworks and a new managerial toolset in the development of the contemporary business units is brought forward.*

Key words: *Swarm management, Smart leadership, decentralization, crypto economy, communication*

INTRODUCTION

The ever more evident development over the last year in the organizational structures, which are connected in a network and are based on team collaboration, requires the implementation in the business organizations of a new type of management, as well as the application of a new managerial toolset.

The cognitive, esthetic and moral social spheres, which determine the human personality, are prerequisites for the development of the relation between swarm management and smart leadership in a business organization operating in the contemporary decentralized crypto economy, which, under the conditions of the Fourth Industrial Revolution, has to maintain ever more intensively digitalized communication.

The concept of swarm intelligence is a result of the research over the collective behaviour of the human factor in a self-organizing environment, where it is reduced to clearly defined professional functions and responsibilities, which are fulfilled by the employees in the best possible way. Thus, the swarm management, applied in a business environment, leads to maximization of the autonomy and creativity of the human resources in an organization, and determines its preparedness to face the challenges of the global macroeconomic decentralized crypto economy. This, however, requires the clear definition in a business organization of its mission, vision and goals, as well as of a new type of corporate culture, which are possible only and solely through the introduction of a new type of leadership - smart leadership.

MAIN CHARACTERISTICS OF THE CONCEPTS SWARM MANAGEMENT AND SMART LEADERSHIP

Among the main characteristics of swarm management is planning the strategic goals of a business organization. The organizational goal, whereby all the team members satisfy their personal interests in respect to career development, motivation and labour conditions, is supported by the human factor in the business organizations. Moreover – that goal plays the role of an incentive for achieving top results by the employees, and hence, by the economic entity itself. The presence of social cohesion is of priority importance for the efficiency of swarm management – coordination between the common goal and interest, the goals and interests of the team and the personal goals and interests.

A core value and guarantee for the success of swarm management is the possibility for each of the employees to make a contribution according to their abilities, knowledge and competence. The opportunity for the human resources to act autonomously and independently, in line with their own competence and professional tasks, leads to a high level of employees' satisfaction, higher motivation and identification with the organization's mission and vision of the strictly personal and individual strategic orientation for development.

The application of swarm management in a business organization in the contemporary digitalized crypto economy is a fundamentally new management model, which does not operate with the traditional management tools based on power, hierarchy and organizational structure, but with networked organizational structures, based on efficient team interaction and communication. In this respect, the philosophy of swarm management differs radically from the traditional management

philosophy. The strict centralization and control in the business organizations are replaced by horizontally situated self-organizing team architectures, working in an on-line network, where the human resources thereof share their belonging to the team and organization as a core value. This determines also a new type of corporate culture in the conditions of decentralized crypto economy and communication.

The new type of corporate culture in the business organizations is undoubtedly related to the new realities, preconditioned by the already started Fourth Industrial Revolution. That changes radically also the role of the leader in the business units. Nowadays, leaders should be polyvariant – they should integrate in themselves a focus on human resources, on results, on values, on the changes in the internal organizational environment, on the dynamics of the external environment, and on their identification with the business organizations. All that indicates that leadership behavior can be measured through 6 dimensions, and the leaders should be smart, because they have to adapt to the conditions of both the external and internal environments, to inspire and motivate in view of the achievement of top results by the organizations, as well as to maintain the brand of leadership, which indicates the extent of identification of the leader with the organization in both internal and external organizational aspects [Temelkova, M. 2017, Темелкова, М. 2017]. Therefore, in the conditions of decentralized crypto economy and communication, requiring the application of swarm management in the business organizations, the SMART-leader is specific, measurable, coordinated, realistic and time-limited, and is expressed from the external environment towards the internal one.

THE RELATION "SWARM MANAGEMENT – SMART LEADERSHIP"

According to a study of the Institute for the Future regarding the future work skills [Davies, A., Fidler, D., Gorbis, M. 2011], there are six global trends determining the key skills of the human resources, which are necessary under the conditions of the Fourth Industrial Revolution:

- ✓ extreme longevity;
- ✓ dominating computing world;
- ✓ super-structured organizations;
- ✓ penetration of smart machines and systems;
- ✓ new media ecosystem;
- ✓ globally connected world.

These six trends require that the leader in a business organization should be an exponent of essentially new competences and skills, whereby motivating the human resources to achieve the organization's strategic orientation and imposing a new type of management - swarm management. The studies conducted in 2017 on more than 300 employees from the service sector have shown that the ten key skills, which the leader should have in the following 5 years will be:

- ✓ intuitiveness;
- ✓ creative and adaptive thinking;
- ✓ social intelligence;
- ✓ emotional intelligence;
- ✓ interdisciplinarity;
- ✓ new media literacy;

- ✓ computing thinking;
- ✓ knowledge based management;
- ✓ intercultural competence;
- ✓ virtual collaboration.

These key skills, required from the leaders of the future, provide the possibility for their behaviour to be measured in respect to six dimensions (the extent of focusing on human resources, on results, values, the changes in the internal organizational environment, the dynamics of the external environment and on their identification with a business organization) and they reinforce the core conceptual framework of the theory for Smart leadership. At the same time, however, there are certain relations existing between the concept for smart leadership and the concept for swarm management, which are subject of analysis in the present article.

Following the dynamics of the external environment, the Smart leader has to make some changes in the internal environment of the business organization by radically transforming its structure from a hierarchical one to horizontally working teams in a network, who communicate on-line. It is exactly this new type of flexible structure that should be navigated via a new management toolset, such as Swarm management. This, however, means, according to the traditional management theory, that the control exercised by the leader in the case of swarm management is conceded to the smart technologies and the flexible intelligent system architectures. Under the conditions of a decentralized crypto economy and communication, the application of swarm management is a strategy leading to achieving a competitive managerial advantage on the basis of ever more evident delegation of rights to various functional horizontally situated team structures, communicating with each other in a network and in real time.

Swarm management is based on:

- ✓ the clear definition of the tasks and roles in an organization;
- ✓ the fair recognition of the merits of each staff member;
- ✓ focused attention on the interdependence between the actual performance and the remuneration.

At the same time, the focus of the Smart leaders on human resources requires the revealing of the leadership potential of each employee, which would lead to the evolving in a business organization of numerous team leaders, functional unit leaders and task leaders with clearly defined professional duties. That results in involving the achievements of each of the networked teams, as well as in a synergism in respect to the final outcome. These new structures, which are typical for the contemporary decentralized crypto economy, require management and communication based on the principles of swarm management. Thus, both the Smart leaders and Swarm management lay emphasis on making leadership an internal corporate philosophy, according to which searching talents, developing leadership qualities and upgrading human resources' leadership potential would lead to some tangible competitive advantages for the organization in the long run.

The identification of the Smart leader with the business organization both in the external environment and in inter-organizational aspect is related to the cognitive, esthetic and moral nature of the leader, who sends out messages to his or her external

and internal audiences, and on this basis – gains followers and adherents. Those messages, however, provide information about the visible, active and inclusive goals of swarm management, as well as about organization's strategic orientation and social commitments.

The Smart leader's orientation towards results, combined with the motivation of the human resources (issuing from the leader's focus on achieving employees' satisfaction), leads to trust, commitment and focusing of the staff in a business organization on the team and organization's mission, vision and goals.

CONCLUSION

The analysis of the relation "swarm management - smart leadership" leads to synthesizing the following conclusions:

- ✓ swarm management and smart leadership, in their unity, create a new type of organizational ecosystem, which is adaptive, decentralized and synergic;
- ✓ swarm management and smart leadership increase the flexibility of the business organization;
- ✓ swarm management and smart leadership reduce radically the bureaucracy in a business organization, encouraging each employee to undertake initiative and responsibility, and to be involved in discussing and taking decisions;
- ✓ swarm management and smart leadership integrate the team and organization's strategic orientation into the personal vision and goals;
- ✓ swarm management and smart leadership develop the leadership potential of the human resources in an organization on the basis of qualification, skills, qualities and experience;
- ✓ swarm management and smart leadership bind the achieved results with the remuneration and motivation.

References:

1. Bakalov, N. (2017). Kompetenzen der Lehrkräfte unter den Bedingungen der Vierten Industriellen Revolution. Current Scientific articles. Monreal, Canada. pp. 203-204.
2. Davies, A., Fidler, D., Gorbis, M. (2011) Future Work Skills 2020. Institute for the Future for University of Phoenix Research Institute.
3. Stoyanov, I. (2015) Theoretical aspect of hybrid research on leadership behavior of human resources. Scientific Journal KSI Transactions on "Knowledge Society". Knowledge Society Institute, Volume VIII, Number 3. pp. 15-20.
4. Temelkova, M. (2017) A Model determining Leadership in the Business Organizations under the Conditions of the Forth Industrial Revolution. Current Scientific Resarch - Collection of scientific articles. Monreal, Canada.
5. Temelkova, M. (2016) Korrelative Untersuchung der Faktoren, die die Unternehmensführung bestimmen. Journal L´Association 1901 "SEPIKE", Osthofen - Deutschland, Poitiers – France, Los Angeles – USA, Ausgabe 13.
6. Темелкова, М. (2017) лидерство в бизнес организациите от сектора на услугите. Колор принт. Варна.

Fesenko Nataliya
Ph.D., Associate Professor
Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy (Ukraine,Kharkiv)

THEORIES OF MANAGEMENT: DIFFERENTITY OF APPROACHES AND COMPOSITIONS

Фесенко Н. С.
к.держ. упр., доцент
Українська інженерно-педагогічна академія

ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ: РІЗНОМАНІТНІСТЬ ПІДХОДІВ ТА СКЛАДОВИХ

The article analyzes management theories, the complex of their components and a variety of approaches to the process of influence on the object.

Key words: *management, management functions, management principles, management schools, public administration.*

У статті проаналізовано теорії управління, комплекс їхніх складових та різноманітність підходів до процесу впливу на об'єкт.

Ключові слова: *управління, функції управління, принципи управління, школи управління, державне управління.*

Глобалізація накладає специфічний відбиток на всі сторони життєдіяльності людства. Гинуть імперії та виникають нові державні утворення. З часом змінюються методи та правила управління різними галузями: економікою, соціальними та гуманітарними секторами. Вплив держави на різні сфери життя суспільства безумовно великий, але не можна визначити наперед якість цього впливу – „прискорювача чи сповільнювача соціального розвитку" [1, с.10].

Інтерес до питань визначення функцій та принципів як форм управлінського впливу на розвиток різних галузей останнім часом зростає, про що свідчить збільшення кількості відповідних наукових публікацій. Значний внесок в обґрунтування поняття "управління" зробили вітчизняні науковці: Б.Андрушків, О.Гірняк, О.Кузьмін, П.Лазановський, В.Малиновський, Г.Назарова, Г.Одінцова, В.Стефанюк, Ф. Хміль. Серед праць зарубіжних дослідників науковий і практичний інтерес становлять роботи Л. Аллена, Г.Атаманчука, В.Афанасьєва, І.Бачило, Б.Гурне, Р.Дафта, І.Максимцова, М.Мескона, Г.Файоля та ін. Метою даної статті стала необхідність класифікації теорій управління та аналіз основних підходів щодо визначення функцій та принципів як форм керуючого впливу.

Велика радянська енциклопедія разом з філософським словарем подають управління як елемент, функцію організованих систем різної природи (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечує збереження їхньої визначеної структури, підтримання режиму діяльності, реалізацію програми, мети діяльності [2, с.33; 3, с. 496]. Управління державне – одна з форм діяльності держави, що забезпечує реалізацію державної влади через відповідні

управлінські органи [2, с. 35]. Однією з головних особливостей державного управління є розуміння його всебічної об'єднаності з колом здійснення виконавчої влади держави [4, с. 36; 5, с. 63 - 64].

В.Я.Малиновський зазначає, що діяльність держави, що здатна забезпечити владарювання, є державним управлінням. Він конкретизує цю дефініцію, стверджуючи, що державне управління - це вид діяльності держави, суттю якого є здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих територій, а також забезпечення реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, створення умов для реалізації громадянами їх прав і свобод [6, с.158]. *Б.Гурне* підкреслює, що управління – це система органів і установ, призначених здійснювати рішення політичної влади; багато авторів визнали за потрібне розглянути проблеми державного управління під кутом зору, який би не був повністю юридичним; вони визнали за слушне розвинути дисципліну, відмінну від публічного права, - науку управління суспільством, або адміністративну науку [7, с.3]. *В.В.Цвєтков* відзначає, що управління є особливою соціальною функцією для задовільнення потреб суспільства [8, с.26]. *Г.С.Одінцова* наводить декілька визначень поняття „державне управління", спираючись на ключові слова до розкриття його змісту: явище, соціальна функція, потреби суспільства, об'єктивні закономірності, тенденції, досягнення цілей тощо [9, с.13 -14]. *В.Чиркін* констатує, що державне управління – єдиний цикл регулювання державою різних відношень у суспільстві шляхом застосування державної влади й використання прямих та зворотніх зв'язків суб'єкта та об'єкта управління [10, с.12].

Деякі західні дослідники стверджують, що необхідно мати на увазі культурне середовище розвитку теорії управління, починаючи з Середньовіччя, в надрах якого з'явилися проростки капіталізму та протестантської етики. Так, *В.Оберг* зазначає, що культурні відмінності управлінської праці різних країн більш суттєві, ніж багато авторів теорії управління зараз визнають. Тому принципи управління повинні бути більш універсальними. Вимога універсальності гарантована очевидністю та інтуїтивністю на будь-якій стадії розвитку теорії управління [11]. *Р.Ф.Гонсалез, К.Макміллан, Р.Фармер* та *Б.Річмен* признають й підкреслюють вплив культури й інших зовнішніх факторів навколишнього середовища на процес управління та його ефективності [12, 13]. *Р.Гейтвуд, Р.Тейлор* та *О.Феррелл* підкреслюють, що для розуміння появи та розвитку принципів й концепцій управління повинно встановити загальне культурне коло соціальних, економічних та політичних сил, що впливали на управлінські ідеї. Соціальні сили – це відношення людей між собою в рамках специфічної культури, економічні сили – це відношення людей до ресурсів, а політичні сили – це відношення індивідуумів, їхніх прав та власності в державі.

Чотири головних події в західній культурі стали поштовхом для систематичного вивчення управління: 1. поява протестантської етики, 2.

розвиток капіталізму, 3. індустріальна революція, 4. проблема продуктивності [14, с.32]. Автори визначають, що теорія управління - „це системні ствердження, засновані на спостереженнях за оптимальністю процесу управління та основних принципах", управління – молода дисципліна, бо її вивчення та розповсюдження відбувалося в останні 90 років [14, с.35].

Інтерес до управління з'явився на початку XX ст. в США. Управління – це продукт двадцятого століття. Але його насіння проросло з концепцій наукового управління дев'ятнадцятого віку, які з'явились в результаті діяльності менеджерів та інженерів, які ставили за мету ліквідувати зайві витрати та неефективність виробництва під час швидкого росту індустріальної економіки. Питаннями розвитку управлінської науки займалася й філософія. Її надбаннями стали теорії стимулювання й конструктивного впливу на якісне обслуговування виробництва.

Існує система групування теорій управління як: а) класичного підходу, б) поведінкового підходу, в) системного підходу, г) випадкового підходу. *Мескон М., Альберт М., Хедоурі Ф.* наводять дещо інші основні підходи в розвитку теорії та практики управління: школи в управлінні, процесний підхід, системний підхід, ситуаційний підхід. Внески шкіл у науку управління можна показати у вигляді таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Внески шкіл менеджменту у науку управління

№ з/п	ШКОЛА	ОСНОВНІ ПРИХИЛЬНИКИ	ВНЕСОК У НАУКУ УПРАВЛІННЯ
1.	Школа наукового управління	Ф.Тейлор, Л. та Ф.Гілбрети, Г.Гантт	1. Використання наукового аналізу для визначення кращих способів виконання завдання. 2. Відбір працівників, що найбільше підходять для виконання завдань, та забезпечення їхнього навчання. 3. Забезпечення працівників ресурсами, які потрібні для ефективного виконання завдань. 4. Систематичне й правильне використання матеріального стимулювання для підвищення продуктивності. 5.Відокремлення планування й обмірковування від самої роботи.
2.	Школа науки управління	Дж.Вудворт, Т.Пітерс та Р.Уотерман, Т.Бернс.	1. Поглиблення розуміння складних управлінських проблем завдяки розробці й застосуванню моделей. 2.Розвиток кількісних методів, інновації для допомоги керівникам, що приймають рішення у складних ситуаціях.
3.	Класична школа управління	А.Файоль, М.Вебер.	1.Розвиток принципів управління. 2. Опис функцій управління. 3. Систематизований підхід до управління всієї організації.
4.	Школа людських відносин та школа поведінських наук	Е.Мейо, М.Фоллетт, К.Барнард, К.Арджирис, Д.МакГрегор, Ф.Герцбергер	1. Застосування заходів управління відношень між особистостями для підвищення ступеню задоволення й продуктивності. 2. Застосування наук про людську поведінку до управління й формуванню організації таким чином, щоб кожний працівник міг бути повністю використаний у відповідності з його потенціалом.

Важливим компонентом класичного підходу в теорії управління є процес реалізації функцій, що може бути застосований для будь-якої організації – великої, малої, прибуткової чи неприбуткової, політичної, релігійної тощо. Зміст управління складає діяльність по реалізації його функцій, що здійснюється прийнятими формами й методами. В науці існує також декілька визначень такої дефініції, як функція управління. Функція – широко розповсюджене поняття, яке має велику кількість значень. Цей термін використовується в усіх сферах знань та людської діяльності.

Функція (лат.functio – відправляння, діяльність) – це діяльність, обов'язок, робота, призначення [15, с. 400]. Функція управління – це специфічний за предметом, змістом і засобом забезпечення цілісний управляючий вплив [16, с.11; 17, с.86]; однорідний вид управлінської діяльності, об'єктивно необхідний для реалізації цілей функціонування й виділений якоюсь ознакою [18, с. 336]; особливі види управлінської праці, що показують ті чи інші напрямки впливу на керовані об'єкти [19, с. 90].

Набір функцій управління залежить від стану, структури і самокерованості управлінських суспільних процесів. У функціях проявляються сутність, зміст, цілі і завдання управління.

В механізмі управління функції посідають ключове місце. Цілі та функції управління взаємозумовлені. Розуміння сутності функцій управління виходить з сутності самого управління. Оскільки управління дуже часто розглядається через діяльність, тому можна зустріти трактовку функцій управління як певних видів праці, трудової діяльності, галузі праці у сфері управління, елементів управлінського процесу, стадій управлінського циклу тощо. Так, у ланцюжку „потреби об'єкта – цілі суб'єкта – управлінські функції" завдання управління реалізуються, інакше кажучи, в управлінській діяльності у формі функцій управління – притаманних йому видах діяльності, що здійснюється відповідно до його соціально-політичного призначення у рамках взаємодії із членами суспільства й апарату управління [20, с.84].

Функції державного управління – це об'єктивно обумовлені види владних, цілепокладаючих, організуючих та регулюючих впливів держави на суспільні процеси. Це специфічне та цілісне діяння держави. На думку науковців, функції державного управління тісно пов'язані з суспільними функціями держави та відображають способи здійснення останніх. Якщо суспільні функції держави показують, де її суспільна природа й роль, то функції державного управління розкривають, як, якими засобами, у процесі яких взаємозв'язків з суспільством вона їх здійснює. Функції державного управління розкривають та характеризують взаємозв'язки держави як цілісного суб'єкту управління.

В науковій літературі часто функції державного управління називають керуючими впливами держави [21, с.120-125]. У теорії управління функція виступає як форма, засіб прояву між різними управлінськими процесами, в межах даної державної системи. Вона впливає на зберігання та розвиток суспільної системи, забезпечує виконання актуальних державних завдань. За суб'єктом впливу функції державного управління здійснюються усією

організаційною структурою державного управління, за обсягом (межами) впливу – справляють дію на великі сфери, ділянки, підсистеми, а інколи – на всю суспільну систему. За засобами реалізації ці функції забезпечуються усією силою держави, а за характером вони відображають об'єктивні взаємозв'язки держави та керованої суспільної системи. За критерієм змісту, характеру та обсягу впливу функції управління поділяються на загальні та специфічні.

Загальні функції відображають сутнісні моменти державного управління, його головні об'єктивно необхідні взаємозв'язки. Це – організація, планування, мотивація, контроль [22, с. 176- 178]. Останнім часом до цих чотирьох додалися ще й такі: *Р.Фалмер* виокремлює планування, організацію, виконання, контроль; *К.Кіллен* пише про планування, організацію, керівництво, мотивацію, контроль. *Г.Кунц* та *С.О'Доннел* до загальних функцій відносять планування, організацію, комплектування штату, керівництво й лідерство [23; 24; 25, с.60]. Дуже часто за характером й послідовністю до загальних функцій управління відносять планування, організацію, регулювання, кадрове забезпечення та контроль. Саме ці функції беруть участь у здійсненні управлінського процесу.

Адміністративне управління зосереджується на необхідності організувати та координувати роботу організації в більш широкому розумінні. В розвиток цієї теорії свій внесок зробили *Генрі Файоль* та *Макс Вебер*.

Г.Файоль застосував досягнення нової науки в діяльності органів державного управління, виклавши свої теорії у монографії „Загальне та індустріальне управління". Одне з його важливих відкриттів у менеджменті – це поява всебічного списку головних принципів управління. *Файоль* відніс сюди закони (додавши до законів релігії та моралі), які потрібні і в бізнесі, і в промисловості, і в політиці тощо [26, с.27]. Головні принципи менеджменту Г.Файоля: розподіл праці; повноваження та відповідальність; дисципліна; єдність керівництва; підпорядкування; винагорода персоналу; централізація; скалярний ланцюжок (ланцюжок команди); порядок; справедливість; стабільність роботи; ініціатива; корпоративний дух (табл. 2).

Другий вагомий вклад Г. *Файоля* – функціональне визначення управління, яке наголошує, що управління повинно "передбачати й планувати, організовувати, командувати, координувати й управляти".

Всесвітньої відомості набула „теорія бюрократичної організації" *М.Вебера*, який уявляв ідеальну організацію, що розвивається навколо набору знеособлених та логічних правил, наведеного порядку, чіткого поділу праці, відбору на основі технічної кваліфікації та суворого дотримання ланцюжка зрозумілих наказів. Він був упевнений, що додержання цих правил, які здавалися нелогічними, та вірність, лояльність персоналу, який є головною засадою, основою функціонування закладу, дозволить чітко та систематично управляти великими групами людей, що неможливо, коли віддається персональна перевага [27].

Б.Андрушків та *О.Кузьмин* розуміють процес управління як послідовність етапів в умовах ринкових відносин аналогічний до поняття вплив. У свою чергу, вплив є суттєвим та необхідним елементом процесу управління і являє собою різні форми дій суб'єкта управління на об'єкт з метою зміни способів

його функціонування шляхом зміни складу або взаємодії елементів об'єкта управління. Виникнення функцій управління є результатом поділу і спеціалізації праці у виробництві та управлінні ним.

Таблиця 2

Головні принципи менеджменту Г.Файоля

№ з/п	ПРИНЦИП	ЙОГО СУТНІСТЬ
1.	Розподіл праці	Мета розподілу праці – виробляти більше й краще з тим самим зусиллям. Це зменшує кількість речей, на які звертається увага значної маси людей, зайнятих на виробництві.
2.	Повноваження та відповідальність	Повноваження - право давати розпорядження й вимагати повного підкорення. Менеджер повинен мати як особисті, так і офіціальні повноваження Відповідальність – це природній наслідок повноважень, відповідальність потребує хоробрості. Побоювання відповідальності повинно бути зменшено як у управлінців, так і у підлеглих.
3.	Дисципліна	Менеджери повинні поважати угоди, складені зі службовцями, а службовці повинні виконувати свої обов'язки перед компанією.
4.	Єдність команди	Підлеглі не повинні одержувати розпорядження від більш, ніж одного начальника
5.	Єдність керівництва	Тільки один план повинен існувати для досягнення будь-якої мети, й всі співробітники організації повинні додержуватись цього плану.
6.	Підпорядкування інтересів	Інтереси організації повинні бути над інтересами особистості.
7.	Винагорода персоналу	Заробітна платня повинна бути підвищена за гарну працю або зменшуватись через помилку. Премії треба використовувати як мотивацію постійних зусиль на робочому місці.
8.	Централізація	Оптимальна централізація прийняття рішень змінюється з індивідуальністю фірми, але вона повинна бути визначена згідно з можливістю найкращого використання всіх здібностей персоналу.
9.	Скалярний ланцюжок (ланцюжок команди)	Повноваження на підприємстві функціонують як скалярний (подібно драбині) ланцюг начальників та підлеглих, що простягається від самої високої позиції в управлінні до самого низького організаційного рівня. Цей зв'язок ідеально розповсюджується зверху до низу по ланцюжку, але на практиці кожен на різних ланках повинен також піддержувати горизонтальний зв'язок.
10.	Порядок	Підготовка робітників та вимоги до виконуваних операцій повинні бути узгоджені.
11.	Справедливість	До персоналу треба відноситись на засадах доброти та правосуддя.
12.	Стабільність роботи	Повинні забезпечуватись умови (мотивація) для службовців залишатися на постійному робочому місці.
13.	Ініціатива	Службовцям треба дати можливість обдумувати й виконувати плани.
14.	Корпоративний дух	Управлінці повинні постійно створювати гармонійні та союзницькі стосунки в організації. Взаємини між індивідуумами повинні уникати факторів, що викликають розбіжності у сприйнятті (більше застосування усного зв'язку замість письмових розпоряджень).

Функції управління являють собою цілеспрямований спеціалізований вид трудової діяльності з управління і виражають одну з форм реалізації відносин управління. Функція – процедура, в результаті виконання якої формується певне значення, виклик якого в програмуванні може бути використаний як операнд [28, с.273]. У функціях управління розкриваються сутність, зміст управлінської діяльності на всіх рівнях управління. Функції управління посідають ключове місце серед основних категорій науки управління. Вони

складаються з основних (загальних) і конкретних (частково спеціалізованих) функцій, які взаємопов'язані між собою. Аналіз функцій управління - важлива умова вдосконалення системи управління виробництвом. Управління - це цілеспрямована дія на об'єкт з метою змінити його стан або поведінку в зв'язку зі зміною обставин. Адміністрування – організаційно-розпорядча діяльність менеджерів, керівників органів управління, яка здійснюється безпосередньо наказами та розпорядженнями. Цей термін застосовується і в значенні „управляти, керувати".

Вищезгадані *Мескон М., Альберт М., Хедоурі Ф.* зазначали, що існує процес управління, який може бути пристосований до будь-якої організації та полягає в реалізації функцій, котрі повинен виконувати усякий керівник. Було сформульовано визначення терміну „управління" як процесів планування, організації, мотивації та контролю, що необхідні для того, щоб сформувати й досягти цілей організації [29, с.38].

В праці „Основи менеджменту" автори цитують як інше ствердження Пітера Ф.Друкера про те, що управління – це особливий вид діяльності, який перетворює неорганізований натовп в ефективну цілеспрямовану й продуктивну групу.

Предмет функцій управління вказує на сторони, аспекти, виявлення суспільної системи, що підлягають керуючому впливу держави (її органів). Наприклад, для функції регулювання – це конкретні відношення між людьми, котрі стали актуальними для суспільства. У більш широкому розумінні функція регулювання характеризується впливом органів управління на збалансування механізмів діяльності якогось закладу чи галузі. Зміст функцій управління виражає суть та характер керуючого впливу; у вищеназваної функції – це створення або пристосування необхідних умов для розвитку та функціонування закладів культури й мистецтва і галузі в цілому з боку органів державного управління.

Спосіб реалізації розкриває засоби (можливості) збереження або перетворення управлінських взаємозв'язків, що закладені в даній функції: у функції регулювання – це здатність до упорядкування відношень між органами управління та культурно-мистецькими організаціями шляхом впливу на їх діяльність.

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки.

1. Загальноєвропейські управлінські тенденції почали формуватися в XIX ст. і відображені в різних концепціях адміністрування та управлінських процесів.

2. Теоретичні й концептуальні підходи щодо вивчення форм та методів управління засвідчують, з одного боку, величезну різноманітність, складність та динамічну еволюційність методологічної основи дослідження менеджменту як процесу впливу, а з другого – наявність глибоких теоретичних засад визначення функцій та принципів як основ теорії управління.

3. Розвиток управлінських теорій активізувався в XX ст., що відображено в працях багатьох закордонних та вітчизняних дослідників, які внесли свій

вклад у триваючий процес розвитку науки управління.

Література:

1. Гонціаж Я., Гнидюк Н. Реформа системи державного управління: можливості та загрози для розвитку громадянського суспільства / Я. Гонціаж, Н. Гнидюк // Громадянське суспільство. – Київ, 2001. – 28 с.
2. Большая советская энциклопедия, т. 27. – 3-е изд. – М.: Изд-во „Советская энциклопедия", 1977. – 622 с.
3. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова.–5-е изд.–М.: Политиздат, 1986.–590 с.
4. Державне управління: теорія і практика / За заг. ред. проф. В. Б. Авер'янова, І. Б. Коліушко. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
5. Державне управління : Словник-довід. / Уклад. В. Д. Бакуменко, Д. О. Безносенко, І. В. Варзар [та ін.]. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
6. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – вид.2-ге, доп. та перероб. – К. : Атіка, 2009. - 576 с.
7. Гурне Б. Державне управління / Пер. з франц. В. Шовкуна. – К. : Основи. – 165с.
8. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи / Наук. кер. В. В. Цвєтков. – К. : Оріяни, 1998. – 364 с.
9. Одінцова Г. С. Сучасні проблеми державного управління / Г. С. Одінцова. – Х. : УАДУ (ХФ), 2000. – 74 с.
10. Чиркин В. Е. Государственное управление. Элементарный курс / В. Е. Чиркин. – М. : Юристъ, 2002. – 320 с.
11. Oberg W. Cross-Cultural Perspectives on Management Principles / W. Oberg // Academy of Management Journal. – 1963.- (June), pp. 129-143.
12. Farmer Richard, Richman Barry. A Model for Research in Comparative Management / Richard Farmer, Barry Richman // California Management Review. - 1966. – № 1 (Vol. IX). - p. 56.
13. Gonzalez Richard F., McMillan Claude Jr. The Universality of American Management Philosophy / Richard F. Gonzalez, Claude Jr. McMillan // Academy of Management Journal. – 1961. – April. – pp. 33 - 41.
14. Gatewood R. D., Taylor R. R., Ferrell O. C. Management: Comprehention, Analysis, and Application / R. D. Gatewood, R. R. Taylor, O. C. Ferrell. – Chicago: IRWIN, 1995.–713 p.
15. Краткий словарь иностранных слов / Под ред.И. В. Лёхина и проф. Ф. Н. Петрова. – 5-е изд., перераб.и доп. – М. : Госиздат иностранных и национальных словарей, 1950. – 454 с.
16. Нижник Н. Україна – державне управління, шляхи реформування. – К., 1997. - 72 с.
17. Державне управління : навч. посіб. / За ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання – Прес, 2003. – 343 с.
18. Менеджмент : учеб. для вузов / Под ред. проф. И. М. Максимцова. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 343 с.
19. Основы экономики и управления производством / Под ред. проф. И. И. Сигова. – 2-е изд.,доп. и перераб. – М. : «Экономика», 1973. – 399 с.
20. Козлов Ю. М. Управление народным хозяйством СССР: Сущность, функции, методы / Ю. М. Козлов. – М. : Изд-во МГУ,1969. – Ч.1. – 210 с.
21. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : Курс лекцій / Г. В. Атаманчук. – М. : Юрид. лит-ра, 1997. – 400 с.
22. Методологія державного управління : Словник – довід. / Уклад. В. Д. Бакуменко, Д. О. Безносенко, С. В. Бутівщенко [та ін.]. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 196 с.
23. Фалмер Р. М. Энциклопедия современного управления. / Пер. с англ. – М. : ВИПК ЭНЕРГО, 1992. – т.1 – 5.
24. Киллен К. Вопросы управления. / Пер. с англ. – М. : «Экономика», 1981. – С. 31-108.

25. Атаманчук Г. В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы) : Учеб. пособ. / Г. В. Атаманчук. – М. : ОАО «НПО «Экономика», 2000. – 302 с.
26. Reeser C., Loper M. Management: the Key to Organizational Effectiveness. / C. Reeser, M. Loper. – Glenview,Il.: Scott, Foresman and Company, 1978. – 553 p.
27. Wren Daniel A. Weber on Bureaucracy: Management Consultant or Political Theorist? / Daniel A. Wren // Academy of Management Review. –1983. – № 8 (April). – pp. 242-248.
28. Андрушків Б. М., Кузьмін О. Є. Основи менеджменту / Б. М. Андрушків, О. Є. Кузьмін. – Львів. : Світ, 1995. – 296 с.
29. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Пер. с англ. – М. : Дело, 1998. – 704 с.

14. MARKETING

Grygorieva Yuliia
Postgraduate
Odessa State Politechnic University, (Ukraine, Odessa)

TRENDS OF THE AUTOMOTIVE MARKET OF UKRAINE 2018 IN THE CONDITIONS OF THE MODERN PARADIGM

The article describes the state of development of the Ukrainian automotive market in the current conditions, reviews the activities of major car manufacturers, their strategies taking into account new features of the automotive industry; The assessment of the market situation and recommendations for improving the marketing strategies of automotive companies in the prevailing conditions are given.

The output of the domestic auto industry to a new level is impossible without the involvement of international experience of the automotive industry. It is advisable to attract and increase consumer demand, to carry out market research on consumer behavior, to use innovative marketing tools to influence consumer behavior, to improve marketing strategies and to look for new approaches to the client in the circumstances.

Key words: *automotive market 2018, car manufacturers, car sales 2018, ukrainian automobile brands, improvement of automotive market, modern paradigm of car market, automotive market trends 2018.*

The modern automotive paradigm has changed considerably and the internal environment of automotive brands has undergone dramatic changes. Therefore, the offer of brand values should be improved taking into account factors of external and internal influence in order to correct marketing strategy and develop effective advertising companies.

New features inherent in the automotive industry are, firstly, electrification, stand-alone cars, new business models and new players in the IT / CE industry. Adapting to the changes, automotive companies, in turn, are preparing for the future and are keen to maintain an innovative image.

Mercedes Benz Corporation uses the so-called "Case" Strategy, which includes four components:

1. Connected
2. Autonomous
3. Shared and Service
4. Electric drive.

Ford Corporation has developed the Next Mobility Provider program. Toyota named its strategy - Efficiency - Smart. Volvo has shifted its emphasis on safety, their strategy is Safety + Style.

In turn, Hyundai chose Smart & Stylish, in line with the automotive industry and direction of its internal strategy, where Stylish embodies the evolution of Hyundai's identity and enhanced leadership in design, and Smart is the embodiment of future technologies in brand products. Figure 1 depicts a positioning map, which clearly depicts the directions of strategies for adapting automotive brands to the new paradigm of the automotive industry.

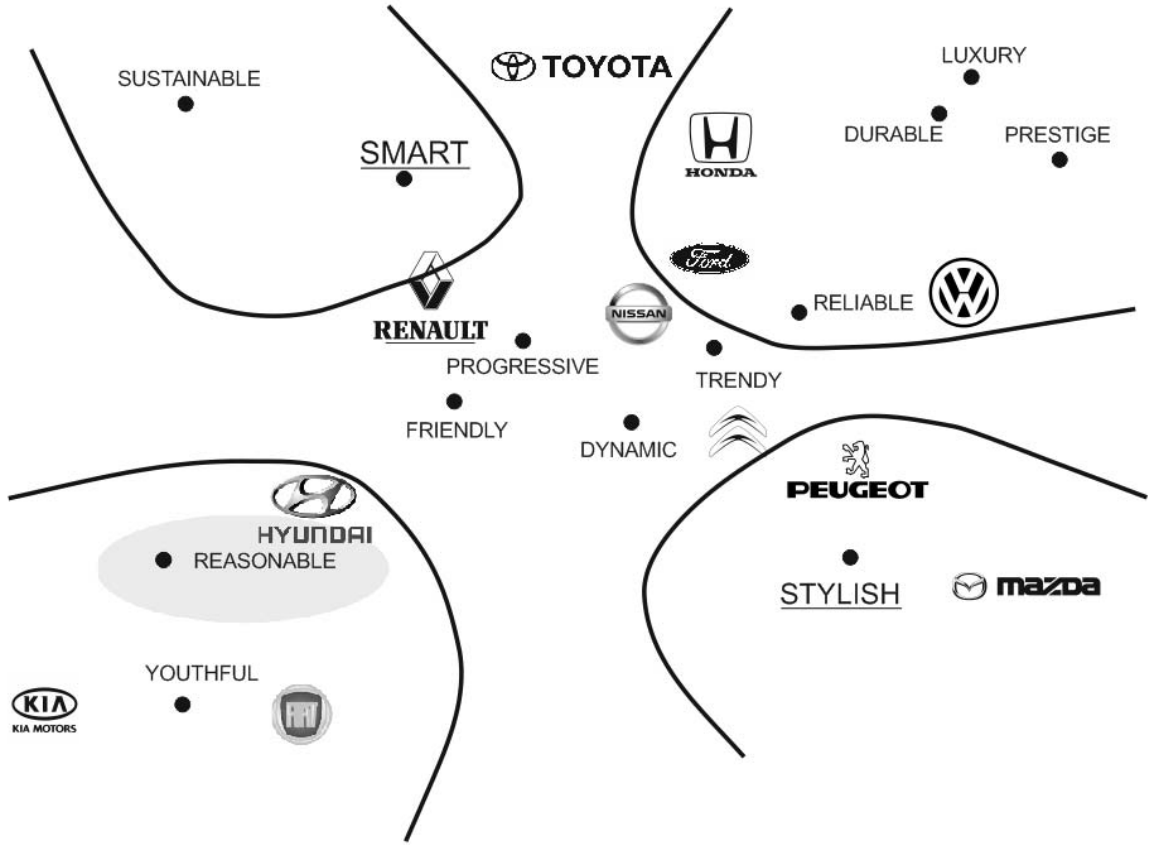

Figure 1. Position of automobile companies in the framework of a new paradigm of the market

Implementation of Hyundai's 2018 strategy in Ukraine in the areas of Stylish and Smart includes: In the direction of Stilish:

1. Implementation of projects with top glossy editions
2. Cooperation with opinion leaders and bloggers
3. Realization of native photo and video projects
4. Creative materials for advertising campaigns emphasizing the modernity and style of car models.

Smart direction:

1. Using the potential of the Hyundai Ioniq electric car model and the active PR direction of the electric vehicle
2. IT forums and exhibitions
3. Demonstration of options and technologies in communications
4. Use of the resource "N" brand and the WRC rally.

With regard to media campaigns in the selected areas, Hyundai plans 4 media companies to promote the most popular models, such as: Tucson and its new restyling modifications of Tucson Restyle, as well as Elantra, SantaFe and Accent models and four new product launches models such as Kone, expected in March 2018 in Ukraine and will be presented including the electric motor, Veloster and Veloster Turbo and the aforementioned SantaFe and Tucson in the new modification.

In today's realities, improving the efficiency of the automotive industry is possible through the creation of a competitive automotive industry in Ukraine, involving world-wide experience in the automotive industry, including eco-cars on alternative energy sources to cover domestic demand and in the future realization of export prospects. It is also important to attract and grow consumer demand to conduct marketing research on consumer behavior, apply innovative marketing tools to influence consumer behavior, and improve marketing strategies of Ukrainian automobile construction companies.

References:

1. Association of Automobile Manufacturers of Ukraine "Ukravtoprom" [Electronic resource] - Access mode: http://ukrautoprom.com.ua
2. The State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource]. - Mode of access: http://www.ukrstat.gov.ua.
3. Marketing research of markets of motor-car manufacturing enterprises of Ukraine [Electronic resource] / O.G. Yankovy, OI Yashkina // Economy: Realities of Time. Scientific Journal. - 2014 - No. 5 (15). - P. 70-75. - Journal Access Mode: http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n5.html
4. MODERN CONDITION AND CHARACTERISTICS OF AUTOMOBILE BUILDING AS INDUSTRIAL PRODUCTION OF THE COUNTRY, Krivokon OG "Automobile and tractor construction". Bulletin of NTU "KhPI"
5. Modeling of auto companies`innovationsdiffusion [Electronic resource] / Yashkina O.I. // Economy: realities of time. Scientific Journal. - 2014 - No. 1 (11). - P. 147-154. - Journal Access Mode: http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n1.html
6. Ukrainian and world experience in the development of the automotive industry [Electronic resource] / Krivokon O. // TransportInform.com - June 15, Access mode: http://transportinform.com/avtomobili/281-avtoprom.html
7. Materials of the dealer conference HYUNDAI MOTOR UKRAINE 2018, 15.02.18, Kiev, Ukraine

15. PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND EDUCATION

Babenko V.V.
Postgraduate Student
State Higher Educational Establishment "Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University" (Ukraine, Pereiaslav-Khmelnytskyi)

COMMUNICATION AS A COMPONENT IN PROFESSIONAL ACTIVITY OF UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE TEACHER

Бабенко В.В.
аспірант
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна, м. Переяслав-Хмельницький)

КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК ФАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

The article considers communication as an essential component in an educator's professional competency, including that of a teacher of the Ukrainian language and literature, and as a part of the teacher's professional and pedagogical culture.

Key words: *communication, communicative competency, professional competency, communicative influence, educator, teacher of the Ukrainian language and literature, student.*

Розглядається комунікація як необхідний складник фахової компетентності педагога, зокрема вчителя української мови і літератури, частина його професійно-педагогічної культури.

Ключові слова: *комунікація, комунікативна компетентність, фахова компетентність, комунікативний вплив, педагог, учитель української мови і літератури, студент.*

Introduction. Communication is one of the most important factors in a person's psychological and social development. Lack or restriction of communication slow down and deplete this process. It is only in contact with other people that acquisition of the historical and social experience of mankind is possible.

Humanization of the educational system which characterizes its current stage of development sets high standards in the training future teachers in general and professional training of teaching staff and their creative individuality.

Individual style of activity is one of the important features in individualization of professional work. The fact of a professional having its own style does suggest, on the one hand, their adaptation to objectively set structure of their professional activity, and on the other hand, the maximal possible expression of their individuality.

Pedagogical activity is a sophisticated and multicomponent structure. Out of all variety of its components, N. Kuzmina singles out the three elements: 1) content-based; 2) methodological;3) social and pedagogical [1]. They form the inner structure of the pedagogical process. The unity and interconnection of the three components allow implementing entirely the tasks of the pedagogical system. The chief

component in this unity is the social and pedagogical one, that is, pedagogical interaction, which ensures implementation of the other two components.

The problem of pedagogical communication has been the subject of numerous research works, and analysis of these works brings to light several aspects. First of all, this is determining the structure and conditions of forming the teacher's communicative skills (V.Kan-Kalik, Yu.Emelianov, G.Kovalev, A. Leontiev and others). In this aspect, methods for active social training have been developed: role-play, social and psychological trainings, discussions etc. They help to find the educators master different ways of interaction and develop sociality.

The other aspect is researching the problem of mutual understanding between the educators and the students (A.Bodalev, S.Kondratieva and others). They are important as contact is only possible as long as there is sufficient mutual understanding between the people engaged in communication, and achieving such contact involves searching for certain conditions and methods. A special group of research works includes the ones studying standards of pedagogical communication. Primarily, these are research works on pedagogical ethics and tactfulness (E.Grishin, I.Strakhov and others).

The teacher's speech is an important factor promoting efficiency of the academic process.

Results and Discussion. Present-day educational situations require highly-qualified staff able to cope with nonconventional professional tasks using the tools of their trade. One of the main forms for realization of pedagogical profession is communication, or the teacher's interaction with students. Helping a teacher master the means of effective influence on students, such means being treated as the basis for productive interaction within a new educational paradigm, constitutes the top-priority task in training future teachers of the Ukrainian language and literature for their professional activities.

The analysis of main sources on the problem of pedagogical (educational) system, pedagogical communication, the role of the teacher managing this process, as well as analysis of the category of pedagogical influence allowed to distinguish a number of inconsistencies in consideration of this topic. One of the main inconsistencies is the one between the need to ensure productive communicative interaction between the subjects of the educational process, and the insufficient development of the pedagogical influence aspect, such influence being the determinant of any interaction.

For the purpose of forming the culture of teacher's didactical communicative influence, we should define the notion of "didactical communicative influence", show the role and place of this category in the set of other pedagogical categories within the new paradigm of education; disclose the peculiar nature of didactical communicative influence as a form of managing academic activities, and determine the teacher's role in management of pedagogical communication.

Solving these tasks seems possible based on the analysis of the category of didactical communicative influence as a complicated structure from the viewpoint of structural and functional approach allowing to disclose its characteristics, which are represented by didactical communicative functions.

Determining the nature of communicative functions of the teacher's didactical influence, including that of the teacher of the Ukrainian language and literature, which are implemented in the process of teaching as components of a unified structure, brings us to understanding the purpose of speech acts that represent the functions of didactical communicative influence which are being studied.

Scientists have proven that didactical communicative influence of a teacher on the students, which takes place during the pedagogical communication between these two subjects of interaction and works as a form of the teacher's management of the group academic activity, has a certain functional structure. The structure itself tends to change substantially and ambiguously in each of its components depending on the type of educational paradigm, the degree of education, the field of education and the style of pedagogical communication.

We view didactical communicative influence as a special object in training teaching staff − future teachers of Ukrainian language and literature. Mastering this object makes up an important component in forming professional culture of a linguistics teacher in a wider sense of its meaning, which in its turn, suggests development of a specialized university curriculum to help the students who train to be teachers of the Ukrainian language and literature learn the general culture of didactical communicative influence − which is a part of general pedagogical culture.

Seeing didactical communicative influence as the basis and condition for interaction in pedagogical communication determines the strategy of building a didactical concept to enable forming the teacher's culture of communicative influence. A tactical means for professional training of educators in effective interaction consists in practically oriented technologies intended to train students in communication. They facilitate forming the main circle of skills of pedagogical communication by way of speech acts of the subjects of such interaction implemented in the course of such communication.

For a future Ukrainian language and literature teacher, the degree of communicative competency (communication) acts as an indicator of quality of their professional training.

Communicative competency is an essential component in an educator's communicative culture and professional competence, including that of a teacher of the Ukrainian language and literature. Communicative culture makes up a part of their professional and pedagogical culture, and arises from the combination of knowledge in the field of pedagogical communication, experience in implementation of professional pedagogical skills to organize optimal interaction, experience in creative communication, cooperation with the audience, and certain emotional and value-based attitudes to objects of their pedagogical reality [5, p. 124; 4; 6; 7; 8].

Communicative competency of an educator can be formed on condition of organizing pedagogical interaction between the subjects of the educational process at the level of cooperation for acquisition of contents of education. In its turn, such interaction can only be organized on condition of problematization of the acquired contents of education and purposeful mastering the communication technologies.

As stated by L.Ovsienko, "forming communicative competency of future teachers of the Ukrainian language and literature requires purposeful orientation for

the contents of humanitarian education; in particular, students need to develop the skill of communicating at a high professional level, which is a very important component of their professional set of skills. It is this competency that helps to find one's bearings in a speech situation, because it applies to both knowledge and the skill in application of this knowledge in communication" [3, p. 69].

The process of the teacher's professional training at university, in its communicative aspect, can be represented as a chain of technological tasks aimed at organizing influence, interaction, mutual influence and self-influence. This being said, with account of professional positions and the teacher's role in their interaction with the students, we should attend to the correlation between the notions of subject and object when talking about didactical communicative influence.

First of all, an educator, as the initial element in any interaction within the educational process, organizes such influence on the object of their work – the pupil/student, which allows transforming the latter's role into that of a subject of active work and interaction; secondly, such educator's influence will be incomplete as long as it does not work for transformation of the student into the position of the influencing subject (which influences the teacher) and the self-influencing subject (which influences themselves). Consequently, one of the conditions for training a future teacher of the Ukrainian language and literature for their professional activity is their ability for flexible transformation of roles and positions in the course of communication, and act as an object or subject appropriately depending on the circumstances. This process is very complicated "as it combines development of personal linguistic abilities, refinement of linguistic, speech and communicative knowledge and skills with account of the communicative situation and non-verbal means of communication, as well as the ability to apply their own experience in professional activity and in other fields of life alike" [3, p. 70].

Therefore, the principles of dialogic nature and problematics, which allow organizing the process of interaction between the subjects of education in an optimal way, can be determined as the initial principles for modernization of teacher training at university. The interconnection between the said principles in the course of a teacher's professional training can be seen as follows: the value-and-semantic component of the teacher's professional development is shaped in the course of interaction between the subjects of professional training in relation to a particular subject. A proper condition for effective interaction is the dialogic form of the interrelated activity taking place between the subjects of the educational process at university, and its highest level, cooperation. The source for productive pedagogical interaction is the problematics of contents, interpreted as the value attitude of the subjects of educational process for conscious acquisition and practical application.

Conclusions. Conditions for effective training of future teachers of the Ukrainian language and literature for their professional activity, when concerning its communicative component, can be listed as follows: 1) priority of the personal origin (technology is viewed as a means of self-expression); 2) organizing full-scale didactical influence on all aspects of the students' personalities and activities; 3) dialogization and reflexivity in organizing pedagogical interaction between the subjects of the educational process at the level of cooperation for acquisition of

contents of education as a dialogue; 4) problematization and creativity in acquisition of the contents of education and purposeful mastering of communication technologies.

Stages in professional training are implemented in accordance with the logic of formation of a teacher's communicative program: influence, mutual influence, self-influence.

Literature:

1. Кузьмина Н.В. Формирование педагогических способностей. − Л. : [б. и.], 1961. −98 с.
2. Кулик О. Пріоритетність текстоцентричного підходу до навчання української мови в загальноосвітній школі // Теоретична і дидактична філологія. – Переяслав-Хмельницький : ФОП О.М. Лукашевич, 2013. – Випуск 15. – С. 38−48.
3. Овсієнко Л.М. Комунікативна компетентність як основа компетентнісного підходу до засвоєння студентами-філологами лінгвістичних дисциплін // Теоретична і дидактична філологія : зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький : ФОП Лукашевич, 2013. – Випуск 14. – С. 61–71.
4. Овсієнко Л. Особливості поетапного навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей на засадах компетентнісного підходу // Українська мова і література в школі. – К. : Видавництво ТОВ «Лазурит-Поліграф», – 2014. – № 3. – С. 41–46.
5. Ромашина С.Я. Принципы проблемности и диалогичности в реализации функций дидактического коммуникативного воздействия учителя на класс // Проблемность и диалог в современном образовании в эпоху глобализации. – М. : «Лингвастарт», 2003. – С. 50−52.
6. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. праць / укл. І.В.Ковальчук, Л.М.Коцюк, С.М.Новоселецька. – Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.
7. Ovsiienko Liudmyla. Multimedia technologies in strategy of competence oriented teaching text linguistics to Philology students // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. − Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. − P. 338-345.
8. Pet'ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. − P. 467−472.

Baieva O.V.,
Doctor of Biology, Professor
Lebedeva N.Yu.,
Candidate of medical Sciences, associate Professor
Marinenko M.I.
Senior lecturer
Kyiv Medical University, Ukraine

FORMING A KEY COMPETENCES FOR STUDING ON MICROBIOLOGY, VIROLOGY AND IMMUNOLOGY IN MEDICAL HIGHER EDUCATIONAL STUDIES

Баєва О.В.
доктор біологічних наук, професор
Лебедєва Н.Ю.
кандидат медичних наук, доцент
Мариненко М.І.
старший викладач
Київський медичний університет, Україна

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ МІКРОБІОЛОГІЇ, ВІРУСОЛОГІЇ ТА ІМУНОЛОГІЇ В МЕДИЧНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

The article shows the basic principles of the formation professional competences in microbiology, virology and immunology on the preparation of future physicians.
Key words: *professional competences; microbiology*

В статті розглянуто основні принципи формування фахових компетенцій з мікробіології, вірусології та імунології при підготовці майбутніх лікарів.
Ключові слова: *фахові компетенції; мікробіологія*

Першочерговим напрямом модернізації системи вищої медичної освіти України виступає підвищення якості підготовки медичних кадрів, за рахунок професійного рівня викладачів, розвитку їх професійної компетентності відповідно до вимог, цілей і завдань національної освіти як складової європейського освітнього простору [1,2]. Основним напрямком забезпечення якості підготовки майбутніх лікарів виступає впровадження в навчальний процес є компетентнісного підходу, в основу якого покладено перехід від теоретичних знань до фахової компетентності [3,4].

Всесвітня організація охорони здоров'я запровадила визначення сучасного висококваліфікованого лікаря як особи, що надає допомогу, приймає рішення, спілкується, керує та враховує інтереси й потреби суспільства. Було розроблено документи, у яких відображено кваліфікаційні вимоги до сучасного лікаря з урахуванням темпів зростання наукової бази медицини, існування різноманітних моделей організації охорони здоров'я, наявності глобальних інтеграційних процесів у світі. Мета цих документів – привернути увагу до нових потреб системи охорони здоров'я, які диктують необхідність змін у системі медичної освіти. Відправними документами реформування системи вищої медичної освіти в Австрії стали Единбурзька декларація 1988 року, яка визначила 12 принципів реформування та рекомендації Всесвітнього саміту 1993 року, більшість з яких визначають чіткі схеми дій у цьому напрямі. За результатами Всесвітнього саміту Консультативний комітет з питань медичної підготовки Європейського Союзу підготував рекомендації з медичної освіти, які отримали загальну назву «Лікарська директива» і відображають вимоги до базової медичної освіти в країнах ЄС та до фахівців медичної сфери [5].

Компетентність за Національною рамкою кваліфікацій формулюється як здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності та інші особисті якості. Інтегральна компетентність магістра визначається як здатність розв'язувати типові та складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійній діяльності у

галузі охорони здоров'я, або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується комплексністю та невизначеністю умов та вимог.

При навчанні у вищому навчальному закладі майбутній магістр набуває загальних та спеціальних компетентностей.

Спеціальні фахові, предметні компетентності визначаються у відповідності до узагальненого об'єкту професійної діяльності, яким при підготовці майбутніх магістрів з спеціальності 222 «Медицина» виступає охорона здоров'я населення, зокрема підтримання здоров'я; розуміння, профілактика, діагностика та лікування захворювань людини, а також вплив проблем зі здоров'ям на пацієнтів, їхні родини та популяцію.

У межах академічної компетенції студенти мають оволодіти базовими поняттями структури і функцій організму, здоров'я і хвороби, фазовості перебігу патологічного процесу, а також особливостями людської психіки в нормі і при патології, розуміння людини як соціальної істоти і впливу на неї зовнішніх факторів (суспільних, природних), етичних принципів медицини, мати системний спосіб мислення і структурований підхід до вирішення медичних проблем. Важливими в цьому плані є також здатність розвивати свої здібності і вміння вчитися, використовувати міждисциплінарний підхід при вирішенні проблем, використовувати навички системного та порівняльного аналізу, набувати вміння працювати самостійно, використовувати знання англійської мови, а також професійної латинської термінології в обсязі, необхідному для виконання своїх професійних і громадянських обов'язків. Фахова компетенція передбачає: оволодіння відповідними діагностичними алгоритмами, здатністю приймати адекватні терапевтичні рішення, здатністю розпізнавати екстрені стани і надавати невідкладну допомогу, можливістю проводити диференційну діагностику найбільш поширених захворювань і складати протокол лікування, можливістю використання нових інформаційних технологій з метою діагностики і лікування хворих.

Теоретичні знання та практичні навички, якими має оволодіти майбутній лікар при вивченні навчальної дисципліни «Мікробіологія, вірусологія та імунологія» покладені в основу оволодіння такими фаховими компетенціями як: здатність до проведення санітарно-гігієнічних та профілактичних заходів; здатність до планування і проведення профілактичних та протиепідемічних заходів щодо інфекційних хвороб; здатність до оцінювання впливу навколишнього середовища, соціально-економічних та біологічних детермінант на стан здоров'я індивідуума, сім'ї, популяції.

Навчальна дисципліна «Мікробіологія, вірусологія та імунологія» виступає вихідною при формуванні вищезазначених компетенцій та таких спеціальних фахових результатів навчання:

- здійснювати систему протиепідемічних та профілактичних заходів, в умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу на підставі даних про стан здоров'я певних контингентів населення та про наявність впливу на нього навколишнього середовища, використовуючи існуючі методи, в межах первинної медико-санітарної допомоги населенню,

щодо: формування сприятливого виробничого середовища; первинної профілактики захворювань і травм; вакцинопрофілактики; пропаганди здорового способу життя;

- планувати заходи для запобігання розповсюджування інфекційних хвороб в умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу на підставі результатів епідеміологічного обстеження осередків інфекційних хвороб, епідеміологічного аналізу, використовуючи існуючі профілактичні та протиепідемічні методи;
- проводити в умовах закладу охорони здоров'я, його підрозділу: виявлення і ранню діагностику інфекційних захворювань; первинні протиепідемічні заходи в осередку інфекційної хвороби.

Кінцеві цілі вивчення мікробіології, вірусології та імунології встановлюється на основі освітньої програми підготовки лікаря. відповідно до блоку її змістового модулю «природниче-наукова підготовка» і є основою для формування навчальної програми дисципліни.

Інтегративні кінцеві програмні результати навчання з мікробіології, вірусології та імунології, які покладені в основу формування фахових компетенцій, можна визначити як:

- здатність аналізувати біологічні властивості патогенних та непатогенних мікроорганізмів, вірусів та закономірності їх взаємодії з макроорганізмом, з популяцією людини та зовнішнім середовищем;
- здатність трактувати основні механізми формування імунної відповіді організму людини;
- здатність визначати основні типи патологічної реакції імунної системи і зв'язок з виникненням найбільш поширених хвороб людини;
- здатність визначати методи мікробіологічної і вірусологічної діагностики, етіотропної терапії та специфічної профілактики інфекційних хвороб;
- здатність до обробки державної, соціальної, економічної та медичної інформації.

Згідно зі стандартами вищої освіти, освітньою програмою ВНЗ, для формування вищезазначених фахових комптенцій студенти повинні оволодіти певним переліком знань та умінь. Після вивчення мікробіології, вірусології та імунології майбутній магістр медицини повинен опанувати такими знаннями: в умовах лікувальної установи, застосовуючи стандартну процедуру, використовуючи знання про людину, її органи та системи, на підставі результатів лабораторних та інструментальних досліджень оцінювати інформацію щодо діагнозу за списком 4 Освітньої програми. А саме: серологічні реакції при інфекційних хворобах; мікробіологічне дослідження біологічних рідин та виділень; хімічне, органолептичне та бактеріологічне дослідження якості продуктів харчування та води.

Для формування фахових компетентностей майбутнього лікаря, вивчення мікробіології, вірусології та імунології ставить завдання щодо опанування такими вміннями:

- оцінювати результати лабораторних і інструментальних досліджень за списком 4 освітньої програми;
- передбачати негативні наслідки впливу небезпечних факторів на організм людини;
- оволодіти сучасними методами мікробіологічних досліджень при інфекційних хворобах;
- аналізувати принципи одержання вакцинних препаратів, методи їх стандартизації і контролю, практичне використання;
- оволодіти принципами виготовлення імунних сироваток, методами їх стандартизації, контролю,практичне використання;
- демонструвати володіння морально-етичними принципами ставлення до живої людини, її тіла як об'єкта анатомічного та клінічного дослідження.

Література:

1. Бухальська С. Компетентнісний підхід. Теоретичний аналіз ключових дефініції вищої медичної освіти [Електронний ресурс] / С. Бухальська. - Режим доступу до ресурсу: http://www.stattionline.org.ua/pedagog/ 106/ 19456 -kompetentnisnij-pidxid-teoretichnija naliz-klyuchovix- definicijvishho %D1%97-medichno%D1%97-osviti.html.%97-osviti.html
2. Балуєва О. В. Формування стратегічних напрямів діяльності вищих медичних навчальних закладів, спрямованих на удосконалення підготовки медичних кадрів /О.В.Балуєва // Формування стратегічних напрямів діяльності вищих медичних закладів. - 2013. - № 12. - С .4.
3. Шінкарук-Диковицька М.М. Компетентністний підхід та формування ключових компетенцій в підготовці студентів вищих навчальних медичних закладів/ М.М. Шінкарук-Диковицька, Г.М. Побережна, Т.В. Федик, Л.О. Ковальчук// Вісник Вінницького національного медичного університету.- 2017.- №1.- Ч. 2 (Т.21).- С. 319-323.
4. Хоменко К.П. Формування професійної компетентності майбутніх лікарів / К.П. Хоменко // Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту ім. Григорія Сковороди. - 2015. - Дод.1 до Вип.36, Т. II (62). - С.321-330.
5. World Federation for Medical Education. The Edinburgh declaration //Medical education. – 1988. – № 22. – P. 481 – 482.

Bronsky E.V.,
CIT, Associate Professor
Samogorodsky V.A.
Postgraduate
Pavlodar State Pedagogical University, mhe Republic of Kazakhstan

THE COMPLEX OF ORGANIZATIONAL AND METHODICAL MEASURES IN THE SELECTION AND SPORTS ORIENTATION

Бронский Е.В.,
к.п.н., доцент
Самогородский В. А.
соискатель
Павлодарский государственный педагогический университет, Республика Казахстан

КОМПЛЕКС ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИХ МЕР В СИСТЕМЕ ОТБОРА И СПОРТИВНОЙ ОРИЕНТАЦИИ

Abstract. *The article considers the issues of the multidisciplinary training of young athletes and the factors of selection of gifted children in the younger and adolescent years, their sports orientation in various sports. Next, the main research methods are considered: pedagogical, medical, biological, psychological, sociological, and schemes for the classification of research methods, a system for classifying the stages of selection of young athletes for the final determination of their individual sports specialization.*

In the article, the concepts of "sports abilities" are ranked as a scientific concept that reveals the essence of the quality of the athlete's personality.

Also, the relevant objective conditions and requirements for certain sports activities are determined, which ensures the result of successful selection of gifted children, and clarify their goals in a sporting orientation.

Keywords:*pedagogical, medico-biological, psychological, sociological methods, sports specialization, athletic ability, sports orientation.*

Аннотация. *В статье рассмотрены вопросы многоплановой подготовки молодыхспортсменов ифакторы отбора одаренных детей в младшем и подростковом возрасте, их спортивная ориентация в различных видах спорта. Далее рассмотрены основные методы исследования: педагогические, медико-биологические, психологические, социологические и приведены схемы классификации методов исследования, система классификации этапов отбора юных спортсменов с целью окончательного определенияих индивидуальной спортивной специализации.*

В статье ранжированы понятия «спортивныеспособности» как научное понятие раскрывающая сущность качествличности спортсмена.

Так же определенысоответствующие объективные условия и требованияк определённой спортивной деятельности, которая обеспечивает результат успешноговыполнения отбора одаренных детей,и уточнить их целив спортивной ориентации.

Ключевые слова: *педагогические,медико-биологические, психологические, социологические методы; спортивная специализация, спортивные способности, спортивная ориентация.*

Спорт неотъемлемая часть физического воспитания детей. Целенаправленная многоплановая подготовка молодых спортсменов есть процесс обмена опытом, качество которого определяется рядом специфических факторов. Один из таких факторов является отбор талантливых детей в младшем и подростковом возрасте, их спортивная ориентация в различных видах спорта - это комплекс организационно-методических мер: педагогического, медико-биологического, психологического и социального характера, позволяющих уточнитьстепень предрасположенностии ориентации детей и подростков к спортивной деятельности.

Спортивный отбор – многоэтапный процесс во времени и периодах тренировки, который выявляет эффективность и результативность в том случае, если на всех этапахтренировочной деятельности спортсменов имеется методологический комплексоценивания его личных спортивных качеств. Это различные методы исследования как педагогические, медико-биологические, психологические, социологические и др.[1, 2] (Таб. 1).

Таким образом, выбор спортивного направления должен решать задачу выявления перспективных детей, из которых можно подготовить выдающихся спортсменов. Спортивная ориентациякак система организационно-методических мер развития спорта в стране позволяетнаметить направление

специализации юного спортсмена, атак жеопределять стратегию и тактику этой подготовки в системе обучения и тренировки.

Таблица 1

Классификация методов исследования

№	Методы исследования	Содержание
1	Педагогические методы	Собеседования, проведение индивидуальных консультаций, тестирование, составление методических рекомендаций для его тренировок.
		Осуществление прогнозирования спортивных возможностей за счет педагогического диагностирования и нахождения методов повышения эффективности спортивных достижений.
2	Медико-биологические методы	Уровень физического развития выявляется по морфофункциональным особенностям, состоянием анализаторных систем организма и состоянием здоровья спортсмена.
3	Психологические методы	Позволяют применять на практике современные методы научного исследования в области ориентации детей в спорте.
		Выявляются задатки психики спортсмена, оказывающие влияние на определение индивидуальных и коллективных задач в ходе спортивной борьбы.
		Определяется психологическая совместимость спортсменов и оценка эмоциональной устойчивости при решении многопрофильных задач, поставленных перед спортивной командой.
4	Социологические методы	Позволяют получить данные о мотивах к спортивной деятельности детей, раскрыть причинно-следственные связи формирования учебного интереса к длительным занятиям спортом и высоким спортивным достижениям.

С помощью стратегических задач, а также спортивной ориентации детей есть перспектива сознательнооценить конкретные данные начинающего спортсмена и еговыбор какнаиболее подходящего для него вида спортивной деятельности, но не идти на поводу у родителей и выбора детей.

Если исследовать задачи системы организационно-методических мероприятий, то необходимо сделать выводы на основе которой производится выбор наиболее подходящей для него спортивной деятельности.

Первое – о необходимости выбрать для каждого занимающегося ребенка вид спортивной деятельности. Второе – знать методы отбора по наиболее подходящим признакам, исходящихиз требований вида спорта.

Спортивный отбор начинается в раннем возрасте и заканчивается в сборных командах резерва спортивных школ.

В этом случае можно выделить четыре этапа отбора детей и подростков. В статье нами предлагается система классификации этапов отбора юных спортсменов [2, 3] (Таб. 2). На втором этапе отборпроводится в течение последнего года обучения в группах начальной подготовкии здесь

осуществляется систематическое изучение каждого учащегося с целью окончательного определения его индивидуальной спортивной специализации.

Таблица 2

Система классификации этапов отбора юных спортсменов

№	Этапы	Содержание
1	Первый этап отбора	Общий просмотр контингентов детей 6—10 лет с целью их ориентации по интересам к различным видам спорта.
		Соответствие критериям спортивной ориентации и соответствие контингента детей по возрастам для данного вида спорта.
		Данные медицинского обследования детей и рекомендации преподавателей физической культуры, антропометрические измерения и их оценка с позиций перспективы в спорте.
2	Второй этап отбора	Выявление одаренные в спортивном отношении детей школьного возраста для комплектования учебно-тренировочных групп и групп спортивного совершенствования.
		Антропометрические измерения и оценка состояния здоровья с целью выполнение контрольно-переводных нормативов.
3	Третий этап отбора	Выбор перспективных спортсменов и зачисления их в центры олимпийской подготовки.

Третий этап отбораосуществляется с учетом следующих показателей (Таб. 3).

Таблица 3

Показатели третьего этапа отбора

№	Показатели отбора	Содержание
1	1-показатель	Результаты спортивно-технических навыков и их динамика от начало тренировок до подъема к вершине, и до спада результатов по годам подготовки.
2	2 –показатель	Закрепления техники по степени выполнения наиболее не устойчивых элементов в экстремальных условиях при выполнении упражнения.
3	3 –показатель	Степень технической готовности и устойчивости спортсмена к сбивающим факторам в условиях соревновательной деятельности.
4	4 –показатель	Участие в спортивных соревнованиях.

Основной формой отбора кандидатов так же могут послужить разные признаки. Это и слабые стороны спортсмена. Вопрос имеет двоякий смысл.

Слабое проявление физических способностей и свойств личности применительно к одному из видов спорта не может рассматриваться, как отсутствие спортивных способностей. Мало предпочтительные признаки в одном виде спортивной деятельности могут оказаться благоприятными факторами и обеспечивать высокую результативность в другом виде.

В результате отбора и ориентации нами предлагается использовать исследования ученых и их практические наработки, которые позволяют получить достаточно полную информацию о спортсмене согласно выше перечисленным методам. Но с точки зрения ориентации не учителя, а самого спортсмена и его обще-физиологических и психологических особенностей в

условиях использования разных методов отбора и ориентации детей [4, 5] (Таб.4).

Таблица 4

Общефизиологические и психолого-педагогические особенности отбора

№	Методы исследования	Содержание
1	Педагогические методы	Способности к перенесению тренировочных и соревновательных нагрузок, освоение спортивной техники и тактики ведения; Уровень спортивного мастерства и способность реализовать его в экстремальных условиях соревнований.
2	Медико-биологические методы	Состояние здоровья и уровень физического развития; Особенности биологического созревания; Свойства нервной системы; Функциональные возможности и перспективы совершенствования важнейших систем организма спортсмена; Интенсивное протекание восстановительных процессов; Уровень развития двигательных качеств и перспективы их совершенствования.
3	Психологические методы	Мотивация, трудолюбие, настойчивость, решительность, мобилизационная готовность; Соревновательный опыт, умение приспосабливаться к партнёрам и соперникам, особенностям судейства.
4	Социальные методы	Уровень семейного благополучия; Уровень финансового обеспечения семьи спортсмена.

Таблица 5

Виды и характеристика способностей

№	Виды способностей	Содержание
1	Природные (или естественные) способности	Биологические и врожденные задатки, формирующиеся на их базе, при наличии элементарного жизненного опыта через механизмы обучения, типа условно-рефлекторных связей.
2	Специфические способности	Общественно-историческое происхождение и обеспечивающая жизнь и развитие в социальной среде.
		Определяются успехи детей в самых различных видах деятельности и общения, и специальные способности, которые определяют успехи в отдельных видах деятельности, где необходимы особого рода задатки и их развитие.
3	Теоретические знания и практические умения	Склонность спортсмена к абстрактно-логическому мышлению и практическому, лежащие в основе склонности к конкретно-практическим действиям.
4	Учебные способности	Качество личности, и творческие возможности, связанные с успешностью в создании произведений материальной и духовной культуры спортсмена.
		Высшая степень способностей личности спортсмена в определенной деятельности – талантом.

В спорте имеют значение, как общие способности, так и специальные способности, необходимые для достижения высоких результатов. Спортивные способности как научное понятие раскрывает совокупность качества личности

спортсмена, соответствующая объективным условиям и требованиям к определённой спортивной деятельности и обеспечивающая результат успешного выполнения [6].

Способности в целом можно ранжироватьна следующие виды (Таб.5).

Способности как индивидуальные психологические характеристики личности молодого спортсмена обеспечивают успех в спортивных мероприятиях, что практически связано с развитием знаний, навыков и их применением на практике. Спортивная способность во многом зависит от наследственности и условных (генетических) задатков, поэтому при прогнозировании спортивных способностей внимание следует уделять, прежде всего, тем немногим переменным функциям, которые определяют успех будущих спортсменов.

Прогнозирование спортивных способностей предполагает выявление ряда показателей, которые существенно меняются под влиянием постоянных тренировок самого спортсмена. Для этого необходимоучитывать не только темпы роста показателей, но и чётко фиксировать исходный уровень.

Важно понимать стратегию спортивного отбора и ориентацию, и при этом знать, что это не одномоментные действия на этапе спортивного усовершенствования, а практически беспрерывный процесс, охватывающий многоэтапную подготовку спортсмена в определённый срок по времени.

В соответствиисвыше изложенными представлениями целесообразно исследовать иопределить основную сущностьпятиэтапов отбора. В соответствии с этим и устанавливается основная задача отбора на каждом из его этапов (Таб. 6).

Таблица 6

Этапы отбора и задачи этапов

№	Этапы отбора	Задачи этапов отбора
1	Первичный этап	Становление эффективного спортивного уровня в данном виде спорта.
2	Предварительный этап	Выявление способностей к уровню спортивного совершенствования на стадии базовой подготовки.
3	Промежуточный этап	Физический перенос высоких тренировочных нагрузок, выявление способностей к достижению высоких спортивных результатов.
4	Этап специализированной базовой подготовки	Установление способностей к достижению результатов международного класса; Этап максимальной реализации индивидуальных возможностей.
5	Заключительный этап	Выявление способностей к сохранению достигнутых результатов и их повышению.
		Определение целесообразности продолжения спортивной карьеры.
		Сохранение высшего спортивного мастерства. Постепенного снижения достижений.

Спортивный отбор - процесс поиска наиболее талантливых спортсменов, способных достичь высоких результатов в конкретном виде спорта, где спортсмену необходимо обладать редкими морфологическими данными, с

универсальным сочетанием комплекса физических и психических способностей и задатков. Такое сочетание встречается очень редко, так какне всегда благоприятное построениеподготовки и наличие всех необходимых условий дает предполагаемый положительный результат.

В том и другом случае физическая культура имеет решающее значение не сама по себе как область деятельности, а ее качественные результаты,духовные ценности, степень результативности, успешности для спортсмена и спортивного сообщества. Более двух тысяч лет назад были впервые произнесены заветные слова, которые означали лишь одно: нужно добиваться гармонии между телом и душой. Поэтому душевное состояние спортсмена и есть культура физического и духовного понимания. Данный фактор духовной культуры, как основы физической культуры наиболее становится важным в наше столь сложное время и для спортсменов[4, 5].

В более широком плане результативность спортивной деятельности зависит не только от состояния физкультурной работы, в ее материально-технической, теоретико-методической и организационной обеспеченности, но и от духа спортсмена, который играет явную роль в конкретных показателях физического и психологического развития.

Поэтому одной из новых вопросовв ориентации подготовки спортсменов играет и система нравственной подготовки спортсменов. Спортивная ориентация с элементами нравственной культуры, как части физической культуры определяет перспективные направления достижения высшего спортивного мастерства и становиться актуальным в этом реальном мире.

Таким образом, спортивная ориентация обязана еще рассматриваться новыми подходами - подходами к физической культуре, как сохранения душевного равновесия и психологического баланса. Она выражается в сохранении интереса детей и подростков к спорту как к любимому делу, но, к сожалению, отношение к спорту и к спортсменуменяется, так как меняютсямотивы деятельности. И это вопрос, к сожалению, для ученых и практиковостается открытым.

Литература:

1. Кульшарипова З.К, Самогородский В.А., Оспанова Ж.З., Бестемиева Е.А. Процесс психологического развития в структуре общей спортивной подготовки начинавших спортсменов./Научный альманах:По материалам МНПК «Перспективыразвития науки и образования», (Россия, г.Тамбов, 30декабря 2017.) / с.108-113. ISSN 2411-7609.
2. Волков В.М. Филин В.П. Спортивный отбор. – М.: ФиС, 1983. –176 с.
3. Брянкин С.В. Жданов Л.Н.,Шустин Б.Н. Спортивный отбор и ориентация. - Смоленск: СГИФК, 1997. – 68 с.
4. Бронский Е.В. Психолого-педагогические основы подготовки юных спортсменов (на примере акробатики). Методическое пособие. - Павлодар: ПГПИ, 2011. - 259 с.
5. Бронский Е.В. Основы подготовки юных спортсменов. Монография. Германия, LAP LAMBERTAcademic Publishing 2012. - 333 с.
6. Сергиенко Л.П. Исследование влияния наследственных и средовых факторов на развитие двигательных качеств человека. М., 1975.

Zharovtseva T.
Doctor of pedagogical sciences, Professor
Southern Ukrainian National Pedagogical University K.D.Ushinsky. Ukraine

UPBRINGING COMPONENT IN PROFESSIONAL EDUCATION OF PEDAGOGES

Жаровцева Т.
д.пед.н., професор
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського, Одеса

ВИХОВНА КОМПОНЕНТА У ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТИ ПЕДАГОГІВ

The article deals with the problem of education of future teachers. It is shown, in what categories, principles, criteria the student's upbringing is manifested in the socio-cultural and educational space of modern high school. The essence and socio-psychological characteristics of the process of upbringing the future teacher are revealed.

***Key words**: Educational component, student, teacher, socio-cultural and educational space, socio-psychological characteristics.*

У статті розглядається проблема виховання майбутніх педагогів. Показано, через які категорії, принципи, критерії проявляється вихованість студента в соціокультурному і освітньому просторі сучасної вищої школи. Розкриваються сутність і соціально-психологічні характеристики процесу виховання майбутнього педагога.

***Ключові слова**: Виховна компонента, студент, педагог, соціокультурний і освітній простір, соціально-психологічні характеристики.*

У зв'язку з реформуванням освіти і зміною освітньої парадигми проблема виховання на всіх освітніх рівнях особливо актуально. Сучасні реалії вузівського життя свідчать про те, що в освітньому просторі виховна компонента втратила свою значущість, нова ж парадигма виховання ще тільки складається і знаходить нові аксіологічні смисли. У цій ситуації виховні процеси ослаблені і в основному залежать від волі і майстерності педагогів, кураторів, ініціативи адміністрації і традицій конкретного навчального закладу.

Будучи двостороннім процесом, виховання передбачає зміщення акцентів ініціативи від вихователя через партнерство до самовиховання, коли стає плідною автономна ініціатива суб'єкта або суб'єктів виховання через акт самовиховання. Традиції українського виховання складалися під впливом західної культури, нашаровуючись на національні особливості і соціально-історичну специфіку держави, яка переживає економічні та політичні катаклізми, що, однак, не завадило формуванню однієї з відомих освітніх систем в світі.

Критеріями вихованості особистості є: ступінь оволодіння загальнолюдськими гуманістичними домінантами; оволодіння етичними нормами і естетичними цінностями суспільства як основою соціальної і професійної діяльності, особистісних оцінок і вчинків; рівень і ієрархія якостей особистості, придбаних у процесі виховання.

Виховні завдання вирішуються за допомогою певних методів виховання, що становлять інструментарій педагогів-вихователів. Класифікація методів

виховання умовна і залежить від моделі виховання, його видів та напрямків, виховного середовища, віку вихованців, особистості педагога. У зв'язку з цим слід розглядати процеси виховання контекстно, що дозволить розробити оптимальну систему методів для досягнення поставлених виховних завдань. Виховання в умовах державного реформування освіти може здійснюватися на соціальному рівні. Саме на даному рівні розробляються закони про освіту, національна доктрина освіти. При доопрацюванні цих державних документів слід не випускати з уваги виховні завдання освітнього процесу, закладені в сучасній парадигмі освіти. Виховання на інституціональному рівні реалізується в рамках професійної освіти, одержуваного студентами в тому чи іншому закладі вищої освіти.

Основними компонентами соціалізації студента є конкретні, але різні за спрямованістю, характером і змістом структурні елементи: соціальний досвід (знання, вміння, навички), досвід спілкування, соціальні настанови, система норм (правил поведінки) і цінностей, сукупність ідеалів, соціально-психологічні механізми адаптації до соціального середовища. Вони забезпечують здійснення процесу соціалізації на рівні суспільства і суб'єктів. У виділених компонентах домінує соціальний початок, що не скасовує їх індивідуальну інтерпретацію і особистісну реалізацію в індивідуальних актах діяльності та поведінки [3, с. 33-34].

Індивідуалізація - важлива сторона цілісного процесу професійного формування особистості. Її структура включає такі основні компоненти: об'єктивує феномени (самосвідомість, механізми самопізнання, потреби, орієнтації, цілі, самооцінка) і суб'єктивує феномени особистості (спрямованість, активність, відповідальність і стійкість), які забезпечують актуалізацію процесу індивідуалізації на рівні особистості. Якщо соціалізація направляє суб'єктивізацію особистості і обумовлює її зміст власною структурою, то індивідуалізація виступає як процес внутрішньої переробки і засвоєння компонентів соціалізації і перетворення їх у внутрішні феномени, які актуалізуються в діяльнісно-поведінкових виборах. Проявляючись на рівні суспільних відносин, вони стають соціально схвалюваними або засудженими. Індивідуалізація визначає об'єктивацію особистості, надає їй неповторність. У той же час, об'єктивність особистість стає органічною частиною соціуму, збагачуючи його власною унікальністю і своєрідністю індивідуальних проявів. Індивідуальні якості особистості, проявляючись в структурі об'єктивації, збагачують зміст соціалізації і надають їй особистісний сенс [3, с. 71].

У процесі навчання у вишу можуть бути реалізовані практично всі напрямки виховного впливу, особливо в університетський професійній освіті. Блоки дисциплін, досить повно представлених в навчальних планах спеціальності, дають можливість отримання: морального, естетичного, фізичного, правового, громадянського, економічного виховання (гуманітарний блок); розумового, екологічного виховання (блок природничо-наукових дисциплін); трудового - під час виробничої практики і безпосередньо в навчальному процесі як в аудиторії, так і під час самостійної роботи.

Як би не була умовна класифікація виховних методів, серед них можна виділити три основні групи: методи, що формують світогляд і ціннісні орієнтації студентів; методи, що стимулюють мотивацію; методи, що сприяють розкриттю творчого потенціалу особистості і її якісному приросту. Останні дві групи методів реалізуються на інтерперсональному і інтраперсональному рівнях.

Невелика кількість спеціальних молодіжних організацій робить сучасний процес навчання в українських вишах практично єдиним полем докладання виховного впливу, яке здійснюється через змістовні і процесуальні характеристики дисциплін, що викладаються. Важко переоцінити виховний потенціал гуманітарних курсів, в процесі вивчення яких формуються світогляд і ціннісні орієнтації студентів. Блок фундаментальних та природничих дисциплін сприяє виробленню інтелектуальних умінь наукового мислення. Блоки педагогічних і фахових дисциплін в виховному плані дають можливість застосування отриманих раніше інтелектуальних умінь, розвитку творчого начала. Зміст стає інструментом виховання лише в тому випадку, коли на основі міцних знань воно транслюється в свідомість учнів за допомогою їх цілісного сприйняття. Слід ширше використовувати міждисциплінарні зв'язки, інтегровані курси, що сприяють формуванню системних знань, а через них - системи переконань, поглядів. Тільки те, що добре зрозуміло, активно засвоєно, спонукає до рефлексії, оціночних суджень, трансформуючись в нові якості особистості.

Виховання у вищій школі актуалізує необхідність суб'єктної самореалізації студентів, визначає необхідним для педагога надавати студентам можливість реалізовувати і нарощувати їх особистісний потенціал в різних видах діяльності. Так на лекціях нами використовувалися різноманітні прийоми активізації мислення і мови студентів. Наприклад, «включена дискусія», давала можливість студентам брати участь в обговоренні висунутого викладачем тези. З метою розвитку самостійності і критичності мислення застосовувалися також прийоми «знайди помилку», коли всі бажаючі, в ході занять можуть висловити думку про те, яке положення, представлене на занятті, здалося їм помилковим. На семінарах кожному учаснику надавалося можливість довести свою думку логічно, аргументовано, коректно. Серед студентів популярні міні-лекції, коли кожен може виступити як лектор по цікаві для його темі, яка вивчається в цей момент.

Результати проведеного нами дослідження процесу самореалізації студентів в різних освітніх установах, показали, що серед молоді користуються популярністю різні форми пізнавальної та соціально-орієнтованої діяльності. Вони дають можливість студентам самореалізовуватися, максимально проявляючи свою креативну спрямованість, самостійність, пізнавальну і соціальну активність. Зокрема, серед міні-практикумів популярні такі як: «Запитай-відповім», «Аукціон ініціатив», «Погляньмо на себе з боку ...» та ін.

Процесуальні характеристики дисциплін часто служать одночасно для досягнення дидактичних і виховних цілей. Гуманізація освіти, в основі якої лежить особистісно-орієнтоване розвивальне навчання, нерозривно пов'язане з

вихованням, є тим всеосяжним процесом, який, пронизуючи всі сторони життя студента, буде сприяти гармонійному розвитку його особистості. Виховні методи реалізуються в процесі педагогічного спілкування, активних методів навчання (семінари-дискусії, контекстне навчання, проблемне навчання та ін.), які спонукають студентів проявити себе у спільній діяльності, прийняти оціночні рішення. Велику роль у вихованні відіграє особистість педагога, його педагогічна майстерність, знання психології студентів.

Виховна задача ще більш ускладнюється, коли студент є одночасно членом колективів різних культурних і освітніх установ. Тут необхідно думати про взаємодію колективів в рамках міста і координує центрі виховної роботи, який би направляв студентську соціальну ініціативу.

Проблема диференціації колективів породжує проблему інтеграції їх впливів на особистість окремого студента. При відсутності такої інтеграції відчуття студентами впливу різних колективів нерідко виявляються суперечливими. Щоб запобігти суперечливість впливів тих колективів, в які входить студент, на процес його особистісного розвитку, треба, з одного боку, знати виховний потенціал кожного колективу, з іншого - забезпечити їх педагогічно доцільну взаємодію. Тільки тоді їх вплив на студента буде збалансованим.

Групові форми виховної роботи в основному використовуються в різних колективах, в які входять студенти. Це перш за все навчальні групи, а також творчі клуби і спортивні секції, які дозволяють студентам задовольнити свої інтереси і розкрити себе з різних сторін. Присутність студента в різних колективах саме по собі явище неоднозначне, суперечливе. Навіть в рамках одного навчального закладу це не моноколектив, а диференційована єдність різнотипних колективів, що виникають під впливом процесів диференціації та інтеграції.

На закінчення вважаємо за доцільне уточнити ціннісні пріоритети виховної компоненти освіти, в рівній мірі стосуються викладачів і студентів: орієнтованість особистості на загальнолюдські гуманістичні цінності; демократизм і толерантність; поєднання загальних цінностей і національної ідеї; розкриття сутнісних креативних здібностей особистості; регіональний аспект виховання, спрямований на формування потреб реалізувати свій творчий потенціал.

Література:

1. Акмеологические основы профессионального самосознания личности / Сост. А.А. Деркач. - Астрахань: Изд-во Астраханского гос. пед. ун-та, 2000. - 330 с.
2. Андреева Г.М. Психология социального познания: Учебное пособие для высших учебных заведений. - М.: Знание,1984.-с.69-90, с.33-34, с.71.
3. Зеер Э.Ф. «Психология профессионального образования. Учебное пособие. Москва-Воронеж, 2003, с. 478.
4. Климов Е.А. Использование психологических знаний в педагогической деятельности.- М.: . Высшая школа, 1984.
5. Романов И.В., Хван А.А. Семантическое поле понятия «профессия». Понятийный аппарат педагогики и образования: Сб. науч. тр. /Ответ, ред. Е.В. Ткаченко - Екатеринбург, 1996/ Вы п.2 - 340с.

6. Тихомирова Е.И. Стратегия современного воспитания. Психологическое и социально-педагогическое сопровождение детей и молодежи: Материалы международной научной конференции. В 2-х т. Т. 2. - Ярославль: Изд-во ЯГПУ им. К.Д. Ушинского, 2006. - С. 151-154.

Ziyavitdinova N. M.
Candidate of economic sciences, assistant Professor
Bukhara engineering technological institute, Uzbekistan

INNOVATION POLICY IN THE EDUCATION SYSTEM

Зиявитдинова Н.М.
кандидат экономических наук, доцент
Бухарский инженерно-технологический институт, Узбекистан

ИННОВАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

The article is dealt with issues of innovation policy in the education system. Attention is drawn to the notion of economic and pedagogical innovations as well as their interrelationship, because in our time in order to realize one idea, it is necessary to consider all the other structures with which the branch affected by us is intertwined.

Keywords: *education, innovation, innovation policy, educational innovations, economic innovations in education.*

В данной статье рассматриваются вопросы инновационной политики в системе образования. Здесь акцентируется внимание на политические и педагогические инновации, а также их взаимосвязь, ибо в наше время для того чтобы воплотить в реальность идею, необходимо рассмотреть другие структуры, с которыми она находится в тесной взаимосвязи.

Ключевые слова: *образование, инновация, инновационная политика, образовательные инновации, экономическая инновация в образовании.*

На современном этапе общественного развития образование превращается в одну из самых обширных и важных сфер человеческой деятельности, которая теснейшим образом переплетена со всеми другими областями общественной жизни. Способность системы образования удовлетворять потребности личности и общества в высококачественных образовательных услугах определяет перспективы экономического и духовного развития страны. При этом важное значение в подготовке специалистов, научных и научно-педагогических кадров имеют научные исследования, проводимые в системе образования.

Образование как сфера распространения фундаментальных и прикладных научных знаний о природе, обществе, культуре имеет следующий воспроизводственный цикл: знание и культура прошлых эпох - настоящее живое знание - воплощение знаний и культуры в действительность и их укоренение в реальной жизни. С течением времени настоящее и будущее вместе со знаниями, заключенными в них, в их носителях, превращается в прошлое, которое должно быть освоено потомками.

Инновационная политика в образовании представляет собой коллективный социальный процесс совершенствования образования в единстве всех стадий и фаз циклов, режимов, уровней и типов воспроизводства, всех функций образования и общества.

В системе мероприятий инновационной политики могут быть оправданы или не оправданы как цели, так и средства и последствия предлагаемых инноваций. При этом как цели, так и средства могут быть экономическими, социальными, педагогическими, социально-психологическими, научно-организационными, материально-технологическими и т.п. В частности, если инновация вводится с экономической целью или в экономическую сферу, а она является неэффективной вследствие экономического же критерия, то она не оправдана. Также инновация может быть не оправдана с точки зрения критерия вложения ресурсов, если, например, требуются значительные затраты на реализацию педагогических или социально-психологических мероприятий.

При этом образовательные инновации могут быть одновременно и экономическими и педагогическими. Так, если поставленная цель - сбережение ресурсов, то это экономическая инновация, но если она проводится посредством рационализации педагогических технологий, то это и педагогическая инновация. Если цель инновации - улучшение качества педагогического процесса, то это педагогическая инновация, но если она проводится посредством внедрения новой системы оплаты труда преподавателей, то это и экономическая инновация.

Экономическая инновация в образовании - это инновация, направленная на совершенствование экономической сферы, связанная с привлечением экономных технологий и вызывающая экономические последствия. При этом инновация, какая бы позитивная она не была с точки зрения своих декларируемых целей, может быть отвергнута по следующим экономическим причинам:

- если отсутствует весь комплекс взаимосвязанных ресурсов;
- если ресурсы, имеющиеся в распоряжении, не могут быть использованы рационально и эффективно;
- если чрезмерны затраты на привлечение и использование ресурсов;
- если возможно нарушение воспроизводственных циклов движения ресурсов;
- если издержки по использованию ресурсов перекрывают положительные результаты от внедрения инноваций.

Жизнеспособность системы образования может быть нарушена в случае дефицита или нерационального использования ресурсов, а также из-за их неиспользования в течение длительного времени. Важно понимать наличие взаимосвязи материальных, трудовых и финансовых ресурсов в воспроизводственных процессах в области образовательных инноваций. Для привлечения и использования в производстве одних ресурсов нужны другие ресурсы, а для тех - третьи и т.д. Кроме того, необходимо обеспечивать устойчивость воспроизводственных процессов всех ресурсов, связанных с

образованием. Следует избегать сосредоточения ресурсов на отдельных, пусть и приоритетных, составляющих циклов, не должно также иметь место суженое воспроизводство образовательной системы вследствие сокращения имеющихся ресурсов в сфере образования.

Однако экономические критерии в отношении необходимости и возможности внедрения инноваций в образование в силу особенностей его природы и решаемых в обществе важных социально-экономических задач не должны быть главными, решающими. В данном случае самыми важными критериями являются критерии, связанные непосредственно с воспроизводством человека, социальными институтами, обществом.

Инновация может быть отвергнута по социальным, педагогическим и социально-психологическим причинам, а также, инновация может отклоняться по нравственным и по управленческим причинам.

Инновационная политика в высшем образовании отличается от инновационной политики в других звеньях образования в сторону больших возможностей коммерциализации инноваций. Проведение инновации, хотя бы в среднесрочном периоде, должно оцениваться и с точки зрения их экономической эффективности.

Литература:

1. Романкова Л.И. Высшая школа социальные технологии деятельности. М: НИИ ВО, 1999.
2. Жильцов Е. Особенности структуризации образовательных инноваций. В книге социальная сфера в рыночных условиях. -М: МГУ ТЕИС. 2004.

Kot K.
graduate student
Southern Ukrainian National Pedagogical University K.D.Ushinsky, Ukraine

INTERACTIVE PORTFOLIO AS A MECHANISM FOR INTERACTION BETWEEN TEACHERS AND PARENTS OF PRESCHOOL CHILDREN

Кот К.
аспірант
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського, Одеса

ІНТЕРАКТИВНИЙ ПОРТФОЛІО ЯК МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГІВ І БАТЬКІВ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

The article presents an analysis of the first phase of development - an experimental work to create an interactive portfolio of pre-school age children. The prospects of cooperation of teachers and parents, the basic directions of innovative activity of preschool educational institution..

***Key words**: cooperation of teachers and parents, interactive portfolio, analysis of the situation of adult interaction, interactive kindergarten platform, support for parents' initiative.*

У статті представлений аналіз першого етапу дослідно - експериментальної роботи зі створення інтерактивного портфоліо дитини дошкільного віку. Показані перспективи співпраці педагогів і батьків, визначено основні напрямки інноваційної діяльності дошкільного навчального закладу.

***Ключові слова**: співпраця педагогів і батьків, інтерактивне портфоліо, аналіз ситуації взаємодії дорослих, інтерактивна платформа дитячого садка, підтримка ініціативи батьків.*

Відповідно до освітньої з парадигмою сім'я не тільки визначає замовлення на освіту дитини, а й відповідає за вибір ресурсів для нього. Для освітньої організації в минуле відходить таке поняття як «робота» з батьками вихованців, на передній план виходить співпраця дорослих як рівноправних учасників педагогічного процесу. Перед педагогами закладів дошкільної освіти як професіоналами стоїть завдання підтримати ініціативу батьків в освіті, вихованні та розвитку дітей, створити позицію союзу з сім'єю дитини, вчитися бути модератором, тьютором освітньої діяльності дошкільника. Сучасному вихователю важливо освоїти мистецтво моделювання ситуації співробітництва з кожною родиною дитини, не нав'язуючи свою ініціативу, а спираючись на нахили, задатки, здібності дитини будувати з батьками його індивідуальну освітню програму.

Дана парадигма не є новою в освіті дошкільника. Співпраця з батьками вихованців завжди було для будь-якого дошкільного закладу пріоритетним напрямком діяльності. Однак в даному взаємодії найчастіше ініціатором виступають педагоги, підтримуючи ініціативу сім'ї брати участь в заходах, представляти свій досвід виховання дитини. Нова освітня ситуація вимагає зміни позиції педагога з наставництва на партнерство і пошук шляхів спільної діяльності з батьками.

Сьогодні поняття "інтерактивна взаємодія" в психолого-педагогічних дослідженнях розглядається як своєрідний процес обміну інформацією, енергією (А. Авер'янов), як процес спільної діяльності людей по виконанню загального завдання (В. Панферов), як суб'єкт-об'єкт-суб'єктна взаємодія, де сприйняття суб'єкта - учасника діяльності - виявляється опосередкованим його діяльністю (Е. Родіонова), як одночасна участь багатьох людей в діяльності (Г. Андрєєва), як узгоджена діяльність суб'єктів щодо досягнення спільних цілей і результатів при вирішенні значущих для них проблем (Н. Радіонова).

Однією з технологій побудови індивідуальної освітньої траєкторії розвитку дитини ми розглядаємо інтерактивне портфоліо вихованця дошкільного закладу. В рамках дослідно-експериментальної роботи, під портфоліо дитини ми розуміємо механізм інтерактивної взаємодії суб'єктів освітнього процесу (вихованців, батьків та працівників дошкільного закладу), спрямований на фіксацію, оцінку і консультування з питань розвитку дитини засобами ІТ-технологій. Ці технології в сучасних умовах соціокультурної і технологічної ситуації можуть стати інструментом виявлення проблем, підтримки і супроводу сім'ї вихованця при вирішенні освітніх завдань.

У сучасному дошкільному закладі батьки все більше звертають увагу педагогів на організацію індивідуального взаємодії з сім'єю. Це доводять результати проведеного анкетування на початку експериментальної роботи. Батьки пропонують для співпраці такі форми як індивідуальні бесіди,

консультації, спілкування по скайпу (76,5%), електронну пошту (83%), чат в соціальних мережах і т.п.

Аналіз анкет, проведених серед батьків вихованців, по темі експериментальній роботі показав, що 91,7% є активними відвідувачами освітнього порталу дошкільної організації, вони користуються скайпом, інтернет-поштою, готові отримувати інформацію через sms повідомлення. Традиційні форми взаємодії Не слід відбивати охоту батьками, так як вони розуміють необхідність у вирішенні колективних, організаційних питань життєдіяльності групи дитячого садка. Однак дорослі більш орієнтовані на використання інтернет комунікацій, що дозволяє бути їм мобільними в отримання різної інформації. Серед даної комунікації дозволяє батькам вирішувати питання публічного обговорення проблем виховання і розвитку своїх дітей, в той же час забезпечує адресне співробітництво, відкрите тільки для конкретного користувача. Тому батьки (67%) висловили бажання отримувати детальну інформацію про розвиток своєї дитини в режимі on-line.

Аналіз співпраці педагогів і батьків в рамках експериментальної роботи дозволив виявити, що 64,2% батьків зацікавлені даною темою. Активну позицію займають 60% батьків, вони готові розробити інтерфейс портфоліо і брати участь в обговоренні перспектив розвитку експерименту. Однак, в освіті дітей, головну позицію, на їхню думку, повинен займати педагог здо (86%). Тому велика частина батьківства бачить себе як помічника педагога в зборі інформації про досягнення дитини і оформленні його портфоліо.

Серед сімей вихованців дитячого садка є невелика група батьків, які ведуть щоденник досягнень дитини (30,9%), включають в нього грамоти, фотографії, малюнки дітей. Крім перерахованих матеріалів дорослі вважають, що змістом портфоліо може бути різна інформація про дитину: грамоти, похвальні листи, нагороди, творчі роботи дітей, рекомендації фахівців робочі зошити розповіді дітей, книги, прочитані дитині, колекції, зібрані дорослими разом з дитиною і т.п.

Всі батьки єдині в тому, що портфоліо має відображати досягнення дитини, проте дорослі - батьки до досягнень відносять результати діяльності дитини і не розглядають особистісні якості дітей. В ході анкетуванні ми звернули увагу батьки на розвиток особистісних якостей дитини. Найбільш значущими, на думку батьків, є вміння домовлятися (86,5%), активно взаємодіяти з однолітками і дорослими, брати участь в спільних іграх (81,7%), вміння проявляє ініціативу і самостійність в різних видах діяльності в грі, спілкуванні (99,9%), бути рухливим, витривалим, володіти основними рухами, контролювати свої рухи і управляти ними (87,8%), дотримуватись правил безпечної поведінки та особистої гігієни (93,9%). Однак, визначаючи значущі якості особистості дітей, батьки не знають, як навчити дітей бути ініціативними, самостійними, активними рухливими і т.п. Їм необхідна консультація фахівців, допомога у виборі інформації про розвиток дітей, технології освіти дитини в відповідність до його індивідуальних можливостей.

Батьки збирають різну інформацію, але вважають, що їм необхідна допомога педагогів у відборі найбільш важливої інформації про дитину,

формах її подання, використання цієї інформації для організації навчання дитини. В оформленні портфоліо дитини, батьки бачать необхідність допомоги з боку педагогів (86,1%). Батьки вихованців (57%) вважають, що взаємодія педагогів і батьків у створенні портфоліо дитини буде сприяти ефективному розвитку дітей. В рамках анкетування батьки запропонували форму спільної діяльності з педагогами. Портфоліо необхідно розділити на кілька сторінок: сім'ї, групи, фахівця, на кожній з яких різні дорослі будуть показувати досягнення дитини, відмічені в тій діяльності, яку організує дорослий. Ідея батьків сприйнята колективом дитячого садка позитивно.

Дошкільна установа сьогодні оснащено різним комп'ютерним обладнанням. Для спільної діяльності педагогів і дітей обладнані у відповідність до сучасних вимог. Дитячий заклад має мережу Wi-Fi, вона і застосовується як освітній ресурс у вирішенні завдань основної освітньої програми дошкільного закладу. Багато педагогів дитячого садка (78%) впевнено володіють комп'ютером, мають підвищений рівень комп'ютерної грамотності.

Однак, інтерактивне портфоліо - це спеціально організована вебсторінка, яка призначена для зберігання інформації про дитину (профіль, досягнення і т.п.) в цифровому форматі і спілкування, в нашому випадку, батьків і педагогів один з одним з питань освіти дітей. В рамках інтерактивного портфоліо актуальним питанням стає простір спілкування дорослих, обговорення і моделювання перспектив розвитку дитини, проектування освітньої траєкторії, вибір ефективних освітніх ресурсів макро- і мікро-соціуму сім'ї. У такій ситуації педагог може брати на себе роль модератора, тьютора, організатора проектної роботи, допомагаючи родині в організації навчання дітей.

Ідею розробки інтерфейсу портфоліо (сторінки) своєї дитини було запропоновано батькам. Планується розробити сайт для вікових груп, на якому буде іменна сторінка дитини, прийнята ініціатива батьків про розробку в інтерактивному портфоліо сторінок сім'ї, групи, фахівця. У режимі розробки розділів портфоліо планується наповнити вже наявним матеріалом, який «збереться» на сімейній сторінці, вона в перспективі повинна бути накопичувальною і статичною, а новий матеріал збиратимуть педагоги (сторінка групи) і фахівці (сторінка фахівця). Планується розробити механізм обговорення перспектив співпраці дорослих, на сторінках портфоліо анотовані гіперпосилання на блоги, профайли, вики, мережеві ресурси інтернет простору, які дозволять батькам дитини отримати компетентну підтримку, як в питаннях розвитку і освіти дітей, так і освітніх ресурсах фахівців, освітніх організації. У портфоліо дитини планується моніторинг досягнень дитини, які він набуває в процесі спільної діяльності з батьками, педагогами та фахівцями установи.

В рамках дослідно-експериментальної роботи ми плануємо використовувати базу інтерактивного портфоліо як спосіб включення сім'ї в освітню діяльність дитини, підтримку ініціативи батьків в отриманні освіти дітьми, допомога дорослим у створенні умов для активності дитини у виборі свого змісту освіти. Завдання інноваційної майданчика побудувати освітній

маршрут кожного вихованця, орієнтуючись на розвиток його індивідуальних особистісних якостей, можливостей і здібностей.

Серед популярних форм роботи були: батьківські збори, клуби для батьків: «Назустріч один одному», «Ми разом», майстер-класи: «Моя сім'я і Я», «Сімейний герб», «Улюблені кулінарні рецепти моєї сім'ї», «Вироби з природного матеріалу», ігрові тренінги: «Заспокойте дитину, що плаче», «Знайдіть підхід до дитини, який не бажає виконати ваше прохання» та інші. Педагоги і батьки спільно готували і організовували для дітей екскурсії по визначних місцях міста, походи в театри, музеї, дендрарій. Сім'ї вихованців традиційно брали участь в спортивних святах, ранках, конкурсах, акціях, які ініціюють педагоги дошкільного закладу.

Перспективними напрямками експерименту є розробка і реалізація механізму співпраці, який повинен бути побудований на принципах суб'єктності учасників, наступності в організації умов освітньої діяльності дитини, адресної допомоги і підтримки сім'ї дитини, обліку соціокультурної ситуації розвитку дитини і освітніх потреб сім'ї, в розробці інтерфейсу портфоліо, систематизації досягнень дітей, організації співпраці установи і сім'ї в нових умовах з урахуванням соціокультурної парадигми в суспільстві і в розвитку освітнього потенціалу учасників.

Література:

1. Воспитателю о работе с семьей : пособие для воспитателей детских садов / Л.В. Загик, Т.А. Куликова, Т.А. Маркова и др. / под ред. Н.Ф. Виноградовой. - М.: Просвещение, 2005. - 122 с.
2. Далинина Т.В. Современные проблемы взаимодействия дошкольного учреждения с семьей // Дошкольное воспитание.- 2014. - №1.- С.41-49.
3. Детский сад и семья: современные формы взаимодействия : пособие для педагогов учреждений, обеспечивающих получение дошкольного образования / под ред. М.М. Ярмолинской. - Минск: Лексис, 2004. - 243 с.
4. Дзюбенко А.А. Новые информационные технологии в образовании. - М.: ВШ, 2000 – 213 с.
5. Коваль Н. Н. Возможности современных программных средств ИКТ, их влияние на формирование информационного образовательного пространства педагогического деятельности // Азимут научных исследований: экономика и управление. - 2012. - № 1. - С. 27-31.
6. Смолянинова О.Г. Технология электронного портфолио в образовании: российский и зарубежный опыт: монография. Красноярск: СФУ. 2012. 332 с.

Kulyk O.D.

Ph.D., Associate Professor

SHEI "Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University"

THE SECONDARY SCHOOL STUDENTS' SPEECH DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF LEARNING MORPHEMIC KNOWLEDGE AND WORD BUILDING: THE PSYCHOLOGICAL ASPECT

The author claims that one of the elements in children's speech development is their systemic knowledge of morphemics and word building; it is proven that achieving the goal of the

lesson requires that the teacher should take into consideration psychological factors existing in the process of the children's speech development.

***Key words**: teen age, schoolchildren, secondary school, lesson, the Ukrainian language, morphemics, word building, speech development.*

Introduction. Speech development is an integrated notion including improved sound culture of speech, intonation expressiveness, updated and extended vocabulary, better-developed grammar structure, connected speech patterns and is viewed as the basic and guiding principle to bring together all aspects of children's speech activities. The level of speech development achieved by a student at school provides the foundations for further learning, predetermines social adaptation and professional activities, as only well-developed speech can form the person's ability to use new ways to express experiences and transfer knowledge to others.

Learning morphemics and word building is important for children's speech development as it substantially promotes their spelling skills, introduces them to main ways of nomination and peculiarities of word building, which influences children's active vocabulary, while the skill of defining the meaning of word building morphemes sets them towards acquisition of the entire grammar system of the language. Becoming aware of the meaning of a lexeme, establishing semantic and word building ties between derivatives and the words from which they are derived serves as the foundation to root corresponding notions in the speech competence of a student.

Morphemics and word building belong to the parts of linguistics which are most complicated for understanding. In addition, practice shows that even after completing these topics students tend to make mistakes in their own speech practice.

Results and Discussion. Linguistic, didactical and methodological problems of children's speech development have been and still remain to be the subject of research work by many domestic and foreign scholars and practicing teachers (O. Biliayev, V. Gorianyi, V. Gorpynych, N. Grypas, S. Karaman, I. Kovalyk, V. Melnychaiko, I. Oliynyk, M. Pentyliuk, G. Peredriy, M. Pliushch, L. Symonenkova, S. Chavdarov, M. Shanskyi and others).

Problems related to acquisition of language and speech development were a point of interest for Ukrainian and foreign psychologists as well. In particular, problems in speech development were researched by O.Luria, L.Vygotskyi, O. Leontiev, G.Miller and others. They suggested various theoretical approaches to reception of both separated units of language, and speech in general in the course of interpersonal communication. In the course of research, attention was paid to various factors affecting reception of speech, particularly the emotional condition and mood (M. Witt, E. Nosenko), and individual cognitive attitudes of the persons involved in communication (V. Admoni) [3; 4; 6; 7; 8; 9].

At the same time, such an important aspect as speech development of students

in forms 5 to 9 in the course of acquisition of the word building system of the Ukrainian language seems to have fallen beyond the attention of many researchers.

To find and implement a new, most effective method of speech development for secondary school students in the course of acquisition of the Ukrainian language

word building system, which should result in forming an active and creative personality, able to analyze, cognize and improve oneself, we should take into consideration and reflect on theoretical provision of didactics, psychology, linguistics and methodology of teaching in regard to children's speech development. That is why this publication strives to highlight the psychological factors in the course of speech development of students in forms 5 to 9 as they progress in acquisition of systemic knowledge on morphemics and word building.

Analysis of research works focusing on the problem of children's speech development in the lessons of Ukrainian allows stating that at the present stage the conventional type of school oriented at transmission of knowledge and skills does drastically fall behind the rates at which new knowledge and skills appear. At times, substantial role is played by the students' psychological unpreparedness to work on a certain topic.

In school practice, the propaedeutic introduction to elements of morphemics and word building in envisaged in primary school curriculum (students learn to match and build conjugate words, and learn all meaningful parts of a word), as the chapter "Composition of a word" is studied in the 5th form, and "Word building" follows it in the 6th form together with more emphasis on spelling (students extend their knowledge of the meaningful parts of a word, types of morphological way of building new words, learn about non-morphological ways of word building, and practice to distinguish forms of one and the same word from newly-built words, and learn the skill of analyzing words by their morphemic composition); in the form 7 to 9 period, there is further work on morphemics and word building related to acquisition of curriculum-assigned material. That is, acquisition of knowledge about the word building system of the Ukrainian language falls within the stages of the junior (from 10−11 to 13−14 years old) and senior (from 13−14 to 15−16 years old) teen age.

The main feature of this period is the qualitative psychological development of a teenager who becomes more confident, feels the ability to take reasoned decisions and overcome difficulties [3; 4; 5; 6; 7; 8].

When a teenager develops the skill and desire to learn, when they form a value-based attitude towards their personal development and education, the feeling of growing up stimulates intensive brain work. The form to express a teenager's intellectual development is the synthesis of their mind and abilities, the transition from speech-and-logical way of thinking to hypothetically-deductive one, the tendency to analytical and synthetic analysis of various fields of the social life, the aspiration for the novelty in realization of their efforts, but primarily to achieving qualitatively new results. In this period of their lives, teenagers acquire skills of independent thinking, reasoning, generalization, formulation of conclusions, and learn to prove cause and effect ties.

Over this period, students develop the skill of critical thinking which becomes a crucial factor in forming self-criticism and developing involuntary logical memory. Students also improve the knowledge they have already possess which facilitates formation for other skills and affects all speech mechanisms: they improve reading techniques; the degree of reception, comprehension and reproduction of a text they read or heard; they form individual styles of speech. Due to the growing

sophistication of oral and written utterances, improved syntactical and intonation-related structure of the text, the growing share of evaluative utterances, they develop a larger vocabulary, and form a tendency to engage in creative activities.

Some scientists (G.Kostiuk, A.Markova, V.Onyshchuk) claim that the psychological condition of students at this age is the most favorable to form an individual style of speech, universal principles of communication, choice of speech tools that match the intellectual abilities of the speaker, and ensure proper speech development.

The Swiss psychologist J.Piaget believed that a person undergoes four stages of cognitive development: 1) sensomotor (0−2 years old), preverbal and preceding the emergence of thinking; 2) preoperative (2−7 years old), development of language and pre-logical thinking; 3) the stage of specific operations (7−11 years old), development of the ability to think logically, based on a specific correspondence between an action and its explanation; 4) the stage of formal operations (11−15 years old), development of the ability to engage in logical thinking, to invent explanations for actions while considering their different combinations [1, p. 916]. The transition from one stage to another involves reorganization of structuring and interpreting methods. Each stage is based on the previous one, and new cognitive skills are added to the already accumulated experience.

Thus, the new psychological development formed in the junior school age (goal setting, planning, controlling and correcting their actions, etc.) should become a subjective means of mastering various types of speech activity at the stage of secondary school,

The internal motivation of the learning process is the student's desire for self-perfection, self-knowledge, creative self-development, which, in turn, forms the consciousness and identity of the individual, stimulates the inductive sphere, which plays a crucial part in adolescence.

Equipping the students with the basics of science requires them to master the conceptual framework of this science. Hence the primary position in the work on acquisition of knowledge on morphemics and word building should belong to the process of forming the corresponding notions.

The concept of forming notions proposed by V.Davydov and A.Markova proved to be promising [2]. The appropriateness of the principle of moving from the abstract to the particular has been proved practically as true. The objective law of the need to return to the previously studied material in order to gradually form the notions and enrich them with new features is of great importance. Scientists note that systemic extension of knowledge on a subject suggests permanent saturation of the initial notions (the abstract part) with new features and peculiarities – which means returning to the previous from positions of the following (the movement from the abstract to the particular).

Implementation of these provisions in teaching of morphemics and word

building at school requires partial revision of the course contents, but mostly, it calls for changes in the approach applied to view language phenomena.

In his analysis of the conventional language-teaching methodology from the viewpoint of the scientific notions acquired by the students, V.Davydov notes that

they do not form language actions which could help them discover and memorize the actual subject of grammar – the relation between the form and the meaning.

Interest in forming a system of notions requires providing the students with the skills necessary to perform operations in systematization (or classification).

Thus, in the course of building a methodological system for speech development of secondary school students in their acquisition of knowledge on morphemics and word building, one has to ensure that students acquire the material in the unity of the form and meaning, as well as achieve understanding of the interrelationship of notions, i.e. their hierarchy.

Analysis of language phenomena involves active memory operations, active and passive attention, develops accuracy and accumulation of knowledge, regulates the scope of preserved information and facilitates prediction of the internal action plane.

Internal action plane (by Ya.Ponomarev) includes the five stages: 1) the background stage – a person's initial intellectual level, beginning from which development of an internal action plane can be observed; 2) the reproduction stage– reproduction of action in the internal plane and reproduction in the external plane (at this stage, students solve tasks in the external plane only, while they only reproduce ready-made solutions in the internal plane); 3) the manipulation stage – reproduction in the internal plane, for the actions that have been performed in the external plane previously (tasks solved by manipulation); 4) the transportation stage – it is based on manipulation, but with support from the previous manipulation (answers are found by manipulation (displacement), but in the course of repeatedly addressing the task; the way that has been found is now treated as the line of the plane for repeated actions, each action now being strictly correspondent to the task requirements); 5) the programming stage – a well-formed ability to manage one's actions consequently; actions are systematic, arranged by goal and plan, programmed, and correlated to the assigned tasks (the way of solving is quite similar to that used by intellectually developed adults; at first, the plan of a system of actions is drawn, every actions is corresponding to the task conditions, the student is consciously directing their actions, describes the principle on which the system is built and is able to characterize it in a relatively free manner) [6]. All of the mentioned stages are heterogeneous. In each of them, at least two degrees of inter-stage development can be distinguished.

The more stages in their own actions the students can predict and the more accurately they can match their variants, the more successful they will control solving the tasks given by the teacher.

To have lessons in acquisition of morphemics and word building promote the speech development of secondary school students, we think it important to take into account the students' academic interests as well.

Conclusions. Psychologists state that young teens tend to like more collective forms of doing assignments of competitive of game-type nature. Senior teens are more attracted by discussions, experiments, making independent conclusions, search for cause and effect ties, evaluation of certain actions, expressing their opinion on certain topics.

As a rule, senior teens try to test everything on their own and make certain of the truth of ideas or knowledge.

Therefore, with the purpose to ensure speech development of students in forms 5 to 7 during their acquisition of knowledge on morphemics and word building, it would be appropriate to use communicative situations from real life, the students' own experience, mini discussions, role-play etc.; in forms 8 to 9, more complicated types of work should be introduced – problem situations requiring communication, business games, competitions, presentations, disputes, projects, research work etc.

Hence, to ensure speech development of secondary school students in their acquisition of knowledge on morphemics and word building, teachers should take into consideration the following factors: 1) age-specific peculiarities of teens; 2) stages of their cognitive development; 3) the need to create conditions favorable for: a) the students' acquisition of material in the unity of form and meaning; b) the students' prediction of the stages making up the internal action plane; 4) academic interests of teenagers. It is obviously impossible to substantiate all psychological factors influencing the speech development of a personality; hence, further research in this field has been planned.

Literature:

1. Варій М.Й. Загальна психологія : [навчальний посібник]. − 2-ге вид., випр. і доп. − К. : Центр учбової літератури, 2007. − 968 с.
2. Давыдов В.В., Маркова А.К. Концепция учебной деятельности школьников // Возрастная и педагогическая психология. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – С. 243−260.
3. Жинкин Н.И. Механизм речи. – М. : Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1958. – 370 с.
4. Кучеренко І.А. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі: [монографія]. − Умань : ФОП Жовтий О.О., 2014. – 410 с.
5. Охитина Л.Т. Психологические основы урока: в помощь учителю. − М.: Просвещение, 1977. − 96 с.
6. Пономарев Я.А. Психология творения. – М.: Московский психолого-соц. ин-т; Воронеж: МОДЭК, 1999. – 480 с.
7. Петько Л.В. Стимулювання творчих здібностей підлітків засобами втілення образу казкового персонажу // Лялька як знак, образ, функція: Матер. всеукр. наук.-практ. конф. «Другі Марка Грушевського читання» / за ред. О.С.Найдена. – Київ. : ВД «Стилос», 2010. – С. 200–204.
8. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр. – Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.
9. Савчин М.В. Загальна психологія: [навчальний посібник]. − К.: Академвидав, 2011.− 464 с.

Matviienko Olena
Doctor of Pedagogical sciences, professor
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

PEDAGOGICAL COMMUNICATION IN CONDITIONS OF FORMING NEW UKRAINIAN SCHOOL

Матвієнко О.В.
доктор пед. наук, професор кафедри педагогіки та методики початкового навчання
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Some aspects of pedagogical communication are presented in the conditions of a new Ukrainian school formation. It is noted that in the pedagogical practice of a new Ukrainian school the advantage should be given to developing strategy, because it promotes child's subjectivity.

Keywords: *pedagogical communication, future primary school teacher, new Ukranian school.*

Розкрито деякі аспекти педагогічного спілкування в умовах становлення нової української школи. Наголошується, що у педагогічній практиці нової української школи перевага повинна бути віддана розвиваючій стратегії, оскільки тільки вона сприяє розвитку суб'єктності дитини.

Ключові слова*: педагогічне спілкування, майбутній вчитель початкової школи, нова українська школа.*

Актуальність вивчення психічних закономірностей, що лежать в основі педагогічного впливу, підкреслювалася завжди, оскільки саме на знанні цих закономірностей засноване психологічно грамотний вплив на психіку дитини.

Інтерес представляє спроба Г.А. Ковальова [3] окреслити підходи до вивчення проблеми психологічного вплив і визначити саме поняття «психологічний вплив». Г.А. Ковальов запропонував розглядати як одиниці наукового аналізу категорії «психологічного простору» і «психологічного часу». *Психологічний простір* — це те, що представляє собою психічне на рівні одиничного, властивого конкретній людині. Авторами подано різні описи психологічного простору, а саме, − як «образу миру», «квазіпростору», «системи відносин», «семантичного простору». Категорія психологічного часу, відзначає Г.А. Ковальов, знаходиться на самій початковій стадії своєї наукової розробки. Час як психологічне поняття необхідне для опису особливостей віддзеркалення в психіці системи динамічних параметрів і відносин, які впливають на функціонування різних систем в психічній організації людини, а також визначають оцінку людиною подій його життєвого шляху.

Педагогічний вплив – особливий вид діяльності педагога, мета якої – досягнення позитивних змін психологічних характеристик вихованця (потреб, установок, відносин, станів, моделей поведінки).

Молодший шкільний вік – відповідальний період не тільки для навчальної діяльності дитини, а й для розвитку найважливіших особистісних рис, які відображають її ставлення до себе, навколишніх людей, до справи.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння закономірностей особистісного розвитку дитини в той чи інший віковий період психологи широко використовують уведене Л.С. Виготським поняття *соціальної ситуації розвитку*. Це – особлива система взаємин дитини з суспільством, насамперед з батьками, педагогами, однолітками, що виявляється під час *провідної діяльності* – навчання, яке поступово замінює гру. Причому всі досягнення подальшого розвитку дитини відбуватимуться саме в процесі спілкування.

Актуальною потребою учня молодшого шкільного віку є потреба особистісного контакту з учителем як на уроці, так і в позаурочній діяльності, прагнення дістати схвалення, підтримку власних починань і дій.

Тож, педагогічне спілкування в умовах становлення нової української школи – стрижень стимулювання навчальної праці, воно не може бути зорієнтоване на «абстрактного» школяра. Його мета – врахування не тільки актуальних потреб саме цього віку (молодший шкільний вік), а й як найповніша відповідність спілкування розмаїттю індивідуальностей конкретного класу [4; 5; 7; 8; 9].

Характерна риса поведінки молодших учнів з учителем – їх «демократичність», мимовільність реакції. Дітям, особливо першокласникам, дуже хочеться, щоб на уроці вчитель особисто їм приділяв увагу; звертався до них, називаючи ім’я, а не прізвище; якось виділяв голосом, поглядом, жестом. Нерідко молодші діти прагнуть різними засобами привернути до себе його увагу.

Реалістичний рівень домагань, позитивна самооцінка і самоприйняття – найважливіші показники гармонійного розвитку дитини і є запорукою її добрих, конструктивних взаємин з батьками, педагогами, однолітками.

Педагогічне спілкування у навчально-виховному середовищі нової української школи як професійно-етичний феномен потребує від майбутнього учителя спеціальної підготовки не лише для оволодіння технологією взаємодії, а й для набуття морального досвіду, педагогічної мудрості в організації стосунків з учнями, батьками, колегами у різних сферах навчально-виховного процесу. Як професійне за своїм змістом і сферою функціонування, воно може бути професійним і не професійним за якісними ознаками. Професійне педагогічне спілкування на рівні майстерності взаємодії забезпечує через учителя трансляцію учням загальнолюдських культурних цінностей, допомагає засвоєнню знань, сприяє становленню ціннісних орієнтацій під час обміну думками; забезпечує формування власної гідності дитини.

Професійне педагогічне спілкування – комунікативна взаємодія педагога з учнями, батьками, колегами, спрямована на встановлення сприятливого психологічного клімату, психологічну оптимізацію діяльності та стосунків. Непрофесійне педагогічне спілкування, навпаки, породжує страх, невпевненість, спричинює зниження працездатності, порушення динаміки мовлення і, як наслідок, появу у школярів стереотипних висловлювань, бо зменшується бажання думати і діяти самостійно. Зрештою, виникає стійке негативне ставлення до вчителя, до навчання [10; 11; 12].

Спілкування – зовнішня сторона взаємин людей. Розглядаючи *спілкування*

як *вид діяльності*, Б. Ананьєв [1] наголошує, що спілкування – це єдність соціального й індивідуального. Особливою та головною його характеристикою є те, що через нього людина будує стосунки з іншими людьми.

Спілкування є однією із центральних проблем, крізь призму якої вивчають сприймання та розуміння людьми одне одного, наслідування, навіювання, психічне зараження, лідерство та керівництво, згуртованість та конфліктність, міжособистісні взаємини. У психолого-педагогічних дослідженнях відсутня єдність думок щодо розмежування понять «взаємодія» і «спілкування». Існують різні погляди: спілкування – це взаємодія двох чи більше людей, яка включає обмін інформацією (М. Лисіна, К. Платонов М. Каган); спілкування – специфічна система міжособистісних взаємодій і структур (Б. Ломов, В. Кан-Калик); спілкування – взаємодія двох людей, у якій встановлюються ті чи інші взаємостосунки (О. Бодальов).

На основі розглянутих категорій *психологічний вплив* визначається як *функція психологічного простору і психологічного часу.*

Мета будь-якого психологічного впливу — подолання суб'єктивних захистів і бар'єрів індивіда, переструктурування його психологічних характеристик або моделей поведінки в потрібному напрямі.

Існують три парадигми психологічного впливу і відповідні їм три стратегії дії.

Перша стратегія – *стратегія імперативного впливу;* її основні функції: функція контролю поведінки й установок людини, їх підкріплення і напрями в потрібне русло; функція примушення по відношенню до об'єкту впливу. Ця стратегія найменше придатна в педагогічній практиці, оскільки дія, здійснювана без урахування актуальних станів і відносин іншої людини, умов міжособистісних комунікацій, приводить частіше всього до зворотних і навіть негативних наслідків.

Друга стратегія – *маніпулятивна* – ґрунтується на проникненні в механізми психічного віддзеркалення і використовує знання в цілях впливу. Цю стратегію застосовують для формування громадської думки, наприклад, в рекламі, а іноді і в педагогічній практиці [13].

Третя стратегія – *розвиваюча.* Психологічна умова реалізації такої стратегії – діалог. Принципи, на яких вона ґрунтується, – емоційна і особистісна відвертість партнерів по спілкуванню, психологічний настрій на актуальні стани один одного, довіра і щирість виразу відчуттів і станів.

У стані діалогу дві особистості починають утворювати якийсь загальний психологічний простір і часову протяжність, в якій вплив у звичному сенсі слова перестає існувати, поступаючись місцем психологічній єдності суб'єктів, в якій розгортається творчий процес двостороннього розкриття.

Через що, у педагогічній практиці нової української школи перевага повинна бути віддана розвиваючій стратегії, оскільки тільки вона сприяє розвитку суб’єктності дитини. Саме суб’єктність як кінцева мета педагогічного впливу є ознакою, що відрізняє повноцінний педагогічний вплив від неповноцінного впливу, яким є об'єктний вплив.

Суб'єктність – це характеристика активності суб'єкта, що виражається в ступені реалізації дієвого і ціннісного аспектів його образу «Я».

Суб'єкт-суб'єктний, розвиваючий педагогічний вплив відрізняється і за мотивами, що спонукають педагога до впливу. Це орієнтація на благо дитини (розвиток її особистості, психологічне благополуччя і т.д.), а не на власні інтереси педагога (зручність, легкість досягнення результатів, відсутність неприємностей з адміністрацією школи, дешевий авторитет і т.п.).

У зміст цілей педагогічного впливу входить не тільки зміна поведінки дитини, але і зміна її відносин. Якщо мета педагогічного впливу зводиться тільки до зміни поведінки, а дійсне відношення залишається без зміни, дитина зупиняється в своєму розвитку, отже, педагогічні цілі не досягаються.

Отже призначення педагогічного впливу не в маніпулюванні дитиною («щоб любила вчителя»), не в корекції її дій («щоб добре себе поводила») і не в придушенні її «нерозумної» волі («щоб слухалась старших»), а у представленні їй можливості самостійно і усвідомлено робити вибір, стаючи суб'єктом власного життя.

Досягнення певних змін у мотиваційній сфері дитини призводить до того, що ініціюється активність дитини, вона шукає прийнятний спосіб поведінки у ситуації, що склалася. Якщо дитина не знає, як вчинити, педагог повинен допомогти їй, забезпечивши інформацією про способи поведінки або виконання діяльності.

Стосовно педагогічного діалогу, то ми називаємо *педагогічним контактом* особливий стан єднання педагога та учнів, який характеризується взаєморозумінням, співпереживанням і готовністю до взаємодії. Ознаками того, що в учителя є контакт з учнями, їхніми батьками у процесі спілкування є: взаємне особистісне сприйняття вчителя і учнів, відкритість у стосунках і відвертість у висловлюваннях; згода з головними змістовими положеннями взаємодії. Сприйняття думок педагога і учнів як значущих, розвиток їх у подальшому спілкуванні; єдність оцінних суджень; наявність емоційного резонансу; збереження інтересу до подальшої взаємодії; високий рівень контакту очей у бесіді; узгодженість поз, міміки та інтонації у діалозі. Тому, пробудивши активність дитини і забезпечивши її способами виконання певної діяльності, педагог надає їй можливість самостійно приймати рішення і нести за них відповідальність.

Література:

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды : в 2 т. – М. : Педагогика, 1980. – Т. II. – 288 с.
2. Ковалев Г.А. Об активном обучении педагогическому общению.//Активные методы обучения педагогическому общению и его оптимизации. М. : АПН СССР. – 1989. − С. 8−19.
3. Ковалев Г.А. О системе психологического воздействия // Психология воздействия. Проблемы теории и практики. М., АПН СССР, 1989. − 154 с.
4. Ковальчук В. І. Тенденції інноваційного розвитку сучасної школи в Україні // Імідж сучасного педагога. – 2015. – №7. – С. 3–6.

5. Кравець Н.П. Творчий розвиток учнів з особливими освітніми потребами як один із шляхів їх соціалізації // Topical issues of social pedagogy : Collective monograph. − CARICOM, Barbados, 2017. − P. 79−99.
6. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. праць / укл. І.В.Ковальчук, Л.М.Коцюк, С.М.Новоселецька. – Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.
7. Тернопільська В.І. До питання виховання учнів молодшого шкільного віку // Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку. – 2014. – С. 109−112.
8. Тернопільська, В.І. Толерантність як складова соціально-комунікативної культури особистості / ВІСНИК Житомирського державного університету ім. І.Франка. – 2008. - № 40. – С. 92−95.
9. Matviienko O., Scyhmeystryh O. Multicultural upbringing of primary school children in the conditions of Ukraine's eurointegration // World scientific extent: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017. − P. 410−415.
10. Matviienko Olena. Pedagogy of partnership in the process of setting new Ukrainian school // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. − P. 151−156.
11. Matviienko Olena. Pedagogical situations and tasks as means of training for professional activity // Economics, management, law: challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. – Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. – P. 204−208.
12. Matviienko O. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto: Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105−117.
13. Pet'ko L.V. The studying of the manipulation with the students and formation of professionally oriented foreign language teaching environment in conditions of university // «Economics, Management, Law: socio-economic aspects of development»: Collection of scientific articles. Volum 2. − Edizioni Magi − Roma, Italia. – 2016. – P. 250−254.

Ovsiienko L.M.
Ph.D., Associate Professor
State Higher Educational Establishment "Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University" (Ukraine, Pereiaslav-Khmelnytskyi)

THE MAIN PROBLEMS IN TEACHING LINGUISTICS STUDENTS ON THE BASIS OF COMPETENCY-BASED APPROACH

Овсієнко Л.М.
к. пед. н., доцент,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (Україна, м. Переяслав-Хмельницький)

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

The article considers problems in teaching linguistics students on the basis of competency-based approach including such elements as developing new standards, curricula, textbooks, methodology guides, implementation of new pedagogical technologies etc.

Key words: *Linguistics students, competence, competency-based approach, problems in implementation of competency-based approach, institution of higher education.*

Розглядаються проблеми навчання студентів філологічних спеціальностей на засадах компетентнісного підходу, основними з яких є: створення нових стандартів, програм, підручників, навчально-методичних посібників, упровадження нових педагогічних технологій тощо.

Ключові слова: *студенти-філологи, компетентність, компетентнісний підхід, проблеми впровадження компетентнісного підходу, заклад вищої освіти.*

Introduction. One of the main goal of higher education is training a highly-qualified educator at a certain level and in certain field of specialization, market-competitive and competent, with a well-developed set of skills in their professional field and aware of adjacent fields, always ready for permanent professional growth, with a high level of social and professional mobility.

One of the ways to solve this problem is implementation of the competency-based approach to forming willingness in future teachers to improve their professional skills which is seen as essential and top-priority line in modernization of the higher education for teachers.

V. Kremen emphasizes that the problem of training competent specialists and well-developed personalities is quite relevant nowadays. It applies particularly to the countries engaged in reforming their higher education, especially with the use of the competency-based approach, in order to join the common European educational space [2, p. 3; 3; 4; 5; 6].

The competency-based approach directs education to forming a number of competencies (knowledge, skills and attitudes etc.), that the students are expected to acquire during their years at an institution of higher education. It suggests forming professional pedagogical competency in future graduates, rather than mere transmission of knowledge and skills from teacher to student.

The competency-based approach moves the focus from the process of accumulating institutionally determined body of knowledge and skills to the plane of forming and developing an ability to act and apply the acquired knowledge and experience in different situations. "At present, this approach embodies the innovative processes in education. It ensures ... forming the key, branch-specific and subject-specific competencies" [3, p. 9].

It requires teachers to move the focus in their activity from the plane of information to the plane of organization and management.

Hence the competency-based approach is an effective tool in preparing students to application of their knowledge in practical activities. Students acquire a set of key, branch-specific and subject-specific competencies that determine success of their adaptation in the society.

In the global education practice, the notion of competency as one of the educational goals has recently become one of the central points, and inclusion of competency-forming tasks into the framework of higher education has resulted from the changes in methods, ways, forms and technologies of educational activity, which are the main elements in general modernization of education.

Problems of the competency-based approach and pedagogical competence have been researched by Yu. Vardanian, F.Gonobolin, E. Zeyer, I. Ziaziun, I. Kolesnikova,

N. Kuzmina, M. Lukianova, A. Markova, Ye. Rogov, V. Slastionin, V. Sierikov and others.

Attempts to analyze the essence of the notion "competence" and characterize its constituent elements can be found in the works by such scholars as O. Lokshyna, O. Pometun, N. Golub, S. Omelchuk, S. Karasman, M. Pentyliuk and others.

A substantial contribution to developing methodological aspects of implementing the competency-based approach has been made by V. Baidenko, O. Bermus, N. Bibik, I. Gushlevska, I. Zymnia, I. Yermakov, O. Lokshyna, O. Ovcharuk, O. Pometun, O. Subetto, S. Trubachova, L. Khoruzha, A.Khutorskyi and others.

This problem has also been studied by psychologists O. Asmolov, I. Bekh, V. Davydov, I. Pidlasyi, A. Petrovskyi, V. Rybalka, V. Semychenko, V. Tatenko and others.

Competency-based approach as a foundation of effective teaching a has been considered by a number of Western scholars including A. Bermus, G. Bowden, M. Leiter, S. Maslach, G. Raven, E. Toffler, R. White, R. Higerty, E. Short and others.

The problem of competency-based approach in education has been the subject of several dissertations (O. Shavaliova, O. Irba, G. Lysenko, N. Kurkulenko, O. Shamianov and others)

Nevertheless, the issue of implementing the competency-based approach into the system of higher education still requires more research to be made.

The article aims to consider main problems in teaching linguistics students on the basis of competency-based approach.

Results and Discussion. At the present stage of education development, there is no doubt that knowledge by itself, without skill in using it, cannot be sufficient to solve the problem of preparing a person for real work life. It is widely known that knowledge cannot be transmitted but only acquired in the course of a personally meaningful activity. Knowledge by itself, without being supported with certain user skills, cannot solve the problem of teaching and preparing a student for their future professional activities.

Hence the educational process should result in something more than merely knowledge and skill, but into certain personality traits that make up the professional competence of future linguists. The recently developed competency-based approach consists in replacing the obligatory system of forming the volume of knowledge, skills and qualifications with the set of competencies to be formed in students on the basis of the updated curriculum contents and in the course of their professional activities.

In our country, implementation of key competencies into the contents of education and introduction of appropriate education quality monitoring is gradual and accompanied with wide discussions among experts and the teaching community, and the search for profound scientific and didactical reasoning.

Both scientists and practical specialists agree that in higher education, implementation of competency-based approach means shifting the focus from the process of education to the result of education in the plane of activity; to viewing this

result with the needs of society in mind; to ensuring the graduates can meet the new demands of the labor market.

Competency-based approach changes the goal and vector of higher education contents – from transmitting the knowledge and skills component to training a future teacher with well-formed life and professional competencies. In all of its meanings and aspects, this approach gives a most exact representation of the modernization process.

Competency-based approach is directly related to the idea of all-round training and upbringing of an individual not only as a highly-qualified specialist but also as a personality, a member of a social environment and a collective, i.e. it is humanitarian by its essence.

Peculiarities of competency-based approach in higher education can be said to include as follows: 1) determining competencies as the final result of teaching and their purposeful development; 2) shifting the focus from informing the subjects of teaching to ensuring their skills to use the information for practical problem-solving; 3) evaluating the level of competencies developed in students as a result of the educational process; 4) student-oriented teaching; 5) professional training aimed to ensure employment of graduates [1, p. 29; 9; 12; 13; 14].

Competency-based approach envisages forming professional and personal qualities, organizational skills, decision making abilities, willingness to undertake responsibility, developing communicative abilities and skills in evaluation of social processes, determining the role and place of one's professional activities and the ways to improve them.

Competency-based approach in higher education implies teaching by an action, suggesting that students work to acquire and extend experience in independently solving real problems, learn and develop their skills in adapting to new situations and find a rational solution to any problem.

The conceptual essence of competency-based approach lies in arming the students with a clear-cut system of professional competencies objectivized by the nature, level and trends in development of economy, science, education and culture as all the fields and types of human and society activities; "in turning the educational process towards the human being, basing on anthropological and axiological grounds of its development; in using the peculiarities of the person-oriented approach to counter the knowledge-oriented approach being the essential condition for modernization of higher education" [11, p. 122].

Hence the problem of competency-based approach in higher education has been given appropriate attention in Ukraine. Over the years of independence, our state has approved a series of laws and government decrees in the field of education that have created the grounds for development and implementation of modern education contents. As a result of generalizing the information on the state of implementation of competency-based approach into the higher education system, particularly based on research works by O. Chernyshov [10], a set of problems related to this issue can be singled out:

1. State standards for higher education emphasize the top-priority nature of forming competencies, but across filed of education, the competency ideas are often presented out of system and in a very uneven manner.

2. The competency goal so widely presented in regulatory documents has not been reflected properly in the contents of textbooks and methodology guides for higher education yet. The majority of modern textbooks still fall within the conventional paradigm of teaching; there is a shortage of new-generation textbooks, including interactive editions etc.

3. The idea of competency-based approach has become one of the cornerstones of the new assessment system. This aspect should be taken into consideration when developing a new system for monitoring the quality of education and, if possible, the system for control and assessment of student achievements has to be modified accordingly.

4. An objective problem in implementation of competency-based approach to training future language teachers is the need for technological adaptation of the academic activities to new requirements. Conventional pedagogical technologies cannot ensure efficient formation of students' competencies.

5. The factor of psychology, the ability to react to changes, flexibility in taking new decisions, the ability to overcome stereotypes in thinking and acting – all of these pose another problem in implementation of competency-based approach to teaching. Ensuring readiness of the future teacher to realizing new tasks in both personal and professional dimensions appears as a necessary condition for implementation of competency-based approach to organizing the process of education.

6. Difficulties in interaction with the social environment, civil and cultural organizations, family etc.

Conclusions. Basing on the abovesaid, it can be concluded that the competency-based approach changes the goal and vector of higher education contents − from transmitting the knowledge and skills component to training a future teacher with well-formed life and professional competencies. However, effective implementation of competency-based approach into academic activities of linguistics students is currently hindered by a number of problems still unsolved, including development of new standards, curricula, textbooks, methodology guides, implementation of new pedagogical technologies etc.

Literature:

1. Заблоцька О.С. Компетентнісний підхід як освітня інновація : порівняльний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу : htpp://www.eprints.zu.edu.ua.
2. Кремень В.Г. Вступне слово президента АПН України // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : матеріали методологічного семінару. – К. : Педагогічна думка, 2009. – С. 3–4.
3. Овсієнко Л.М. Інноваційні процеси в системі формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів-філологів в Україні // Innovative processes in education: Collective monograph. − AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – P. 130−141.
4. Овсієнко Л. Особливості поетапного навчання лінгвістики тексту студентів філологічних спеціальностей на засадах компетентнісного підходу // Українська мова

і література в школі. – К. : Видавництво ТОВ «Лазурит-Поліграф», – 2014. – № 3. – С. 41–46.
5. Овсієнко Л. Проблеми реалізації компетентнісного навчання в процесі підготовки майбутніх учителів-словесників // Педагогічні науки. – 2012. – Випуск LXI. – С. 281–287.
6. Овсієнко Л.М. Сутність понять «компетенція», «компетентність», «компетентнісний підхід», «якість освіти» у світлі сучасної освітньої парадигми [Електронний ресурс] // Науковий вісник Донбасу (Педагогічні науки). – Луганськ, 2013. − № 2. – С. 1−13. − Режим доступу : : nvd.luguniv.edu.ua/archiv/№№22/13olmsop.pdf.
7. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті // Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий підхід на українські перспективи. – К. : Освіта, 2004. – 111 с.
8. Теслюк В.М. Компетентнісний підхід у вищій професійній освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal /chem _biol/nvnau.
9. Тернопільська В.І. Структура професійної компетентності майбутнього фахівця // Науковий вісник Мелітопольського держ. педагогічного унту. Серія: Педагогіка. – 2012. – № 9. – С. 208–213.
10. Чернишов О. Упровадження компетентнісного підходу // Освіта. – 2008. – № 4. – С. 5–7.
11. Шевченко Г.П. Концептуальна сутність компетентнісного підходу : європейський вимір // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : матеріали методологічного семінару. – К. : Педагогічна думка, 2009. – С. 121–130.
12. Ovsiienko Liudmyla. Multimedia technologies in strategy of competence oriented teaching text linguistics to Philology students // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. − Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. − P. 338-345.
13. Ovsiienko L.M. Regularities of competently directed learning of text linguistics of studets' philological specialities // Economics, management, law: socio-economical aspects of development: Collection of scientific articles. Volum 2. Psychology. Pedagogy and Education. − Edizioni Magi − Roma, Italy. – 2016. – P. 245−250.
14. Pet'ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. − P. 467−472.
15. Matviienko Olena. Pedagogy of partnership in the process of setting new Ukrainian school // Challenges and opportunities of scientific thought development: Collection of scientific articles. – GPG Publishing Group, Pretoria, South Africa, 2017. − P. 151−156.

Oliynyk H.M.
Candidate of pedagogical sciences, lecturer
Ternopil National Pedagogical University named after V. Hnatyk (Ukraine, Ternopil)

FEATURES OF SOCIOCULTURAL ANIMATION IN SOCIAL WORK

Олійник Г. М
к.пед.н., викладач
ТНПУ імені В. Гнатюка (Україна, м. Тернопіль)

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АНІМАЦІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

The article presents the concepts ANIMATION and SOCIOCULTURAL ANIMATION. The author writes that sociocultural animation is one of the main branch in social work. Its aim is the forming culture in the personality, stimulating in personality his/her faith awakening in his/her possibilities.

Keywords: *animation, sociocultural animation, feature animation, animation activities.*

Розкрито поняття «анімація» та «соціокультурна анімація». Виокремлено, що соціокультурна анімація є основним напрямом соціальної роботи та спрямована на формування загальної культури людини, пробудження в особистості віри в свої можливості, розвиток творчих здібностей, активізацію процесу спілкування, самопізнання, самореалізації та самовдосконалення

Ключові слова: *анімація, соціокультурна анімація, функції анімації, анімаційна діяльність.*

Актуальність. В сучасних умовах розвитку суспільства соціальна робота потребує ефективного пошуку нових шляхів розвитку професійної сфери. Адже вона виконує одне із важливих завдань – створення необхідних умов для всебічного, гармонійного розвитку особистості шляхом організації дозвілля і рекреаційної діяльності. Адже відбувається соціалізація особистості, формується певна поведінка. І в цьому плані вона виконує універсальну роль своєрідного посередника, стимулюючи особистість до творчої діяльності, вияву і розвитку потенційних здібностей і можливостей у різних сферах і видах творчості. Об'єктом впливу соціального працівника може бути будь-яка особистість, а також люди, які потрапили у складну життєву ситуацію, і тоді засоби впливу (мистецтво, ігрова діяльність, дозвіллєві заходи) мають терапевтичний, корекційний характер [3; 8; 9; 13; 14; 15]. Через це, соціальний працівник сприймається як член групи, який бере участь в її житті, а не спостерігає пасивно за її функціонуванням; відповідає за культурне і соціальне удосконалення групи. Саме він створює певні умови для людей, які б виявляли потяг до культури, пізнання культурних цінностей; допомогти встановити добросердечні взаємовідносини в групі; стимулювати їх до творчої діяльності.

Нещодавно у соціальній роботі з'явився новий напрям, який визначається також як метод і технологія соціальної роботи, – соціокультурна анімація [4].

Основна мета статті – розкрити особливості соціокультурної анімації в соціальній роботі.

Виклад основного матеріалу. Заслуговують на увагу зарубіжні науковці, які досліджували різні аспекти анімаційної діяльності особистості, а саме: В.Бочарової, І.Булигіної, Б.Вульфова, Т.Гальпєріної, Ю.Жукова, В.Квартальнова, В.Кісельова, Н.Кісельової, Ю.Красильникова, Л.Курило, Ф.Лаврова, Є.Мамбекова, М.Петрової. Але, на жаль, у вітчизняній науці ця проблема є малодослідженою, а анімаційна діяльність здебільшого розуміється лише у контексті дозвіллєвого напряму: О.Безпалько, М.Головатий, А.Капська, О.Карпенко, М.Панасюк та ін. Хоча багато науковців вважають, що ситуація, яка склалася в Україні, потребує активного втручання соціального аніматора.

До того ж, існує багато підходів до тлумачення змісту анімації. Уперше визначення анімації надав Ж.Емоф: анімацією називають діяльність у середині або зовні групи, колективу, певного кола людей, що мають на меті розвиток

стосунків та регуляцію суспільного життя за допомогою напівдирективних методів; це метод включення й участі [11, с. 19].

Розширити й конкретизувати анімацію через виокремлення провідних ознак пропонували Р.Лабурі та П.Безнар: «Анімація – це сукупність занять, видів діяльності, відносин; заняття стосуються інтересів, що виявляються особистістю в її культурному житті й особливо у вільний час (художні, інтелектуальні, соціальні, практичні, фізичні); заняття відповідають потребам у спілкуванні, освіті, діяльності, які не задовольняються закладами, що існують, та співвідносяться з відновлювальною, розважальною, розвивальною функціями вільного часу; ці заняття добровільні (на відміну від шкільних обов'язків), йдеться або про здійснення будь-якої діяльності або участь в організації (клуб, асоціація); ці заняття не потребують попереднього „рівня, тобто екзаменів або дипломів; ці заняття безкорисливі, не мають на меті отримання кваліфікації або диплому; ці заняття здійснюються здебільшого в групах, які організуються в закладах та організаціях (культурних центрах, клубах, центрах літнього відпочинку та ін.); заняття реалізуються за допомогою аніматора, професійного або добровільного, який використовує методи активної педагогіки [11, с. 17−18]».

Термін «анімація» має латинське походження (anima – вітер, повітря, душа, жива істота). У наукових гуманітарних дослідженнях використовують поняття «анімація» (соціальна, соціально-культурна, соціокультурна, педагогічна) та анімаційна діяльність. Науковці, зауважують, що поняття «анімації» необхідно розглядати в сукупності провідних характеристик, оскільки воно є похідним для розвитку анімаційного напряму в теорії та практиці різних наукових дисциплін. Наприклад, Л.Тарасов загалом пропонує не використовувати термін «анімація» для позначення власне явища, а розуміти його як базове поняття родового терміна, етимологія якого розкриває найважливішу сутнісну характеристику явища [10, с. 30].

Аналізуючи соціально-культурну анімацію як вид дозвілля, І.Петрова виокремлює її пріоритетні напрями: анімація у роботі із соціально-незахищеними верствами населення, анімація в закладах культури, зокрема театральна, рекреаційна анімація, шкільна анімація, туристична. Очевидно, що напрями не мають критерію їх виділення, оскільки мають різновидові характеристики. Отже, анімація є способом ініціації творчих потреб людини та її соціальної активності, оптимізації міжособистісних та між групових відносин, соціально-культурної інтеграції, самосвідомості та самовизначення особи в контексті побудови громадянського суспільства [7, с. 72−73].

Великий інтерес становить визначення «соціокультурної анімації» науковця М.Сімоно, який визначає соціокультурну анімацію як область суспільного життя, учасники якої ставлять перед собою метою певна зміна поведінки в міжособистісних і колективних відносинах шляхом прямих впливів на індивідів [6].

Особливе зацікавлення становить педагогічний доробок М.Ярошенка, в якому дослідник теоретик, вказує, що в понятті анімації злиті два її аспекти – соціальний і педагогічний, унаслідок чого анімаційна діяльність визначається

автором одночасно як виховний процес і як процес соціальної творчості. До того ж, розкриваючи сутність феномена соціокультурної анімації, М.Ярошенко представляє її як «особливий вид соціально-культурної діяльності соціальних груп і окремих індивідів, що заснована на сучасних технологіях (соціальних, педагогічних, психологічних, культурологічних тощо), та забезпечують подолання соціального та культурного відчуження» [12, с. 19].

До актуальних питань анімаційної діяльності відноситься й конкретизація її різновидів у роботі соціального працівника. Зрозуміло, що основні напрями анімаційної роботи пов'язані з подоланням особистісних тенденцій до соціальної дезінтеграції: 1) профілактика соціально-психологічних відхилень (девіантна поведінка підлітків, наркоманія, суїцидна поведінка тощо); 2) реабілітація критичних станів особистості (наприклад, комунікативна реабілітація, арттерапія тощо); 3) допомога у творчій самореалізації особистості; 4) зміцнення системи соціально-психологічних відносин особистості та групи [12].

Також у науковій літературі виділяють анімацію соціальну, культурну, соціокультурну, соціовиховну, педагогічну тощо. Професійне поле анімаційної діяльності досить широке. Залежно від різних критеріїв анімацію поділяють на: міську, вуличну (за географічним критерієм); соціальну, культурну (за змістом, специфікою рівня впровадження); політичну, комерційну, шкільну, естетичну (за сектором основної діяльності); професійну, волонтерську (за статусом аніматора); суспільну, приватну; прибуткову, неприбуткову (за видом фінансування); анімацію, сконцентровану на змісті, групі, відносинах, навчанні (за педагогічним критерієм) [2].

Анімаційну діяльність також можна охарактеризувати й за деякими допоміжними критеріями, а саме: анімація молоді, дорослих, людей похилого віку тощо (за віком особистості); анімація середовища робітників, селян, службовців тощо (за професійною своєрідністю); анімація за гендерною ознакою та за культурним рівнем учасників; анімація музичного дозвілля, туризму, спортивна анімація, театральна, кіноклуб, фотоклуб, рукоділля (за змістом заходів) тощо [1, с. 384].

Висновок. Отже, соціокультурна анімація є одним із основних напрямків соціальної роботи, яка спрямована на формування загальної культури людини, пробудження в особистості віри в свої можливості, розвиток творчих здібностей, активізацію процесу спілкування, самопізнання, самореалізації та самовдосконалення. Адже соціокультурна анімація полягає у подоланні соціального та культурного відчуження з метою усунення особистісної соціальної дезінтеграції реабілітації критичних станів людини, допомоги в творчій самореалізації.

Література:

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д.Звєрєвої. – 2-е вид. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
2. Лесіна Т.М. Соціально-педагогічні умови стимулювання майбутніх соціальних педагогів до анімаційної діяльності : дис. … канд. пед. наук : 13.00.05 / Т. М. Лесіна. – Луганськ, 2009. – 253 с.

3. Матвієнко О.В. Педагогічна взаємодія суб'єктів навчально-виховного середовища школи як складова соціально-педагогічної системи // Topical issues of social pedagogy : collective monograph. − CARICOM, Barbados, 2017. – С. 100−122.
4. Олійник Г.М. Анімація в соціальній роботі як предмет дослідження // Соціальна робота: виклики сьогодення: зб. наук. пр. за матер. VI всеукр.наук.-прак. конф. – Тернопіль : Вектор, 2017. – С. 71–74.
5. Олійник Г.М. Організація освітньо-дозвіллєвої діяльності з учнями 5−7 класів : метод. рекомендації / за ред. проф. А.Й.Капської. – Тернопіль, 2014. – 114 с.
6. Орехова Є.Я. Педагогічна та соціокультурна анімація в навчальних закладах Франції // Міжвуз. зб. теоретико-метод. матеріалів. – Барнаул : БДПУ, 2009. – С. 116 –119.
7. Петрова І.В. Соціально-культурна анімація як вид дозвілля // Вісн. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. – 2011. – № 3. – С. 71–74.
8. Петько Л.В. Впровадження педагогічних ідей В.О.Сухомлинського у процес формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища для майбутніх дефектологів в умовах університету // Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання : зб. матер. Всеукр. наук.-метод. конф. / уклад. О.Е.Жосан. – Кіровоград : Ексклюзив-систем, 2015. – С. 315−318.
9. Петько Л. В. Туризм – справа захоплююча // Рад. школа. – 1990. – № 11. – С. 25–29.
10. Тарасов Л. В. Социокультурная анимация в XXI веке: концепція развития социально-поддерживающих гражданских инициатив в России : монография. – М. : Русаки, 2012. – 223 с.
11. Тарасов Л. В. Социокультурная анимация: истоки, традиции, современность. – М. : Одухотворение, 2008. – 132 с.
12. Ярошенко Н. Н. Социально-культурная анимация: учебное пособие [для студентов вузов]. – [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Московский гос. ун-т культуры и искусств, 2004. – 108 с.
13. Kapska A. Y. Professional and ethical culture of the social worker: the import and structure // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. – P. 252-256.
14. Karpenko O.G. The formation of professionalism in future social workers in the conditions of higher school // Geopolitical processes in the world today: Collection of scientific articles. – «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education. Vienna (Austria). 2016. − P. 301−304.
15. Vainola R.H. Modelling of social sphere specialists' professional training // Science and practice: Collection of scientific articles. – Thorpe Bowker. Melbourne, Australia, 2016. – P. 249−251.

Kravets N. P.
Ph.D., Associate Professor
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

THE INFLUENCE OF FAMILY ON IMPROVING READING ACTIVITY IN TEENAGERS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Кравець Н.П.
канд. пед. наук, доцент
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

ВПЛИВ СІМ'Ї НА УДОСКОНАЛЕННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

The article deals with the role of the family in organizing reading activity for the mentally retarded teenagers and upbringing them as active readers

Key words: *teenagers with special educational needs, reading activity, family.*

У статті розглянуто роль сім'ї в організації читацької діяльності розумово відсталих підлітків та виховання їх як активних читачів.

Ключові слова*: розумово відсталі підлітки, читацька діяльність, сім'я.*

Останнім часом знизився вплив сім'ї щодо позитивного впливу на дітей, насамперед підлітків, стосовно виховання їх як активних читачів художньої та науково-пізнавальної літератури. Між тим, умови життя й мікроклімат у родині впливають на загальний розвиток дітей та становлення їх як особистостей, що значною мірою залежить від типології сім'ї, зокрема сім'я нуклеарна чи розширена. Це важливо для сучасної родини, оскільки в розширених сім'ях забезпечується більш високий рівень виховного впливу на підлітків старшими членами родини та підвищення сімейного контролю – однієї зі складових процесу соціалізації дитини. На розвиток та становлення особистості підлітків з особливими освітніми потребами, зокрема розумово відсталих, неабияке значення має наявність кількості дітей у сім'ї.

Зазвичай найсприятливіші умови для виховання дитини має однодітна сім'я. Але часто в підлітків-одинаків внаслідок гіперопіки формується егоцентричний тип особистості із завищеною самооцінкою та досить високими вимогами. Доброзичлива атмосфера, толерантність, взаємодопомога характерні для дводітних родин. Віковими традиціями сімейного виховання відрізняються багатодітні сім'ї, у яких чітко визначено орієнтацію на працю, виховання взаємодопомоги. Проте соціальні та матеріальні умови життя останнім часом значно негативно вплинули на ставлення окремих сімей до дітей, незважаючи на те, нуклеарна чи розширена родина, повна чи неповна.

У сім'ях поступово втрачаються навички повноцінного сімейного емоційного спілкування батьків з дітьми, що негативно впливає на розвиток особистості дитини [1; 2; 3; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15]. Полишена сама на себе дитина, насамперед підліток, починає шукати інших співбесідників, слухачів. Такими якнайчастіше через Інтернет стають слухачі, спілкування з якими відбувається завдяки мобільному зв'язку. Надмірне захоплення часто призводить до комп'ютерної залежності, зокрема й до комп'ютерної шизофренії. Не допустити, подолати комп'ютерну залежність допомагає батьківська корекція, яка є різновидом експлікаційної допомоги (лат. тлумачення, роз'яснення) батьками чи когось із дорослих членів сім'ї у роботі з дитиною [5]. Належних корекційних видів батьківської допомоги особливо потребують підлітки, які зі значними труднощами засвоюють навчальний матеріал з мови, літератури, математики тощо. В умовах сім'ї батьки можуть допомогти дитині засобами мистецтва, використовуючи бібліотерапію. Як вказує О. Осипова, «корекційне читання від читання взагалі відрізняється своєю спрямованістю на ті чи інші психічні процеси, стани, властивості особистості: змінені – для їх нормалізації, нормальні – для їх урівноваження» [8, с. 178].

Завдяки читанню художньої літератури, обговорюючи прочитане з батьками, підлітки опановують уміння спілкуватися, соціальний досвід, отримують естетичне задоволення від прочитаного чи прослуханого тексту, у них підвищується психічна активність. Але, щоб у домашніх умовах діти читали літературу, насамперед художню, необхідна її наявність та володіння читацькою діяльністю. З цією метою ми провели дослідження, у якому взяли

участь 893 учні 7-9 класів, 89 батьків та 26 шкільних бібліотекарів.

Відвідавши шкільні бібліотеки у бесідах з бібліотекарями виявили, що переважна більшість з них не проводять відповідних занять щодо прищеплення школярам бібліотечно-бібліографічних знань та умінь, не організовують авторські й тематичні виставки книг, літературних вікторин, читацьких конференцій, дискусій з дітьми щодо прочитаних ними книг; відсутні ілюстровані картотеки тощо, що не сприяє формуванню інтересу до книги та виховання учнів як активних читачів. За результатами опитування і спостережень лише 13% бібліотекарів організовують різноманітні заходи щодо формування у школярів бібліотечно-бібліографічних знань та умінь, зокрема й постійно залучають дітей до відвідування не лише шкільної, а й місцевої бібліотеки. На це негативно вплинуло закриття багатьох бібліотек у селах, де знаходиться значна частина шкіл-інтернатів для розумово відсталих учнів. Такий стан речей знижує ефективність позакласного читання, в процесі якого учні удосконалюють уміння й навички читацької діяльності.

Зустрічаючись в інтернатах з батьками учнів, ми намагалися виявити роль сім'ї в залученні дітей до читання художньої та науково-пізнавальної літератури. Зокрема нас цікавила наявність в родинах дитячої літератури, читання її дітьми та контроль батьків за цим процесом, оскільки в бесідах із багатьма дітьми дізналися, що у 11,93 % родин «вдома немає ніяких книжок». Лише у 63,9% сімей була наявна дитяча література, переважно вітчизняні й зарубіжні народні та літературні казки і оповідання про дітей. Батьки, в родинах яких наявна література для дитячого читання, відповіли, що діти, навіть учні 8-9 класів, переважно читають казки, оскільки інша дитяча література вдома відсутня [6].

Цікавим виявився факт, що літературу для дитячого читання у переважній більшості родин постачають не батьки дітей, а старші члени родини – бабусі й дідусі, які купують пресу для себе і водночас «щось для читання онукам, переважно казки». Проте незважаючи на наявність літератури, 48,2 % школярів її не читали; крім того, у 87,4 % сімей батьки не цікавилися читанням дітей. Переважно діти самі проявляли ініціативу, намагаючись розповісти батькам про що читали. «Мене не запитують, я сам їм розповідаю» – відповів восьмикласник Коля.

Основна маса опитаних батьків не цікавилася дитячим читанням і не турбувалася щодо відсутності вдома дитячої літератури. Лише у 44,8 % школярів, у яких наявна вдома література для дитячого читання, батьки цікавилися дитячим читанням. Переважна більшість батьків (83,5 %) відповіла, що вдома діти не читають літературу, оскільки вона відсутня, а також тому, що діти читають у школі, а вдома повинні відпочивати. Окремі батьки (8%)

пояснили, що забезпечили дітей електронними носіями – планшетами тощо, тому їхні діти працюють у школі з електронними носіями. Комп'ютер у руках розумово відсталого учня виконує наступні функції: виступає як наочний посібник, як джерело навчальної інформації; забезпечує можливість коригувати властиві учням порушення психічного розвитку, розвивати мовлення, збагачуючи словниковий запас, формує естетичні смаки [3]. Водночас ми повідомили батькам, що тривале читання дитиною матеріалу з електронного носія негативно впливає на її фізичний та психічний стан. У дитини розвивається комп'ютерна залежність, формується кліпове мислення, тому необхідно контролювати хід дитячого читання. Також виявили, які твори подобається читати розумово відсталим підліткам. До експерименту залучили 493 учні 7-9 класів. Результати свідчать, що 25 % респондентам подобається читати оповідання; казки люблять читати 19,6 % школярів, переважно це учні сьомого класу та учні з нижчим рівнем розвитку пізнавальних можливостей. Зокрема 3,7% дев'ятикласників із синдромом Дауна вказали на захоплення народними казками. Вірші із задоволенням читають 17,8% опитаних школярів. Довідкова література цікавить 23,2% респондентів, насамперед учнів 8-9 класів. Зокрема «про науку» бажали читати до 5-6% учнів 7-9 класів, конкретно вказавши напрям: філософія, економіка, історія, право. Фантастикою захоплюються 3,6% учнів, оскільки розумово відсталі не розуміють смислу фантастичних творів. Учениці 8-9 класів відповіли, що з комп'ютерних носіїв читають «романи про любов» [14].

Ми поцікавилися, чому розумово відсталі підлітки читають літературу. Сформованість мотивів читати художню та науково-пізнавальну літературу перевіряли за показниками: читання за вказівкою учителя (за програмою), за порадою знайомих, за бажанням, що дало змогу виявити ставлення учнів до читання не як до процесу діяльності, а як до процесу пізнання. В результаті виявили позитивне, негативне, індиферентне, добровільне й примусове ставлення учнів до читання літератури. Так 44% респондентів вказали, що добровільно відвідують шкільну і місцеву бібліотеки й читають літературу; 56% повідомили, що читати художню і науково-пізнавальну літературу їм рекомендують насамперед батьки, потім – учителі, вихователі, шкільні бібліотекарі. Позитивне ставлення до читання проявили 62 % опитаних семикласників; 45 % школярів повідомили, що читають заради того, «щоб розум був, щоб знати» [4].

Аналіз даних констатувального етапу дослідження дозволив виявити три рівні розвитку читацьких інтересів у даної категорії школярів: ініціативний, стимулювальний, пасивний. До ініціативного рівня віднесли 13% обстежених, які без нагадування педагогів і шкільного бібліотекаря цікавилися художньою літературою, орієнтувалися в тематиці творів. Орієнтуючись по ілюстрації на обкладинці книжки, намагалися самостійно вибирати у шкільній бібліотеці книжки для читання. Прочитавши твір, намагалися самостійно стисло переказати зміст прочитаного, правильно визначаючи головних і другорядних героїв, проявляли власне оцінне ставлення до них або описаних подій, наводили приклади з власного життєвого досвіду. Учні з розвитком читацького

інтересу на стимулювальному рівні (56% респондентів) постійно потребували допомоги з боку педагога чи бібліотекаря. На прохання відповісти «чим сподобався чи не сподобався твір» не виявляли адекватного ставлення до вчинків героїв та описаних подій, оскільки не зуміли визначити причинно-наслідкові зв'язки між зображеним. Імена та прізвища героїв пам'ятали, але самостійно стисло розповісти зміст прочитаного твору або уривок з нього не могли, натомість активно використовували допомогу у вигляді евристично спрямованих запитань, що свідчило про значні потенційні можливості даної групи підлітків. 31% школярів віднесли до пасивного рівня, які не виявляли інтересу до читання творів будь-якого жанру, допомогу майже не сприймали. Більшість з них читали повільно, повторюючи слова та склади в них, а 6% школярів лише намагалися читати по складах, що негативно вплинуло на розуміння зміст прочитаного й формування інтересу до читання літератури. Лише стислий переказ педагогом або бібліотекарем змісту твору з одночасним використанням ілюстрацій та відеоматеріалу викликав деяку зацікавленість до змісту твору [7].

Зважаючи на такий стан речей, ми провели бесіди з батьками. Насамперед ознайомили з отриманими результатами про дитяче читання, з роллю читання в житті людини, зі значенням книги для кожної людини, нагадавши батькам про їхні батьківські обов'язки щодо виховання дітей як особистостей, які в майбутньому мають жити й працювати самостійно. Основне, ознайомили батьків з особливостями роботи з художнім твором, яких вони повинні дотримуватися, організовуючи дитяче читання. Насамперед поцікавитися в дітей після прочитання ними книжки про що читали, тобто, щоб діти уявили і намагалися розповісти те, про що читали. Адже навіть у розумово відсталих підлітків досить бідна уява, обмежений життєвий досвід, на що впливає наявність розумової відсталості. Читаючи, розумово відсталі внаслідок порушення сигніфікативної функції мовлення. не розуміють значення багатьох слів, їм важко розкодовувати зображене у прочитаному матеріалі. Обов'язково поцікавитися в дітей, що сподобалося в читаному творі, зацікавило, чим саме зацікавило, тобто вчити дітей емоційно відгукуватися на прочитане, зважаючи на слова Л. Виготського про вплив афекту на інтелект, що важливо для розумово відсталих підлітків-читачів. Також необхідно виявити, як діти сприймають зображені в творі образи, чим їм сподобалися чи не сподобалися герої, чому не сподобалися.

Одним з напрямів роботи батьків щодо організації та проведення дитячого читання є ознайомлення їх з етапами діяльності дитини-читача з вміщеними в книгах ілюстраціями: пропедевтичний, орієнтувальний, виконавчий. Пропедевтичний етап полягає в ознайомленні з автором і назвою твору та ілюстрацією до твору. Орієнтувальний вимагає роботи з ілюстрацією з метою вияву її змісту порівняно з ілюстрованим текстом. Забезпечення інтерпретації прочитаного, визначення реалізації в ілюстративному матеріалі теми й головної думки забезпечує виконавчий етап. Важливо на кожному етапі роботи з ілюстрацією давати установку на сприймання візуального образу. Пропонували батькам заохочувати дітей до виконання різноманітних творчих

завдань, завдяки яким активізується читацька діяльність: вправляння у виразному читанні, придумування власних ілюстрацій до прочитаного, усне складання опису зовнішнього вигляду героя тощо.

Зважаючи на отримані результати, з якими ознайомили батьків, звернули їхню увагу на необхідність запровадження домашнього читання дітьми художньої літератури та контролю за ним, оскільки така робота забезпечить формування читацької діяльності, виховання кожної дитини як активного читача та корекцію структурних компонентів її особистості.

Література:

1. Матвієнко О.В. Особливості професійної підготовки майбутніх вчителів до педагогічної взаємодії з батьками учнів. Наукові праці ЧНУ: наук. журнал / Чорном. Нац. ун-т ім. Петра Могили; ред. Кол.: О.П.Мещанінов (голова) [та ін.]. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Т. 303. Вип. 291. С. 151−156 (Педагогіка).
2. Кравець Н. П. Аналіз художнього твору – важлива складова читацької діяльності розумово відсталих учнів // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. В. О. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 462 с. – Вип.Х11. – С. 202 – 206.
3. Кравець Н. П. Використання комп'ютерних технологій у процесі роботи розумово відсталих школярів з творами художньої літератури // Особлива дитина: навчання і виховання, 2014. – №1/69 січень-лютий-березень. – С. 28-37.
4. Кравець Н. П. Діалогові технології та корекція читацької діяльності розумово відсталих учнів на уроках літератури // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 55: збірник наукових праць / за наук. ред. академіка В. І. Бондаря. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. – 254 с. – С. 108-115.
5. Кравець Н. П. Особистий розвиток молодших школярів з порушеннями інтелекту в умовах сім'ї засобами художньої літератури / Діти з особливими потребами в початковій школі: поради батькам: Книга 3 / Л. С. Вавіна, А. М. Висоцька, В. В. Жук та ін.; за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. К.: Наук. світ, 2006. – 212 с. – С. 154-174.
6. Кравець Н. П. Особливості психофізичного розвитку розумово відсталих учнів та чинники, що ускладнюють їхню читацьку діяльність // Наукові записки Ніжинського державного університету імені М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки, 2016. - №2. – С. 51-60.
7. Кравець Н. П. Роль художньої літератури у формуванні читацької діяльності розумово відсталих учнів // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Педагогічні науки. Луцьк, 2017. – №1 (351). – С. 141-150.
8. Осипова А. А. Общая психокоррекция: уч. пособие для студентов вузов. М.: ТЦ «Сфера», 2001. 512 с.
9. Петько Л.В. Вивчення гендерних ролей та взаємовідносин у сім'ї зі студентами ВНЗ на практичних заняттях з іноземної мови // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка: зб. наук. праць [за ред. А.Й.Капської]. – Вип. 14 (частина ІІ). – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. – 2012. – С. 112–123.
10. Петько Л.В. Впровадження педагогічних ідей В.О.Сухомлинського у процес формування професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища для майбутніх дефектологів в умовах університету // Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання : зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В.Сухомлинського, 29−30.09.2015 / уклад. О.Е.Жосан. – Кіровоград: Ексклюзив-систем, 2015. – С. 315−318.

11. Петько Л В. Реалізація концепції підготовки магістрів в Україні для роботи в інклюзивному освітньому просторі // Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: Тр. XI Міжнар. наук.-практ. конф., листопад 2011 р. – Ч. І. – К. : ВМУРЛ «Україна». – 2011. – С. 92–94.
12. Тернопільська В. І. Взаємини у системі «педагог – вихованець – батьки» як важлива умова соціально-комунікативного розвитку молодших школярів // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. – Серія 16. "Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики" : [зб. наук. праць] / ред. кол. О. Г. Мороз, Н. В. Гузій [та ін.]. – К.: НПУ, 2007. – Вип. 6 (16). – С. 93-98.
13. Овсієнко Л.М. Методика навчання переказів у 5-7 класах загальноосвітньої школи: навч.-метод. пос. – К. : Міленіум, 2011. – 181 с.
14. Kravets N. P. Parents participation in upbringing their children's with mental retardationas active readers // Geopolitical processec in the word today: Collection of scientific articles. «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education. Vienna (Austria), 2016. − PP. 310-314.
15. Kravets N. P. Reading book as effective means to the formation readers' skills of mentally retarded pupils // Prospects for development of education and science: Collection of scientific articles. − Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2016. − P. 314-317.

Kushniruk S.A.
Ph.D., Associate Professor,
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

FORMAL-LOGICAL ANALYSIS OF THE CONCEPTUAL AND-TERMINOLOGICAL SYSTEM OF UKRAINIAN DIDACTICS

Кушнірук С.А.
к.пед.н., доцент
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, м. Київ)

ФОРМАЛЬНО-ЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ДИДАКТИКИ

Given results of the formal-logical and structural-functional analysis of the national educational-methodical and scientific literature on pedagogy and didactics (1857−2017), which reflect the objective state in development of the conceptual-terminological system of didactics in different periods of its development.

Key words: *pedagogy, didactics, formal-logical analysis, structural-functional analysis, conceptual-terminological system.*

Наведено результати проведення формально-логічного та структурно-функціонального аналізу вітчизняної навчально-методичної і наукової літератури з педагогіки та дидактики (1857−2017), які відображають об'єктивний стан розвитку поняттєво-термінологічної системи дидактики в різні періоди її розвитку.

Ключові слова: *педагогіка, дидактика, формально-логічний аналіз, структурно-функціональний аналіз, поняттєво-термінологічна система.*

Актуальність. Соціально-економічні трансформації в Україні, визначення пріоритетів гуманітарної політики, людиноцентричний характер освіти потребують особливого ставлення до педагогічної науки, яка наповнює суспільство культурологічним та гуманістичним змістом, є невід'ємною

складовою загальної культури українського народу. Досвід минулого, його переосмислення, вивчення історико-педагогічної спадщини українського народу дають можливість простежити розвиток поняттєво-категорійного апарату вітчизняної дидактики [11; 12; 24; 25].

Таблиця 1

Формально-логічний аналіз поняттєво-термінологічної системи вітчизняної педагогіки Розділ «Дидактика» (1857-2011)

	Автор	Рік, вид.	Назва роботи	Загальна к-сть стор.	Об'єм Розділу «Дидактика»	%	Кількість тем	%
1	О. Духнович [5]	1857	Народна педагогія на користь училищ і учителів сільських	91	31 (51, але з вихов.)	34,07%	4/12	33,33%
2	М.Олесниський [16]	1885-1887	Курс педагогіки Вип. 1, 2	335+ 300	166	26,14%	Част.2 7/17	Част.2 41,18%
3	За ред. С.Чавдарова [19]	1940	Педагогіка	592	268	45,27%	8/37	21,62%
4	С.Збандуто [7]	1965	Педагогіка	650	170	26,15%	6/20	30%
5	За ред. О.Кондратюка [8]	1976	Педагогіка	378	150	39,68%	8/23	34,78%
6	М.Савін [20]	1980	Педагогіка	315	84	26,67%	6/23	26,09%
7	За ред. М.Ярмаченка [18]	1986	Педагогіка	546	165	30,22%	7/27	25,93%
9	В.Галузинський, А.Євтух [4]	1995	Педагогіка: теорія та історія	237	53	22,36%	4/14	28,57%
10	О.Падалка, А.Нісімчук, І.Смолюк, О.Шпак [17]	1995	Педагогічні технології	258	20	7,75%	7/37	18,92%
12.	М.Фіцула [21]	2000	Педагогіка	544	142	26,1%	7/26	26,92%
13.	Н.Мойсеюк [15]	2001	Педагогіка	608	207	34,05%	13/23	56,52%
14	Н.Волкова [3]	2001	Педагогіка	576	137	23,78%	12/40	30%
15	В.Лозова, Г.Троцко [13]	2002	Теоретичні основи виховання і навчання	400	175	43,75%	7/14	50%
16	В.Ягупов [23]	2002	Педагогіка	560	226	40,36%	8/22	36,36%
17	І. Зайченко [6]	2003	Педагогіка	528	170	32,2%	10/28	35,71%
18	А.Кузьминський, В. Омеляненко [9]	2003	Педагогіка	418	116	27,75%	7/25	28%
19	С. Максимюк [14]	2005	Педагогіка	667	121	18,14%	6/31	19,35%
20	О. Вишневський [2]	2008	Теоретичні основи сучасної української педагогіки	566	128	22,61%	10/30	33,33%
21	С.Кушнірук [12]	2011	Педагогіка	472	191	40,47%	12/40	30%

Виклад матеріалу. Для визначення основних складових понятєво-категорійного апарату вітчизняної дидактики було проведено формально-логічний та структурно-функціональний аналіз навчально-методичної та наукової літератури з педагогіки та дидактики, оскільки дані види джерел змістовно відображають об'єктивний стан розвитку понятєво-термінологічної системи дидактики в різні періоди її розвитку (таблиці 1, 2), дозволяють визначити базові (стабільні) і новітні поняття та терміни дидактики як галузі педагогічного знання [1].

Вибіркова сукупність джерел була представлена 36 найменуваннями в період з 1857 й до нині (у табл. 1 наведено лише частину аналізованих джерел).

Проаналізуємо базові поняття.

Логічний аналіз – уточнення логічної форми (будови, структури) міркувань за допомогою формальної логіки. Логічний аналіз стосується як міркувань (логічний. висновків, доказів, висновків і т.ін.) і їх складових частин (понять, термінів, пропозицій), так і окремих галузей знань. За допомогою саме цього виду аналізу можна здійснювати побудову формальних систем, конкретних галузей пізнання [22].

Як зазначає В. Безрукова, формально-логічний аналіз дозволяє здійснити характеристику понятєвої системи педагогіки (наприклад, теорії виховання, дидактики і т.ін) [1]. Він являє собою виявлення зовнішніх по відношенню до змісту ознак, властивостей досліджуваного об'єкту.

Статичні цифрові показники відображають не окремі властивості термінів-понять, а всю систему в цілому. Частота, порядок вживання термінів у науковій та особливо навчально-методичній літературі не є довільними: вони відтворюють структуру понятєво-категорійного апарату в конкретний історичний період розвитку педагогічної теорії, зв'язки між його складовими (понятєво-термінологічними полями) тощо [25].

Поєднання формально-логічного та структурно-функціонального аналізу дозволяє розкласти досліджуваний об'єкт (дидактику) на певні складові (підсистеми – теорія навчання, теорія методів навчанн), визначити співвідношення між ними, правила їх об'єднання в групи та ін.

У табл. 1 і 2 (результати формально-логічного аналізу текстів) наведено найбільш загальні зведені показники: 1) довжина тексту аналізованого джерела; 2) загальна довжина досліджуваного об'єму об'єкту (розділ «Дидактика»); 3) дольова участь досліджуваного об'єкту в загальній довжині тексту; 4) кількість структурних складових досліджуваного об'єкту по відношенню до цілого; 5) дольова участь структурних складових досліджуваних підсистем від усієї суми структурних складових загального об'єкту.

Проаналізуємо результати, що представлені отримані в табл. 1.

Для кращого унаочнення результатів ми їх проранжували (табл. 2). Так, найбільший обсяг розділу «Дидактика» по відношенню до загального обсягу підручника або навчального посібника було виявлено у таких роботах: «Педагогіка» (за ред. С. Чавдарова, 1940) − 45,27 %; «Теоретичні основи виховання і навчання» (автори В.Лозова, Г.Троцко, 2002) − 43,75 %; «Педагогіка» (автор С. Кушнірук, 2011) − 40,47 %; «Педагогіка» (автор

В. Ягупов, 2002) − 40,36 %; «Педагогіка» (за ред. О. Кондратюка, 1976) − 39,68 % та ін.

У «Педагогіці» (за ред. С. Чавдарова (1940) зміст «Дидактики» розкрито у розділі 5, який включає такі теми: 1) «Радянська дидактика та її принципи»; 2) «Психологічні основи навчального процесу»; 3) «Зміст освіти і навчання в школі»; 4) «Підручники»; 5) «Методи»; 6) «Перевірка і оцінка знань учнів»; 7) «Перевірні іспити»; 8) «Організація навчальної роботи в школі (класно-урочна система)». Зауважимо, що сьогодні в «Дидактиці» психологічні основи навчального процесу (тема 2) не розглядаються як окрема тема (вони аналізуються зокрема при розгляді сутності процесу навчання), а тема «Перевірні іспити» є органічною складовою теми «Перевірка і оцінка знань учнів» тощо [19].

Таблиця 2

Зведені результати формально-логічного аналізу понятєво-термінологічної системи педагогіки, розділ «Дидактика» (1857-2011)

Автор	Рік, вид.	Загальна к-сть стор.	Обсяг Розділу «Дидактика»	% від загального об'єму джерела
За ред. С.Чавдарова	1940	592	268	45,27 %
В.Лозова, Г.Троцко	2002	400	175	43,75 %
С.Кушнірук	2011	472	191	40,47 %
В.Ягупов	2002	560	226	40,36 %
За ред. О.Кондратюка	1976	378	150	39,68 %
О. Духнович	1857	91	31	34,07 %
Н.Мойсеюк	2001	608	207	34,05 %
І. Зайченко	2003	528	170	32,2 %
За ред. М.Ярмаченка	1986	546	165	30,22 %
А.Кузьминський, В. Омеляненко	2003	418	116	27,75 %
М.Савін	1980	315	84	26,67 %
С.Збандуто	1965	650	170	26,15 %
М.Олесницький	1885-1887	335+ 300	166	26,14 %
М.Фіцула	2000	544	142	26,1 %
Н.Волкова	2001	576	137	23,78 %
О. Вишневський	2008	566	128	22,61 %
В.Галузинський, М.Євтух	1995	237	53	22,36 %
С. Максимюк	2005	667	121	18,14 %
О.Падалка, А.Нісімчук, І.Смолюк, О.Шпак	1995	258	20	7,75 %

У посібнику «Теоретичні основи виховання і навчання» автори В. Лозова, Г. Троцко (2002) детально розглядають лише 2 розділи («Предмет педагогіки і питання теорії виховання», «Дидактика») з 4-х сучасної навчальної дисципліни «Педагогіка» («Загальні основи педагогіки», «Дидактика – теорія освіти і навчання», «Теорія виховання», «Основи управління педагогічними системами»). Відповідно розділ «Дидактика» займає 50 % від загального обсягу тексту [13].

У навчальному посібнику С. Кушнірук («Педагогіка», 2011) розділ «Дидактика» представлений 12 темами і займає 40,47 % від загального обсягу тексту. Зміст розділу «Дидактика» розширено за рахунок введення нових тем: «Форми організації навчальної діяльності учнів на уроці» (тема 7), «Дидактичні основи дистанційної освіти» (тема 9), «Технології дистанційного навчання» (тема 11), «Педагогічна технологія» (тема 12) [12].

Найменшим за обсягом (7,75 %) з аналізованих джерел є розділ «Дидактика» у навчальному посібнику О. Падалки, А. Нісімчука, І. Смолюка, О. Шпака «Педагогічні технології» (1995). Хоча, на нашу думку, 7 представлених тем (Лекція 3 «Дидактика. Процес навчання та його структура», Лекція 4 «Закономірності навчання», Лекція 5 «Принципи навчання», Лекція 6 «Зміст освіти в національній школі України», Лекція 7 «Загальні методи навчання», Лекція 8 «Форми організації навчання в школі», Лекція 9 «Педагогічний процес, аспекти його інтенсифікації та інтенсифікації») досить компактно розкривають ключові проблеми дидактики. Інші 30 тем відображають найбільш актуальні проблеми сучасної педагогіки: сутність та особливості впровадження педагогічних технологій, ключові аспекти виховання, проблеми економічної освіти та виховання молоді, особливості формування якостей вчителя, оволодіння ним педагогічною майстерністю, тощо [17].

У «Педагогіці» С. Максимюк (2005) розділ «Дидактика» займає лише 18,14 % від загального обсягу та входить до частини 1 – «Загальні основи педагогіки. Дидактика». Крім того, зміст посібника розширено матеріалом з «Історії педагогіки» [14].

Слід констатувати, що підручники та посібники з педагогіки є носієм розвитку поняттєво-категорійного апарату як дидактики, так і педагогіки в цілому.

У підручнику О. Духновича (1857) головні категорії дидактики розглядалися паралельно з категоріями виховання, що відповідало тенденціям розвитку поняттєво-термінологічної системи педагогіки того періоду [5].

Концептуально по-новому охарактеризовано основні напрями розвитку дидактики у підручнику С. Чавдарова (1940), в якому обґрунтовано завдання освіти й навчання в школі, проаналізовано поняття «загальна освіта», «політехнічна освіта», конкретизовано різні методи навчання (розповідь-лекція, бесіда, робота з підручником, виконання вправ, ілюстрації і демонстрації у навчанні, лабораторні заняття, екскурсії) тощо. Варто відзначити, що відповідно до освітніх тенденцій 30-40-х рр. ХХ ст. у підручнику розділ дидактики був доповнений питаннями, які відображали психологічні основи процесу навчання (наприклад, вимоги до використання методів навчання відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей та ін.) [19].

У 70-х рр. ХХ ст. зміст дидактики був розширений за рахунок тем «Програмоване навчання і засоби його реалізації», у 80-х – «Закономірності навчання» тощо [8; 18].

У навчальних посібниках та підручниках кінця ХХ ст. - початку ХХІ ст. у більшості робіт розглядаються теми «Технології навчання», «Дистанційна

освіта» тощо, що відображає сучасні тенденції розвитку педагогічної науки у контексті загальноцивілізаційного технічного прогресу [12].

Висновок. Отже, проведений нами формально-логічний аналіз вітчизняної навчально-методичної та наукової літератури засвідчив, що змістове представлення дидактики у досліджуваний період (1857−2017) відображає зовнішній стан розвитку її понятєво-термінологічної системи.

Література:

1. Безрукова В. С. Основные категории воспитания и их функции в развитии педагогической науки: дис. … д-ра пед. наук: 13.00.01 / Академия пед. наук СССР НИИ професс.-техн. педагогики. Казань, 1983. 372 с.
2. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. Вид. 3-тє, доопрац. і доп. Київ: Знання, 2008. 566 с.
3. Волкова Н. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Академія, 2001. 576 с.
4. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Педагогіка: теорія та історія: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1995. 237 с.
5. Духнович О. В. Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских. Львов: Тип. Ин-та Ставропиг., 1857. Ч. 1: Педагогия общая. 91 с.
6. Зайченко І. Педагогіка: навч. посіб. Чернігів: [б.в.], 2003. 528 с.
7. Збандуто С. Ф. Педагогіка: навч. посіб. Київ: В-во «Радянська школа», 1965. 510 с.
8. Кондратюк О. П. Педагогіка : навч. посіб. / ред. проф. О. П. Кондратюка. Київ: Вища школа, 1976. С. 88−101.
9. Кузьмінський А. І. Омеляненко В. Л. Педагогіка: підручник. Вид. 2-е, перероб. і доп. К. : Знання-Прес, 2004. 445 с.
10. Кушнірук С. А. Навчання в складі малих груп як фактор розвитку пізнавальної активності старшокласників: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1999. 18 с.
11. Кушнірук С. А. Роль братських шкіл України у становленні і розвитку категоріально-понятійного апарату вітчизняної дидактики (кін. XVI –поч. XVII ст.). Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць – Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». Вип.21. Кн. 3. Том ІІ (76). Київ: Гнозис, 2017. С. 303−313.
12. Кушнірук С. А. Педагогіка. Курс лекцій: навч. посіб. Київ: НПУ, 2011. 472 с.
13. Лозова В. І., Троцко Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. Вид. 2-е, випр.і доп. Харків: ОВС, 2002. 400.
14. Максимюк С. П. Педагогіка: Курс лекцій: навч. посібн. Київ: Кондор, 2009. 670 с.
15. Мойсеюк Н. Є Педагогіка: навч. посібн. Вид. 3-є, доповн. Київ:ВАТ «КДНК», 2001. 608 с.
16. Олесницкий М. Курс педагогики: Руководство для женских институтов и гимназий, для высших курсов. Киев: Тип. Корчак-Новицкого, 1887. Вып. 2: Теория обучения. 300 с.
17. Педагогічні технології : навч. посібн / Падалка О. С. та ін.. Київ: Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1995. 253 с.
18. Педагогіка / ред. М. Ярмаченко. Київ: Вища школа, 1986. С. 138−160.
19. Педагогіка : посібн. для пед. вищих шкіл / ред. С. Чавдарова. Київ: «Радянська школа», 1940. С. 106−374.
20. Савін М.В. Педагогіка: навч. посібн. Вид. друге, доп. Київ: Вища школа, 1980. 315 с.
21. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. – 544 с.
22. Философская Энциклопедия. В 5-ти т. Москва: Советская энциклопедия/ Под ред. Ф. В. Константинова. 1960−1970.

23. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібн. Київ: Либідь, 2002. 560 с.
24. Kushniruk S. A. Teaching group activities as an effective form in future competitive teachers training. Actual problems of globalization: Collection of scientific articles. – Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. − P. 220−223.
25. Kushniruk Svitlana. Classification of Principles of Education and Teaching Learning Process in Ukrainian Didactics in XXth – the beginning of the XXIst Century: Atttempt of Retro Analysis. Intellectual Archive. –Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). 2018. (January/February). Vol. 7. No. 1. PP. 97−107.
26. Pet'ko L., Dryha I. The higher education in the focus of modern educational technologies. World scientific extent: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2017.− P. 415−419.
27. Pet'ko Lyudmila. Teaching methods and the formation of professionally oriented foreign language learning environment in conditions of university. Intellectual Archive. 2016. Volume 5. No. 4 (July/August). Toronto: Shiny Word Corp., Canada. PP. 73–87.

Pet'ko Lyudmila
Ph.D., Associate Professor
(Ukraine, Kyiv)

FOREIGN LANGUAGE EXAM IN A PARTICULAR PROFESSIONAL FIELD OR PECULIARITIES OF ENTRANCE-2018 TO MAGISTRACY IN UKRAINE

Петько Л.В.
к.пед.н., доцент кафедри іноземних мов

ЕКЗАМЕН З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ АБО ОСОБЛИВОСТІ ВСТУПУ-2018 ДО МАГІСТРАТУРИ В УКРАЇНІ

Розглянуто особливості Вступу-2018 до магістратури з іноземної мови за професійним спрямуванням шляхом написання ЗНО з іноземної мови. Автором акцентується увага на проблемах, які виникають, і пропонуються шляхи їх подолання.

Ключові слова: *Вступ-2018, іноземна мова професійного спрямування, іспит, магістратура, ЗНО.*

The article focuses on developing English communication skills in a specific discipline, such as finance, marketing, management, human resources, engineering and strategic thinking, medicine, aviation etc. Emphasis is given to the language and communication requirements in a particular professional field. This field specific language communication training enables participants to master relevant communication and professional skills. Described the peculiarities of Entrance-2018 to magistracy in Ukraine: foreign language exam in a particular professional field. The author focuses attention on the problems and offers some ways to master them.

Key words: *entrance-2018, foreign language, exam in a particular professional field, magistracy, external independent assessment of knowledge.*

Зробимо спробу оприлюднити наші міркування стосовно особливостей вступу-2018 до магістратур українських закладів вищої освіти (ЗВО), а саме, − вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька, іспанська) за професійним спрямуванням, з огляду на те, що ми зіткнулися з нерозумінням деяких колег (спираючись на введення ЗНО з іноземної мови для вступників до магістратури) на подальшу організацію процесу навчання ІМ із галузі знань (або за професійним спрямуванням) в умовах вищої школи, які

висловлюють думку про те, що із-за введення МОН України ЗНО з ІМ для вступників до магістратури [12; 17; 23] відпадає необхідність навчання ІМ із галузі знань, за якою вони отримують вищу освіту.

Тож, особливістю умов Вступу-2018 стало проведення єдиного фахового іспиту з іноземної мови, тобто ЗНО, для вступників до магістратури не тільки з «Права» та «Міжнародного права», а і з галузей знань 03 «Гуманітарні науки» (крім 035 «Філологія»), 05 ««Соціальні та поведінкові науки», 06 «Журналістика», 024 «Сфера обслуговування», «Міжнародні відносини» [1].

Реєстрація на вступне випробування з ІМ на магістратуру з «Права» та «Міжнародного права» − з 14 травня до 5 червня 2018 р. Тестування з іноземної мови проходитимуть 11 липня. ***Складання вступного випробування з іноземної мови є обов'язковим для вступу до магістратури*** [1].

Розглядаючи дане питання в ретроспективі, нагадаємо, що 9 років назад, у 2009 р., було оприлюднено наказ МОН України № 99 «Про Концепцію організації підготовки магістрів в Україні» [18], який став нормативним документом і зобов'язав університетські кафедри іноземних мов переформатувати свою роботу, переписати навчальні програми і сконцентрувати увагу на професійному навчанні іноземної мови студентів за напрямами підготовки в бакалавраті, за спеціальністю яку опановують майбутні випускники, спираючись на положення Концепції [18], де освітні програми підготовки магістрів можуть бути поділені на: 1) ***дослідницькі,*** що передбачають поглиблення досліджень в одній з наукових галузей; 2) ***професійні,*** що передбачають розвиток професійних та формування управлінських компетенцій у певній галузі професійної діяльності; 3) ***кар'єрні,*** що передбачають вдосконалення (просування) здобутих теоретичних знань і практичного досвіду для кар'єрного зростання та підготовки до здійснення управлінської діяльності.

Також у Концепції наголошується, що **«обов'язковою умовою вступу до магістратури має стати подання одного з міжнародних сертифікатів про знання іноземної мови** з встановленою вищим навчальним закладом мінімальною оцінкою (на перехідний етап замість сертифікату **припускається вступне випробування з іноземної мови** [18]**,** а також звертається увага на те, що «перспективним інструментом забезпечення рівного доступу до магістерських програм може бути ***запровадження державного екзамену з галузі знань у формі зовнішнього незалежного оцінювання*** *(виокремлено автором*) наприкінці бакалаврату».

Тому, для вступників до магістратури в НПУ імені М.П.Драгоманова, нами була розроблена Програма вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька) за професійним спрямуванням [9] для громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, до якої кожного року вносилися корективи і доповнення, відповідно до діючих нормативно-правових актів України, та як результат опрацювання виданих останнім часом правових документів, а саме: Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті [3], Закону України «Про вищу освіту» [13], постанов Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення

та затвердження професійних стандартів» (2017), «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» (2015) [15], «Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» на 2008–2017 рр.» (2017) [14], «Примірне положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України» (2013) [11], «Про затвердження програм зовнішнього незалежного оцінювання для осіб, які бажають здобувати вищу освіту на основі повної середньої освіти (2016) [12], Про затвердження «Умов прийому на навчання до закладів вищої освіти України в 2018 р.» [23], «Про затвердження Програми вступного випробування» (2018) [17].

Усі наведені нормативно-правові документи передбачають підвищення якості вищої освіти, шляхом інноваційної структурної перебудови національної освітньої системи, розширення міжнародного співробітництва, професіоналізму що, в свою чергу вимагає знання і широке застосування іноземних мов у професійній діяльності, слугує розвитку професійної компетентності фахівців.

Через що, організаційно-методичні засади організації процесу навчання ІМ студентів в умовах університету нами було оприлюднено у низці публікацій [4; 5; 6; 7; 8; 9; 26].

У Наказі МОН України №77 «Про затвердження програм зовнішнього незалежного оцінювання для осіб, які бажають здобувати вищу освіту на основі повної середньої освіти» [12] окреслено наступні сфери спілкування і тематика текстів для читання, аудіювання та використання мови згідно Загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти [2], що стосується навчання іноземної мови в закладах середньої освіти: ***1. Особистісна сфера:*** Повсякденне життя і його проблеми. Сім'я. Родинні стосунки. Характер людини. Режим дня. Здоровий спосіб життя. Дружба, любов. Стосунки з однолітками, в колективі. Світ захоплень. Дозвілля, відпочинок. Особистісні пріоритети. Плани на майбутнє, вибір професії. ***2. Публічна сфера:*** Навколишнє середовище. Життя в країні, мова якої вивчається. Подорожі, екскурсії. Культура і мистецтво в України та в країні, мова якої вивчається. Спорт в Україні та в країні, мова якої вивчається. Література в Україні та в країні, мова якої вивчається. Засоби масової інформації. Молодь і сучасний світ. Людина і довкілля. Одяг. Покупки. Харчування. Науково-технічний прогрес, видатні діячі науки. Україна у світовій спільноті. Свята, знаменні дати, події в Україні та в країні, мова якої вивчається. Традиції та звичаї в Україні та в країні, мова якої вивчається. Видатні діячі історії та культури України та країни, мова якої вивчається. Визначні об'єкти історичної та культурної спадщини України та країни, мова якої вивчається. Музеї, виставки. Кіно, телебачення. Обов'язки та права людини. Міжнародні організації, міжнародний рух. ***3. Освітня сфера:*** Освіта, навчання, виховання. Шкільне життя. Улюблені навчальні предмети. Система освіти в Україні та в країні, мова якої вивчається. Іноземні мови у житті людини.

На наше переконання, із запропонованої тематики можна вибрати такі теми, які будуть підходити для випробування з ІМ для вступу до магістратури усіх напрямків підготовки.

Але, спираючись на об'єктивні тенденції розвитку сучасної освіти (як доводить світовий досвід) і, зокрема, в Україні, ураховуючи нормативні документи розвитку університетської освіти (науковість, дослідництво, професіоналізм, академічна мобільність викладачів і студентів), навчання іноземної мови займає важливе місце у підготовці фахівців, де її визначальною рисою виступає професійна спрямованість, а викладання відбувається також, але за іншими нормативними документами [12; 13; 15; 16; 18; 19; 20; 22; 25]

Окрім сказаного вище, Концепція [12] для *магістерських програм* умовою визначає:

– **одноосібний виступ з доповіддю за тематикою магістерської роботи не менше, ніж на двох наукових конференціях**, причому хоча б на одній за межами свого вищого навчального закладу…;

– оприлюднення теми роботи на сайті вищого навчального закладу;

– **обов'язковість публікації статті в науковому журналі, збірці** та/або на сайті вищого навчального закладу в електронному вигляді.

Це можна відстежити на сайтах університетів.

Виходячи з цього, для написання статей і магістерської роботи існують вимоги щодо правильного оформлення анотації на англійській мові (для статті – 2500 др. знаків, а для магістерської роботи – 2 сторінки).

В контексті розгляду питання, підемо далі: аспіранти для захисту дисертації повинні надрукувати (мінімум) 5 фахових статей і одну статтю у закордонному періодичному виданні, тоді як докторанти – 15 фахових статей і 4 статті у закордонному періодичному виданні. У свою чергу, щоб отримати звання доцента треба «надрукувати навчально-методичні та наукові праці, які опубліковані після захисту дисертації у вітчизняних та/або іноземних (міжнародних) рецензованих фахових виданнях, з яких не менше однієї публікації у періодичних виданнях, включених до наукометричних баз Scopus або Web of Science, та не є перекладами з інших мов» (для звання професора – 2 статті) [16].

Наведене ще більш обґрунтовує необхідність вивчення іноземної мови у вищій школі за професійним спрямуванням, тому що її незнання не дає можливості не тільки писати, а й спілкуватися із колегами на професійному рівні, що стає перепоною у професійному зростанні фахівця. Тут не можна говорити ні про обмін студентів чи викладачів, ні про наукові гранти або спільні розробки із зарубіжними колегами. А видані публікації іноземною мовою грішать непрофесійним перекладом, тому що перекладач (хоча і добре володіє мовою) не володіє професійною лексикою, якою написаний рукопис. До того ж, надрукована стаття іноземною мовою, навряд чи буде прочитана співвітчизниками.

Звернемося в якості прикладу до медичних освітньо-наукових програм в Національному медичному університеті імені А.А.Богомольця: 091 «Біологія», 221 «Стоматологія», 222 «Медицина» (за спеціалізаціями), 224 «Технології медичної діагностики та лікування», 228 «Педіатрія». Навчання студентів іноземної мови проводить кафедра іноземних мов за професійним спрямуванням. Зрозуміло, іншомовна лексика майбутнього стоматолога суттєво

відрізняється від термінології словникового запасу лікаря-ортодонта або пластичного хірурга.

Наступним прикладом може слугувати організація навчання ІМ в Національному авіаційному університеті, який має статус автономного дослідницького університету, де іноземна мова викладається за професійним спрямуванням протягом чотирьох років в бакалавраті, а далі в магістратурі (в авіації англійська мова – це необхідний засіб професійної комунікації).

В Національному університеті біоресурсів і природокористування України викладання іноземних мов здійснюється для студентів освітніх рівнів «Бакалавр» і «Магістр» за всіма напрямами підготовки: агрономія, плодоовочівництво, ветеринарна медицина, лісове та садово-паркове господарство, лісозаготівля та деревообробка, технологія виробництва і переробки продукції тваринництва, харчові технології та інженерія, водні біоресурси та аквакультура, транспортні технології та ін.

На окрему увагу заслуговує робота кафедр іноземних мов в КНЕУ імені Вадима Гетьмана (на факультетах міжнародної економіки і менеджменту, маркетингу, фінансів та в Юридичному інституті, які забезпечують фундаментальну іншомовну підготовку студентів. Процес навчання іноземних мов тісно пов’язаний з характером їх майбутньої професійної діяльності та спрямований на формування у студентів іншомовної комунікативної компетенції на рівні В2+ (рівень незалежного користувача).

Стосовно педагогічних університетів можна із впевненістю стверджувати, що їх випускники, які добро володіють фахом і фаховою англійською мовою користуються великим попитом в країнах Азійського регіону, в яких відбувається освітній бум.

Тож, повертаючись до початку статті, коли мені стали доводити, що «ніякої іноземної мови за професійним спрямуванням вже немає», «забудьте, що треба викладати іноземну мову за напрямом підготовки», «це було колись», то я ще раз глибоко переконалася, як неправа ця людина.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що вивчення іноземної мови в університетах відбувається за професійним спрямуванням. Слід підкреслити, що кількість кафедр, які забезпечують іншомовну освіту за галузями підготовки збільшується.

Але в контексті викладеного, через запровадження МОН України ЗНО з іноземної мови для вступників до магістратури необхідно звернути увагу на таку проблему, яка неминуче виникне в умовах сьогодення, – **випускники бакалаврату не готові складати цей іспит.** Тому, що склавши ЗНО чотири роки назад, вступаючи на перший курс до університету, вони зараз чітко усвідомлюють вимоги до тестів і оцінюють свій рівень знань з ІМ, **просто не будуть реєструватися до складання ЗНО**, тому що ІМ вивчається за навчальними планами протягом трьох або чотирьох семестрів в умовах університетів. Останнє призведе до того, що **університети постануть перед серйозною проблемою – недобору магістрів.**

Таким чином, враховуючи сказане, щоб терміново виправити ситуацію, яка склалася, треба: 1) зорієнтувати випускників бакалаврату на вступ до

магістратури; 2) задля цього невідкладно провести роз'яснювальну роботу серед студентів стосовно проведення ЗНО з іноземної мови; 3) організувати реєстрацію випускників до складання ЗНО з іноземної мови; 4) доцільно створити в умовах університетів курси з підготовки до ЗНО з іноземної мови.

Література:

1. Вступ-2018: затверджено всі програми, за якими складатимуть тести для вступників на магістратуру з «права» та «міжнародного права» [Електронний ресурс] : новини МОН України 09 лютого 2018 року. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/news/vstup-2018-zatverdzheno-vsi-programi-za-yakimi-skladatimut-testi-dlya-vstupnikiv-na-magistraturu-z-prava-ta-mizhnarodnogo-prava
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / науковий редактор українського видання д-р пед. наук, професор С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (проект) // Освіта. – 2001 р. – 11–18 липня . – С. 2–6.
4. Петько Л.В. Виклики XXI століття для освітнього простору України / Наукові праці ЧНУ: наук. журнал / Чорном. Нац. ун-т ім. Петра Могили; ред. Кол.: О.П.Мещанінов (голова) [та ін.]. – Миколаїв: Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2017. Т. 303. Вип. 291. С. 10−14 (Педагогіка).
5. Петько Л.В. Імператив глобалізаційних перспектив – формування професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Педагогіка вищої та середньої школи: зб.наук.праць ; за ред. З.П.Бакум. – Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет». – Вип. 41. – Кривий Ріг : Друкарня Романа Козлова, 2014. – С. 254–261.
6. Петько Л.В. Концепция создания учебных пособий для вступительного экзамена в магистратуру по иностранному языку профессиональной направленности // Инновации в образовании : научно-методический журнал / учред. Современная гуманитарная академия ; гл. ред. И.В.Сыромятников. – М. : Современная гуманитарная академия, 2014. – № 4. – С. 63–74.
7. Петько Л.В. «Невизначеність якості» з огляду на модернізацію системи освіти в Україні // Директор школи, ліцею, гімназії: всеукр. наук.-практ. журнал / засн. МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М.П.Драгоманова ; голов. ред. О.І. Виговська. – 2012. – № 3. – С. 56–62.
8. Петько Л.В. Нотатки з приводу державного зовнішнього незалежного оцінювання знань випускників ЗНЗ // Директор школи, ліцею, гімназії: всеукр. наук.-практ. журнал / засн. МОНмолодьспорту України, НАПН України, НПУ імені М.П.Драгоманова ; голов. ред. О.І. Виговська. – 2009. – № 1. – С. 88–96.
9. Петько Л.В. Програма вступного випробування з іноземної мови (англійська, німецька, французька) за професійним спрямуванням для вступників до магістратури НПУ ім. М. П. Драгоманова: методичні вказівки для студентів, бакалаврів та викладачів ВНЗ / Л.В.Петько, В.В.Ніколаєнко ; за ред. Гончарова В І. – [2-ге вид., доп. і випр.]. − 2011. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 76 с.
10. Петько Л.В. Єдність навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету : монографія. – К. : Талком, 2017. – 337 с. ; бібліогр.
11. Примірне положення про академічну мобільність студентів вищих навчальних закладів України [Електронний ресурс]: наказ Міністерства освіти і науки України № 635 станом на 29.05.2013. – Режим доступу : http://guonkh.gov.ua/normative/nakazi_monu/5129.html
12. Про затвердження програм зовнішнього незалежного оцінювання для осіб, які бажають здобувати вищу освіту на основі повної середньої освіти: наказ МОН

України №77 станом на 03 лютого 2016 р. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-program-zovnishnogo-nezalezhnogo-ocinyuvannya-dlya-osib-yaki-bazhayut-zdobuvati-vishu-osvitu-na-osnovi-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti

13. Про вищу освіту / Закон України (чинний), документ 1556-18, редакція станом на 01.01. 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18
14. Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах» на 2008–2017 рр. : постанова Кабінету Міністрів № 1155 станом на 19.09.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1155-2007-%D0%BF
15. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [Електронний ресурс]: постанова Кабінету Міністрів України № 266 станом на 29 квітня 2015 р. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п/paran11#n11
16. Про затвердження Порядку присвоєння вчених звань науковим і науково-педагогічним працівникам наказ МОН України №13 станом на 14 січня 2016 р. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0183-16
17. Про затвердження Програми вступного випробування : наказ МОН України № 114 станом на 07.02.2018. − Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-programi-vstupnogo-viprobuvannya
18. Про Концепцію організації підготовки магістрів в Україні: наказ Міністерства освіти і науки № 99 станом на 10.02.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.yurist-online.com/laws/12762/
19. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [Бакаєва Г. Є., Борисенко О. А., Зуєнок І. І. та ін.]. – К. : Ленвіт, 2005. – 154 с.
20. Рамкова програма з німецької мови для професійного спілкування для вищих навчальних закладів України / С.М. Анеліна, та ін. – К. : Ленвіт, 2006. – 90 с.
21. Типова програма з французької мови для університетів та інститутів / [укл. Мельник В.І. та ін] / – К. : Вид. Центр КНЛУ, 2004. – 230 с.
22. Типова програма з німецької мови для університетів та педагогічних інститутів / за заг. ред. Н. Бориско. – К. : Ленвіт, 2001. – 256 с.
23. Умови прийому на навчання до закладів вищої освіти України в 2018 р. : наказ МОН України № 1378 станом на 13 жовтня 2017 року. – Режим доступу : http://guonkh.gov.ua/normative/nakazi_monu/5129.html
24. English for Specific Purposes (ESP). National Curriculum for Universities (Національна програма для університетів). – К. : Вид-во КНЛУ. – 2005. – 111 с.
25. Pet'ko Ludmila. The Approbation of the Teaching Textbooks in Foreign Language in Professional Way for the Entrants to Magistracy = Апробація навчальних посібників з іноземної мови за професійним спрямуванням для вступників до магістратури // Socialinis Ugdymas (Social Education). – Volum 4(36) «Long Term and Interactive Competencies Search in Education (special edition)». – Vilnius : Lietuvos Edukologijos Universiteto Leidykla, 2013. – PP. 203–213.

Ruda H.S.
Postgraduate student
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

MUSICAL-RHYTHMIC SENSATION AS A COMPONENT OF PUPILS' MUSICAL ABILITIES IN PRIMARY SCHOOL

Руда Г.С.
аспірант
Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

МУЗИЧНО-РИТМІЧНЕ ЧУТТЯ ЯК СКЛАДОВА МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

The musical-rhythmic sensation as an integral part of musical abilities of junior pupils is considered.

Key words: *rhythm, musical ability, rhythmic movements, music lessons, younger students.*

Розглянуто музично-ритмічне чуття як складову частину музичних здібностей молодших школярів.

Ключові слова: *ритм, музичні здібності, ритмічні рухи, урок музики, молодші школярі.*

Актуальність. Музика в системі мистецтв займає особливе місце завдяки її безпосередньому комплексному впливу на людину. Серед актуальних проблем сьогодення особливої уваги заслуговує питання зростання ролі музичного виховання молодших школярів, у процесі якого відбувається їх становлення як особистостей, формування свідомості, здатності до розуміння музичного мистецтва. Різні спеціальні дослідження показали, що музика впливає і на психіку, і на фізіологію людини, вона може заспокоювати і збуджувати, викликати різноманітні емоції, але одним із головних завдань початкового музичного розвитку дітей є музично-ритмічне виховання.

Музичне виховання є органічною складовою всього навчально-виховного процесу в школі. Воно відіграє велику роль у гармонійному розвитку дитини. Музика допомагає школярам глибше сприймати навколишнє життя, виховує любов до своїх рідних, друзів, Батьківщини, збагачує і емоційно забарвлює їхню мову, сприяє розвитку їхніх музичних здібностей.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні передумови вивчення чуття ритму в процесі сприйняття і осмислення музики присутні у працях Б.Асаф'єва, В.Медушевського, Є.Назайкінського, А.Сохора, Б.Теплова, Г.Ципіна та ін. Вітчизняна система музично-ритмічного виховання розроблена Н.Александровою, В.Грінер, О.Коноровою, М. Румер та ін. Своєю чергою, Н.Ветлугіна застосувала основні положення системи музично-ритмічного виховання щодо розвитку дітей шкільного віку. Усі ці роботи складають значний науковий доробок. Проте, на наш погляд, далеко не всі питання проблеми знайшли в них цілісне і повне висвітлення, зокрема розвиток чуття ритму в музичній діяльності, що тісно пов'язаний з емоційними переживаннями

дитини. Якщо у дитини відсутнє емоційне переживання музики, вона не здатна виразно відтворити ігрові образи, рухатись відповідно до характеру твору.

У молодшому шкільному віці під впливом навчання і виховання здійснюється розвиток дитини: відбувається удосконалення відчуттів, сприймання, наочних уявлень. Саме в цей період інтенсивно розвивається музичний слух і відчуття ритму. Ритм – одне із центральних, основних елементів музики, що обумовлює ту чи іншу закономірність у розподілі звуків у часі. Ритм (походить від грецького –«розміреність», «такт») – це чергування і співвідношення музичних тривалостей і акцентів.

Музичний ритм виник з руху, з трудової діяльності людини. Пізніше він розвинувся в синкретичному мистецтві (танець, пантоміма) і граматичній структурній побудові слова (мовна динаміка). Початковий етап розвитку музичного мистецтва ґрунтується на триєдності: рух, слово, музика. І якщо рух у музиці порушував природнє акцентування, то слово втискувало музику (пісню) в жорсткі ритмічні рамки.

Відомо, що діти з нормальним слухом дуже рано починають реагувати на ударно-ритмічні звуки, тоді як відчуття висоти з'являється десь з трьох років − це є цілком природно, що ритмічні звуки сприймаються дітьми набагато легше, ніж звуковисотні. Крім того, саме зародження пісні починається не зі звуковисотності, а з ритмічної структури тексту [5; 6; 7; 10; 11; 12; 13].

В.Ковалів наголошує, що «дитяча здібність реагувати на висоту звуків розвивається з віком; шести-семирічні діти в більшості випадків погано орієнтуються у висоті звуків, а багато з них не можуть правильно заспівати навіть найпростішу пісеньку; вони набагато краще орієнтуються в ритмічних рухах, добре відрізняють біг від ходіння, швидкий темп від повільного, довгі звуки від коротких. Перші ритмічні вправи засвоюються ними дуже швидко і дають можливість вчителю за короткий час досягти високих ритмічних показників і, зокрема, ритмічного унісону, як передумови унісону звукового» [1, с. 57].

Музично-ритмічне виховання розвиває почуття музичного ритму, його сприймання, виконання, імпровізування. Я.С.Кушка підкреслює. що «Імпровізування – особливий вид роботи, елемент творчості, за допомогою якого можна успішно уточнити і збагатити ритмічну уяву дітей» [3, с. 93].

Музично-ритмічне почуття школярів включає організацію рухової активності дітей, виховання певних ритмічних навичок, усвідомлення учнями естетичної виразності ритму як елемента музичної мови тощо. Як зазначав Б.М.Теплов, «почуття музичного метру має не тільки моторну, але й емоційну природу: в основі його лежить сприймання виразності музики. Тому поза музикою чуття музичного ритму не може ні пробудитися, ні розвиватися» [9, с. 197].

Музично-ритмічне чуття – здатність активно (рухомо) переживати музику, відчувати емоційну виразність музичного ритму і точно відтворювати його. Воно безпосередньо виявляється у тих рухових реакціях, які більш-менш точно передають ритм музики, що звучить. Музично-ритмічне почуття складає

основу всіх проявів музичності, які пов'язані із сприйманням і відтворенням часової ходи «музичного руху».

Музично-ритмічна діяльність збагачує сприйняття дитини, сприяє розвитку музичності, впливає на формування різноманітних психічних функцій. Добре відомо, що зацікавленість полегшує і стимулює розвиток. Радість, яку отримують діти завдяки ритмічним вправам та іграм, добре впливає на їх загальний розвиток. Отже, значення ритмічної діяльності набагато ширше ніж межі тільки музичного та естетичного виховання.

Історики вважають, що ще в давнину музика почалася з виокремлення ритму. При цьому музика була в основному вокальною, а музичний ритм був природнім ритмом, який виник на основі мовлення. Музика, яка зараз сприймається по радіо та телебаченню, будується на зовсім інших ритмічних комплексах. У зв'язку з цим виникають питання: як дитина сприймає метричні та ритмічні співвідношення в музиці? Як вона набуває здатності відтворювати їх? Тому, дидактика передбачає два основних прийоми: використання рухів та використання простих ударних інструментів. Ці прийоми сприяють не тільки формуванню у дітей відчуття ритму, але й вихованню музичного смаку.

Музика і рух – такі ж взаємозв'язані поняття, як звук та його ритмічна пульсація. Протягом не одного десятка років педагоги використовують рух, як засіб музичного розвитку. На позитивну роль рухів під музику вказували у своїх працях В.Верховинець, С.Руднєва, М.Румер, Н.Гродзенська, Н.Ветлугіна, Е.Конорова, В.Білобородова, Е.Мальцева та ін. Добре розвинута моторика дитини сприяє знайомству її з навколишнім світом і позитивно впливає на розумовий розвиток.

Під час слухання музики у дітей виникає інтуїтивна потреба рухатися у такт ритму. Такий елементарний емоційний відгук на ритм є первинним виявом музичності. Мимовільну моторно-емоційну реакцію дітей слід зробити осмисленою, ритмічною, виразною. Наприклад, вчити крокувати чітко і впевнено під маршову музику, плавно рухатися – під колискову, завзято плескати – під швидку танцювальну тощо. Потребу дітей рухатися необхідно використовувати і правильно спрямовувати. В роботі з молодшими школярами використовуються в основному ті рухи, які відомі дітям з життя і не потребують окремого часу для їхнього виявлення та засвоєння: прості рухи рук, біг, ходьба, елементарні танцювальні кроки. Корисна віддача від руху двостороння: він дає радість дитині, підвищує її життєвий тонус, позитивно впливає на загальний фізичний стан і водночас сприяє розвитку її музичних здібностей. Рухи полегшують сприйняття і запам'ятовування музики. Розвиток рухових навичок відбувається одночасно з розвитком мови. Рівень координації і активності рухів дитини свідчить про розвиток інших якостей особистості.

На уроках музичного мистецтва доцільно застосовувати різноманітні музично-ритмічні рухи, що пов'язані з навчальним матеріалом уроку, можуть виконувати роль як методу, за допомогою якого діти усвідомлюють окремі поняття музичної грамоти, так і засобом самовиявлення дитини.

Б.М.Теплов довів факт супроводу сприйняття музики руховими реакціями (вокалізаціями, дрібними рухами пальців). Тому рухи успішно

використовуються в ролі засобів, що активізують усвідомлення дітьми характеру мелодії, якості звуковедення (плавного, чіткого, відривчастого), засобів музичної виразності (акцентів, динаміки, темпу, ритмічного малюнка і т.д.). Ці якості музики можна моделювати за допомогою рухів рук, танцювальних та образних рухів.

З цікавістю молодші школярі виконують рухи, що імітують гру на різних музичних інструментах: сопілці, балалайці, скрипці, арфі тощо. Такі завдання сприяють емоційному ставленню дітей до уроків музики. Крім того допомагають учителю у здійсненні зворотного зв'язку: він бачить, хто з учнів правильно почув звучання того чи іншого інструмента. Таким чином, через активізацію школярів в умовах цікавої, захоплюючої діяльності – ритміки – відбувається музично-естетичний розвиток дитини.

Для роботи з дітьми ударні інструменти надають широкі можливості над розвитком сприйняття ритму. Для цього необхідно мати декілька простих інструментів. Бажано, щоб вони були зроблені з матеріалів, які забезпечують краще звучання: кастаньєти з дерева, бубни і тамбурин – із шкіри, тарілки – з бронзи. Використовуються також ударні інструменти, що дозволяють виконати мелодію пісні (наприклад, ксилофон). Застосування дитячих музичних інструментів збагачує музичні враження школярів, розвиває їх музичні здібності, а також гра на музичних інструментах, що не мають звукоряду, ритмічна гра на сопілці, тарілках, дзвіночку, трикутнику допомагають виробити відчуття ритму, розширює темброві уявлення дітей. Мелодичні музичні інструменти допомагають у розвитку основних музичних здібностей: ладового відчуття, музично-слухових уявлень і відчуття ритму. Щоб зіграти мелодію на слух, треба мати музично-слухові уявлення про розташування звуків за висотою і ритмічні уявлення. Крім того, гра на музичних інструментах розвиває волю, прагнення до досягнення мети, уяву.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що одним з основних напрямків музично-естетичного виховання є музично-ритмічний розвиток, в основі якого лежить розвиток ритмічного чуття. Розвиток музично-ритмічного чуття – процес тривалий і різнобічний. Рух є основним засобом розвитку відчуття ритму, природної музикальності, уяви, прагнення до самовираження, емоційного відгуку на музику, здатності осмислено, усвідомлено сприймати і виконувати музичні твори, основним способом розвитку діяльності й мислення. Тому рух – це найважливіший компонент у музичному вихованні. До того ж, музично-ритмічне виховання направлене на організацію рухової активності дітей, виховання певних ритмічних навичок, усвідомлення учнями естетичної виразності ритму як елемента музичної мови. Тому, впровадження у шкільний навчальний процес ширшого використання музично-ритмічних вправ сприятиме активізації художньо-естетичного виховання.

Література:

1. Ковалів В. Методика музичного виховання на релятивній основі. − К. : Музична Україна, 1973. − 149 с.

2. Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. // Інф. збірник Мін-ва освіти і науки України. − 2004. − №10. − С. 32.
3. Кушка Я.С. Методика музичного виховання дітей.– Вінниця: Нова книга, 2007.−216 с.
4. Комплексна програма художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. // Інф. збірник Мін-ва освіти і науки України. − 2004. − №10. − С. 32.
5. Петько Л.В. Виховний і професійний аспекти музично-педагогічної спрямованості навчання іноземної мови студентів ВНЗ у системі музично-педагогічної освіти // Музика та освіта : науково- метод.журнал; гол.ред. Л.М.Масол. – Київ : Педагогічна думка, 2013. – № 3. – С. 14–18.
6. Петько Л.В. Робота над піснею в курсі англійської мови як один із засобів професійної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ // Іноземні мови. – 2011. – № 1 – С. 44–48.
7. Петько Л. В. Шляхи формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів мистецьких спеціальностей ВНЗ у процесі фахової підготовки // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць Уманського держ. педагогічного ун-ту імені Павла Тичини / [ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. – Вип. 6. – Ч. 3. – С. 57–62.
8. Ростовський О.Я. Методика викладання музики в початковій школі. – Тернопіль : Богдан, 2001. − 215 с.
9. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. Избранные труды : В 2-х т.т. - М. : Педагогика, 1985. − Т.1. − 427 с.
10. Pankiv Lyudmila. Axiological aspects of senior pupils' art education / Lyudmila Pankiv // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – No. 6 (November). – Toronto : Shiny Word Corp., 2016. – PP. 132–140
11. Pet'ko Lyudmila. The development of student youth aesthetic culture on professional direction // Topical issues of contemporary science: Collection of scientific articles. – C.E.I.M., Valencia, Venezuela, 2017. – P. 188−192.
12. Ternopilska V.I. Theoretical aspects of the phenomenon ―aesthetic sense // Perspective directions of scientific researches: Collection of scientific articles. – Agenda Publishing House, Coventry, United Kingdom, 2016. − P. 339−344.
13. Shcholokova O.P. Art and pedagogical designing as a means of improvement of music teacher's professional preparing // Economics, management, law: socio-economical aspects of development: Collection of scientific articles. Volum 2. − Edizioni Magi – Roma, Italy. – 2016. – P. 265−268.

Spivak Yaroslav
Ph.D., Associate Professor
Donbass State Pedagogical University (Slovyansk, Ukraine)

HUMANIZATION OF MODERN EDUCATION AS A MECHANISM PERSONALITY'S SUCCESS

Співак Я. О.
к.пед. н., доцент,
«Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

ГУМАНІЗАЦІЯ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ ЯК МЕХАНІЗМ УСПІХУ ОСОБИСТОСТІ

The article analyzes the humanization as one of the priority educational vectors. The author highlights the structural components of the humanization in educational environment and points out attention on the practical oriented aspect of humanization and its role in the successful socialization of the modern personality.

Key words: *humanization, socialization, priority vectors, practical oriented aspect, personality.*

В статті проаналізовано гуманізацію, як один із пріоритетних векторів освіти, висвітлено структурні складові гуманізації освіти в освітньому середовищі, акцентовано увагу на практико-зорієнтованому аспекті гуманізації та її ролі в успішній соціалізації сучасної особистості.

Ключові слова: *гуманізація, соціалізація, пріоритетні вектори, практико-зорієнтований аспект, особистість.*

Актуальність. Пріоритетним вектором сучасної освіти є гуманітарна освіта. Сучасна гуманітарна освіта об'єднує людей, вона є толерантною за своїм потенціалом, долає спеціалізацію, яка нерідко роз'єднує всіх. До цінностей гуманітарної освіти цілком закономірно можемо зарахувати толерантність, здібність людини розуміти та цінувати культури різних народів та епох, вміло користуватися словом для порозуміння, взаємодії та співробітництва.

Багаторічна освітня практика доводить, що гуманітарна освіта, в основі якої лежить любов до слова, розвиває в людині любов до пізнання, створює умови для формування толерантності. Толерантність (лат. tolerantia – терпіння) – це терпіння до когось чи чого-небудь; це настанова на ліберальне, поважне ставлення до інших; це прийняття (розуміння) поведінки, переконань, національних та інших традицій і цінностей інших людей, що відрізняються від особистих. Толерантність попереджує конфлікти й установлює взаєморозуміння між людьми [2; 8; 9]. Тож варто зазначити, що з огляду на інтеграційні процеси в сучасному освітньому процесі, виділяється кілька видів толерантності. Наприклад, комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до людей, що показує ступінь прийняття нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів у взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Виділяють такі види комунікативної толеранності: 1) *ситуативна комунікативна толерантність:* вона проявляється у стосунках конкретної особистості до конкретної людини; низький рівень цієї толерантності проявляється у висловах, як-то: «Терпіти не можу цієї людини», «Він мене дратує», «Мені в ньому не подобається все» та ін.; 2) *типологічна комунікативна толерантність:* проявляється у стосунках відповідного типу особистості або відповідної групи людей (представників відповідної раси, національності); 3) *професійна комунікативна толерантність:* проявляється в процесі створення професійної діяльності (терпіння доктора або лікаря до примх хворих, у працівників сфери обслуговування – до клієнтів, учителі і т. ін.); 4) *загальна комунікативна толерантність:* це тенденція ставлення до людей в цілому, зумовлена властивостями характеру, певними принципами, рівнем психічного здоров'я;

загальна комунікативна толерантність впливає на інші види комунікативної толерантності, які розглянуті вище [2].

Зауважимо, цінності не передаються таким шляхом, як знання. Шлях засвоєння цінностей перебуває у площині емоційного досвіду, пам'яті серця тощо, адже повнота переживань кожного моменту життя, здібність задовольнятися ним відкривають людині багатогранність зв'язків зі світом, розвивають бажання роздумувати про сенс життя як про найвищу цінність. Тому, інтеграційні процеси є невід'ємним складником особистісних цінностей сучасної особистості.

Мета гуманітарної освіти передбачає спрямованість перспектив освітньої спільноти – створити умови для становлення творчого, морального, рефлексивного ставлення студента до власного життя, своєї освіти, свого професійно-особистісного становлення.

У процесі навчання, спілкування, самопізнання вибудовується уява студента про сенс своєї освіти. І, звісно, саме в процесі спілкування педагога та студента, їхніх інтеграційних зв'язків у спілкуванні з культурою відбувається народження цінностей та сенсів гуманітарної освіти. Вступаючи в діалог, кожна людина не тільки формує свої цінності, своє «я», але й через ставлення до себе інших людей, пізнає в собі людину.

Духовний досвід, основні моральні аспекти навчання та виховання найбільш ефективно передаються не в словах, не в поняттях, не в повчаннях, а, перш за все, у способі поведінки, у практиці, у діях, котрі дозволяють займати активну позицію в будь-якому соціумі та, відповідно, приносити користь. Зауважимо, пріоритетною складовою інтеграції в освіті є діалог. У сучасній освітній практиці діалогова позиція пегагога, вихователя, наставника стає необхідною умовою успішного професійного становлення майбутнього фахівця і є предметом особливої педагогічної уваги [3; 6; 7; 12; 13].

Дослідження М.Бахтіна, В.Біблера, С.Бєлової, М.Бубера, Г.Буша, В.Горшкової, М.Кагана, М.Кларіна, І.Колеснікової, О.Казакової, Л.Лузиної, В.Тернопільської, А.Тряпіциної, Н.Чернухи дали можливість побачити й виділити в процесі аналізу інтеграційності в сучасній освіті вектори вивчення проблеми діалогу в освіті й обміркувати діалог як спосіб становлення толерантності: – підвищення інтересу суспільства, філософії, науки до людини призвело до актуалізації інтересу до діалогу, тому що підвищення інтересу до людини як до суб'єкта пізнання і діяльності викликає стремління до усвідомленого пізнання діалогу, володіння пояснювальною і передбаченою силою; – інтеграційні процеси в освіті значно розширили термінологічний смисл поняття «діалог», який дав назву діалоговому стилю навчання і ввійшов в тексти педагогічних досліджень.

У контексті філософії *діалог* – це специфічний спосіб реалізації сутності людини, всезагальне визначення гуманітарного спрямування, неподільного його початку; унікальний спосіб існування культури і людини в культурі, ситуація пошуку і смислу цінностей; – потреба професіональної і загальноосвітньої школи, гімназій та ліцеїв, інших сучасних форм навчання у діалогових формах навчання, діалоговому стилі викладання. Запровадження

сучасних педагогічних технологій у вищу освіту формує потребу в педагогіці, яка володіє діалогом як необхідним, переконливим та перспективним методом; – інтеграційний підхід до вивчення діалогу зробив його „ключем", способом становлення толерантності як поваги і прийняття культур різних народів. Діалог «відкриває» пізнання життя «як участь в діалозі» зі світом, людьми, самим собою; – пов'язана з розумінням складного впливу на внутрішній світ людини, тому що духовні цінності не можна передати шляхом пояснення, завчання, наказу, строгого контролю, зовнішнього цілепокладання. Вони формуються в житті усвідомленням життєтворчості, певним вчинком, діючим співпереживанням, відповідальним ставленням до свого покликання, «спасительным недовольством собой» (А.Ухтомський), «постоянным усилием стать человеком» (М.Мамардашвілі).

Отже, деякі наші теоретичні та практичні напрацювання дають підстави стверджувати, що саме інтеграційні процеси в сучасному освітньому просторі, зокрема, в гуманітарній освіті, діалогова форма навчання, звернені до духовних можливостей людини, її естетичного і художньо-естетичного розвитку є одним із найпродуктивніших шляхів досягнення просторово-часових і сутнісних вимірів життя, основою формування успішної сучасної особистості і відповідно пріоритетним вектором сучасної освіти.

Ще одним з пріоритетних і перспективних для сучасної освіти вектором є акмеологічний підхід. Акмеологія як науковий напрямок сьогодні активно розвивається, суттєво змінює акценти у сфері професійної підготовки фахівців, впливає на ефективність управління в закладах освіти. При акмеологічному підході домінантою є розвиток особистісних якостей, творчих здібностей, що, звісно, сприяє успішній реалізації індивідуальної траєкторії розвитку кожної особистості [1; 3; 5; 14].

Поділяємо думку А.Деркача про те, що «суть акмеологічного підходу полягає у здійсненні комплексного дослідження відновлення цілісності суб'єкта, що проходить ступінь зрілості, коли його індивідні, особистісні та суб'єкт-діяльнісні характеристики вивчаються в єдності, в усіх взаємозв'язках і опосередкуваннях для того, щоби сприяти досягненню вищих рівнів, на які може піднятися кожен» [4].

В умовах сьогодення до загальної акмеології активно і стрімко долучаються такі галузі акмеології, як управлінська, педагогічна, військова, спортивна тощо. І якщо загальноприйнятою є позиція, що акмеологія — це, зокрема, наука про якість людини, якість її життя, то акмеологія освіти сьогодні повинна досліджувати і створювати умови для досягнення високої якості сучасних освітніх систем і ефективного розвитку та досконалості дій основних суб'єктів освітнього процесу: вчителя і учня, викладача і студента. І, звісно, особливо актуальним є акмеологічний підхід для сучасного стану освітніх послуг, у зв'язку із загостренням проблеми якості сучасної освіти як у загальноосвітньому навчальному закладі, так і у вищому навчальному закладі.

Зазначимо, картина сучасного світу представлена сьогодні як інтеграційна цілісність, багатомірна, динамічна, метафорична за способом відображення відношень між людиною та світом. Життєва практика постійно

переконує в тому, що відношення людини до світу включає в себе не тільки раціонально-логічну, але й емоційно-ціннісну складову.

На наше переконання, одним із найбільш продуктивних шляхів осмислення просторово-часових та сутнісних вимірів життя є інтеграційні процеси в освіті, звернені передусім до духовних можливостей людини, її морально-етичного та художньо-естетичного розвитку, що є суттєвим і значущим підґрунтям для успішної самореалізації сучасної особистості. Саме інтеграційні процеси в освіті створюють найбільш сприятливі умови для успішної життєвої і професійної самореалізації кожної особистості в сучасному, суперечливому, сповненому трансформаційних змін соціумі.

Зазначимо, що поняття інтеграції не є новим. Прогресивні педагоги Я.Коменський, К.Ушинський, О.Герцен, П.Каптерєв, В.Сухомлинський та ін. протягом багатьох років підкреслювали важливість зв'язків між навчальними предметами для відображення цілісної картини світу та створення умов для правильного світосприйняття, а також необхідність узагальненого пізнання й цілісності пізнавального процесу, що, без сумніву, має пряме відношення до індивідуальної траєкторії розвитку особистості у будь-якому соціумі.

Останнім часом плідно над проблемою інтеграції в освіті працюють сучасні науковці І.Бех, М.Васильєв, Н.Васильєва, Т.Власенко, В.Загвязинський, М.Іванчук, В.Івченко, А.Карпов, Т.Лагунова, О.Руднянська, І.Свистунов, Н.Чернуха [10; 11] та ін.

Суть інтеграції полягає у відновленні, заповненні і створенні цілісності, що у сукупності має свою структуру і певні функції. Дуже часто інтеграція протистоїть стихійним проявам сил суспільства. Також інтеграція розглядається як процес, результатом якого є досягнення єдності і цілісності, погодженості у середині системи, заснованої на взаємозалежності окремих спеціалізованих елементів.

Поділяючи думку багатьох науковців, які займаються питанням інтеграції, взаємодії у галузі освіти, відзначимо, що на сучасному етапі модернізації освіти в Україні саме інтеграційні процеси є і повинні стати одним з найбільш оптимальних та ефективних шляхів реалізації задач, поставлених перед усіма, хто займається проблемами освіти та забезпеченням успішної індивідуальної траєкторії розвитку особистості як в умовах сьогодення, так і на перспективу.

Висновки. Отже, звернення до теоретичних та практичних напрацювань дає підстави стверджувати, що саме гуманітарна освіта, діалогова форма навчання, інтеграційні процеси у сучасному освітньому просторі, звернені до духовних можливостей людини, її професійної та життєвої самореалізації, є одним із найпродуктивніших шляхів досягнення просторово-часових і сутнісних вимірів життя, основою формування успішної толерантної особистості, достатньо високого рівня її соціальної активності та успіху в житті.

Таким чином, гуманітарна освіта є пріоритетним вектором сучасної освіти в умовах сьогодення, дієвим, практико-зорієнтованим і перспективним механізмом успіху особистості.

Література:

1. Вовк Л.П., Фрицюк В.А. Акмеологічний підхід до вивчення проблеми професійного саморозвитку майбутнього вчителя // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2016. −№47. – С. 68−72.
2. Галицких Е.О. От сердца к сердцу: Мастерские ценностных ориентаций. – СПб, 2002. – С. 19−29.
3. Гук О.Ф., Чернуха Н.М. Пріоритетні вектори сучасної освіти // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. − CARICOM, Barbados, 2017. – С. 30−55.
4. Деркач А., Сайко Є. Самореализация — основание акмеологического развития. − М. : Москов. психол.-социал. ун-т, РАО, 2010.
5. Петько, Л.В. Єдність навчання і виховання у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету : монографія. – К. : Талком, 2017. – 337 с. ; бібліогр.
6. Петько Л.В. Філософсько-лінгвістичні ідеї розуміння міжлюдської комунікації у соціальному середовищі // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна» : зб. наук. пр. / укл. І.В.Ковальчук, Л.М.Коцюк, С.М.Новоселецька. – Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2015. – Вип. 53. – С. 309–312.
7. Петько Л.В. Формування духовних цінностей студентської молоді шляхом створення професійно спрямованого іншомовного навчального середовища в умовах університету (на прикладі вивчення англійською мовою новели О'Генрі «Останній листок») // Проблеми освіти: наук. зб. / засн. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – К. : ПП Лисенко М.М., 2014. – № 79. – С. 302–307.
8. Тернопільська В.І. Толерантність як складова соціально-комунікативної культури особистості // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І.Франка. − 2008. − № 40. – С. 92−95.
9. Тернопільська В.І., Литвиненко О.Г., Пономарьова О.Ю. Толерантність як 1. детермінанта формування соціальної активності особистості // Topical issues of social pedagogy: Collective monograph. − CARICOM, Barbados, 2017. − С. 135-153.
10. Чернуха Н.М. Інтеграційна єдність навчання і виховання у сучасному освітньому просторі вищого навчального закладу // Вісник Черкаського ун- ту. Серія «Педагогічні науки». – 2014. − № 24 (317). – С. 125−130.
11. Чернуха Н.М. Інтеграційні процеси у вищій школі : навч. посіб. – К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2015. – 92 с
12. Чернуха Н.М., Асланов Г. Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: відповідь на виклики сьогодення // Innovative processes in education: Collective monograph. − AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – С. 230−237.
13. Matviienko Olena. Theoretical Basics of Preparation of Teachers to Pedagogical Interaction with Children of Various Age // Intellectual Archive. – 2014. – Volume 5. – No. 5 (September). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 105–117.
14. Pet'ko Lyudmila. Developing students' creativity in conditions of university // Research: tendencies and prospects: Collection of scientific articles. – Editorial Arane, S.A. de C.V., Mexico City, Mexico, 2017. − P. 272−276.

Shcholokova O.P.
Doctor of Pedagogical sciences, professor
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

MODERN VIEWS ON PIANO LEARNING SYSTEM IN THE TEACHING FUTURE MUSICIAN-TEACHER

Щолокова О.П.
доктор пед.наук, професор
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, м. Київ)

СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА СИСТЕМУ ФОРТЕПІАННОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

The author presents the modern views on piano training system in the teaching future musician-teacher in two ways: technological-methodical and musical-educational. Their realization is carried out on the principles of integrative content of musical material, on the life and artistic experience of students, attention to the author's concept, the development of the musical performance thesaurus.

Key words: *piano training, Music teachers, musical interpretation*

Розглянуто сучасні погляди на систему фортепіанного навчання педагогів-музикантів у двох напрямках: технологічно-методичному і музично-просвітницькому. Їх реалізація здійснюється за принципами інтегративно-змістовного наповнення музичного матеріалу, опори на життєвий і мистецький досвід студентів, уваги до авторської концепції, розвитку музично-виконавського тезаурусу.

Ключові слова: *фортепіанна підготовка, педагоги-музиканти, музична інтерпретація*

Актуальність. В умовах реформування вищої школи України здійснюється пошук нових прогресивних технологій навчання в галузі музично-педагогічної освіти, які методологічно ґрунтуються на гуманістично-культурній парадигмі. Основним завданням освітнього процесу стає формування особистості як творчого суб'єкта. У його рамках відбувається якісний перехід від педагога старого зразка до формування фахівця нової формації, здатного передбачати можливі зміни і професійно реагувати на них у нових умовах. Відповідно акцент робиться на вихованні нестандартної, всебічно розвиненої особистості з багатим художнім потенціалом, що дозволяє забезпечити їй професійну мобільність і конкурентність на ринку праці.

Орієнтуючись на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку, в музично-педагогічній освіті можна виділити наступні завдання: 1) стимулювання емоційного розвитку і художнього мислення, активізація творчого потенціалу; 2) створення умов для широкої базової освіти, що дозволяє досить швидко переключатися на суміжні галузі професійної діяльності; 3) оволодіння системою поглядів, згідно з якими професійні знання спрямовуються на формування моральності, особистісної культури, ціннісної свідомості [4; 5; 6; 7].

Таким чином, завдяки трансформації сучасного знання в напрямку його емоційного осмислення актуалізується проблема духовного досвіду майбутніх педагогів-музикантів. Тож, приходить розуміння того, що тільки духовність у всіх своїх проявах здатна протистояти втраті моральних цінностей, а гуманізація освіти, яка за своєю суттю повинна збагачувати духовно-творчий потенціал особистості, стає стратегією освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Заразом фортепіанна підготовка студентів музично-педагогічних університетів України здійснюється у двох напрямках: технологічно-методичному та музично-просвітницькому. Вонив тій чи іншій мірі присутні у професійній діяльності педагога-музиканта і сприяють його особистісному становленню. Ця проблема отримала досить широке висвітлення в науковій літературі. Ґрунтуючись на досвіді видатних педагогів минулих років (Л.Баренбойм, Г.Коган, Е.Ліберман, А.Малінковская, К.Мартінсен, Я.Мільштейн, Г.Нейгауз, С.Савшинський, С.Фейнберг, Г.Ципін та ін.), сучасними українськими вченими розроблено ряд питань, пов'язаних з виконавською діяльністю педагога-музиканта.

До досліджень такого роду можна віднести праці О.Воронцової, Л.Гусейнової, М.Давидова, В.Крицького, В.Лабунця, Н.Мозгальової, О.Олексюк, О.Рудницької, О.Щолокової, О.Щербініної, Д.Юника, в яких розкрито сутність і зміст виконавської підготовки студентів вищих музично-педагогічних закладів. Вчені вважають її найважливішим компонентом фахової компетентності майбутнього педагога-музиканта, оскільки вона включає знання з музичного виконавства, педагогіки мистецтва, а також культурного і духовно-морального досвіду.

У цьому ключі інструментально-виконавська діяльність розглядається як спеціально організований процес, обумовлений потребами студентів і спрямований на їх творче самовираження. Загальновідомим є той факт, що навчання гри на фортепіано пов'язано із засвоєнням специфічних знань, які визначаються їх змістом. Водночас ці знання не існують окремо від умінь. Наприклад, саме по собі знання гармонії ще не забезпечують виразності художньої інтерпретації музичного твору, який досягається лише в результаті виявлення гармонійних функцій, усвідомлення логіки використання композитором емоційного переживання у співвідношенні з іншими виразними засобами художнього образу.

Отже, майбутні педагоги-музиканти мають оволодіти певним комплексом умінь, до них відносяться: досить вільне використання фортепіано в різних видах діяльності, тобто вміння професійно виконувати музичні твори світової фортепіанної літератури з урахуванням особливостей сприйняття різних аудиторій; проводити просвітницькі заходи з проблем музичного мистецтва у різноманітних формах; переводити для фортепіано фрагменти симфонічної, оперної та балетної музики, а в разі потреби робити полегшені переклади фортепіанної фактури.

В організації такої фортепіанної підготовки важлива роль належить індивідуально-практичним заняттям, які проводяться в рамках дисциплін «Основний музичний інструмент», «Концертмейстерський клас», «Історія та

теорія виконавської майстерності». Головна мета цих навчальних дисциплін полягає у формуванні практичних знань, умінь і навичок, а одним із найважливіших завдань стає формування у майбутніх педагогів-музикантів самостійного музичного мислення на основі уяви і творчої ініціативи.

Оскільки природа музичних образів передбачає варіативну множинність тлумачення, важливого значення набуває розвиток у студентів інтерпретаційного мислення, спрямованого на безпосереднє осягнення змістової сутності композиторського задуму і пошук художньо-доцільних виконавських засобів для його втілення. Така діяльність здійснюється під час самостійної та спільної з викладачем роботи над твором. При цьому накопичується художньо-слуховий досвід, розвивається творча уява і фантазія майбутнього педагога-музиканта. Завдяки їм формується система відбору виразних засобів, відпрацьовується виконавська техніка і звукова пластика інструментального інтонування.

Відзначимо, що поняття «інтерпретація» в широкому сенсі означає процес сприйняття і тлумачення музичних явищ; у вузькому − це виконавська діяльність, в якій реалізується художній задум музичного твору. Вивчаючи цю проблему, більшість дослідників звертає увагу на те, що в основі виконавської інтерпретації знаходиться, перш за все, глибоке розуміння авторської концепції та її трансляція у процесі виконання музики. При цьому художній образ твору збагачується внесенням до нього суб'єктивного світу почуттів і майстерності самого інтерпретатора.

Саме індивідуальне трактування тексту піднімає виконавську діяльність до творчого рівня. Адже навіть найдетальніший, насичений авторськими ремарками запис ще потрібно не тільки «прочитати» і «розкодувати», а й «оживити», тобто виконати «творчий особистісний переклад» авторського запису-схеми у реальні звукові образи. Тому однією з основних особливостей інтерпретації музичного твору є особистісно-творче тлумачення його змісту, тобто його «озвучення».

Заразом вчені наголошують на необхідності утримувати постійний баланс між «правильністю» авторського задуму музичного твору і творчою ініціативою виконавця. Отже, виконавське мистецтво є одночасно особливим художньо-творчим процесом, і результатом цього процесу, тобто воно вважається вторинною, відносно самостійною художньою діяльністю, творча сторона якої проявляється у формі художньої інтерпретації. Відтворюючи музичний твір, виконавець допомагає слухачу зрозуміти його зміст, частково видозмінений у порівнянні з авторським текстом внаслідок наповнення особистісними смислами та уявою. Якісна творча інтерпретація вимагає самостійного вибору і обробки необхідних піаністичних прийомів, відповідність реального звучання внутрішнім музично - слуховим уявленням як ідеальним виконавчим моделям.

Таким чином, потенціал інтерпретації в процесі творчого самовираження майбутніх педагогів-музикантів обумовлений її специфічними особливостями: по-перше – виникненням індивідуального художнього образу в результаті осягнення музичного твору (в порівнянні з авторським), а по-друге –

формуванням унікальної індивідуальної виконавської концепції особисто забарвленого авторського задуму, реалізованого в умовах інструментального виконання. У процесі інтерпретації студенти пізнають себе, розкривають нові грані свого творчого «Я». Вони починають розуміти сенс своєї діяльності та її значення для себе, що стає основою їх самовизначення, професійного саморозвитку і творчої самореалізації.

Під час створення виконавської концепції майбутніми педагогами відбувається її трансформація у власну художньо-інтерпретаційні ідею. Зазначений етап прояви творчого самовираження характеризується, головним чином, тривалою репетиційної роботою за інструментом, в ході якої виконавець вирішує завдання фортепіанного втілення ідеї, адаптації обраних виконавських прийомів відповідно до стилістичних особливостей композитора.

В аспекті даної проблеми відзначимо, що обсяг музичної інформації, яку отримують студенти під час фортепіанної підготовки, є досить обмеженим. Це обумовлено тим, що в навчальному процесі переважає вивчення музичних творів класично-романтичного періоду. Не відкидаючи необхідності підготовки майбутніх педагогів на цих зразках музичного мистецтва, звернемо увагу на важливість глибокого ознайомлення з кращими зразками музики XX ст. У багатьох з них виявилися різні напрямки розвитку сучасної художньої культури, а саме: естетика урбанізму − конструктивізм, монтаж, колаж; нова концепція часу, простору і руху; поєднання традицій і новаторства. історії і сучасності, пошук діалогу між Заходом і Сходом; розвиток нової музичної мови і поліфонічного мислення; трансформація стилю і жанру, шлях до синтезу як символу епохи.

Вже зараз можна констатувати, що XX ст. стало однією з найцікавіших епох в історії мистецтва, яка характеризується повною відмовою від канонів мислення, постійними пошуками та експериментами у всіх областях культури, формуванням нових світоглядних установок. Кожен з її видатних представників (І.Стравінський, П.Пікассо, С.Прокоф'єв, А.Шенберг, Ле Корбюзьє, М.Пруст, Ф.Кафка, Б.Брехт, Ч.Айвз, Б.Лятошинський¸ Л.Ревуцький, П.Клее) стали творцями нової системи художнього мислення, закони якої вступали у протиріччя з існуючими нормами, викликаючи захоплення або різке протистояння.

Експериментальні роботи їх послідовників характеризувалися пошуками у музичній творчості нових ефектів сонористики, «тотальної організації» музичного матеріалу за принципом серійної техніки, народженням електронної музики, а засоби виразності, які спочатку виступали головною цінністю і метою, поступово перетворилися в нові додаткові ресурси для створення художніх образів. Імпровізація як втілення свободи стала новою ціннісною домінантою, яка пронизує творчість представників авангарду. Мистецтвознавці зазначають, що у XX ст. тим не менш, проявилися три основні тенденції: неоромантизм, неофольклоризм і неокласицизм.

Природно, що сучасна фортепіанна музика відбила ці процеси і нові тенденції осмислення музичного буття. Нові переживання, які необхідно було передати композиторам в своїх творах, вимагали експресивної інтерпретації

музичного часу і пошуків нових засобів виразності, адекватних новим ідеям і думкам. Фортепіано набуло нового тембрального колориту і звукового образу: поліфонію цілих гармонійних пластів у пошуках нової, нескінченної звукової тканини, народження гармонійної педалі, яка перетворила гармонію у фон, створила ілюзію регістрового контрасту та імітацію різних тембрів, а також нового уявлення про ударність цього музичного інструменту. Складність осмислення цих музичних явищ обумовлена тим, що вони проявляються через суб'єктивне ставлення. Адже дуже важко розібратися в музиці, яка виникла нещодавно, на яку не можна подивитися з позицій часової відстані.

Водночас вивчення музики цієї епохи стає життєвою необхідністю, вимагаючи усвідомлення нової ієрархії цінностей, нових способів існування музики. Шлях до її розуміння лежить через проникнення в ціннісне осмислення нових авторських світів, які вражають своєю різноманітністю, оригінальністю поєднання старого і нового, примхливими конструкціями синергетичного поєднання традицій і новаторства.

Усе вищевикладене дозволяє зробити висновок, що вивчення сучасного фортепіанного репертуару вимагає від педагога-музиканта нових уявлень про можливості фортепіано як музичного інструмента, нового розуміння музичної форми, ритму, ігри планів, кластерних звучань. Повноцінне музичне виконання фортепіанних творів сучасних композиторів стає можливим тільки в тому випадку, якщо він прагне постійно розширювати свій музичний тезаурус, естетично осмислювати і оцінювати явища, які є характерними для сучасного етапу розвитку музичного мистецтва.

Наступна проблема в інструментальній підготовці педагога-музиканта полягає в тому, що розвиток його виконавських умінь і навичок тісно пов'язаний з подальшим професійним самовираженням. Придбання такого досвіду в процесі навчання дозволяє йому розвивати і реалізовувати свою музично-творчу індивідуальність, а також професійні цілі і установки. Відзначимо, що професійний творчий ріст студентів як педагогів-музикантів починається в стінах університету, а триває під час самостійної художньо-педагогічної діяльності. Таким чином, можна сказати, що їх професійне становлення є дзеркальним відображенням тих художньо-педагогічних завдань, які вони отримали під час навчання у вузі.

Найчастіше набутим знанням студентів не вистачає цілісності, а також усвідомленості загальносистемних зв'язків. Найбільше це проявляється у просвітницькій діяльності майбутніх педагогів-музикантів, яка за своїм змістом, формами і умовами проведення є досить специфічною, але виконує ряд професійних функцій: відтворювальну, організаторську і комунікативну.

Відтворювальна функція націлена на розвиток творчого потенціалу педагога як виконавця. Вона забезпечується набутими професійними знаннями і переконаннями, якими регулюється його соціальна позиція. Творчий аспект цієї функції сприяє підвищенню евристичного мислення, здатності швидко змінювати способи діяльності в нових умовах.

Організаторська функція спрямована на створення нових музично-просвітницьких проектів, вміння передбачати їх результативність і в разі

необхідності коригувати свою діяльність. Комунікативна функція сприяє встановленню довірливого контакту з аудиторією, вмінню реагувати на різні непередбачувані ситуації, створювати атмосферу зацікавленості.

Слід відзначити, що за час свого існування просвітництво в галузі музичного мистецтва як соціальний феномен збагатилося багатьма різновидами, які можна ранжувати за формами і жанрами, за музично-виконавською складам, за тематикою і аудиторією. Складність роботи з усіма цими різновидами полягає в тому, що крім створення постійної аудиторії з урахуванням її естетичних смаків важливо враховувати рівень музичної культури слухачів. Отже, форми виконавчо-просвітницької діяльності можуть відрізнятися за обсягом музичної і вербальної інформації, а також їх співвідношенням. Педагогу-просвітителю важливо враховувати при складанні сценарію вікові особливості даної аудиторії, її інтереси, переваги, а також відповідність підготовленості слухачів рівнем складності бесіди.

Крім змісту сценарію це безперечно повинно відображатися на стилістичних особливостях мови, важливими рисами якого стає нескладне побудова фрази, точність, лаконічність, використання розмовної лексики і фразеології. Зазначене сприятиме залученню аудиторії до обговорення представленої теми і тим самим − до активізації слухачів, підвищення їх інтересу й уваги.

Інша складність спостерігається під час переходу від бесіди до інструментального показу музичного твору або навпаки. Адже створення відповідної за емоційним наповненням, змістовністю і образною сферою вербальної характеристики стає важливою умовою його розуміння. Ігнорування цієї вимоги призводить до того, що яскравий, вербально-намальований в уяві слухачів образ миттєво руйнується, не встигнувши ще повноцінно сформуватися. Зазначимо, що дану проблему відчувають майже всі музиканти-просвітителі, які займаються цим видом діяльності незалежно від професійного рівня та стану підготовки. Тому важливим завданням стає навчання студентів швидко переключатися з одного виду діяльності на інший, підвищувати концентрацію і лабільність своїх психічних процесів. Усунення вказаних недоліків дозволить слухачам сприймати музичний матеріал не просто як додаток до тексту, а як його органічне, гармонійне продовження.

Висновки. Таким чином, виступ перед аудиторією, безпосередній контакт і взаємодію з нею стає головною і вирішальною фазою у навчальній діяльності майбутнього педагога-просвітителя.

Підводячи підсумок конкретним умінням і навичкам, якими повинні опановувати студенти у процесі технологічно-методичного та музично-просвітницького напрямків фортепіанного навчання, відзначимо наступні: 1) аналітичні (перцептивного та інтелектуального характеру). До них відносяться: формування внутрішніх уявлень музичного образу і його втілення в реальному звучанні на фортепіано; слуховий контроль інтонування на фортепіано, здатність адекватно оцінити якість гри у власному виконанні, а також інструментально-ансамблевих формах з точки зору метро-ритму, тембрової, динамічної злагодженості звучання; формування свідомого

ставлення до технології виконавських навичок, які виникають у процесі оволодіння технікою гри на інструменті. 2) Уміння музично-організаційного характеру: домагання злагодженого звучання ансамблевого виконання; встановлення довірливого контакту з аудиторією, реагування на різні непередбачувані ситуації, створення атмосфери зацікавленості. 3) Уміння творчого характеру: оволодіння різними способами обробки мелодій; здатність самостійно підготувати твір до виконання; підбір акомпанементу до заданої мелодії; транспонування твору в різні тональності.

Формування окреслених нами умінь і навичок дозволяє досягти цілісності та ефективності навчального процесу в його триєдиній задачі, а саме: забезпечити студентів знаннями, навчити способам їх отримання і застосування, виховати творчу особистість, здатну до активної продуктивної діяльності у просторі сучасної музичної культури і професійної діяльності.

Література:

1. Балл. Г. Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти // Освіта і управління. – 1997. − № 2. – С. 21−36.
2. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования. – М. : Academia, 2001. – 304 с.
3. Щолокова О.П. Концептуальні засади сучасної мистецько-педагогічної освіти в Україні// Мистецька освіта у вимірах сучасності: проблеми теорії та практики : колективна монографія. – К.: «Адверта».− Дніпропетровськ, 2014. − С. 22−46.
4. Щолокова О.П. Новітні підходи та технології у професійній підготовці вчителя мистецьких дисциплін / Innovative processes in education : Collective monograph. – AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – P. 238−246.
5. Pet'ko L.V. Formation of professionally oriented foreign language teaching environment in the conditions of university for students of art specialties // Economics, management, law: problems of establishing and transformation: Collection of scientific articles. – Al-Ghurair Printing & Publishing LLC, Dubai, UAE, 2016. – P. 395− 398.
6. Pet'ko Lyudmila. Preparing higher school graduates in foreshortening of leader competencies for 2020 // Topical questions of contemporary science: Collection of scientific articles. – Aspekt Publishing of Budget Printing Center, Taunton, MA 02780, United States of America, 2017. − P. 467−472.
7. Shcholokova Olga, Ding Yun. Pedagogical Principles of Young Pupils' Music Culture Formation in Piano Teaching Process // Intellectual Archive. – 2015. – Volume 4. – No. 6 (November). – Toronto : Shiny Word Corp., 2015. – P. 160–169.

Domina Ganna Anatoliivna
Ph. D., Associate Professor,
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

THE PSYCHOLOGICAL DIFFICULTIES OF THE PHENOMENON "LOST TWIN" AND POSSIBLE WAYS TO SOLVE THEM

Дьоміна Ганна Анатоліївна
к. психол. н., доцент
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ФЕНОМЕНА «ВТРАЧЕНОГО БЛИЗНЮКА» ТА МОЖЛИВІ СПОСОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

In the article the essence of the phenomenon "Lost twin" and possible ways of solving psychological problems are investigated. The author presents algorithm in work with persons suffering from the syndrome "Lost twin" relying on the age features of primary school age children and the problems of this phenomenon

***Key words: the** phenomenon "Lost twin", the specificity of the phenomenon, the solution of psychological problems, the algorithm in the work, the psychologist.*

Досліджено сутність феномена «втраченого близнюка» та можливі способи вирішення психологічних проблем, що пов'язані з даним феноменом. Спираючись на вікові особливості дітей молодшого шкільного віку та специфіку феномену «втраченого близнюка», автором розроблено алгоритм роботи психолога з особами, які страждають синдромом «втраченого близнюка».

***Ключові слова:** феномен «втраченого близнюка», специфіка феномену, вирішення психологічних проблем, алгоритм роботи психолога.*

Актуальність. Кожна людина протягом життя проходить шлях від народження до смерті, проте, для того щоб перейти на наступний етап свого життя вона повинна постійно вивчати себе та оточуючий світ. Від того, якого досвіду вона набула (позитивного чи негативного) в дитинстві та підлітковому віці, залежить її психологічний та особистісний розвиток у подальшому житті [5; 6; 7; 9]. Проте, вченими доведено, що на становлення особистості впливає не лише постнатальний період розвитку, а великого значення набуває її внутрішньоутробний розвиток.

У лоні матері дитина розвивається перші дев'ять місяців свого життя, і саме тут в неї з'являються перші відчуття. Якщо у матері у період вагітності були певні ускладнення, в тому числі психологічні, це може відбитися на дитині. На сьогоднішній день вченими проведено цілий ряд досліджень, присвячених темі пренатальних і постнатальних впливів на особистість і психофізичний розвиток людини.

Одним з важливих пренатальних факторів, що впливає на особистісний розвиток людини, є феномен «втраченого близнюка», який і до цього часу є мало вивченим. Вперше про цей феномен заговорили близько тридцяти років тому, що пов'язано з розвитком ультразвукової діагностики [1, с. 69].

Наукове вивчення даного феномену проводиться у більшій мірі з точки медико-біологічної науки, та спрямоване на виявлення причин що спричиняють смерть плоду, для подальшого зменшення відсотку смертності. Проте, проблема психологічного та психосоматичного впливу феномену «втраченого близнюка» на подальше життя та розвиток другого з близнюків почала розглядатися лише останні декілька років. Тому, на нашу думку, дуже важливо *узагальнити всі можливі наслідки що можуть бути спричинені цим феноменом, а також надати рекомендації щодо роботи з особами що переживають певні труднощі у зв'язку з феноменом «втраченого близнюка».*

То ж, ***метою статті*** є спроба узагальнити всі можливі наслідки що були спричинені феноменом «втраченого близнюка», та розробити алгоритм роботи психолога по роботі з даною проблемою.

Виклад основного матеріалу. Дослідження феномену «втраченого близнюка», *з медико-біологічної точки зору, можна знайти у працях:* А. Хейтер, А. Хейтон, Б. Бэбкок, Н. Сігал, Р. Сендвісс, С. Блозис, Ч. Бокладж.

Вивченням проблеми в психіатрії займалися: А. Хантер, Дж. Вудвард, К. Дэнис, О. Сенбек, Ш. Уорд. *З точки психології особистості, даною проблемою зацікавилися* наші сучасники − Л.Л. Панченко та С.С. Дмитрієва.

Вперше про феномен «втраченого близнюка» в психологічному аспекті зарубіжні вчені заговорили в 80-х – 90-х роках XX ст. [4, с. 83], *суть якого полягає* в тому, що підчас вагітності двійнею один з близнюків з певних причин вмирає (науковці називають такі причини як стрес, вживання гормональних препаратів, попередні аборти та вік матері). Медичні данні показують, що мимовільна смерть одного з близнюків спостерігається здебільшого на першому, рідше – на другому та третьому, триместрах вагітності [1; 3].

Лікар Чарльз Бокладж в своїй роботі «Багатоплідна вагітність: епідеміологія, протікання вагітності і дородовий період" виявив такий цікавий факт: з 326 жінок вагітних близнюками 61 вагітність закінчилась народженням здорових близнюків, 125 − народженням однієї дитини, а 186 – втратою обох плодів. Він вважає що мінімум 10−15% населення землі живуть, не знаючи що мали брата або сестру [12]. Більшість вчених поділяють думку, що *близько 30% від всіх багатоплідних вагітностей закінчуються загибеллю одного з ембріонів* [2, с. 14].

Також вчені виділяють *ряд ознак, за якими можна визначити зниклого близнюка* [11; 12]. Серед них: ліворукість; ДЦП (дитячий церебральний параліч); зайві пальці на ногах і руках; дитина вигадує собі неіснуючого друга; обожнювання дзеркал (пошук своєї половинки); сни про брата або сестру близнюка; людина не може визначитися зі своєю сексуальною приналежністю, що може говорити про стать втраченого близнюка; не покидає відчуття самотності і провини, неначе щось важливе втрачено назавжди; раптові напади страху, паніки, безсилля.

Для того щоб зрозуміти наслідки втрати близнюка, необхідно зрозуміти характер їх взаємовідносин, доведено що, близнюки мають сильну прихильність один до одного. Р. Сендвісс говорить про те, що зв'язок між ними може бути настільки глибоким і інтимним, що перетинає емоційні, психологічні, духовні та навіть фізичні кордони [4, с. 83−84]. Тобто, близнюки можуть переживати одночасно одні і ті ж емоції, мати спільні інтереси та навіть відчувати негаразди один одного за сотні кілометрів. Вчені вважають, що вже на 8-ми тижневому терміні вагітності близнюки, перебуваючи в утробі матері, можуть впливати один на одного [11].

На підставі робіт Р.Сендвісс, Дж.Вудворд, К.Денніс, С.С.Дмитрієва, Л.Л.Панченко можна виділити *психологічні наслідки феномену «втраченого близнюка»*: схильність до депресії, ізоляції, самотності, почуття провини, почуття незахищеності, тривоги, горя та печалі; тріада почуттів «вина, гнів, страх»; сприйняття світу як небезпечного, страх смерті, агресія по відношенню до оточуючих; дезорієнтація, дисоціація, порушення структур прихильності; складності ідентифікації і вибудовування відносин; психосоматичні розлади а у більш складних випадках можна говорити про роздвоєння особистості та шизофренію [4; 11].

Підтверджують думку науковців і дослідження, які були проведені у 2002 р. у Великобританії на основі веб-сайту www.wombtwin.com. Дане дослідження, яке проводилося більше п'яти років, *відобразило тенденції щодо наявних проблем особистісного розвитку у «безблизнюкових близнюків»*. Так, 33,6% бояться темряви; 55% − неспокійні, що проявляється в поганому сні; 51,8% мають низьку самооцінку; 48,7% страждають від депресії; у більше ніж 55% змінюється настрій що приводить до яскравого вираження гніву; 72,9% бояться відторгнення (з них 64,2% бояться знущання з боку оточуючих); 62,2% вважають себе самотніми, навіть в колі друзів; а 47,8% бояться реалізувати себе у відносинах з іншою статтю; 27,9% мають погані звички [13].

Також дуже важливо відмітити, *з якого ж саме терміну вагітності втрата одного з близнюків впливає на подальший розвиток іншого плода*. В.Брендт, О.Сендбенк вважають, що про наслідки втрати можна говорити тільки в разі загибелі ембріона після 10−15 тижнів вагітності, інші дослідники (С.Блозіс, Н.Сігал, А.Хейтон, А.Хантер, Ш.Уорд) говорять про те, що психологічні наслідки втрати можуть мати місце і до 10−12 тижнів [3, с. 153].

Отже, проаналізувавши вище сказане можна говорити про те, що «безблизнюкові близнюки» протягом всього свого життя не відчувають себе цілісним організмом, і тому підсвідомо виражають у своїй поведінці своє бажання захисту та єдності, які були утрачені разом з плодом їх ненародженого брата або сестри. Оскільки вони часто сприймають себе як частину, а не в цілому, вони не можуть розробити концепцію особистості. Через те, що вони ідентифікують себе з мертвим близнюком, та розриваються між почуттям бути живим і в той же час, почуттям бути мертвим [14]. Ряд психологів стверджують, що «безблизюкові близнюки» можуть настільки глибоко страждати від втрати, що деякі з них потребують підтримки протягом усього життя [4, с. 84]. Також можна говорити і про те, що така особа в дорослому віці в пошуку своєї сутності може знайти щось подібне у мало знайомій людині (яка є не завжди хорошим прикладом), або в дії шкідливих речовин на організм що забезпечать їй розслаблення та відчуття безпеки та в подальшому призведе до пристрасті [14].

Щоб мінімізувати негативний вплив даного феномену на подальше доросле життя особистості або взагалі вирішити дану проблему, «безблизнюковий близнюк» потребує допомоги з боку психолога. Вже в дошкільному віці дитина відчуває негативні наслідки феномену «втраченого близнюка», проте вікові обмеження застосування методів психологічної діагностики не дають психологові повноцінно розібратися в проблемі. Тому, *найпродуктивнішим таке втручання буде у ранньому шкільному віці (6−10 років)*, що обумовлено безпосередньою близькістю до травмуючої ситуації та більш широкими спектром можливостей психолога [1, с. 70−71].

Спираючись на вікові особливості дітей молодшого шкільного віку та специфіку феномену «втраченого близнюка», нами був розроблений *алгоритм роботи психолога з особами, які страждають синдромом «втраченого близнюка*:

1. *Знайомство та перша бесіда з дитиною.* На цьому етапі головною метою психолога є налагодити контакт з дитиною та зібрати якнайбільше інформації щодо її життя. Психолог може використовувати ряд психотерапевтичних технік, таких як: заохочення, похвалу, прояснення, повторення, переконання, віддзеркалення почуттів дитини, конфронтацію, директиву, інтерпретацію та підсумовування сказаного.

2. *Діагностичний етап.* Діагностика особистості здійснювалися шляхом

проведення з дитиною проективних методик. Для виявлення особистісних особливостей використовувалися наступні психодіагностичні методики: «Кінетичний малюнок сім'ї» (за Р.Бернс і С.Кауфман), «Будинок. Дерево. Людина» (Дж.Бука), «Неіснуюча тварина» (М.Друкаревіч), «Будиночки» (за О.А.Горіховою), «Тест тривожності» (Р.Теммла, М.Дорки, В.Амена), «День народження» (за М.А.Панфіловою) [1, с. 70]. Використання цих методик дає змогу психологові зрозуміти де саме прихована проблема [8].

Найбільш інформативними у роботі з дітьми які страждають від феномену «втраченого близнюка» є проективна методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (а Р.Бернс і С.Кауфман) та «День народження» (М.А.Панфілової). Основною метою методики «Кінетичний малюнок сім'ї» є діагностика внутрішньо-сімейних відносин, ставлення дитини до кожного з членів родини (в тому числі і до свого ненародженого брата чи сестри). Схожою за змістом є і соціометрична проба «День народження», вона також вивчає взаємовідносини з найближчим оточенням та ступінь близькості з кожним учасником малюнку. Дуже важливим є також обговорення того що зображено для більш детального промальовування сюжету. У малюнку дитина на підсвідомому рівні зображує те що вона відчуває а не те що є насправді, це дає змогу програти з нею ті ситуації які її турбує.

3. *Бесіда з найближчим оточенням дитини.* В першу чергу необхідно приділити велику увагу матері дитини [6], провести опитування щодо медико-соціальних передумов феномену «втраченого близнюка». В цілях організації системи психологічного супроводу необхідно надати родині інформацію щодо проблеми а також рекомендації щодо подальшої роботи [1, с. 70−71].

4. Дуже важливим етапом у роботі з дітьми в яких наявний феномен «втраченого близнюка» *є підтвердження факту того, що в утробі матері вони були не одні.* Оскільки про втрату дитині нічого не відомо, їй тяжко оплакати її чи примиритися з нею. К.Денис, А.Хейтон, Р.Брэндт відмічають, достатньо лише підтвердження цього факту щоб відчути полегшення. Можливість подальшої терапії дуже висока якщо дитина буде знати про втрату близнюка і те що вона така не одна, зможе вільно спілкуватися з батьками на цю тему та отримувати відповіді на свої запитання [1; 4].

5. *Безпосередня робота стосовно корекції дитячої поведінки.* Після того як дитина усвідомить нову для себе інформацію, психологові слід забезпечити подальший її розвиток що передбачає усунення негативних явищ які були спричинені феноменом «втраченого близнюка» та збагачення її досвіду.

Найбільш доцільними методами та техніками, які може використовувати психолог у цій ситуації є: арт-терапія (яка за допомогою малюнка допомагає

творчо розкритися і побачити в собі нове), психодрама Морено, гештальт-терапія Перлза («терапія контакту», яка розглядає людину як єдине ціле, і працює з її почуттями і усвідомленням), розстановки по Хелінгеру (знаходження кореню проблеми, а також визначення шляхів вирішення виявлених негативних станів і ситуацій), тілесні техніки (спрямовані на роботу з несвідомими емоційними напруженнями в тілі), та ін. [10].

Висновок. Дослідивши окреслене питання, ми дійшли висновку, що на розвиток особистості впливають такі психологічні проблеми, що були спричинені синдромом «втраченого близнюка» у ранньому шкільному віці. Тому основним завданням батьків та психолога є розповісти дитині про те, що вона є «безблизнюковим близнюком» та провести подальшу корекційно-розвивальну роботу для сприйняття цієї інформації дитиною.

Література:

1. Дмитриева С.С., Панченко Л.Л. Исследование личностных особенностей детей 5-6 лет, потерявших близнеца в первом триместре беременности // Теория и практика общественного развития. – Краснодар, 2012. − № 3 − С. 69−72.
2. Дмитриева С.С., Панченко Л.Л. Конфронтация нетрадиционных религиозных организаций и института семьи // Вестник Морского гос. ун-та. Серия : Гуманитарные науки. Вып. 44/2010. – Владивосток : Мор. гос. ун-т, 2010. – С.13−18.
3. Дмитриева С.С., Панченко Л.Л. Психологический аспект проблемы феномена «исчезнувшего близнеца» // Наука и современность – 2012 : сб. матер. XV Междунар. научн.-практ.конф. ; под ред. С.С.Чернова. – Новосибирск: Изд-во ЦРНС, 2012. – С. 152−155.
4. Дмитриева С.С., Панченко Л.Л. «Синдром исчезнувшего близнеца» как один из пренатальных факторов формирования личностных особенностей человека // Социосфера. − 2010. − № 4. − С. 82–85.
5. Дьоміна Г.А. Вікова та педагогічна психологія : методичні рекомендації для практ. занять, самост. роботи та модульного контролю знань студентів. – 2-е вид. – Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – 57 с.
6. Дьоміна Г.А. Психолого-педагогічний розвиток особистості майбутнього сім'янина: метод. рекомендації для роботи практичних психологів. − К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – 70 с.
7. Дьоміна Г.А. Становлення особистісної зрілості молоді до подружнього життя як психологічна проблема у вітчизняній і зарубіжній психології // Innovative processes in education: Collective monograph. − AMEET Sp. z o.o., Lodz, Poland, 2017. – P. 40−48.
8. Мельничук О.Б. Психологічна діагностика: навч. посіб. для студ. подв. спец. із спец. «Практична психологія». − К. : Каравела, 2013. − 315 с.
9. Петько Л.В. Англійська мова для студентів-психологів та дефектологів. Дидактичний матеріал для практичних занять та самостійної роботи студентів з іноземної мови зі спеціальностей: 6.010105 «Корекційна освіта (за нозологіями)», 6.030102 «Психологія», 6.030103 «Практична психологія»: навч. посібник для студентів, магістрантів, аспірантів. – К. : Талком, 2015. – 160 с.
10. Психология : её методы и техники [Електронний ресурс] // Блог психолога Максима Свиридова. − Режим доступу: http://danceagle.ru
11. Феномен исчезнувшего близнеца [Електронний ресурс] // Анна Тихомирова «Счастливая двойня». − Режим доступу: https://gemelos-feliz.ru
12. Феномен исчезнувшего близнеца [Електронний ресурс] // Самопознание.ру. − Режим доступу: https://samopoznanie.ru

13. A risk of misdiagnosis of Borderline Personality Disorder? [Web site] // HOME − Womb Twin. − Access mode : http://www.wombtwin.com
14. The Effect of the Trauma of Loss on Relationships [Web site] // Verlagsgruppe Random House. – Access mode : https://www.randomhouse.de

Golins'ka Tetiana
Ph.D., Associate professor,
Kherson State University (Ukraine, Kherson)

THE APPLICATION OF NON-TRADITIONAL TECHNIQUES TO WORK WITH CHILDREN BY MEANS OF ART-THERAPEUTIC INFLUENCE

Голінська Т. М.
к.пед.н, доцент кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти
Херсонський державний університет, м. Херсон Україна

ЗАСТОСУВАННЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ ТЕХНІК ТА ПРИЙОМІВ У РОБОТІ З ДІТЬМИ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНОГО ВПЛИВУ

This article examines how non-traditional techniques (art materials) in psychodynamic art therapy with elementary school children influence therapeutic alliance. the aim is to underline possible uses of art materials that might help therapists in building, assessing, and sustaining the therapeutic alliance. the main topics of examination are: the use of art materials for building contact between child and teacher; art materials in relation to transference reactions and expression of affect.

Key words: *art therapy, non-traditional techniques, elementary school children.*

Автор описує нетрадиційні техніки для роботи з учнями початкової школи засобами арт-терапевтичного впливу.

Ключові слова: *Арт терапія, нетрадиційні техніки, учні початкової школи.*

Актуальність. Новим методом психотерапевтичного впливу на особистість є терапія мистецтвом [1;7; 8; 9; 10; 11], оскільки вона може бути способом звільнення від конфліктів, негативних переживань; допоміжним засобом для інтерпретацій і діагностичної роботи. Він є досить ефективним та дієвим методом, спрямованим на кінцевий результат.

Перш за все метод арт-терапії можна використовувати практично кожна особистість незалежно від свого віку, культурного досвіду і соціального статусу. Це не вимагає великих здібностей до образотворчої діяльності або художніх навичок і тому не існує будь-яких протипоказань до участі, оскільки метод арт-терапії є засобом переважно невербального спілкування.

Не випадково це питання знаходиться у полі зору фахівців різних наукових напрямів, зокрема: Дж.Аллана, М.Бетенскі, С.Вільтшіра, Д.Вуда, Р.Гудмана, Т.Делі, Дж.Дубовського, К.Еванса, Д.Енлі, Е.Кейна, К.Кейзі, А.Копитіна, Е.Крамера, В.Ловенфельда, Л. Маркуса, Д. Мерфі, М. Наумбурга, О.Нікологорської, Л.Пардоу, О.Постальчука, Д.Пейслі, Ф.Прокоф'єва, Л.Селфі та ін. Проте цей напрям потребує подальших досліджень, тому, на нашу думку є доцільним розкрити можливості арт-терапевтичного впливу на особистість, оскільки це дозволяє одночасно реалізувати як діагностичні, так і психокорекцій ні функції.

Виклад матеріалу. Вчені доводять, що арт-терапія є засобом вільного самовираження і самопізнання, оскільки має «інсайт-орієнтований» зміст, передбачає атмосферу довіри, толерантності й уваги до внутрішнього світу; продукти образотворчої діяльності є об'єктивним свідченням психоемоційного стану, що дозволяє використовувати її для ретроспективної, динамічної оцінки перебігу того чи іншого процесу і проведення відповідних досліджень і порівнянь. У більшості випадків арт-терапевтична робота викликає позитивні емоції, допомагає у подоланні негативних станів – апатію і безініціативність, надає можливість формувати нові поведінкові зразки, сформувати більш активну життєву позицію, оскільки вона покликана мобілізувати весь творчий потенціал, включає внутрішні механізми саморегуляції і «зцілення». Тобто, вона відповідає фундаментальній потребі в самоактуалізації: розкриття широкого спектру можливостей і ствердження свого індивідуального способу буття особистості [2].

Вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на одному з найбільш поширених видів арт-терапії. У даному випадку вплив на розвиток дитини здійснюється за допомогою образотворчої діяльності. Проведення терапії малюванням з дітьми може здійснюється психологом на заняттях, педагогом або самими батьками. При цьому існує кілька типів завдань, які можна використовувати під час проведення терапії малюванням: предметно-тематичний тип – основою зображення є людина і її взаємодія з навколишнім предметним світом і людьми.

Позитивним ефектом вирізняються й ізотеравтичні техніки і прийоми. Одним із них є марання, у буквальному розумінні «бруднити», «забруднювати», тобто прийом нетрадиційного малювання брудними руками, який є ефективним у роботі з корекції агресивності і гіперактивності дітей. Визначення «забруднення» обрано у зв'язку з неструктурованістю зображень, відсутністю сюжету, поєднанням абстрактних форм і колірних плям. Окрім зовнішньої подібності зображень, є схожість у способі їх створення: ритмічності руху руки, композиційної випадковості мазків і штрихів, розмазування і розбризкування фарби, нанесенні безлічі разів і змішуванні кольорів. «Марання» дають можливість висловити власні деструктивні прояви через фарби, крейду, при цьому ігрова ситуація відвертає увагу від тих чинників, які не приймаються у звичайному житті, вчинків, які дозволяють дитині без побоювань задовольнити деструктивні потяги.

О.Нікологорська і Л.Маркус пропонують форму монотипії, яка сприяє «виліковуванню гніву і заповненню часу». Назва «монотипія» походить від грецького слова «monos» – «один», оскільки у процесі діяльності за цією технікою відбиток виходить лише один. Проте традиційна техніка друкованого художнього зображення в арт-терапії з дошкільнятами може бути й модифікованою: на одному й тому ж аркуші можна робити кілька відбитків, клякс. Відповідно, «Кляксографія» – це теж варіант монотипії, для цього прийому аркуш згинається навпіл, розкладається на столі і з одного боку від згину наносяться плями фарби хаотично або у вигляді конкретного зображення [5].

Малювання пальцями, долоньками дає можливість зрозуміти особливість

тактильного відчуття, при цьому цінність цього способу полягає у свободі від рухових обмежень; від культурного впливу; від соціального тиску. Малювання пальцями, долонями – це дозволена гра з брудом, у процесі якої деструктивні імпульси і дії виражаються в соціально прийнятній формі. Дитина непомітно для себе може наважитися на заборонені дії і її ніхто не сваритиме, вона не боїться осуду дорослих, вона не порушує правил. Слід звернути увагу, що ця техніка позитивно впливає на дітей з жорсткими соціальними установками поведінки, орієнтованих на ранній когнітивний розвиток, а також тих, у кому батьки бачать «маленьких дорослих», від яких чекають зрілої поведінки, стриманості, розумності суджень. Саме для цих дітей «гра з брудом» є профілактикою і корекцією тривожності, соціальних страхів, пригніченості.

Малювання по-мокрому листу належить до тих технік, які сприяють зняттю напруги, гармонізації емоційного стану, а також для роботи з гіперактивними дітьми. Малювання сухим листям, сипучими матеріалами і продуктами приносять дітям багато радості, адже вони натуральні, приємно пахнуть, невагомі, тендітні і шорсткі на дотик. За допомогою листя і клею ПВА можна створювати зображення на аркуші паперу: нанести клей, потім розтерти сухе листя у долонях на дрібні частинки і розсипати над клейовим малюнком. Ефектно виглядають зображення на тонованому і фактурному папері. Використовуючи такі техніки, можна створювати зображення за допомогою дрібних сипучих матеріалів і продуктів: круп манки, вівсяних та інших пластівців, гречки, пшона, цукрового піску, вермішелі тощо. Описана техніка доцільна для дітей з вираженими моторними порушеннями, негативізмом, скутістю, впливаючи на процес адаптації в умовах нового кола взаємодії, нового простору і винагороджує відчуттям успішності та впевненості [6].

Окрім того, ефективним методом діяльності у цьому напрямі може бути малювання предметами навколишнього середовища. Малювання м’ятим папером, кубиками, губками, зубними щітками, ватяними паличками, нитками, коктейльними соломинками, ластиками, сірниковими коробками, свічкою, пробками. Дитяча ініціатива щодо використання нетипових предметів для створення зображень завжди заохочується, якщо, звичайно, не завдає шкоди оточуючим. Залучення навколишніх предметів з ініціативи дитини є ознакою включеності до творчої діяльності, зростання самооцінки, наявності сил для висловлювання і відстоювання власних ідей і позицій.

Не останнє місце посідає й техніка каракуль, адже вона у роботі з гіперактивними дітьми є інструментом розвитку цінних соціальних якостей – стриманості, контрольованості, терпіння, уважності, поваги, такту тощо. Зображення створюється без фарб, за допомогою олівців та крейди хаотичним або ритмічним нанесенням тонких ліній на поверхню паперу, при чому лінії можуть бути нерозбірливими, недбалими, невмілими або, навпаки, чітко прокресленими і точними. З окремих каракуль може скластися цілий образ або лише абстрактне зображення, які допомагають активізувати дитину, дають відчути натиск олівця або крейди, знімають м’язову напругу і ригідність.

Для роботи за технікою «Чарівний клубок» потрібні клубочки ниток різного кольору, аркуш ватману. Дана техніка розвиває уяву і фантазію, вона

ідеально підходить для боязких, сором'язливих дітей, які бояться малювати і грати, тобто це своєрідна альтернатива малюванню, де не буває «хорошої» чи «поганої» роботи. Техніку можна сміливо використовувати для гіперактивних, імпульсивних, агресивних дітей як в індивідуальній роботі, так і в груповій. Використання у процесі роботи з дітьми прийомів і технік для створення зображень є способом усвідомлення своїх можливостей і навколишньої дійсності, способом моделювання взаємодії з оточенням, вибудовуванням стосунків із дорослими і способом вияву різних емоцій, включаючи й негативні. Особливо позитивним є те, що це є засобом зниження психоемоційного напруження, агресивності, гіперактивності, тривожності у дітей [3].

Таким чином, психокорекційні заняття з використанням арт-терапевтичних технік та прийомів не втомлюють дітей початкового віку, у них зберігається висока активність, працездатність протягом усього часу, відведеного на виконання завдання. Застосування нетрадиційних технік у розвивально-виховному процесі батьками й педагогами дозволяє реалізувати індивідуальний підхід до дитини відповідно до її бажань, інтересів; сприяє розкриттю її таланту дитини, нормалізує її емоційний стан, розвиває комунікативні навички та вольові якості, що суттєво впливає на підвищення соціальної адаптації і забезпечує її інтеграцію у соціум. Арт-терапія є універсальним методом психотерапевтичного і психокорекційного впливу на особистість дитини без вікових обмежень.

Література:

1. Андріевський Б.М., Голінська Т.М. Естетичний розвиток молодших школярів засобами синтезу мистецтв. Монографія. – Херсон: Айлант, 2007. – 184 с.
2. Арт-терапия – новые горизонты / Под ред. А. И. Копытина. – М. : Когито-Центр, 2006. – 336 с.
3. Голінська Т.М. Арт-терапевтичні впливи на особистість дитини // Освіта і розвиток обдарованої особистості. – 2016. – № 6 (49) червень. – С. 16−19.
4. Грегг М. Ферс. Тайный мир рисунка [перевод с англ.] / Грегг М. Ферс. – СПб.: Деметра, 2003 – 176 с.
5. Никологорская О.А., Маркус Л.И. Излечивает гнев и заполняет время (о графике // Сделай сам. – 1990. – № 3. – С. 2−35.
6. Практикум по арт-терапии / Под ред. А. И. Копытина. – СПб. : Питер, 2001. – 448 с.
7. Петько Л.В. Гурток «Мандрівники» та формування соціальної активності молодших школярів. // Педагогічний альманах. − 2018. – Вип. 37.
8. Петько Л.В. Педагогічні та виховні ідеї В.О.Сухомлинського у формуванні професійно орієнтованого іншомовного навчального середовища в умовах університету // Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" / за заг. ред. проф. Є.І.Коваленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2015. – № 3. – С. 181−187.
9. Петько Л.В. Робота над піснею в курсі англійської мови як один із засобів професійної підготовки студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ // Іноземні мови. – 2011. – № 1 – С. 44–48.
10. Golins'ka Tetiana. Features of aesthetic education of pupils primary school age with different kinds of art // Economics, management, law: challenges and prospects: Collection of scientific articles. Psychology. Pedagogy and Education. − Discovery Publishing House Pvt. Ltd., New Delhi, India. 2016. − P. 192−195.

11. Golins'ka Tetiana. The development of artistic minds in primary school age children as a psychological and pedagogical problem // Intellectual Archive. – 2016. – Volume 5. – No. 4 (July/August). – Toronto : Shiny Word Corp., Canada. – PP. 88–97.

График проведения Международных научно-практических конференций 2018 г.

Название конференции	Дата проведения	Последний срок подачи материалов	Срок выхода из печати эл.версии сборника
Problems of the development of modern science: theory and practice, Madrid, Spain	27.04.2018	26.04.2018	15.05.2018
Perspectives of modern scientific research, Lisbon, Portugal	25.05.2018	24.05.2018	15.06. 2018
Scientific research: global and local perspectives, Plovdiv, Bulgaria	29.06.2018	28.06.2018	15.07.2018
Synthesis of science and society in solving global problems, Austria	27.07.2018	26.07.2018	15.08.2018
Fundamental and applied research, Australia	24.08.2018	23.08.2018	15.09.2018
Global challenges of contemporary issues, France	28.09.2018	27.09.2018	15.10.2018
Strategic research directions, United Kingdom	26.10.2018	25.10.2018	15.11.2018
Actual scientific research, Rome, Italy	23.11.2018	22.11.2018	15.12.2018
Current directions of scientific research, Germany	28.12.2018	27.12.2018	15.01.2019

График публикации коллективных научных монографий на 2018 год

Название конференции, исходные данные издательства	*Срок предоставления материалов*	*Срок выхода эл. версии*
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Инновационная экономика: проблемы и решения. Italy	28 апреля 2018	май 2018
Актуальные вопросы учета, анализа и аудита: теория, методология, практика. Melbourne, Australia	28 мая 2018	июнь 2018
Конкурентоспособность предпринимательских структур: особенности и перспективы. United Kingdom	28 июня 2018	июль 2018
Проблемы экономики и менеджмента. Dublin, Ireland	28 сентября 2018	октябрь 2018
Роль финансово-кредитной системы в современных экономических условиях. Nuremberg, Germany	28 октября 2018	ноябрь 2018
Стратегическое управление и планирование в условиях трансформирующейся экономики. Lisbon, Portugal	28 ноября 2018	декабрь 2018
Формирование механизма устойчивого развития экономических систем. Plovdiv, Bulgaria	28 декабря 2018	январь 2019
ПЕДАГОГИКА, ПСИХОЛОГИЯ, ФИЛОЛОГИЯ, ФИЛОСОФИЯ, КУЛЬТУРОЛОГИЯ, СОЦИОЛОГИЯ		
Перспективные направления развития филологии, лингвистики, языкознания и коммуникативистики. Nelson, New Zealand	28 апреля 2018	май 2018
Методология педагогической и коррекционной психологии. Vienna, Austria	28 мая 2018	июнь 2018
Методология, теория и практика преподавания иностранных языков. Paris, France	28 июня 2018	июль 2018
Стратегии развития современной высшей школы. Italy	28 сентября 2018	октябрь 2018
Актуальные вопросы философии, социологии, культурологии, филологии. Coventry, United Kingdom	28 октября 2018	ноябрь 2018
Современные социально-политические процессы в мире. Nuremberg, Germany	28 ноября 2018	декабрь 2018
Социология и общество: вызовы и перспективы. Taunton, United States of America	28 декабря 2018	январь 2019
ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ		
Государственное управление: стратегии и перспективы. Coventry, United Kingdom	28 апреля 2018	май 2018
Государственное управление и самоуправление: теория, методология, практика. United States of America	28 октября 2018	ноябрь 2018
ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ		
Основные направления развития современной юриспруденции. Coventry, United Kingdom	28 апреля 2018	июнь 2018
Гражданское право и гражданский процесс: тенденции развития. Madrid, Spain	28 октября 2018	декабрь 2018

Авторам выдаются справки об участии в разработке научных хозрасчетных тем:

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

1) Формирование механизма эффективного регулирования и управления экономической деятельностью предприятий (№ государственной регистрации 0113U007514).
2) Теория и практика управленческого и бухгалтерского учета, анализа и аудита деятельности субъектов хозяйствования (№ государственной регистрации 0113U007515).
3) Разработка концепции обеспечения экономической безопасности в условиях глобализации мировой экономики (№ государственной регистрации 0113U007516).
4) Проблемы социально-экономического развития предпринимательства (№ ГР 0114U006191).
5) Формирование и совершенствование механизма устойчивого развития экономических систем (№ государственной регистрации 0114U006192).
6) Повышение эффективности управления предприятиями различных организационно-правовых форм в условиях финансово-экономической нестабильности» (№ гос. регистрации 0114U006193).
7) Социально-экономические проблемы менеджмента (№ гос. регистрации 0114U006189).
8) Проблемы занятости и регулирования трудовых отношений в отраслях экономики (№ ГР 0114U006190).
9) Методологические и практические основы экономики природопользования» (№ ГР 0114U006194).

E-mail: conferencii.com@gmail.com
Site: http://conferencii.com

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCES
Conferencll

Science and education: trends and prospects

Collection of scientific articles

Passed for printing 15.03.2018. Appearance 16.03.2018.
Format 60x84/16.
Conventional printed sheets 21,1. Circulation 300 copies. Order 24.
Yunona Publishing, United States of America, 2018

ISBN 978-0-9988574-2-0